

Dr. C. van der Waal

OPENBARING VAN JEZUS CHRISTUS II

VERKLARING

*

Drukkerij en Uitgeverij De Nijverheid - Oudkarspel - 1981

© 1981 Uitgeverij 'De Nijverheid', Oudkarspel, Holland.

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, microfilm or any other means, without written permission from the publisher.

Grafische vormgeving: Drukkerij 'De Nijverheid', Oudkarspel.
Omslag ontwerp: Prof. Dr. Karin M. Skawran, Pretoria.

INHOUD

Inhoud	V
Lijst van afkortingen	VIII

TEN GELEIDE

1. Opzet	3
2. Uitgangspunt	4
3. Eenheid en doel van Openbaring	5
4. 'Sitz im Leben' van Openbaring	8
5. Openbaring niet antisemitisch	11
6. Openbaring binnen de canon van het Nieuwe Testament	11
7. Profetie tegenover leugen	17
8. Christus en de caesaren	18
9. De joodse opstand tegen Rome met 'de verlossing van Israël als inzet	21
9.1 Achtergrond:verwachting van een nieuwe exodus	22
9.2 Hoe het grocide	24
9.3 De opstand breekt uit	25
9.4 Rome wijkt terug	26
9.5 Ruïnering van het land	27
9.6 Wee de aarde en de zee	27
9.7 Burgeroorlog	28
9.8 Invasie van zeloten	29
9.9 De exodus van de gemeente te Jerusalem	30
9.10 Johannes en Gisjala	31
9.11 Operaties van Vespasianus rondom Jerusalem in 68	32
9.12 Simon, de zoon van Giora	33
9.13 Een derde factie	33
9.14 De viervoudige vloek van Niger	34
9.15 Het einde	34
9.16 Betekenis voor de exegete van Openbaring	37
10. Erkenning	37

VERKLARING

Titel en legitimatie van de afzender (1:1,2)	38
Zaligspreking over het bewaren van de woorden der profetie (1:3)	46
Adres, zegengroet en lofverheffing (1:4-6)	47
Proclamatie (1:7,8)	59
Eerste roepingsvisioen (1:9-20)	62
De boodschappen van Christus aan de boden der zeven gemeenten (2:1-3:22)	74

I. Aan de bode van de gemeente te Efeze (2:1-7)	81
II. Aan de bode van de gemeente te Smyrna (2:8-11)	90
III. Aan de bode van de gemeente te Pergamum (2:12-17)	94
IV. Aan de bode van de gemeente te Thyatira (2:18-29)	102
V. Aan de bode van de gemeente te Sardes (3:1-6)	108
VI. Aan de bode van de gemeente te Filadelfia (3:7-13)	114
VII. Aan de bode van de gemeente te Laodicea (3:14-22)	121
Hemelse liturgie vóór de troon Gods (4:1-11)	128
De troonsbestijging van het Lam (5:1-7)	142
Huldigingsliturgie (5:8-14)	148
De toorn van het Lam. Opening van de zes zegels (6:1-17)	152
De verzegeling van de honderdvierenveertigduizend (7:1-8)	172
De grote schare geredden uit de Grote Verdrukking en hun liturgie vóór de troon Gods (7:9-17)	178
Zevende zegel en hemelse liturgie vóór het oordeel der bazuinen (8:1-5)	185
Zes bazuinen (8:6-9:21)	187
Tweede roepingsvisioen (10:1-11)	201
Boodschap van Christus over Jerusalem, de twee getuigen en het beest (11:1-13)	207
Zevende bazuin en hemelse liturgie (11:14-19)	224
De troonsbestijging van de Manlijke Zoon (12:1-9)	229
Huldigingsliturgie (12:10-12)	236
De toorn van de draak (12:13-17)	237
Troonsbestijging en optreden van het wilde dier uit de zee als vazalkoning van de draak. Huldigingsliturgie (12:18-13:10)	239
Het wilde dier uit het land als valse profeet van het wilde dier uit de zee (13:11-18)	246
De honderdvierenveertigduizend verzegelden en hun liturgie vóór de troon van God (14:1-5)	257
Waarschuwing en zaligspreking (14:6-13)	263
Het gericht door de sikkels (14:14-20)	268
Hemelse liturgie vóór het oordeel der schalen (15:1-8)	273
De zeven schalen (16:1-21)	280
Visioen door bemiddeling van een schaal-engel over het verbond tussen Babel en dier (17:1-18)	291
Mededeling van engelen inzake het gericht over Babel (18:1-24)	306
Hemelse liturgie als Amen. Authorisatie van de boodschap.	
Aanbid God (19:1-10)	321
De komende Christus voltrekt het gericht aan het dier en zijn valse profeet (19:11-21)	327

De rechtvaardiging der kerk en de gerichten over satan (20:1-20)	336
De gerichten over de overgeblevenen der doden en de dood (20:11-15)	351
Visioen over het verbond tussen God en Zijn stad (21:1-8)	354
Visioen door bemiddeling van een schaal-engel inzake het nieuwe Jerusalem en het nieuwe paradijs (21:9-22:5)	366
a. Het nieuwe Jerusalem (21:9-27)	366
b. Het nieuwe paradijs (22:1-5)	376
Authorisatie van het boek.	
Aanbid God	
Stemmen als Amen (22:6-15)	384
Legitimatie van de Afzender.	
Vloek over de vervalser van de inhoud (22:16-19)	394
Proclamatie (22:20)	398
Zegengroet (22:21)	399
Tekstregister	400
Literatuuropgave	432

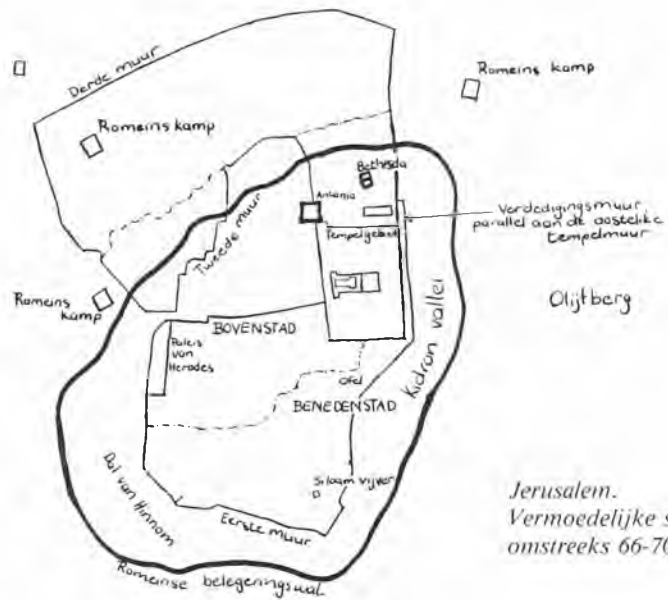
VERKLARING DER GEBRUIKTE AFKORTINGEN

Ant.	Flavius Josephus, <i>Antiquitates Judaicae</i>
B.J.	Flavius Josephus, <i>De Bello Judaico</i>
G. Dalman	G. Dalman, <i>Arbeit und Sitte in Palästina I-VIII</i> , Gütersloh 1928-1942
Deel I	C. van der Waal, <i>Openbaring van Jezus Christus I</i> , Inleiding en Vertaling, Groningen 1971
EHZG	C. van der Waal, <i>En het zal geschieden in de laatste dagen..</i> , Oudkarspel 1977
JBL	<i>Journal of Biblical Literature</i>
JTS	<i>Journal of Theological Studies</i>
H.E.	Eusebius, <i>Historia Ecclesiastica</i>
HUCA	<i>Hebrew Union College Annual</i>
KNT	Kommentaar op het Nieuwe Testament
KV	Korte Verklaring der Heilige Schrift
LXX	Septuaginta
NTBV	C. van der Waal, <i>Het Nieuwe Testament: Boek van het Verbond</i> , Goes 1978
NT	<i>Novum Testamentum</i>
NTS	<i>New Testament Studies</i>
NV	Nieuwe Vertaling, Nederlandse Bijbelgenootschap, Amsterdam 1961
OPM	C. van der Waal, <i>Oudtestamentische priesterlijke Motieven in de Apocalyps</i> , Goes 1956
PP	Melito, <i>Peri Pascha</i>
PV	C. van der Waal, <i>Het Pascha van onze Verlossing</i> , Johannesburg-/Franeker 1979
SB	(H. L. Strack -) P. Billerbeck, <i>Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch I-IV</i> , München 1921-1928
SV	Statenvertaling
TW	<i>Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament</i> , Stuttgart 1933 e.v.
VC	<i>Vigilia Christiana</i>
VT	<i>Vetus Testamentum</i>
ZNW	<i>Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft</i>

TEN GELEIDE

Palestina tijdens de opstand van 66-70

Jerusalem. Vermoedelijke situatie omstreeks 66-70

Ten geleide

1. Opzet

Deze Verklaring wil een zelfstandig geheel zijn.

Het is een vervolg op het eerste deel, dat onder dezelfde titel in 1971 bij De Vuurbaak te Groningen verscheen. Hierin werd een Inleiding en Vertaling gegeven. Verschillende zaken, die ook in dit deel ter sprake komen, zoals de bepaling van de datering, het doel en de aard van Openbaring, vindt men daar breder uitgewerkt.

Gepoogd is om zó te schrijven, dat dit boek een wijdere kring kan bereiken dan slechts universitair gevormde lezers. De gedachte van dienst aan hen, die deze commentaar willen gebruiken in het kader van voorbereiding voor de prediking, zelfstudie, onderwijs, verenigingswerk of bijbelclub, stond voorop. Hoewel veel wetenschappelijk werk de revue moest passeren, is ernaar gestreefd om de stof zo leesbaar mogelijk te maken en dorheid, die commentaren nogal eens kenmerkt, te vermijden.

Ekskursen zijn daarom tussen de tekst in kleinere letter gezet. Ook is van het gebruik van noten afgezien.

Achterin zijn de volledige titels vermeld van de werken waarnaar verwezen is. Tevens is voor hen die zich in de materie nader willen verdiepen een opsomming geboden van artikelen en boeken, die verdere oriëntatie mogelijk maken. Ter vergemakkelijking van het gebruik is de lijst naar onderwerpen gerangschikt. Uiteraard is volstaan met een keuze.

Enkele illustraties zijn bijgevoegd om de uitlegging te dienen en om tevens iets te laten zien van de wijze waarop men met Openbaring in de loop der eeuwen omging.

Uitgegaan is van de griekse tekst, die de uitgave Nestle-Aland biedt. Dit geschiedde omdat deze editie naast die van de United Bible Societies de meest gangbare is. Verschillende varianten zijn echter vermeld, waarbij vooral aandacht gegeven is aan de zogenaamde Textus Receptus. De tekst van Openbaring blijft een geval op zich zelf. Naar het ons voorkomt behoort een nieuw bestuderen van de verschillende lezingen, waarbij dan de Textus Receptus uit zijn verbanning gehaald dient te worden, tot de wenselijke zaken. Allereerst is echter nodig, dat men het eens wordt over de verklaring van Openbaring. Juist omdat vaak op interne gronden beslissingen dienen te vallen, zal een verkeerde uitleg van Openbaring ook de beoordeling van tekstvarianten aanmerkelijk beïnvloeden. Er bestaat immers geen neutrale tekstkritiek.

Bij de verklaring is grote aandacht gegeven aan de samenhang tussen Openbaring en het Oude Testament en ook aan die tussen Openbaring en het Nieuwe Testament. In Deel I kan men daar nadere verantwoording over vinden. Met name zij verwezen naar de teksten uit het Oude Testament, die aldaar in de marge van de Vertaling afgedrukt zijn, en naar Bijlagen IV en V.

Deze opzet leidde ertoe dat bij de uitleg steeds rekening is gehouden met het verbond dat de Here met Zijn volk sloot. Men kan nadere verantwoording van het ingenomen standpunt vinden in Deel I en in o.a.: *Het Nieuwe Testament: Boek van het Verbond*, Goes 1978.

Openbaring als 'verbondsboek' is als een eenheid beschouwd. Dit houdt in, dat de zogenaamde zeven 'Brieven' onlosmakelijk verbonden zijn met de visioenen, en dat de 'Brieven' niet daarvan gescheiden zijn, als zouden ze spreken over 'wat is' en de visioenen over 'wat na dezen geschieden zal' (Openb. 1:19). Daarom is aan de samenhang tussen 'Brieven' en visioenen opzettelijke aandacht gegeven.

Het voorstaan van deze 'verbondsmatige' uitlegging bracht ook met zich mee een afwijzen van de zogenaamde 'politiek-kulturele', de futuristische en de dispensationalistische exegese van de Apocalyps. Rekenschap hierover is, behalve in Deel I, ook gegeven in: *En het zal geschieden in de laatste dagen...*, dat bij de uitgever van dit boek verscheen in 1977. Ook het aldaar in 1978 verschenen: *De grote constante in Openbaring*, geeft nadere oriëntering en informatie, waarbij tevens de datering ter sprake komt.

Aan de archeologische achtergrond, met name ten aanzien van de gegevens over de joden, is zoveel mogelijk aandacht geschonken, ook door middel van een herhaald bezoek aan de plaatsen waar de zeven gemeenten gevestigd waren. Van de reis in 1967 werd verslag gegeven in: *Gij Kustlanden*, Goes 1974, '1976.

Omdat het optreden van de zeloten in hun strijd tegen Rome herhaaldelijk ter sprake zal komen, is in dit onderdeel onder punt 9 een samenvatting gegeven van hun optreden, met name aan de hand van gegevens van Flavius Josefus. De bedoeling hiervan was de lezer te dienen. De tijd dat Josephus de Statenbijbel flankeerde ligt immers weer ver achter ons.

Bij de verklaring is ook rekening gehouden met de vroege christelijke literatuur. Brede verantwoording hierover vindt men in: *Het Pascha van onze Verlossing*, Johannesburg/Franeker 1979.

2. Uitgangspunt

Uitgegaan is van het auteurschap van de apostel Johannes.

Verder wordt de bijbel, waarin Openbaring een plaats heeft, aanvaard als het geïnspireerde Woord Gods.

De Schrift wordt voorts opgevat als een eenheid, waarin de verschillende boeken met elkaar verbonden zijn. De Thorah, de eerste vijf bijbelboeken, vormt de grondslag. De andere boeken van het Oude Testament grijpen daarop terug. Het Nieuwe Testament steunt weer op wet en profeten. Binnen het Nieuwe Testament vormen de 'evangeliën' de grondslag waarop de andere boeken gebaseerd zijn.

De gehele Schrift kan worden geplaatst onder de noemer van het verbond. Dit sluit ook Openbaring in. Het boek spreekt even verbondsmatig als de oudtestamentische profeten.

Openbaring gebruikt maar niet 'oudtestamentisch materiaal' of 'beweegt zich in oudtestamentische verkondigingsbegrippen'. Het hanteert de profetie niet volgens eigenmachtige uitlegging, en geeft aan verbondsmatige woorden geen algemene, mondiale toepassing.

Verbondstaal wordt gesproken, evenals dit geschiedde toen Christus in Matth. 23 en 24 Zijn dreigende Woorden tot de Stad van Zijn volk richtte. In Open-

baring komt de antithese tussen *Ecclesia* en *Synagoga* naar voren overeenkomstig het gehele Nieuwe Testament.

Dit blijkt in Openbaring uit

- de zinspelingen op oudtestamentische teksten en motieven;
- de zinspelingen op synagogale zegswijzen, met name aan de paashaggadah ontleend;
- het hanteren van joodse symbolen, zoals de boekrol, de sjofaar, de kandelaar, de palmtak;
- het zinspelen op Woorden van Jezus tegen Jerusalem.

Uit de kerkgeschiedenis blijkt verder, dat de confrontatie tussen kerk en synagoge, met name in verband met de gewoonte om op de datum van het joodse pasen een eigen christelijk paasfeest te vieren, het kerkelijk leven der eerste eeuwen in Klein-Azië beheerst heeft. Dit komt eveneens uit in verhandelingen *Tegen de Joden*. Belangrijk is, dat bij deze confrontatie steeds het Paaslam en het paasfeest een centrale plaats innemen, - evenals in Openbaring.

De overeenkomst is niet toevallig.

Openbaring verkondigt aan de zeven gemeenten het verbondsgericht over Jerusalem. Hiermee is niet gezegd, dat de betekenis van Openbaring voor het heden nihil is, omdat deze profetie vervuld is.

Allereerst is Openbaring als profetie even toepasselijk als elke andere oudtestamentische profetie, die reeds een vervulling kende. Als waarschuwingsboek behoudt de Apocalyps een grote actualiteit voor de kerk van onze dagen, die ook afdwalen kan.

Vervolgens dient bedacht te worden, dat Openbaring niet enkel een wraakboek, doch allereerst een troost- en bemoedigingsboek is. Openbaring richt de aandacht op de Dag des Heren waarop de finale beslissing valt en het Nieuwe Jerusalem neerdaalt.

Openbaring laat zich niet vergelijken met menselijke toekomstdromen en voorspellingen.

De kerkhistorische verklaring die allerlei data uit de kerkgeschiedenis in Openbaring wil aanwijzen, dient afgewezen te worden. Openbaring biedt evenmin een Hoofdsom der Historie.

Het is een verbondsmatig boek uit de zestiger jaren van de eerste eeuw, dat ook als zodanig uitgelegd wil worden.

3. Eenheid en doel van Openbaring

Openbaring vormt een eenheid. Het begin en einde herinnert aan de brieven in het Nieuwe Testament. Deze brief, die als een profetie getypeerd wordt, is in zijn geheel aan de zeven gemeenten verzonden.

Na een roepingsvisioen volgen de zeven Boodschappen aan de onderscheiden gemeenten van de provincie Asia. In deze Boodschappen worden verschillende dingen gezegd, die ons helpen om het *doel* van Openbaring op te merken.

Gesproken wordt over:

de Godslastering van hen, die zeggen dat zij joden zijn, doch zij zijn dat niet, maar een synagoge van de satan (2:9) (NBG: 'des satans')

de dood van Antipas, de getuige, de betrouwbare (2:13) ('getuige' is in het Nieuwe Testament altijd: getuige van de opstanding van Jezus, tegenover de synagoge)

de troon van de satan (2:13) (NBG: 'des satans')

de vrouw Izebel die Christus' knechten verleidt (2:20) en die tijd gekregen heeft om zich te bekeren, doch dit niet wil (2:21)

de diepten van de satan (2:24)

de synagoge van de satan (3:9)

zij, die zeggen dat zij joden zijn (3:9)

Het kan duidelijk zijn dat de zeven gemeenten òf in een strijd tegen de synagoge gewikkeld zijn, òf door verleiders daarvan afgehouden worden, òf te ingezonken zijn om aan die confessionele strijd deel te nemen.

De navolgende visioenen (Openb. 4 e.v.) lichten nu thema's, die in de Boodschappen genoemd zijn, nader toe.

Eerst wordt getekend, hoe Jezus Christus, het Lam, het oordeel gaat uitvoeren. De aard van de gerichtentypeert deze duidelijk als verbondsoordelen over Israël. Nochtans wordt een rest gespaard, volgens de belofte (de honderdvier- enveertigduizend).

Openb. 8 en 9 tekenen verder hoe als 't ware egyptische gerichtestort worden (bazuinen). Het resultaat is echter dat bekering niet plaats vindt.

Nu komt een nieuwe roeping in hoofdstuk 10.

Daarna volgt een mededeling door een stem, die spreekt van een excommunicatie van de tempelvoorhof, van het optreden der twee getuigen en van het doden van hen door het wilde dier dat in Jerusalem, de grote stad, optreedt.

Hiermee is het thema voor het vervolg aangeslagen.

Tevens wordt de activiteit van de in de Boodschappen herhaaldelijk genoemde satan getoond. De draak tegenover de vrouw. Het beest uit de zee en het andere dier: de valse profeet. 14:1-5 laat weer zien dat de honderdvier- enveertigduizend veilig zijn op de berg Sion. De plagen der 'fiolen' herhalen op groter schaal die der bazuinen.

Dan wordt in hoofdstuk 17 'Izebel' getoond. Zij is het, die met het beest coöperereert. Zij is tevens de grote stad: Jerusalem, die volgens de taal der profeten niet alleen Sodom en Egypte heet, doch ook Babel. Haar ondergang wordt geschetst in hoofdstuk 18.

Daarna sluit Openbaring af met een groots toekomstvisioen: de komst van de Christus, het aanbreken van Zijn Dag en de neerdaling van een nieuw Jerusalem. Veel van de daarin gehanteerde beelden zijn weer terug te vinden in beloften aan het einde van de Boodschappen.

Het bovenstaande is aldus in kaart te brengen:

1:1-3	Proloog Legitimatie van de afzender en zaligspreking van lezer en hoorder	22:16-19	Epiloog Legitimatie van de Afzender en vloek over de vervalsers
1:4-6	Adres en groet	22:21	Groet
1:7,8	Proclamatie	22:20	Proclamatie
A. 1:9-20	Eerste roeping	AA. 10	Tweede roeping
B. 2,3	Zeven Boodschappen van Christus	BB. 11:1-14	Boodschap van Christus
C. 4	Hemelse liturgie	CC. 11:15-19	Hemelse liturgie
D. 5	Troonsbestijging van het Lam Huldigingsliturgie	DD. 12:1-12	Troonsbestijging van de Manlijke Zoon Huldigingsliturgie
E. 6	Toorn van het Lam Oordeelsvisioenen (zegels)	EE. 12:13-13:18	Toorn van de draak Troonsbestijging van het dier Huldigingsliturgie dank zij het tweede dier (verg. D. en DD.)
F. 7:1-17	De verzegelden en hun litur- gie vóór de troon van God Hun redding uit de Grote Verdrukking	FF. 14:1-20	De verzegelden en hun litur- gie vóór de troon van God Stemmen en visioenen inza- ke het komende oordeel over Babel
G. 8:1-5	Hemelse liturgie vóór de 'egyptische' oordelen	GG. 15:1-8	Hemelse liturgie vóór de 'egyptische' oordelen
H. 8:6-9:21	'Egyptische' oordelen (bazuinen)	HH. 16:1-21	'Egyptische' oordelen (schalen)
I. 17:1-8	Visioen door middel van een schaalengel over het verbond tussen hoerstad en dier	II. 21:1-8	Visioen over het verbond tussen God en de bruidstad
J. 18:1-24	Engelen inzake de val van Babel	JJ. 21:9-22:5	Visioen door middel van een schaalengel over het nieuwe Jerusalem en het nieuwe paradijs
K. 19:1-10	Hemelse liturgie als Amen Authorisatie van het boek Aanbid God	KK. 22:6-15	Authorisatie van het boek Aanbid God! Stemmen als Amen Aanbid God!
L. 19:11-21	Christus komt en oordeelt het dier en de valse profeet (voorbereiding van de Dag des HEREN)		
M. 20:1-10	Eerste opstanding en gericht over satan (verloop van de Dag des HEREN)		
N. 20:11-15	Tweede dood als gericht (afsluiting van de Dag des HEREN)		

Schematisch uitgedrukt:

		1:1-3, 4-8	
A	1:9-20	10:1-11	AA
B	2:1-3:22	11:1-14	BB
C	4:1-11	11:15-19	CC
D	5:1-14	12:1-12	DD
E	6:1-17	12:13-13:18	EE
F	7:1-17	14:1-20	FF
G	8:1-5	15:1-8	GG
H	8:6-9:21	16:1-21	HH
I	17:1-18	21:1-8	II
J	18:1-24	21:9-22:5	JJ
K	19:1-10	22:6-15	KK
L	19:11-21		L
M	20:1-10		M
N	20:11-15		N
	22:16-21		

Uit het bovenstaande kan duidelijk worden, dat Openbaring allerminst een lappendeken is, doch een schoon geordende structuur vertoont. Tevens komt naar voren, dat er in het gehele boek een welomlijnde scopus aan te wijzen valt: te waarschuwen voor het oordeel dat komt over het Jerusalem-dat-nu-is (Gal. 4:25). De tekening van het Jerusalem-dat-boven-is (Gal. 4:26; Hebr. 11:10, 16; 12:22) en dat zal neerdalen, het *nieuwe* Jerusalem, maakt toch wel heel duidelijk, dat we in de tekening van 'Babylon' het *oude* Jerusalem hebben te zoeken.

Ter nadere adstructie verwijzen we naar Deel I en de andere onder 1. genoemde publicaties.

Doordat men hoofdstukken 10-12 als een soort intermezzo beschouwd heeft, kreeg men geen oog voor de strak volgehouden ordening in Openbaring. Het gevolg was ook dat men hoofdstuk 11, dat toch kennelijk met 'grote stad' het palestijnse Jerusalem aanduidt, los ging maken van de hoofdstukken 17 en 18, die dan over een geheel *andere* grootheid, namelijk 'Babylon' zouden handelen.

4. 'Sitz im Leben' van Openbaring

Evenals vandaag opstandige bewegingen allerlei vormen van literatuur gebruiken om hun ideeën te propageren, was dit in de eerste eeuw het geval.

Onder de joden van Palestina was de zelotische beweging actief, die de opstand tegen Rome predikte. Onder punt 9 worden nadere gegevens vermeld, vooral uit Flavius Josefus, over het optreden van deze beweging en met name over de ondergang van Stad en Tempel die hieruit voortgevloeid is.

Hier volstaan we met erop te attenderen, dat we de zeloten niet als godsdienstloze terroristen dienen voor te stellen, maar als mensen, die gestuwd werden door een 'theologie van bevrijding', een bepaalde interpretatie van de profeten. De beweging werd aangewakkerd door 'valse profeten' en dromendromers. Christus waarschuwde nadrukkelijk voor het optreden van dergelijke figuren (Matth. 24:4, 5, 23-26).

Eén van de middelen waarvan de 'verleiders' zich bediend hebben was het pu-

bliceren van geschriften, die we als 'apocalypsen', 'openbaringen', aanduiden. Deze term is oorspronkelijk aan ons boek Openbaring ontleend, dat zichzelf zo aandient.

Het latere jodendom, met name na het debacle van 135 (Bar Cochba), heeft zich zeer duidelijk van deze apocalypsen gedistantieerd. Hierdoor zijn er niet zoveel overgebleven. Uit die welke we hebben kunnen we echter genoeg opmaken om deze te kunnen typeren.

Zij wilden enerzijds troostboeken zijn, doch anderzijds verzetsliteratuur in een crisissituatie bieden. Hun pretentie was om een nadere actualisering en interpretatie van de profeten te geven.

Met bijbelse motieven werd gewerkt. Allerlei berekeningen kwamen soms voor. De tendens was echter steeds: Jerusalem zal verrijzen! De tempeldienst zal nog veel schoner worden. Handhaving van de status quo.

Onder de Qoemraan-literatuur zijn verschillende flarden van apocalypsen gevonden, die laten zien hoe populair deze literatuursoort was. Er is sprake van een Nieuw Jerusalem: met een tempel die een tafel voor toonbroden heeft. Elk van de priesters krijgt een stuk van de geslachte ram... Het is duidelijk: de toekomst wordt ingedacht als een verheerlijkte voortzetting van de bestaande liturgie.

J.T. Milik oppert de veronderstelling dat Johannes de apocalyps over het Nieuwe Jerusalem, zoals deze in grot 5 aan het licht kwam, gelezen heeft. Op zichzelf zou dat helemaal niet onmogelijk zijn. We dienen echter oog te hebben voor het verschil tussen de joodse apocalypsen en de Openbaring. We betrekken in het onderstaande overzicht met name die apocalypsen, die niet uit Qoemraan komen, omdat die van Qoemraan onzes inziens niet tot de verzetsliteratuur in engere zin behoorden. Wel komen motieven daaruit, zoals de voortzetting van de tempeldienst, in de politieke apocalyptische publicaties voor.

Openbaring

Joodse apocalypsen

Dient zich aan als profetie
(1:3; 10:11; 19:10; 22:7,9,10,18,19)

Willen vacuüm, ontstaan door
ophouden der profetie, vullen

Noemt de naam van de auteur

Gebruikt een naam uit de oude
tijd

Biedt niet een herschreven his-
torie, doch komt met echte
profetie

Herschrijven de geschiedenis
vanaf de tijd van de pseudo-
schrijver tot op de tijd van de
werkelijke schrijver.
Pseudoprofetie dus

Gaat uit van het volbrachte werk
van Jezus Christus, het Lam

Gaan uit van de verwachting dat
de tempeldienst schoner zal
voortgaan

Remt de activiteit van de gelovige niet af, ook al wordt Gods raad verkondigd

Beheerst door een deterministisch en vaak pessimistisch uitzicht

Geen oproep tot confrontatie met Rome of verwachting van een politieke triomf van de joodse staat

Verwachting van een politieke zege over Rome en een herstel van Israël

Troost door het spreken over zegen, bevel en vloek van het verbond in Jezus Christus

Troost door het bieden van politieke verwachtingen, onthuld in de weg van berekeningen en pseudoprofeteën

Het volk Gods bepaald door het geloof in Jezus Christus en zo delend in de Abrahamsbelofte en de voorrechten van Israël

Het volk Gods bepaald door het joodse bloed

Veroordeling van de zelotische hoop inzake een victorie over Rome

Vaak aanwakking van de zelotische hoop, die roekeloos zou optreden en Jerusalem naar de ondergang zou leiden

Het is dus niet zo, dat Openbaring 'ontleent' aan joodse apocalypsen. Zij kiest daar radicaal positie tegen. De gemeenten worden gewaarschuwd om zich niet te laten verleiden.

Situaties als zich vandaag voordoen wanneer volken aspiraties naar de wereldheerschappij hebben (verg. Rusland, Cuba), hebben zich ook in de eerste eeuw voorgedaan. We dienen de zuigkracht van de joodse propaganda niet te onderschatten. Aangezien de gemeenten samengesteld waren uit joden, jodengenoten (proselieten) en voormalige bezoekers van de synagoge, valt aan te nemen, dat zij terdege te maken kregen met joods-nationalistische cellen. Zoals emigranten in het buitenland soms meer vaderlands zijn dan de mensen in patria, zo valt aan te nemen dat onder de heftige joden van Asia de golven van vaderlandsliefde hoog oplaaiden.

Voeg daarbij dat in de diaspora de synagoge zo ongeveer het centrum van het joodse leven was, dan kan aangenomen worden, dat er een sterke druk uitgeoefend is van de zijde der joodse 'natie' op de voormalige synagogebezoekers. Men zal ook naast allerlei subtiele propaganda enerzijds, de boycot in de handel anderzijds niet versmaad hebben. Joodse firmanten en beroepsgroepen hadden nu eenmaal vaak het monopolie in handen in bepaalde sectoren van handel en industrie. Zij waren in sterke gilden verenigd en vormden vaak een 'stam' (*fulè*) in de stad. In het nederlands zou het equivalente woord mogelijk: 'kiesvereniging' zijn. Paulus spreekt reeds van vervolging in Thessalonica door *sumfulètai*, 'partijgenoten' (1 Thess. 2:14; verg. *NTBV*, p. 194, 195).

Gezien dit alles heeft Openbaring op een machtige wijze in de situatie ingesproken door de verkondiging van Jezus als het Lam. Het Lam dat oordeelt. Trouw tot in de dood was noodzakelijk, ook tegenover de joodse invitatie om met de synagoge pasen te vieren. De latere kerkgeschiedenis liet zien, dat juist in de paastijd martelaren vielen. Niet de romeinen zullen in de eerste plaats hiervoor verantwoordelijk gesteld moeten te worden, maar 'de synagoge des satans'.

5. Openbaring niet antisemitisch

Het is noodzakelijk om vandaag hierbij vast te leggen, dat met het bovenstaande op geen enkele wijze een buiging in de richting van het antisemitisme gedaan wordt. De stand van zaken zoals deze was, is geschetst. Tevens zijn daaruit conclusies ten aanzien van Openbaring getrokken.

Openbaring richt zich niet tegen de joden als zodanig.

Het boek keert zich echter wel tegen de in die tijd gangbare valse messiaanse hoop, die het zelotisme (en terrorisme) aanwakkerde. Men mag uit het deraileren van de latere polemiek tegen de joden en de synagoge niet afleiden, dat de kerk in de eerste eeuwen reeds een dergelijke mentaliteit bezat. Er bestaan nog veel vroeg-christelijke verhandelingen tegen de joden, en er is nog meer verloren gegaan. Robert Wilde heeft in een ongepubliceerd proefschrift voor The Catholic University of America, dat wat overgebleven is van deze literatuur, onderzocht. Hij concludeert dat bij de christenen geen spoor van raciale animositeit tegen de joden te vinden is. Het is onaccuraat om een jodenhaat aan de schrijvers uit de eerste eeuwen toe te dichten.

Zij waren, aldus Wilde, gekant tegen het jodendom als religie omdat de vervulling in Christus gekomen was, en de joden de kerk haatten en vervolgden. Slechts ketters zoals Marcion verkleinden de positie der joden in de heilshistorie.

Wij hopen dat bovenstaande verklaring het verwijt, als zou in de door ons gegeven voorstelling een soort racisme aan de dag komen, bij voorbaat ontzenuwt. Wij zijn van mening dat juist een intense studie van judaïca helpen kan om het *antithetisch* karakter van Openbaring te verstaan. Te weinig heeft men voordeel hieruit getrokken ten aanzien van de verklaring van het zo vaak misduide boek Openbaring.

Evenmin als Openbaring een hetze tegen Rome voert, doet het dat tegenover de joden als zodanig. Het boek stelt zich echter confessioneel tegenover de joden op en de latere, kerkelijke bewijsvoeringen tegen de joden poogden deze lijn door te trekken.

Voor nadere bespreking van de verhouding tussen kerk en synagoge verwijzen we naar wat we schreven in *PV*.

6. Openbaring binnen de canon van het Nieuwe Testament

De geschiedenis van de canon laat zien, dat er waren die Openbaring uit de christelijke canon uitsloten. Dit kan veroorzaakt zijn door reactie tegen het dweepzieke montanisme, dat met een eigen eschatologie kwam.

Tevens dient er rekening mee gehouden te worden, dat verschillende joodse

apocalypsen zoals 4 Ezra, ook al toonden zij een red-hot nationalistische inslag, door sommige kringen verchristelijkt en blijkbaar graag gelezen werden. Ook ontstond een christelijke apocalyptische literatuur, zoals de Apocalyps van Petrus. Juist doordat in seclarische kringen dergelijke apocalypsen sterke ingang vonden en men voor de verdediging daarvan achter de Openbaring wegschulde, ontstond in officiële kerkelijke kringen verzet tegen de apocalypsen. Daarom is Openbaring soms hiermee gelijkgeschakeld en ook op de index gezet.

Het is mogelijk dat de houding die het latere joodse rabbinaat tegenover de apocalypsen aannam hier van invloed was. Zeker is ook dat sommigen Openbaring te 'aards' vonden en op grond van een verkeerd *gebruik* van Openbaring dit boek in de ban deden. Een 'joods' boek als de Apocalyps riep verzet wakker bij hen, die door de neoplatonische filosofie beïnvloed waren.

De synode van 325 veroordeelde de quartadecimanen, die in Klein-Azië op dezelfde dag als de joden het paasfeest vierden. Hierdoor heeft hun literatuur een nekslag gekregen. Van het vele, dat hun woordvoerder Melito van Sardes omstreeks de tweede helft van de tweede eeuw schreef, is maar zeer weinig bewaard gebleven. Een paasprek van hem werd in de dertiger jaren van deze eeuw gevonden. Daaruit blijkt duidelijk dat hij Openbaring liet fungeren *in de lijn van een kerkelijke bewijsvoering tegen de synagoge* en zelf de prediking daarvan voortzette. Jezus Christus als Lam plaatste hij in het centrum van zijn homilie die zich tegen de joden keerde. In zijn kring is beseft dat Openbaring geen duister orakelboek was, dat op één lijn met joodse apocalypsen lag. Openbaring is eerder gezien als *volkomen conform de overige prediking van het Nieuwe Testament*.

Openbaring neemt geen geïsoleerde plaats binnen de boeken van het nieuwe verbond in.

Al te veel is het Nieuwe Testament fragmentarisch benaderd.

De canon ervan vertoont in de rangschikking een orde, die overeenkomt met die van het Oude Testament. De 'evangelieën', de Tetrateuch, nemen dezelfde plaats in als de Pentateuch. Handelingen kan met de 'vroege profeten' vergeleken worden. Zoals deze terugrijpen op de Pentateuch, is Handelingen nauw met de Tetrateuch verbonden. Bij de brieven en Openbaring is het navenant. Zij werken weer de vorige openbaring uit, zoals ook de oudtestamentische profeten de verkondiging van de Pentateuch handhaafden.

Het is zaak dat gebroken wordt met de departementalistische benadering van het Nieuwe Testament, die hierin allerlei 'theologieën' herkent. Het is één verkondiging, die op verschillende wijzen tot ons komt.

a. Mattheüs

Dit boek laat zien hoe Jezus binnen het joodse verbondsvolk optreedt. Het volk verwerpt echter hoe langer hoe meer het evangelie van Gods Koningschap. Jezus verkondigt daarom het oordeel over stad en tempel wanneer verharding aanhoudt. De volken zullen nu geroepen worden.

b. Marcus

Beschrijft de confrontatie van Jezus met 'het joodse land en de inwoners van Jerusalem' (1:5).

De enige grote redevoering die Marcus publiceert is juist die inzake het gericht over Jerusalem (hoofdstuk 13).

c. Lucas

Deze schrijft aan Theofilus, die als heiden waarschijnlijk wel via synagogebezoek 'de weg' kende. Lucas begint om de tempel centraal te stellen (1:8 e.v.) en is hierin consequent tot het einde toe (24:53). Zijn eerste hoofdstukken zijn vol van het verbond met Abraham en David. Hij laat zien, hoe het gericht over Jerusalem zal komen. Dit geschiedt echter niet willekeurig, maar omdat het joodse volk de Messias afwijst. Daarentegen kiest Israël voor de opstand tegen Rome (Barabbas). De Here laat echter Zijn heilsprogram niet stranden: *Vanuit Jerusalem* zou het evangelie verder gaan (24:47; verg. Jes. 2:3). In Handelingen wordt dat nader uitgewerkt.

d. Johannes

Dit boek wordt van A tot Z beheerst door de confrontatie tussen het evangelie en de 'wereld'. Met het laatste is het joodse verbondsvolk aangeduid. *Het Lam en pasen staan in dit boek, evenals in de Openbaring, centraal.* 'Waarheid' is bij Johannes de vervulling van de oudtestamentische schaduwen.

De verkondiging ervan is gericht tegen 'de synagoge des satans'. Dit zal leiden tot verdere anti these. De getuigen worden gedood.

e. Handelingen

Dit boek is één en al confrontatie met de synagoge.

Tot het einde toe staat Jerusalem in het centrum (28:17, 21).

Hetzelfde valt van de tempel te zeggen.

Paulus was maar geen 'zendeling onder de heidenen', doch een arbeider onder heidense bezoekers van de synagoge, de Godvrezenden. Telkens en telkens *begint* Paulus weer bij de synagoge en stelt deze voor de keus, waarna afwijzing volgt.

f. Brieven van Paulus

Van Romeinen af spreekt Paulus maar niet over losstaande onderwerpen. Hij spreekt in op een situatie, die niet zozeer door het heidendom als wel door het jodendom bepaald wordt. Een nieuw rabinisme penetreert in de kerk, een vijfde kolonne van het jodendom. Daartegen verzet Paulus zich o.a. in Romeinen en Galaten.

Hij handelt in Rom. 9-11 niet over 'het probleem Israël', maar over de verharding van Israël, die de roeping der heidenen mogelijk maakte. In 2 Cor. 3 en 4 is de plaatsbepaling tegenover de synagoge zeer duidelijk en hetzelfde kan gezegd worden van Fil. 3 en Col. 2.

2 Thess. 2 geeft niet anders dan een uitwerking van de oordeelsrede van Jezus over Jerusalem in Matth. 24. 'Tempel Gods' in 2 Thess. 2:4 slaat niet op de kerk, maar op de bestaande tempel in Jerusalem. Paulus verkondigt de boodschap, die ook in Openbaring doorklinkt. De toorn is over hen gekomen tot de voleinding toe (1 Thess. 2:16).

De pastorale brieven laten zien, dat conflicten met name kwamen van de zijde van 'hen die uit de besnijdenis zijn' (Titus 1:10).

g. Hebreëen

Ook dit boek is vóór het jaar 70 te dateren. De tempeldienst bestaat nog (8:3-5, 13; 9:6). Deze is echter nabij de verdwijning (8:13) en de Dag van de verbondswraak nadert (10:39). Hebreëen is een worsteling om de lezers te bewaren voor desertie in de richting van de synagoge (10:39). Het boek biedt geen beschouwingen-in-het-algemeen.

h. Jacobus

Dient zich aan als een brief aan de stammen in de diaspora.

Evenals in de brieven van Petrus spreekt hier het pastoraat dat zich inspant voor hen, die uit Jerusalem uitzwermden. Met de komst van het oordeel over Jerusalem wordt terdege rekening gehouden. 'De Rechter staat voor de deur' (5:9; verg. Matth. 24:33: 'Weet dat HIJ nabij is, voor de deur'). De 'deur' is op zichzelf reeds een paasmotief. 'De komst (*parousia*) des Heren is nabij' (Jac. 5:8).

i. 1 Petrus

Opmerkelijk is dat hierin evenals in Rom 13:1-7 positie gekozen wordt tegen meedoen met zeltisch drijven ten opzichte van regeringsinstanties (1 Petr. 2:13-17).

Zowel 'boosdoener' als 'bemoeial' in 4:15 konden wel eens een politieke betekenis hebben: terrorist en revolutionair.

Het gevaar was helemaal niet uitgesloten, dat joden-christenen in de diaspora zich door joods-nationalistische propaganda mee lieten slepen en onder invloed van joods-revolutionaire apocalypsen kwamen.

Petrus accentueert dat de joodse verdrukkers met het gericht Gods te maken krijgen. Het oordeel begint bij het huis Gods (4:17). Het einde aller dingen is nabij gekomen (4:7). Dit zijn geen eschatologische kreten in het algemeen. Deze woorden dienen in het raam van Christus' profetie over Jerusalem gelezen te worden.

j. 2 Petrus

De hierin genoemde dwaalleraars zijn geen ondefinieerbare libertinisten. In deze brief, die ook het pastoraat onder de verstrooiden ter hand neemt, worden valse profeten van het slag van Matth. 7:15 en 24:11, 24 gesignaleerd. We zijn hier weer in de sfeer van de joodse apocalypsen! Wanneer we lezen, dat de dwaalleraars de heerschappij verachten en de 'heerlijkheden' lasteren, hebben we niet te denken aan een aantasten van de bevoegdheid van *engelen*.

Afgewezen wordt een negatie van de *politieke* autoriteiten, door wie Christus als *Despotès* regeert.

Petrus wijst op het komende oordeel, dat evenals dat over Sodom en Gomorra intreedt (2:6). Wie hier naar plaatsen als Matth. 11:23, 24 en 24:37, benevens naar de typering van Jerusalem als 'Sodom' in Openbaring 11:8 verwijst, bedrijft niet de zonde van het citeren op de klank af, maar wijst een inhoudelijke verbindingslijn aan (verg. Jes. 1:10).

Het meedoen met de joodse *zēlos* was een acuut gevaar en daartegen moest 'evangelisch' gewaarschuwd worden.

k. 1-3 Johannes

We dienen deze brieven uit te leggen in overeenstemming met het evangelie volgens Johannes. 'Waarheid' en 'wereld' hebben daarin dezelfde betekenis als in het evangelie volgens Johannes.

Valse profeten, die de messianiteit van Jezus loochenen, zijn onder het verbondsvolk actief en betonen zich als antichristen. De wijze van uitdrukking is anders dan in Openbaring, doch er is inhoudelijk verband.

l. Judas

Hierin komen dezelfde 'politieke' thema's aan de orde als in 2 Petrus. Het gaat niet over onclassificeerbare ketters, maar over terroristische cellen die zich in de kerk willen nestelen: een figuur die vandaag niet ongewoon is.

Wanneer Judas eventueel op joodse apocriefen zinspeelt, komt dat omdat hij zijn tegenstanders met hun eigen wapens bestrijdt. We vinden hier weer een bewijs van de populariteit van dergelijke geschriften. De 'dromenzieners' (Judas:8) waren instrumenten van het joodse zeltisme dat een oordeel als over Sodom over Jerusalem zou brengen. Het volgende boek in de canon, de Openbaring, ligt daarom niet in een andere sfeer, maar spreekt als 't ware gewoon dóór.

Steeds dient in het oog gehouden te worden, dat binnen het Nieuwe Testament er een bijzondere relatie bestaat tussen de 'evangelien' en de boeken die volgen na het *corpus paulinum*.

Mattheüs, Marcus, Lucas hangen nauw samen met het evangelie dat eens voor goed (*hapax*) aan de heiligen te *Jerusalem* overgeleverd is (Judas: 3; Hebr. 2:3; 1 Cor. 11:23). Het Woord van de HERE is uit Jerusalem uitgegaan (Jes. 2:3). Er is ook een nauwe relatie tussen het evangelie naar Johannes, de apostel, en Jerusalem, zoals uit de inhoud duidelijk blijkt.

Wij weten, dat veel leden van de Jeruzalemse gemeente de verstrooiing ingingen. Er was bovendien ook evangelieverkondiging, die vanuit Jeruzalem ondernomen werd. 1 Cor. 9:5 spreekt van een rondreizen van Petrus en de broeders van de Here (Jezus). Onder de laatste categorie vallen in elk geval Jacobus en zijn broer Judas. Jacobus schrijft aan de 'twaalf stammen in de verstrooiing' (Jac. 1:1). Judas dient zich aan als een broer van Jacobus (Judas:1). Ook 1 Petr. 1:1 richt zich tot de 'vreemdelingen die in de verstrooiing zijn'. In de verschillende brieven, die niet van Paulus zijn, komt dus pastorale zorg naar voren die, ook als deze niet uit Jeruzalem kwam, toch samenhang met de oorspronkelijk vanuit Jeruzalem ondernomen arbeid. Samenhangen tussen de 'evangelien' en deze brieven zijn duidelijk aan te wijzen. Men denke aan de doorwerking van de Bergrede in Jacobus. Het evangelie naar Johannes klinkt door in 1 Johannes.

Hierbij moet ook bedacht worden, dat met het toenemen der zelotische activiteiten, die ook met een *zēlos* (ijver) voor de wet samenhangen, de positie van de joden-christenen in Jeruzalem en omgeving al hachelijker werd. Dit kwam niet geheel onverwacht. De Here Jezus had zelf gesproken van de nooddijd die over Jeruzalem zou komen (Matth. 24), en die vervolging en toenemende pseudomessiaanse-zelotische actie zou meebrengen. De brieven van Jacobus, Petrus, Judas en ook die van Johannes kunnen van dit alles niet losgemaakt worden. Tevens dient ook de brief aan de Hebreëen in deze overwegingen betrokken te worden. Men vergelijk wat boven over elk van deze brieven gezegd is.

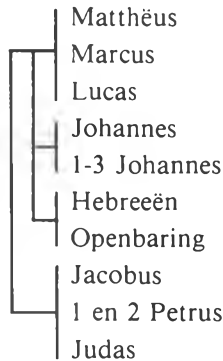
In dit kader past Openbaring ten volle. Hoewel op Patmos geschreven, is dit boek een uitvloeisel van de activiteiten van het 'Jeruzalemse pastoraat'. Betrokkenheid op Jeruzalem, maar evenzeer op Jezus' Woorden over die stad, is op elke bladzijde daarvan te bemerken.

Die Nieuwtestamentische wetenschap kan soms vergeleken worden met een stadswijk waarin veel op zichzelf aardige gebouwen staan, maar waaraan een bewust plan ontbreekt. Late dateringen hebben verhinderd om de verbindende factor te zien, die al de geschriften een samenhang geeft. Een samenhang, die vast gegrond is in het evangelie van Jezus Christus.

Tegenwoordig is er de neiging om met de late dateringen te breken. De oude interpretatie, die zwaar beladen is met verhandelingen over allerlei gnostische vreemdsoortige secten, blijft echter nog hangen en wordt nog gevolgd. Vandaar dat de katholieke brieven, Hebreëen en Openbaring, in veel gevallen zeer los naast elkaar gezet worden. *Wat ten aanzien van de exegese van Openbaring geschiedt, is onderdeel van de gangbare benadering van de niet-paulinische brieven.* Men zou trouwens op deze stelling een verbreding kunnen toepassen: ook brieven als Efeze, Colossenzen, 1 en 2 Timotheüs en Titus hebben ruimschoots deel gekregen aan genoemde verkeerde benadering.

Een datering van al deze geschriften voor het jaar 70 is een grote winst binnen de Nieuwtestamentische wetenschap. We zullen daar echter allerminst bij mogen blijven staan. Het *kader* waarin al deze geschriften staan, zal duidelijk getekend dienen te worden. En dan kan duidelijk worden, dat we hier een planmatig aangelegde stadswijk binnentreden, waarin ook Openbaring een geïntegreerde plaats heeft.

Schematisch, dus enigszins generaliserend, zou het bovenstaande aldus weer-
gegeven kunnen worden:

Een herziening van de canonic van het Nieuwe Testament dient op de urgentelijst gezet te worden. Tevens echter zal moeten worden ingezien, dat het leveren van achterhoedegevechten tegen hen, die het evangelie in bronnen opbreken en de boeken van het Nieuwe Testament verdelen over allerlei plurale en elkaar tegensprekende gemeentetheologieën weinig helpt, wanneer men zelf geen oog heeft voor de eenheid van het Nieuwe Testament. Ook in rechtzinnige kringen heeft men maar toegegeven aan de neiging om de nieuwtestamentische boeken in 'little boxes' te plaatsen. De school van Tübingen kreeg ook in het rechtse kamp kansen, zij het dan dat alles meer in afgewaterde vorm aangeboden werd. Door een atomistische benadering ontbrak het rechte zicht op het Nieuwe Testament en gingen de Pluizers hoogstgewichtig doen alsof Judas en Openbaring nu iets heel vreemds en ongewoons boden.

Men zal terug moeten gaan naar een lezen van het Nieuwe Testament dat Handelingen tot Openbaring vervlochten ziet met de evangeliën. *Die vormen de 'Tetrateuch' van het Nieuwe Testament.* Wat volgt is niet wat 'anders' (2 Thess. 2:14-16), wat 'vreemds' (1 Petr. 4:12), maar is een vertolking van het 'gewone' evangelie in het kader van de jaren tussen 30 en 70, die bepaald werden door de nadering van de vervulling van Christus' Woorden over Jerusaleem.

Het *verbondsmatige* van het Nieuwe Testament - en hier is alle aanleiding om de structurele samenhang met het Oude Testament en zijn boodschap te beklemtonen - zal ook veel meer dan gedaan is, in rekening dienen te worden gebracht.

De Schrift zal over haar eigen boodschap moeten beslissen.

Met fragmentarische behandeling zal gebroken dienen te worden.

Zo alleen kan Openbaring weer spréken gaan, verlost uit het isolement waarin dit boek met alle goede bedoelingen geplaatst is.

In Openbaring wordt de prediking van de 'evangeliën' voortgezet en in visionaire taal klinkt geen andere boodschap dan die we in het Oude Testament en in het gehele Nieuwe Testament, de brieven inclus, vinden.

7. Profetie tegenover leugen

Opvallend is in Openbaring het gebruik van het woord 'leugen'.

We lezen van zogenaamde apostelen, die leugenachtigen bevonden zijn (2:2). De leugenprofeet komt ten tonele (16:13; 19:20; 20:10). De 'Izebel' van 2:20 valt als een leugen-profetes te typeren. Er zijn er die zeggen dat zij 'joden' zijn, maar zij liegen (3:9). In de mond van de 144.000 is geen leugen gevonden (14:5). Wie leugen doet komt het Nieuwe Jerusalem niet binnen (21:27; 22:15).

Vaak wordt 2:2 met 'leugenaars' vertaald en in 14:5 *pseudos* met 'bedrog' weergegeven.

We zullen echter hebben te rekenen met een spraakgebruik dat zich bij de profeten aansluit. Zijdelings zou ook naar de geschriften van Qoemraan te verwijzen zijn.

Leugen kan een verkeerde tekening van de werkelijkheid aanduiden. Het kan echter ook gehanteerd worden om aan te geven, dat men trouwbreuk aan de Here pleegt. Religieuze afval, bondsbreuk wordt dan bedoeld.

Wanneer Jeremia zich keert tegen de 'valse profeten', bestrijdt hij hun valse zekerheid. Zij gaan uit van een verbondopvatting waarbij *verbondswraak* geen rol speelt. Zij brengen enkel beloften. Daardoor verleiden zij het volk tot afval van de Here. Zij prediken vrede, maar het is geen vrede.

De prediking van Jeremia wil dit leugenachtige verbondsbegrip doorbreken. Daarom kondigt hij de verbondsoordelen af en roept het volk van achter de leugenprofeten weg. Deze profeten zijn niet door de HERE gezonden (Jer. 23:21). Zij staan ook niet in de troonraad van de HERE (23:22). Zij profeteren uit hun eigen hart. Zij komen met zelfuitgedachte 'apocalypsen', die van een leugenachtige vrede spreken (23:25-28). Tenslotte waren die 'dromen' uit het eigen hart samenlezingen van pseudoapocalyptiek waardoor het volk verleid werd tot apostasie, bondsbreuk. Jer. 28, het conflict tussen Hananja en Jeremia, laat duidelijk zien, dat de prediking van de valse profeten politieke voorspiegelingen bevatte.

Wanneer nu Johannes in de Openbaring 'leugen' en daarmee verwante woorden gebruikt, bedoelt hij maar niet wat in de moraal als 'leugen' wordt aangeduid, doch spreekt hier het profetische concept van de leugen een woord mee. Leugen staat tegenover 'waarheid'. Juist in het evangelie naar Johannes is de 'waarheid' een dominant begrip. Het heeft daar een plus-betekenis: de door Jezus Christus vervulde schaduwen, de realisering van het model, de maquette, die het Oude Testament in profetieën en ceremoniën van Hem tekende. Zie over het gebruik van 'waarheid' door Melito van Sardes: *PV*.

'Leugen', die tegenover deze 'waarheid' staat, is de ontkenning van het messiaans ambt van de Christus, en daarom een volgen van nationalistisch-zelotische vals-messiaanse idealen. Openbaring keert zich tegen de pertinente bondsbreuk van het Israël van haar dagen, dat de Waarheid in Jezus Christus lastert. De figuur van de 'valse profeet' is maar niet een of andere charlatan met zinsbegoocheling, een algemene figuur van de kermis der ijdelheid. Het is de satanische verleiding, die binnen het bondsvolk optreedt, grote politieke idealen koestert en daarbij terrorisme niet versmaadt.

8. Christus en de caesaren

Uit 4 Ezra, dat in de Vulgaat achterin een plaats kreeg, blijkt duidelijk dat daarin op actualiserende wijze het vierde dier van Daniël 7 gelijkgesteld wordt met de adelaar, dat wil zeggen: Rome. 4 Ezra zegt in 12:12 dat aan Daniël de thans geboden interpretatie nog niet bekend was. Maar de schrijver van 4 Ezra biedt deze thans aan.

We vinden hier de wortel van de futuristische verklaring van Openbaring op kerkelijk erf, die Openbaring in verband brengt met een ondergang van Rome.

We dienen hierbij echter goed te *onderscheiden*.

Men heeft wel joodse motieven overgenomen. Maar - en dit is een opmerkelijke zaak - de toepassing gold niet het *bestaande* romeinse rijk, doch de situatie die zou komen NA de ontbinding daarvan door een soort Antichrist.

Bij Victorinus van Pettau, die in ongeveer 305 stierf, vinden we de beschouwing dat het eerste dier van Openbaring 13 een *teruggekeerde* Nero zou zijn en dat het tweede dier, de valse profeet, te Jerusalem in de tempel voor de Antichrist een gouden beeld zou opstellen. Kennelijk werd hier joods erfgoed gebruikt. Ook in de Sybillijnse boeken wordt immers van een terugkeer van Nero gesproken.

Bespiegelingen over een herbouw van de tempel komen verder in de literatuur van de kerkvaders verspreid voor. Maar nog eens: hier werd Openbaring wel futuristisch uitgelegd, doch dan werd het betrokken op verdervende machten die zouden optreden na de onverhoopte val van Rome. Onverhoopte val, ja. Want de oude kerk bad, gehoorzaam aan het Nieuwe Testament, voor de romeinse regering en zag de val van het 'establishment' dat de orde handhaafde, als een verschrikkelijk iets dat Gog en Magog over de grenzen zou lokken. We vinden in roomse commentaren na de Reformatie-tijd nog een naklank van de speculaties van een val van Rome onder een Antichrist, een verheidensing en ondergang van het pauselijk Rome in de 'laatste dagen' (verg. *Deel I*, p. 62).

Opmerkelijk is, dat we bij de kerkvaders taaie resten vinden van de oorspronkelijke bedoeling van Openbaring, hoezeer deze ook op een *verwongen* manier overkomen. Strak en stijf wordt volgehouden dat de Antichrist een jood zal zijn en Justinus en Augustinus localiseren de wederkomst te Jerusalem.

De op joodse, futuristische denkbeelden geënte beschouwingen die we in de patristische tijd aantreffen, en die van een Antichrist na de val van het bestaande romeinse rijk uitgaan, hebben echter in latere tijd weer een omkering ondergaan. Men bracht niet in rekening dat de oude kerk positief tegenover het romeinse rijk stond opgesteld. Wanneer men dat, zoals W. Bousset, wél deed, stelde men nochtans dat Openbaring dan een uitzondering op de regel was.

Op deze wijze is de gangbare mening heersend geworden: Babylon in Openbaring = Rome. W. Bousset in zijn commentaar inzake Openbaring 13:1: 'Dass das hier gemeinte Tier das römische Imperium ist steht bei allen Auslegern fest' (p. 358). Opvallend is hier het beroep van deze grootmeester op 'alle uitleggers', een stelling die allerm minst opgaat, maar een praktijk die nog altijd opgeld doet. Men houdt zich in dezen aan elkaar vast. Men denke aan de be-

kend geworden uitspraak van Herman Ridderbos inzake een verbondsmatige verklaring van 'Babylon' in Openbaring: 'Ik zou tenminste van de uitleggers, die heden ten dage enige reputatie of crediet hebben, niemand weten te noemen, die deze exegese voor zijn rekening neemt of zelfs met de mogelijkheid daarvan rekening houdt' (*Gereformeerd Weekblad V*, 28 april 1950).

De in 1977 gepubliceerde commentaar van R.H. Mounce in de serie: *The New International Commentary of the New Testament* stelt dat in Openbaring het wilde dier en 'Babylon' Rome aanduiden (p. 251, 273, 307). Een heel kleine aarzeling kunnen we echter beluisteren ('little doubt', p. 251; 'more likely', p. 307). Dit kan zijn oorzaak hebben in de commentaar, die J.M. Ford publiceerde in de serie: *The Anchor Bible* (1975), waarin naast heel vreemde dingen ook opmerkingen staan, die voor een bestrijding van de Babylon = Rome-exegese hun waarde kunnen hebben.

Mounce legt echter de geringe weifeling naast zich neer, en dit markeert de situatie waarin de exegese zich nog steeds bevindt. De Willibrordvertaling van 1966 ziet in beest en hoer Rome aangeduid; een kleine beperking wordt echter aangebracht: 'Het beest is symbool van de God- en Christus-verwerpende macht, de 'antichrist', die de schr. belichaamd zag in het Romeinse Rijk *voor-zover* dit de christenen vervolgd had en zou vervolgen' (p. 734). De cursivering van 'voor-zover' is hier oorspronkelijk en daarachter zit stellig de wetenschap dat de patres allerminst pleitten voor een revolte tegen de bewindhebbers van Rome. De nieuwste friese bijbelvertaling geeft bij 13:1 de aantekening: '*beest* - wierskynlik it Romeinse ryk, as histoaryske manifestaasje fan 'e draak': Bij 14:8: '*Babylon* - yn dy tiid gauris brûkt as geheime oantsjutting fan Rome'. Bij 17:1 wordt de hoer met Rome geïdentificeerd. Bij 17:16 luidt de aantekening zelfs: 'De keizer en syn Partyske (parthische!, v.d.W.) trawanten sille selfs de stêd Rome yn 'e brân stekke'.

In feite blijft men in het oude spoor voortlopen. Het gangbare denkmodel wordt gehandhaafd en gepopulariseerd.

Onder meer hebben de volgende factoren dit alles bevorderd:

- 8.1. Openbaring is op één hoop geworpen met de joodse apocalyptische verzets- en crisis-literatuur. Willibrord-vertaling: 'De Apokalips of Openbaring van Johannes is een duister boek (sic!) omdat zij behoort tot een letterkundige soort waarmee de moderne lezer niet vertrouwd is. Het is het enige boek van het N.T. dat profetisch is, maar dan in het genre van de apokalypiek of de openbaringsliteratuur in de speciale zin van het woord' (p. 707).
- 8.2. De opkomst van grootmachten in deze en de vorige eeuw openden de ogen voor de gevaren van tyrannieke wereldrijken en revolutionaire stromingen. Omdat protestanten Rome als een bondgenoot zagen, waren zij bereid om in die situatie de 'kerkelijke' toepassing van Babel op de kerk van Rome te laten vallen en open te staan voor een meer politieke actualisering, gezien de nieuwe Nero's en het opkomende New Babylon. De hantering van Openbaring in de strijd tegen Hitler's rijk ligt nog niet zover achter ons. Het gebruik van deze politieke (en culturele) interpretatie in verzets- en crisis-tijd heeft deze populair gemaakt. En zien we geen nieuwe wereldmachten opkomen?
- 8.3. Bij de exegese pleegt men zeer *selectief* te werk te gaan. Men heeft niet in rekening gebracht dat kerkvaders slechts spraken over een teruggekeerde Nero die *na* de val van het bestaande Rome zou optreden. Met de gegevens die de quartadecimaanse praktijk en literatuur voor de uitlegging van de Apocalyps kunnen bieden is nog weinig gewerkt. Aan de exegese van hen, die Openbaring of een gedeelte ervan als profetie van de ondergang van Jerusalem zag, werd geen aandacht geschonken. Het werk van Firmin Abauzit

(1679-1767), Johann Gottfried Herder (1744-1803), Franz Gotthold Hartwig (1742-1820), Friedrich Jakob Züllig (1780-1844) pleegt men 'leise zu übergehen'. Zie inzake hen en anderen: *EHZG*, p. 103-123. Hierdoor werd het koekoek één zang, *alle* uitleggers stellen immers: Babel = Rome?

- 8.4. De datering omstreeks 95 op grond van een bewering van Irenaeus heeft de juiste uitleg in de weg gestaan. Ook al dateert men vandaag soms vóór 70, dan wordt toch nog het oude denkmodel gevolgd. Inzake de datering: Deel I, p. 13-23, 245-249; *EHZG*, p. 85-96. Wanneer de late datering gevolgd dient te worden, kan Openb. 11 slechts een achteraf-profetie over de val van Jerusalem zijn, of de trekken die aan Jerusalem herinneren dienen te worden omgeduid.
- 8.5. De wellhausiaanse omwerkings- en verdelingshypothese zijn niet alleen op het Oude Testament toegepast, maar ook op Openbaring. Zo kwam het tot onderscheiding van verschillende 'bronnen', die omgewerkt en geïntegreerd zouden zijn. Ook al waren die bronnen van joods origine, dan zouden deze toch een andere interpretatie hebben ondergaan, om te passen in een boek dat tegen Rome fulmineert.
- 8.6. Velen, die op gezag van Bousset en Charles aanvaardden, dat Openbaring een politieke anti-Rome-interpretatie vordert, brachten niet in rekening dat deze uitleg nauw verbonden is met een Schriftkritische benadering, die steunt op omwerkingshypothese.
- 8.7. Doordat men bij de verdeling van Openbaring niet in rekening bracht dat in hoofdstuk 10 een nieuw begin gemaakt wordt, kreeg hoofdstuk 11 ook niet die aandacht als hermeneutische sleutel, die het verdient. Dit hoofdstuk is òf op een eiland gezet òf de verbondsmatige trekken erin werden mondiaal, dus onverbondsmatig, gemaakt.
- 8.8. Doordat men verkeerde in de ban van de gedachte dat alles tegen Rome gericht is (Semler: *contra Romanos!*), werd men ook verhinderd om de samenhang tussen Openbaring en het Oude Testament op de juiste wijze te schatten. Hetzelfde kan gezegd worden van de samenhang tussen de Apocalyps en de vele teksten die, met name in de 'evangelien', inzake het verbondsoordeel over Jerusalem spreken. Het bleef hoogstens bij het registreren van parallellen. Als er overeenkomst was, nam men zijn toevlucht tot een 'Umdeutung', een ontmythologisering. Men haalde de verbondsmatige structuur uit de teksten waarop gezinspeeld werd en volstond met de mededeling dat hier interessant materiaal uit het Oude Testament en uit het evangelie in andere zin gebruikt was.
Een en ander hangt samen met het niet-erkennen van de dominerende rol die het verbond in de Schrift speelt en met het niet-uitgaan van de eenheid der Schrift, ook bij het verklaren en invullen van verwante termen.
- 8.9. De gangbare uitlegging heeft zichzelf de mogelijkheid ontnomen om het vele joodse materiaal dat naar voren gekomen is, goed te gebruiken. Wie P. Billerbeck over Openbaring inziet, wordt teleurgesteld. Een kenner van judaïca als J. Bonservin stelt in zijn commentaar op wat hij 'het verzegelde boek' noemt, eveneens teleur. Men heeft een verkeerde bril opgezet en daardoor *ziet* men eenvoudig niet, hoe Openbaring zich tegen de synagoge keert in joodse taal. Verder valt te zeggen dat het enorme materiaal dat iemand als E.R. Goode-nough naar voren gebracht heeft inzake joodse symbolen, tot op heden de exegese van Openbaring niet beïnvloed heeft. Ten aanzien van de Quoemraan-literatuur is het van hetzelfde laken een pak. Dat Quoemraan (ook in zijn 'apocalypsen') uitgaat van een 'binnenkerkelijke' antithese heeft nog niet tot de gedachte geleid dat bij Openbaring wel eens iets dergelijks zou kunnen voorkomen.
- 8.10. Het misbruik dat secten van Openbaring maken heeft velen kopschuw voor of in elk geval apathisch tegenover dit boek gemaakt. Als men zelf ook niet weet uit welke van de honderd-en-één wijzen van uitlegging van Openbaring je kiezen moet, kan men zich moeilijk als apologet van Openbaring opwerpen, laat staan als rechte verklaarder ervan.
- 8.11. Het: Radeloos ten opzichte van de Apocalyptiek (K. Koch, 1970) komt uit in de weinige wetenschappelijke commentaren die verschijnen. Die van H. Kraft (1974) is de eerste streng wetenschappelijke commentaar na die van E. Lohmeyer (1926) en W. Hadorn (1928), zoals W. Böcher in zijn overzicht: *Die Johannesapokalypse* (1975) constateert. In Nederland was die van S. Greijdanus in de Bottenburg-serie (1928) in feite een nadere uitwerking van zijn populaire uitlegging uit 1908. In de *Commentaar op het Nieuwe Testament*, die thans bij J.H. Kok te Kampen verschijnt, heeft de commentaar van Greijdanus nog geen opvolger gekregen.

Dit typeert de situatie niet alleen, maar dit scheidt ook een cul-de-sac-situatie. Bij rechts en links. Bij rooms en onrooms.

- 8.12. Aanvullenderwijs zou ook nog gewezen kunnen worden op het door geleerden gemaakte 'probleem' van de spoedige verwachting van de terugkeer van Jezus, die Hijzelf en Zijn discipelen aangehangen zouden hebben. De eerste christelijke kerk zou in het begin helemaal niet geïnteresseerd zijn in het brede leven, omdat de paroesie nabij was. Met dit 'probleem' is men ook in rechtzinnige kringen nooit helemaal klaar gekomen en dit heeft ook weer zijn invloed gehad op de uitlegging van Openbaring. Heel de wereld was slecht en zou spoedig ondergaan. Een verkeerde 'eschatologische' visie heeft zo het verstaan van het laatste bijbelboek afgeremd, en een doorwerking van joods-apocalyptische gedachten in de exegese bevorderd. Het betrekken van Jezus' 'termijn-uitspraken' op het komend oordeel over Jerusalem zou, indien dit verbonden werd met een verklaren van Openbaring in gelijke zin, tot een liquidatie van het gefingeerde probleem van de *Naherwartung* kunnen leiden.
- 8.13. Een dialectische benadering van het Nieuwe Testament heeft verder veel mensen van de wijs gebracht. Romeinen 13 zou voor Rome pleiten en Openbaring zou 'romfeindlich' zijn. Op deze wijze kan men de gangbare mening handhaven, maar de doorzichtigheid en eenheid van het Nieuwe Testament moet dan opgeofferd worden. In feite heeft een dergelijk dialectisch heen-en-weer-springen het verblijf van de exegese van Openbaring in het rustoord Doodloopstraat bevorderd.

Gezien het uitgangspunt, dat we kozen, wijzen we bij voorbaat af dat het Woord van God zichzelf zou tegenspreken. Daarom alleen kan Openbaring ten aanzien van de keizer van Rome niet in een geïsoleerde positie staan.

Er zijn, zoals bleek en ook verder in dit boek zal uitgewerkt worden, genoeg gronden om te breken met het dwangdenken dat de huidige exegese blijkt te beheersen. De Alfa van Mattheüs staat niet in dialectische verhouding tot de Omega van Openbaring. Openbaring levert in geen enkele zin bouwstenen voor een theologie van de revolutie.

Veel buitenbijbelse gegevens zullen bovendien in een nieuw licht komen te staan, wanneer van de eenheid en verbondsmatige bepaaldheid van het Nieuwe Testament en dus ook van Openbaring uitgegaan wordt. Zij zullen ook achteraf het ingenomen standpunt bevestigen.

9. De joodse opstand tegen Rome met 'de verlossing van Israël' als inzet

De antithese tussen kerk en joods denken beheerst het hele Nieuwe Testament. Het Nieuwe Testament dient ook in zijn geheel vóór het jaar 70 gedateerd te worden.

Deze twee stellingen hebben gevolgen voor de uitlegging.

Wanneer het evangelie volgens Lucas vóór de ondergang van Jerusalem geschreven is, krijgt wat hij vermeldt over 'rovers', leden van de zelotische guerrillabenden, een heel actuele kleur.

Evenzo is dit met het laatste bijbelboek. Wanneer dit na het jaar 70 te boek gesteld is en zich tegen het keizerlijke Rome richt, zijn voor de uitleg daarvan gegevens over de joodse opstand van minder belang. Anders is het echter wanneer dit boek zich juist confronteert met het joodse nationalistische denken en in één lijn ligt met de waarschuwingen die Christus tegen de pseudoprofeten en pseudomessiassen deed uitgaan.

Daarom willen we hier iets over de joodse opstand en achtergrond daarvan doorgeven, omdat dit helpen kan om Openbaring beter te verstaan. We doen

dit met name aan de hand van gegevens die aan het werk van Flavius Josefus over de Joodse Oorlog (*De Bello Judaico*) ontleend zijn. Hoewel er soms aanleiding is om een vraagteken te plaatsen achter wat Josefus over eigen handelingen met betrekking tot de opstand schrijft, is er geen reden om zijn werk als zodanig te negeren. We ontvangen hierin een zeer grote hoeveelheid informatie, waarmee gerekend dient te worden.

9.1. Achtergrond: verwachting van een nieuwe exodus

Om de achtergrond van de joodse opstand te kunnen verstaan dienen we rekening te houden met het verzet dat het maccabese huis bood tegen Antiochus Epifanes. Hierin kwam een 'ijver' (grieks: *zèlos*) voor de dienst des Heren aan den dag. De pogingen om Israël te helleniseren werden weerstaan door de weigering van de vromen om het verbond met de Here prijs te geven. Het boek Daniël heeft deze strijd begeleid door op te roepen tot volharding.

De strijd van de maccabeeën, die als inzet had de bewaring van de geestelijke erfenis, verliep echter hoe langer hoe meer in verwereldlijking en politieke intriges. Israëls grondgebied werd opgeslokt door de romeinse kolos. In 68 vóór onze jaartelling veroverde Pompejus Jerusalem en ontwijfde de tempel. Het bewind van Herodes de Grote, die enerzijds zich als een jood voordeed, doch zich niet aan de joodse wet hield en heidense tempels bouwde, riep grote weerstand op.

Josefus onderscheidt binnen het joodse volk vier 'filosofieën':

- a. de *farizeeën*, die ijverden voor de wet;
- b. de *sadduceeën*, die voornamelijk uit de priesteradel bestonden en met het bewind meewerkten;
- c. de *essenen*, die als vromen zich terugtrokken (de Qoemraan-secte);
- d. de *zeloten*, die zich met geweld verzetten.

Bij Josefus is er de tendens om de zeloten als barre terroristen af te schilderen, en hen van de andere stromingen te isoleren.

Hierin is een vertekening aanwezig. Er zijn door de zeloten, met name tijdens de nadagen van Jerusalem veel gruwelen bedreven. Achtergrond van hun optreden was echter niet enkel een politiek programma. Uit de hele strijd blijkt duidelijk dat zij gedreven werden door messiaanse verwachting en een ijver om de handhaving der wet tot heerschappij te brengen. Tot het laatste toe hebben zij vast geloofd in een ingrijpen van de Here.

Hierbij heeft een actualisering van Daniël een grote rol gespeeld. Men meende dat het vierde dier van Daniël 7 gelijk te stellen was met Rome (4 Ezra 12:10). In Daniël 7:7 e.v. wordt het syrische bewind van Antiochus Epifanes aangeduid. Maar nu ging men deze tekst *futuristisch* opvatten. De ondergang van het vierde dier zou de ondergang van Rome voorspellen. (Inzake een verwante patristische futuristische interpretatie, met toepassing op een komende anti-christ, verg. *EHZG*, p. 91).

Wanneer Nebukadnezar Jerusalem belegert, stuurt koning Zedekia een gezantschap naar Jeremia om hem te vragen om voorbedding. Misschien zal de Here doen volgens al Zijn wonderen (Jer. 21:1 e.v.). We vinden hier eigenlijk hetzelfde als bij de joodse zelotische nationalisten. Men greep zich aan de be-

loften des Heren vast, en meende dat deze *onvoorwaardelijk* vervuld zouden worden. Vroeger 'tekenen en wonderen'? Welnu, dan zouden deze ook in late-re noodsituaties zich voordoen en een bevrijding inluiden.

Jeremia heeft scherp de vraag van koning Zedekia afgewezen. De Here zou zich niet als in de exodus-tijd met een 'uitgestrekte arm' tégen Israëls *vijanden* keren. Hij zou eerder Zelf tegen Jerusalem strijden met een 'uitgestrekte arm' en het trio van zwaard, honger en pest over de stad brengen (Jer. 21:4 e.v.). Het is ook deze prediking, die Openbaring brengt. Jezus Christus heeft in Mattheüs 24:15 over Daniël gesproken: 'Wanneer gij dan de gruwel der verwoesting, waarvan gesproken is door Daniël, de profeet, in de Heilige Plaats ziet staan - wie het leest, geve er acht op -'...

Helaas is in de exegese dit woord van Christus vaak verkeerd verstaan. Men heeft het op de verwoesting en ontheiliging van de tempel door de *romeinen* toegepast. Christus wilde echter door dit woord een 'omdenken' tot stand brengen. Hij actualiseerde die tekst ook. Maar dan niet in de zin van de zelotische verwachting. Hij wilde zeggen: Die gruwel van verwoesting waarvan Daniël spreekt (Dan. 7:27; 12:11) en die samenhangt met de opheffing van het dagelijks offer, zal *door de joden zelf* in Jerusalems tempel opgericht worden. Niet Rome was het vierde dier, maar *in de joden herleefde dat vierde beest*. De mannen van de opstand waren echter geheel ontoegankelijk voor een dergelijke denkwijze. Zij meenden in de rechte weg te zijn. Ze kunnen als de linkervleugel van de farizeeën beschouwd worden, die gedreven werd door vals-messiaanse verwachtingen. Op hun ijver voor de handhaving der theocratie verwachtten ze als beloning een ingrijpen des Heren. Het schijnt dat men berekend had, dat de zeventig jaarweken van Daniël (Dan. 7:24-27) juist in het jaar 70 eindigden. En ook op dezelfde datum als de eerste tempel verwoest werd. Het binnendringen van de romeinen in Jerusalem, het ophouden van het dagelijkse offer, het waren voor hen juist tekenen dat de vervulling van Daniël ophanden was. De opstand was, ook militair, van de tempel uitgegaan. Daar verwachtte men het verlossende handelen Gods. Zes duizend mensen verzamelden zich daarom op de tiende dag van de vijfde maand (Jer. 52:12) in de tempel. Nu zou het komen! De verlossing van Israël. Juist op die dag ging de tempel in vlammen op. Christus had het zelotisch drijven in duidelijke taal weersproken.

De laatste belegerden wilden echter die taal niet horen. Zij vroegen vrije af-tocht naar de woestijn, waar zij nog de 'wonderen en tekenen' verwachtten... Hun geloof in de God van de exodus bleef ongeschokt.

Zoals uit de hierna weer te geven feiten kan blijken, stuiten we steeds op de zelotische heilsverwachting waartegen Openbaring zich opstelt door het omgekeerde van deze zelotische verwachting te profeteren. Openbaring laat zien, dat de God van de exodus 'met een uitgestrekte hand' strijdt TEGEN Zijn volk dat Zijn Messias niet erkent. Vandaar de 'egyptische' plagen in Openbaring!

Rekening is ook te houden met het feit dat Openbaring het Lam centraal stelt. De apocalyps staat in een paschaal kader. Dit krijgt echter des te meer diepte, als we bedenken, dat juist het *paasfeest* de nationalistische hoop en zelotische

ijver van Israël hoog deed opvlammen. De definitieve belegering van Jerusalem door de romeinen begon juist omstreeks de veertiende Nisan, de dag van het paasfeest *B.J.* V, 3, 1; 99).

9.2. Hoe het groeide

Onder Herodes de Grote is sprake van het optreden van een 'roverhoofdman' Hizkia in Galilea. Door Herodes werd hij geliquideerd met veel van zijn aanhangers. Herodes werd deswege door het sanhedrin tot verantwoording geroepen. Dit kan erop wijzen, dat het hier allerminst om louter bandieten ging. 'Rovers', *lèistai*, is voor Josefus de term om guerilla-benden aan te duiden. In Galilea bleef het vuur van de opstand smeulen tegen de door Rome tot koning verheven Herodes, die van oorsprong een edomiet was. In Arbela rookte Herodes heel wat grotten uit, waar 'rovers' zich schuilhielden. Zijn schrikbewind maakte - ondanks zijn activiteiten in verband met de verfraaiing van de tempel in hellenistische stijl - de zaken niet veel beter. Sommigen van de farizeïstische partij complotteerden tegen hem.

Onder zijn zoon Archelaus kwam het juist op de veertiende Nisan, toen men begonnen was de paaslammeren te slachten, tot een botsing tussen de groepen van Archelaus en het volk. Drie duizend werden in de tempel gedood.

Op het na dit bloedpasen volgende pinksterfeest kwam het tot een conflict tussen het romeinse legioen en de pelgrims. Enige zuilenhallen raakten in brand. De tempelschat werd door Sabinus geplunderd. De romeinse bevelhebber Varus liet twee duizend joden bij Jerusalem kruisigen.

Een zoon van de 'roverhoofdman' Hizkia, Judas, treedt nu op in het galilese Seforis. Varus neemt daarop de stad in, verwoest deze en verkoopt de inwoners. Het is mogelijk dat deze Judas dezelfde is als 'Judas de Galileeër', die als stichter van de zelotische partij te boek staat. Zijn optreden houdt verband met een afgedwongen *census*, een volkstelling in verband met belasting. Zijn optreden liep op een mislukking uit (*Hand.* 5:37), maar de partij zette haar acties voort.

In het evangelie volgens Lucas vinden we heel wat sporen van het bestaan van de joodse ondergrondse (*Luc.* 13:1; 23:19, 25, 33; verg. *Marc.* 14:48; 15:27; *Joh.* 10:1). Het optreden van Pilatus wijst erop dat romeinse procuratoren het soms met de revolutionairen op een accoordje gooiden. Iemand als de standhouder Albinus (62-64) bleek corrupt te zijn; hij liet zich soms door de zeloten omkopen. Uit *Handelingen* 23:12-32 blijkt wel hoe de romeinen met het optreden van palestijnse 'comitadji's' te rekenen hadden en hoe deze lieden ook met de jerusalemse instanties van het sanhedrin contact onderhielden.

Uit *Handelingen* 21:38 blijkt ook dat niet lang geleden een egyptische jood vierduizend 'rovers' naar de woestijn deed uittrekken. Volgens Josefus (*B.J.* II, 13, 5; 261) beplande hij om vanuit de woestijn naar de Olijfberg te gaan en van daaruit de romeinse bezetting in Jerusalem te overweldigen. Felix versloeg hem echter, maar de aanvoerder zelf wist met weinigen te ontkomen. Vandaar dat de centurio die Paulus gevangen nam, hem voor de 'egyptenaar' hield. We hebben hier niet te maken met een op zichzelf staand feit. Reeds in *Mattheus* 24:26 lezen we de waarschuwing van Christus om als men zou zeggen:

'Kijk, de Messias is in de woestijn', daarop geen acht te slaan. Telkens en telkens traden er weer mensen naar voren, die een *Naherwartung* predikten. Spoedig zou het heil komen. Hierbij werd typologisch het verlossingsgebeuren in de woestijn benaderd: zoals in Mozes' tijd zou vanuit de woestijn wéér het heil dagen in tekenen en wonderen (verg. Matth. 24:24). Handelingen 5:36 bericht van de opstand van Theudas. Onder Felix waren er volgens Josefus veel valse profeten, die mensen naar de woestijn lokten waar de tekenen der vrijheid geopenbaard zouden worden (*BJ* II, 13, 4; 257). Volgens *Ant.* XX, 8, 10; 188 trad ook onder Festus een valse profeet op, die volk in de woestijn leidde. Hieruit blijkt wel duidelijk hoe een geloof in een herleving van de exodus-tijd de achtergrond van het zelotisch handelen vormde.

We kunnen van hieruit weer zien, hoe Jezus Christus, die in de woestijn verzocht werd en in de wildernis scharen voedde enerzijds ook van de Mozes-typologie gebruik maakte, maar anderzijds in Zijn verkondiging front maakte tegenover de zelotische *Naherwartung*. Ook in Openbaring, waarin de trekken die aan de 'exodus-tijd' herinneren vele zijn, is een dergelijke tendens op te merken.

9.3. De opstand breekt uit

Het optreden van de romeinse stadhouders in de zestiger jaren van de eerste eeuw heeft er niet bepaald toe bijgedragen om het ontvlammen van de joodse opstand tegen te houden. Albinus liet een chaos achter. Zijn opvolger Gessius Florus (64-66) deed niets om er een eind aan te maken en hij ging soms zelf tot plundering over. Evenals Pilatus sprak hij de tempelschat aan.

In Caesarea aan de zee kwam het tot botsingen tussen de gehelleniseerde inwoners en de joodse minoriteit. Dit was olie op het vuur, vooral omdat de stadhouder Gessius Florus nu niet bepaald veel deed om aan de botsing door provocatie van de zijde der niet-joodse inwoners een einde te maken.

Florus liet daarop in Jerusalem zeventien talenten uit de tempelschat nemen. Dit gaf aanleiding tot verbitterde uitroepen over de stadhouder van wie men bevrijd wilde zijn. Uit het vervolg blijkt, dat Florus dit deed omdat de joden de belasting niet geheel aan de keizer voldaan hadden. Florus beging echter de onverstandige daad door zelf met troepen naar Jerusalem te komen. Toen het volk de soldaten tegemoet kwam, kreeg het te horen, dat deze hulde niet aanvaard werd.

Toen de priesters en de voornamen bij Florus op audiëntie gingen eiste hij de uitlevering van hen, die hem gesmaad hadden. Toen daaraan niet voldaan kon worden, liet hij de markt plunderen. Resultaat: ongeveer 630 doden.

Herodes Agrippa en Berenice waren in die tijd in Jerusalem waar ze een paleis hadden. Een gang op blote voeten van Berenice naar de rechterstoel van Florus hielp echter niets. Voor haar ogen folterde en moordde de romeinse soldateska joden.

Het volk werd rumoerig en de hogepriesters, die hun kleren scheurden, poogden het tot bedaren te brengen. Florus eiste begroeting van nieuwe, aankomende troepen als bewijs van loyaliteit. Onder aanwending van rouwmisbaar (as op het hoofd en gescheurde klederen) en liturgisch vertoon (*B.J.* II, 15, 4;

321, 322) slaagden de overpriesters erin het volk daartoe te bewegen. Toen het echter de soldaten begroette en geen antwoord kreeg, kwamen er natuurlijk weer beledigingen en een charge door infanterie en cavallerie op het volk was het gevolg. Het werd een formele oorlog, want de joden bestookten van de daken de soldaten die zich terug moesten trekken.

Om Florus te verhinderen via de burcht Antonia ook de tempel in bezit te nemen, brak men zuilengangen, die de Antonia met de tempel verbonden, af. Florus wist daarop niets beter te doen dan weer naar Caesarea te gaan. Hij liet een cohort ter bewaking achter.

In Caesarea stelde hij de gouverneur Cestius van Syrië in kennis van het gebeurde, daarbij de joden van afval (*apostasis*) beschuldigend. Van Berenice kreeg Cestius een andere voorstelling, evenals van de *archontes* van Jerusalem.

Cestius zond een legaat. Uit de ontvangst die hem te beurt viel, bleek dat het volk meer tegen de 'Alva' Florus gebedgd was dan tegen de romeinen in het algemeen. Een rede van koning Agrippa bracht verdere rust. De achterstallige belasting werd zelfs ingezameld. Toen echter Agrippa het volk poogde te overreden om Florus te gehoorzamen totdat de keizer een opvolger had aangewezen, sloeg de vlam in de pan. Men ging Agrippa bespotten en wierp met stenen. Hij wist niets beters te doen dan af te trekken.

Onderwijl namen de zeloten Masada in bezit, de vroegere burcht van Herodes de Grote. In Jerusalem trad als leider Eleazar, de zoon van de hogepriester Ananias op. Hij was een hoofdman van de tempel. Op zijn gezag werd besloten om voortaan van niet-joden geen gaven en offers meer aan te nemen.

Dit besluit had een verreikende strekking, want daarmee werd op theocratische wijze de keizer, voor wie men tweemaal per dag offerde, de oorlog verklaard.

Priesteradel en invloedrijke burgers verzetten zich krachtig tegen dit verstrekkende besluit dat de oorlog inluidde. Toen dit niet hielp zonden ze een gezantschap naar Florus om hulp. Deze zond 2000 ruiters. De priesteradel en de invloedrijken verschansten zich daarop in de Bovenstad, de zeloten namen de Benedenstad en het tempelcomplex.

De laatste brandden ook het huis van de hogepriester Ananias (Annas), het paleis van Herodes Agrippa en het archief (om de armen op hun hand te krijgen) af. De burcht Antonia werd ingenomen en de bezetting die zich overgaf, vermoord.

9.4. Rome wijkt terug

De gouverneur van Syrië, Cestius Gallus greep nu in. Herfst van het jaar 66 trok hij met een leger van 30.000 man naar Jerusalem en bezette de noordelijke voorstad. Een aanval op de tempelberg mislukte echter. Daarom trok hij terug. In de pas van Beth-Horon brachten de opstandelingen hem grote verliezen toe. Men kan begrijpen dat deze overwinning stimuleerde om de opstand door te zetten. De eerste tijd hadden de meer gematigden nog de leiding, maar dit zou spoedig anders worden. De jacobijnen zouden de leiding van de girondijnen overnemen.

9.5. Ruïnering van het land

We dienen hierbij ons te realiseren, dat niet alleen Jerusalem de schijf was, waarop de romeinse aanvallen zich richtten.

De joodse bevolking van Caesarea werd door de inwoners uitgeroeid. Josefus zegt dat er 20.000 slachtoffers waren, en dat Florus de vluchtelingen tot dwangarbeid veroordeelde. Hierop sloeg de vlam over naar de andere steden. Joden vielen steden aan in Syrië en het Overjordanse. Omgekeerd werden joden weer aangevallen in Scythopolis (Bet-Sean), waar 13.000 doden vielen; in Askalon en Ptolemais (Akko) waar 2500 en 2000 slachtoffers waren; en ook in andere plaatsen. In het egyptische Alexandrië kwam het tot een bloedbad dat 50.000 slachtoffers vorderde.

Verder had Cestius voordat hij naar Jerusalem kwam, in Galilea huisgehouden. Ook nam hij Joppe in en brandde dit af. 8400 doden. Zijn ruiters verwoestten het om Caesarea gelegen land en doodden de bevolking van de dorpen. Taktiek van de verschroide aarde! Lydda was verlaten wegens het loofhuttenfeest in Jerusalem. Vijftig mensen waren er nog en die werden gedood. De stad werd in brand gestoken. Na de smadelijke aftocht van Cestius uit Jerusalem organiseerden de inwoners van Damaskus een pogrom tegen de joden. Minstens 10.000 doden. Bij de beoordeling van de gevolgen van de joodse oorlog dient met de overal in het land toegebrachte schade gerekend te worden.

9.6. Wee de aarde en de zee!

Na de aftocht van Cestius begrepen de leiders in Jerusalem wel, dat het ongedisciplineerd optreden van de zeloten in het ganse land plaats moest maken voor een strategische oorlogsvoering. Daartoe werd het land in districten verdeeld met elk een militaire bevelhebber. Josef, de zoon van Matthias, de latere *Flavius Josephus*, werd commandant van Galilea, dat de eerste stoot zou moeten opvangen als de romeinen weer terugkwamen. Zelf min of meer gematigd, vond hij in Galilea de bendeleider Johannes van Giscala tegenover zich.

Toen Nero, die bij Corinthe verblijf hield, hoorde van het échec van Cestius, belastte hij T. Flavius Vespasianus met het onderdrukken van de opstand. In de winter van 66 op 67 trof deze zijn voorbereidingen. Hij verzamelde zijn troepen in het syrische Antiochië en stuurde zijn zoon Titus om ook uit Alexandrië in Egypte troepen te halen. Van Ptolemais (Akko) uit begon de aanval. Het galilese land werd gebrandschat. Josefus verschanste zich in Jotapa. Na een belegering van niet minder dan zevenenveertig dagen werd het ingenomen. Door een list wist Josefus te ontkomen. Hij voorspelde aan Vespasianus dat hij (volgens een oude profetie dat in die tijd een koning in Palestina zou opstaan) keizer zou worden. Bij Jotapa vielen er overigens 40.000 en de inname van het nabijgelegen Jafa eiste 15.000 joodse slachtoffers.

In die tijd dromden de samaritanen op de berg Gerizim samen. De romeinen vielen hen aan en doodden 11.600 man. Joppe, dat zich weer opgebouwd en tot een piratennest ontwikkeld had, viel Vespasianus bij zijn tocht door de kustvlakte aan. De inwoners poogden zich op schepen te redden, maar een storm uit het noorden sloeg de schepen terug op de rotsen. Wie naar de kust

zwom werd door de romeinen gedood. Josefus bericht dat 'over een groot gebied de zee als het ware door bloed roodgekleurd was en de kustlijn vol lijken lag' (*B.J.* III, 9, 3; 419-426).

In het galilese Tarichea (waarschijnlijk Magdala, waar Maria Magdalena vandaan kwam) gebeurde iets dergelijks. Toen Titus het via de onbeschermd zijde aan het meer van Galilea innam, vluchtten velen op boten, die van werptoestellen voorzien waren. De romeinen achtervolgden hen met vlotten, die ook met 'artillerie' toegerust waren. Resultaat: een groot bloedbad. Josefus schrijft weer: 'Het hele meer bood de aanblik van met bloed gemengd (*kekerasmenèn*) te zijn en vervuld met lijken' (*B.J.* III, 10, 9; 527). De afstand tot Openbaring 8:8, 9; 16:3 e.v. is hier niet groot. 6700 mensen vonden zo bij Tarichea de dood. Van de gevangenen werden 1200 gedood, 6000 werden naar Nero gestuurd om het kanaal door de Isthmus te graven en meer dan 30.000 die in de loop van de veldtocht gevangen genomen waren, werden als slaaf verkocht.

Verder werd Gamala dat zich bij de opstand had aangesloten na een beleg van bijna een maand door Vespasianus ingenomen. 4000 werden in de strijd gedood en 5000 stortten zich met vrouwen en kinderen van een steile af om een erger lot te ontgaan. Zelfmoord, het zoeken van de dood (verg. Openb. 9:6) kwam onder de zeloten herhaaldelijk voor, bijvoorbeeld bij de belegerden te Jotapa in 67 en bij die van Masada in 73.

Opzettelijk hebben we enige feiten naar voren gehaald om te laten zien, dat de eerste campagne van Vespasianus tegen de egestellingen der joden in 67 gepaard ging met ontzaglijke ruïnering van het land. Josefus heeft mogelijk ten gevolge van zijn latere pro-romeinse houding kwistig van overdrijvingen gebruik gemaakt, maar dit geeft niet het recht aan de ernst van de geschapen verwoestingen te twijfelen.

Na de bezetting van de Thabor en de val van Giscala, waaruit Johannes met zijn aanhangers wist te ontkomen, was Vespasianus heer en meester van het volkrijke Galilea. Hij betrok vóór de winter van 67/68 winterkwartieren in Caesarea en Scythopolis. De aanval zou zich nu op Jerusalem richten.

9.7. Burgeroorlog

Bij het begin van de opstand liet de tempelhoofdman Eleazar, zoon van Ananias, de dagelijkse offers voor de keizer staken. Zodoende kwam het tot een conflict tussen de priesteradel en de voornamen en de zeloten. De eerste partij maakte zich meester van de Bovenstad, de laatste van het tempelcomplex.

Tussen beide partijen ontspon zich een formele burgeroorlog. Men beschoot elkaar wederzijds en deed uitvallen. Die in de Bovenstad zaten wilden zich ook van de tempel meester maken. Dit gelukte echter niet en zij werden uit de Bovenstad verjaagd.

In diezelfde tijd kregen de zeloten versterking. De kommandant van Masada, Menahem, kwam met gewapende volgelingen in Jerusalem aan. Hij was de zoon van Judas, de Galileeër, de stichter van de zelotenpartij. Op een indrukwekkende wijze hield hij als een (messiaanse) koning zijn intocht. Hij nam daarna de leiding van de opstand over. Bij het innemen van de burch van

Herodes liet hij de hogepriester Ananias en diens broer Hizkia, die er schuilings gezocht hadden, doden.

Nu was Ananias de vader van de tempelhoofdman Eleazar, die vóór de komst van Menahem de opstand geleid had. Dit zette daarom kwaad bloed en bovendien vond men Menahem van te nederige afkomst.

Het liep daarom op een complot tegen Menahem uit. Toen hij eens in koninklijk ornaat (dus met messiaanse pretentie) met zijn gevolg de tempel betrad, ontvingen de priesters hem met een regenbui stenen. Een vlucht volgde en Menahem werd in een schuilplaats bij de Ofel gedood. Daarmee verloor Jerusalem een man, die in staat was geweest om met autoriteit en kunde de opstand tegen Rome te leiden. Aanhangers van hem trokken zich terug naar Masada, waar een andere Eleazar, zoon van Ari, mogelijk een kleinzoon van Judas de Galileeër, de leiding nam.

Dit geschiedde dus alles in het begin van de opstand, september/october 66. In Jerusalem stonden voortaan de radikale zeloten tegenover de meer gematigden, jacobijnen tegenover girondijnen.

Beide partijen zochten de tempel in handen te houden of te krijgen. *De tempel was immers het centrum van de opstand.*

De oude tweespalt tussen farizeeën en sadduceeën kan als achtergrond van de conflicten binnen Jerusalem beschouwd worden.

Hierbij valt nog op te merken dat recente opgravingen onderaan de huidige muur van Jerusalem, die aan de kant van de beek Kidron tegenover de Olijfberg ligt, hebben aangetoond, dat oorspronkelijk vóór de tempelmuur aan die zijde nog een afzonderlijke verdedigingsmuur was opgetrokken. Kennelijk was de bedoeling hiervan de tempel niet in eventuele gevechtshandelingen te betrekken.

Het was dus niet noodzakelijk dat in geval van een eventuele belegering de tempel vanzelfsprekend als militaire basis gebruikt zou worden.

Dit feit geeft aan Jezus' Woorden over de gruwel der verwoesting in de Heilige Plaats een bijzonder reliëf. Niet een aanval van buiten zou dringen tot het misbruiken van de tempel. Het is de burgeroorlog geweest die de partijen bewoog om te pogen zich van het tempelcomplex meester te maken. Dit leidde tot het plaatsen van werptoestellen op het tempelplein en tot strijd tegen broeders, daar waar het niet behoorde.

Christus' spreken over de gruwel der verwoesting duidde een opmerkelijk feit aan, dat later gemakkelijk *herkenbaar* zou zijn. Terwijl er nog vluchtmogelijkheden waren, dus voordat de romeinen verschenen, zou de ontheiliging van de tempel plaats vinden. Het was niet moeilijk voor de leden van de gemeente te Jerusalem om het waarschuwingssignaal van Christus te identificeren.

9.8. Invasie van zeloten

Voordat Titus Giscala binnentrok wist Johannes de stad te verlaten met medename van veel van zijn strijders, en vrouwen en kinderen. De laatsten werden onderweg weer achtergelaten en Titus wist ook - volgens Josefus - 6000 van zijn strijders te doden. Met de rest van zijn volgelingen trok Johannes Jerusalem binnen, pochend op zijn krijgsdaden. Het was november 67.

Zijn voorbeeld werd door vele andere zeloten gevolgd die als stof voor de bezem van Titus uitgingen en volgens oudvaderlijk gebruik in Jerusalem onderkomen zochten. Dit feit, zo zegt Josefus, gaf Jerusalem de genadeslag. Want de levensmiddelen voor de strijders werden nu van tevoren verbruikt door een

troep waardeloze mensen. 'En afgezien van de oorlog haalde men zich zo oproer en hongersnood op de hals' (*B.J.* IV, 3, 3; 137).

De zeloten gingen zich te buiten aan de aristocraten, die beschuldigd werden met de romeinen samen te spannen. Moord zonder verhoor. Een betreden van het heiligdom met bevleete voeten (*B.J.* IV, 3, 6; 150). Een aan zich trekken van de keus van overpriesters om de hun goedgezinde 'gewone man' aan zich te verplichten. De tempel maakten zij tot een fort, een wijkplaats tegenover eventuele aanvallen uit eigen volk, een *turanneion*, een kasteel van een roofridder (*B.J.* IV, 3, 7; 151). We kunnen in verband met de opmerking van Josefus: 'Zo diende hun het heilige tot een *turanneion*', denken aan het woord van Christus: 'Staat er niet geschreven, dat Mijn huis een bedehuis zal heten voor alle volken? (Jes. 56:7). Maar gij hebt het tot een rovershol (Jer. 7:11) gemaakt' (Marc. 11:17). Een gruwel in de Heilige Plaats.

We zullen de beschuldigingen, die Josefus aan het adres van de zeloten richt inzake de ontwijding van het heiligdom (*B.J.* IV, 3, 12; 201; V, 9, 4; 402 e.v.) niet in die zin dienen op te vatten, dat zij geheel en al libertinistisch waren. De zeloten ijverden op hun manier ook voor de 'wet'. Ze schakelden daarbij echter terroristische methoden in, schroomden niet om de voorhoven die het domein van de priesters waren tot een slagveld van de burgeroorlog te maken. Unverfroren stelden ze binnen het tempelcomplex hun militaire toerustingstukken voor het werpen van stenen op. Daardoor werd de tempel een spelonk voor terroristen. Het bedehuis voor alle volken, dat sinds de theocratische oorlogsverklaring geen offer voor de keizer meer bracht, verloor als zelowotisch bolwerk zijn eigenlijke bestemming. Men stelde zich vlees tot zijn arm.

9.9. De exodus van de gemeente te Jeruzalem

Juist in die tijd hebben verschillende joden, met name invloedrijken, Jeruzalem verlaten. De vraag kan gesteld worden, of ook toen de christelijke gemeente niet uit Jeruzalem uitgeweken is. H. Mulder, *De Verwoesting van Jeruzalem*, Amsterdam 1977, meent in navolging van S.G.F. Brandon dat van een dergelijke uittocht geen sprake geweest is. 'Er was voor de joodse christenen geen enkele reden om naar Pella uit te wijken. Integendeel, hun plaats was te Jeruzalem. Wie zich de aanwijzingen van Jacobus herinnerde, wist wat hem te doen stond: blijven in de stad, bij de tempel! (...). Zo heeft ook de kerk te Jeruzalem haar tol betaald toen de joodse natie één van de donkerste perioden uit haar hele historie tegemoet ging. De bloeiende gemeente heeft zulk een harde slag moeten incasseren, dat ze zich daarvan nooit heeft kunnen herstellen' (p. 94, 95).

Mulder gaat ervan uit, dat de kerk te Jeruzalem meer dan enige andere gemeente een bijzondere binding aan de tempel had. 'Moest nu plotseling door het vertrek naar Pella met deze dienst worden gebroken? Waarom hadden de apostelen de gemeente hierop dan niet voorbereid?' (p. 82).

Deze vraag kan alleen gesteld worden, wanneer ervan uitgegaan wordt, dat in het Nieuwe Testament over deze zaken gezwegen wordt. Ons bleek summier, dat van Mattheüs tot Openbaring het tegendeel het geval is. Niet de mededelingen van Epifanius en Eusebius inzake een uittocht naar Pella zijn in dit op-

zicht beslissend. Allereerst dient de boodschap van het Nieuwe Testament zelf aan de orde te komen. Het ganse Nieuwe Testament houdt rekening met een komst van de 'gruwel der verwoesting', die door de joden zelf zal opgericht worden in de Heilige Plaats. Jezus Christus profeteerde het oordeel over de stad die Hem verwierp. Er was een duidelijk signaal vastgesteld: Het gevechtsklaar maken van de tempel (Matth. 24:15; Luc. 21:20). Dan moesten de christenen naar de roep horen: Gaat uit van haar, Mijn volk! (Openb. 18:4). De Here zou Zijn volk niet verstoten (Rom. 11:1, 2; Ps. 94:14). De kerk in Jerusalem was door de apostelen intens voorbereid op een komende exodus. Of deze dan naar of via Pella plaatsvond, is een tweede zaak. Of deze geschiedde in de winter van 67 (verg. Matth. 24:20) is evenmin een punt van de eerste orde. Er is geen enkele reden om aan te nemen, dat het exodusbevel van Jezus niet gehoorzaam gevolgd is door een gemeente die dankzij het apostolische woord op een komst van Jezus ten oordeel *voorbereid* was. Men kon toch *zien*, dat de Dag naderde (verg. Hebr. 10:25)? Men kon toch constateren, dat de tempelberg een Drachenfels van partisanen werd?

9.10. Johannes van Giscala

Het optreden van de zeloten werd voor velen ondragelijk. Jezus, de zoon van Gamala (Gamliël), die van 63-65 hogepriester was, en Ananus, de zoon van Ananus, die ook tot de priesteradel behoorde, riepen daarom het volk op zich tegen de zeloten te verzetten. Josefus deelt een rede van Ananus mee, waarin deze spreekt van de schending van de tempel door de opstandelingen. Hierin komt weer de typering voor, die voor de uitleg van Matth. 24:15/Luc. 21:20 van grote betekenis is: 'Ze (nl. de zeloten) zijn meester van de sterkste plaats van de stad. Het is immers zo dat thans de tempel als een burcht (*akra*) of vesting (*frouirion*) kan betiteld worden' (B.J. IV, 3, 10; 172).

De oproep had succes. Een bloedige confrontatie met de zeloten volgde. De zeloten weken terug in het tempelgebied. Ananus liet door 6000 man echter de tempel afzetten, zodat de zeloten in het tempelgebied opgesloten waren.

Johannes van Giscala, die we reeds vermeld hebben, deed zich tegenover Ananus als een gematigde voor. Hij wist vertrouwen te wekken, zodat hij afgezonden werd om met de zeloten te onderhandelen. Bij hen toonde hij echter een ander gezicht en hij stelde het zo voor alsof Ananus een aanval op hen beaamde. Hij deed het ook voorkomen alsof Ananus met de romeinen aan het onderhandelen was.

De zeloten besloten daarom een brief en een mondelinge boodschap naar de edomieten te zenden om hen om hulp te vragen. Het plan gelukte; 20.000 edomieten verschenen voor Jerusalems wallen. Ze vonden echter de poorten gesloten. Vanuit een toren hield de overpriester Jezus tot hen een toespraak om ze tot terugtocht te bewegen.

De volgende, door Josefus geformuleerde opmerkingen daaruit zijn weer merkwaardig: Het heiligdom is een vesting (*hormètèrion*) en vrijstad (*katafugè*) geworden en een basis voor aanvallen tegen ons. De Plaats die door de *oikoumenè* vereerd wordt en waarvan de vreemde naties die aan het einde der aarde wonen met eerbied hebben horen spreken, wordt door de hier geboren

beesten (*thèria*, zelfde woord als in Openbaring: wilde dieren) vertreden (*kata-pateita*; verg. Luc. 21:24; Openb. 11:2; Jes. 63:18; Dan. 8:13). Midden in de hopeloze situatie krijgen ze het voor elkaar om volk tegen volk en steden tegen steden op te zetten (verg. Matth. 24:6; Jes. 19:2; 2 Kron. 15:6) (*B.J.* IV, 4, 3; 262, 263).

De rede van Jezus had geen succes. De edomieten trokken niet af. De daarop volgende nacht brak een noodweer los en sommige van de zeloten grepen de daardoor ontstane consternatie aan om de wacht te overrompelen en de poorten te openen. De kletsnatte en vertoornde edomieten stormden daarop naar de tempel.

Het noodweer raasde voort en onderwijl richtten zeloten en edomieten een geweldig bloedbad aan. 'Het buitenste voorhof golfde van het bloed' (*B.J.* IV, 5, 1; 313). Er waren volgens Josefus 8.500 doden. Ananus en Jezus doodde men en hun lijken wierp men onbegraven weg. Sedert dat de burgers van Jerusalem konden zien hoe Ananus, 'de hogepriester en leider van de verlossing' (verg. Hebr. 2:10; 12:2; Hand. 3:15) midden in de stad afgeslacht was (verg. Openb. 11:7-9), begon volgens Josefus de ondergang van de joodse staat (*B.J.* IV, 5, 2; 318).

De mensenslchting ging intussen door, maar de edomieten kwamen erachter dat ze verkeerde informatie ontvangen hadden en er geen sprake was van verraad aan de Romeinen. Daarom werden ze de situatie beu en trokken weer weg, nadat ze 2000 mensen uit de gevangenis loslieten.

In Jerusalem ging de burgeroorlog verder na het aftrekken van edomietische 'vredezmacht'. Johannes van Giscala streefde daarbij naar de opperheerschappij en wist een deel der zeloten voor zich te winnen. Inmiddels naderde Vespasianus, maar de dood van Nero in 68 deed hem besluiten met verdere operaties te wachten. Daardoor hadden de partijen in Jerusalem de handen vrij om elkaar te bevechten in de stad, die munten uitgaf met als opschrift: JERUSALEM, DE HEILIGE (STAD) (verg. Jes. 52:1; Matth. 27:3; Openb. 11:2; 21:10).

9.11. Operaties van Vespasianus rondom Jerusalem in 68

Om geen vijanden in de rug te hebben bij de aanval op Jerusalem had Vespasianus in Perea de stad Gadara ingenomen. De opstandelingen waren uit de stad weggetrokken, maar ze werden ingehaald en afgemaakt. De stad waarin ze gevlucht waren (Bethennabris = Beth Nimra, Num. 32:3, 36; Jozua 13:27) werd mede slachtoffer. De rest vluchtelingen werd in een slag bij de Jordaan vernietigd. 15.000 werden daar gedood. Het land was vervuld van vermoorde mensen, de Jordaan kon men niet overgaan wegens de vele lijken die erin dreven en de Dode Zee was vol gedoden (*B.J.* IV, 7, 5; 437; verg. Openb. 8:8; 16:3, 4). Emmaus bij Jerusalem werd bezet en ook Jericho. Bij beide steden werd een legerplaats gevestigd. Ook werd Gerasa (= Gezer?) genomen. Het land was onder controle gebracht, Jerusalem was een eiland geworden temidden van een door Rome beheerst gebied. In het zuiden van Jerusalem was Hebron ingenomen en verbrand (*B.J.* IV, 9, 9; 554).

9.12. Simon, zoon van Giora

Simon ben Giora had zich bij de 'sicariërs' van Masada aangesloten. Het woord sicariërs is afgeleid van *sica*, dolk. Zich helemaal met hen identificeren kon hij niet. Daartoe had hij te veel aspiraties. Daarom verliet hij Masada en werd een free lance terrorist. Waar hij kwam leek na zijn vertrek het land als door sprinkhanen bezocht (*B.J.* IV, 9, 7; 536; verg. Openb. 9:7 e.v.)

Omdat de zeloten zijn vrouw gekidnapt hadden, terroriseerde hij de omgeving van Jerusalem, zodat men hem zijn vrouw terugzond. Nadat hij uit het gebied der edomieten veel mensen gedwongen had om naar Jerusalem te gaan, verscheen hij weer terroriserend voor de muren. Tegen Johannes van Giscala brak onderwijl verzet uit. Met instemming van de overpriesters besloot toen de malcontente groep Simon als een 'lesser evil' binnen Jerusalem te halen om de macht van Johannes te breken. Het middel was echter erger dan de kwaal. Johannes verschanste zich op de tempelarea, richtte daar vier torens op, die van werptoestellen voorzien werden. Simon bezette de bovenstad en een groot gedeelte van de benedenstad (*B.J.* V, 1, 3; 11). Wederzijds bombardeerde men elkaar. Men denke zich de situatie in: Het offeren in de tempel ging door en de zeloten in het tempel gebied lieten wel de offeraars uit de stad toe om te offeren onder toezicht. Onderwijl echter vlogen uit de katapulten en werpmachines de stenen tot bij het altaar en doodden offeraars en priesters. Josefus wordt pathetisch als hij beschrijft hoe de tempel een massagraf werd van die er thuis waren en Gods Plaats niet meer blijven kon (*B.J.* V, 1, 3; 19). Uit de revolve (tegen de romeinen) werd een tweede geboren, die als een wild dier (*thèrion*, verg. Openb. 13:1) te keer ging en uit gebrek aan prooi van elders tegen eigen vlees ging woeden (*B.J.* V, 1, 1; 3).

9.13. Een derde factie

Een priester, genaamd Eleazar, zoon van Simon, begon een reactionaire beweging tegen Johannes. Hij kreeg invloedrijke mannen achter zich en wist het binnenste voorhof te bemachtigen. Johannes moest zich met het buitenste voorhof tevreden stellen.

Voortaan stonden voor het tempelfront de 'kanonnen' van Eleazar. In de burgeroorlog was er nu een vijandige driehoeksverhouding. Elk van de drie partijen bestookte elkaar. Wederzijds verbrandde men ook elkaars voorraden. Ceders van de Libanon die voor tempelrenovatie bedoeld waren, werden door Johannes voor de strijd tegen zijn volksgenoten gebruikt.

Inmiddels was Vespasianus keizer geworden. Josefus was daarop, daar zijn profetie uitgekomen was, van zijn boeien ontslagen. Titus nam het opperbevel over en vlak voor pasen van het jaar 70 zetten de romeinen zich rondom Jerusalem neer. Dat feit deed de drie partijen korte tijd vrede sluiten om eendracht macht te doen maken.

Lang duurde dit bestand echter niet. Toen het paasfeest gekomen was wist Johannes verklede zeloten binnen het gebied van Eleazar te smokkelen. Plotseiling wierpen deze hun bovengewaad af en hakten met hun wapens op de verzamelden in. Eleazars mannen werden uit het tempelgebied verdreven. Voortaan waren er weer twee partijen. Volgens Tacitus, *Hist.* V, 12 geschiedde deze

overrompeling vóórdat Titus zijn beleg begon. Zaak is dat het laatste paasfeest vóór de verwoesting zulk een verloop had.

In verband met het vluchtgebod in Matth. 24:15 e.v. dient nogmaals geaccentueerd te worden, dat werkelijk niet eerst gedurende de belegering door de Romeinen het vluchten praktisch zeer moeilijk was. Sinds Johannes van Giscala aan het bewind was, werden de poorten al streng bewaakt en kon men slechts door omkoperij zich een vluchtkans verschaffen (*B.J.* IV, 6, 3; 378 e.v.; V, 1, 5; 29, 30; 10, 1; 423).

9.14. De viervoudige vloek van Niger

Een van de slachtoffers van de terreur van de zeloten na het wegtrekken van de Edomieten was een zekere Niger. Deze had zich voorheen door dapperheid onderscheiden in gevechten bij Askalon en elders (*B.J.* III, 2, 1; 11; 2, 2; 27, 28). Men zag in hem destijds een veldheer (*stratègos*). Men sleepte hem midden door de stad (verg. Openb. 11:8) en bracht hem toen buiten de poort (verg. Hebr. 13:12, 13), daar de belegering nog niet begonnen was. Een eerlijke begrafenis stond men hem op zijn verzoek niet toe. Onder hun handen stervend vervloekte Niger zijn beulen. De wraak van de Romeinen zou over hen komen en behalve de oorlog(1) nog: 2. hongersnood, 3. pest en bij dit alles 4. onderling handgemeen.

Josefus constateert dat God deze vloek wel heeft doen uitkomen in Zijn rechtvaardig oordeel (*B.J.* IV, 6, 1; 359-362).

In verband met de verklaring van Openbaring 6:1-11 is deze passage zeer belangrijk. Daar wordt immers ook gesproken van de roep om wraak van de zielen onder het altaar (vs. 10), terwijl de vier ruiters 1. de oorlog, 2. de burgeroorlog, 3. de honger en 4. de pestilentie uitbeelden. We hebben hier blijkbaar met een bestaand schema te maken.

In de maanden van de belegering van Jerusalem door de Romeinen kwamen al deze vier rampen over de stad, die zo intens uitzag naar de verwachte verlossing door God. Enkele momenten haalden we naar voren, die dit illustreren.

9.15. Het einde

Toen Vespasianus keizer werd, ontsloeg hij Josefus van zijn boeien. Josefus sloot zich aan bij Vespasianus' zoon Titus, die met de inname van Jerusalem belast werd. Hij bracht tijdens de belegering van Jerusalem boodschappen van Titus over en poogde de inwoners tot overgave te bewegen.

Ondanks de bezetting van de wegen waren er nog heel wat sluippaden, waarlangs de Joden fourage wisten binnen te smokkelen. Titus liet daarom de hele stad door een wal omgeven. De omgeving, die na de 'sabbatten' tijdens het exiel boomrijk geworden was, werd geheel kaalgestroopt (verg. Openb. 7:3). Van heinde en ver moest hout voor de versterkingen gehaald worden.

Aan de noordzijde begon Titus het offensief tegen Jerusalem, dat van drie muren voorzien was. Na de verovering van de burcht Antonia concentreerde de aanval zich op de nabijgelegen tempel, die het hoofdbolwerk van de opstandelingen was. De Joden werden tenslotte teruggedreven tot het binnenste voorhof en het tempelgebouw zelf. Op waarschijnlijk dezelfde dag dat

Nebukadnezar Jerusalem en de eerste tempel innam, ging ook de tempel van Herodes in vlammen op (9 Ab; 29 augustus).

De bovenstad werd daarna ingenomen, 26 september van het jaar 70. Nu stond ook de stad in brand (verg. Openb. 18:8, 10, 18). Drie jaar later viel de vesting Masada, nadat de bezetters zich aan een soort rituele moord hadden overgegeven. Met hun gezinnen was dit 960 man.

Binnen het kader van deze gegevens spoelde een zee van ellende. Ook al zal Jozefus hier en daar sterk overdreven en een gekleurde tekening van het optreden der zeloten en de bestaande misère gegeven hebben, dan nog blijft na aftrekking van eventuele overstatements een sinister beeld over.

Daar was de terreur van de opstandelingen, hun gevechten tegen elkaar, hun tyranniseren van het volk. Jozefus trekt hier een vergelijking met *Sodom* (verg. Matth. 11:23, 24). Als de romeinen getreuzeld hadden om op te treden, zou de stad door de afgrond verslonden of door een stroom meegespoeld of als Sodom door een bliksem getroffen zijn (*B.J.* V, 13, 6; 566).

En dan was er de honger, die de zeloten ertoe dreef om arm en rijk te beroven. Een geval van kannibalisme deed zich voor. Duivenmest werd als eten verkocht. Een maat koren ging voor een talent van de hand (*B.J.* V, 13, 7; 571). Hooi, leer werd als voedsel gezocht (*B.J.* VI, 3, 3; 198).

Jozefus spreekt van 600.000 lijken, die over de muur geworpen werden (*B.J.* V, 12, 7; 569). En dit betrof nog slechts de onbemiddelden. Sommige huizen had men gevuld met lijken en afgesloten. Ook daken lagen vol met lijken. Jozefus spreekt over ziekten, die zich onder de opeengedrongen bevolking in de overbevolkte stad verbreidden (*B.J.* VI, 9, 3; 421). Men kan uit de situatietekening wel afleiden, dat de hygiënische toestand veel te wensen overliet en het Grote Sterven bevorderde.

Ook zij die overliepen naar de romeinen konden niet altijd het vege lijf redden. In de legers van Titus bevonden zich hulptroepen van syrisch en arabisch origine. Deze plachten op overlopers te jagen omdat ze bemerkten dat sommigen geld ingeslikt hadden om het zo mee te kunnen nemen. In een nacht werden twee duizend de buik opengesneden. Ondanks het verbod van Titus ging men met dit luguber werk door. Hierdoor werden velen afgeschrikt om over te lopen naar de romeinen. Ontelbaar waren ook de kruisigingen.

Jozefus herinnerde de mannen op de muur aan de geschriften der oude profeten, die aan de broedermoord de ondergang van Jerusalem verbonden (*B.J.* VI, 2, 1; 109). Was de stad en de tempel niet vol lijken van eigen mensen? 'God, ja God in eigen persoon voert nu met de romeinen een reinigingsvuur naderbij en doet de stad die zo vol is van zovele bezoedelingen verdwijnen' (*B.J.* VI, 2, 1; 110).

Jozefus drukt zich hier wat vaag en liberaal uit. Bij Christus vinden we een veel scherpere aanklacht, die de wortel van alles blootlegt: 'Jerusalem, Jerusalem, dat de profeten doodt...' (Matth. 23:37). Dat zelfs Jozefus de verbindingslijn naar de profeten trekt is opvallend. In verband hiermee kan de vraag gesteld worden, of de stelling dat de christenen in Jerusalem niet de stem van de profeten en van Christus indachtig zijn geweest, enige grond heeft om op te staan.

Jozefus vermeldt, als hij bezig is om de ondergang te beschrijven, heel wat zo-

genaamde tekenen die men zou gezien hebben voordat de rampen begonnen. Verschijningen van wagens en legers in de lucht, een stem op pinksterfeest 's nachts in de tempel: Laat ons van hier trekken! Het gedurige roepen, jarenlang van Ananus, zoon van Ananias:

'Een stem van het oosten,
een stem van het westen,
een stem van de vier windstreken,
een stem over Jerusalem en de tempel,
een stem over bruidegom en bruid,
een stem over het ganse volk!'

Een komeet. Een hel licht in de paasnacht rondom het altaar. Oostelijke tempeldeuren die vanzelf (*automatoos*) opengingen.

Josefus zegt dat dit laatste teken door sommigen als een onheilsteken werd opgevat. Het telkens noemen van feesten wijst er ook op dat Josefus zelf heel duidelijk wil accentueren dat hij hier het motief van een *omgekeerd* pasen in gedachten heeft, de wet van de verandering van de heilstijd in een onheilstijd. Hij meldt echter ook dat de onkundigen (*idiotai*) het automatisch opengaan der poorten juist als een goed voorteken verklaarden: God opende de deur naar goede dingen (*B.J.* VI, 5, 3; 295). De open poort is een echt paasmotief (Ps. 118:19, 20). Omstreeks pasen begon de belegering. Tot het laatst toe bewerkten valse profeten het volk. 'Hoe snel laat een mens zich in rampspoed bepraten', zegt moraliserend Josefus (*B.J.* VI, 5, 2; 287). In feite dient in rekening gebracht te worden, dat hier messiaanse verwachtingen een rol speelden, die op een (overigens onjuiste) typologische hantering van het Oude Testament gegrond waren.

Zesduizend mensen, waaronder vrouwen en kinderen, hadden in een overgebleven hal van de tempel schuiling gezocht. Een 'profeet' had hun dat pad van redding gewezen. Tot de laatste man werden ze vernietigd.

Als de tempel reeds gevallen is en Simon en Johannes zich in de bovenstad bevinden, geven ze zich nòg niet over, maar vragen vrije aftocht naar de woestijn met vrouwen en kinderen. Ze hadden gezworen zich niet over te geven. Hieruit blijkt tot het laatst een geloof in de herhaling van de tekenen en wonderen uit de Mozes-tijd (*B.J.* VI, 6, 3; 351, 352). Men vroeg een *exodos* naar de *erèmos* (woestijn).

Maar de exodus kwam niet.

Volgens Josefus bedroeg het aantal gevangenen 97.000.

Doden onder de joden, merendeels van buiten Jerusalem afkomstig: 1.100.000. Van de gevangenen werden alleen reeds bij Festspele in Caesarea meer dan 2500 gedood door wilde dieren (verg. Openb. 6:8), martelingen en in wedkamp tegen elkaar.

Een triomftocht te Rome beklemtoonde de werkelijkheid van het JUDAEA CAPTA, dat stond op de munten die toen geslagen werden. De kandelaar, de tafel der toonbroden en een wetsrol uit de tempel werden daarin meegevoerd. Een reliëf op de Titusboog spreekt er nog van.

Resten van het kolossale beeld van keizer Domitianus (81-96), dat in de Domitianustempel te Efeze opgericht was. Museum te Izmir (Smyrna). Nadat Domitianus vermoord was, heeft de romeinse senaat besloten de herinnering aan hem uit te wissen. Zijn naam werd uit zijn tempel te Efeze verwijderd en door die van Vespasianus vervangen.

Met beroep op Irenaeus stelt de gangbare exegese dat Openbaring omstreeks 95 tijdens Domitianus geschreven is. Daaraan wordt tevens de mening gekoppeld, dat daarom Openbaring zich keert tegen de romeinse keizerverering en de ondergang van Rome voorzegt. Deze mening kan zich echter niet op Irenaeus beroepen, want deze zag de ondergang van Rome als een ramp voor kerk en wereld.

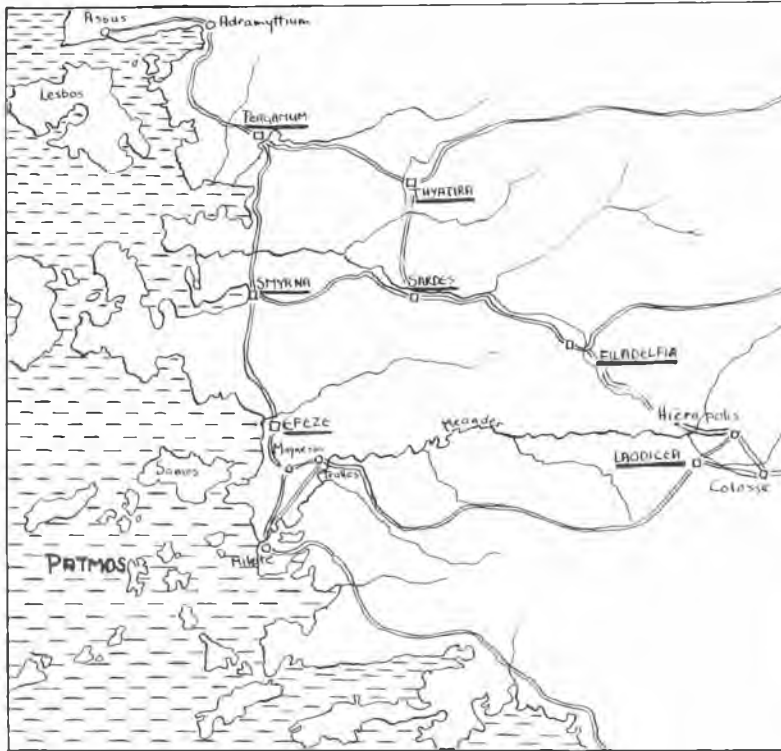

Overblijfselen van de Johannes-kerk te Alasehir (Filadelfia), gebouwd in de twaalfde eeuw. Tot het rampjaar 1922, toen alle grieken uit het aziatisch gedeelte van Turkije verdreven werden, was er in deze plaats een aanzienlijke christelijke bevolking.

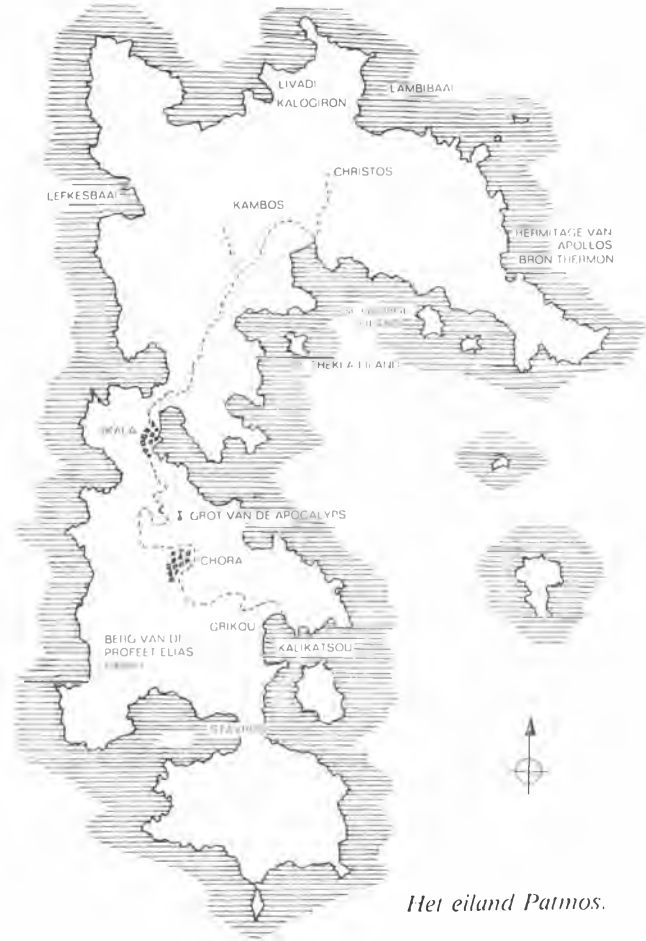

Water speelde in Laodicea een belangrijke rol. Reeds in de hellenistische tijd was een pijpleiding aangelegd die de stad uit een bron water toevoerde. Aan de rand van de ruïne-stad staat nog dit brok steen, dat wellicht een rest is van een oude watertoren. De lens van de camera was bij het nemen van deze foto near boven gericht.

VERKLARING

Ligging van Patmos en de zeven gemeenten van Openbaring.

Het eiland Patmos.

9.16. Betekenis voor de exegese van Openbaring

Wij zullen niet alle feitjes van de joodse oorlog mogen inlezen in Openbaring. Het gaat niet aan om bij alle visioenen een preciese datum-van-ervulling te zetten, ontleend aan Josefus.

Wanneer men echter op interne gronden gekozen heeft voor de opvatting, dat Openbaring het gericht over de afvallige stad van het verbond beschrijft, is het volkomen legitiem om het *geheel* van Josefus' beschrijving terdege in rekening te brengen. Zijn 'liberale' beschrijving biedt dan ongewild illustraties bij de profetie van de Apocalyps. Omdat Josefus doorgaans thans niet meer vanuit deze gezichtshoek gelezen wordt, hebben we in het kader van de uitleg een en ander naar voren gehaald. Duidelijk kan blijken hoe gevaarlijk de zelotische beweging was, die van buiten Jerusalem kwam en langzamerhand de leiding wist over te nemen.

De joden hebben gezanten gestuurd naar hun stamleden aan de andere zijde van de Eufraat om hen in de revolutie te betrekken (*B.J.* VI, 6, 2; 343). Aangenomen kan worden, dat zij ook elders in de diaspora propaganda hebben gemaakt (verg. *B.J.* I, 1, 2; 5; II, 16, 4; 388). Het grote aantal dat in het bedreigde jaar 70 nog naar het paasfeest te Jerusalem uit de diaspora optrok, duidt op wereldwijde sympathie onder de joden voor de revolutie. Voor de christenen, die uit de synagoge stamden, heeft dit alles niets minder dan een verleiding betekend. Het bloed kruipt immers, waar het niet kan gaan.

10. Erkenning

Tot het schrijven van deze Commentaar voelde ik mij - om de woorden van Greijdanus uit 1908 te bezigen - van 's Herenwege geroepen.

Dankbaarheid zij uitgesproken aan allen, die in het verleden zich intens met Openbaring bezig hielden en hun studies publiceerden. Ook al meent men op zekere punten een andere beslissing te moeten nemen, dan kan nog veel geleerd worden van het werk van vroegere, vaak vergeten exegeten.

Schrijver dezes is ook dankbaar voor de bestrijding die hij in de loop der jaren inzake zijn uitleg van het laatste bijbelboek ontving. Dit stimuleerde hem om al intenser op vragen in te gaan. Eigenlijk komt men zijn leven lang niet klaar met de bestudering (en bewondering) van de boeiende Apocalyps.

Voor alle ondervonden belangstelling zij dank uitgesproken. Dat de uitgever het tot stand komen van het werk met interesse volgde en bereid was de last van uitgave op zich te nemen, dient met erkentelijkheid vermeld te worden.

Doel van deze publicatie: ontvouwing van het rijke Woord van God. Niet alleen theologisch gevormden zijn als lezers gedacht. Van harte wordt gehoopt dat in deze dagen, waarin het lezen naar men zegt achteruitgaat, juist ook het kerkvolk zich verdiepen gaat in wat de Geest om dit vaak misluide bijbelboek tot de Gemeenten zegt in de context van de ganse Schrift.

Aan Hem, die machtig is om ook in onze dagen door Zijn Woord wonderen te bewerken, de lof en dank tot aan de eeuwen der eeuwen.

Titel en legitimatie van de afzender (1:1, 2)

Openbaring. Een *apokalupsis* is een onthulling, een openbaring van een verborgenheid, een geheim. Dit boek is dus niet vol onontwarbare raadsels. Voorop sta, dat hierin juist knopen ontbonden, sluiers weggenomen, mysteriën verklaard worden. 'Openbaring' betekent ont-dekking, ontbloting, dus iets dat absoluut tegengesteld is aan omsluiëren, bedekken, verbergen, begraven, verhullen. De feiten komen open en bloot te liggen. De naakte waarheid treedt naar voren.

Bij de verklaring van het woord 'openbaring' zitten we echter onmiddellijk met allerlei vragen. *Apokalupsis* moge dan openbaring van een mysterie, een verborgenheid betekenen, doorgaans hangt om het woord een sfeer van geheimzinnigheid. Er heeft zich immers een buitenbijbelse 'apocalyptische literatuur' gevormd, die er toe bijdraagt om aan het woord *apokalupsis* een bepaalde, doorgaans nogal geheimzinnige inhoud te geven en er een mystieke of occulte sleutel van de toekomst in te zoeken.

Apocalyptiek komt onder allerlei volken en in allerlei tijden voor. We vinden vandaag wilde, visionaire profetieën betreffende het jaar 2000: moderne apocalyptiek. Apocalyptische gedachten lagen ten grondslag aan het derde rijk van Hitler. Bekend zijn de Sibyllijnse Boeken die orakelachtige voorspellingen over het lot van Rome bevatten. De sibylle was priesteres van Apollo. Zowel joden als christenen hebben weer bewerkingen van deze boeken in hun propaganda ingeschakeld. Het schilderij 'Het Lam Gods' te Gent van de gebroeders Van Eyck en Michel Angelo's plafondschildering in de Sixtijnse Kapel bevatten afbeeldingen van sibyllen (van Cumae en Erithrea) naast die van profeten. We kunnen aannemen, dat in middeleeuwse processies de sibyllen ten tonele gevoerd worden. Belangstelling voor allerlei apocalyptiek hoorde tot het patroon van die tijd.

We bezitten allerlei joodse apocalypsen uit de tijd omstreeks het begin van onze jaartelling, waarvan die van Ezra (4 Ezra) en Baruch onder de apocriefen van de Statenvertaling terecht gekomen zijn. Bekend is, althans wat de naam betreft, die van Henoch. Onder de rollen die gevonden zijn bij de Dode Zee is ook apocalyptische literatuur aangetroffen.

Dit alles heeft tot gevolg gehad dat Openbaring evenals Daniël onder de joodse apocalyptiek gerekend is. Het is sinds Lücke schier een dogma geworden: Openbaring behoort tot de joods-christelijke apocalyptische literatuursoort. Het gevolg van deze veralgemening heeft de uitleg zeer nadelig beïnvloed. Men ging van het dwangdenken uit, dat het in Openbaring over een thema ging, *verwant* aan dat van de joodse apocalyptiek. Zelfs de apocalypsen van Qoemraan worden naar deze maat gemeten: ze zullen in hun beschrijving van een strijd wel spreken over dezelfde strijd waarover ook andere joodse apocalypsen handelen, namelijk die van Juda tegen Rome. Openbaring is op deze wijze het slachtoffer van een gelijkshakeling geworden, die zich tot op heden gelden doet. Het boek is beschouwd als een strijdkreet tegen Rome, niet ongelijk aan die van de nationalistische joodse apocalypsen.

Omdat veel apocalypsen universalistische trekken dragen, is Openbaring ook met de wereldgeschiedenis in het algemeen in verband gebracht. In orakelachtige termen zou het op de wijze van de Sibyllijnse Boeken allerlei rampen profeteren, die zich in de loop van de historie zouden verwerkelijken. Op het *orakelachtige* dient wel nadruk te liggen: het boek zou symbolen leveren, die slechts door ontcijferaars met groot inzicht zouden zijn te verklaren. Elke eeuw heeft weer zijn eigen interpretatie en aan het aantal uitleggingen komt nooit een einde. Dienengevolge is de mening ontstaan dat Openbaring het tegendeel is van wat de titel belooft: het is een mysterieus en onduidelijk boek, vol van raadsels en op verschillende wijzen te interpreteren visioenen. Echte, nevelige, vaak pessimistische apocalyptische literatuur, die werkt met ondoorzichtige beeldspraak en de fluistertaal van een omhuld spreken.

We mogen echter Openbaring niet zomaar classificeren onder de apocalyptische literatuur, evenmin als dat trouwens bij Daniël geoorloofd is. Allereerst is de Apocalyps geen pseudoniem geschrift, zoals de joodse apocalypsen dat wel zijn. Vervolgens is Openbaring opgenomen in de canon van het Nieuwe Testament en komt dit boek tot ons als Woord Gods. Het dient zich aan als *profetie* (1:3; 22:7). In het vervolg zullen we gelegenheid te over hebben om te zien hoe het teruggrijpt naar de profeten en hun boodschap christocentrisch wil interpreteren en actualiseren. Ronduit valt toe te geven dat we in *formeel* opzicht in Openbaring trekken vinden, die ook in de 'apocalyptische literatuur' te vinden zijn. We treffen er visioenen aan en het gebruik van beelden. We lezen van gerichten en catastrofes. De openbaring Gods heeft zich hier uitgedrukt in taal, die de hoorders kenden en in beelden die gangbaar waren. Er valt echter op te wijzen, dat we de trekken, die in Openbaring voorkomen, ook bij de *profeten van het Oude Testament* vinden. Men denke bv. aan Jes. 24-27, Ezechiël en Daniël. Bovendien vinden we in Openbaring 2 en 3 een niet-visionair gedeelte, dat in het gehele boek geïntegreerd is en allerminst een aanhangsel vormt: de zeven Boodschappen aan de zeven gemeenten. Daarin komen wel beelden voor, maar de vorm is niet direct als 'apocalyptisch' te typeren.

Het woordt *openbaring*, dat in Openb. 1:1 voorkomt, dienen we met Amos 3:7 in verband te brengen. God openbaart Zijn plan aan Zijn knechten, de profeten (Dan. 2:29; 1 Cor. 2:9, 10). Dezen hebben toegang tot Zijn troonraad, zij mogen in Zijn raad staan (Jer. 23:22). Zij zijn ook Zijn gezonden ambassadeurs. Ze mogen het verborgene onthullen, een licht zijn tot openbaring aan de volken (verg. Luc. 2:32 waar *apokalupsis* gebezigd wordt). We kunnen hier denken aan de hofstijl. De God van het verbond deelt als Groot-Koning Zijn plannen mee aan Zijn gezanten om Zijn vazal-volk tot gehoorzaamheid op te roepen. De HERE verbergt niet aan Zijn knecht en profeet (Gen. 20:7) Abraham wat Hij gaat doen (Gen. 18:17; 15:13-16) inzake Sodom en inzake de uitleiding van het verbondsvolk uit Egypte. Zo zal Hij ook Zijn raad niet verbergen voor Zijn apostel-profeet Johannes, nu de heilige stad Sodom en Egypte kan heten.

Wie dit in gedachten houdt, grenst Openbaring als *profetie* af van de pseudo-nieme orakelachtige pseudo-apocalypsen. Vantevoren kan vaststaan dat niet de grootste gemene deler-'theologie' van de joodse apocalypsen de uitlegging van Openbaring mag beheersen. We hebben hier niet te maken met een nationalistische 'christelijk bewerkte' publicatie. Bij voorbaat valt te zeggen, dat de stelling onjuist is, dat Openbaring een geïsoleerde aparte plaats binnen het Nieuwe Testament zou innemen, omdat een andere houding tegenover de Romeinse staat aan het licht komt dan bij het oudste christendom te vinden is. We dienen het eerder zo te zien, dat Openbaring zich opstelt *tegenover de joods-nationalistische apocalypsen van de dromendromers (Jud. 8)*, die de *profetie eigenwillig uitleggen*.

De eigen aard van de Apocalyps komt verder ook duidelijk uit, indien we deze vergelijken met de apocalypsen die quasi-profetisch geheimen ontsluit, in Gods raad trachten te wandelen en tot soelaas allerlei berekeningen van de toekomst ten beste geven. Openbaring stelt zich zo óók op tegenover allerlei

apocalyptiek van vandaag, die maar al te gaarne de methode van de joodse zelotische apocalyptiek volgt.

'De verborgen dingen zijn voor de HERE, onze God, maar de geopenbaarde zijn voor ons en onze kinderen voor altijd, opdat wij al de woorden dezer wet volbrengen' (Deut. 29:29). Deze woorden, die Mozes sprak bij de verbondsvernieuwing in het land Moab, vormen een regel, die ook door het verbondsmatige boek Openbaring gehandhaafd wordt en bij de exegetische daarvan dient ter sprake te komen. We worden niet opgeroepen om allerlei mysteries te onthullen en naar de vervulling ervan in allerlei contemporaine politieke gebeurtenissen te wijzen. We hebben te maken met een boek dat in de lijn der profeten spreekt over Gods beloften en dreigingen voor Zijn volk. Opdat het de waarheid liefheeft en doet. Daarom is het begin allerminst geheimzinnig. Het boek is niet gepubliceerd onder de naam van een profeet of patriarch; zelfs kondigt het zich niet aan als Openbaring van Johannes, zoals de gangbare verklaring van de bijgevoegde titel luidt. Het boek heet: *Openbaring van Jezus Christus, die God Hem gegeven heeft*. Jezus (een naam, meermalen genoemd in het vervolg, bv. 12:17; 22:20), de Redder der kerk, is ook de Christus, de gezalfde Ambtsdrager (in 11:15; 12:10; 20:4 wordt er van *de Christus* gesproken, *de Gezalfde*). Hij staat achter dit boek en geeft Zijn Woord door, op last van Zijn Vader. Direct bij het eerste vers vallen reeds beslissingen. Het gaat hier niet om een samenflansing van alle mogelijke publicaties van andere zieners, een bewerking van joodse apocalypsen door een christelijke profeet. Neen, God spreekt door Zijn met de Geest Gezalfde in deze profetie-uit-één-stuk. Johannes heeft niet 'met schaar en lijmpot' de Openbaring in elkaar gezet, doch Christus gaat hier als hoogste Profeet en Leraar ons de verborgen raad en wil Gods aangaande onze verlossing volkomen openbaren.

Deze openbaring wil aan Gods *knechten*, Zijn gevolmachtigde ambtsdragers, in woord en beeld *tonen*, *hetgeen* volgens Gods plan *noodzakelijk met spoed moet geschieden*. Het woord 'knecht' komt in ditzelfde vers nog eens terug en daarmee wordt Johannes aangeduid. In 22:6 wordt gezegd, dat de God van de Geesten der *profeten* Zijn engel gezonden heeft om Zijn knechten te tonen, wat geschieden moet met spoed. In Openbaring wordt verder herhaaldelijk van 'Zijn knechten, de profeten' gesproken (10:7; 11:18; 22:9; verg. Amos 3:7; Dan. 9:6 en 10; Zach. 1:6; 2 Kon. 9:7; 14:25; 17:13, 23; 21:10; 24:2). Met 'knechten' zijn hier de profeten als ambtsdragers aangeduid, die Gods raad openbaren. Aan het einde van het vers treedt Johannes als profeet-knecht in het bijzonder naar voren. Als 'man van God' is hij een overbrenger van de boodschap van de Groot-Koning aan Zijn volk, niet 'kneegje', maar 'knight'. God openbaart nu wat in de nabije toekomst op handen is. In Dan. 2:29 wordt gesproken over de openbaring der verborgenheid inzake 'wat na dezen geschieden zal'. Men kan daar aan vervulling in de komende *eeuwen* denken. Deze gedachte wordt hier echter volkomen uitgesloten. Er wordt gesproken van wat geschieden moet *met spoed*. Het is niet zo, dat gehandeld wordt over dingen, die God 'op de lange baan schuift'. Het: 'met spoed' dienen we serieus op te vatten. Hij spreekt woorden, die zich snel realiseren gaan. Hij komt met spoed. Het vervolg zal duidelijk maken, dat dit een komen met oordeel is, en

daarin een komen met heil, een rechtvaardigen van Zichzelf, van Zijn Zoon en van Zijn kerk.

Het 'moet geschieden' duidt geen noodlot aan, maar wijst op een volgens Gods raad zich afwikkelen gebeuren. We vinden dit 'moet geschieden' (*dei*) gebruikt in verband met Jezus' aankondiging van Zijn lijden (Matth. 16:21; Marc. 8:31; Luc. 9:22; 24:26, 46; verg. Hand. 2:23). Hierbij valt tevens op te merken, dat Hijzelf dit 'moeten' in verband heeft gebracht met de *Schriften* (Luc. 24:26, 27, 44-46). In Christus' rede over de verwoesting van Jerusalem vinden we dit 'moeten' weer terug (Matth. 24:6). Ook daar duidt het geen fatum als oorzaak aan, maar een geschieden volgens Gods beschikking. Tevens is hierbij te bedenken dat dit optreden van God ook weer niet geschiedde buiten Zijn openbaring om. Hij had in de vroegere *Schriften* laten vastleggen, dat het volk bij verbondsafval de vloek van het verbond zou ervaren en dit 'moest' nu geschieden.

In verband met de datering van Openbaring is het belangrijk te constateren, dat *reeds in het allereerste begin* van dit boek de overeenstemming met Matth. 24 blijkt. Openbaring wil een parafraserende en actualiserende voortzetting hiervan zijn. Dit houdt ook in, dat Openbaring een tekening geeft van het verbondsgericht, dat 'moet geschieden' *zoals de Schriften dat profeteren* (Luc. 21:22). Wie de oudtestamentische teksten nagaat waarop het boek Openbaring telkens zinspeelt, zal beseffen dat in Openbaring de *Schriften* nagesproken worden inzake wat spoedig moet geschieden.

Ook hier vallen weer belangrijke beslissingen ten aanzien van de uitleg van Openbaring. Doorgaans wordt het 'met spoed' met een korreltje zout genomen. Het verschil tussen Daniël, die zijn rol moest verzegelen omdat het eeuwen zou duren voor de vervulling kwam (Daniël 12:9), en Johannes, die dat niet doen mocht (Openb. 22:10), is niet altijd in acht genomen. De vertaling: 'eindtijd', in Dan. 12:9 in plaats van: 'tijd van de voleinding' heeft verder de gedachte begunstigd, dat Openbaring óók zou spreken over de 'eindtijd', het laatste der dagen. Het woord van Christus, dat Hij *met spoed* komt, dient echter letterlijk opgevat te worden. We vinden een dergelijk spreken ook in b.v. Hand. 12:7; 22:18 en Matth. 28:7, 8 en niemand zal het in zijn hoofd halen om te beweren dat het 'met spoed' daar een handelen binnen vele eeuwen na Petrus, Paulus of de vrouwen op de opstandingsdag betekende. Ook in Openb. 2:16; 3:11 treffen we deze uitdrukking aan en de betekenis: 'op korte termijn' kan daar duidelijk zijn. De onderscheiding tussen het nabij-zijn van de tijd en het in zovele eeuwen vervuld-worden van de tijd is een noodoplossing. Deze wil tegemoet komen aan het bezwaar als zou Johannes' profetie niet uitgekomen zijn, gezien het niet spoedig-komen van het geprofeteerde.

We hebben aan de letterlijke betekenis vast te houden. Christus vervult Zijn Woorden van zegen en vloek volgens Zijn aangekondigd tijdschema en het komt ons niet toe hiervan af te doen of hierbij te doen (Openb. 22:18, 19). We mogen van de echte profetie geen vertraagde film maken of veronderstellen dat het hemelse hof inmiddels tot een staking op lange termijn besloten heeft. Snel is snel en spoed is spoed.

Er wordt ook uitgegaan van de gedachte dat het Nieuwe Testament een *Naherwartung*, een hoop op een nabije komst van Christus leert. Dit zou tot een crisis in de christelijke kerk geleid hebben. Lucas zou in zijn 'evangelie' het verlossende woord gesproken hebben, door een 'ont-eschatologisering' op de Woorden van Jezus toe te passen. De oorspronkelijk eschatologisch-bedoelde woorden uit Marc. 13 zou hij dan laten slaan op de historische verwoesting van Jeruzalem, terwijl hij tevens rekende met een verloop van de geschiedenis, dat daarna zou volgen. Ook bij 2 Petr. 3 zou een aanpassing te constateren zijn aan het feit, dat Jezus *niet* spoedig teruggekomen was.

Dergelijke meningen dienen afgewezen te worden. Mattheüs 24 en Marcus 13 spreken niet van een onbepaald eschatologisch gebeuren, doch van de verbondswraak over Jeruzalem. Uit Matth. 24:21, dat spreekt over de verdrukking, die er tot die tijd nooit geweest is (aldus ook in Dan. 12:1), *maar ook niet meer komen zal* (dit staat niet in Daniël!), blijkt duidelijk, dat ook daar een tijdsverloop aangenomen wordt na genoemde grote verdrukking. Dat Lucas 21:20 zich enigszins anders uitdrukt en niet als in Matth. 24:15 (Marc. 13:14) de 'gruwel der verwoesting' noemt, doch de (joodse) troepenconcentraties binnen Jeruzalem, komt omdat hij voor zijn eerste lezer Theofilus het woord van Jezus parafraseert. Hij noemt man en paard: Jeruzalem.

Het Nieuwe Testament kent inderdaad een *Naherwartung*. *Dit is echter Naherwartung die uitgekomen is in de verwoesting van Jeruzalem, waarin het verbondsgericht zich manifesteerde* (verg. 1 Thess. 2:16; Matth. 23:32, 35-38).

Dat er een crisis in de christelijke kerk zou geweest zijn, omdat Christus niet spoedig gekomen was, is een constructie, die naar het rijk van de mythen verbannen moet worden. Openbaring is daarom geen profetie die niet uitgekomen is, doch een vervulde profetie, die ook de latere christelijke schrijvers gesteund heeft in hun afweer tegen de synagoge. Veel moeilijkheden inzake Openbaring verdwijnen, indien de woorden inzake het 'spoedig' serieus genomen worden. Zowel gedachten over een gefrusteerde *Naherwartung*, als uitleggingen die de tekst in de latere historie gaan inpassen, worden dan afgesneden.

De wijze waarop de Here in het kader van Zijn verbond aan Johannes de openbaring geeft is visueel. Hij maakt bekend door middel van *tekenen*. De vertaling van vs. 1b kan het beste zó begonnen worden: 'En Hij heeft....' We hebben hier met een hebraïsme te maken, zoals b.v. ook in 1:6 en 2:20. De vertaling 'tonen' is hier stellig te zwak. Zoals Amos en Habakuk (1:1) de last des HEREN zagen, zo mocht ook Johannes de woorden 'zien', schouwen. Hierbij is in het oog te houden, dat 'tekenen' een verkondigend, waarschuwend doel hebben. Ook in het evangelie volgens Johannes is telkens sprake van 'tekenen' (2:11; 12:37), zodat Joh. 1-12 wel 'het boek der tekenen' genoemd is. Mozes trad op met tekenen (Ex. 3:20; 14:31) en Elia en Elisa evenals Christus en de apostelen. We mogen het verbondsmatige, waarschuwend element, dat in 'tekenen' zit (Jes. 8:18; Luc. 2:34, 35) niet negeren. Evenals de symbolische taal van een gelijkenis vorderen ze antwoord, tekenen die beaamd of weersproken worden. Een *masjaal*, een raadselspreuk, stoot af of trekt aan (Matth. 13:10-17). Zo is het ook met de tekenen-taal van Openbaring binnen de verbondskring der gemeente. We hebben daarom in Openbaring niet te maken met een deterministische geschiedenisbeschouwing als in de pseudo-apocalypsen. Daarom valt dit boek niet met nieuwsgierigheid inzake de loop van de toekomst te benaderen. We vinden er geen geheimleer, maar juist een op symbolische wijze bekendgemaakte openbaring, die niet alleen gevoed wordt door de woorden der profeten, doch ook echt profetisch is.

In beeldende woorden wordt opgeroepen tot geloofstrouw, volharding en bekering (Openb. 13:10; 2:5, 16, 25; 3:3, 11, 19; 22:11). Het gaat er niet om een onafwendbaar noodlot te tonen, waar men machteloos tegenover staat.

Die boodschap komt met hoog gezag. Door middel *van de zending van een (hemel-)bode*, die als tolkengel fungeerde (b.v. 7:13 e.v.; 17:1 e.v.; 21:9 e.v.; 22:6), heeft God de beelden transparant, duidelijk gemaakt *aan Zijn knecht Johannes*. De bedoeling van de mededeling aan *Johannes* is natuurlijk, dat deze het gehoorde en geschouwde weer doorgeeft aan de gemeenten. We vinden dus trapsgewijze openbaring:

God
Christus
engel
Johannes
gemeenten.

De naam 'Johannes' valt hier. Hij duidt zich evenals b.v. Paulus, Jacobus en Judas doen, met knecht, slaaf aan. Knecht des Heren! Het feit, dat er verder geen nadere bepaling bij staat, pleit voor de aanvaarding van de mening, dat we hier de *bekende* apostel Johannes, broeder van Jacobus, voor ons hebben. Hij verschuilt zich niet achter een pseudoniem, doch treedt als profeet, als gemandateerde knecht des Heren, naar voren. Zijn boek is geladen van ambtelijk bewustzijn. Zo spreekt de HERE!

Johannes weet zich één met de andere profeten. De middeleeuwen hebben vaak in beeldhouwwerk en glas-in-lood-raam evangelisten en apostelen weergegeven met telkens vóór of onder hen een profeet. Zó staat Johannes op de schouders van al zijn voorgangers en is tevens één met de nieuwtestamentische profeten. Zijn ganse boek doet niet anders dan profetenstemmen doorgeven. Hij is zich bewust dat wat hij ziet de vervulling is van de Woorden, die God eenmaal aan Zijn knechten, de profeten, toonde.

Voor nadere bespreking van de identiteit tussen de schrijver van de Openbaring en de apostel Johannes verwijzen we naar wat Greijdanus in zijn verklaringen over het laatste bijbelboek en in zijn Canoniek geschreven heeft. Er is verschil in taal tussen het evangelie naar Johannes en de Openbaring. Gedeeltelijk is dit veroorzaakt door de verschillende stof en mogelijk door het feit dat Johannes voor het schrijven van het 'evangelie' zich van een discipel bediende. Anderzijds treft ons telkens het voorkomen van overeenkomst in gedachtengang en uitdrukkingwijze.

Johannes is opgetreden als getuige van het Woord en het getuigenis van Jezus Christus.

2

Bij de verklaring van het woord 'getuigen' dient de gedachte afgesneden te worden, dat 'getuigen' in nieuwtestamentische zin het mededelen van een geloofservaring aanduidt. Verder heeft het woord 'getuige', *martus*, reeds vroeg in het kerkelijk spraakgebruik een betekenisverandering ondergaan: het is toegepast op een *bloed*-getuige, een 'martelaar'. Ook deze martyrologische interpretatie zal afgewezen dienen te worden. 'Getuigen' kunnen wel omgebracht worden. De betrouwbare Getuige Jezus Christus werd gekruisigd en Openbaring 11 spreekt van de dood van de 'twee getuigen'. Het is echter onjuist om 'getuige' als 'bloedgetuige' te verklaren.

Een getuige is volgens bijbels spraakgebruik een figuur uit de rechtswereld (Num. 35:30; Deut. 17:6; 19:15; Jes. 43:10-12; 44:8; Micha 6:3). Onder Israël speelde een getuige een andere rol dan in ons rechtssysteem. Hij gaf niet

slechts als oor- en oog-getuige informatie, waarbij hij aan een kruisverhoor onderworpen kon worden door aanklager of advocaat. Hij trad eerder zelf op als aanklager of advocaat. In het joodse recht zijn getuigenis en bewijs synoniem.

'Getuige', 'getuigenis' zijn typische verbondstermen. De getuige komt op voor de handhaving van het verbond. De HERE is Getuige van het verbond met David (Ps. 89:38). Het lied van Mozes zou bij afvalligheid van Israël tegen het volk getuigen (Deut. 31:19, 21). Wat doen de profeten anders dan een rechtsstrijd tegen Israël voeren in aanklagende zin als getuigen (Hosea 2:1; 4:1)? De getuige levert een bewijs dat rechtskracht heeft. Zelfs stenen kunnen als getuigen gaan spreken van een opgericht verbond (Gen. 31:44-50; Jozua 4:20-24; 22:26-29, 34; 24:25-27).

Ten aanzien van het Nieuwe Testament dient aan de juridische inslag van het woord 'getuige' vastgehouden te worden.

Als de apostelen 'getuigen' is dat niet omdat ze spreken wat in hun hart als ervaring opwelt. Ze treden op als oor- en oog-getuigen van de opstanding van Jezus Christus (Hand. 1:8, 21, 22; 22:15; 26:16). Hierbij dient nog iets belangrijks gevoegd te worden: ze treden op onder het volk van het *verbond* in de rechtsstrijd die Christus voert. Ze komen met een volheid van bewijzen naar voren in het rechtsgeding tegen het volk dat zijn Messias verwierp.

Omdat zo vaak 'getuigen' in verband gebracht wordt met een optreden op het wereldpodium is het noodzakelijk eraan te herinneren, dat we juist uit Handelingen kunnen leren, dat het getuigenis van de apostelen sinds pinksteren begon in Jerusalem en zich keerde tegen de stad die haar Koning verwierp. Jezus Christus luidde door dat 'getuigenis' in forensische zin de klokken van het gericht: vandaar het spreken over bloed en vuur en rookzuilen! Vandaar ook de samenvatting van de pinksterprediking in woorden, die herinneren aan het *getuigenislied* van Mozes tegen *Israël* (Hand. 2:40; Deut. 32:5: 'verkeerd geslacht'). Het 'komen' van Jezus als Rechter in de verwoesting van Jerusalem ligt hier in het perspectief.

Wanneer het 'getuigenis' de wereld ingaat, is dat allereerst, zoals in Handelingen duidelijk zichtbaar wordt, een zich richten tot de synagoge. Vanuit Jerusalem wordt de rechtsstrijd tegen het afvallig Israël voortgezet. Er is geen reden om te stellen, dat wanneer het evangelie de wereld ingaat het 'getuigen' aan een inhoudelijke verbleking onderworpen is.

Openbaring ligt nu in diezelfde lijn. Het is *Jezus Christus*, die als Getuige optreedt (1:2, 5; 22:16). Hij handelt hierbij door Zijn instrumenten (1:2; 2:13; 11:3, 7; 12:11; 17:6), waaronder ook de oor- en oog-getuige van de opstanding, Johannes, behoort. Men kan in 1:2 inderdaad een karakteristiek van de auteur en zijn boek vinden (R. Schippers, *Getuigen van Jezus Christus*, p. 188). De Apocalyps kan omschreven worden als: HET GETUIGENIS VAN JEZUS CHRISTUS.

Het is opmerkelijk dat we in het evangelie volgens Johannes op eenzelfde gedachtegang stuiten. We vinden daar het woord *paraklètos* gebruikt, dat doorgaans als 'trooster' weergegeven wordt. In de hellenistische tijd was de parakleet in de joodse rechtspraak echter de getuige, die aanklagend of verde-

digend optreedt. In de hemel is Christus, de Getuige (Openb. 1:5) en Parakleet (1 Joh. 2:1). Zijn Geest getuigt echter op aarde, Hij is de andere Parakleet (Joh. 14:16). Hij doet dit getuigewerk in de middellijke weg. Hij getuigt door middel van de apostelen (Joh. 15:26, 27; verg. Hand. 1:8, 21, 22; Jes. 43:10). Opmerkelijk is dat in Joh. 15:27 het getuigen als een spreken van het gehoorde en geziene omschreven wordt: 'Gij moet ook getuigen want gij zijt van het begin aan met Mij'. Het getuigen staat in het kader van de *rechtsstrijd*.

En we kunnen hierbij voegen: *met Israël*. In de voorafgaande tekst wordt immers de paas- en lijdenspsalm 69 aangehaald: Zij hebben mij zonder reden gehaat (vs. 5). In die Psalm, die met zoveel draden met Openbaring verbonden is, gaat het over een vervolging door eigen volk.

Hierbij dient ook vastgehouden te worden, dat 'wereld' in het evangelie volgens Johannes niet generaliserend bedoeld is. Met 'wereld' wordt het toenmalige volk van het verbond aangewezen. Verg.: Joh. 1:10 (de wereld), 11 (het Zijne, de Zijnen); 7:3 (Judea), 4 (wereld), 7 (wereld), 8 (feest); 15:18, 19 (haat van de wereld), 20-25; 16:2 (uit synagoge bannen).

Juist in verband met de *inhoud* van Openbaring heeft Joh. 16:8-11 grote betekenis. Het 'getuigen' van de Geest van Christus (door middel van de apostelen; zie 15:27) wordt daarin omschreven:

'En als Hij komt, zal Hij de *wereld* (!) het overtuigende bewijs leveren van

1. zonde en
2. gerechtigheid en
3. gericht.

1. van *zonde*: omdat zij niet geloven in Mij;

2. van *gerechtigheid* (nl. Christus' zaaksgerechtigheid) omdat Ik naar de Vader ga en gij Mij niet meer ziet;

3. van *gericht*: omdat de overste van deze wereld geoordeeld is'.

Geven deze drie punten niet weer, wat we in de Openbaring aantreffen? De Apocalyps en het evangelie volgens Johannes grijpen in elkaar. In beide is niet een subjectivistisch 'getuigen' aan de orde, maar een in rechtskader spreken over de zonde van de verwerping van de Messias door 'deze wereld', de zaaksgerechtigheid van de opgestane Messias, die alle volmacht bezit, en het komende gericht dat Hij uitvoeren zal.

Dat Johannes' optreden als getuige van het nieuwe verbond tevens, ook binnen de zeven gemeenten, een oproep tot bekering inhield, hoeft niet nader aangetoond te worden.

Het: *alles wat hij zag*, accentueert nog eens zijn functie als oor- en ooggetuige. Als knecht van de Here geeft hij in een beeldverhaal geen eigen gedachten of toekomstfantasieën weer, maar slechts wat de Here hem in tekentaal toonde. Hij past verder geen selectie toe, maar geeft *alles* weer. Gezien het volgende vers (verg. 22:7, 18, 19) betaamt het de lezer/hoorder om dan ook zelf geen selectie op dit boek toe te passen.

Zaligspreking over het bewaren van de woorden der profetie (1:3)

3

Een eerste zaligspreking volgt in 1:3. In Openbaring komen er zeven voor (1:3; 14:13; 16:15; 19:9; 20:6; 22:7, 14). Hier wordt een term gebruikt, die 'gelukkig', 'welgelukzalig' betekent; in het grieks: *makarios*. Een zaligspreking wordt daarom wel een makarisme genoemd. Deze geldt de voorlezer. Er is gedacht aan een kerkdienst, waar een *voorlezer* is en mensen die *horen*.

Bij een oud-oosters verbond tussen leenheer en vazallen werd bepaald, dat het verbondstracataat goed bewaard en voorgelezen moest worden. Ook van de wet des HEREN lezen we dat deze als verbondscodex moest voorgelezen worden (Deut. 31:9-13; verg. 2 Kron. 34; Jer. 36; Neh. 8). Zo is ook Openbaring een boek van het nieuwe verbond, dat als bij oude verbonden periodiek moet voorgelezen worden. De inkrimping van de leesstof tijdens de erediensten in vele kerken is geen vooruitgang. De eerste christelijke kerk heeft van de synagoge, die volgens een rooster de gehele wet liet voorlezen, de gewoonte overgenomen om aan te houden in het voorlezen (1 Tim. 4:13). Ook het laatste bijbelboek zal een plaats dienen te krijgen in het lectionarium der christelijke kerk. Openbaring is immers bestemd om in de eredienst gelezen te worden. Zij bevat de *woorden der profetie*. De inhoud wordt zeer nadrukkelijk als profetie en niet als waarzeggerij aangeduid en eist als zodanig aandacht en gehoor. Deze wil ook, en dit wordt vaak uit het oog verloren, als een profetie *verklaard* worden. De regels voor de exegese van profetische boeken moeten hierbij in acht genomen. De Apocalyps is wel een brief, maar een *profetische* brief, die heel anders is dan b.v. de brieven van Paulus. Doorgaans wordt de beeldrijke taal der profeten gebezigd. Het door de oudtestamentische profetie geschoolde oor van de eerste hoorders - en uit de Openbaring blijkt hoezeer kennis der profetieën als *bekend* wordt verondersteld - zal deze aanduiding verstaan, zodat men niet in de verzoeking komt om zich (zoals latere geslachten deden) te vermeien in allerlei fantasterijen en actualistische uitleg. Hier is profetie van een knecht Gods.

Deze profetie dient echter niet alleen *gehoord*, doch ook steeds *bewaard* te worden. Het 'bewaren' mag niet een opsluiten in een archief betekenen. 'De wet bewaren' betekent: de wet onderhouden. 'De woorden dezer profetie bewaren' vordert een daadwerkelijk belijden en een volharden daarin. Deze eis klemmt te meer, daar eerst een tijdsein weerklinkt: Want het *tijdstip* der vervulling is *nabij*. Hier wordt *kairos* gebruikt, dat in zeer veel gevallen een punt des tijds, een beslissend moment, een 'D-day' aanduidt. De *kairos*, het 'zero-uur' van het intreden van de vervulling der profetie, is aanstaande. Wij zullen dit letterlijk hebben op te vatten en het 'nabij' niet mogen vergeestelijken en over eeuwen uitstrijken. Daarmee doen we de kracht der woorden geweld aan. Er wordt duidelijk gesproken van een op handen zijnde *kairos*. De zaken liggen anders dan bij Daniël, die zijn rol moest verzegelen (Dan. 12:4). Johannes ontvangt aan het einde een instructie: 'Verzegel de woorden van de profetie

van deze boekrol *niet*, want de *kairos* is vlakbij' (Openb. 22:10; Ez. 12:23, 28; Hab. 2:3). Doch hoe nabij het beslissende moment ook is: Johannes moet het gehoorde en geziene als oor- en ooggetuige vastleggen, opschrijven. De openbaring moet *gefixeerd* worden en zó wordt de kerk van alle eeuwen geroepen haar te bewaren. God geeft een geopende rol met Zijn verbondsbeloften en -dreigingen, - zwart op wit. Christus komt met spoed. Hij komt als een *snelle* Getuige-Aanklager (Micha 1:2, 3; Mal. 3:5).

Adres, zegengroet en lofverheffing (1:4-6)

Openbaring is medegedeeld in de vorm van een brief. Daarom begint Johannes, zoals dat bij antieke brieven gebruikelijk was. Hij noemt eerst de afzender, dan de geadresseerden en daarna volgt zijn groet. Deze groet draagt, evenals bij de brieven van het Nieuwe Testament een typisch christelijk stempel; het is een zegengroet, die bovendien nog uitloopt in een lofverheffing, een doxologie. Johannes schrijft aan de (hierna te noemen) *zeven gemeenten* in de (nabij Patmos gelegen) Romeinse provincie Asia.

4

Het betreft dus gemeenten in de kustlanden waarover de profetieën o.a. van Jesaja telkens spreken. Sedert enige eeuwen waren daar reeds vele joden gevestigd. Het licht van de oudtestamentische openbaring straalde er in de synagogen en trok vele hellenistische bewoners aan. Sommigen van hen lieten zich besnijden en werden proseliet, doch de meerderheid zal zich beperkt hebben tot het bezoek aan de synagogen. Dit was belangrijk omdat daar uit de wet en de profeten voorgelezen werd. Vele van deze 'Godvrezenden', zoals ze genoemd werden, vormden later de wortelstok der christelijke kerk. Juist doordat zij via de synagoge zo met wet en profeten bekend waren, kon de verkondiging der christelijke kerk daarop verder bouwen. Het hoeft ons daarom niet te verbazen, dat het coloriet in de Openbaring zo echt 'joods' is. De leden der kerk waren thuis in de schriften en liturgieën der joden, hun gebruiken en voorstellingswereld. Eusebius deelt ons mede, dat de kerk in Asia ook op dezelfde dag als de joden het paasfeest vierde (*H.E. V, 23, 24*). Deze quartadecimaanse gewoonte, die op Johannes herleid werd, maakt ons duidelijk, hoezeer *juist in Asia* de kerk in antithese tegenover de joden stond en dat ook terdege aan de lijve bemerkte. De joden vormden een invloedrijke en gevestigde groep in Asia. De kerk zal meermalen door de joodse gemeenschap, die in dat gebied vele privileges kende, in de engte gebedreven zijn. Zie hierover uitvoeriger: *PV*.

Tot zeven kerken, die later genoemd worden, richt Johannes zich in zijn schrijven. Genoemde zeven steden lagen aan de hoofdweg. Bij Efese beginnend, volgt de opsomming der steden een lijn die tegen de klok ingaat. We zullen hebben aan te nemen dat deze steden deputaten naar Johannes op Patmos gezonden hadden. Hun gezanten konden met een schrijven van Johannes weer van Patmos naar huis gaan. Het boek dat later in hun gemeente voorgelezen werd, wilde allen wapenen tegen de gevaren die van de zijde der synagoge dreigden en waarschuwen tegen de gevaren die de synagoge zelf bedreigden.

Wanneer we vs. 4-6 indelen, krijgen we het volgende beeld:

I Afzender (<i>superscriptio</i>) en adres (<i>adscriptio</i>)	Johannes zeven gemeenten
II Zegengroet (<i>salutatio</i>) in naam van de drieënige God	A. <i>Drievoudige</i> aanduiding van God B. De zeven Geesten C. Jezus Christus, met <i>drievoudige</i> titel en <i>drievoudige</i> aanduiding van Zijn heilswerk.
III Lofverheffing (doxologie)	

Het kan duidelijk zijn, dat het getal drie bij dit alles een grote rol speelt.

De zegengroet komt overeen met die van Paulus: *genade voor u en vrede!* (verg. ook de aanhef van de tweede brief van Johannes). Men heeft wel gezegd, dat *genade*, *charis*, herinnert aan de griekse groet: *chaire* = wees groet (eigenlijk: verheugt u), terwijl in *vrede* de oosterse groet: 'vrede' doorklinkt, die nog vandaag zowel in arabische landen als in de nieuwe staat Israël alom gehoord wordt. Het is niet onmogelijk, dat deze verbinding er ligt. Allereerst is echter te denken aan de drievoudige aaronietische zegen: 'de HERE... zij u *genadig*... geve u *vrede*'. Johannes, de theoloog, de liturg, kan als Paulus de priesterlijke zegen uitdelen door Jezus Christus. *Genade* is de erbarming van de almachtige God van 't verbond, bewezen aan zondaren. Genade is de vooronderstelling van vrede. Heel het werk van Jezus Christus weerspiegelt zich in dit woord. De kerk heeft geen enkele reden zich ergens op te beroemen. Dit woord zet de mens op zijn plaats als ellendige - hem moet genade geschieden, hij is miserabel in zichzelf. Gods vergevende gunst in Jezus Christus maakt hem rijk. De HERE doet zijn aangezicht over hem lichten. Aan het einde van Openbaring wordt in 22:5 kennelijk op deze priesterlijke zegen teruggegrepen: 'Want de Here God zal hen *verlichten*'. De heerlijkheid Gods verlicht het nieuwe Jeruzalem, en haar lamp is het Lam (21:23). Daarom kan de *genade* van de Here Jezus met Zijn gemeenten zijn; het is de laatste zin van ons boek en tevens van de bijbel (22:21).

Deze *genade* is oorzaak en grond van de *vrede*, een noodzakelijke voorwaarde. Deze vrede is niet wat wij er vaak van maken: innerlijke zielevrede, onbewogen mystieke rust. 'Vrede' is een woord dat past in het ABC van het verbond. Als er verzoening, harmonie is tussen God en mens, dan is de vrede een feit en bloeit het leven op. Die vrede is allereerst vrede met God, daarna ook 'vrede op aarde' of beter: 'in het land', de *èrets* van Israël (Luc. 2:14), een alomvattend wèl-zijn. Die vrede, die *sjaloom*, sluit daarom allerm minst *activiteit* uit. Als het 'vrede' is met een knaap, dan speelt hij levenslustig en gaat uit op avontuur (2 Kon. 4:26. SV en NV: 'Is het wel met uw kind?' Letterlijk staat er: 'Is het vrede met uw kleuter?'). Vrede sluit ook de strijd niet uit. De God *des vredes* zal de satan onder onze voeten vertreden (Rom. 16:20). Het was een

leger engelen, dat zong van de Vrede in het Land in de kerstnacht. Bij deze zegengroet zal dit alles vastgehouden moeten worden. De zeven gemeenten in Asia gaan de *strijd* tegemoet (Openb. 12:17). De zeven Woorden doen niets anders dan tot activiteit aansporen. Nochtans kan de grote vrede er zijn, de grote *sjaloom* door Hem, die (onze) vrede is (Ef. 2:14; Micha 5:4a).

Juist omdat het geven van de vredegroet het woord 'vrede' tot een afgesleten begrip kon maken, was het nodig, dat de apostelen deze vrede nader omschreven. Christus geeft Zijn vrede, maar niet zoals 'de wereld' hem geeft (Joh. 14:27). Bij 'wereld' is hier niet aan de romeinen met hun wereldvrede te denken, maar juist aan het afvallige Israël (Joh. 1:10, 11) dat doorging de vrede-wens uit te spreken, zonder *Hem* te kennen, die alleen de waarachtige vrede geven kan (Rom. 5:1; Jes. 53:5; verg. ook 'weg des vredes': Jes. 59:8; Luc. 1:79; Rom. 3:17). De vrede is alleen te interpreteren vanuit Jezus Christus.

Daarom gaat Johannes deze genade en vrede nader omschrijven. Deze zijn afkomstig van, vinden hun bron in de drieënige God. De wijze van deze omschrijving verschilt van die we bij Paulus aantreffen. Het valt op, dat de Geest in de tweede plaats genoemd wordt. In het begin van 1 Petr. 1:2 vinden we iets dergelijks: 'de heiligmaking des Geestes' volgt daar na 'de voorkennis van God de Vader' en vóór 'de besprenging met het bloed van Jezus Christus'.

We willen hierbij bedenken, dat de omschrijving, die Johannes bezigt, nauw samenhangt met het *vervolg* van zijn boek, de volgorde der visioenen. In hoofdstuk 4 is van de zeven Geesten sprake, terwijl eerst in hoofdstuk 5 het Lam, Christus, verschijnt. De volgorde in deze zegengroet sluit zich dus aan bij Gods Huishouding in het ons voor ogen schilderen der beelden.

De Zijnde en Die Was en de Komende (verg. 4:11; 11:17). Kennelijk wordt gezinspeeld op de betekenis van de naam Jahweh (Ex. 3:14). Deze uitdrukking spreekt van de waarachtigheid, de trouw Gods, die hierin tot uitdrukking komen. 'Ik ben, die Ik ben' (Ex. 3:14). Het gaat niet om het filosofische 'zijn', doch om het bestaan, óf tot heil óf tot onheil. De HERE kondigt zich aan als: *Ik ben* (Deut. 32:39; Jes. 43:10; 45:18; 46:4). Dit 'zijn' Gods is niet een bestaan, afgezien van het bestaan van Zijn volk, doch een zijn *bij* Zijn volk. In Ex. (en Ez.) wordt telkens het kennen van Jahweh verbonden met verlossing en gericht. Men kan over dit 'zijn' niet speculeren. Gods bestaan raakt in de Schrift altijd de verbondsrelatie tot Zijn volk. We moeten om de naam Jahweh te kennen de filosofen laten staan en de oren openen voor de troostende en levendige taal van de bijbel. Gods 'zijn' is voor ons altijd een levend: 'op-ons-betrokken-zijn'. De heilsgeschiedenis gaat in dit woord open. Dat blijkt ook uit het: '*Die was*', in het grieks letterlijk: '*De was*'; een ongebruikelijke, maar daarom juist eerbiedige formulering. God heeft zich in het verleden geopenbaard. Hij is present, maar Hij was reeds in de vorige eeuwen permanent werkzaam in de verbondsgeschiedenis.

Waar we nu zouden verwachten: 'en zal zijn', lezen we hier: *en de Komende*, d.w.z.: 'Die bezig is te komen'. Hier is wel het beste bewijs dat we niet met tijd- of zijns-speculaties te maken hebben. Gods kómen staat in het Oude Testament centraal (Zach. 14:5; Mal. 4:6) en Openbaring neemt deze draad over. Hij kómt om het land te richten (Ps. 96:10; 98:9; Mal. 4:6). Hij komt

ook als Bruidegom naar Zijn kerk. Van die verbondswraak en -zegen zal het boek verder spreken.

Hierna worden de *zeven Geesten die vóór Zijn troon zijn* genoemd. We zouden de éne Geest verwachten, zoals in 2:7; 14:13; 22:17, doch in 4:5 en later ook in 5:6 is van de *zeven Geesten* sprake. We vinden hier symboliek, die de volheid des Geestes aanduidt. Die éne Geest openbaart zich zevenvoudig in Zijn werkingen. Verg. Jes. 11:2 en ook Openb. 5:6 (Zach. 4:10; 3:9).

Er is reden om naar de betekenis van het zo veelvuldig voorkomende getal 'zeven' te vragen. Allereerst valt te verwijzen naar de week van zeven dagen. Zeven is als het ware de *grondstructuur van Gods handelen*. Dat we bij de satan de caricatuur hiervan vinden (draak en eerste beest met zeven koppen) doet hieraan niets af. Zeven is het getal van de volle maat der volinding. Daarom komen we in Openbaring het zevental telkens en telkens weer tegen. Zeven gemeenten, brieven, sterren, fakkels, zegels, horens, donderslagen (10:3), zeven engelen met zeven plagen en zeven gouden schalen (15:1, 7), zeven zaligsprekingen, zeven leden van een lofverheffing (7:12). Zeven is samengesteld uit drie (het getal dat in verband met God voorkomt; verg. de triadische formuleringen in deze zegengroet) en vier (het getal dat de mens typeert: vier hoeken der aarde, enz.). Het getal zeven is dus een typisch *verbonds*getal. De Immanuëlgedachte wordt erdoor uitgedrukt. Het getal zeven is een garantie van de volkomenheid van de werken van de God van het verbond, de duurzaamheid van Zijn eden (in het hebreuws hangt het woord voor 'eed' met het getal 'zeven' samen).

Als derde: *Jesus Christus*. Hij wordt weer met naam en ambtsnaam genoemd. Het beeld van het Lam zal pas na hoofdstuk 4 naar voren komen. De volgende omschrijvingen grijpen ten dele op wat volgt vooruit en zijn oudtestamentisch gekleurd, doch tegelijk is de vorm die van een confessie, een geloofsbelijdenis, zoals we dit ook elders in het Nieuwe Testament vinden (Fil. 2:7 e.v.; 1 Tim. 3:16; 1 Petr. 1:19 e.v.). Men heeft hier ook wel gedacht aan een bij de doop uitgesproken belijdenis.

Drie titels zijn hierbij gevoegd. Allereerst: *De betrouwbare Getuige*. De vertaling 'betrouwbaar' is te verkiezen boven 'getrouw'. Christus heet Getuige omdat Hij voor Zijn kerk optreedt en het verbond bevestigt. *Getuige, de betrouwbare*. Deze term vinden we in Ps. 89, evenals de volgende titels: *Eerstgeborene* en *Heerser over de koningen van het land*.

In Ps. 89:37 en 38 lezen we volgens de NV:

Zijn nakroost zal voor altoos bestaan,
zijn troon zal als de zon vóór mij zijn;
Als de maan zal hij voor altoos vaststaan,
en de getuige aan de hemel is getrouw.

Men krijgt uit deze vertaling 'aan de hemel' de indruk, dat hier de *maan* bedoeld wordt als getuige van het verbond tussen de Here en David (verg. Jer. 33:20 e.v.). De oude Statenberijming werkt dit in de hand:

Bevestigd als de maan; en aan des hemels bogen
Staat Mijn getuige trouw te schitt'ren voor elks ogen.

Datheen stelde het nog duidelijker:

End zijn throon so langh' als de Sonn' end Mane spoedich/
Sullen schijnen seer schoon in haer Hemelsche claeerheyt/
Dwelck teekenen zijn van mijn bestendighe waarheyt.

En Marnix:

Gelijck de Son bij daeg, end als de Maen bij nachte,
Getuygen mijner trouw end goddelicker crachte.

Het woord, dat in Ps. 89:38 voor 'hemel' gebruikt wordt, betekent meestal in het Oude Testament: 'stof' of 'wolken', maar in vers 7 moet het stellig met 'hemel' vertaald worden: 'Want wie in de hemel kan de HERE evenaren?' Daarom is er geen bezwaar om in vs. 38 deze betekenis eveneens te kiezen. Bij de verklaring van 'getuige' moeten we dan aan de HERE zèlf denken. Aldus terecht de afrikaanse berijming: 'En bo die hemelboë/Staan die Getuie, in getrouweid onbewoë'. God is Getuige - Hij grijpt in in het rechtsgeding vóór Zijn volk (zie bij de uitleg van Openb. 1:4). Hierin is Hij betrouwbaar, een woord, dat in het hebr. met 'amen' samenhangt (verg. Deut. 32:4, dat ook een grote rol in Openb. speelt). Hij is de Getuige, de Rechtsbijstand, de Parakleet, waar Job zich op beroept:

O aarde! bedek mijn bloed niet,
en mijn geroep vinde geen rustplaats!

Maar ook nu, zie, *mijn Getuige is in de hemel,*
Mijn Pleitbezorger in den hoge. (Job 16:18, 19)

Men kan allerminst stellen, dat wat in Ps. 89:38 van de getrouweid der *maan* staat, in Openb. 1:5 op *Christus* wordt toegepast, die de maan in heerlijkheid overtreft (21:23). Neen, Hem wordt een *messiaanse* betrouwbaarheid toegeschreven! Hij is de Eén uit duizend, die het opneemt voor Zijn volk, de verbondsbeloften garandeert. Een overwegen van deze titel opent machtige perspectieven, ook voor de verklaring van Openbaring. Christus, onze Voorpraak, hóórt het roepen van het bloed, dat niet bedekt is (Openb. 6:10). We laten bij de verklaring van betrouwbare Getuige ook Job 16:19 meespreken. Christus, de Amen (Openb. 3:14) wréékt het bloed der afgeslachten. We kunnen verder ook denken aan Jes. 55:3 en 4:

Ik zal met u een eeuwig verbond sluiten:
de *betrouwbare* genadebewijzen aan David.

Zie, Ik heb hem tot een *getuige* voor de natiën gesteld,
tot een vorst en gebiedder der natiën.

Hier worden weer 'betrouwbaar' en 'getuige' in elkaars onmiddellijke omgeving genoemd, terwijl evenals in het vervolg van Openb. 1:5 op het koningschap van de nieuwe David, de Christus, gewezen wordt.

Dit spreken over het messiaanse koningschap gaat zowel in Ps. 89 als in Jes. 55 terug op de verbondsbelofte in 2 Sam. 7:16: '*Nê-êmaan*, bestendig (hetzelfde woord als 'betrouwbaar' en 'getrouw' in 1 Sam. 22:14; Jes. 55:3 en Ps. 89:38) zullen uw dynastie en koningschap voor eeuwig zijn'. Deze belofte wordt door de profetie weer opgenomen. Het schijnt wel, dat het 'bestendige' van het aan David toegezegde heil door de ballingschap is gelogenstraft. Tegenover die schijn wordt echter de verzekering gesteld, dat de HERE nog in staat voor wat Hij eens heeft toegezegd. Als betrouwbare Getuige garandeert onze Profeet-Priester-Koning het nieuwe verbond. Dit heeft een Amenkarakter, omdat Hij de Amen is (3:14).

In Israël had - zoals we zagen - een getuige een andere functie dan in onze rechtspraak. De getuige was tegelijk advocaat èn aanklager. De getuigen

moesten ook de eerste steen werpen. Jezus Christus is als Getuige de Parakleet, de Rechtsbijstand van Zijn kerk. Hij staat tevens garant voor de handhaving van het verbond en de volgende titels maken duidelijk, dat aan Hem in die hoedanigheid groot-koninklijke macht is verleend. Uit 3:14 in de boodschap aan Laodicea blijkt, dat Christus als Getuige, als Amen van God, niet eenzijdig als *verdedigende* Getuige moet beschouwd worden. Hij is het ook, die in *richtend-kritische* zin optreedt tegenover Zijn gemeente. Een scherp zwaard gaat uit Zijn mond. Zowel de belofte als de dreiging van het verbond handhaaft Hij als Getuige. Er is geen reden om in Openbaring het woord 'getuige' (*martus*) met 'martelaar' gelijk te stellen.

Zoals steeds in het Nieuwe Testament is hier ook de functie van 'getuige-zijn' verbonden met *de opstanding van de Christus*. Jezus is als Christus degene, die getuigt van Zijn opstanding en de daaruit voortvloeiende volmacht. Zijn Getuige-zijn staat allereerst in zeer nauwe relatie met Zijn gemeenten. Aan haar betuigt Hij Zijn messiaanse volmacht.

De volgende titels raken immers het koninklijk ambt: Eerstgeborene van de (of: uit de) doden, Heerser over de koningen van het land. *Eerstgeborene* is de titel van de davidische koning, die krachtens het met David gesloten verbond 'zoon van God' (Ps. 2:7; 89:27, 28; 2 Sam. 7:14; 1 Kron. 17:11; 22:10) mag heten. 'Eerstgeborene' wijst op de bevoorrechte positie, de hoge rang. Dit 'eerstgeboren' wordt nu verbonden met de opstanding, evenals in Col. 1:18: *Eerstgeborene der doden*. De meeste handschriften lezen daar: uit de doden. De TR heeft deze lezing ook in Openb. 1:5. Het 'uit de doden' drukt dan uit dat Christus van tussen de doden uit opstond (verg. Luc. 24:5; Rom. 10:7; 11:15; Fil. 3:11; Hebr. 13:20; Openb. 20:5 en de tekst van het Apostolicum). Christus is de *Eersteling* geworden dergenen, die ontslapen zijn (1 Cor. 15:20, 23), eerste *in volgorde*. De Zijnen zullen eens met Hem leven, Hij heeft de sleutel van de dood. Door Zijn kruis en opstanding heeft deze Levensvorst de bevoegdheid verworven Zijn koningsmacht voor Zijn kerk aan te wenden. Hij doet dat ook als *Heerser over de koningen van het land*. We zouden hier ook 'koningen der aarde' kunnen vertalen. Doch de vraag kan gesteld worden, of de oudtestamentische achtergrond in veel gevallen niet de vertaling van 'land' (als aanduiding van een territorium) in plaats van 'aarde' rechtvaardigt. Al te zeer is de samenhang tussen de Apocalyps en de taal van het Oude Testament miskend door Openbaring modern-mondiaal van 'de wereld' te doen spreken. Bedoelt het Oude Testament 'land' d.w.z. het gebied van Israël, dan moet men de echo ervan in Openbaring niet onmiddellijk aan een kleurloze *verbreding* onderwerpen. Naar het ons voorkomt zal men, wanneer teruggerepen wordt naar oudtestamentische begrippen en woorden, niet direct gezien de nieuwtestamentische tijd en gezien de eerste hellenistische lezers een 'Umdeutung' dienen voor te stellen.

De geest van 'de vorst van Griekenland' heeft geweldig veel schade aan het verstaan van de Schrift berokkend. Vanuit ons 'westers' denken hebben we oudtestamentische woorden genomen en ze verbogen tegen hun oorspronkelijke zin in (bv. waarheid, gerechtigheid, eeuw). Ten aanzien van het hebr. *èrets*, land, staan we voor een dergelijk geval. Zeker, er zijn teksten waar met 'aarde' kan vertaald worden. Doch waar in het Nieuwe Testament een oudtestamentische tekst wordt geciteerd, waarin *èrets* voorkomt, zal nauwkeurig moeten worden nagegaan

of het oudtestamentische tekstverband inderdaad het land *Kanaan* of de ganse aardbodem bedoelt. Bijvoorbeeld: Ps. 37:11 belooft aan de ootmoedigen de erfenis van het land, d.w.z. van het beloofde land, Kanaan. Christus grijpt in de derde zaligspreking daarop terug (Matth. 5:5). We zullen dit in rekening moeten brengen: Zalig zijn de zachtmoedigen, want zij zullen *het land* beërven, deelhebben aan de belofte aan Abraham (aan uw zaad dit land!; Gen. 12:7). Omdat we hier een punt raken, dat betekenis heeft voor het verstaan van de gehele Apocalyps, willen we op enige teksten uit het Oude Testament wijzen, die in Openbaring worden aangehaald en de vertaling 'land' (= het erfdeel Kanaan) wettigen.

Oude Testament	Openbaring
Zach. 12:12 Het land zal een rouwklacht aanheffen, alle geslachten afzonderlijk.	1:7 (Matth. 24:30)
Zach. 4:10 Deze zeven zijn de ogen des Heren, die het ganse land doorkruisen (verg. voor uitdrukking 'ganse land' ook Zach. 4:14; 5:3, 6; 6:5).	5:6
Ez. 7:2 Het einde over de vier hoeken des lands!	7 : 1
Zach. 4:14 Zij zijn de twee oliezonen, die voor de Heer van het ganse land staan.	11:4
Joel 2:30 Ik zal wonderen geven aan de hemel en op het land: bloed en vuur en rookzuilen.	8:7 (Hand. 2:19)
Jes. 65:17 (66:22) Want zie, Ik schep een nieuwe hemel en een nieuw land (verg. 65:16, 18 e.v.).	21:1

Zonder nu te beweren dat overal in Openb. tot de vertaling 'land' moet overgegaan worden, kan gezegd, dat een overweging van de betekenis 'land' de exegese en canonic van Openbaring sterk zal beïnvloeden. Immers, van het algemene en in zekere zin ongekleurde 'aarde', komen we dan tot het speciale en door Gods bedreigingen en beloften sterk gekleurde 'land'. Het land der belofte, de erfenis van Israël, de aarde bij uitstek, de navel der aarde, het centrum van de wereldregering; geen kaal geografisch begrip, doch het heilige Land waar de heilshistorie zich afspeelde. Wij zijn zo gewoon om alle oudtestamentische beloften te vergeestelijken, en het beërven van het land met het zitten onder eigen wijnstok en vijgeboom verwijzen we graag naar hogere sferen. Doch de Schrift, en daarom ook Openbaring, is geïnteresseerd in 'het Land'. Wie na pinksteren de Schrift ernstig nam (en dit gold ook de proseliet en de gast in de synagoge) 'zat' met de vraag: Hoe komt het met het Land, nu het pinksteren geworden is? *Èrets Jisraëel* - waarheen? Hoe komt het met de verbondswraak? Rezen *de koningen van het Land* niet op tegen de Gezalfd (Ps. 2:2; Hand. 4:26)? 'Want inderdaad zijn *in deze stad* vergaderd tegen uw heilige Knecht Jezus, die Gij gezalfd hebt, Herodes zowel als Pontius Pilatus met de heidenen en *de volken Israëls*' (Hand. 4:27). De Nieuwe Vertaling heeft zowel in Ps. 2:2 als in 89:28 en Hand. 4:26: 'koningen der aarde'.

Doch welk een verrassend aspect krijgen deze teksten als er vertaald wordt: 'koningen van het land'. David had als suzerain en 'groot-koning' grensgebieden met hun koningen onderworpen. Pilatus en Herodes waren omstreeks pinksteren de 'koningen van het Land'. Welnu -over hen en over wie er meer zouden opstaan, regeert de Priesterkoning die de genade en vrede geeft aan Zijn kerk. Hij is de *Archoon*, Heerser over hen, de Grote Koning, Hij is ook de *Archè*, de Aanvang. Hij draagt alle beloften van het davidische huis. De klachten van Ps. 89 zijn verhoord. De Septuaginta gebruikt in Ez. 34:24 het woord *archoon* om de Messias als nieuwe David en Vorst in het midden van Israël aan te duiden. Een absolutistische interpretatie van het messiaanse koningsambt wordt hierdoor vermeden. De Messias Jezus is geen dictator, doch Hij is Hoeder van het verbond met God (verg. Hand. 7:27, 35 waar Stefanus de middeelaar Mozes met het woord *archoon* aanduidt). Jezus Christus komt met verlossend heil, niet met een despotisch regiment.

De groot-koninklijke stijl komt in het spreken over de '*Archoon* van de koningen des lands' naar voren. Deze komt ook uit in de typering 'grote stad' in Openb. 11:8; 14:8; 16:19; 17:18; 18:16, 19, 21; verg. Jer. 22:8 (Jeruzalem!); Gen. 10:12; Jona 1:2; 3:2. De grote stad was de residentie van de groot-koning (Matth. 5:35; Ps. 48:3) of de Koning der koningen (Openb. 19:16). In Openbaring komen de sancties van de Suzerein en Groot-Koning tegen Zijn vazallen duidelijk naar voren.

Men heeft wel de drie titels van Christus laten slaan op Zijn sterven (Getuige), opstanding (Eerstgeborene der doden) en verhoging (Overste) (E. Lohmeyer, p.10; A. Wikenhauser, p.29; E. Lohse, p.15). Een dergelijk schematiseren is afhankelijk van een martyriologische opvatting van het woord 'getuige'. We zagen echter, dat Christus juist als de Opgestane de functie van 'Getuige' uitoefent. Hij wordt in alle drie titels, die van Zijn waardigheid spreken, getypeerd als de Verhoogde, die Zijn ambt krachtig uitoefent. Hierbij komt Zijn betrokkenheid op Zijn kerk duidelijk tot uitdrukking. Voor haar is Hij profetisch-rechterlijk actief als *Getuige*. Hij leidt als *Eerstgeborene* uit de doden en verkoren Zoon Gods de Zijnen, ook al worden ze 'doden', tot de opstanding en beschermt hen als *Overste* tegenover alle geweld.

Wij zien geen reden om 'koningen der aarde' te laten slaan op de kerkleden, die eens met Christus als koning zullen regeren (Openb. 5:10; 20:4, 6; 22:5). We hebben hier te maken met een 'groot-koninklijke' term (verg. 6:15; 19:16, 19). De 'koningen van het land' zijn de vazallen, die wel in opstand komen evenals in Ps. 2:2, maar uiteindelijk onderworpen worden en tribuut betalen (Openb. 16:14; 17:2, 12, 18; 18:3, 9; 19:19; 21:24). Openbaring laat duidelijk uitkomen, zoals we nog nader zullen zien, dat in het heden de gelovigen slechts candidaat-koningen zijn: zij *zullen* eenmaal met Christus heersen.

Er volgt nu een drievoudige lofverheffing: *aan Hem, die ons liefheeft en ons bevrijd (losgemaakt) heeft uit onze zonden door Zijn bloed*. Belijdend gaat Johannes verder. Ligt een doops catechese achter deze woorden? De aandacht wordt gevestigd op het verzoenend werk aan het kruis en de bevrijding die daaruit voortspuit. De *Priester* is hier centraal gesteld. Er is een lezing die van 'liefheeft' spreekt, en die vandaag als de gangbare aanvaard wordt. Een andere lezing, die ook de TR biedt, spreekt van een 'liefgehad' of 'liefgekregen heeft'. Wordt de tegenwoordige tijd gebruikt, dan wordt de aandacht gevestigd op het voortgaan van het liefhebben. Wordt echter een verleden tijd (aoristus) gebruikt, dan wordt de aanvang van die betoning van liefde geac-

centueerd. Aangezien in 3:9 ook een dergelijke vorm gebruikt wordt en ook de werkwoordsvorm die hierna volgt ('bevrijd heeft'), dezelfde is, valt te overwegen of genoemde lezing niet aandacht verdient.

Het 'liefhebben' of 'liefkrijgen' is verbonden met een rechtsgrond, die Christus zelf aangebracht heeft. Door *Zijn bloed* te betalen als losprijs heeft Christus de Zijnen *losgekocht*, bevrijd uit de macht der zonde. Het 'uit' wijst er op, dat Hij met geweld de Zijnen van de boeien ontslagen heeft. Ps. 130:8 vervulde Hij door Zijn priesterwerk. Hij is de *Goëel*, de Losser. We zullen deze bevrijding niet in termen van de huidige, revolutionaire theologie van de revolutie mogen interpreteren.

De koinè-tekst en de TR hebben hier: *lousanti hēmas apo toon hamartioon hēmoon*, die ons gewassen heeft van onze zonden. De andere lezing heeft: *lusanti hēmas ek toon hamartioon hēmoon*, die ons bevrijd (gelost) heeft van(uit) onze zonden. De verbinding met Ps. 130:8 LXX pleit voor de laatste lezing. Eveneens dient hierbij overwogen te worden, dat het verwante 5:9 spreekt van een *kopen* door middel van het bloed (van het Lam). We hebben hier dus eveneens te maken met een gedachte, die in de rechtssfeer ligt. Er is reden om aan te nemen dat in homilieën en liturgieën Openb. 1:4-6 gebruikt is in de vroege kerk. Een vrije hantering hiervan kan invloed gehad hebben op de tekst van Openbaring (verg. *PP* 68). Het is ook mogelijk dat een niet verstaan van het woordje *en* (in) voor 'bloed' aanleiding geworden is tot de gedachte van een wassen in. Ook onder inwerking van Openb. 7:14 kan de eerstgenoemde lezing ontstaan zijn. Tevens is de vraag te stellen in hoeverre hier en in 22:14 sacramentele beschouwingen over de doop invloed op de tekst gehad hebben.

De uitdrukking *en tooi haimati autou* kan vertaald worden met: door Zijn bloed; verg. het hebreeuwse *be* = door; verg. ook 7:14. Door een feit in de geschiedenis, Christus' offer op Golgotha, is de gemeente krachtig uit de zonden uitgerukt.

Deze bevrijding scheidt overigens geen passieve mensen, want het blijven in Christus' liefde vordert activiteit. Evenals in Titus 2:14 de loskoop *vān* zonde verbonden wordt met de bewaking *tōt* dienst als eigendomsvolk, zo ook hier. Hij heeft ons *gemaakt*, d.w.z. aangesteld als, bevorderd tot een *koninkrijk*, *priesters* voor, aan of van *Zijn God en Vader*. Voor 'maken' in de zin van 'aanstellen' zie men: Marc. 3:14; Hand. 2:36; 1 Sam. 12:6; 1 Kon. 12:31; 13:33. De gemeente handelt niet 'op eigen verantwoordelijkheid', maar is in het ambt gesteld. Teruggesproken wordt verder naar wat het *thema* van de vijf boeken van Mozes genoemd is, Ex. 19:6 (verg. 1 Petr. 2:5, 9 en Jes. 61:6): 'En gij zult Mij een koninkrijk van priesters zijn en een heilig volk'.

6

Ex. 19:3-8 kan op de volgende wijze ingedeeld worden:

- vs. 3 De opdracht van de HERE aan Mozes tot spreken;
- vs. 4 Een *drievoudige* herinnering aan het heilsgebeuren (historische proloog);
- vs. 5a Afkondiging van de eis van het verbond;
- vs. 5b, 6 Afkondiging van de *drievoudige* belofte van het verbond (driemaal wordt door de herhaling van het 'voor Mij' het cultische karakter onderstreept)
  - 1. eigendom uit al de volken
  - 2. koninkrijk van priesters
  - 3. heilige natie;
- vs. 7 Afkondiging van het verbond aan het volk door Mozes;
- vs. 8 Aanvaarding van het afgekondigde verbond door het volk.

Het is nu de vraag, hoe 'koninkrijk' in Ex. 19:6 op te vatten is. Er valt mee te rekenen, dat het Oude Testament twee woorden voor 'koninkrijk' hanteert: *malkuth* en *mamlakah*. Tussen deze twee is wel een zeker onderscheid. *Malkuth* wordt gebruikt om het soevereine koningschap,

ook dat van Jahweh, aan te duiden. *Mamlakah* wordt nimmer ten aanzien van Jahweh gebruikt. Het kan de aanduiding zijn van een ondergeschikte regering, die van een vazalstaat of een protectoraat (Jozua 11:10; 1 Sam. 28:17; 1 Kon. 4:21; 2 Kon. 19:15; 2 Kron. 17:10; 20:6, 29; 36:23; Neh. 9:22; Ps. 46:7; 68:33; Jes. 13:19; 14:16; 19:2; 37:16, 20; 47:5; Jer. 27:8; 34:1; verg. Matth. 24:7 en Jes. 19:2). De Septuaginta heeft door Ex. 19:6 te vertalen met 'koninklijk priesterschap' (zo ook in 1 Petr. 2:9) op een duidelijke manier weergegeven wat in Ex. 19:6 bedoeld is: een volk van priesters, dat bij de Grote Koning behoort. De *mamlakah* vindt haar bestaansrecht in dienst en niet in een onafhankelijk optreden. Als vazalstaat ressorteert Israël onder Jahweh. Wanneer Openbaring hier het woord *basileia* bezigt, dienen we dit conform de bedoeling van Ex. 19:6 te vertalen.

In plaats van *basileia* hebben verschillende handschriften en de TR: *basileis kai*, koningen en. De armenische vertaling spreekt echter van: 'Zijn koninkrijk waardig'. Bij Melito, *PP* 68, lezen we een zin, die met de joodse paashaggadah samenhangt en met Ex. 19:6 en 1 Petr. 2:9, en ook voor het verstaan van onze tekst van betekenis is: 'Deze is het die ons uitrukte... uit tyrannie naar een eeuwig koningschap (koninkrijk)'. Een handschrift van zijn homilie vervolgt dan nog: 'en ons gemaakt heeft een nieuwe priesterschap en een eigendomsvolk voor eeuwig'.

Afgezien van het overweldigende tekstgetuigenis dat voor de lezing *basileia* pleit, dient geteld te worden op het *verband* tussen Openb. 1:6 en Ex. 19:6. Dit dient de doorslag te geven.

Tevens dient in acht genomen te worden, dat de exegese, die in hoofdstuk 4 en 5 de 'ouderlingen' toepaste op kerkvertegenwoordigers, de TR-tekst beïnvloed kan hebben. Men ging uit van de gedachte dat sinds de komst van het byzantijnse imperium onder Constantijn de Grote of, zoals Augustinus het stelde, sedert de verhoging van Christus, het 'duizendjarig rijk' een feit geworden was. De kerk heerste in haar levenden en doden (verg. Deel 1, p. 115-117).

De doorwerking van deze triumfale gedachten blijkt bij die auteurs die wel de lezing 'koningen' laten vallen, doch in *basileia* toch de gedachte van een huidig regeren leggen. 1 Cor. 4:8 en 2 Tim. 2:12 spreken echter anders (verg. antw. 32 van de Heidelbergse Catechismus).

In verband met de samenhang tussen Ex. 19 en de liturgische (paas-)formule in onze tekst vergelijkte men:

Ex. 19	Openb.	Ex. 19	Openb.
vs. 6 (koninkrijk van priesters)	1:6; 5:10	vs. 16, 19 (bazuin)	1:10; 4:1; 8:2, 6 e.v.
vs. 14 (klederen wassen)	7:14	vs. 18 (rook, vuur)	15:8; 11:5; 9:2, 17, 18
vs. 16 (donderslagen, bliksemen, wolk)	4:5; 8:5; 11:19; 14:14; 16:18	vs. 24 (opklimmen)	4:1; 11:12

Uit de Schrift blijkt duidelijk, dat in het heden van een volledig deelhebben in de wereldregering met Christus geen sprake kan zijn (1 Cor. 4:8; 2 Tim. 2:12!). Openbaring remt alle voortijdig anticiperen op de belofte af door telkens van een *zullen* regeren te spreken (Openb. 5:10; 20:4, 6; 22:5). Gezien de dreigende vervolgingen dient de kerk onder het kruis voor triumfalisme geen plaats in te ruimen. Nochtans is het volk Gods wel het Koningsvolk. Het is betrokken op de Groot-Koning en staat in Zijn dienst. Dit laatste wordt door het begrip 'priesters' uitgedrukt.

In het Oude Testament was het priesterschap aller gelovigen allerminst gerealiseerd. Gods koninklijke heerschappij verwerkelijkte zich in de weg van een enkele leider en een aparte priesterkaste. Maar Jes. 61:6 ziet het priesterschap uitgebreid tot alle leden van het volk in de messiaanse heilstijd: priesters des

HEREN zult gij heten! 1 Petr. 2:5 en 9 noemt het nieuwtestamentische priesterschap der gelovigen nadrukkelijk. Onze lofverheffing bevestigt dit. De oudtestamentische hiërarchie is opgeheven. Alle verlost en staan op de priesterrol en geen vrijstelling van dienstplicht wordt verleend (7:14 en 15; 20:6; 22:3).

Priesters - zij kunnen niet op zichzelf geconcentreerd zijn. Hun bestaan is gericht op de dienst aan de *God en Vader* van Christus. De Losser heeft Zijn kerk gekocht, opdat deze de Vader priesterlijk liturgie zal bewijzen. Hier is de grote vrede, die bewerkt wordt door de genade: alles komt op zijn juiste plaats; de kerk komt te staan waar ze hoort: in de diensthouding. De komende regering doet geen afbreuk aan de bereidheid.

Aan de Christus, die tot deze mobilisatie naar Ps. 110:3 Zijn volk (ver)loste, *de heerlijkheid en de kracht tot in de eeuwen der eeuwen!* Hier is geen wens uitgesproken, zodat we 'Hem zij de heerlijkheid' kunnen vertalen. Vermeld wordt, wat reeds aan Hem behoort. '*Heerlijkheid*' is een woord, dat in het Oude Testament veelvuldig voorkomt. Het duidt de lichtende heerlijkheid aan, waarin God zich openbaart en die Zijn verschijning begeleidt. Imponeerend is deze majesteit, die zich ook in donderslagen en bliksemstralen, wolken en gedruis openbaart. Mozes en Elia zagen iets van Gods heerlijkheid (Ex. 33:18 e.v.; 1 Kon. 19:11 e.v.). Zowel op Sinaï als op 'de berg der verheerlijking', bij de inwijding van de tabernakel en de eerste dienst van Aaron, bij de dood van Nadab en Abihu en bij die van Korach, Dathan en Abiram openbaarde zich de heerlijkheid, de *kebood Jahweh*. In Openbaring zullen telkens manifestaties van de heerlijkheid van God en Zijn Christus beschreven worden (donderslagen, stemmen, bliksemstralen, lichtverschijningen). Hierbij is aansluiting te constateren aan de verschijningen in het Oude Testament (bv. op de Sinaï, Ex. 19:16, en zoals in Ps. 18, 68, 97 en Hab. 3 beschreven). Het evangelie naar Johannes zegt, dat in Christus de heerlijkheid blonk (Joh. 1:14; 2:11; 17:5, 22, 24). Aan Hem behoort de heerlijkheid! *A Toi la gloire! En de macht*. Sterkte, beschikbare kracht wordt erdoor aangeduid. Merkwaardigwijze gebruikt het Nieuwe Testament dit woord nooit voor mensen. Slechts eenmaal wordt het in verband met de duivel gebezigd en in dit geval vindt er een beperking plaats. De duivel heeft niet alle geweld, alle macht. Alleen de macht over de dood (Hebr. 2:14). In alle andere teksten wordt *kratos* op God de Vader en de Zoon toegepast (bv. Ef. 1:19; 6:10). In lofverheffingen komt dit voor (1 Petr. 4:11; 5:11; 1 Tim. 6:16; Judas: 25; Openb. 1:6; 15:3). Christus is niet slechts bekleed met heerlijkheid, Hij beschikt ook over onbeperkte kracht, macht en geweld om finaal en totaal te triomferen. Hij kent geen energie-krisis.

Daarom behoort Hem dit alles toe *tot in de eeuwen der eeuwen*. Het griekse woord *aioon* duidt een periode aan. Welke wereldperioden er ook mogen komen: Christus blijft Bezitter van Gods *doxa* en *kratos*. Het geheel van alle toekomstige wereld-tijdperken (eeuwen) vormt dat, wat vertalingen vaak als 'de eeuwigheid' of 'alle eeuwigheid' aanduiden. Daar het gebruik van 'eeuwigheid' gevaar loopt de weg open te stellen voor allerlei filosofische speculaties, lijkt het ons beter de letterlijke vertaling 'eeuwen der eeuwen' te gebruiken, zodat we de gedachte van een onafzienbare reeks tijdperken concreet voor ons

hebben. Er is geen reden om aan een 'eeuw' die mede de 'eewigheid' vormt de tijdsfactor te ontzeggen en de voorstelling te koesteren, dat bij Christus' wederkomst de tijd, de geschiedenis als zodanig, zal ophouden. De huidige bedeling wordt afgesloten, doch de heilshistorie zet zich voort tot in de eeuwen der eeuwen. Christus heeft Goddelijke heerlijkheid in alle perioden, in onze 'eeuw' en in de tijd na de wederkomst. De komende eeuw vormt geen kleurloze en tijdloze 'eewigheid', maar een volheid van leven en variatie. In de komende eeuwen, bedelingen, toont Christus Zijn nooit vervelende heerlijkheid en kracht. Vgl. K.S. Wat is de hemel.

De kerk, op voorgang van Johannes en de voorlezer, zegt *amen* op deze groet en doxologie. Het woord van de Getuige, die getrouw (*nê-êmaan*) is, kan niet anders dan met 'amen' beantwoord worden.

Melito, *PP* 105 sluit zijn paashomilie af met het slot van de doxologie in Openb. 1:6: 'Aan Hem de heerlijkheid en de kracht tot in de eeuwen. Amen'. Even daarvoor citeert hij ook Openbaring door Christus als de Alfa en de Omega, de Aanvang en de Voleinding te betitelen. Hieruit blijkt dat hij Openbaring kende, gebruikte en zó in overeenstemming met zijn anti-synagogale prediking achtte te zijn, dat hij ermee afsloot. Het is mogelijk dat deze lofverheffing, die niet aan Gal. 1:5 en 2 Tim. 4:18 ontleend is zoals in *PP* 10 en 65, in de liturgie van de kerk van Sardes een plaats innam.

Opmerkelijk is, dat Melito niet het 'der eeuwen' toevoegt, terwijl dit ook ontbreekt in de Alexandrinus en verschillende handschriften. Bij zijn citeren van Gal. 1:5/2 Tim. 4:18 laat Melito dit echter ook weg, zodat kerkelijke usantie hier een rol kan spelen.

In het Oude Testament vinden we het woord 'amen' gebruikt door generaal Benaja als uitdrukking van de geldigheid van Davids koninklijke woord (1 Kon. 1:36). Het klinkt na de mededeling van een vloek des HEREN (Num. 5:22; Deut. 27:15 e.v.; Neh. 5:13; Jer. 11:5). Ook na het uitspreken van een lofprijzing werd het gebezigd (Neh. 8:7); de eerste vier delen van het boek der Psalmen eindigen ermee (41:14; 72:19; 89:53; 106:48). De synagoge kende en kent ook een liturgisch amen na lofzeggingen. De hogepriesterlijke zegen werd wel met 'amen' beantwoord, eveneens citaten van profeten, vervloekingen en eden. In het N.T. komt dienovereenkomstig telkens het 'amen' na doxologieën voor (Rom. 1:25; 9:5; 11:36; 16:27; Gal. 1:5; Ef. 3:21, enz.). Wanneer Christus Zijn Woorden vaak begon met een: amen, voorwaar, waarlijk, was dit eigenlijk een *vooruitgrijpen* op de instemming van de hoorders. Hij is zelf de Amen Gods (Openb. 3:14), de Waarachtige. In Hem geeft God Zijn JA-woord aan de gemeente, die er amen op mag zeggen (2 Cor. 1:20). Openbaring sluit met een: *amen, ja*, als antwoord op Christus': 'Ja, Ik kom spoedig' (22:20). De oude kerk was gewoon om door *amen!* in te stemmen met Woord en lofprijzing (1 Cor. 14:16). Openbaring laat ons horen, hoe cherubim, hemelse oudsten en engelen responderen met *amen!* (5:14; 7:12; 19:4). Doch in 1:6, 7 en 22:20 klinkt een amen, dat de kerk op de lippen gelegd wordt. De gedachte, die soms ons gebruik van amen beheerst: 'Het is afgelopen!' en die uitkomt in het Afrikaanse: 'klaar en amen!', is hier vèr. Amen klinkt als een fier liturgisch: *ja!* op Gods profetieën, dreigingen en beloften, het is een ratificatie, een voor vast en bondig houden en als rechtsgeldig erkennen van een Koninklijk Woord.

Proclamatie (1:7, 8)

7

Er volgt nu een tussenroep, die door sommigen als een *thema* van Openbaring wordt beschouwd. De bewoordingen ervan zijn vrijwel geheel ontleend aan twee profeten, die over 'de laatste dagen' handelen: Daniël en Zacharia.

Zie, Hij komt met de wolken en schouwen zal Hem elk oog. In Dan. 7 is sprake van vier monsters en daarna van God, de Oude van Dagen, die zich neerzet voor het gericht. Dan verschijnt op de wolken iemand als een *Zoon des mensen*, aan wie tenslotte het wereldbestuur, het koningschap geschonken wordt. In de 'evangelieën' wordt Christus herhaaldelijk Zoon des mensen geheten; een term die op Dan. 7 teruggaat. In Openb. 1:13 wordt Christus eveneens zo betiteld. Tijdens het beslissende verhoor voor het Sanhedrin heeft Hij zich door Kajafas de eed laten afnemen, dat Hij de Messias, de Zoon van de levende God was. Daarop sprak Hij: 'Maar Ik zeg u, van nu af aan zult gij zien de Zoon des mensen zetelende ter rechterhand van de Kracht (= God) en komende op de wolken des hemels' (Matth. 26:64; Luc. 22:69). Daarop is Zijn veroordeling gevolgd. Waarschijnlijk heeft Johannes, die in de hof van de hogepriester was, deze woorden gehoord. Hij kende ze in elk geval. Nu hoort hij ze beamen. 'Zie, *Hij komt met de wolken!*'

Wordt in Daniël een komen uit de hemel naar de aarde, of omgekeerd: een gaan naar Gods Troon aangeduid? En wat voor rol spelen de wolken daarbij? Wordt gesproken van het eindoordeel, of kan hier ook gedacht worden aan een komen-van-Christus-door-gericht-in-de-geschiedenis, aangezien Hij zelf sprak van een zien-van-nu-aan?

Wanneer we Dan. 7:13 lezen, valt het op, dat daar gesproken wordt van een komen *naar Gods troon*: 'En zie, met de wolken des hemels was er iemand als een mens (mensenzoon) komende'. Dit komen is dus in *opwaartse* richting te verstaan. Toegepast op Christus, die zich bij voorkeur als de Mens (Zoon des mensen) aanduidde, betekent het, dat Dan. 7:13 *in beginsel vervuld is bij de hemelvaart*. Dit is ook duidelijk te zien in Hand. 1:9: een *wolk* onttrok Hem aan de ogen der discipelen. De wolk is symbool van de *doxa*, de heerlijkheid, waarvan reeds sprake was in Openb. 1:6. Meermalen wordt God getekend als omgeven door wolken (Ex. 24:15 e.v.; 40:34, 35; Richt. 5:4; Ps. 18:11-13; 68:5, 35; 97:2; Jes. 19:1). Bij de verheerlijking op de berg wordt Christus gehuld in de wolk van Gods heerlijkheid (Matth. 17:5). Christus' bekleed-zijn met de heerlijkheidswolk (Matth. 24:30; 26:64) is het bewijs, dat Hij de Vader nadert om met Hem te delen in het wereldregiment: de Rechter! Het 'zitten aan Gods rechterhand' (Ps. 110:1) en het 'komen met de wolken' tekenen Hem *beide* als geïntroniseerde Groot-Koning. Zo zal Hij ook wederkomen: 'Deze Jezus zal op dezelfde wijze wederkomen, als gij Hem ten hemel hebt zien varen' (Hand. 1:11). De *overeenkomst* van de wederkomst met de hemelvaart mag echter niet oorzaak zijn, dat we Christus' 'komen met de wolken' gaan vereenvoudigen en *beperken* tot de wederkomst. Eerder moet het in eerste instantie betrokken worden op de *hemelvaart* en de daarna ingetreden situatie.

De koninklijke proclamatie in Openb. 1:7 duidt op het feit, dat de Christus door Zijn kruis, opstanding en hemelvaart ook inderdaad de Heerser over de koningen van het land geworden is en de oordeelsmacht bezit. Hoewel de hemelvaart reeds historie is, gebruikt de ziener toch - in aansluiting aan de profetie - de tegenwoordige tijd: 'Hij komt', omdat de effecten voortduren. Zowel in Christus' rede over de verwoesting van Jerusalem als in Zijn getuige-

nis tot het Sanhedrin (dat van de verwoesting van Jerusalem niet losgemaakt kan worden) lezen we van Christus' kómen en Zijn gezien-worden.

Matth. 24:30

En dan zal het teken van de Zoon des mensen verschijnen aan de hemel en dan zullen *alle stammen van het land rouwklachten aanheffen* en zij zullen de Zoon des mensen zien komen op de wolken des hemels.

Matth. 26:64

Doch Ik zeg u, van nu aan zult gij de Zoon des mensen zien, zetelende aan de rechterhand der Kracht en *komende op de wolken des hemels*.

Marc. 13:26

En dan zullen zij zien de Zoon des mensen komende met de wolken met veel kracht en heerlijkheid.

Marc. 14:62

Ik ben het, en gij zult zien de Zoon des mensen zetelende ter rechterhand van de Kracht en komende met de wolken des hemels.

Het 'zien' en 'komen' grijpen terug naar Dan. 7:13, evenals in Openb. 1:7. Maar bij deze laatste plaats is evenals in Matth. 24:30 aansluiting bij een andere tekst uit het Oude Testament, die ook van een 'zien', een 'schouwen' spreekt:

Zach. 12:10 e.v.

Zij zullen hem *aanschouwen*, die zij *doorstoken hebben*, en over hem een rouwklacht aanheffen,... het land zal over hem een rouwklacht aanheffen, *alle geslachten* afzonderlijk.

Openb. 1:7

En *schouwen* zal Hem elk oog en zij, die Hem *doorstoken hebben*, en *rouwklagen* zullen over Hem *alle stammen* des lands.

Opmerkelijk is verder, dat Johannes in zijn 'evangelie' na het vermelden van de zijdesteek ook deze tekst uit Zacharia citeert (Joh. 19:37). Juist in dat verband legt hij, die zich 'in de Geest' verplaatst voelt in de gemeentevergaderingen, waarvoor hij schrijft, er de nadruk op, dat hij als ooggetuige het doorsteken van Christus gezien heeft. Tevens wil hij - door het aanhalen van een stellig bij de gemeenten bekende tekst - er op wijzen, dat er nog een andere mogelijkheid volgen zal om de Doorstokene te zien.

De verklaring van dit 'zien' en 'aanschouwen' heeft bij de exegeten moeilijkheden opgeleverd. Zach. 12 spreekt van de uitstorting van de Geest der genade en der gebeden. Daardoor voltrekt zich een loutering onder het volk, dat zijn messiaanse koning-priester prijsgaf. Deze bekering uit zich in rouwklachten bij konings- (het huis van Nathan) en priester-stammen (het huis van Levi en Simeï), ja bij het gehele volk des lands. Spreken Matth. 24:30; Joh. 19:37; Openb. 1:7 nu ook van zo'n joods réveil (verg. ook Luc. 23:48)?

Wij menen hier toestemmend op te moeten antwoorden. Maar dan dient verstaan te worden, dat 'gans Israël' gered werd in hen, die gingen geloven, de Rest, het Overblijfsel volgens Gods verkiezing, dat *in die tijd* van Gods lankmoedigheid (en niet in een schimmige 'eindtijd') zich schaarde onder de banieren der kerk. De vervulling van Zach. 12:10 e.v. is o.a. op de pinksterdag gekomen, toen Petrus de klok van het *oordeel* luidde, en men ging inzien, dat

men de eigen Messias doorstoken had. Johannes verwacht naar Christus' eigen Woord, dat Hij zich straks nog helderder in Zijn oordeelskracht zal openbaren, wanneer Hij zal afrekenen met Stad en Tempel. Dan zullen er zijn, die vrèzen gaan voor het gericht van de 'komende' Doorstokene, de toorn van het Lam. Uit de *feiten* zullen zij de heerlijkheid van Jezus zien, rouwen over hun verharding (verg. Luc. 23:48) en zich voegen bij de kerk (verg. Openb. 3:9). Van hieruit gaat ook de verzegeling van de *stammen* der kinderen Israëls spreken (7:1 e.v.): in de gelovige representanten worden alle stammen behouden, een grote schare mag defileren voor het doorstoken Lam (7:15 e.v.).

De opvatting, die hier de verwachting van een bekering van het gehele joodse volk wil uitgesproken zien, is hier impliciet afgewezen. Daarvoor geeft de Schrift, Rom. 11 ingesloten, geen aanleiding. De nieuwtestamentische, katholieke kerk is - uit genade - erfgename geworden van de beloften aan Israël, en ingeplant op de oude tronk. In de kerk leeft het oude Israël voort en naast haar is geen plaats voor een tweede Israël of voor verwachtingen van het herstel van dat tweede Israël. Openbaring - en daarin was het een 'zendingsgeschrift' voor Israël evenals het evangelie naar Johannes! - zegt in duidelijke woorden, dat de Here afrekenet met Zijn volk, dat het messiaans appèl blijft negeren, ja lasteren. De zaken worden zo scherp gesteld, *opdat* de joden (Israël-naar-het-vlees) zich bekeren gaan, er een rouwende uitgang uit het tot Babel geworden Jerusalem komt. In de Openbaring schildert Christus de dreiging van Zijn oordeel, opdat er zijn zullen, die gaan zièn. De 'pan-israëlietische' exegese, die droomt van een kerstening van Israël als natie, mag ons de ogen niet doen sluiten voor het *getuigenis*, dat in de boodschap der eerste christelijke kerk juist tot Israël uitging. Wij mogen niet uit reactie alles direct op de 'eindtijd' betrekken. Zie, Hij komt met de wolken! Had Hij niet zelf gezegd voor Kajafas: 'Van nu aan zult gij zien de Zoon des mensen, zetelende ter rechterhand van de Kracht Gods en komende op de wolken des hemels'? De Apocalyps maakt duidelijk, dat het in die tijd *gebeurde*. We mogen niet al te vlot en te simplificerend dit direct op de oordeelsdag betrekken.

Een andere vraag is, of óók bij de wederkomst onze tekst een vervulling vindt. Daarop moet geantwoord worden dat èlk oordeel met het laatste gericht samenhangt. 'Want Christus wort gezegt te koomen op de wolken des Hemels, naar den styl der Schrift/zo dikwyls by zyne heerlijkheit en majesteit der genade/gestrengheit/en magt betoont in byzondere uitwerksels/en zich aan de Kerk als 't ware/tegenwoordig vertoont. Gelyk blykt uit het doortugtig rechtgeding van Christus gehouden voor den Hoogepriester en Sanhedrin/by Mattheus Cap. XXVI:64. en daar zyn verscheydene trappen van de komste van Christus den Heere/in welke hy ook van zyn verharde vyanden zelfs tot hun groote smarte en roukagte/gezien wort, (C. Vitringa I, p. 30, 31). Bij de wederkomst zal er een generaal zien van de Doorstokene zijn, voor velen tot eeuwige rouw. Maar nog eens: dit is niet de eerste bedoeling van onze tekst.

Het liturgische: *Ja, amen!* sluit deze roep en een verklaring van Gods zijde volgt: *Ik, Ik ben de Alfa en de Omega, zegt de Here God, de Zijnde en Die was en de Komende, de Almachtige*. De alfa is de eerste, de omega de laatste letter van het griekse alfabet. Van A-Z beheerst de Here de historie. Hij is onveranderlijk in Zijn permanente trouw en macht; ten zegen en ten vloek: de HERE der heirscharen. Het '*zegt de Here*' herinnert aan de inleiding van Gods Woorden door de profeten.

Verschillende handschriften, de Vulgaat en de TR lezen bovendien: (Ik ben) de Aanvang en de Voleinding. Deze woorden komen ook in 21:6 voor. Structureel zouden ze hier passen.

8

Eerste roepingsvisioen (1:9-20)

9

Na deze inleiding volgt de beschrijving van het eerste visioen, dat Johannes schouwde. Hij noemt weer zijn naam in dit proces-verbaal, alle anonimiteit en pseudonimiteit vermijdend, en ook de plaats, waarop hij verbleef: *Ik, Johannes, ik was gekomen op het eiland genaamd Patmos*. Plaats van het visioen: Patmos, een van de Sporaden, gelegen voor de kust van Klein-Azië, in de buurt van het oude Efeze.

Bochartus beweert, dat de naam Patmos afkomstig is van de feniciërs, die vroeger zeer druk de Middellandse Zee bevoeren (alom kolonies stichtend), en samenhangt met het syrische *batmo*, terebint. Hij haalt citaten van Plinius en anderen aan, ten bewijze, dat deze boom op de cycladen voorkwam (S. Bochartus, *Geographia sacra*, Lugduni Batavorum 1682, p. 30, 31). Zekerheid zal hierover niet te verkrijgen zijn.

Patmos heeft de vorm van een arabesk en bezit daardoor een natuurlijke haven, die veilige ligplaats biedt. De krater-vorm en het gesteente, waaruit het bestaat, wijzen op vulkanische afkomst. De omtrek is maar 60 km. Het huidige Patmos bezit een klooster, dat in 1080 gesticht is, misschien wel op de plaats van een vroegere Artemistempel, hoog op een steile bergrug. Vandaag groeperen de huizen van Chora zich om dit klooster. Was iets dergelijks ook vroeger het geval? Dan vond Johannes in die stad reeds een gebrekkig proto-type van het Nieuw-Jeruzalem. Men wijst nu nog halverwege de weg naar Chora de grot, waar Johannes zijn visioen zou geschouwd hebben. Gezien de van de heidenen overgenomen belangstelling voor grotten, van Bethlehem tot Gethsemane toe, is aan deze traditie weinig waarde te hechten. Vlakbij liggen andere eilanden zoals Leros en Hiaria. Vanuit Patmos is niet enkel zee te zien maar de ene vulkanische bergrug na de andere verheft zich uit het water. Zo'n 140 km. verder ligt Santorini (het oude Thera), waar vóór onze jaartelling een vulkaan tot uitbarsting kwam, zodat drie-vierde van het eiland verdween. In de daarop volgende eeuwen hadden nog verschillende uitbarstingen plaats, bv. in 1925.

Johannes zag zijn visioen wel op een zeer dunne aardkorst en vond rondom hem de verven die hij op zijn visionair palet gebruiken kon. Ik zag als een zee, gemengd met vuur... Thans is de zee bij Santorini nog vol zwavelvlokken. De omgeving heeft Johannes voorbereid om de openbaring te ontvangen. Hij kende de zee als deze tegen de rotskust brak; met de stemmen veler wateren was hij bekend; doch ook met de zee, schitterend vlak als glas (4:6; 15:2), hij wist van afgronden en vulkanische verschijnselen, gerommel, rook en vuur.

De overlevering verbindt Johannes' aanwezigheid op Patmos met gevangenschap. De datering loopt uiteen: Irenaeus denkt aan de regeringstijd van Domitianus (81-96), Tertullianus aan die van Nero (54-68) en Epifanius aan die van Claudius (41-54), als hiermee tenminste niet Claudius *Nero* bedoeld is. Hier krijgen we dus niet te veel houvast aan. Dat men aan gevangenschap of Schutzhaft gedacht heeft, zal zijn aanleiding vinden in het feit, dat Johannes zich *broeder en deelgenoot in de verdrukking en het koninkrijk en de volharding in Jezus* noemt en zegt dat hij om het *Woord Gods en het getuigenis van Jezus* op het eiland was.

Johannes betuigt zijn eenheid met de gemeenten op het vasteland. Hij schrijft: Hoewel ik hier ben, voel ik me nochtans sterk met u in uw moeiten verbonden. Kan de herder zijn schapen vergeten? Ik voel me één met u in de verdrukking. Wie één is met Christus deelt ook in de restanten van Zijn lijden (Col. 1:24). De kerk is immers Christus' lichaam? Als één lid lijdt lijden alle leden mee. Ook op Patmos kan men kerkelijk niet 'op een eiland leven'. Insulaire politiek, een christelijke Monroeleer, is uitgesloten. Wat aan de minste der broe-

ders gedaan is, is aan Christus Jezus gedaan (Matth. 25:40, 45). De non-interventie-en neutraliteitshouding van kerkleden tegenover Paulus is een verschrikkelijk ding geweest. Men moet wel eelt om het hart hebben om niet ontroerd te worden door zijn litanie der verlating: 'Bij mijn eerste verdediging heeft niemand mij bijgestaan, maar allen hebben mij in de steek gelaten' (2 Tim. 4:16). Tekenend is het bericht met betrekking tot kerkleden uit de provincie Asia (waar dus Efeze en omgeving in betrokken was!): 'Dit weet gij, dat allen in Asia zich van mij hebben afgekeerd, onder anderen Fygelus en Her-mogenes' (verg. ook Fil. 1:12 e.v.). De kerken van Asia hoeven niet te verwachten dat Johannes de houding zal aannemen, die de kerken van Asia eens tegenover Paulus - in verdrukking - aannamen! Integendeel, hij is één van haar, deelgenoot, mede-lijdend, *broederlijk*. Vandaar ook zijn publicatie.

De verdrukking hangt samen met *het koningschap Gods*. De Messias Jezus kondigde de komst van Gods volkomen heerschappij aan. Door het geloof in Hem is men erin betrokken, al is er veel weerstand. Het is Gods beschikking dat wij door veel verdrukkingen heen binnengaan in Gods rijk (Hand. 14:22). Daarom is *volharding* nodig, die geworteld is *in* de gelovige gemeenschap met *Jezus*. Verschillende handschriften lezen: van Christus Jezus. Alexandrinus: in Christus Jezus. TR: van Jezus Christus. Om Hem lijden kan er alleen maar zijn als er ook een lijden met Hem is, een 'in - Hem - zijn'. Volharding, soms met 'lijdzaamheid' weergegeven, is het tegengestelde van lijdelijkheid: felle activiteit, die daarom juist wachten kan, wachten op het komen van Christus, de vervulling van Zijn beloften en bedreigingen. Zevenmaal wordt volharding, *hupomonè*, in Openbaring genoemd (1:9; 2:2, 3, 19; 3:10; 13:10; 14:12).

Op Patmos was Johannes gekomen *om het Woord Gods en het getuigenis van Jezus*. Er zijn er, die dit zo uitgelegd hebben, dat Johannes om een visioen te ontvangen zich naar Patmos begeven had. Of ook: dat hij er was om te prediken. Anderen willen hier een aanduiding zien van het lijden dat Johannes in de uitoefening van zijn ambt overkwam. Een dergelijke verbinding tussen lijden en evangelieprediking wordt immers in dezelfde uitdrukking ('om het Woord Gods') in Openb. 20:4 verondersteld. Om de prediking van het evangelie zou hij op transport gesteld zijn (verg. Matth. 5:10, 11; 13:21; Marc. 4:17; Col. 4:3; 2 Tim. 1:12; 1 Petr. 3:14; Openb. 6:9; 20:4; ook 12:11). Men voert aan, dat Plinius meedeelt, dat Patmos evenals andere eilanden in Domitianus' tijd als een soort St. Helena dienst deed.

Ook wijst men op de kleinheid van het eiland, dat voor zending niet in aanmerking kwam. Gezien het feit dat Efeze bij Patmos lag, is wel eens gedacht aan een verbanning vanuit Jerusalem. Zahn, die aan een soort *Schutzhaft (religatio)* van Johannes wil vasthouden, schrijft, dat een verbanning op een eiland met zulk een goed klimaat en rijke tuinbouw in de dalen, bovendien ongeveer een dag varen van Efeze gelegen, geen al te harde strafmaatregel is geweest. (I, p. 190, 191). In elk geval: zich een gebonden vogel te weten - om het evangelie - dat is lijden.

Johannes *geraakte in de Geest op de dag des Heren*; de Geest Gods greep hem aan, hij kwam in een visionaire toestand. Wij willen hier vasthouden aan de werking van de Heilige Geest, die Johannes overmeesterde. Daarom vertalen

10

we niet zoals de NV ook op andere plaatsen doet: in (vervoering) de(s) geest(es) (4:2; 17:3; 21:10). De Geest des Heren schonk Johannes gezichten naar de pinkster-orde van Joel 2:28.

Voor *dag des Heren* wordt de uitdrukking *hèmera* (dag) *kuriakè* gebruikt. *Kuriakè* is een bijvoeglijk naamwoord. Er zijn er, die gesteld hebben, dat het hier over *de dag des HEREN* als oordeelsdag gaat, die Johannes dan in de Geest zou hebben gezien (J. van den Honert, *Dissertationes Apocalypticae*, Lugduni 1737, p. 842 e.v., met verwijzing naar Zef. 1:14 en 2 Petr. 1:10). In de Septuaginta wordt daar echter voor Dag des HEREN steeds de uitdrukking *hèmera tou Kuriou* gebezigd en het is te verwachten, dat deze in zo'n geval ook hier gebruikt zou zijn.

A. Strobel komt met een andere verklaring. Hij meent dat hier de 16e Nisan, de paasdag waarop Christus opstond, aangeduid is (p. 185).

Dat Openbaring vol staat met paschale trekken, is niet te ontkennen. Daar zowel de synagoge als de kerk op dezelfde datum het paasfeest vierden, liep de spanning tussen deze twee juist in het paasgetijde zeer hoog. Zowel Polycarpus als Pionius stierven op een grote sabbat en vermoed wordt, dat dit tijdens een paasfeest was. Sagaris van Laodicea stierf ook in de paastijd. Volgens Strobel (p. 185, 186) somt Polycrates in *Eus., H.E. V, 24, 1 e.v.* een aantal martelaren op, die in de paastijd stierven.

Zelf achten we het allerminst onmogelijk, dat Johannes de Openbaring juist om de gemeenten in de spannende paastijd te sterken ontving en verzond. Melito publiceerde ook zijn paaspreek in de paastijd om dezelfde reden. In Johannes' 'evangelie' zien we een sterk accent op het paasfeest, dat daar *drie* maal (2:13; 6:4; 12:1; 13:1) in voorkomt en het kader van het boek vormt. Tegenwoordig is de tendenz waar te nemen om ten aanzien van verschillende boeken van het Nieuwe Testament de relatie met het paasfeest te accentueren. Zie *PV*, aantekening 9. Het is echter de vraag of, bij alle erkenning van de zeer duidelijke relaties met pasen, de uitdrukking *hèmera kuriakè* op het paasfeest slaat. We hebben hier te doen met een term, die op griekse bodem ontstaan is, en blijkens de *Leer der Apostelen (Didachè) XIV, 1* reeds vroeg in gebruik was. Nog heden wordt in Griekenland de Zondag als *Kyriaki* aangeduid. Eusebius deelt in *H.E. V, 23, 2* mee dat men tegenover de quartadecimaanse gewoonte (waarbij door de kerk in Klein-Azië de joodse paasdatum aangehouden werd) vaststelde, dat op de *kuriakè*, kennelijk de Zondag, het paasfeest moest gevierd worden. Wanneer *kuriakè* tevens een *archaische aanduiding van de 16e Nisan zou zijn, zou hier toch wel zeer onduidelijk gesproken worden.*

Wij houden vast aan de betekenis Zondag, als eerste dag der week. Uit Hand. 20:7 en 1 Cor. 16:2 blijkt dat de eerste christenen op die dag gewoon waren om samen te komen. Het is begrijpelijk, dat de Here juist op die dag aan Johannes zijn roepingsvisioen liet zien. Dat we hier tevens mogelijk aan een Zondag omstreeks pasen kunnen denken, duiden we boven reeds aan.

Ik hoorde achter mij een luide stem, als van een bazuin. De bazuin was een muziekinstrument, dat zowel in de oorlog als in de liturgie gebruikt werd. Sirene en kerkklok! Nog steeds speelt de *sjofaar* een rol in het joodse leven. In antieke synagogen vinden we deze afgebeeld naast een of meer zevenarmige kandelaars, *menorahs*, die - niet toevallig! - ook in dit visioen voorkomen. De bazuin wordt geblazen, een 'megafoon' klinkt achter Johannes. Hij heeft nog niets gezien, daarom kan hij de woorden duidelijk in zich opnemen. Straks zal hij zien en als een dode neervallen: de verhoogde Heiland sprak!

Over het gebruik van de bazuin in de synagoge zie: *SB III*, p. 457; *I. Elbogen*, p. 140, 204.

Menig handschrift en ook de TR lezen aan het begin van dit vers als eerste weergave van de Stem: 'Ik, Ik ben de Alfa en de Omega, de Eerste en de Laatste. En...'

Opvallend is dat aan het einde van Openbaring in 21:6 *God* en in 22:13 *Christus* deze zelfde woorden uitspreken. Structureel gezien is het daarom zeer passend, wanneer nu aan het begin van Openbaring in 1:8 *God* en in 1:11 *Christus* dezelfde woorden uitspreken.

Een koninklijke proclamatie is hier bovendien zeer passend. Het opvallende is dan, dat *Christus* deze woorden uitspreekt. Vermelding van deze 'historische proloog' fundeert dan het schrijfgebod (verg. Matth. 28:18, 19).

Het schrijfgebod in vs. 19 wordt ook gegrond in de zelfopenbaring: 'Ik, Ik ben... de Eerste en de Laatste' (vs. 17). Zou de lezing van de TR in vs. 11 hier origineel wezen, dan werkt deze herhaling juist uiterst zinvol en suggestief.

Aan Johannes wordt bevolen *in een boekrol te schrijven wat hij ziet*. De boekrollen waren in die dagen zowel bij joden als bij grieken in gebruik. Zij werden vervaardigd uit papyrus of perkament, waren 15-35 cm. hoog, verscheidene meters lang en doorgaans aan één zijde beschreven in kolommen van $\pm$ 30 regels, naast elkaar. Johannes krijgt opdracht een getrouw ooggetuige-verslag van het geziene te geven. Dit betekent, dat hij tijdens de ontvangst van zijn visioenen direct aan het werk gegaan is. Mogelijk kunnen we na hoofdstuk 3 en 9 een pauze aannemen. Al met al blijft het vervaardigen van een geschrift als de Apocalyps een ontzaglijke prestatie.

Dat Johannes bij zijn teboekstelling geholpen werd, is niet uitgesloten. Afgevaardigden (engelen) van de zeven gemeenten waren bij hem (verg. Ez. 8:1; 14:1). Hij heeft direct met de broeders kunnen spreken, zij zullen hem bemoedigd en gestimuleerd hebben. Zeker zijn zij in die zin een hulp tegenover hem geweest, dat zij door hun reageren hem hielpen zijn gedachten te verwoorden. Of zij ook verder geholpen hebben? We kunnen denken aan het verschaffen van materiaal en mogelijk aan het kopiëren in zeventvoud (verg. 22:16). Een rol als die van Openbaring beslaat een stuk papyrus of perkament van flinke omvang. Openbaring heeft 395 verzen; veel kleiner dan het evangelie volgens Johannes (879 verzen), maar groter dan bv. 2 Cor. (256 verzen). Als men bedenkt, dat een schoonschrijver destijds 72 woorden per uur schreef (een typiste doet er vandaag 50 in een minuut), kan men zich voorstellen, welk een materiaal en welk een tijd het nauwkeurig te boek stellen van Openbaring (22 hoofdstukken) genomen heeft. Gezien het aan hem gerichte bevel: *Schrijf op!* heeft Johannes zelf pen en inkt gehanteerd. Uit het slot van zijn tweede en derde brief weten we, dat hij niet altijd hiertoe lust had! Doch de typische stijl, die hij bezigt (bv.: de Zijnde, de 'was', de Komende; frans: l'étant, l'était, le venant) is zeker van hem afkomstig en kan niet op rekening van een secretaris gesteld worden. Zie over zijn stijl als tweetalige: G. Mussies.

Johannes moest de *boekrol* zenden naar *de zeven gemeenten* (TR: + in Asia). *Efeze* wordt allereerst genoemd, de metropool van Asia. Ook in de kerkgeschiedenis is Efeze niet onbelangrijk geweest. Men heeft wel eens vermoed, dat we het Nieuwe Testament als verzameling aan deze plaats te danken hebben. W. Ramsay heeft geschreven, dat de na Efeze volgende plaatsen allen aan de grote postweg lagen. Wie de kaart raadpleegt, zal bemerken, dat zij als het ware in een boog om Efeze gegroepeerd waren. In al die steden bevonden zich gemeenten. Uiteraard waren er ook andere in de nabijheid (Troas, Colosse, Hiërapolis). Het feit dat juist deze gemeenten deputaten naar Johannes gezon-

den hadden, zal aanleiding ertoe geweest zijn dat juist déze kerken genoemd worden.

Johannes keerde zich om ten einde de stem te zien die hem aansprak. We kunnen een stem niet zien, evenmin als een woord (Amos 1:1). Maar de bedoeling van deze verkorte beeldspraak (synaesthese) is wel duidelijk. Johannes wilde de *Auteur* van de stem zien.

Het eerste wat hij opmerkt: *zeven gouden kandelaren*. Deze vallen op door hun gouden glans en brandende lampen. In visioenen nemen gele kleuren en lichteffecten vaak een overheersende plaats in. De Here sluit zich ook in het geven van openbaring aan bij de door Hemzelf geschapen menselijke aard.

Bij veel exegeten vinden we hier kandelaren als enkelvoudige luchters verklaard, zoals o.a. Dürer deze uitbeeldde. Het *gouden* wijst dan op de hemelse sfeer. Zonder aan dit laatste te kort te willen doen, dient er op gewezen, dat juist de jersusalemse tempel zijn zevenarmige *gouden* kandelaren kende (Ex. 25:36; 1 Kon. 7:49; 2 Kron. 4:20), terwijl zevenarmige *menorah's* ook in synagogen als belijdenis-symbolen voorkwamen. We hebben daarom in Openb. 1:12 aan typisch-joodse zevenarmige kandelaren te denken. De bazuin, *sjo-faar*, herinnerde aan de oproep tot de eredienst, de *menorah's* versterken het 'joods'-liturgische kader van deze openbaring. In de antieke synagoge van Sardes zijn fragmenten van kandelaren gevonden, terwijl deze daar ook in een mozaïek en op steen waren afgebeeld. Ook uit Pergamum, Efeze en Smyrna zijn joodse afbeeldingen van menorah's bekend.

Johannes ziet verder midden tussen deze (TR: + zeven) kandelaren *Iemand gelijk een mensenzoon, gekleed in een tot de voeten reikend gewaad*. We hebben hier met een priesterkleed te doen (verg. Jos., *Ant.* II, 7,2). Uit de volgende trek blijkt dit eveneens: *omgord aan de borst (op borsthoogte) met een gouden gordel*. Het waren de *priesters*, die de gordel hoog droegen (Ez. 44:18). Welnu, zó verschijnt hier 'Iemand', gelijk een mensenkind.

De uitdrukking 'mensenkind' vinden we in poëtische gedeelten van het Oude Testament. 'Wat is... het mensenkind,...?' (Ps. 8:5 - *ben adaam* Ps. 144:3 - *ben ênoosj*). Ezechiël wordt herhaaldelijk en Daniël eens (8:17) zo aangesproken. De engel van Dan. 10:16, 18 was 'een den mensenkinderen gelijk' (*SV*). Er is echter ook in Dan. 7:13 - bij de behandeling van Openb. 1:7: 'Zie, Hij komt met de wolken!' kwam deze tekst reeds naar voren - sprake van een mensenzoon (ar.: *bar ênaasj*). Nadat de vier beesten prijsgegeven zijn aan het gericht van de Oude van dagen, die zich in de vierschaar had neergezet, 'kwam met de wolken des hemels Iemand gelijk een mensenzoon. Hij begaf zich tot de Oude van dagen en men leidde hem voor Deze; en aan hem werd heerschappij gegeven. Zijn heerschappij is een heerschappij der eeuw'. Juist omdat niet alleen in Openb. 1:7, maar ook vs. 14 (hoofd... als witte wol) teruggeregrensd wordt naar uitdrukkingen uit Dan. 7, zullen we bij de uitdrukking 'mensen-zoon' in Openb. 1:13 allereerst aan dat hoofdstuk moeten denken. En dit te meer, daar Christus deze term gebruikte als zelfaanduiding en hiermee raad-selspreukig eveneens heenwees naar Dan. 7:13. *Hij was de Zoon des mensen, 'de Hij' die lijden moest, maar zó tot Zijn heerlijkheid zou ingaan*. In Zijn verantwoording voor Kajafas wees Hij zichzelf aan als de Messias, de Zoon des mensen, die gezien zal worden, zittende ter rechterhand Gods en komende

12

13

op de wolken des hemels. Als Zoon des mensen moest Hij verhoogd worden aan het kruis. Dit was voor de hoorders een ergernis, voor het natuurlijke hart een dwaasheid, want waar was de heerlijkheid in de wolk, de *sjechinah* Gods? Het is juist het evangelie naar Johannes, dat telkens van 'verhoging' en 'Zoon des mensen' spreekt (3:14; 8:28; 12:32, 34; verg. Luc. 9:22, 44; 11:29 e.v.; 24:26, 46 e.v.). De *verhoging aan het kruis* zou de verhoging *ter rechterhand Gods*, de verheerlijking, brengen (Joh. 13:1, 33; 17:1). Christus als verheerlijkte Zoon des mensen was door Johannes na de opstanding gezien. Nu ziet Hij Hem wéér achter zich. Johannes had destijds Christus' belijdenis voor Kafafas over zichzelf als de Zoon des mensen gehoord. Nu schouwt hij iets van de vervulling van Dan. 7:13 e.v. De *Bar ènaasj*, de Zoon van een sterfelijk mens, dit gekruisigde Lid van het menselijk geslacht, is identiek met de Opgestane en Verheerlijkte Heer der wereld. Wij zien Jezus, met eer en heerlijkheid gekroond (Hebr. 2:9, verg. vs. 6 e.v.; Ps. 8:5-7). Dit Mensenkind werd een dode en zie, Hij leeft.

Spreekt deze titel, nu alle omsluiting en verberging weggevallen is, in de geest van Dan. 7 over het onbepaalde *koningschap*, het *priesterschap* is hier geen vergeten hoofdstuk. We vernamen reeds, dat Johannes zijn Meester zag in priesterkledij: in 't lange kleed en hooggegord. Openbaring beschrijft in visionaire taal hetzelfde als Hebreëen in een logische verhandeling doet: *de Priester-Koning!* Josefus verhaalt, dat de gordel van de hogepriester met goud doorweven was (*Ant.* III, 7, 4). De gordel van de hemelbode in Dan. 10:5 was ook van goud. Zijn engelen niet koninklijke en priesterlijke gestalten, die dienen in het hemelse heiligdom? Verwonderen we ons niet over de gelijke trekken: Johannes ziet de Grote Priester over het Huis Gods (Hebr. 10:21), wiens Stem klinkt als de Grote Bazuin (Jes. 27:13).

De beschrijving sluit zich nu verder aan bij de weergave van de Oude van Dagen in Dan. 7:9 (*Zijn hoofd en haren wit als witte wol*) en van de engel in 10:6 (*Zijn ogen als een vuurvlam en Zijn voeten gelijk blinkend koper*). De aandacht viel eerst op het kleed, dat mogelijk wit geweest is, daarna ging de blik van boven naar beneden, van hoofd tot voeten. Bij 'hoofd' moeten we niet aan een *ongedekt* hoofd denken op voorgang van de schilders, die Christus van overlang met ongedekten hoofde afbeelden. Zo ging geen oosterling gekleed en zeker geen priester uit de tempel te Jeruzalem. Wanneer het visioen van Zach. 3 de hernieuwde investituur van Jozua tekent, ontbreekt daarin niet: 'Laat ze een reine *tulband* op zijn hoofd zetten' (vs. 5). Het *wit* duidt de schittering van hoofdbedekking en baard aan. Opmerkelijk is verder nog dat de vergelijking kruisgewijze (chiastisch) geplaatst is: hoofd haren
wol sneeuw.

Het wit-als-sneeuw wijst op het wit van de *hoofddoek*, het wit-als-wol op het wit van de *baard*. Het *vlammen* van *Zijn ogen* en het *gloeien* van *Zijn voeten* wijst op Zijn heiligheid, die alle kwaad ziet en vertrapt en wegbrandt. Vele teksten in het Oude Testament spreken van Gods ogen (alziendheid) en voeten (heerschappij). Wat nu van God geldt, geldt ook van Zijn Messias. Hij is een verterend vuur, deze grote Priester.

Chalkolibanos, dat de NV met 'koperbrons' vertaalt en door anderen met 'gepolijst koper'

wordt weergegeven, is een woord dat verder nergens voorkomt. Er zijn allerlei afleidingen en voorstellen tot wijziging van dit woord gemaakt. *Chalkos* betekent koper, maar duidt *libanos* op wierook of op wit?

Het lijkt ons waarschijnlijk dat we hier hebben te denken aan een allooi uit verschillende metalen, met name tin, dat gebruikt werd om koperen voorwerpen voor huishoudelijk gebruik geschikt te maken en/of te versieren. We kunnen hier denken aan de gewoonte van onze voorvaders om koperen kookketels en -pannen van binnen te vertinnen, gelijk blijkt uit een boedellijst uit St.-Truiden (1662): eenen koperen ronnen ketel half verteent (J. Weyns, *Huisraad in de Nederlanden* II, Beerzel, Antw. 1974, p. 424). Zo'n nieuw aangebracht allooi blinkt helder wit. Ook koperen sieradiën, 'hangers', worden in het oosten hiermee blinkend gemaakt. We constateerden juist in Akhisar, het voormalige Thyatira, dat men de praktijk nog altijd beoefent om koperen voorwerpen zoals potten, pannen en platte, ronde schalen en dienbladen zo te behandelen en van binnen te versieren. Het in Akhisar gebruikte materiaal bleek bij ontleding 2% koper te bevatten, maar bestond verder - afgezien van minimale bestanddelen lood, enz. - uit tin. Ter vergelijking kan men denken aan de huidige gewoonte om zinken orgelpijpen met een legering van lood en tin te overtrekken. Hoe hoger het tingehalte hoe meer glamour.

De turken noemen het gebruikte materiaal *kalay*, de joegoslaven: *kalaj*.

Overwogen kan worden of we van hieruit niet conclusies kunnen trekken ten aanzien van Ez. 1:7 en Dan. 10:6. De voetzolen van de cherubs fonkelden en de armen en voeten van de man, die aan Daniël verscheen, glansden als koper. Daarbij wordt een woord gebruikt dat verdacht veel op het turkse *kalay* lijkt: *qalaal*. De uitleggers hebben met dit woord moeite en vertalen het vaak met 'gepolijst'. De Vulgaat vertaalt met 'blinkend koper' (*aes candens*). Onzes inziens ligt het voor de hand om ook hier aan een polijsten, maar dan door middel van vertinnen te denken. Antieke beroepen hebben een taai leven gehad tot de tijd dat plastic ingevoerd werd. Zodoende kan het semietische woord voor 'wit' (*lbn*) in het griekse *-libanos* terecht gekomen zijn en *qalaal* in het turkse *kalay*.

Zakelijk is dus naar onze mening blinkend 'vertinsel' bedoeld. De smid heeft het net in het smidsvuur gereedgemaakt om het op een koperen voorwerp aan te brengen, zoals je hem dat nog in zijn werkplaats-annex-winkel aan de straat te Akhisar kunt zien doen. De vertaling van *chalkolibanos* moet eigenlijk niet het eindresultaat: blinkend wit metaal, maar het *materiaal* waarmee dat resultaat bereikt wordt, weergeven. De engelsen spreken van 'tinsel'. Zou bij ons 'vertinsel' duidelijk zijn? Of: 'koperwitsel'?

Johannes let nu ook op Zijn stem: *als de stem veler wateren*. Ez. 1:24 spreekt over het geluid van de heerlijkheid des Heren: 'als het gebruis van vele wateren, als de stem des Almachtigen' (verg. Ez. 43:2). Moeten we hier aan de branding denken of aan het geruis van een volle bergbeek? In elk geval wijst dit beeld op het indrukwekkende van de Stem van Hem die het Woord is.

In Zijn rechterhand hield Hij *zeven sterren*. De *rechterhand* is het centrale uitvoerende orgaan. Hoe vaak wordt in de Schrift Gods rechterhand genoemd (Ps. 118:16)! Christus is verhoogd aan Gods rechterhand. Hier is nu van de rechterhand van de *Zoon* sprake. Hij, als Rechter, houdt daarin zeven sterren. Dit wijst op bescherming. Tevens spreekt het van een gebruiken. Christus hanteert de sterren. Hij neemt ze in Zijn Koninklijke dienst.

Uit Zijn mond komt een *tweesnijdend scherp slagzwaard* voort. Het richterlijke moment is hier wel zeer duidelijk. Het Woord is krachtig en scherper dan een tweesnijdend zwaard. Het gaat door merg en been en oordeelt de overleggingen des harten (Hebr. 4:12 e.v.; Luc. 2:35). De mond van de Knecht des HEREN is als een scherp zwaard (Jes. 49:2; verg. Hos. 6:5). Christus is Profeet en Knecht bij uitstek. Uit de woorden die volgen, zal straks wel blijken, hoe de Here Zijn ogen (alziendheid), voeten en handen (eigendomsrecht),

maar ook Zijn slagzwaard gebruikt. Hij gaat Zijn kerken ermee 'behouden' (Hos. 6:5).

Samenvattend kan gezegd worden: Zijn verschijning was *zoals de zon schijnt in haar kracht*. Hier sluit de beschrijving zich aan bij het slot van Debora's lied: 'Maar die Hem liefhebben zijn als de opgaande zon in haar kracht' (Richt. 5:31; verg. Matth. 13:43; 17:2). Is het verwonderlijk, dat als het gelaat van de middelaar van het oude verbond blonk van de heerlijkheid Gods (Ex. 34:29), dit ook het geval is bij de Zoon des mensen? Johannes was eenmaal getuige van de metamorfose van Christus. Dat was vóór het kruis, toen de exodus te Jerusalem de eerste aandacht vorderde (Luc. 9:28-36). Nu ziet hij hoe Christus is in Zijn blijvende heerlijkheid. Méér dan de slag bij de Kison, in de buurt van de berg Thabor, is hier. Doch ook méér dan de 'verheerlijking op de berg'. Toen was het even een flits, - nu ziet Johannes iets van de permanente heerlijkheid, die destijds voorafgebeeld werd.

Kan het verbazen, dat Johannes *toen hij Hem zag aan Zijn (Heersers-)voeten als een dode neerzank*? De formulering sluit zich weer aan bij Daniël (8:18 - verschijning van Gabriël; 10:15 e.v.). Dit geeft ons niet het recht hier 'maakwerk' achter te zoeken. Johannes denkt in bijbeltermen. Hij heeft ze nog spoediger bij de hand dan 'eigen woorden'. Wanneer wij een bepaald dogma weergeven, kiezen we ook graag een uitdrukking uit de Catechismus om onze gedachten te verwoorden (bv.: 'van nature geneigd God en de naaste te haten'). Zo doet ook Johannes. Voor zijn ogen wordt het Oude Testament levend, hij ziet het *in Christus* met nieuwe glanzen schitteren.

De Zonnekoning raakt hem nu aan met Zijn *rechterhand*. Weer de rechterhand: uitvoerend orgaan. Het aanraken is een vorm van gemeenschap. Wanneer Jeremia geroepen wordt roert de Here diens mond aan en geeft hem de opdracht: 'Zie, Ik geef Mijn Woorden in uw mond' (Jer. 1:9). Bij genezingen raakte Christus vaak de zieken aan of liet zich aanraken (bloedvloeiende vrouw). Wanneer Hij hier Johannes aanraakt, doet Hij dit als Levensvorst, die Johannes bekwaamt tot zijn ambtsdienst en levenwekkende kracht in hem doet stromen. Had Hij ook niet eens de geschrokken Johannes, die met de anderen op zijn aangezicht gevallen was, tijdens 'de verheerlijking op de berg' de hand op de schouder gelegd (Matth. 17:7)? En klonken toen ook niet de woorden, die Johannes ook *nu* weer horen gaat: *Vrees(t) niet*? Dat zei de engel ook in Dan. 10:12, en verder treffen we het nog wel twintig maal aan in het Oude Testament. Christus sluit zich aan bij de praefiguraties. 'Vrees' betekent hier een angst, die iemand uit zijn voegen licht. Er is natuurlijk ook een vreeze des HEREN die respect, rekenen met de HERE, betekent. Deze wordt hier niet bedoeld. Het gaat om de *verlamrende vrees*, die niet troostend is en de verslagen harten der kleinmoedigen nog verder bezwaart (verg. 1 Joh. 4:18).

De oorzaak van deze vrees wordt bepaald door de zondeval. 'God zien' betekent sterven. Sinds het wegschuielen van de eerste mens in de hof is er die ingeboren angst voor de ontmoeting met God. Alleen de priester als middelaar mocht God *naderen*. Bij verschijningen van God wordt onmiddellijk van sterven gesproken (Richt. 6:22; 13:22). Jesaja (6:5) wijst op de onreinheid zijner lippen. Mozes en Elia bedekken hun hoofd (Ex. 3:6; 1 Kon. 19:13). David (1 Kron. 21:16) en Ezechiël (1:28) vallen op hun aangezicht, evenals Mozes (Ex. 34:8), Jozua (5:14), Manoah en zijn vrouw (Richt. 13:20), en Daniël (8:18), welke laatste zoals we zagen

17

18

zelfs in onmacht valt. Bij al die verschijningen is een: 'Vrees(t) niet!' op zijn plaats. God doorbreekt in het licht van Golgotha de schrik des mensen en schenkt Zijn gemeenschap. Tegenover de vrees van het paradijs af (Gen. 3:10: 'Ik hoorde Uw stem in de hof en ik vreesde') klinkt het betrouwbare: 'Vrees niet!' (Gen. 15:1; Jozua 8:1; Dan. 10:12, 19; Luc. 1:13, 30; 2:10; Joh. 6:20; verg. ook Jes. 41:14; 43:1, 5; 44:2; 54:4). Houd op met bang te zijn, wees niet meer bevoord.

Wanneer Johannes de hand opgelegd wordt en hij tegelijk Christus hoort spreken, is deze 'handoplegging' ook metterdaad een 'zegening', een *bekwaammaken tot het ambt*. De verschijning houdt een opdracht tot profetie in, profetie over de verheerlijkte Opgestane. Dat blijkt duidelijk uit de volgende woorden van Christus' zelfopenbaring: *Ik, Ik ben de Aanvang en de Voleinding en de Levende en Ik werd een Dode en zie: levend ben Ik tot in de eeuwen der eeuwen. En Ik heb de sleutels van de dood en het dodenverblijf*. (De TR heeft hier de omgekeerde volgorde). Duidelijk wordt naar Jes. 44:6 (verg. vs. 2: 'Vrees niet!') en 48:12 teruggegrepen, waar de HERE, de Rots, in machtige taal aan Israël in ballingschap, het oude bondsvolk Jesjurun (verg. Deut. 32:15), Zijn heil, de exodus uit het exiel, verzekert.

Hij is het *begin* en de *voleinding* der geschiedenis. Daarom vallen de beloften niet uit als de kelkblaadjes van een bloem. In Christus' Woorden klinkt deze zelfde rotsvaste verzekerdheid. Zij vindt haar grond in de titel, die bijgevoegd is! Christus is de Eerste en de Laatste, de Aanvang en de Voleinding, omdat Hij *de Levende* is, de Overwinnaar. De Christus van 'de verheerlijking op de berg', die Zijn exodus te Jerusalem ging maken, is identiek met de Opgestane, die nu verschijnt. Johannes werd *als* een dode: Christus is *werkelijk* dood geweest; doch zie: Hij bezit het permanente leven, sterven kan Hij niet meer; Hij beschikt zelfs over de sleutels van de hades, het rijk der doden. God heeft aan Hem waargemaakt, wat reeds Mozes zong in zijn laatste lied, dat telkens in het vervolg ter sprake zal komen:

Zie nu, dat Ik, Ik (het) ben,
daar is geen God, behalve Mij.
Ik dood en doe herleven,
Ik verbrijzel en Ik genees (Deut. 32:39).

Deze Verklaring beheerst de verbondshistorie. Hanna zingt ervan in haar lied, het thema van de boeken Samuël:

De HERE doodt en doet herleven,
Hij doet in het dodenverblijf neerdalen en daaruit opkomen (1 Sam. 2:6).

Hosea grijpt er naar terug in de boetezang, die hij hoort:

Want Hij heeft verscheurd,
en zal ons helen;
Hij heeft geslagen
en zal ons verbinden.
Hij zal ons na twee dagen doen herleven,
ten derden dage zal Hij ons oprichten en wij zullen leven
voor Zijn aangezicht (Hos. 6:1, 2).

Mozes' lied is het, dat ook door de profetie van het laatste deel van Jesaja heenklinkt. Evenals in Deut. 32 wordt Israël daar: *Jesjurun* geheten, en God: de Rots (Jes. 44:2, 6). Daar klinkt eveneens de forse verzekering: 'Is er een God buiten Mij? Er is geen andere Rots, Ik ken er geen. Ik ben de Eerste en Ik ben de Laatste en buiten Mij is er geen God' (44:8, 6). Steeds het: 'Ik ben' (43:10; 45:18; 46:4) evenals in Deut. 32:39: de handhaving van de naam *Jahweh*. Bij de uitleg van Christus' woorden aan Johannes zullen we dit alles in rekening hebben te brengen. In Jezus Christus werkt zich alle beloofde heil uit. Hij openbaart Gods trouw. *In Zijn dood en opstanding is Israëls geschiedenis van ondergaan en opstaan tot vervulling gekomen*. Christus IS. Hij is begin en einde, omdat Hij leeft. Israël kon dit niet verstaan. De messias zou leven tot-in-de-(messiaanse)-eeuw (-van-heil) en moest de Zoon des mensen dan *tegelijk* verhoogd worden (aan het kruis; Joh. 12:34)? Het is echter juist de kracht van het evangelie, dat het deze samenhang-naar-'de wet' onderstreept (Joh. 12:34): het Lam dat *geslacht is, leeft* tot in alle eeuwen!

Johannes' als-een-dode-zijn en weer-opgericht-worden-tot-dienst is *profetie* van het heil der kerk. Omdat Christus zélf stierf en herleefde, daarom is er voor de kerk perspectief (Openb. 11:11; 20:4). En Hij bewaart haar in alle aeonen (eeuwen) bij de verworven verlossing.

Bij *sleutels* dienen we aan Jes. 22:22 te denken, waar sprake is van Eljakim, die het ambt van de hofmaarschalk Sebna overnemen gaat. Op zijn schouder wordt de sleutel van het huis Davids gelegd; opent hij, dan sluit niemand, en omgekeerd (Jes. 22:22). Deze tekst brengen we gewoonlijk in verband met de tuchtmacht der kerk (Matth. 16:19). De kerk ontvangt de sleutelen van het koninkrijk der hemelen, zoals de levieten de sleutels van de tempelbeheerder (1 Kron. 9:27). Het meervoud 'sleutels' kan mogelijk samenhangen met het feit, dat men in het oosten gewoon was om verschillende sleutels van iets dat belangrijk was aan onderscheiden mensen in bewaring te geven zodat opening slechts in aller tegenwoordigheid kon geschieden. De sleutels waren van een fijnheid en vakmanschap die namaak uitsloot (Zie: H. Mulder, p. 196-198; G. Dalman, VII, p. 71).

Dat Christus alle sleutels heeft, zegt dan dat Hij over het volkomen beheer beschikt en alle volmachten bezit. Hij is de grote Econoom, de grote Huisbezorger Gods. Als de kerk opent (tot leven en dood), doet ze dit in gebondenheid aan Hem. Wanneer zij eigenmachtig opent of sluit, is haar handeling ijdel. Uiteindelijk beschikt Christus over de poorten van het dodenverblijf, dat als een kerker wordt voorgesteld, een burcht (Ps. 9:14; Job 38:17; en óók weer: *Matth. 16:19*). Christus' sleutelmacht raakt leven en dood, beheerst het heelal; er is geen ontkomen aan; de kerk mag er niet aan twijfelen. Hij koopt los uit de hand van het 'dodenverblijf' en de dood (Hos. 13:14; 1 Cor. 15:55). 'Trompet des doods, speel den triomf des levens'!

Johannes ontvangt nu een herhaald bevel te *schrijven*, wat hij *zag* en (d.w.z.: *namelijk*) wat *is* en wat *gaat geschieden na dezen*; het gaat dus allereereerst over 't heden en de toekomst. Velen echter vinden in deze opdracht in 't kort de *inhoud* van het boek samengevat in de drieslag:

1. *verleden*; wat hij zag: het roepingsvisioen (Openb. 1:9 e.v.);
2. *heden*; wat is (de zeven Woorden; h. 2 en 3);
3. *toekomst*; wat op handen is, op 't punt staat te geschieden, zich te voltrekken na deze dingen, hierna (4:1 e.v.).

Verleden, heden en toekomst laten zich echter niet over drie (nogal ongelijke) delen van Openbaring verdelen. De Zeven Woorden spreken óók over verleden en toekomst (2:13, 10) en 4:1 e.v. belicht niet enkel de toekomst (12:1

e.v.). *We zullen daarom de omschrijving toe moeten passen op het gehele boek*, dat aldus als openbaring van *profetie* wordt getypeerd. W.C. Van Unnik heeft aangetoond, dat men in de hellenistische wereld gewoon was om profetie zó aan te duiden. (A Formula, describing Prophecy, *NTS IX* [1962/63], p. 86-94). De Visioenen doorlichten het heden en de toekomst.

Johannes ontvangt de visioenen niet als een robot, een automaat. De Here schakelt zijn denken en verstaan in. Daarom voegt Hij een *verklaring* aan het visioen toe, dat een *musterion* genoemd wordt, een raadsel, een verborgenheid. Doorgaans heeft 'mysterie' voor ons de klassieke klank van iets, dat eigenlijk niet te doorgronden is. Ook de Schrift spreekt vaak van het heilgeheim; dit is echter *geopenbaard*. Groot is het mysterie der Godzaligheid - Die zich *geopenbaard* heeft in het vlees, is gerechtvaardigd door de Geest, is verschenen aan de boden, is *verkondigd* onder de volken (1 Tim. 3:16). Welnu, Christus gaat voor Johannes de knopen ontbinden. Zoals Daniël de verborgenheden verklaarde en sprak over wat geschieden zou (2:29), zo onthult Christus het raadsel van de *zeven kandelaren en sterren*. De eersten wijzen op de zeven *gemeenten*, de laatsten op de *zeven 'engelen' of boden der gemeenten*.

Over de vraag, of hier engelen, hemelse wezens óf boden, boodschappers, gezanten, leiders, voorgangers van gemeenten bedoeld zijn, is men nog steeds verdeeld. Het griekse woord *angelos* kan immers zowel engel als afgezant betekenen; het duidt in alle gevallen een *zendbode* aan. In zijn bekende Theologisch Woordenboek wijst G. Kittel de mening af, dat hier zoveel als bisschoppen bedoeld zijn, daar in Openbaring *angeloi* steeds echte 'engelen' zijn en bovendien aan de *angelos*-ster een hogere positie wordt toegekend dan de opziener-bisschop in die tijd als gewoon gemeente-lid kon bekleden. Derhalve concludeert hij, dat het gaat om engelen, die de gemeenten representeren (I, p. 86).

Op de bewering, dat de 'engelen' hier hoger in rang dan de gemeenten worden voorgesteld, zodat zij niet tevens gewone gemeenteleden zouden kunnen zijn, valt wel wat af te dingen. Een onderscheiding van gemeenten en haar vertegenwoordigende boden of leraars betekent nog niet, dat deze boden of leraars van een andere orde zijn of een inklevende ambtshoogheid zouden bezitten. Wanneer Johannes tot echte engelen boodschappen moest richten - de idee van een gemeente-'geest' laten we buiten bespreking -, zou dat toch een vreemde vertoning met de verzending worden. Ook bij de verklaring van een boek als Openbaring is een zekere nuchterheid gewenst. Het feit dat elders in Openbaring met *angeloi* engelen worden aangeduid, geeft nog niet het recht om hier tot de vanzelfsprekende vertaling 'engelen' te concluderen. Immers moet bedacht worden, dat 'bode' in het hebreuws, aramees en grieks heus niet altijd een 'engel' aanduidt. De naam van de profeet Maleachi betekent: Mijn bode. In de joodse eredienst was de figuur bekend van een *sjaliach tsibbur*, een afgezant van de gemeente, die gedeputeerd werd om tijdens de dienst gebeden ten behoeve van de gemeente uit te spreken. Deze figuur zou de kerk gevolgd zijn, aldus Vitringa, 'welke de Oude genaamt hebben *Voorzitters* der *vergaderingen* van elke Kerke / *Eerste der Ouderlingen*. Hier oordeel ik / dat de spreekwijze zij ontleent van de Synagoge / dat zij genaamt worden *Engelen*, of *Afgezanten der Gemeenten*: omdat zij de Kerken voorgingen in *gebeden* tot God. Het welk het werk was van die Afgezanten in de Synagoge' (I, p. 44).

Vitringa oordeelt dus, dat de bode, de engel van Openbaring een soort 'dominee' van de gemeente is. Hij doet dat op grond van het feit dat de joden ook voorbidders-gezanten kenden. Echter - hoezeer Vitringa in zijn zienswijze anderen vóór was - is er méér van de joodse *sjaliach* te zeggen. In genoemd woordenboek van Kittel heeft K.H. Rengstorf hier opmerkelijke dingen over geschreven, waarvan een samenvatting moge volgen. Reeds 2 Kron. 17:7-9 spreekt van de gezanten door Josafat gezonden om in de wet te onderrichten. De *sjaliach* is gedeputeerde en tegelijk representant van de opdrachtgever of opdrachtgevers. Men kan *sjaliach* van het sanhedrin of van een plaatselijke gemeente zijn. Met name die rabbijnen gelden

als vertegenwoordigers van 'gans Israël', die geld inzamelen voor arme palestijnse geleerden en de diaspora visiteren. Paulus ging als *sjaliach* naar Damascus, voorzien van credentiebrieven (Hand. 9:1 e.v.). Joodse missionairen heten nooit *sjeluchim*, omdat ze tot hun werk niet door de gemeente geautoriseerd waren. *Missionaire* werkzaamheid was dus niet aan het ambt van *sjaliach* verbonden.

Ook met het profetisch ambt verbond het jodendom niet het woord *sjaliach*, 'daar men de profeten tot louter mechanismen maakte en het ambt van *sjaliach* altijd verbond met de mogelijkheid van het nemen van initiatieven en het zelfstandig kunnen optreden' (I, p. 413-420). De *sjaliach* is dus de *geautoriseerde gezant*. In het Nieuwe Testament is hiervoor vaak het woord 'apostel' gebruikt. Deze term beperkt zich niet tot het bekende twaalftal met Paulus. In 2 Cor. 8:23 wordt gesproken van de apostelen der gemeenten (SV: afgezanten der gemeenten; NV: afgevaardigden der gemeenten), die de liefdegaven voor Jeruzalem begeleiden. Epafroditus heet in Fil. 2:25 een apostel: hij brengt een ondersteuning van Filippi aan Paulus (SV: afgezonderde; NV: afgevaardigde). In Hand. 14:4, 14 worden Paulus en Barnabas als zendingsarbeiders apostelen genoemd, zij waren daartoe door Antiochië gedeputeerd (Hand. 13:1-3). Uit het bovenstaande blijkt, dat het Nieuwe Testament vaak het woord *apostolos* kiest, waar de jood van *sjaliach* zou spreken. Echter menen we, dat behalve *apostolos* ook het woord *angelos* in aanmerking komt om als vertaling van *sjaliach* te gelden. In 1 Tim. 3:16 dient dan ook het *angeloi* niet met 'engelen', maar met 'boden' vertaald te worden. Evenals Vitranga meent (Strack-) Billerbeck dat *sjeliach tsibbur*, tijdelijke voorbidder der gemeente, heel goed te vertalen is met: 'bode der gemeente'. Verder waarschuwt hij ervoor 'uit de formele gelijkheid der titels tot een zakelijke gelijkheid van ambten te concluderen; daadwerkelijk hadden deze niets met elkander gemeen'. Billerbeck wil de 'engelen der gemeente' beschouwen als gezanten Gods, Beaufragte, deputaten, gevolmachtigden in dienst der gemeente (III, p. 791). Bij deze uitleg willen we ons aansluiten. De sterren symboliseren de *angeloi*, afgevaardigden, boden van de verschillende gemeenten, door deze gemeenten gedeputeerd. Uit de brieven van Ignatius en Polycarpus blijkt, dat er in het begin van de tweede eeuw een efficiënt boden-systeem tussen de gemeenten bestond en dit zal er ook vroeger wel geweest zijn. Het vermoeden ligt voor de hand, dat de deputaten zich in Johannes' onmiddellijke omgeving bevonden en met de Openbaring als apostolisch antwoord-schrijven naar hun lastgeefsters zouden terugkeren. Johannes is dan omringd door kerkelijke afgevaardigden, die zeker ook de moeiten van hun gemeenten aan hem hebben medegedeeld. De reden waarom ze hem te Patmos bezoeken, zal zijn oorzaak vinden in het gedwongen verblijf van Johannes aldaar. Ze hadden een bepaalde opdracht (bode-zijn) en in die hoedanigheid ontvangen ze straks ook de Openbaring, die als brief is opgesteld en bovendien voor elk der zeven gemeenten nog een speciale boodschap bevat. Uit de aard der zeven Woorden blijkt wel, dat één der zaken, die bij de verschillende gemeenten leeft, de 'joden-kwestie' is. Het behoeft geen verwondering te wekken, dat na hoofdstuk 3 Christus' openbaring zich daar breedvoerig mee bezighoudt.

Het is mogelijk, dat de zeven boden tevens leiders der respectievelijke gemeenten waren. Maar centraal is hier hun ambt als *sjeluchim*. Boodschappen van de hen zendende gemeenten hebben ze naar Johannes gebracht. De openbaring komt niet in de lucht te hangen, ze valt ook niet uit de lucht, doch is een antwoord aan de 'oudsten des volks' (verg. Ez. 8:1; 14:1; 20:1). Evenals Paulus bv. 1 Cor. schrijft naar aanleiding van verschillende berichten die hij ontvangen had (brief, mededelingen van Chloë's huis), is ook Openbaring een *reactie* - van Christus door de Heilige Geest - op de mededelingen der *boden*. Met welke eer worden ze bejegend! Christus vergelijkt ze met sterren, zoals ook Daniël reeds sprak van 'leraars' (SV), die stralen als sterren aan de hemel (Dan. 12:3). Sterren op de handpalm van Christus! En hun gemeenten? Kandelaren in de hemelse tempel! Hier reeds is polemieek met de joden te bespeuren. De 'jodenster' wordt een symbool van de deputaat van een christelijke gemeente. De lichtende gouden zevenarmige kandelaar - joods embleem tot in

onze dagen - is een beeld van de plaatselijke gemeente, die in Christus' nabijheid mag verkeren, draagster van het door de Geest ontstoken licht.

De Boodschappen van Christus aan de boden der zeven gemeenten (2:1-3:22)

a. Vorm.

De zeven 'deputaten-redevoeringen' van Christus vormen één geheel. Ze hebben dezelfde opzet en grijpen op het openingsvisioen terug. Telkens beginnen zij (na het adres) met: 'Deze dingen zegt...' en dan volgt een zelfaanduiding van Christus, die ontleend is aan het roepingsvisioen.

Daarna volgt het middenstuk, dat doorgaans begint met: 'Ik ken uw werken (daden)'. In verband hiermee volgt lof of blaam. Twee gemeenten treft geen verwijt, van de laatste gemeente Laodicea wordt niets prijzenswaardigs vermeld. In verband met de situatie worden beloften, oproepen tot bekering en oordeeldreigingen geuit.

Het slotwoord bevat een belofte voor de overwinnaar in 't geloof, voorafgegaan of gevolgd door een opwekking te horen, wat de Geest tot de gemeenten zegt. Het zevental wordt hierdoor gebroken in drie en vier, daar de laatste vier brieven de oproep: 'wie een oor heeft', niet vóór maar na de belofte hebben. Het zevental is weer als verbondsgetal in verband met de som van drie (getal van God) en vier (getal van wereld, mens) te brengen.

De belofte aan het slot grijpt doorgaans in veel gevallen vooruit op beelden, die in Openbaring later nog volgen zullen. De eenheid van het boek komt duidelijk naar voren doordat bij elke boodschap het begin met het eerste gezicht, en de belofte aan het einde met de volgende visioenen samenhangt.

b. Wijzen van verklaring.

De kerkhistorische verklaring van de zeven brieven heeft dezen toegepast op de zeven perioden der kerk, op voorgang van de school van Joachim van Fiore (± 1130-1202). Vitringa heeft voor deze abt een loffelijk getuigenis over: 'door geleertheit in de Schrift / voornamelyk in de Profetien / en door oprechtheid en onthoudentheid van leven en zeeden / in zynen tijt vermaart: die de Studie van de Schrift te onderzoeken en van de Evangelische volmaaktheid in velen heeft opgewekt. Den welken vervolgelijk veele uit de order der Minder-broeders / of Franciskanen / tragtende na die zelve hoogste volmaaktheid / van het Evangelisch leven / gevolgt zijn' (I, p. 50). Joachim en zijn navolgers hebben in de hoer van Openbaring de verwording van de roomse hiërarchie gezien (in die dagen o.a. paus Johannes XXII). Zij splitsten de geschiedenis in drie tijdperken: die van de Vader (O.T.), daarna die van de Zoon en tenslotte die van de Heilige Geest, welke periode tegen 1260 (Openb. 11:3) verwacht werd. Bedacht moet worden, dat Joachim en de zijnen wel bijgedragen hebben tot het zien van de verwording in de kerk, maar allermint geacht kunnen worden voorlopers der reformatie te zijn. Zij hoopten lijdelijk op een stichting van een *zuivere* kerk door de Heilige Geest.

Hun ideeën hebben in zekere zin voortzetting gevonden in de kringen der geestdrijvers en wederdopers, en ook in die van de huidige charismatische beweging. Toen Joachims voorspellingen niet uitkwamen heeft Rome zijn geschriften veroordeeld (1263).

Wanneer Vitringa zich bij deze spiritualistische monnik c.s. aansloot, gebruikte hij geen betrouwbare gidsen, maar liet zich door mannen van de geestdrijverij leiden. Ten gevolge daarvan komt de letterlijke betekenis der 'brieven' op de achtergrond. Gezocht wordt naar een 'Waarheid achter de Waarheid'. De geheime zin vindt men edeler en voortreffelijker dan de grammatikale of letterlijke. 'Dus denk ik ook/dat Gods Geest in dit geval dit meer beoogt hebbe/dat hy hetgeen nuttig is/zoude aanraaden aan de algemeene Kerk in haare verscheyde Periodische Staaten/als aan die zeven Kerken van Asia/welker naamen de Brieven op hunne voorhoofden draagen'. Vitringa wil nog wel toelaten, dat de asiatische kerken de brieven lezen als aan haar geschreven, maar verder wil hij niet gaan. Het is hier alles profetie en als de kerken in Asia genoemd worden, steekt er een 'verborgentheid' achter. Zich kennelijk aansluitend bij Paulus' vraag: 'Zorgt God ook voor de ossen?' (1 Cor. 9:9), stelt hij: 'Draagt Christus alleen zorge voor de Kerken in het Lydiaansch Asia/ en niet liever voor geheel

Asia/ja voor de Kerk van de gantsche Waerlt?' Derhalve moet onder de kerken van Asia 'geheimzinnig' verstaan worden de Algemene Kerk en wel in opeenvolgende tijdperken. Alles slaat dus wel op die geadresseerde kerken zelf, maar is tegelijk profetie van komende perioden. Vitringa (evenals Coccejus en Groenewegen) gaat dan de zeven Woorden met de zeven zegels en bazuinen in verband brengen en deze vervolgens verdelen over de kerkgeschiedenis:

'Brief' (zegel, enz.)	Periode
I Efeze	Tijd van Johannes tot vervolging onder Decius (290).
II Smyrna	250-313 (Einde vervolging van Diocletianus).
III Pergamum	320 (Constantijn) tot eind zevende eeuw.
IV Thyatira	Eind zevende eeuw (Karel de Grote) tot opkomst Waldenzen.
V Sardes	Opkomst Waldenzen tot Reformatie (1200-1500).
VI Filadelfia	Reformatie tot 1600.
VII Laodicea	'De Hervormde Kerke, al kwijnende en gevolglyk door oordeelen te kastyden, met eene algemeene verdrukkinge. Waar op de ondergang der vyan-den zal volgen'.

Bij andere exegeten viel de verdeling telkens weer anders uit, en hoe verder de kerkhistorie op-schoof, des te meer moest er ook verandering in de datering der perioden aangebracht worden. Periode VI (Filadelfia) heeft men bv. later betrokken op de tijd van het piëtisme en de ontwakende belangstelling voor de zending. Terecht hebben a Marck (in een betoog, taai als een leren lap) en Bengel (kort en krachtig) deze subjectieve theorie bestreden. J.N. Darby (1800-1882) heeft de theorie van de zeven tijden der kerk weer naar voren gehaald en de dispensationalisten zijn hem daarin gevolgd. Een prediker van heden zal deze dwaling dienen te bestrijden. Verg. *EHZG*.

Hiermee is niet gezegd, dat we bij de betekenis voor de eerste lezers mogen blijven staan. Net zo goed als bij andere gedeelten der Schrift hebben we consequenties ten aanzien van de kerk in het heden te trekken. Met het badwater moet niet het kind overboord gegooid worden. De zeven 'brieven' zijn als Woord Gods toepasselijk voor de ganse kerk van alle eeuwen. Zij zijn alle eeuwen door bedoeld niet enkel voor de kerk in haar geheel, maar ook voor elke ware kerk of gemeente in het bijzonder, en zelfs voor de onderscheiden geloovigen en die tot 's Heeren gemeente behooren, persoonlijk, die in zeer verschillenden toestand kunnen verkeerden, inwendig en uitwendig' (Greijsdanus, *KV*, p. 50). De fout van Vitringa c.s. was, dat zij naar een geheimzinnige betekenis zochten en daardoor tekort deden zowel aan de letterlijke betekenis als aan de toepasselijkheid ervan voor *alle* tijden en streken. Terecht merkt Greijsdanus op: 'Ook toen heerschte er niet één zelfde toestand bij alle zeven gemeenten. Toch moesten alle zeven hooren, niet slechts wat in dien bepaalden brief, aan elk in het bijzonder gericht, gezegd werd, maar evenzeer wat in de andere zes, die allereerst voor andere gemeenten bestemd waren, geschreven was. En dat geldt aldoor'. 'Men vergeet, ... dat deze zeven gemeenten met hare onderscheiden toestanden er, toen de Heere deze brieven aan Johannes te schrijven gaf, tegelij-kertijd waren, de eene zoowel als de andere, alle zeven, en dat zij ook gelijkelijk deze brieven ontvingen, en daarin dus door den Heere aangesproken werden. Waarom zou ditselfde voor latere tijd niet gelden, al de eeuwen door?'

c. Eerste lezers.

De zeven boodschappen, die in het geheel van Openbaring geïncorporeerd zijn en daarom beter niet als 'brieven' aangeduid dienen te worden (zij zijn immers opgenomen in de éne brief, die Openbaring is), hebben grote betekenis voor de kerk in het heden. Voor een goed verstaan is het echter noodzakelijk om te vragen naar de samenstelling van de gemeenten.

Allereerst dient erop gelet te worden, dat Paulus bij zijn arbeid steeds van het verbond uitging en de synagogen koos als startplaats van zijn werk.

'Eerst voor de jood en ook voor de griek' (Rom. 1:16). We dienen er rekening mee te houden, dat de joden in de antieke wereld verhoudingsgewijs een aanzienlijk deel van de bevolking uitmaakten. Men schat het aantal wel op 7%. Juist in westelijk Klein-Azië waren ze sterk vertegenwoordigd. Omstreeks 200 voor onze jaartelling had Antiochius III voor twee duizend

joodse families uit Babylonië naar Frygië en Lydië een gesubsidieerde emigratie georganiseerd (Jos., *Ant.* XIII, 3, 4). Hij beoogde hierdoor tegenover de griekse elementen in de streken, die niet altijd even gezagsgetrouw waren, een loyaal tegenwicht te scheppen. In de volgende eeuwen is het eigensoortige der joden gerespecteerd en werden aan hen vele privileges geschonken. Josefus deelt verschillende decreten o.a. inzake Efeze, Pergamum, Sardes en Laodicea mede, die de joden het recht gaven op vrijstelling van militaire dienst, bescherming van hun godsdienstige praktijken en het overmaken van gelden naar Jerusalem (*Ant.* XIV, 10; XVI, 6). De romeinse overheid heeft deze rechten gehandhaafd.

Beschermd als ze waren, hebben de joden in Klein-Azië invloedrijke beroepsgroepen gevormd, die met name in de kledingindustrie zich deden gelden en zich in eigen gilden organiseerden. Het spreekt vanzelf, dat de stichting van christelijke kerken voor hen, die lid waren van joodse beroepsgroepen moeilijkheden meebracht. Velen zullen met monopoliserende en boycottende tendenzen van de joodse vakbonden in aanraking gekomen zijn, wanneer ze op grond van het evangelie meenden dat Parijs hun geen mis waard was. Dit dient, naar het ons voorkomt, bij de uitleg van Openbaring méér in het oog gehouden te worden dan doorgaans geschiedt.

Uit het boek Handelingen kan duidelijk opgemaakt worden, dat de synagoge niet enkel door joden (en proselieten, die joden geworden waren) bezocht werd. Er was ook een groep, die 'vereerders van God' of 'Godvrezenden' genoemd werd en die trouw naar de synagogale diensten opkwam. Dat blijkt wel uit Hand. 13:16, 26. Deze mensen waren niet in het algemeen religieus zoals de atheners (Hand. 17:22), doch zij waren specifieke vereerders van de God, die wet en profeten predikten. Zij waren van het type Cornelius (Hand. 10:2, 22; verg. Luc. 7:5; Hand. 16:14 - Lydia, de purperverkoopster; 18:7 - Titius Justus).

Deze mensen hielden zich niet aan alle joodse wetten, zoals de proselieten. Zij waren onbesneden en hielden niet alle reinheidswetten. De joden beschouwden hen echter als *vreemdelingen en bijwoners*, die niet verplicht waren om de ganse thorah te houden, doch slechts de zogenaamde noachietische geboden: onderwerping aan de joodse rechtspraak, vermindering van afgoderij en godslastering, sexuele overtredingen (huwen in verboden graad, Lev. 18:6-20), bloedvergieten en roof en eten van vlees waarin nog bloed is. Men kan in de bepalingen van het 'apostelconvent' van Hand. 15 deze richtlijnen weer terugvinden. We kunnen aannemen, dat vele 'Godvrezenden' financieel bijgedragen hebben tot de synagoge en de eredienst in Jerusalem.

Behalve deze groep waren er voorts nog sympathisanten, die enkele joodse gebruiken, zoals het houden van de sabbat, overnamen. De grenzen zullen niet altijd even scherp te trekken zijn geweest. Dat de rabbijnen heidenen toestonden om overal altaren voor Jahweh op te richten, is een zeer merkwaardig feit.

Rekenen we ermee, dat de proselieten onder de joden gerekend werden, dan vinden we genoemde groepen terug in Handelingen:

13:43, 44	17:4	17:17
1. velen van de joden	1. enigen van hen (nl. joden)	1. de joden
2. de vereerders van God, die erbij gekomen waren	2. grieken, die God vereerden	2. die God vereerden
3. de gehele stad	3. tal van voorname vrouwen	3. hen, die hij op de Agora aantrof

In de hellenistische wereld stond de aanhang van de synagoge als 'Godvrezenden' bekend. Een opschrift in het theater te Milete, door de theaterleiding of door de joden zelf aangebracht, kan aldus vertaald worden: Plaats van de joden en ook van de vereerders van God. Dat de joden zelf ook deze titulatuur aanvaardden, blijkt uit een inscriptie aan de noordkust van de Zwarte Zee. In deze vrijlatingsoorkonde is sprake van 'de synagoge der joden *en* Godvrezenden'. Naar het ons voorkomt is ook hier niet maar een eervol praedicaat aangebracht in de zin van: 'de joden, die *ook* God vrezén', want dan zou het woordje 'en' niet gebezigd zijn. De

Godvrezenden worden hier in zekere zin geïncorporeerd in de synagoge, zoals Paulus hen ook in Hand. 13:43 met een niet-technische term de 'Hinzugekommenen' noemt.

Wij hebben er mee te rekenen, dat Paulus juist onder de 'vreemdelingen en bijwoners' van de synagoge zijn aanhangers recruteerde. Ook onder de 'Godvrezenden' zullen er zijn geweest, die zich tegen hem verzetten (Hand. 13:50). Velen van hen echter openden zich voor het evangelie, dat niet dwong tot besnijdenis en hun verkondigde: 'Zo zijt gij dan géén vreemdelingen en bijwoners meer, maar huisgenoten, medeburgers (*sumpolitai*) der heiligen en huisgenoten Gods, gebouwd op het fundament van de apostelen en profeten, waarvan de hoeksteen Messias Jezus is' (Ef. 2:19, 20). 1 Thess. 1:9 kan zo gelezen worden, dat de Thessalonicenzen via de synagoge leerden om zich van de afgoden tot de levende God te bekeren en via Paulus Zijn Zoon uit de hemelen leerden verwachten, die Hij tussen de doden uit opgewekt heeft en die ons verlost van de komende toorn.

Ten aanzien van Paulus was zeker de spreuk toepasselijk: 'De een zaait, de ander maait' (Joh. 4:37). Jezus paste destijds deze spreuk toe om de discipelen erop te wijzen dat Johannes de Doper voorbereidend werk in Samaria (in Aenon bij Salim) gedaan had. 'Anderen hebben gearbeid en gij hebt de vrucht van hun arbeid geplukt'. Iets dergelijks zien we bij Paulus en de zijnen, die het spoor van de joodse diaspora volgen. Joh. 11:52 wijst er op dat Jezus niet alleen zou sterven ten behoeve van het (verbonds-) volk, maar ook om de verstrooide kinderen Gods bijeen te vergaderen. De arbeid van Paulus kan niet zozeer als zending, doch als pastoraal bijeenvergaderen van de kinderen Gods, met name onder de Godvrezenden, getypeerd worden.

Wij zullen bij de bepaling van de samenstelling van de gemeenten in Efeze en omgeving, hiermee rekening dienen te houden. Nog eens verwijzen we naar wat er staat in de - mogelijk als omzendbrief voor de kerken in de omgeving bedoelde - brief aan Efeze: 'Geen *vreemdelingen en bijwoners* meer!'. Het grootste deel van de gemeenten zal juist uit de synagogale 'vreemdelingen en bijwoners' gerecruteerd zijn geweest.

Dit verklaart de ontzaglijke Schriftkennis die zowel bij de eerste lezers van de brieven van Paulus als bij die van Openbaring als bekend wordt verondersteld. Voor onze begrippen is hier de voerbak veel te hoog opgehangen. We dienen er echter van uit te gaan dat dit allerm minst het geval was. Door trouw synagogebezoek waren de hoorders 'gepakt en gemazeld' in het Oude Testament. Ze leefden ook niet bij uit het verband (en verbond) gerukte tekstjes, zoals de huidige gemeente helaas maar al te vaak doet, doch waren dank zij het joodse lectionarium (dat telkens pericopen aan de orde stelde) gewend om teksten in hun kader te laten staan en deze zo te onthouden. Het aanslaan van een kernwoord was voor hen genoeg om het verband en de daarbij betrokken associaties naar voren te halen. Door de synagogale voorlezing en prediking is bij de hoorders ook een kennis van messiaanse profetiën bijgebracht, terwijl eveneens de oren gescherpt zijn om de herhaling van een bepaald motief waar te nemen. In Openbaring wordt nergens een oudtestamentische tekst nadrukkelijk geciteerd. Overal is echter de samenhang met het Oude Testament merkbaar en dan vaak zó, dat men de betrekking *op méér dan één tekst* duidelijk kan constateren.

Dat de synagoge het met lede ogen aangezien heeft, dat veel van haar aanhang zich achter de apostolische herders liet verzamelen, valt te denken. Repressaillesmaatregelen hebben daarom niet ontbroken. Gespannen verhoudingen zullen er tussen *ecclesia* en *synagoga* ontstaan zijn. Met name in de paastijd. In de synagoge is Jezus vervloekt. In de kerk is het jodendom beschuldigd van verbeten afwijzing van Jezus als de Christus. Ook is zowel vóór als na de verwoesting van Jerusalem geweest op de kracht van Gods oordeel en de toorn van de Messias. Er zullen echter christenen en gemeenten zijn geweest, die het liever op een accoordje met de synagoge gegooid hebben. In verschillende boeken van het Nieuwe Testament wordt de strijd aangeboden tegen het terugvallen in het jodendom (Hebr.), eventueel via zekere ketterijen (Gal., Col.). Duidelijk klinkt ook in het Nieuwe Testament de noodklok over Jerusalem. Een boek als Lucas laat van onderdeel tot onderdeel zien dat het heil tot de joden kwam, doch dat ze het niet aanvaardden en dat daarom het oordeel zich over Jerusalems stad en tempel samenpakt.

Deze vorm van verkondiging wilde waarschuwen: geen capitulatie voor de synagoge. Gaat uit van haar, Mijn volk! Evenzo wil Openbaring in een concrete situatie een troostend en waarschuwend geluid laten horen door boodschappen, geïllustreerd door visioenen, aan de 'zeven

gemeenten' te doen uitgaan. Bij de uitleg kan blijken, dat steeds in deze boodschappen de relatie tot de synagoge aan de orde is.

d. Tijd en doel.

Openbaring is niet gedateerd. Op grond van een mededeling van Irenaeus heeft men doorgaans aangenomen, dat de Apocalyps omstreeks 95 AD, tegen het einde van de regering van keizer Domitianus een algemene vervolging van christenen zou georganiseerd hebben. Openbaring zou dan in dat verband geschreven zijn en aan Rome het oordeel verkondigen.

Nader onderzoek heeft echter wel wat afgedaan van de voorstelling van Domitianus een opzettelijke vervolging zou ontketend hebben. Verder zijn er patristische gegevens die van een andere ontstaanstijd spreken. Daar de overlevering tegenstrijdige mededelingen biedt, is het beter om het boek zelf te laten beslissen over zijn ontstaanstijd (zie Deel I, p. 13-23).

Zij, die voor een publicatie tijdens Domitianus kiezen, moeten toegeven dat in de zeven boodschappen geen zinspelingen op de keizercultus te vinden zijn. Dit is wel heel merkwaardig, en de vraag is te stellen of we met de politieke exegese wel op de goede weg zijn. De zeven boodschappen nemen immers in Openbaring niet de plaats van een aanhangsel in. Naar voren en naar achteren zijn ze door aanvangswoorden en slotbelofte met hoofdstuk 1 en 4-22 verbonden (zie bij a en e). Dit heeft grote betekenis in verband met de vaststelling van het doel van Openbaring. Men leest immers een boek van voren naar achteren. Aan te nemen is, dat gezien de interne samenhang tussen boodschappen en visioenen, de visioenen een nadere toelichting op de boodschappen zullen zijn. Rekenen we ermee, dat in de boodschappen niet de botsing met Rome, maar wel de confrontatie tussen kerk en synagoge aan de orde komt, dan pleit dit er reeds voor om aan te nemen dat in Openbaring niet de antithese tegenover de keizercultus, maar die tegenover de synagoge de achtergrond ervan vormt en het doel ervan bepaalt.

Hierin worden we versterkt wanneer we erop letten dat in geheel Openbaring het Oude Testament het verwijzingsvlak is. Ook zijn de gebruikte beelden (kandelaar, enz.) typisch joods, terwijl telkens op de joodse liturgie gezinspeeld wordt. Dit steunt de gedachte dat de inhoud op de synagoge betrokken is.

Openbaring doet het verder voorkomen alsof het gericht over Jerusalem nog aanstaande is (11:2). Verder is een duidelijke samenhang tussen de Woorden van Christus in Matth. 24 inzake de verwoesting van stad en tempel te constateren (zie Deel I, Bijlage V, p. 259-264).

Dit alles moet bij de bepaling van de ontstaanstijd van Openbaring de doorslag geven. In de zestiger jaren van de eerste eeuw is de Apocalyps geschreven, vóór het jaar 70, toen Jerusalem viel. Openbaring is geen uitzondering binnen het Nieuwe Testament, dat in zijn geheel vóór het jaar 70 moet gedateerd worden. Er is geen enkele reden om Openbaring te splitsen in twee delen, waarvan het eerste deel (de boodschappen) in de zestiger jaren zou geschreven zijn, en het tweede (de visioenen) in later tijd, omdat daarin de protesten tegen de keizercultus aan de orde zouden komen. Openbaring vormt een vastverankerde eenheid (zie bij e).

Kennisname van de houding van de vroege christelijke kerk ten opzichte van de overheid zal verder tot de erkenning dienen te leiden, dat deze zich nimmer tegenover Rome heeft opgesteld. Men mag hier niet met verontschuldigende onderscheidingen aankomen door te zeggen dat Rom. 13 pleit voor erkenning van het gezag van de overheden, maar dat Openb. 13 zich richt tegen een caricatuur van de overheid. Ondanks vervolgingen heeft de kerk gebeden voor het voortbestaan van het romeinse rijk. Iemand als Irenaeus, waarop men zich zo graag beroept, denkt er niet aan om Openb. 13 toe te passen op Rome van zijn dagen.

Belangrijk is ook, dat Openbaring zo sterk met het pascha en de joodse paasliturgie samenhangt. Uit de geschiedenis van de kerk van de eerste eeuwen is bekend, dat in de paastijd de tegenstelling tussen kerk en synagoge zich verscherpte. Martelaarschappen kwamen juist in de paastijd voor. Nog de huidige grieks-ortho-doxe en rooms-katholieke Goede Vrijdag-liturgie laat duidelijk zien hoe fel in verband met het paasfeest *ecclesia* en *synagoga* tegenover elkaar stonden (zie *PV*, p. 35-44, 147-157). De *improperia* laten verwijten aan het adres van de joden horen. Deze traditie komt niet uit de lucht vallen, maar gaat terug op de 'oerkerk'. De paaspreek van Melito - die allerminst op zichzelf staat - biedt een requisitoir tegen de joden, waarbij zinspelingen op de joodse paashaggadah niet ontbreken.

Openbaring dient nu in dit kader geplaatst te worden. Waarom zou Openbaring in een geschrift dat zich tegen Rome richt, toch telkens spreken in een taal die van het Oude Testament

doordrenkt is en zich aansluit bij de joodse symboliek en liturgie? Men zou dan toch verwachten dat gesproken werd in beelden, die met de hellenistische cultuur samenhangen. Pogingen om iets dergelijks ten aanzien van Openbaring te bewijzen, dienen als niet-geslaagd beschouwd te worden. De identificatie van 'Babylon' met Rome in Openbaring berust niet op goede gronden (verg. Deel I, Bijlage 1, p. 245-248), maar eerder op gangbare mythologie. De Qoemraan-geschriften laten zien, hoe profetieën tegen heidense steden toegepast werden op Jerusalem. Deze lijn volgt Openbaring.

Op grond van dit alles is niet alleen een vroege datering noodzakelijk, maar ook een erkennen van het *doel* van Openbaring: op te roepen om de belijdenis van Jezus Christus tegenover de synagoge van de satan te handhaven. De zeven boodschappen slaan dit thema aan, de 'strips' van visioenen belichten dit.

e. De samenhang tussen de zeven boodschappen en de visioenen.

Openbaring is een eenheid (1:11; 22:18, 19), één boekrol. Dat Openbaring een eenheid vormt dient bij onze exegese apriori te zijn. Evenals hoofdstuk 1 met de openingswoorden van de zeven boodschappen samenhangt, is er aan het einde van de zeven Woorden een vooruitgrijpen naar de visioenen die in het vervolg beschreven worden.

Wie overwint... 2:7 enz.	— 15:2; 21:7
Boom des levens in Gods paradijs	— 22:1, 2
tweede dood, 2:11	— 20:6, 15; 21:8
Nieuwe naam, die niemand kent, 2:17	— 19:12
ijzeren scepter, 2:27	— 12:5; 19:15
morgenster, 2:28	— 22:16
witte klederen, 3:5	— 19:8; 6:11; 7:9; 13
boek des leven, 3:5	— 13:8; 17:8; 20:12, 15; 21:27; 5:1 e.v.
tempel Gods, 3:12	— 7:15; 21:22
het nieuwe Jerusalem, dat uit de hemel nederdaalt	— 21:2
troon van God, 3:21	— 4:2 e.v.; 5:1 e.v.; 6:16; 7:9 e.v.; 8:3; 12:5; 14:3; 20:11 e.v.; 21:3, 5; 22:1, 3

Er valt ook op andere uitdrukkingen en beelden te wijzen, die in de boodschappen voorkomen en later in de visioenen terugkeren

volharding (2:2, 19-13:10)	— inspanning (2:2-14:13)
laster (2:9-13:5, 6)	— satan (2:9, 13, 21-12:9; 20:2, 7)
betrouwbaar (2:10-17:14)	— troon des satans (2:13-13:2)
Christus' strijd met het zwaard van Zijn mond (2:16-19:11, 18)	— (valse) profetes/profeet (2:20-16:13; 19:20; 20:10)
hoereren, hoererij (2:14, 20 e.v.-9:21; 17:2 e.v.; 18:3 e.v.)	— zich bekeren van zijn werken (2:22-9:20, 21; 16:11)
waakzaam zijn (3:2, 3-16:15)	— komen als een dief (3:3-16:15)
geopende deur (3:8-4:1)	— wereldrond (3:10-16:14)
die op het land wonen (3:10-13:8, 12, 14)	— naakt (3:18-16:15)
	— maaltijd (3:20-19:9)

De boodschappen en visioenen vullen elkaar aan, doorlichten elkaar, spreken van dezelfde strijd en overwinning. De boodschappen geven geen kerknieuws, terwijl de visioenen dan allerlei wereldnieuws bieden, en overgaan op een ander chapter. Neen, het gaat over dezelfde strijd in deze éne boekrol. Altijd weer is een gelijke achtergrond in het oog te houden. Volharding is nodig. De satan valt aan via de synagoge. Compromis en valse profetie dient afgewezen te worden. Het dreigend gericht over kerkvijanden en kerkverraders wordt aangekondigd. De opdracht klinkt om verder te strijden. De zekerheid van de realisering van de gedane beloften wordt gegarandeerd. In Christus, het lam.

De 'brieven' een erratisch blok in Openbaring? Bij 4:1 een abrupte overgang dank zij een studeerkamerlijk inelkaarzetten van de Apocalyps? De Schrift is hier eigen verdedigster en uitlegster. De visioenen zetten de boodschap der 'rapporten' voort. *Aan het begin van Openbaring wordt op verrassende wijze een richtingwijzer geboden, die de exegese niet dan tot haar schade negeren kan.* Het is niet zo, dat in 4:1 e.v. de blik naar buiten gericht wordt, terwijl in de Woorden de blik naar binnen gericht was. En Woorden en visioenen worden door hetzelfde perspectief beheerst: de kerk wordt gewaarschuwd, bemoedigd, vertroost. Dezelfde themata zijn aan de orde, geen fotografische reportage van een geheimzinnige eindtijd volgt, geen bron voor verslechteringstheorieën. Profetische paraenese vernemen we, die de kerk niet uitdrijft tot dwepend en onrustig verlangen, doch tot een concrete gehoorzaamheid in de verbanden en situaties waarin zij staat.

De stelling, dat de visioenen - ook weer zo 'joods' van tint en zo 'anti-joods' in Geestelijke doelstelling - allereerst bestemd waren als supplement bij de 'brieven', vermindert de toepasselijkheid van de visioenen in Openbaring voor het heden niet, doch dwingt ten aanzien van Openbaring een eenheid van interpretatie toe te passen. Juist in het licht van de zeven Koninklijke Woorden hoeven we naar de zinduiding der volgende gezichten niet te raden. Hierdoor worden ook speculaties en experimentele fantasieën afgesneden. We gaan zien dat niet allereerst een gruwelijke 'eindtijd' aan de orde gesteld wordt zoals we dat vinden bij de twintigste-eeuwse, geseekulariseerde versie van Openbaring in haar verwachten van de Superstaat, de Stad van de Mens en de Grote Machine. De visioenen van Openbaring leveren geen stof voor cultuur-pessimistische verzuchtingen, mondiale angstdromen of optimistische evolutie-dermaatschappij-verwachtingen. Zij liggen in hetzelfde vlak als de zeven Woorden en spreken van de strijd der kerk tegen de synagoge des satans. Zij vragen niet om een 'wereldgelijkvormige' interpretatie in de geest van Spengler, Toynbee, Aldous Huxley of Gheorgiu. De concretisering ervan wordt alleen verlost van oppervlakkige algemeenheden, wanneer we de verbondsmatige en kerkelijk-bepaalde verbondenheid van woorden en visioenen in rekening brengen.

I Aan de bode van de gemeente te Efeze (2:1-7)

Efeze, - de metropool, die *neokoros*, tempelbewaarster, 'kosteres' van de grote Artemis was (Hand. 19:35), de plaats van joodse duivelbezweerders en toverboeken (Hand. 19:13 e.v.). Doch ook het arbeidsterrein van Paulus, minstens twee jaar lang. De apostel begon naar gewoonte in de synagoge op te treden. Dit betekende, dat hij er 'preekte' over de Schriftgedeelten, die aan de orde waren; voorts disputeerde hij met het koningschap van God als inzet. Uit de Schriften bracht hij overtuigende bewijzen naar voren inzake Christus' messiaans ambt. Maar de synagoge wilde niet luisteren; er waren er, die tijdens de 'dienst' publiek voor het oor van de verzamelde schare 'de Weg' gingen lasteren, vervloeken. Deze blasfemie dwong Paulus om tot Afscheiding over te gaan, uit voormalige synagoge-bezoekers een gemeente te institueren en een eigen plaats van verkondiging te zoeken (Hand. 19:9). Zo werd uit dit laatste treffen met de synagoge toch iets groots geboren. Wanneer hij later bij zijn reis naar Jerusalem afscheid neemt van de ouderlingen van Efeze in het iets zuidelijker gelegen Milete, blijken er hechte banden te zijn gelegd. Is in geheel Asia het Woord des Heren niet bekend geworden (Hand. 19:10)? Anderzijds moet Paulus waarschuwen. Ketterij is op komst: uit uw eigen midden zullen mannen opstaan, die verkeerde dingen leren om de leerlingen met zich mee te slepen. Weest dan waakzaam... (Hand. 20:31). Deze voorspelling is wel uitgekomen: zijn opvolger Timotheüs kwam voor hete vuren te staan. Mogelijk slaan 1 en 2 Joh. op efezische situaties. Bedacht moet worden, dat Efeze, dat na de hellenistische tijd als een grote stapelplaats van handelswaren opbloede, een invloedrijke joodse gemeenschap bezat, die de 'tale Kanaans' vasthield, maar deze ook gebruikt zag door valse profeten en ketterse theologische kwakzalvers.

Met de oudtestamentische Grote Konings-inleiding: *Zó, deze dingen, spreekt ...*, leidt de Christus Zijn Boodschap in. De volgende Woorden typeren Zijn relatie niet alleen tot Efeze, doch ook tot de andere kerken. Hij houdt de zeven sterren vast en is bezig 'ambtelijk' rond te gaan temidden van de zeven kandelaren. Hij 'heeft' maar niet de sterren, maar Hij omklemt ze en laat ze nimmer los. Hij houdt ze beschermend in Zijn rechterhand, het uitvoerend orgaan. De sterren zijn de 'boden', de afgevaardigden der zeven gemeenten, die bij Hem veilig zijn.

Niet alleen de afgevaardigden, ook hun kerken zijn betrokken in Zijn zorg. Christus doet de ronde *tussen de kandelaren door*, zij mogen Hem als tempelvoorwerpen omgeven.

Het 'wandelen' dient niet geassocieerd te worden met 'kuieren', 'zich vertreden'. Het duidt een actief rondgaan aan, de ronde doen, en ook een omgaan met. We lezen, dat de HERE in de hof 'wandelde' (Gen. 3:8). Hij beloofde onder Israël Zijn tabernakel op te richten, en in hun midden te wandelen en voor hen een God te zijn (Lev. 26:11, 12). De tabernakel was in zekere zin een hersteld paradijs met zijn palmbomen en zijn cherubs en de presentie van Jahweh. In Christus' aanwezigheid als 'laatste Adam' tussen de kandelaren-bos

zien we eenzelfde terugkomen van het paradijs. Christus gaat rond tussen de kandelaars in de hemel, die de gemeenten vertegenwoordigen. Hij staat ermee in relatie, zoals een generaal met zijn troepen in verbinding staat door zich over de vlaggetjes op zijn stafkaart te buigen. Keurend laat Hij Zijn ogen over alles gaan. Hij is 'officier van de ronde'.

De kandelaar was symbool van de tempel (Zach. 4), de taak van Israël om lichtdrager te zijn (Jes. 42:6; 49:6; Rom 2:19) en het Messiaanse Licht (Jes. 60:1). De nieuwtestamentische kerken zijn erfgenamen van de synagogale prentie een licht voor de natiën te wezen (Rom. 2:19). Absolute 'zelfstandige gemeenten' mogen zij niet zijn, - zonder Hem, die tussen haar 'wandelt', kunnen zij niets. Maar elk voor zich hebben zij een concrete roeping.

Wij zullen de luchters in het visioen niet te klein hebben te denken. De twee rijen van vijf kandelaars uit de salomonische tempel zullen, gezien de ruimte waarin zij stonden opgesteld, van behoorlijke afmetingen zijn geweest. Op de Titus-boog komt een kandelaar voor, die zowat 1.30 m. hoog is en een exemplaar van de herodiaanse tempel moet voorstellen. De menorah's, die in antieke synagogen op fresco's en mozaïeken worden afgebeeld zijn soms zo hoog als de schrijn voor de wetsrollen, de zogenaamde ark, dus manshoog. De kandelaars vormen als het ware de bomen van het paradijs Gods, waartussen de verhoogde Heiland rondgaat in de hemel. Zij representeren de kerken op aarde, delen nu al in de messiaanse rijksglorie, doch verkeren ook voortdurend onder Zijn ogen. Het oordeel begint immers bij het huis Gods en als de Here de synagoge ondanks het menigvuldig gebruik van het menorah-embleem niet spaarde, zal Christus-kerkvisitator dan de gemeenten van het nieuwe verbond laten verworden (verg. Rom. 11:21 e.v.)?

Gezien Zijn meelevend en inspecterend rondwandelen *weet* Christus wat er in de kerken en nu in het bijzonder in die van Efeze aangaat, Hij kent de *werken*, daden. En er is veel goeds te zeggen van de gemeente in deze wereldstad. Hij kan getuigen van *inspanning*, moeite, zware arbeid om het kerkelijk leven zuiver te houden. Ondanks alle conflicten en teleurstellingen is er *volharding*, Ausdauer.

2

Opmerkelijk is, dat we hier een *drieërlei* aanduiding vinden: werken, inspanning, volharding. Daarna volgt weer een *drievoudige* omschrijving: het niet kunnen verdragen van de slechte mensen, het beproeven van de zogenaamde apostelen, het bevinden dat dezen leugenachtigen zijn. Hierna volgt weer een *drieledige* uitspraak: gij hebt volharding, hebt verdragen om Mijn naam en zijt niet moede geworden. Ook de vermaning van vs. 5a is *triadisch* geformuleerd: zich herinneren, zich bekeren en werken als die van de eerste tijd verrichten.

De historie van de kerk van Efeze was de moeite waard om overdacht te worden. Sinds de stichting der gemeente had zich veel afgespeeld. Overeenkomstig Paulus' voorspelling (Hand. 20:29) waren wolven, slechte mensen (3 Joh. 11; 1 Joh. 2:19) de schaapskooi van Christus binnengedrongen. Ze kwamen met een grote pretentie als zouden ze afgezanten zijn, apostelen, *sjeluchim*. Doch de kerk was op haar *qui-vive*, onderwierp hen aan een nadere toetsing. Toen bleken ze *leugenachtigen*, pseudo-apostelen. Daarom kon de gemeente hen niet dragen, hooghouden, verdragen. Tucht werd bediend. Christus prijst nadrukkelijk deze houding van Efeze, die de leugenachtigen, de *sjeqarim*, het 'schorem', uitschiftte.

In de grondtekst wordt in deze en de andere Boodschappen doorgaans in het

enkelvoud gesproken (meervoud in 2:10, 24, 25). Dit betekent echter nog niet, dat de aanspraak alleen tot de 'engel' der gemeente gericht is. Hier geldt immers de rabbijnse regel: *De afgezant van een mens is als deze zelf!* Per adres: de bode, wordt de gemeente (in het enkelvoud) aangesproken. Dat blijkt trouwens ook wel duidelijk uit het bevel, dat de ganse Openbaring gold: 'Wat gij ziet, schrijf dat in een boekrol en zend het aan de zeven *gemeenten*' (1:11). Daarom ook de oproep aan het slot van elk Woord: Hoor naar wat de Geest tot de *kerken* zegt (2:7; enz.).

In het slot van Christus' Woord boekt Hij op haar credit-zijde, dat Efeze de daden der nicolaïeten *haat*. Het maakt de indruk van een nog-weer-eens-herhalen van wat al gezegd is, een onderstrepen van een geschonken löf. Daarom ligt het voor de hand om aan te nemen, dat de gehate *nicolaïeten* identiek zijn met de valse apostelen. In de brief van Pergamum valt iets dergelijks te constateren: eerst wordt gesproken over degenen, die aan de leer van Bileam vasthouden (2:14), daarna worden de bekende nicolaïeten met name genoemd (2:15). In Openbaring valt het gebruik van de 'wet van inkapseling' vast te stellen. Ten aanzien van de 'nicolaïeten' is dit te constateren. Het thema wordt in het Woord van Efeze gegeven, en een nadere typering wordt geboden: leugnachtige zogenaamde apostelen. In het Woord aan Pergamum wordt iets méér van de gevaarlijke ketterij gezegd: afgodenoffer eten en hoereren staan ze voor; zoals we zullen zien: compromis met de synagoge. In het Woord aan Thyatira wordt nader op dezelfde dwaling ingegaan, en zo een ontvouwing van het eerst aangeslagen thema geboden.

Ook Paulus kreeg te maken met lieden, die een houding, 'n *schèma* aannamen als waren ze apostelen van Christus (2 Cor. 11:13 e.v.). Hij had ze hun valse legitimatiepapieren ontnomen, deze first class-apostelen. Een bode wordt immers gekend aan het Woord, dat hij brengt, hij moet geëxamineerd worden (1 Joh. 4:1). Zo had ook de gemeente van Efeze naar apostolische eis de juiste maatstaf gehanteerd en het resultaat was: Zouden wij niet haten, die God haat? Aan deze mensen werd de titel *sjeluchim* afgenomen.

Christus noemt verder de *volharding*, die aan de dag kwam. Het verwerpen van de valse leraars bracht consequenties met zich mee. Er kwam een lijden om de Christus. Omdat de gemeente de mensen van de kwade kerkelijke praktijk niet kon verdragen, moest ze - er wordt hier bewust een werkwoord dat verwant is met 'volharding' gebezigd - *verdragen om Christus' naam*, ze hadden veel te verduren. Er staat niet bij van welke zijde de moeilijkheden kwamen. Men kan denken aan de mogelijkheid, dat éénzelfde kreet weerklonk als Mozes en Aaron te horen kregen na het oordeel over Korach, Dathan en Abiram: 'Gijlieden hebt des HEREN volk gedood' (Num. 16:41). Er is rekening mee te houden, dat als deze dwaalleraars op een synthese met de joden aanstuurden, er na de uitgesproken kerkelijke censuur van joodse zijde represailles waren te verwachten. Bekleedden de joden in Efeze niet sinds oude dagen een invloedrijke positie? Zullen de joden uit Asia niet even fel tegen de christenen opgetreden zijn als zij het in Jerusalem deden tegenover Paulus, die ze lieten arresteren (Hand. 21:27)? De uitdrukking: 'verdragen om *Mijn naam*' veronderstelt de *belijdenis* van de *Naam*. Juist de belijdenis werd door de *joden*

3

aangevochten. Paulus weet, dat hij in Jerusalem wel kan sterven voor de Naam (Hand. 21:13). De apostelen waren aangezegd niet op grond van de Naam van Christus als leraars op te treden (Hand. 4:17 e.v.; 5:28, 40) en zij waren verblijd om waardig gekeurd te zijn ter wille van de Naam versmading te lijden (Hand. 5:41; verg. Matth. 5:11; 10:22; 24:9; Joh. 15:21-16:4). Het gebruik van het woord 'Naam' (hebr.: *Sjeem*) verraaft joods koloriet, en ook een hantering tegen de synagoge. De christenen, die het getuigenis van Jezus tegen Stad en Tempel doorgaven en zich niet achter de synagoge als een schild verscholen, hadden het zwaar; - om 'de Naam'.

Desondanks is Efeze's gemeente niet moede geworden, heeft het bijltje er niet bij neergelegd, liet zich niet van de Weg afdringen en bleef trouw aan de Naam vasthouden. De volharding was niet aan slijtage onderhevig.

Echter, - er valt ook wel wat op de gemeente aan te merken. Christus heeft *tegen* haar, dat de *eerste liefde*, de liefde van de eerste tijd, verlaten is, *prijgegeven*. Onder de bedrijven door heeft de gemeente 'de meeste van deze' laten schieten: niet maar het vroegere enthousiasme, doch ook de overgave aan elkaar in de gemeenschap der heiligen. Was zij zo geconcentreerd op de ketters, dat zij de kerk tot een 'zaakje met een zakje' verlaagd had? Heeft de felheid van de strijd tegen de ondragelijke ketters en het dragen van het kruis om de waarheid, de lentelijke liefde verdreven en is slechts een gemeente over, die enkel het harnas en niet meer de zachte ogen kent? Dit is een ernstig feit. Strijd om de confessie moet door een levend geloof gedragen worden.

Anders schrompelt de kerk in tot een winkel in religieuze aangelegenheden. Daarom moet de gemeente beseffen, van welke hoogte zij *gevallen* is, en zich bekeren. Zij moet in haar gedachten weer naar 'hoe het groeide' terugkeren, zich de daden van de *eerste tijd* in herinnering brengen en deze *doen*, tot stand brengen, met goed resultaat verrichten. Het is goed voor de kerk haar historie te kennen. En Efeze had een rijke historie sinds Paulus haar grondde. Welk een liefde onderling was er betoond in de begin-tijd, hoe was de één solidair met de ander, hoe roerend kon Paulus afscheid nemen van de oudsten van Efeze (Hand. 20:37). Hoe bond hij Efeze op het hart, dat men moet wandelen in de liefde (Ef. 5:2; Hand. 20:35; 1 Cor. 13, - in Efeze geschreven!). Christus had het voorspeld: 'Omdat de wetsverachting toeneemt, zal de liefde van de meesten verkillen' (Matth. 24:12). Liefde is hier niet in het algemeen medemenselijkheid, liefde tot de naaste, maar beoefening van de gemeenschap der heiligen.

Zeer opmerkelijk is, dat Johannes in zijn eerste (met Efeze te verbinden) brief enerzijds opwekt om zich te distantiëren van de 'anti-christen' en valse profeten, die het messiaanse ambt van Jezus, de Gezalfde, ontkennen, doch anderzijds *evenzeer* oproept om de broederliefde te beoefenen in tijden waarin de haat der 'wereld' (1 Joh. 3:13) zwaar op de gemeente drukte. We zullen hier allereerst moeten denken aan schade die de synagoge aan de gemeente toebrengt. In dagen van vervolging moest de gemeente niet alleen aan de leer vasthouden, maar ook de gemeenschap der heiligen beoefenen (1 Joh. 2:10; 3:11 e.v.; 4:7 e.v.; 4:20, 21). Hiëronymus verhaalt in zijn bespreking van Gal. 6:10, dat Johannes in zijn ouderdom zich geregeld naar de gemeentevergadering te Efeze liet dragen en daar, onmachtig om een preek te houden, slechts zei: Kinderkens, hebt elkaar lief. Gevraagd waarom hij steeds hetzelfde zei, antwoordde hij: Omdat dit het gebod des Heren is; en slechts als ernaar gehandeld wordt, komt het tot zijn bestemming. Bij de uitleg van het Woord van Christus aan Efeze in Openbaring zal de

4, 5

eerste brief van Johannes, die zeker niet het minst voor de kerk van Efeze bestemd was, in rekening moeten gebracht worden.

Nu de gemeente dreigt te vallen, roept Christus haar op om steeds te bedenken van welke hóógtte zij *afgeval*len is. Zij moet zich *bekeren* en weer daden, *werken als in de tijd van de eerste liefde tot stand brengen*, de eerste werken verrichten. Het was tenslotte niet een voorbijgaande geestdrift, die de gemeente in de eerste tijd tot een gemeenschap der heiligen maakte, doch het geloof in het Woord. Wanneer dat geloof werken gaat in liefde, komt de bloei van het begin terug.

Komt er echter geen bekering, dan zal Christus deze kerk bezoeken, visiteren, *dan komt Hij naar haar toe en zal de kandelaar der gemeente van zijn plaats verwijderen*. Het blijkt duidelijk, dat in dit woord de *gemeente* aangesproken wordt, alles geldt haar! Zij wordt opgeroepen tot bekering. Nadrukkelijk volgt daarom nog eens:

Wanneer gij u niet bekeert! Komt er omkeer, dan blijft de kandelaar staan. Doorgaans verklaart men dit zo, dat de gemeente uit Efeze zou verdwijnen. Men denkt aan de huidige situatie van de kerken aan Turkije's westkust en wijst op het feit, dat de bedreigingen uitgekomen zijn. We hebben hier weer te maken met een methode van uitleg, die de vervulling van Openbaring in de geschiedenis der komende eeuwen localiseert. Bovendien wordt op deze wijze het Woord van Christus deterministisch of fatalistisch opgevat. Christus spreekt echter in het kader van het *verbond*. Krachtens dit verbond wordt bedreigd, maar de afkondiging van deze sanctie is altijd *conditioneel*. Christus dreigt juist, *opdat* er bekering kome. Traden de profeten onder het Oude Verbond anders op? Zelfs Jona moest deze les leren. Ook de kerk te Sardes is in het Woord van Jezus (Openb. 3:1-6) de ondergang voorgehouden.

Uit de kerkhistorie weten we, dat deze gemeente geluisterd heeft. De paaspreek van Melito (ongeveer honderd jaar later) is er om te bewijzen, dat er een opleving kwam inzake het vasthouden aan de belijdenis tegenover de joden. Evenzo is het onbillijk om te doen alsof Christus' Woorden aan Efeze onherroepelijke aankondigingen van een fatum waren.

Inzake de kandelaar, die verdwijnen zou, is het verder nog de vraag of de voorstelling juist is, dat deze zich op de aarde bevond en van een verdwijnen van een kerk *op aarde* sprake is. Eerder is hier te denken aan kandelaren als representanten van de kerken bij Christus *in de hemel*. De kandelaar zal van zijn plaats nl. *bij Christus* verwijderd worden. Christus is toch in de hemel, al ziet Johannes Hem nu achter zich? De kandelaren staan in de hemelse tempel, zijn daar als het ware representanten van de zeven gemeenten. Een verwijderen van een kandelaar betekent het ontrechten van een kerk. Haar praedicaat wordt haar afgenomen. Nooit is een titel een gegevenheid, die ons gearriveerd mag maken. Christus nam de synagoge het kandelaar-embleem af. Nu zal Hij dat evenzo aan een nieuwtestamentische gemeente doen, als zij zich niet bekeert. Zij kan dan nog wel, evenals de synagoge, bestaan. Maar ze is geen 'licht der wereld' meer.

De gemeente moet echter niet op de gedachte komen, dat haar principiële strijd op zichzelf verkeerd en oorzaak was van haar interne liefdeloosheid en

6

dus maar gestaakt moest worden. Dat zij verre. Efeze moet doorgaan om een *baken* te zijn, in oppositie tegenover alle dwaalleer, hoedster van het evangelie. Daarom zegt Christus het nog eens nadrukkelijk dat Hij het waardéert, dat Efeze leeft volgens het: Zou ik niet haten, die U haten (Ps. 139:21, 22)? *'Maar dit hebt gij voor, dat gij haat de daden der nicolaïeten, die ook Ik haat'*. *'Toch is er wel iets goed bij u gevonden'* (2 Kron. 19:3).

Het feit, dat in een Woord van Christus hier op Ps. 139:21, 22 gezinspeeld wordt, is niet zonder betekenis. In veel gevallen vat men de laatste verzen van deze psalm zeer algemeen op: 'Doorgrond en ken mijn hart, o Heer'. Het blijkt echter dat met de schadelijke weg zeer concrete zonden worden aangewezen. Het 'haten die U haten' is een typische *verbondsformule*, die de Groot-Koning door zijn vazallen liet beamen. Een hethietisch voorbeeld hiervan luidt:

'Hij, die uw vijand is,
is ook de vijand van de Zon (de groot-koning).
Hij, die vijand van de Zon is,
moet ook uw vijand zijn.'

Het is belangrijk voor het heden te noteren dat de strijd voor de handhaving der belijdenis in het Woord tot Efeze als *verbondsplicht* wordt getypeerd. Men mag niet met een beroep op de eerste liefde (Openb. 2:4) een confessionele strijd dempen.

Het 'maar', 'daarentegen', staat als *credit* tegenover het 'maar' van het *debet* van vs. 4. Het is een nog-eens-weer-herhalen, onderstrepen van wat toch niet vergeten moest worden. Daarom ligt het voor de hand om aan te nemen, dat hier teruggegrepen wordt op iets, dat *reeds genoemd* is. De nicolaïeten zijn dan *identiek* met de pseudo-apostelen van vers 2. Er komt zo ook lijn in het drievoudig gebruik van 'werken' in deze brief. Vers 2 looft de werken, daden (I) van Efeze's kerk. Deze bestonden in het verwerpen der praktijken, daden, werken (II) van de nicolaïeten (vers 6). Wat Efeze's kerk ontbrak, dat waren de werken, daden (III) van de begintijd (vers 5).

Wat waren die daden der nicolaïeten? Er wordt hier weinig over gezegd. In de oud-christelijke literatuur wordt Nicolaüs gelijkgesteld met de diaken Nicolaüs uit Hand. 6:5, een proseliet uit Antiochië. Indien werkelijk deze Nicolaüs bedoeld is, kan het zijn dat deze, evenals zijn collega Filippus, uit Jerusalem de wijk naar Klein-Azië genomen heeft. In dit geval zou hij zich dan als een bode des satans gedragen en de rol van pseudo-apostel gespeeld hebben. Uit 2:14, 15 en 20 e.v. krijgen we de indruk, dat het om een vorm van compromis ging. De meesten menen: compromis met *heidense* praktijken. 'Afgodenoffer eten en hoereren' is echter typologisch bedoeld in 2:14, 15 en 20 en slaat op het compromis-zoeken met de *joden*. Bij de Woorden aan de kerken van Pergamum en Thyatira komen we hier nader op terug.

Bengel maakt inzake de 'engel der gemeente' te Efeze de volgende opmerkingen: 'Menigeen zal deze voorganger voor een lastig mens gehouden en uitgekreten hebben, daar hij andere mensen, die toch ook niet te verwerpen waren, niet mee wilde laten doen. Maar de Heer looft hem. Er is iets reins en teers met de waarheid verbonden'. Het verlaten van 'de eerste liefde' van Efeze is bekend, spreekwoordelijk geworden zelfs, al biedt ook dit proverbiaal gebruik meestal niet de juiste exegese: verlaten van de priesterlijke broederliefde. Het *profetisch* optreden van de kerk van Efeze tegen valse leer wordt echter door de spraakmakende gemeente niet 'aangehaald'. Toch is het in een tijd van uitwissing van grenzen voor de kerk levensbelangrijk hierop te letten. Dit Woord

van Christus is een stimulans om alle leervrijheid en tolerantie van ketterij vaarwel te zeggen, evenzeer als het voor de kerk van heden zegt: Dat de broederlijke liefde blijve. Zowel de profetische als de priesterlijke houding dienen samen te gaan.

Een roep, die steeds herhaald wordt, vormt de overgang naar de belofte aan het slot: *Wie ook maar over een oor beschikt, moet horen wat de Geest spreekt tot de gemeenten*. De Geest wordt als de Auteur van het spreken genoemd. Dit alles wordt in de gemeentevergadering voorgelezen. Indien men *ekklèsia* (gemeente) terugvertaalt in het hebreuws, krijgt men *qahaal*, (bonds)volk-vergadering ('kille', kehilah, in het jiddiesj). Wanneer wij van 'gemeenten' spreken is het goed de betekenis: 'gemeentevergaderingen' niet uit het oog te verliezen. Daarin spreekt de Heilige Geest door de voorlezer en de bode. Die boodschap is niet bestemd voor losstaande gemeenteleden, onzichtbare, vage 'kerken', maar voor zich *zichtbaar* manifesterende gemeenten, 'in vergadering bijeen'. Daar handelt de Geest middels dit schrijven. Hij neemt het uit Christus. De Geest is de Geest van Hem, die tussen de zeven kandelaren rondgaat. Ieder is verplicht, al beschikt hij maar over een 'half' oor, te luisteren. Zijn heil is er aan verbonden. Voor de veelbesproken verbinding tussen Geest en Woord is deze oproep, die weer dicht aansluit bij Christus' vroegere *afsluitingen* van redevoeringen ('Wie oren heeft, moet horen!'; Matth. 11:15; 13:9, 43; Marc. 7:16), uiterst belangrijk. Onze hoogste Profet en Leraar zet Zijn werk door Zijn Geest voort. Gelijk Hij toen met grote ernst Zijn spreuken *beëindigde*, doet Hij ook hier een appèl op de gewetens: 'Wie ook maar een oor heeft...'. 7

Het is hier gewenst om te accentueren, dat de zeven Woorden van Jezus passen in het kader van een verbond tussen de Groot-Koning en Zijn vazallen. De oproep om te *horen* is een typische *verbondsterm*. We kunnen allereerst denken aan het: 'Hoor Israël!', dat in het verbondsboek Deuteronomium zich telkens vernemen laat. *Sjema' Jisraëel!* (Deut. 5:1; 6:4; 9:1; 28:1, 2). Deze oproep wijst op een *verplichtend, verbindend* roepen: 'Hoor de woorden van dit verbond' (Jer. 11:2 e.v.). Dit klinkt ook als de roep van een *aanklager* van een rechtbank. Van Jeremia lezen we, dat hijzelf op die aanklacht tegen Israël met 'amen' antwoordde (Jer. 11:5). We kunnen ook denken aan het 'Hoor!' dat we in een aanklacht bij Hosea en Micha vinden (Hosea 1:2; 3:1; 6:1; Micha 1:2; 3:1; 6:2). Psalm 50:7 geeft ook een duidelijke illustratie:

'Hoor nu, Mijn volk, en Ik wil spreken,
Israël, en Ik wil tegen u getuigen!
God, uw God, ben Ik'.

Het gaat hier maar niet om een interessante mededeling, die 'ten gehore' gebracht wordt, maar om een *obligerende* sprake van de Messias in het verbondskader, om 't even of wat gezegd wordt nu 'in het gehoor ligt', of niet.

Aan het slot volgt nu een belofte, die de zegevierende, de overwinnaar geldt. Christus zal hem doen eten van het levenshout, de levensboom in de hof van Eden, Gods paradijs. Met '*overwinnende*' wordt hier gewezen op de *constante* strijd des geloofs en het volharden daarin. Meermalen zal er in Openbaring van overwinnen sprake zijn (12:11; 15:2; 17:14; 21:7). Dit overwinnen kan niet in eigen kracht geschieden, doch alleen door Christus. De werkwoordsvorm duidt aan, dat de overwinning niet in één veldslag behaald wordt. Er moet steeds gevochten worden (Openb. 12:17).

De prijs voor de gemeente, die haar (zonde)val in het geloof overwint: de vrucht van het *levensgeboomte*. Later zal er nog eens over gesproken worden (Openb. 22:2). Het 'paradijs' is dan weer terug, de cherubim sluiten de toegang tot de boom des levens niet meer af.

Gezien het feit, dat Openb. 22 beschrijft hoe na het wereldgericht de hof Gods, die er *is*, zal neerdalen, wordt hier met 'paradijs Gods' niet zozeer de 'tussentoestand' voor de gelovigen bedoeld, het verborgen paradijs van Luc. 23:43 en 2 Cor. 12:4, als wel het herstelde Land, de nieuwe Hof. Genesis 2:9; 3:22, 24 klinkt hierin mee, maar ook Ez. 47:7, 12. Bedacht moet worden, dat ook de tempel in voorhang en elders cherubim en palmen afbeeldde: levensbomen en hun bewakers. Doch Christus heeft het voorhangsel gescheurd, vrije toegang voor overwinnenden. Door het geloof hebben we er nu en na het sterfen reeds deel aan; de werkelijke volheid komt eerst na de jongste dag.

Doorgaans wordt de lezing gevolgd: 'die *in* het paradijs van God is'. De TR heeft het hebraïsme bewaard: 'die in het midden van het paradijs Gods is'. Deze lezing, die door vele minskels gevolgd wordt, komt overeen met Gen. 2:9 LXX en verdient aandacht omdat een verwante formulering ook in Openb. 22:2 voorkomt. Een wegvallen van een hebraïsme om een gladdere tekst te krijgen, is hier gemakkelijker te verklaren dan een latere invoeging. Voor het goed verstaan van de belofte is het nodig op enkele begrippen in te gaan.

1. Wat betekent 'leven' in: geboomte des levens?

Men heeft hiervan gemaakt een bloot bestaan, bestaan. Dit zou blijken uit 's HEREN woord na de zondeval: 'Laat de mens zijn hand niet uitstrekken en ook van de boom des levens nemen en eten, zodat hij zou leven tot in de eeuw'. Men leidt hier vaak uit af, dat de mens nog niet van de boom gegeten had, en dat een eten na de zondeval zou betekenen een bestendiging van de ongelukstoestand, daar de mens 'eeuwig zou leven'. Doch 'leven' betekent meestal in het Oude Testament niet een bestaan-zonder-meer, doch een fel en blij in-het-volle-levenstaan. Eten van de boom des levens zou nooit verbonden kunnen zijn met zoiets als: eeuwige rampzaligheid. De boom des levens was een garantie van het echte leven, tot in 'de gouden eeuw' toe.

2. Wat is het paradijs?

Niet een d'Hondecoeter-schilderij, in werkelijkheid omgezet, een dooreenkrioelen van een menagerie in een soort jungle, doch een hof met vruchtbomen. Cultuur was er reeds gegeven, van evolutie was geen sprake. Zoals Israël het Kanaan binnenkwam en wijngaarden en hoven in bezit kon nemen, zo was het ook met Adam in de hof van Eden. God zelf had een in cultuur gebrachte hof kant en klaar hem geschonken, een boomgaard. Paradijs betekent oorspronkelijk omwalling, daarna dat wat er in groeide (verg. ons woord: tuin; eerst omtuining, daarna grond waarop men kweekt). De gedachte aan ommuring mag hier zeker mée blijven spreken. Het woord 'hof' (hebr.: *gan*) drukt goed de beslotenheid uit, die voor de oosterling inhaerent is aan een tuin. Een tuin is geen open akker. In Openb. 21 en 22 wordt de *hof*-gedachte verbonden met die van een *stad*-die-muren-heeft. Het nieuwe Jerusalem is hof en stad tegelijk. Het nadrukkelijke: 'paradijs Gods' grenst deze hof af tegenover alle menselijke plantingen. God, die in den beginne plantte, schept ook de nieuwe hof, de *Gan Eden*.

3. Levensgeboomte.

Hier wordt van 'hout' gesproken in de betekenis van: groep bomen, geboomte. Er groeit immers meer dan één boom langs de oevers van de levensrivier (Openb. 22:2). In de Septuaginta wordt herhaaldelijk 'hout' (*xulos*) gebruikt in de verbinding 'hout des levens' of 'hout in het paradijs Gods'. Het typische van dit woordgebruik is, dat, terwijl we bij 'hout' meestal denken aan dode stof, hier het groene hout (verg. Luc. 23:31) bedoeld is. Onwillekeurig zijn de gedachten gegaan naar het andere hout (*xulos*), de kruispaal, het schandhout. In de christelijke kunst is het kruishout herhaaldelijk verbonden met de levensboom. De middeleeuwen brachten zelfs de kruisboom in verband met de meiboom (het germaanse equivalent van de levensboom uit de bijbel). Christus werd de nachtegaal.

Die mey die is al biden wech geset,
Op enen berch en die staet also hoghe
Om dat een iegelyc soude sonder let
Den soeten cruceu mey aanschouwen mogen...
Die fiere nachtegale des cruceu boom op vlooch.
Hi heeft sijn vederkens so wide ontploken,
Hi sanc so lude die VII noten hooch (= zeven kruiswoorden),
So dat sijn edel hertken is gebroken.

Al gaan we niet zo ver, - de verbanden tussen Christus' hangen-aan-een-hout en het levenshout, zij liggen er. K. Schilder heeft (in: *Christus in Zijn Lijden* III) bij Christus' Woord over het groene hout tot Zijn Jerusalemse klaagvrouwen terecht verwezen naar Ez. 31:15, 16. Daar worden de groten der aarde vergeleken met de cederen van de Libanon. In de Septuaginta staat in Ez. 31:9 als vertaling van 'bomen van Eden in Gods hof': 'alle hout (geboomte) in het paradijs Gods'. Het is duidelijk, dat Openb. 2:7 ook deze tekst. als achtergrond heeft. Ez. 31:9 kan ook met Lucas 23:31 in verbinding worden gebracht. Door de verwerping van het levenshout kwam het oordeel over Jerusalem, de 'grote stad'. Het verwerpen van het levensgeboomte betekent ondergang voor de afvallige kerk.

Aanneming betekent ingang in de hof Gods: 'Heden met Mij in het paradijs'. Wanneer Openb. 2:7 de belofte van het eten van de vrucht van het levenshout in uitzicht stelt, wordt ook de *antithese* tegen Jerusalem-dat-toen-was, dat óók de boom des levens in uitzicht stelde, zichtbaar (verg. Test. van Levi XVIII, 10; 4 Ezra 8:52). Hier is ook een *belofte*, die de trouw van de gemeente, die zich afgrensde tegenover compromis-apostelen, stimuleerde!

4. Enkel symboliek?

Wanneer we tenslotte nog vragen, of deze belofte 'slechts' beeldspraak is, beantwoorden we dit ontkennend. De profetische beloften spreken allerminst (neo-)platonisch. God geeft Zijn schepping, die reeds nú voor de gelovigen een leesbaar boek is (N.G.B., art. 2) en ambten heeft (art. 12), niet prijs. Wij geloven niet aan een 'ondergang' van deze schepping, maar aan de voleinding ervan, die al het geschapene leesbaar en doorzichtig maken zal. 'Mij spreekt de blomme een tale' hoort zeker bij de grote toekomst. Voleinding van Gods schepping in de Jerusalemmen Hout.

II Aan de bode van de gemeente te Smyrna (2:8-11)

Smyrna lag zo'n 75 km. van Efeze aan de Egeïsche zee. Door de lydiërs verwoest, werd deze stad in de hellenistische tijd weer schitterend herbouwd en ging door voor een van de mooiste steden van Asia, zo niet de mooiste van de antieke wereld. Men vond er natuurlijk tempels en theaters. De ruime zeehaven maakte Smyrna tot een gevaarlijke concurrent van Efeze. Het vormde verder het eindpunt van een grote weg uit het achterland naar de zee en deze lokte karavanen uit het verre oosten. Smyrna dong ook naar de titels: 'Eerste van Asia' en 'Metropolis'.

Het is te verstaan, dat in deze moderne handelsstad zich een grote joodse kolonie bevond, die deelde in de voorrechten, die de joden in de diaspora onder het Romeinse bewind genoten. Daaronder hoorde ook de bevoegdheid een eigen jurisdictie uit te oefenen. De wet van Mozes greep immers niet alleen in op cultushandelingen, doch regelde ook het burgerlijke leven; een jood vond het eigenlijk onverdragelijk volgens ander dan joods recht veroordeeld te worden. Reeds in de tijd van Caesar werd door de praeses van de provincie Asia aan de joden te Sardes afhandeling van eigen rechtszaken in de synagoge toegestaan (Jos., *Ant.* XIV, 10, 17). Het valt te verwachten, dat een dergelijke bepaling ook voor Smyrna van kracht was. Dat deze gunstige situatie bijgedragen zal hebben tot de verdrukking van de christen-joden aldaar is aan te nemen. De kerk in Smyrna had het zeer zwaar, ook in economisch opzicht; zij wilde het 'teken van het beest' niet dragen; zij wilde niet ostentatief op straat lopen met gebedsriemen om succes in zaken te verkrijgen; daarom achtervolgde haar laster en economische druk.

Overeenkomstig de situatie in de gemeente van Smyrna openbaart Christus zich echter als *de Eerste en de Laatste, die een dode werd en weer levend werd* (verg. 1:17). Evenals in de belofte aan het slot van dit Woord spreekt Hij hier juist dat uit, wat het aangevochten hart van Smyrna nodig heeft. Het *leven* wordt daar bedreigd, het begint met armoede dank zij boycot, opsluiting in de gevangenis is het vervolg. Daar de antieke wereld geen gevangenisstraffen oplegde zou het einde wel een berechting zijn. Maar zie, nu is Christus het Begin en de Voleinding. Ook Hij ging de dood in, maar Hij brak de poorten van het leven open. Daarom geldt voor Zijn kerk, die leeft in gemeenschap met Hem: 'Zo we mede sterven, wij zullen ook mede leven!' (2 Tim. 2:11). Christus garandeert de eschatologische triomf der kerk, Zijn scepter reikt verder dan de laatste vijanden.

Christus kent de verdrukking van Smyrna's kerk. De koinè-tekst en de TR lezen hier: 'Ik weet van uw werken en uw verdrukking'. Uiterlijk gezien is de gemeente arm, doch in het geloof kan zij rijk wezen (Jac. 2:5). De verdrukking (zie Matth. 24:21, 29) komt van de zijde van de *pseudo-joden*. Zij lasteren en daardoor zijn zij een instrument van satan, een *synagoge des satans*. We weten, dat omstreeks 75 het joodse hoge hof te Jamnia onder leiding van Gamaliël II in het Achttiengebied een vervloeking tegen de christenen opnam. Een dergelijke algemene maatregel legt echter vaak vast wat reeds algemeen ge-

8

9

bruik geworden is en bewerkt een codificatie van een gewoonte. Er is blijkens onze tekst reden om aan te nemen, dat destijds reeds in officiële synagogale diensten de Christus-naam gelasterd werd in gebed en preek. De joden van Asia waren buitengewoon fanatiek. Paulus raakte door hun grove leugens in gevangenschap (Hand. 21:27 e.v.). In het geschrift, dat het martelaarschap van de bisschop van Smyrna, Polycarpus, beschrijft, lezen we, hoe de joden om het hardst met de heidenen meededen en brandstof uit fabrieken en badinrichtingen voor zijn brandstapel aanbrachten, ja zelfs de christenen via de autoriteiten poogden te verhinderen zich over zijn lijk te ontfermen (verg. Openb. 11:9). Merkwaardigerwijs viel dit martyrium juist op een grote sabbath van een joods feest (mogelijk pascha), hetgeen de antithese zal aangewakkerd hebben. Smyrna herbergde een grote joodse kolonie en deze was zeer gebeten op de christenhonden: synagoge des satans.

We moeten er op letten, dat hier de *lastering* grote aandacht ontvangt. Lasteren is een *aantasten van Gods macht en hoogheid*, er de spot mee drijven. Verder kan het betekenen het *aantasten van Christus' messiaanse bevoegdheid*. Paulus was destijds een lasteraar (1 Tim. 1:13). Hij dwong ook christenen in de synagoge te lasteren (Hand. 26:11). Wanneer men zich van zijn lastering niet bekeert, is er geen vergeving te wachten. Christus heeft de joden nadrukkelijk gewaarschuwd om in de pinksterbedeling Hem niet te lasteren (Matth. 12:32; 1 Tim. 1:20). Lastering, blasfemie, is een typische uiting van de joodse 'contra-reformatie', die korachietisch-revolutionair was.

Nadrukkelijk wordt het jood-zijn in de heilshistorische linie aan de leden van de vervolgende synagoge *ontzegd*. Alleen *zij* zijn joden, *jehudim*, volk van God, die in Christus de continuïteit met de oudtestamentische kerk bewaren. In Joh. 8:40 lezen we, hoe Christus ook daar de pretentie: 'Uitgerekend *wij* zijn Abrahams zaad!' de joden uit de handen slaat (verg. verder Rom. 9 e.v.). De lijn van Abraham af loopt over Het Zaad Christus (Gal. 3:9, 29; Ef. 2:6; 1 Petr. 2:9; Gal. 6:16). *Hij* is een jood, wiens hart besneden is (Rom. 2:29). De Christus-verwerpende *jehudim* zijn eerder *gojim*, heidenen (gajes); een 'kille', een synagoge des satans.

Satan betekent tegenstander; *synagoge* kan het huis van samenkomst aanduiden, doch ook de groep die daarin vergadert of pleegt te vergaderen. In de Septuaginta wordt *sunagogè* gebezigd om 'gemeente des HEREN' weer te geven. Jacobus gebruikt het woord om er het kerkpubliek mee aan te duiden (2:2). De Septuaginta bezigt het ook voor de aanhang van *Korach* c.s. Op deze wijze wordt het ook hier gehanteerd om de synagoge der joden te typeren *in nadrukkelijke tegenstelling met de 'synagoge' van de Here*, de kerk, de wettige volksvergadering. Hier is niet een door *God*, doch een door de grote *Tegenstander*, de *Aanklager der broeders* (Zach. 3:1; Openb. 12:10) samengeropen vergadering. Het woord 'satan' heeft een typisch *juridische* betekenis. In het grote proces, dat de wereld beheerst, geeft hij een vāls 'getuigenis' door zijn laster.

Het concilie van Constanz keerde zich in 1415 tegen de stelling van Wiclef: *Ecclesia Romana* (d.w.z. te Rome) *est synagoga satanae* (Denzinger, no. 617). Ook de Reformatie typeerde zo Rome als tegenkerk. De schotse belijdenis van 1560 noemt Rome in art. XVIII *pestifera Syna-*

goga van Satan. Rome was echter van mening, dat wel de *synagoge* door satan beheerst werd, maar dat *zij* als *kèrk* nooit een 'synagoge van satan' kon worden. Op menige gothische kathedraal is dit uitgedrukt door de beelden van *Ecclesia* (kerk) en *Synagoga* die aan de buitenzijde aangebracht zijn. De kerk wordt dan uitgebeeld als een fiere maagd, dragend een kelk en banner, de synagoge als een jonkvrouw, geblinddoekt of de helm over de ogen gedrukt; de wetstafelen glijden uit haar hand; haar lans of standaard is op meer dan een plaats gebroken, haar kroon ligt op de grond. De middeleeuwen erkenden vaak in haar kunst de afval der kerk ('de hooiwagen' van Jeroen Bosch; een reliëf boven een portaal van de kathedraal te Reims, dat ook hoge geestelijke heren naar de hel laat slepen). Tegelijk werden echter de onverganke-lijke rēchten der roomse kerk gehandhaafd. Het lot van de synagoge zou haar niet treffen. De reformatie zei echter: Ge zijt de synagoge gelijk geworden. Dit verwekte vervolging, zoals ook te Smyrna. Echter is men binnen de kerken der Reformatie vaak weer in de fout van Rome vervallen door in de *praktijk* ook de stelling te huldigen: *Wij* kunnen nooit een synagoge van satan worden.

Christus roept op om niet (TR: niets) te vrezen voor het komende lijden (verg. Matth. 10:28; 1 Petr. 3:14). Hij waarschuwt door details te geven. Sommigen uit de gemeentevergadering zal de duivel (= lasteraar) in de gevangenis werpen, zodat de gemeente hierdoor beproefd zal worden, een loutering zal doormaken. Tien dagen zal deze duren. Zoals de vrienden van Daniël tien dagen in verband met voeding aan een onderzoek werden onderworpen (Dan. 1), zó zou de satan de gemeente van Smyrna tien dagen in de crisis brengen. We hebben hier te denken aan maatregelen van de joden, waarschijnlijk genomen met toestemming van de stedelijke autoriteiten. In Smyrna als een rijke zeestad zullen stellig invloedrijke joden gewoond hebben, die voor de synagoge wel wat wisten te bereiken. De armoede van de christelijke kerk maakte haar een des te gemakkelijker prooi van hen die in feite vergeten waren wat de Schrift over de armen, de nederigen, zegt.

Doch de kerk van Smyrna mag zich niet laten beangstigen. Ze moet in de beproeving standvastig blijven, 'ghetrouwe tot inden doet'. Zij is toch immers rijk naar de eerste zaligspreking van de bergrede? Zij zal de krans des levens (verg. 1 Petr. 5:4; DSD IV, 7) ontvangen. Hoor: *de overwinnende zal van de zijde van de tweede dood geen schade lijden*. Zowel 'krans' als 'tweede dood' zijn geen onbekende termen in rabbijnse geschriften en targoems. Zie SB, III, p. 768, 830. De overwinnaar wordt weer in de positie van Adam geplaatst, gekroond met heerlijkheid en eer (Ps. 8:6). Geen tweede dood, doch eerste opstanding wacht hem (Openb. 20:4, 6).

De *tweede* dood bedoelt de 'eeuwige', *definitieve* dood. Niet het sterven onder beulshanden, maar het laatste sterven na het gericht (20:6, 14; 21:8). De poel des vuurs brengt de tweede dood, waar het vervolg van Openbaring nog nadrukkelijk over spreken zal. Wie zich afscheidt van de synagoge van Korach, Dathan en Abiram (Num. 16:21), is ook gevrijwaarde van het oordeel over hen (Num. 16:31-35; verg. Openb. 19:20; 20:10 e.v.). Is het woord '*werken*' centraal in het Woord aan Efeze, in dat aan Smyrna cirkelt alles om de polen '*leven*' en '*dood*', zowel bij het begin, midden en eind; of beter: om de overwinning van de dood door het leven.

De afgezant van Smyrna valt niet met Polycarpus te vereenzelvigen zoals Th. Zahn, I, p. 231-241 dat wil doen. Wel kunnen Christus' beloften hem gestimuleerd hebben, al zijn in zijn brieven geen sporen van een bekend-zijn met de Openbaring te vinden. Omstreeks het begin van

10

11

deze eeuw behoorde de helft van de bevolking van 250.000 tot de grieks-orthodoxe kerk. In 1922 werden de grieken uit Smyrna verdreven. Sinds de Compagnie-tijd was er ook een nederlandse kerk te Smyrna, doch thans niet meer (verg. *GK*, p. 56-61). Er is geen reden om Christus' woorden als een absolute belofte op te vatten in die zin dat in Efeze de kerk zou verdwijnen, maar in Smyrna steeds een kerk zou blijven. De Woorden van het verbond van de Grote Koning zijn *altijd conditioneel*, en zó zijn ze van toepassing voor de kerk van heden.

III Aan de bode van de gemeente te Pergamum (2:12-17)

Lag Smyrna 75 km. van Efeze af en eveneens aan de zee, we slaan nu na enige tijd langs de zee gegaan te zijn de weg landwaarts in om na $\pm$ 105 km. aan te komen in Pergamum. Er waren daar vele tempels. De bekendste, die geneeskrachtige bronnen herbergde, was gewijd aan Asclepius, de verlosser en slangengod, en dit Asklepeion maakte de stad tot een Kurort en 'Lourdes'. Pergamum bezat als hoofdstad van Asia reeds in de tweede eeuw vóór onze jaartelling een flinke joodse kolonie. Het 'perkament' kwam reeds vroeg in Egypte voor, maar het ontleent zijn naam aan deze oude residentie van het koningsgeslacht der attaliden: er was daar een grote, door de diadochen gestichte, bibliotheek. Een gedeelte ervan schijnt Antonius aan Cleopatra, op haar verzoek, geschonken te hebben voor de bibliotheek van Alexandrië.

De situatie in de gemeente van Pergamum staat in nauw verband met de titel, die Christus zich toekent: Drager van *het slagzwaard*, het tweesnijdende en *scherpe*. Straks zal Hij spreken over valse profetie à la Bileam, die onder Zijn oordeel valt. Was de Here destijds Bileam, die Israël wilde vloeken, niet tegengekomen door een engel met getrokken *zwaard* in de hand? Was Bileam, die eerst daarvoor zwichtte, niet met het *zwaard* gedood, nadat hij Balak geadviseerd had om Israël door verleiding er onder te krijgen (Num. 22:31; 31:8, 16)? Welnu, de Here Jezus is ook onder het nieuwe verbond de Voltrekker van gerichten. Hij doodt de afvallige met het geweldige *slagzwaard Zijnsmonds* (Openb. 1:16; 2:16).

Christus weet, waar de gemeentevergadering van Pergamum verblijf houdt. In een plaats, waar *de troon van satan* is. Vele uitleggingen zijn hierover ten beste gegeven. Sommigen denken aan de *keizerverering*, die op de akropolis van Pergamum met zijn tempel van Augustus en de godin Roma (voorzien van een kolossaal *altaar*) uitgeoefend werd. Door anderen is de dienst aan de 'heiland' *Asclepius* naar voren gebracht, die in dit bedevaartscentrum bloeide. Stond Christus, die als de koperen slang aan het kruis en in de prediking van het evangelie verhoogd werd, niet dwars tegenover Asclepius met zijn slangentempels; moest de cultus van aesculaap niet in conflict komen met die van de enige Geneesheer? Züllig is op de gedachte gekomen de typering 'troon des satans' daarin te zoeken, dat Pergamum *noordelijk* lag en volgens het Oude Testament het onheil altijd uit het noorden komt (Jer. 1:13 e.v.) (I, p. 313 e.v.). De laatste mening is wel zeer speculatief; en de andere verklaringen op grond van allerlei historische en archeologische gegevens kunnen evenmin bevredigen. We leren de wereld van Pergamum erdoor kennen, doch zekerheid over de bedoeling van Christus' Woorden ontvangen we niet. We zullen bij de uitleg allereerst moeten vragen: wat zegt dit Woord zèlf in samenhang met de overige Schrift? Hoezeer Züllig ook een verkeerde interpretatie geeft, zijn poging om *uit de Schriften* de omstreden term uit te leggen, is te waarderen. Welnu, in Ez. 12:2 lezen we, dat de HERE tot de profeet zegt: 'Mensenkind, *gij woont* temidden van een weerspannig geslacht; van hen, die ogen hebben om te zien, maar niet zien; die oren hebben om te horen, maar niet horen; zij zijn

12

13

immers een weerspanning geslacht'. Daarmee zijn de ballingen, de *Israëlieten* in Babel bedoeld. Dit doet ons afvragen, of Christus met Zijn: 'Ik weet waar *gij woont*: waar de troon des satans is', niet doelt op de 'synagoge des satans'. Dit klemmt temeer, daar juist in de vorige brief de nadere bepaling 'des satans' achter 'synagoge' volgt. Het ligt voor de hand om het 'synagoge des satans' en 'troon des satans' met elkaar te verbinden.

Dit klemmt ook gezien het vervolg. Daarin wordt de gemeente geprezen omdat zij de *Naam* van de Heiland vasthoudt. Men kan zeggen: de naam *Jezus-Verlosser*, staat wel zeer in contrast met de *heilanstitels* voor Asclepius en de romeinse keizers. Ja, maar Zijn Naam was óók: *Christus*, Gezalfde. En deze Naam (hebr.: *sjeem*) was niet in geding tegenover het volk van Pergamum, dat trouwens in die tijd nauwelijks de joden van de christenen zal onderscheiden hebben. Het waren de *joden* die Christus de *Messiastitel* ontzegden en de christenen daarom in moeilijkheden brachten bij plebs en overheid, door ze van vijandschap tegen de orde, de goden en de staat te beschuldigen.

Christus zegt verder, dat de gemeente in het verleden *niet* het geloof in Hem *verloochend* heeft. Een zekere *Antipas* (= Antipater) is destijds slachtoffer geworden van de vervolging. Hij wordt een 'betrouwbare getuige' genoemd. Getuige, *martus!* Dit betekent niet martelaar, bloedgetuige, hoewel Antipas zijn getuigenis met de dood bezegelde. 'Getuige' is hier weer *een getuige van de opstanding van Christus; in het proces met de 'joodse kerk' een oor- en ooggetuige van Christus' messiaanse aanspraken*. Antipas kon dat bewijzen. Hij had in het land der belofte temidden van vele broederen (1 Cor. 15:6) de Opgestane gezien en liet in de kustlanden het evangelie vernemen. Aan wie? Toch allereerst aan hen, die de messiaanse beloften kenden, de *synagoge*.

Het was alweer lang geleden, maar Christus haalt dit stuk kerkgeschiedenis expres naar voren. Het was op een liquideren van Antipas uitgelopen. De getuigende mond werd tot zwijgen gebracht, de prediking van de opstanding verhinderd. We kunnen hierachter het optreden van de synagogale autoriteiten vermoeden. Deze dienstknecht en betrouwbare getuige was niet meerder dan zijn Heer, de betrouwbare Getuige van 1:5. Juist om zijn volhardend getuigenis was hij ten prooi gevallen aan hen, die in het proces verkeerd kozen en Jezus' messiaanse autoriteit niet wilden erkennen. Dit voorval geschiedde te midden van Pergamums gemeente, die daardoor bleek te verkeren in een plaats 'waar de satan woont'.

Zoals Christus Efeze aan haar historie herinnert inzake 'de werken van de begintijd', zo accentueert Hij nu Pergamums bloedig verleden. Uit het geval-Antipas bleek destijds de grote antithese tussen *Ecclesia* en *Synagoga*, tussen de wettige kerkvergadering en die samenkomst waar de satan de troonzetel bezette en als praeses optrad. In hoofdstuk 11 zal het getuige-motief weer aan de orde komen.

Naast de lof om het verleden staat de kritiek op het heden. Christus heeft weinige dingen tegen de gemeente. Dit houdt niet in dat deze onbelangrijk zijn. Wij zouden in zo'n geval zeggen: 'Ik heb op enige punten kritiek'. De gemeente aldaar heeft onder zich lieden, die stevig vasthouden aan *het onderwijs van Bileam*, die *Balak* leerde (onderwees, aanwijzingen gaf) om voor het aange-

14, 15

zicht van *de kinderen Israëls* een *valstrik* (skandalon) te werpen: eten van *afgodenoffers*, dus deelnemen aan heidense offermaaltijden en *hoereren*, de koppeling aan Baal-Peor (Num. 25:1 e.v.; Ps. 106:28, 29).

De Alexandrinus laat *ballein* (werpen) weg en leest achter Balak: *basilei* (koning). Deze lezing is echter niet aannemelijk, omdat voor Balak het lidwoord staat, dat wanneer er een titel (koning) bijgevoegd was, ontbreken moest (G. Mussies, p. 193).

De TR leest vóór Balak het woordje *en* (in, met, door middel van), dat op een hebraïsme zou kunnen wijzen, en dan afhankelijk is van 'onderwijzen'. De koinè-tekst (niet de TR) heeft verder vóór 'hoereren': *kai* (en). Dit kan het daarna volgende als verduidelijking van *skandalon* aanduiden: namelijk om zowel ...als.

Zo hebt ook gij, ja gij (onder u) *mensen*, die op dezelfde wijze vasthouden aan de leer der *nicolaïeten*. Sommige handschriften hebben hierachter: 'welke Ik haat' (verg. 2:6), terwijl dan het 'op dezelfde wijze' (*homoioos*) weggelaten (aldus de TR) of gehandhaafd wordt.

De gedachte aan Gods haat - vandaag een onpopulair onderwerp - is hier in elk geval present in deze 'zwaard-Boodschap'. Het benadrukken van het 'gij' onderstreept de ernst van de situatie. Krachtens het verbond zullen sancties uitgevoerd worden, nu de afval openbaar wordt. Daarom spreekt vs. 16 militaire verdragstaal: '*En zal oorlog tegen hen voeren*'.

Zoals het uitvoeren van de raad van Bileam de weerstand onder het volk brak, zo zijn het in Pergamum de nicolaïeten, die bij hun onderwijzende activiteiten met een dergelijke valstrik voor den dag kwamen (verg. Num. 31:16). Baal-Peor staat bekend als een zwarte bladzijde in de geschiedenis van Israël (Deut. 4:3; Ps. 106:28-31; Hosea 9:10). Indien de HERE niet had ingegrepen met Zijn brandende toorn en de levieten niet het *zwaard* tegen hun volksgenoten had laten keren, zouden alle kerkmuren omvergehaald en Israël ondergegaan zijn in afvalligheid. De paar punten die Christus tegen Pergamums gemeente heeft, zijn dus werkelijk niet van ondergeschikte aard. Hier was een uitwissing van de door God gestelde grenzen aan de orde, een invoeren van een *détente*.

De vraag is: In welke zin propageerden de nicolaïeten het 'eten van offervlees en hoereren'? Slaat het op deelname aan heidense tempeldiensten en het meedoen met prostitutie? In een stad als Corinthe waren daarover moeilijkheden in Paulus' dagen (1 Cor. 6:12 e.v.; 8:10). Reeds in het zogenaamde aposteldecreeet was er sprake van zich te onthouden van wat aan afgoden geofferd en door dezen bezoedeld was, benevens van hoerij (dit laatste kan huwelijk in een verboden graad aanduiden; verg. 1 Cor. 5:1 e.v.; Lev. 18:1-20). Het feit dat in Openb. 2:24, waar eveneens tegen nicolaïetische ketterij positie gekozen wordt, behalve 'hoerij' en 'het aan de afgoden geofferde' ook de woorden: 'geen andere last', ongeveer zoals in Hand. 15:28 gebezigd worden, was voor exegese aanleiding om doorgaans een letterlijke opvatting vast te houden. Ging het hier niet om een sekte, die de vrijheid predikte a la het corinthische: 'Alles is mij geoorloofd'? Gold het hier niet het altijd begeerlijke bruggen-slaan tussen 'kerk' en 'wereld'?

Deze opvatting spreekt op 't eerste gezicht aan. Er is echter alles vóór om 'afgodenoffer eten en hoereren' *typologisch* op te vatten overeenkomstig het spreken over 'de leer van Bileam', en de profetie van Izebel (Thyatira). Zowel Pergamum als Thyatira worden geprezen om hun geloof, hun trouw. Pergamum houdt vast aan Christus' naam en Thyatira kent liefde en wel een, die in haar werken van de laatste tijd die van de beginperiode overtreft. Kan dit bij de gemeenten die zo'n attestatie krijgen, dan gepaard gaan met zulk zedelijk verval bij een groep, uitkomend in letterlijk afgodenoffer eten en hoereren? Dit lijkt ons uitgesloten. Het gaat hier

over de léér van Bileam en de léér van de nicolaïeten, en de léér van Izebel. Deze wordt getypeerd door 'afgodenoffer eten en hoereren' (bij het Woord aan Thyatira in omgekeerde volgorde).

We vinden hier de kenschetsing van een leer, die geestelijke vermenging voorstaat, synthese, die het scherpe zwaard negeert. Deze verfijnde leer, die doet flirten met de vijand, mag niet getolereerd worden.

In dit verband willen we ook zeer nadrukkelijk wijzen op het laatste vers van I Joh.: 'Kinderkens, bewaart uzelf (wacht u) voor de afgoden' (5:21). Dit woord heeft steeds voor de uitleggers een moeilijkheid geschapen. In de gehele brief is geen vermelding van afgoderij en men zou toch verwachten dat deze brief sluit met een samenvatting die teruggrijpt naar wat behandeld is.

Er dient echter ingezien te worden dat we hier te maken hebben met een stereotype aanduiding van afval van de Here, zoals we deze vinden bij de profeten van het Oude Testament (en naar aanleiding daarvan ook in de Qoemraan-literatuur). 'Afgoden' duidt dan niet op het eten van heidens offervlees, maar op een zich laten meesleuren door antichristelijke valse profetie (2:18-27; 4:1-6). Verg. H. Braun, *Literatur-Analyse im ersten Johannesbrief*, in: *Gesammelte Studien zum Neuen Testament und seiner Umwelt*, Tübingen 1967, (p. 210-242), p. 238. De samenhang tussen I Joh. en Openb. komt hierdoor weer des te sterker uit.

Het onderwijs der nicolaïeten zocht valse vrede met de vijand. Daarom herinnerde Christus aan de kerkhistorie van Pergamum: de dood van de getrouwe getuige. *Toen was de lijn tussen kerk en synagoge, troon van Christus en van satan, scherp getrokken.* De nieuwe leer ging deze lijn uitwissen. Gesprek met Israël. Meedoen met joodse, religieus-getinte (paas-)maaltijden en gildefeesten. In feite is dit erger dan heidens offervlees bij de slager kopen, waar Corinthe's gemeente over verdeeld was en dat het 'apostelconvent' verbood. Dit geraffineerd didactisch optreden kwam neer op afval, bondsbreuk, verruilen van de tafel van het geslachte Lam en het verborgen manna voor afgodenoffer, verlaten van de Bruidegom en relatie aanknopen met de afkerige bruid. Deze leer van compromis bevorderde de veiligheid, omdat men dan de haat der synagoge zich niet op de hals haalde. In feite was deze leer echter levensgevaarlijk, een valstrik, een *skandalon*, een aanleiding tot dodelijk vallen. Deze compromis-geest zou de terugkeer tot de synagoge en de verloochening van Christus' naam ten gevolge hebben (verg. de brief aan de Hebreeën).

Een *skandalon* (SV: ergernis; NV doorgaans: aanstoot; hier: strik) is het voorwerp in de val, waaraan het lokaas zit en dat de val doet dicht springen. Figuurlijk is het een woord of een daad of een gebeurtenis of een persoon of een situatie, die men absoluut vermijden moet. Negeert men de waarschuwingen ertegen, dan komen er ongelukken.

In het boek Richteren wordt bv. gesproken over de goden van de overgebleven volken in Kanaan, die Israël tot een valstrik (LXX: *skandalon*) zouden zijn (2:3). Van Gideon lezen we, dat hij een efod maakte en die plaatste in zijn geboortestad Ofra. Daar bedreef geheel Israël overspelig afgoderij mee; hij werd voor Gideon en zijn huis tot een valstrik (8:27; NV; SV: 'en gans Israël *hoereerde* aldaar dien na en het werd Gideon en zijn huis tot een *valstrik*'). Juist deze laatste tekst is weer van grote betekenis voor het probleem, dat ons bezig houdt. Immers: hier wordt zowel '*valstrik*' gebruikt als '*hoereren*'. De NV geeft te kennen, dat het niet een *letterlijk* hoereren is: 'overspelig afgoderij bedrijven'. De kanttekenaren schreven reeds: 'Bedrijvende met dien Ephod geestelike hoererie, afgoderije en superstitie'. Coccejus zegt in zijn woordenboek, dat 'hoereren' geestelijk gebruikt wordt om aan te duiden, dat men behagen schept in iets anders dan het ware goed en liever anderen wil behagen dan God en Christus, en meer op anderen vertrouwt en met hen verbonden sluit, die de ware God niet vereren, om daardoor hulp (*auxilium*) te verkrijgen. Zie Jes. 1:21.

Zucht naar lijfsbehoud kan reden geweest zijn dat men geestelijk ging hoeren, een compromis sluiten met de synagoge. Zo werd deze leer der nicolaïeten een valstrik (Matth. 24:10). In het woord 'hoereren' wordt aangesloten bij de taal der profeten. Hoe hebben Hosea en Jeremia Israël van overspel en hoererie beschuldigd (Hos. 1:2; Jer. 2:20; 3:6; verg. Jes. 57:7-13; Ez. 16 en 23). God roeit hen uit, die 'afhoereren' (Ps. 73:27). Keer op keer werd Israël vermaand om trouw te blijven aan Jahweh. Keer op keer bleek de geestelijke hoererie (Ex. 34:16; Lev. 17:7; 20:5; Num. 14:33; Deut. 31:16 - inleiding op het lied van Deut. 32! -; Richt. 2:17; 8:27 - Gideon -; 1 Kron. 5:25 - stam van Manasse -; 2 Kron. 21:11, 13 - Joram -; 2 Kon. 9:22 - Izebel -!! -; verg. Openb. 2:20). De joden waren gewend aan *de typering van bondsbreuk* met 'hoererie'. Wanneer in het boek Openbaring later zowel de troon des satans (13:2) als de 'hoer' (17:1) weer terugkomen, is dit een duidelijke *illustratie* bij wat hier gezegd wordt. Alle uitleggers zijn het er over eens, dat in 17:2, 4 e.v. van *geestelijke* hoererie sprake is, al zijn ze er niet over eens in welke zin deze bedoeld is. Waarom dan ook nu, waar *voor de eerste keer* dit thema wordt aangeslagen, niet in deze zelfde richting te denken, gezien het oudtestamentisch spraakgebruik? Dat tevens over eten van afgodenoffer gesproken wordt, is te verklaren uit het feit, dat Bileam hier ten tonele verschijnt, die destijds via offermaaltijden de afval begunstigde. Vergeten we niet, dat het meedoen met joodse 'offermaaltijden' en het op joodse wijze vieren van het pascha voor de christenen, die in het Lam Christus geloofden, met het eten van afgodenoffer gelijk stond. Waren de *jehudim* geen *gojim* geworden?

Evenals de oudtestamentische profeten en in overeenstemming met Zijn eigen eerste optreden, roept Christus nu wéér op tot *bekering*, een positiekeuze tegen hen, die de dwaalleer niet los willen laten. Anders zal Hij de gemeente bezoeken en tegen de *dwaalleraars* strijden met *het slagzwaard Zijnsmonds*. Er staat niet: tegen de *gemeente*. Door het zó te stellen laat Hij de kerk van Pergamum eerst zélf de mogelijkheid met de tucht op te treden en het zwaard des Geestes (Ef. 6:17) te hanteren.

De bedreiging, dat Christus oorlog zal voeren met het slagzwaard van Zijn mond grijpt terug naar de openbaring in hoofdstuk 1:16, en grijpt vooruit naar 19:15, 21. Ook is op de samenhang met Num. 31:8 te letten (Bileam *met het zwaard* gedood). Verder echter moet in acht genomen worden, dat het Oude Testament talloze malen spreekt over de komst van het zwaard als vloek van het *verbond*. Het zwaard behoort met honger en pest tot het trio dat telkens weer naar voren komt als instrument van de verbondswraak en ook met de eerste vier zegels in Openb. 6 samenhangt. Lev. 26:24 en 25 spreekt van een zeventvoudige slag, die de wraak van het verbond over het afvallige Israël brengt. Mozes' lied in Deut. 32 noemt nadrukkelijk het zwaard (vs. 25), het zwaard des HEREN (vs. 41, 42).

Men vergelijkte inzake het zwaard des HEREN: Ps. 7:13 (*Bekeert iemand zich niet, dan wet Hij Zijn zwaard*), 17:13; Jes. 27:1; 34:5, 6; 66:16; Jer. 47:6; Ez. 21:3-5; 30:24, 25; 32:10. We noemen verder het zwaard in combinatie met honger en/of pest: Jer. 5:12; 14:12, 13, 15, 16; 15:2, 3; 16:4; 21:7, 9; 24:10; 27:8, 13; 29:17, 18; 31:2; 32:24, 36; 34:17; 42:17, 22; 43:11;

44:13, 18, 27; Ez. 5:17; 7:15; 12:16; 14:21. Men vergelijkte uit de vele teksten die nog genoemd zouden kunnen worden: Jes. 65:12 en ook CD I, 17.

Bij de uitleg van zowel Openb. 2:16 als 2:23 (dood, pest) dient in het oog gehouden te worden, dat hier *verbondsmatig* gesproken wordt. De eerste lezers/hoorders waren bekend met de vloeken van het verbond uit het Oude Testament.

Door het laten horen van Zijn bedreigingen wil Christus aansporen om de goede strijd te strijden. Daarom komt Hij ook met Zijn beloften voor wie hoort en worstelt om de overwinning te behalen. Hoor: *het verborgen manna* wordt beloofd en *een nieuwe naam, op een stemsteen ingegrift!*

17

In onze opvatting over de achtergrond, de 'Sitz im Leben' van dit Schriftgedeelte, worden we versterkt, als we lezen hoe de term: het 'verborgen manna' gehanteerd wordt door de joodse dogmatiek van de latere tijd. Verg. R. Meyer, *TW IV*, p. 466; 2 Macc. 2:4-6; Baruch 6:5-10; 29:8. Dat *hier* in Openbaring echt 'joods' door Christus gesproken wordt, moet toch een *oorzaak* hebben? Hij spreekt in het kader van Zijn vermaning tot Pergamum evenals destijds, toen Hij zich tegenover de joden als het ware manna uitriep (Joh. 6:50, 51). Een zekere *antiithese* tussen avondmaal (manna) en paasoffer (afgodenoffer) is mede te beluisteren, evenzeer als Joh. 6:52 e.v. op deze tegenstelling praeludeert. *De joden verwachtten weer manna te ontvangen in de komende heilstijd die op een pasen zou aanvangen.* Van Christus eisten ze daarom op grond van Ps. 78:24 een mannaregen als legitimatie-teken (Joh. 6:30, 31; verg. Matth. 16:1-4: vraag om teken uit de hemel) van Zijn messiaans ambt. Hij gaf echter geen spectaculair luxe-wonder. Hij was zelf het brood des levens. Men moest Hem op Zijn Woord geloven (Joh. 6:68: 'Gij hebt Woorden van het leven van de eeuw').

Deze zelfde Christus *herhaalt* nu hier Zijn belofte. De hoorder en de overwinende zal van *Christus* het verborgen manna ontvangen (TR: eten). Hij schenkt het, ook al lastert men Zijn messiaanse bevoegdheden als tweede Mozes. Hij bewaart in Zijn troon de kruik met manna, maar zal dit eens uitdelen aan de Zijnen bij Zijn verschijning, Hij is het 'ware', het *alle typen vervullende* Paaslam. Daarom moest men synagogale paasmaaltijden mijden. Deze belofte is een hechte troost voor de kerk, die oproept om zich door Woord en avondmaal vast te klampen aan de nog verborgen gaven van de heilstijd.

De *witte stemsteen* met een inscriptie voor de overwinnaar, - garantie van volkomen rechtszekerheid in het *proces* (12:11) tégen de satan. Op de steen staat een *nieuwe naam*, die slechts de ontvanger kent. *Psêfos* betekent met name stemsteen. Hand. 26:10 bericht, dat Paulus zijn *psêfos* (stem) ten nadele van gevangenen genomen christenen uitbracht. Er is gedacht aan een huldeblijk voor de overwinnaars in een sportfeest (Zahn, I, p. 276 e.v.) of aan een amulet, of aan de urim en thummim. Greijdanus merkt terecht op dat de naam die niemand kent, de gedachte aan het uitreiken van een wit stenen tafeltje aan de overwinnaar uitsluit, daar daarin juist een naam gegraveerd was (*KV*, p. 65). Er is echter alles voor om hier aan de griekse gewoonte te denken om met een zwarte steen te stemmen voor een veroordeling en met een witte voor een vrijspraak. Verg. J.R. Taylor, *The white Stone of the Apocalypse and the Vo-*

te of Saul of Tarsus against the Christians, *The Expository Times* XVII (1905/06), p. 277, 278. Juist het feit dat 'overwinnende' een forensische betekenis heeft, pleit hiervoor. Stemden anderen tegen, Christus stemt voor *rechtvaardiging*.

De kleur wit wijst op marmer. In dit marmer was tevens een nieuwe naam gegraveerd, die niemand kende. Dit laatste wijst op de nieuwe status van de ontvanger.

De uitdrukking ('die niemand kent') komt ook voor in 19:12 (naam van Christus). In 3:12 belooft Christus aan de vromen op hen Zijn eigen nieuwe naam te schrijven. Sommigen hebben daarom ook in 2:17 bij 'nieuwe naam' aan die van *Christus* gedacht. Dit is echter niet door de tekst uitgedrukt. Er is sprake van 'n nieuwe naam. De gedachte vinden we in het Oude Testament bv. in Jes. 62:2, waar we lezen dat het nieuwe Sion genoemd zal worden met een nieuwe naam, die de mond des HEREN zal bepalen (verg. 56:5; 65:15). In Jer. 3:17 en Ez. 48:35 vinden we de nieuwe naam van Jerusalem geformuleerd. Ook in Hosea is sprake van verandering in naamgeving: Lo-Ammi zal Ammi worden (Niet-Mijn-Volk Mijn-Volk). We kennen allen de naamsverandering van 'Abram' in 'Abraham' en die van 'Hosea' in 'Josua'. De naamgeving drukt een bepaald feit uit, een toekomstverwachting, een typering van iets of iemand (verg. de naam Jezus, Petrus). Een nieuwe situatie schept vaak een nieuwe naam. Op een briefpapyrus van een egyptische marinier Apion lezen we, dat hij na de reis naar Italië zijn eerste sensatie ondervindt. Hij wordt door de schrijver van zijn vlootcompagnie officieel als marinier ingeschreven en ontvangt als romeins soldaat de romeinse naam Antonius Maximus. (A. Deissmann, p. 148). Bij het oudoosterse kroningsceremonieel hoorde de officiële afkondiging van de 'nieuwe naam'. De naamsverandering houdt verband met de nieuwe staat, die aanvaard is. In onze tekst: *de staat van gerechtvaardigde*; God geeft Zijn verlossende keurstem, blijk van Zijn verkiezing. Zo God voor ons 'stemt', wie zal tegen ons zijn?

Wanneer hier sprake is van een *nieuwe* naam, betekent het niet zo maar een andere naam. Er is ook niet het woord voor nieuw gekozen, dat doorgaans jong betekent, nieuw naar de tijd (*neos*), doch *kainos*, meestal: nieuw in de zin van nieuw volgens eigen aard, verscheiden van het gewone, *vernieuwd*. Het duidt niet een *revolutie* aan, doch een *reformatie*, een verbetering. 'Nieuw' heeft hier in overeenstemming met Jes. 62:2 de betekenis van: 'behorend tot de heilstijd'. De nieuwe naam past in de reeks, die hetzelfde bijvoeglijk naamwoord voert: nieuw lied, nieuw Jerusalem, nieuwe hemel en land, nieuw drinken van de wijn (Matth. 26:29), nieuw verbond, nieuwe mens, nieuw gebod en nieuwe leer. Het 'nieuw' draagt hier in zich het *niet-verouderende*, de glans van de messiaanse *voleinding*, die alles opheft en herschept (verg. Pred. 1:9, 10; 2 Cor. 5:17).

De nieuwe naam is teken dat het oude voorbijgegaan is. In de eerste plaats: de schuld, de zonde. De verlossing is opgegaan als een brandende fakkel (Jes. 62:1). De vloek der rabbijnen: *Moge zijn naam ondergaan!* zal deze vernieuwde naam niet raken.

Dat niemand die naam kent dan de ontvanger wijst op de *onoverdraagbaarheid* van de naam. We zullen onze persoonlijkheid niet verliezen; ons 'type',

ons karakter zal, geheiligd, op 'nieuwe' wijze voortbestaan. Door de naam is tevens onze nieuwe stand in gemeenschap met Christus uitgedrukt; we blijven in de roeping waarmee we geroepen zijn. En de beloften voor Jerusalem, dat *troon des Heren* mag heten, gelden al zijn wachters; ook daar, waar de *troon des satans* is.

IV Aan de bode van de gemeente te Thyatira (2:18-29)

Ongeveer 80 km. ten zuidoosten van Pergamum lag de nijvere stad Thyatira. Men vond er gilden van allerlei soort: vervaardigers van ceramiek, leerlooiers, koperslagers en vooral ook bewerkers van wol en vlas en ververs van textiel. De heidense gilden waren gewoon om gemeenschappelijke maaltijden met een cultisch karakter te organiseren. Zoals we boven zagen is het aan te nemen, dat ook de joden zich afzonderlijk in gilden verenigd hadden. Het patroon van de heidense vakorganisatie hebben zij dan 'vertaald' overgenomen door gildemaaltijden aan de synagoge en het 'kerkelijk jaar' te verbinden.

In de tweede eeuw werd Thyatira een centrum van de secte der montanisten, die geestdrijverij voorstond, ook door profetessen geleid werd en een rigoristische ascese oplegde, een last, zwaar om te dragen. Het optreden der nicolaïeten, de in de brieven aan Galaten en Colossen genoemd ketterijen, de montanistische dweperij, - dit alles bewijst dat Klein-Azië spoedig geneigd was om zowel een ander evangelie als een nieuwe wet te accepteren. Volgens de Alogi was er aan het einde van de tweede eeuw in Thyatira geen (katholieke) kerk (meer), maar het kan zijn dat de montanisten daar toen de leiding hadden.

Gezien de inhoud van dit Woord, dat zonden hekelt, noemt Christus zich hier naar Zijn rechterlijke eigenschappen. Hij is het, *die harten en nieren doorvorst* (2:23). Zijn *ogen* zijn als *vuurvlammen*. Niets ontgaat Hem als kerkvisitorator. Zijn *voeten* zijn blinkend wit als antiek chroom. Hij is de almachtige en alziende Zoon van God (Ps. 2), die als Koning-Rechter alles aan Zijn voeten onderworpen ziet (Ps. 110).

Inzake *chalkolibanos*, zie bij 1:14. Het is merkwaardig dat juist in het voormalige Thyatira vandaag nog de kunst van het blinkend vertinnen van koperen voorwerpen uitgeoefend wordt. Christus spreekt in voor de lezers begrijpelijke beelden. Zoals de *kalayli* vandaag zijn beroep uitoefent aan de straat in zijn werkplaatswinkel, zal hij dat ook in oude tijden gedaan hebben.

Aan Christus' ogen, die alles zien, ontgaat niet het goede dat in de gemeente van Thyatira wordt gevonden. Een vergelijking met de vorige gemeente valt niet ten nadele van Thyatira uit.

Efeze: inspanning en *volharding*; achteruitgang in *liefde*;

Pergamum: *geloofstrouw*;

Thyatira: *liefde, geloofstrouw, dienstbetoon, volharding*.

Het 'van u' achter 'volharding' behoort ook bij de vorige eigenschappen. Er zijn veel uitnemende dingen in de gemeente te vinden. Er is confessionele trouw, doch evenzeer groei in de heiligmaking. Duidelijk wordt immers gesteld dat de laatste werken talrijker zijn dan de eerste. Er is geen verlaten van de eerste liefde, die van de begintijd, zoals bij Efeze. Er is geen dooie orthodoxie. In dit opzicht spant Thyatira, vergeleken bij Efeze en Pergamum werkelijk de kroon.

Christus' ogen zien echter ook een ernstig feit. Dit is oorzaak dat Hij iets tégen haar heeft. Hij laat dit publiek door Johannes bekend maken om zo de andere

18

19

20

gemeenten te waarschuwen, mocht een dergelijke situatie daar ook voorkomen (Deut. 19:20).

Handschriften variëren hier. Sommige lezen: 'Ik heb veel (dingen) tegen u'. Anderen en de TR: 'weinig dingen'. Duidelijk is in elk geval dat Christus op een belangrijk punt iets tegen de gemeente heeft. De oorzaak is gelegen in *de vrouw Izebel*. Deze zegt, beweert, dat zij een profetes is en zij onderwijst en verleidt Mijn knechten om te hoereren en afgodenoffers te eten.

Bij 'verleiden' kan aan de in de vorige Boodschap genoemde Bileam gedacht worden, maar ook aan het verleiden waarvan Deut. 13 spreekt (inzake valse profetie). Zie ook Dan. 11:32 (handelen tegen het verbond en afvallig maken) en Openb. 13:14 (verleiding door het tweede dier, de valse profetie).

Ook hier weer dient bij 'hoereren en afgodenoffers eten' gedacht te worden aan afzwakking van trouw aan de belijdenis inzake Jezus als de Messias, aan verlaten van de antithese tegenover de synagoge. Dit kon bv. geschieden door mee te doen met het joodse paasfeest, door het huwen met joden of jodinnen die niet tot de kerk overgingen, door een compromis dat zich voor de echte belijdenis schaamde.

Verschillende handschriften, waaronder de Alexandrinus, lezen: 'de vrouw van u, Izebel'. Deze lezing heeft aanleiding gegeven tot veel gissingen. De 'vrouw' is beschouwd als de vrouw van de voorganger, de 'engel' van Thyatira, dus: de dominese. Zij zou bij een letterlijke opvatting niet alleen aansporen tot hoererij en deelnemen aan offermaaltijden, maar zij zou ook zelf overspel met gemeenteleden uitoefenen. Men bracht dit dan in verband met heidense gildefeesten in Thyatira, die aanleiding gaven tot eten van offervlees en uitpattingen.

Hiertegen valt op te merken:

1. Een dergelijke ontaarding komt niet overeen met de lofprijzing aan het begin.
2. In de boodschapper is de gemeente aangesproken. Het 'van u' wijst in de richting van haar. Bovendien hoeft de 'bode' niet noodzakelijk de voorganger te zijn. Zie boven.
3. Verschillende uitleggers, die 'hoereren' letterlijk uitleggen, neigen ertoe om 'overspel bedrijven' wel te laten slaan op geestelijk overspel. Hierin komt een inconsequentie naar voren.

Christus' aanklacht is nu, dat men deze profetes laat *begaan* en niet met haar in het offensief treedt. Christus keurt deze laissez faire, laissez aller-methode ten strengste af.

De vraag is nu, wie deze Izebel is, deze 'self-advertised prophetess' (P.S. Minnear). Evenals bij 'Bileam' vinden we ook hier een symbolische naam, ditmaal van de fenicische koningsdochter die Achab en Israël tot zonde verleidde. Wordt hier een ketterse groep getekend, die de kerk verliet of nog binnen haar is?

Het verdient aandacht, dat in Openb. 17 een tekening gegeven wordt van de vrouw op het beest, die sterk aan die van Izebel herinnert. Bovendien wordt in Openb. 19:2 dat spreekt over het oordeel over de grote hoer nadrukkelijk gezinspeeld op 2 Kon. 9:7 waar gesproken wordt over 'het wreken van het bloed van *Mijn knechten* (deze laatste term komt ook in Openb. 2:20 voor!), de profeten en van het bloed van al de *knechten* des HEREN *van de hand van Izebel*'. Het laatste hebraïsme wordt in Openb. 19:2 aangehouden: 'Hij heeft gewroken het bloed van Zijn knechten van haar hand'.

De nogal ingrijpende conclusie dient getrokken te worden, dat we in de figuur

van Izebel die van de *synagoge* hebben te zien. Zoals Pergamum daar woonde waar de troon van de satan was, zo woont Thiatyra's gemeente daar waar 'Izebel' opereerde. Een eventuele lezing 'van u' zou dus hoogstens kunnen betekenen: 'daar bij u'.

Uit het vervolg blijkt dat we op de goede weg zijn. Christus gaf aan 'Izebel' een moratorium, *tijd om zich te bekeren*. Voor 'tijd' wordt hier *chronos* gebruikt, een periode. Hiermee wordt erop gedoeld dat niet na pinksteren het oordeel van bloed en vuur en rookzuilen zich voltrok, maar dat er voor Israël nog een genadig interim kwam. Er was een 'heden der genade'. Verharding bleek echter. Weigering zich te *bekeren*. Het volgende vers zal tekenen hoe daarover de verbondswraak komt.

Opvallend is weer, dat evenals 'hoererij' in hoofdstuk 17 en 18 genoemd wordt, de typische naam voor afval van het verbond en de Izebelgestalte duidelijk herkenbaar is (Openb. 18:7: 'Ik troon als een koningin'), ook het woord 'en zij bekeerden zich niet' daarvóór gehoord wordt (9:20, 21; 16:9, 11, verg. vs. 21). Verg. verder Matth. 11; Rom. 9-11; Hebr. 3, 4. Het gehele boek Handelingen kan gelezen worden onder het aspect: De aanbidding van bekering aan 'Izebel' en de weigering daarvan.

Omdat bekering uitbleef gaat de Christus nu die vrouw op het (ziek-)bed werpen. De zin wordt ingeleid door een: *zie!* hetgeen op een plotselinge daad wijst. De TR heeft hier bovendien nog een accentuering van het 'Ik' (*ego*). Hen die met de vrouw overspel bedrijven werpt Christus in een *grote verdrukking* als ze zich niet bekeren van haar (TR: hun) werken.

We vinden hier weer een aanwijzing, dat we met de identificering van 'Izebel' op het juiste spoor zijn. In Matth. 24:21 is reeds van de grote verdrukking sprake (verg. Openb. 7:14; 3:10). Hiermee is de tijd voor de verwoesting van Jerusalem aangeduid. Wanneer Jerusalem zich niet zal bekeren van haar 'hijacking' van bijbelse termen om deze te gebruiken voor een 'theologie van bevrijding', terwijl het het evangelie van de Christus afwijst, dan komt het oordeel over de onbekeerlijkheid. Zij onder de christenen, die in deze valse exodus geloven, zullen mede getroffen worden.

Christus zal de *kinderen*, de leerlingen, de volgelingen van 'Izebel' de dood doen sterven (verg. Gen. 2:17). Er kan hier gezinspeeld zijn op de dood van de kinderen van Achab (2 Kon. 9:8; 10:7). Verder is de term 'vader' (hier moet dan aan 'moeder' gedacht worden) heel gebruikelijk om ermee de leermeester aan te duiden. Verg. 1 Joh. 2:1, 20. Men kan echter ook denken aan Jes. 57:3: 'Kinderen van een tovenaars, kroost van een echtbreker en overspelster' - een term die ten opzichte van het afvallig verbondsvolk gehanteerd wordt. Opmerkelijk is ook dat de vrouw-als-Izebel in Openb. 17:5 de naam draagt: 'Moeder van de hoereerders en van de gruwelen van het land'.

Uitleggers onderscheiden soms tussen 'discipelen' en 'kinderen'. De eersten zouden 'slechts' in grote verdrukking komen, de laatsten zouden gedood worden door de dood (eventueel als 'pest' te vertalen). De eersten zouden niet zo hardnekkig zijn als de laatsten van wie geen bekering te wachten was. We zullen hier echter geen gradatie in zonde hebben aan te nemen. 'Kinderen' omschrijft het leerling-zijn.

Enkele tekstgetuigen en de TR spreken van een bekeren van *hun* zonden. Ook in dit geval is de zonde het volgen van het onderwijs van de Izebel.

De tuchtmaatregel tegen haar zal katholiek nut voor de gemeenten afwerpen. Aan Zijn gehele volk zal de Messias laten zien, dat Hij afrekent met het joodse verbondsvolk dat Hem verwerpt en met ieder die zich door de valse, zelotische profetie heeft laten vangen. De ondergang van Jerusalem heeft stellig grote indruk gemaakt op de gehele christelijke kerk en ze afgeschrikt van het compromis met de synagoge.

Christus *doorvorst nieren en harten* (Ps. 7:10; 26:2; 139:23). *David* doet op deze eigenschap een beroep in verband met de beschuldiging dat hij tegenover zijn vazal trouwbreuk zou gepleegd hebben (Ps. 7:10). De HERE is de Rechter-Koning, die alles kent en ziet (verg. het begin van deze boodschap). *Jeremia* doet eveneens een appèl op deze eigenschap van Zijn God van het verbond in een crisissituatie (Jer. 11:20; 20:12; verg. 17:10). Zie ook: Spr. 17:3; 21:2; 24:12; Luc. 16:5; Joh. 2:25; Rom. 8:27; 1 Thess. 2:4.

Christus handelt volgens de oude rechtsregel: vergelding aan ieder *volgens zijn daden* (Ps. 62:13; 28:4; Spr. 24:12; Pred. 12:14; Jes. 40:10; 62:11; *Jer. 17:10*; 32:19; Matth. 16:27; Rom. 2:6; 1 Cor. 3:18; 2 Cor. 5:10; Ef. 6:8; Col. 3:25; 1 Petr. 1:17; Openb. 11:18; 20:12, 13; 22:12). In Zijn oordeel over Jerusalem, dat de synagoge wereldwijd zal treffen, komt Zijn rechtvaardigheid aan het licht. Hij toont daarbij ook dat Hij aan de zijde van de door de synagoge bedreigde en belasterde kerk staat. Hij heeft de volmacht om te wreken (verg. Openb. 19:2; 6:10).

De nu volgende woorden zijn tot het getrouwe overblijfsel in Thyatira gericht. De TR spreekt van 'u *en* de overigen', maar dit wordt niet door handschriften gesteund. We komen hier in aanraking met het motief 'rest'.

Daarom is het volgende gericht tot de *overigen*, het 'overblijfsel' in Thyatira, de leden, die geen aanhangers van de gewraakte leer zijn.

De rest-gedachte komt bij de profeten herhaaldelijk voor, bv. Amos 5:15; Micha 2:12; 4:7; 5:6, 7; Jes. 1:8, 9; 4:3; 6:13; 7:3; 10:20, 21; 37:32; Jer. 6:9; 8:3; 23:3; 31:7; Zef. 2:9; 3:12, 13. De term 'het overblijfsel van Israël' wordt tot een begrip dat tot het vaste bestand van de heilsverwachting behoort. Degeenen, die uit de ballingschap terugkeren worden de Rest genoemd (Haggai 1:12, 14; 2:3; Zach. 8:6, 11, 12; Ezra 9:8, 13-15; Neh. 1:2, 3). In het gericht bewaart de Here zich een overblijfsel. Paulus past deze gedachte weer toe op het joodse volk van zijn dagen. De God, die Israël uitleidde uit Egypte en Babel, zal ook het pascha der verlossing ten goede doen komen aan hen, die Jezus als de Messias erkennen en zich bekeren (Rom. 9:29; Jes. 1:9; Rom. 11:4, 5, 7, 25, 26). In de Boodschap aan Sardes wordt ook deze restgedachte gehanteerd ten aanzien van leden der gemeente aldaar (Openb. 3:2). De 'overigen' te Thyatira hebben - zoals zij het zelf typeren - 'de diepten des satans' niet gekend. Ze willen er niets van weten.

24

1. Meestal wordt 'zoals zij zeggen' opgevat als slaande op de *Izebel-volgelingen*. Het zou dan zo zijn, dat deze lieden er prat op gingen, dat ze de diepten van satan proefondervindelijk hadden gekend. 'Men zou de macht van satan moeten overwinnen, door haar in hare eigene diepte op te zoeken, d.i. zich aan allerlei ongerechtigheid moeten overgeven, om haar aldus te boven

te komen, en te toonen, dat men voor haar niet vreesde, noch van haar iets te vreezen had, maar innerlijk voor haar ontrefbaar was en boven haar stond. Dit zal wel samenhangen met een dualistische beschouwing, die eigenlijk alleen de ziel aanzag voor 's menschen wezen en van Goddelijke oorsprong, maar het lichaam meer als een gevangenis beschouwde, dat niet wezenlijk tot de mens behoorde, en waarvan hij bevrijd moest worden' (Greijdanus, *KV*, p. 72).

In feite zou het dus over gnostische libertinisten gaan, het 'kennen' en de aangeprezen vrijbui-terij (afgodenvlees eten en hoereren), mitsgaders de typisch gnostische term 'diepten' zouden hierop wijzen. Men verhaalt dat de navolgelingen van Nicolaüs schermde met diens woord: 'Men moet het vlees misbruiken'. Dus de zonde doen (diepten des satans leren kennen), opdat de 'genade' (van inzicht) des te meerder worde.

2. Er is nog een andere mening. Het slagwoord van de nicolaïeten zou niet luiden: 'Wij kennen de diepte van *satan*', maar: 'Wij kennen de diepte van *God*' (verg. 1 Cor. 2:10)! Hier zou dan om hun verkerdheid aan te wijzen sarcastisch 'God' door 'satan' zijn vervangen (E. Lohmeyer, p. 29). Ook nu zou het echter om een gnostische richting gaan. Afgezien van het feit, dat we aan geen heidense gnostische richting willen denken, verdient genoemde suggestie wel aandacht.

3. Beslissend is, hoe: *zoals zij zeggen* moet opgevat worden. Is er enige aanwijzing, dat het gezegde van de Izebel-discipelen afkomstig is? Naar onze mening in geen enkel opzicht. Wie onbevangen de tekst leest, krijgt de indruk, dat steeds dezelfde groep: U, de overigen, aangesproken wordt. Het zou wel vreemd zijn als het 'zoals zij zeggen' nu weer op een andere groep zou slaan. Van het '*overblijfsel*' wordt gesproken, dat

die leer niet heeft;

de diepten des satans niet gekend heeft,

volgens eigen bewering.

Hier wordt niet de gemeente in de bode aangesproken (tweede persoon, *enkelvoud*), maar in de 'rest' der leden (tweede persoon, *meervoud*). 'Gij hangt die leer niet aan, hebt geen kennis aan de diepten van satan willen hebben, zoals gij deze leer terecht noemt'. We ontmoetten reeds de 'synagoge des satans' en de 'troon des satans'. Nu: de 'diepten des satans'. En uit het vervolg blijkt, dat deze termen samenhangen.

Die diepten des satans waren in feite *lasten, te zwaar om te dragen: het juk van de thorah, de wet*. De Izebel-leerlingen, de nicolaïeten, zij propageerden op de een of andere wijze het meedoen met joodse ceremoniën; wellicht in verband met gilde-bepalingen, 'waar men niet onderuit kon'. Maar 'de rest' zei: Die last is ons te zwaar; is Christus' juk niet zacht en Zijn last niet licht (Matth. 11:29)?

Farizese wetsdwang is voor jonge christenen van gisteren en heden altijd aanlokkelijk. Doch Christus zegt: 'Ik leg ulieden geen andere last op. Maar (in elk geval, nochtans; *plên*; Ef. 5:13; Fil. 1:18) wat gijlieden hebt, houdt dat vast totdat Ik gekomen ben'.

Wat hield de 'rest' omklemd? Het evangelie van de vervulling van het paaslam in de Christus. De belijdenis van de Koning-Messias, die zijn volk niet naar het synagogale diensthuis met rabbijnistische bepalingen terug liet gaan. De vrees voor de toorn van de Messias die een schipperen met Zijn normen zou wreken.

Zoals in de vorige Boodschap 'zwaard' frequent voorkomt, is dat hier het geval met 'werken'.

Vs. 19: Ik ken, weet van uw werken;

en uw werken, de laatste;

22: Wanneer zij zich niet bekeren van haar werken;

23: En Ik zal ieder geven volgens zijn werken;

26: En wie overwint en Mijn werken tot de voleinding toe bewaart (in acht neemt).

Er wordt hier dus niet alleen van 'overwinning' gesproken, maar ook van 'bewaren' van Christus' werken. Hiermee wordt bedoeld de door Christus in acht genomen wijze van werken. Hij heeft zelf de weg gekozen van lijden tot heerlijkheid. De gemeente is geroepen om in navolging van Hem diezelfde weg te gaan en zich niet te laten verleiden om te vertrouwen op een theologie en ethiek van een valse vrijheid. De gemeente is ook geroepen te bedenken, dat aan Christus het oordeel toekomt, en dat Hij dit als de Betrouwbare ook metterdaad zal uitvoeren. Hij voleindt wat Hij gezegd heeft. Hij doet dit ook in het belonen van de overwinnaars. Het 'overwinnen' komt uit in het 'bewaren'. Juist tegenover de zelotische propaganda die sprak van het spoedig in bezit nemen van het koningschap, belooft Christus koninklijke macht in de toekomst. Zo Heer, zo knecht. Hij is de Koning van Psalm 2 (Openb. 12:5), die als pottbakkersvaten Zijn vijanden verbrijzelt en hen hoedt met een ijzeren staf.

Voor Zijn kerk is een dergelijk regeren weggelegd (Openb. 20:4, 6; 22:5; 5:10). Voor het goed verstaan zou vs. 27 tussen gedachtestrepen kunnen worden gezet. Vs. 28 grijpt dan direct terug op vs. 26.

Zoals Christus alle *exousia* heeft, zó ontvangt ook de gemeente volmacht, koninklijke volmacht. Die van het dier (13:4) zal verdwijnen, die van de kerk komt.

Christus is zelf de blinkende ster van de vroege morgen (22:16). Zie aldaar inzake een eventuele verbinding met Ps. 110. *Ster* en *scepter* komen reeds in de spreuk van *Bileam* voor (Num. 24:17). In Qoemraan is een bloemlezing van messiaanse profetieën gevonden, die ook deze tekst bevatte (4QTest 9-13). We moeten ons realiseren, dat deze dingen gelééfd hebben in die tijd. De wijzen zagen de ster en concludeerden tot het geboren-zijn van een koning. Anderzijds: Bar Kochba's naam betekende: zoon van de ster. Zijn aanhangers geloofden dat hij de vervulling van de profetie van *Bileam* bracht. We blijven hier telkens en telkens in het klimaat van de confrontatie tussen de valse nationalistische profetie en de ware, christocentrische profetie. Daarom bezigt Jezus juist déze taal.

Hij belooft aan hen, die 'volharden tot de voleinding toe' het symbool van het koningschap, de Morgenster, te geven. Het tweemaal 'geven' in vs 26 en 28 contrasteert met het vergeldend 'geven' in vs 23.

De oproep: 'Hoor, Israël' komt voortaan aan het einde van de Boodschappen, en niet aan het begin van de belofte, zoals in de eerste drie. Een verdeling in drie + vier is zo bewerkt.

V Aan de bode van de gemeente te Sardes (3:1-6)

Sardes, eens de stad van de spreekwoordelijk rijke Croesus, ligt 'n kleine 50 km. van Thyatira, in een vulkanisch gebied. In het jaar 17 van onze jaartelling zijn in één nacht in Lydië twaalf steden grotendeels verwoest. Zowel Sardes, de hoofdstad van Lydië als Filadelfia hoorden bij de getroffenen. Men verhaalt, dat de aardbeving bergen vlak maakte en valleien tot heuvels transformeerde. Sardes werd wel het zwaarst getroffen in deze ramp, die veel levens eiste. Keizer Tiberius schonk de stad een gift van 100.000 sestertiën en verleende 5 jaar vrijdom van belastingen. Reeds vroeg was er een beschermde joodse kolonie. Evenals Thyatira was de stad bekend voor fabricage van wollen manufacturen.

Over het kerkelijk leven van Sardes, dat zich tot de veertiende eeuw rekte, weet men niet veel. Melito, een bisschop die vóór het jaar 190 stierf, schreef er de eerste commentaar over de Openbaring. Deze commentaar is helaas verloren gegaan, maar we bezitten wel zijn homilie: *Over het pascha* (Peri pascha), die tussen 160 en 170 gehouden is. Melito behoorde tot de quarta-decimanen, die het paasfeest op dezelfde datum als de joden vierden en zich hiervoor op de apostel Johannes beriepen. Het blijkt dat in deze preek, die voor het verstaan van Openbaring uitermate belangrijk is, een sterke antithese tegen de joden doorklinkt. Aan het sermoen van Melito ging - zoals dit in de oude kerk gebruikelijk was op pasen - de lezing van een gedeelte vooraf dat ook in de synagoge bij het pascha aan de orde kwam: Ex. 12. Daarin wordt van het lam gesproken! De confrontatie met de joden komt in genoemde preek duidelijk naar voren. Er wordt 'n thema aangeslagen dat ook in Openbaring doorklinkt, wanneer Christus sprekende ingevoerd wordt: 'Komt dan, al gij families van mensen die in zonden versteend zijt, en ontvangt vergeving der zonden. Want Ik ben uw vergeving, Ik het pascha der verlossing, Ik het lam dat voor u geslacht is, Ik uw rantsoen, Ik uw leven, Ik uw opstanding, Ik uw licht, Ik uw koning' (PP 103). Scherp spreekt Melito zich uit over het on dankbare Israëel, dat de Heer gedood heeft, midden in Jerusalem, de stad van de Wet, de stad der profeten. 'Als de moord 's nachts plaatsgevonden had of als de slachting gebeurd was op een eenzame plaats, was het gemakkelijk om het stilzwijgen erover te bewaren; maar nu, op het midden van het plein en van de stad, in het midden van de stad terwijl allen het zagen, is voltrokken op de rechtvaardige een onrechtvaardige moord' (PP 94). Een bewuste positiekeuze tegenover de synagoge is ontegenzeggelijk te constateren en de overeenkomst met Openbaring (ook in aanpak en termen!) is opvallend.

De 'leerschool der spade' heeft hierop een boeiende commentaar gegeven. De synagoge te Sardes, die dateert uit ongeveer 240 of vroeger, is opgegraven en gedeeltelijk gerestaureerd. Het was een groot gebouw: 80 m. lang en 20 m. breed met een voorzaal waarin mogelijk maaltijden gehouden werden. Hebben de joodse gilden er vergaderd? Men heeft in de synagoge allerlei opschriften en versieringen gevonden, die als 't ware illustraties bij Openbaring vormen. Afbeeldingen van de menorah ontbraken niet. Ook vond men een tafel met leeuwenpoten en aan de zijkanten een afbeelding van een adelaar. Uit opschriften blijkt, dat leden van de jood-

se gemeenschap tot regeringsambten geroepen waren. De synagoge paalde aan het sportpaleis, het gymnasium, en aan een kant ervan waren in de byzantijnse tijd winkels gebouwd, die door joodse handelaars gedreven werden. Een ervan behoorde aan Jakobus, de oudste, de presbyter. Hij zat dus in de synagogale kerkeraad. Blijkbaar was de joodse gemeenschap in Sardes zeer sterk.

Er is geen enkele aanduiding dat deze gemeente van de synagoge des satans te lijden had. Zij had de naam dat zij leefde, en toch was zij dood, een geestelijk lijk. De belofte aan het slot van Christus' Woord aan Sardes zegt de overwinnaar toe dat zijn naam beleden zou worden voor de Vader. Hieruit blijkt waar het in Sardes aan schortte: men *beleed* Christus niet voor de mensen (Matth. 10:32), men *streed* niet. Men stelde de synagoge niet voor de keus en liet haar geworden, also conflicten vermijgend. De kerk in Sardes was bezig een fossiel te worden en *daarom* had zij van de synagoge geen enkele last.

Christus' Woord roept zo ook op om de rest, het overblijfsel, te versterken; te versterken tot de strijd waarop alleen de overwinning volgen zal!

In Zijn openingswoord noemt Christus zich bezitter van *de zeven Geesten* en ook van *de zeven sterren*. Dit staat natuurlijk niet los van het vervolg. In de gemeente van Sardes is een geestelijke dood ingetreden. Het noemen van de sterren (evenals in het Woord tot Efeze) zal er wel op wijzen, dat hier met name de bode aangesproken wordt. Christus kent de werken van Sardes: in naam levend, maar in feite een dode. Het woord 'naam' treffen we in deze brief nogal eens aan:

in vers 1 betekent het: faam;

in vers 4 betekent het: een aanwijsbare persoon;

in vers 5a betekent het: een opgeschreven naam;

in vers 5b betekent het: de naam van Christus als belijdenisinhoud.

Dat Sardes een (TR: de) 'naam' had, bewijst, dat er tussen de kerken 'verkeer' was. Men leefde met elkaar mee door levende kerkboden. Universaliteit in eigen kring.

Gezien de treurige situatie (*'n dode*) kan ook verstaan worden, dat Christus zich bekend maakt als de drager der *zeven Geesten* (verg. 1:4; 5:6). De Geest is het immers die *levend* maakt? Dat hier zeven Geesten genoemd worden, wijst op de zevenvoudige kracht van de Geest, die rust op het rijsje uit de tronk van David (Jes. 11:1, 2). Geen enkele gemeente kan zeggen: aan mij is de volheid van de Geest niet beloofd. Ook Sardes niet. Christus heeft het vermogen om de ingeslapen gemeente door Zijn Geest en Woord weer wakker en levend te maken. Maar dan moet geluisterd worden naar wat de Geest tot de gemeenten spreekt.

Daarom klinkt de wekroep: *Wordt wakker, waakzaam!* Slapen en dood-zijn worden gebruikt om eenzelfde situatie aan te duiden. 'De slaap is de broeder van de dood'. Meermalen laat het Nieuwe Testament de oproep tot waken vernemen (Matth. 24:43; 26:41; Ef. 5:14; 1 Thess. 5:6). De kerk bestaat immers uit kinderen van de dag (1 Thess. 5:5).

Alles is nog niet verloren. Maar daarom moeten Sardes' leiders als goede herders aan 't werk. Zij moeten het overige *versterken*, dat er na aan toe was, op 't punt stond, om te sterven. De term '*het overige*' plaatst ons weer voor de fi-

1

2

guur van 'de rest', 'het overblijfsel'. Er zijn er dus al definitief in geestelijke zin ontslapen. Straks gaat de rest hetzelfde pad des doods. Daarom moeten zij, die hun verantwoordelijkheid zien, de 'bode' zowel als zijn kerkeraad, aan het werk. In Ez. 34:4 wordt getekend wat de kwade herder doet. Hij sterkt niet de zwakken, heelt niet het kranke, verbindt niet het gebrokene, zoekt niet het verlorene. Zo worden de schapen verstrooid, ze worden tot een roof voor 't wild gedierte (Ez. 34:6, 8). 'De zwakken niet versterken', daar kan alle onpastorale houding mee getypeerd worden. De goede pastorale praktijk legt zich echter toe op het *versterken* van de broeders (*Luc. 22:32; Hand. 18:23; Rom. 1:11; 16:25; 1 Thess. 3:2, 13; 2 Thess. 2:17; 3:3; 1 Petr. 5:10, 8; 2 Petr. 1:12*). Dit 'versterken' geschiedt niet door pastoraal geleuter van weleerwaarde Kletsmeyer, maar door de levendige verkondiging van het waarachtige evangelie (*Rom. 1:11; 2 Petr. 1:12*). De Geest spréekt en versterkt daardoor tot de noodzakelijke strijd. Aan het Woord moet weer doortocht verleend worden. De werken zijn 'onder de maat', niet 'vol', *vervuld bevonden voor Gods aangezicht*, zo bleek bij de kerkvisitatie. Christus spreekt hier van: 'het aangezicht van *Mijn God*'. Gezien de enige relatie, waarin Hij tot de Vader staat, kan Hij 'Mijn God' zeggen. Zijn rapporten brengt Hij tot de hoogste Rechter. Dat de werken niet 'vervuld' zijn (verg. 'vervulde blijdschap'; *Joh. 16:24; 17:13; 1 Joh. 1:4*) betekent, dat de *vorm* er misschien wel is, maar de *inhoud* schiet te kort, de volle maat is niet bereikt. God ziet door de uiterlijke schijn en camouflage héén.

3

Evenals Efeze moet Sardes daarom terug naar de tijd van het begin (verg. *Hebr. 10:32*). Bedacht moet worden, hoe het evangelie voor het eerst *aanvaard*, aangenomen en *gehoord*, beluisterd is. Het *aannemen* wijst op het ontvangen van iets, dat *geloofd* moet worden, het *horen*, het luisteren naar, op iets dat *gehoorzaamd* moet worden. In de begintijd werkte de Geest door het Woord (verg. *Gal. 3:2; 1 Thess. 2:13*). Het evangelie was als een pand, een talent ontvangen, *aanvaard*. Via de weg van het oor (*Rom. 10:17*) kwam er leven. Daarom dient ook nu het Woord bewaard te worden; bekering moet intreden.

Want als er geen réveil komt, geen ontwaken, dan is Christus opeens *gekomen als een dief*, en niemand weet, wanneer Hij op de gemeente afgekomen zal zijn (TR: over u) om een oordeel te voltrekken. Deze dreiging herinnert aan een Woord, dat Christus vroeger uitsprak: 'Waakt dan, want gij weet niet op welke dag uw Heer komt' (*Matth. 24:42; Marc. 13:35; Luc. 12:39; verg. 1 Thess. 5:2; 2 Petr. 3:10; Openb. 16:15*). Hij komt als een dief, - *onverwachts*. Hij is dan aangekomen, gearriveerd om Zijn plan uit te voeren; het geldt geen vluchtig bezoek, Zijn komst is *definitief*.

Geheel hopeloos is de situatie in Sardes' gemeente niet. Er is nog een overblijfsel naar de verkiezing. Enige *namen*, enkele personen, hebben hun klederen niet bezoedeld. Er is in Sardes evenals in Thyatira (*Openb. 2:24*) een rest, een overblijfsel. Dit wordt overeenkomstig het herhaalde gebruik van het woord 'naam' in deze Boodschap, met: 'enige namen' aangeduid, enige benoembare personen. Deze krijgen nu de belofte met Christus te zullen 'wandelen' in witte klederen. Er staat bij: *zij zijn het waard*. Deze laatste typering geeft geen

4-6

grond voor een verdienstelijkheidsleer. Uit genade worden de 'namen' waardig gekeurd met Christus in het wit rond te gaan. Het beeld van wandelen-in-witte-klederen onderstreept het genade-karakter. Het is ontleend aan het visioen van Zach. 3: de hogepriester Jozua in vuile kledij voor de engel des HEREN: de satan staat aan zijn rechterhand om hem aan te klagen; hoewel de vuile kleding satan gelijk kon geven, wordt Jozua toch met nieuwe klederen bekleed en bij gebleken trouw zal hij met zijn collega's 'wandelingen', verkeer, ontvangen onder 'die hier staan': de engelen voor Gods troon. Jozua ontvangt dus uit genade *rechtvaardiging en ambtsherstel*. Zijn priesterdienst zal parallel lopen met de hemelse liturgie. Het 'wandelingen' duidt een ambtelijk optreden, een fungeren als priester, aan. 'Wandelen' is in de bijbeltaal actief rondgaan, de ronde doen. De HERE wandelde in de hof van Eden, Henoch wandelde met God en Christus wandelt te midden van de luchters. Evenzo: de rest te Sardes, die betrouwbaar blijkt, zal *in het wit rondgaan* met Christus, on active service. Verg. Jos., *B.J.* II, 8, 3; 4 Ezra 2:39; IQM VII, 9; Hermas, Sim. VIII, 14.

Vanuit de oudtestamentische achtergrond wordt deze belofte duidelijk. Zij spreekt van *rechtvaardigmaking*; doch evenzeer van *heiligmaking*, ambtsherstel. Wit was de priesterdracht. Die zich in Sardes priesterlijk gedroegen, zullen als priesters mogen optreden, rondgaan, voortgaan. Aan de satan, de aanklager der broederen (Zach. 3:1; Openb. 12:10), wordt het zwijgen opgelegd. Er is zelfs een dienst in de hemelse tempel mogelijk (7:15), een onaangevochten liturgie. Mits men waakt, dat de dood niet intreedt!

De algemene belofte voor de overwinnaar borduurt op hetzelfde thema voort. Het huidige priesterschap (1:6) houdt nauw verband met het komende (20:4, 6). Wie zijn klederen niet bevlekt, waardig strijdt en overwint, hij zal naar zijn werk vergelding ontvangen (2:23): rechtvaardigmaking en handhaving in het priesterambt. Deze beloning geschiedt niet uit verdienste, maar uit genade. De overwinnende, *zó, op de beschreven wijze*, zal hij bekleed worden met witte klederen. In het bekleeden ligt de *ambtelijke aanstelling* aangeduid, de investituur (bekleding). Niet maar een élitegroep van superchristenen, doch *ieder* in Sardes, die zich bekeert van zijn geestelijke dood, mag zich deze belofte toeëigenen. En ook de volgende: zijn naam zal Christus *niet uitwissen uit de boekrol des levens*.

Het boek des *levens*! Dit beeld is wel van pas in het Woord tot het *dode* Sardes. Wie sterft wordt immers van de burgerrol geschrapt. Het woord 'leven', dat we herhaaldelijk in allerlei verbindingen tegenkwamen en tegen zullen komen (water des levens, boom des levens), heeft de meest volle inhoud, die zich denken laat. We kunnen het door allerlei *negaties* omschrijven: geen dood, rouw enz. In feite is het 'n *positief* begrip, dat spreekt van terugkeer van het begin, waarin de verstoring door satan en zonde nog niet gevonden werd. Het is het leven van de messiaanse eeuw, dat in beginsel thans genoten wordt, en eveneens na de dood. Het zal uitbotten in heerlijkheid als deze bedeling volëindigd is en in paradijselijke glans stralen. Wat hier aan goed en schoons is, kan als onderpand en voorsmaak ervan gelden. Alleen de gelovige kent dat, wat men in de psychologie met adamietische extase pleegt aan te duiden.

Er wordt hier over *uitwissen*, uitdelgen, uitdoen (SV) gesproken. In de bijbel komt deze beeldspraak herhaaldelijk voor, zonder dat steeds het afwissen van de naam van een *boekrol*, een *lijst*, genoemd wordt. De eerste keer, dat we het in de Schrift lezen, geldt het Amalek, wiens herinnering onder de hemel volledig zal uitgewist worden (Ex. 17:14). Toen Israël onderaan de Horeb met het gouden stierkalf zondigde, wilde de HERE Zijn eigen volk uitwissen, verdelen (Deut. 9:8), van de volkerenlijst schrappen! Juist in dit verband is het opvallend, dat Mozes biddend dezelfde beeldspraak bezigt: 'Vergeef toch hun zonden en zo niet: *delg mij dan uit het boek dat Gij geschreven hebt*' (Ex. 32:32). De HERE antwoordt hem: 'Wie tegen mij gezondigd heeft, *zal Ik uit Mijn boek delgen*' (Ex. 32:33). Het 'boek' bevat de lijst van de levenden, zowel volken als personen. Vandaar ook, dat Ps. 69:29 spreekt van een '*uitwissen* uit het boek des levens'. Het leviraatshuwelijk is ingesteld om de met uitsterven bedreigde *naam* van de gestorvene niet *uit te wissen* (Deut. 25:6; verg. Ruth 4:10). Ps. 87:6 en Jes. 4:3 spreken van een messiaanse registratie (verg. Hebr. 12:23).

Christus zelf heeft in Luc. 10:20 tot de discipelen, die terugkeerden van hun rondreis om onder het joodse verbondsvolk het evangelie te verkondigen, gesproken over de blijdschap, dat hun *namen opgetekend* waren in de hemelen (verg. Fil. 4:3). In Zijn Woord tot Sardes grijpt Hij naar ditzelfde beeld terug. Sardes' naam stond eigenlijk op de *dodenlijst*, was die van 'n dode. Gelukkig waren er in die gemeente nog 'namen', die niet door de geestelijke doodsheid aangetast waren. Hun namen stonden geschreven in het boek des levens. De Here zou Zijn belofte van bewaring aan hen vervullen. Verg. Dan. 12:1: 'Maar in die tijd zal uw volk ontkomen; al wie in het boek beschreven wordt bevonden'. *Geenszins, volstrekt niet*, zal Christus de naam van de overwinnaar van de boekrol des levens schrappen. De registratie der getrouwen in de kanselarij van het messiaanse rijk kan niet ongedaan gemaakt worden. Christus herhaalt in deze sterke belofte Zijn eigen Woord: 'Weest verheugd dat uw namen in de hemel genoteerd staan'. Zij zullen publiek ten aanhore van al de engelen afgekondigd worden.

Hier valt tevens te verwijzen naar het woord dat Jezus na de *belijdenis* van Petrus uitsprak in Luc. 9:26. Juist daar is sprake van Zijn komst in de heerlijkheid van Hem en van Zijn Vader en van *de heilige engelen*. Door de vermelding van de engelen wordt het officiële karakter van het gebeuren aangeduid (verg. ook Openb. 14:10; 2 Thess. 1:7; Judas: 14). Zowel de aanvaarding van de belijdenis van de overwinnaar als de afwijzing van hen, die deze belijdenis weigerden, zal ten overstaan van het volledige corps engelen plaats vinden.

De vraag is wel opgeworpen: laat *déze* tekst toe te spreken over een wél uitwissen van de naam bij gebleken ontrouw? De TR leest in 22:19: 'Indien iemand afdoet van de woorden van het boek dezer profetie: God zal zijn deel afdoen uit het boek des levens'. Deze lezing is echter niet te handhaven. In werkelijkheid wordt in 3:5 niets gezegd over een feitelijk afvoeren van de lijst der levenden. Wel geldt, dat het geschreven-zijn in de boekrol beslist over de ingang van het nieuwe Jerusalem (verg. 20:15; 21:27; Ez. 13:9; Jes. 4:3). In Openb. 21:27 wordt dit boek 'het boek des levens des *Lams*' genoemd. En in 13:8 is sprake van 'allen, die op het land wonen, waarvan de naam niet geschreven is op de boekrol des levens van het geslachte *Lam* van de grondlegging der wereld aan', d.w.z.: genoteerd sinds het begin van de schepping der wereld 'in den beginne', van de aanvang van de *kosmos* af. De boekrol in hoofdstuk 5, die het *Lam* opent, is gelijk te stellen met deze 'boekrol des levens van het geslachte *Lam*'. Deze bevat de namen van de verkoren burgers van het nieuwe Jerusalem, die Christus loskocht. Natuurlijk realiseert zich deze verkiezing in de weg van het verbond, waarin ons een 'deel' wordt aan-

geboden van de boom des levens en de heilige stad (Openb. 22:19). Vergelijking met het boek des levens en overtuigend bewijs uit de boeken, waarin de daden zijn opgetekend, leidt in het oordeel tot verbondswraak over hen, die niet trouw waren. De verzekering 'niet uitwissen' zegt dus niet, dat God Zijn boekhouding *verandert*. Wèl zal blijken, dat iemand die niet overwint in dat boek niet opgeschreven is. Hij dacht, dat hij erin stond en *het is* alsof God zijn naam heeft uitgewist.

Er is nóg een Woord van Christus, *dat we in het evangelie aantreffen en hier herhaling vindt*: 'Een ieder dan, die Mij *belijden* zal voor de mensen, die zal Ik ook *belijden* voor Mijn Vader, die in de hemelen is' (Matth. 10:32). Ook dit was een Woord, gesproken bij een 'uitzendingrede' van boden, predikers onder *Israël*. Vrijwel letterlijk wordt het tweede deel hier herhaald; alleen staat - en dit past treffend in deze boodschap met de vele namen - de *naam* van de belijder erbij genoemd. Christus zal die *naam* aflezen uit het levensboek voor *het aangezicht* van Zijn Vader. Dit wijst op Zijn volmacht: Hij is in des Vaders onmiddellijke nabijheid. Als Hij rechtvaardigt, wie is het die verdoemt (Jes. 50:8; Rom. 8:33)? Altijd, altijd weer spreken de beloften aan het slot van de Woorden over de komende *rechtvaardiging* der kerk. Laat zich groter stimulans voor de strijdende kerk denken?

Zoals bij al de andere beloften (over de krans, het kleed, het heersen) is ook hier bij de belofte inzake het boek des levens gesproken in de taal van de synagoge, die ook die van Qoemraan was. Het is altijd weer hetzelfde: Christus geeft de beloften, zo joods en zo bekend, aan *Zijn synagoge, Zijn kerk*. Daarom is Zijn spreken zo vertroostend, omdat Hij deze beloften zeker stelt tegenover de laster en vervloeking der synagoge. Schechter vond in de Cäirogeniza een tekst van de twaalfde benedictie van het Achttien-gebed, die aldus luidt: 'Laat er voor de afvalligen geen hoop zijn, en moge het trotse koninkrijk in onze dagen uitgeroeid worden, en mogen de *nazareners* (christenen) en de *minim* (kettens) als in een oogwenk vergaan en *uitgewist uit het boek des levens en met de rechtvaardigen niet ingeschreven worden*. Geprezen zijt Gij, HERE, die de trotse vernedert'.

De kerk kòn dergelijke verwensingen nederig dragen, omdat zij zeker was van de zegen van Christus - door het geloof in Zijn rechtvaardigend evangelie. Opmerkelijk is, dat deze en de vorige belofte zinspelen op Woorden, die Jezus uitsprak bij de uitzending van predikers *onder Israël*. Het Woord tot Sardes ligt in dezelfde lijn: de gemeente moet weer een - met name tegenover de synagoge - *belijdende* gemeente worden.

'Dood als Sardes' is haast spreekwoordelijk geworden. We zouden echter het *conditionele*, door het verbond bepaalde Woord van Christus in zijn wezen miskennen, als we het in *die* zin zouden opvatten, dat de gemeente permanent dood zou blijven. De paashomilie van Melito bewijst eerder dat de Boodschap van Jezus doel getroffen heeft en Sardes zich bekeerd heeft. De dood heeft plaatsgemaakt voor het belijden, 'de rest' is wakker geworden en heeft tegenover de synagoge kleur bekend.

VI Aan de bode van de gemeente te Filadelfia (3:7-13)

Filadelfia, ongeveer 45 km. ten Z.O. van het eveneens in het binnenland gelegen Sardes, is waarschijnlijk gesticht door Attalus II van Pergamum (159-138 voor onze jaartelling). Daar het op vulkanische bodem ligt, op de grens van het zogenaamde 'verbrande eiland', is het in 17 A.D. gelijk met Sardes verwoest en eveneens met de hulp van keizer Tiberius weer opgebouwd. Lange tijd noemde het zich daarom op munten Neocaesarea. De nieuwe stad trok natuurlijk een joodse kolonie tot zich. Uit Openb. 3:9 vernemen we, dat de verhouding tussen kerk en synagoge een van oorlog was. Uit de brief van Ignatius ($\pm$ 110/115) aan Filadelfia komen we te weten, dat ook toen het gevaar van de zijde der joden of in elk geval der joodse leer dreigde. 'Als iemand de joodse wet aan u zal prediken, luister niet naar hem; want het is beter de leer van Christus te ontvangen van iemand die besneden is, dan joodse leer van iemand die niet besneden is. Maar als de een of ander niet spreekt van Christus Jezus, schijnen ze mij niets dan gedenktekenen en graven van de doden te zijn, waar slechts mensennamen op geschreven zijn. Vlied daarom de slechte kunsten en strikken van de vorst dezer wereld' (II, 6-8).

Juist in verband met Openb. 3:7 en 8 is merkwaardig, dat Ignatius van Christus zegt: 'Hij is de deur van de Vader; door welke Abraham en Izaak en Jakob en al de profeten binnengaan, evenals de apostelen en de kerk' (II, 23). Of hier een zinspeling op het begin van Christus' Woord te vinden is, is niet vast te stellen. Doch opvallend is deze passage zeer zeker. Christus begint zich immers aan Filadelfia te openbaren als de grote Sleutelbewaarder. Reeds in het eerste roepingsvisioen sprak Hij over de sleutels van dood en hades ('dodenrijk'). Hier noemt Hij zich niet alleen de *Heilige* en *Waarachtige*, doch ook de *Drager van de Sleutel Davids*, die het openings- en sluitingsrecht heeft (nl. van het hemelrijk).

'*Heilige*' is een titel, die de Ambtsdrager past. Zo werd de ware priester genoemd. Tijdens de revolutie van Korach, Dathan en Abiram zegt de HERE, dat Hij zal laten zien, *wie* de heilige is, en deze tot Zich zal doen naderen (naderen is een typisch priesterlijk woord, dat de volmacht om te handelen in het tempelgebied aangeeft; Num. 16:5). Petrus belijdt, dat Christus de Heilige Gods is (Joh. 6:69). Meermalen erkennen daemonen Christus als de Heilige (Marc. 1:24; Luc. 4:34). De heiligheid slaat maar niet op Christus' zondeloosheid. Zij typeert Zijn messiaans *ambt*. In Hem openbaarde zich de Heilige Israëls, verlossend en richtend. Daarom heet Hij ook de *Waarachtige*. Omdat we nog altijd met de erfenis van de griekse filosofie zitten, zijn we geneigd om de 'Waarachtige' als de 'Werkelijke' op te vatten. Doch 'waar' betekent in het evangelie naar Johannes *waarachtig*, dat wat je vertrouwen kan, wat niet liegt of beschaamt. God is getrouw in de vervulling van de oudtestamentische beloften; *emunah* is een 'deugd' van Hem. Hij is de God van trouw (Deut. 32:4). Zo openbaart Christus deze waarachtigheid. Filadelfia kan op Hem aan. De belijdenis die Petrus ook namens Johannes uitsprak, is ook de confessie der apostolische kerk: de Heilige Gods (Joh. 6: 69). Al zeiden 'de joden': 'Deze rede is hard', de kerk gelooft en belijdt dit tegenover hen.

7

We herinneren wéér aan de passage, die de joden in de eerste eeuw in de twaalfde bede van het Achtien-gebed met het oog op de christenen ingelast hebben: 'Laat er geen hoop zijn voor de afvalligen. En laat de nazareners en de ketters in een oogwenk omkomen, en laat al onze vijanden en die ons haten spoedig afgesneden zijn'. (D. Hedegard, p. 94). Dit gedeelte bedoelde de jodenchristenen uit de synagoge te weren. De ganse vergadering moest op dit gebed, dat niet mocht worden weggelaten, *amen* (d.w.z.: het is waarachtig!) zeggen. Justinus verhaalt, hoe de joden de christenen driemaal per dag (het Achtien-gebed moest evenzoveel keer dagelijks gereciteerd worden) vervloekten. (*Dial XVI*, 4; *XLVII*, 4; *XCIII*, 4; *XCVI*, 2; *CXVII*, 3; *CVIII*, 2; *CXXI*, 2). Het is niet onmogelijk, dat reeds vóór de val van Jerusalem op de een of andere wijze in de gebeden door de synagoge de ban over de christenen uitgesproken werd onder het 'amen' der congregatie (verg. Hand. 26:11!).

Christus is het ware zaad Davids, Hij is de erfgenaam van alle davidische rechten. Zoals de hofmaarschalk Sebna beschikte over de toegang tot de koning en de sleutel van het huis Davids als waardigheidsteken droeg (Jes. 22:22), zo is Christus de Hofmeier, de Major Domus van eigen huis. Wat Hij in de hemel bindt is op aarde gebonden en omgekeerd (verg. Matth. 16:19). De hantering van de sleutelen des hemelrijks door de kèrk is alleen mogelijk, omdat Hij alle bevoegdheid heeft, en zelf opent en sluit. De kerk handelt slechts in Zijn naam.

Evenals in 1:18 is Christus zèlf Sleuteldrager. Bij de davidische koningen nam een hofmaarschalk dit ambt waar. De koning kon de bevoegdheid te openen en te sluiten delegeren, overdragen aan een gevolmachtigde, maar deze was allerminst autonoom! Christus machtigt de kerk tot bediening van de sleutelen des hemelrijks, doch zèlf blijft Hij de sleutels vasthouden, 'yn holders han'. Voor de kerk van Filadelfia was dit tot oneindige troost. Nu kon geen synagogale ban hen deren. Opende Hij, - het 'amen' van de synagoge op haar vlocken was dan waardeloos.

Zo komt ruimte voor het verstaan van het volgende: Christus weet de *werken*, de daden van deze kerk en daarom is haar een *deur geopend*. Christus zegt: Effatha, wordt geopend! Zie, niemand kan sluiten. *Zie!* (3x in dit Woord) wijst het onverwachte en grootse aan.

Welke deur bedoeld is? Men heeft vaak verwezen naar plaatsen als 1 Cor. 16:9; 2 Cor. 2:12, waar sprake is van een open deur voor het evangelie. Zo spreken wij ook van: geopende deuren vinden, hartelijk ontvangen worden. Er is dan een *horizontaal* contact bedoeld.

De 'deur' kan echter ook slaan op 'verticale' relaties. Johannes ziet straks een deur geopend *in de hemel* (4:1). De brief aan de Hebreëen spreekt van de vrijmoedigheid om in te gaan in het hemels heiligdom door het bloed van Jezus (10:19). Het hemels voorhangsel is gescheurd.

In deze richting moeten we de verklaring van 'geopende deur' zoeken. Hier wordt niet gesproken over succes in zending of evangelisatie, maar over de vrije toegang tot de troon der genade voor de gemeente Gods. Filadelfia heeft kleine kracht. Nochtans is Christus' *Woord bewaard* en Zijn messiaanse *naam* en bevoegdheid bij alle anti-messiaanse tegenstand *niet verloochend*. En daarom bezit de Gemeente het recht om te 'naderen'. Op haar kloppen wordt geopend. Zij ziet een poort wijd openstaan in het hemels Sion (Jes. 60:11), waar geen vervloeking meer tegen iemand is (Openb. 22:2; Zach. 14:11).

Een hernieuwd: *zie!* leidt een volgende belofte in.

8

9

Deze handelt direct over de *synagoge des satans*, die pretendeerde de ware en wettige kerk te zijn. Zij waren de *joden*, *jehudim*, het volk van God! Maar ze *liegen*, zegt Christus. Bij 'liegen' hebben we weer te denken aan Zijn titel: de Waarachtige. Hoe vaak lezen we in het evangelie naar Johannes niet over 'de Waarheid'? Zoals de waarheid niet enkel is dat wat met de werkelijkheid overeenkomt, doch de betrouwbare en reddende openbaring Gods, zo is leugen maar niet dat wat onwerkkelijk is, doch dat wat beschaamt, strijdt met Gods Woord, gespeend is aan alle *verlossende* kracht. De pseudo-joden zijn van het kerkfundament afgeschoven, hoewel ze zich erop beroepen zaad van Abraham en Jakob te zijn. Ze willen de Leeuw uit de stam van Juda (5:5) niet erkennen, de Zoon Davids. Daarom is hun hanteren van erfrechten en van Gods Woord leugen en hun gemeentevergadering is in de macht van de vader der leugenen: satan de grote tegenstander Gods. De *jehudim*: 'schorem', leugenachtigen! (verg. 21:8; 22:15). De *jehudim*: *gojim*, heidenen!

Daarom worden aan de synagoge ook alle beloften afgenomen. Zij is tot 'wereld', heidendom, verworden. Daarom worden de oude profetieën voortaan op de kerk toegepast. Ook die over heidenen, die komen huldigen 'voor de voetzolen' der kerk. Jes. 60:14 (49:23; 45:14) beloofde, dat de zonen van de eertijdse verdrukkers deemoedig zouden komen en zich aan de voeten van het nieuwe Sion neerwerpen. De versmadede stad zal door ex-vijanden erkend worden.

Deze belofte wordt door Christus toegepast op de kerk van Filadelfia. Van de vroegere kerkhaters, de tot 'heidenen' verworden *joden*, zullen er komen en erkennen, dat Christus Zijn gemeente *liefgekrege*n heeft (Openb. 1:6; Jes. 43:4; Jer. 2:2; 31:3; Mal. 1:2). Filadelfia's gemeente zal als de bruid Christi erkend worden. Overgang van eertijdse vijanden naar de kerk! Wat in Jesaja op de *heidenen* slaat, wordt nu toegepast op sommigen uit 'de synagoge, de vergadering des satans'. Men verwondere zich daar niet over. Door de vervolging van de kerk, de lastering van de Heilige Geest, heeft de synagoge zich geplaatst op één vlak met de 'natiën', die vroeger de messiaanse koning en het messiaanse volk bestookten. Evenzeer als voormalige heidense vijanden zijn gaan geloven in Israëls toekomst (Zach. 8:20-23; 14:16), zal echter Filadelfia's kerk het beleven, dat uit de synagoge - tot 'wereld' verworden - er nog kómen, al was het maar één uit een stad, twee uit een geslacht.

Voor het verstaan van de taal van Openbaring is deze tekst zeer belangrijk. Wij zien hier, hoe een krasse *omkering* plaats vindt van de joods-nationalistische hoop, - een verschijnsel, dat de ganse Openbaring door volgehouden wordt. Het is als in het lied van Hanna en Maria: trotsen worden van de tronen afgetrokken en nederigen verhoogd. Immers: de synagoge des satans wordt gelijkgesteld met de natiën, die eens hun onrecht belijden moeten; terwijl de kerk de messiaanse belofte erft en het nieuwe Sion en Israël is. Het vervolg geeft telkens weer deze zelfde figuur. Paas-motieven, bazuinen, tempelschalen, - het wordt alles de synagoge en tempel *afgenomen* en omgesmeed tot oordeelsinstrumenten *tegen* haar.

Een derde belofte wacht de kerk van Filadelfia.

Omdat zij Christus Woord van, het gebod tot de *volharding* bewaard heeft, zal Christus ook haar *bewaren in het uur van verzoeking*, dat *wereldwijd* komt

over de gehele *oikoumenè*, de bewoonde aarde, om de *bewoners van 'het land'* te verzoeken. Er zijn er, die 'het Woord der volharding van Mij' uitleggen als: 'het Woord over Mijn volharding'. Er valt echter eerder te denken aan: 'Mijn Woord over de volharding', dus bevel ertoe.

Men zal toegeven, dat we hier voor een merkwaardige uitdrukking staan: een verzoeking *over de gehele aarde* (oikoumenè) om de bewoners van het *land* te verzoeken. Op zichzelf zou de vertaling 'bewoners der aarde' mogelijk zijn, doch dan is deze uitdrukking eveneens vreemd, want het begrip 'aarde' was toch reeds in *oikoumenè* uitgedrukt en met 'haar bewoners' had volstaan kunnen worden.

We hebben echter te maken met een vaste term, die aan het Oude Testament ontleend is. Met name in oordeelsprofetieën tegen Juda en Israël treffen we de uitdrukking aan: 'bewoners van het land', nl. van het dominium van Koning Jahweh. Jes. 24:17: 'Schrik en kuil en strik over u, bewoners van het land!' (vs. 5 spreekt over 'het eeuwig verbond' en duidt aan dat hier allerm minst over een 'gericht over de aarde' sprake is, zoals opschriften boven dit hoofdstuk willen doen geloven). Hosea 4:1: 'De HERE heeft een twistgeding met de bewoners van het land'. Joel 1:2: 'Hoorst dit gij oudsten en neemt ter ore, alle bewoners des lands' 2:1: 'Dat alle inwoners des lands sidderen, want de dag des HEREN komt. Ja, hij is nabij!' Jer. 1:14 (bij de roeping van Jeremia uitgesproken): 'Uit het Noorderland zal het onheil losbreken over alle inwoners van het land'. 10:18: 'Zie, Ik slinger de inwoners van het land ditmaal weg' (verg. 13:13). Aansluiting bij deze verbondsmatige term vinden we in Luc. 21:35 waar we in een gedeelte, dat handelt over het verbondsgericht over *Jerusalem*, lezen: 'Want hij (nl. de Dag) zal komen over allen die gezeten zijn op het oppervlak van het ganse land'.

We hebben in 'bewoners van het land' niet te maken met een *neutrale* term, die van *mondiale* inhoud is en de wereldbewoners aanduidt, doch met een *door het Oude Testament bepaalde* term, die met name in requisitoirs tegen het verbondsvolk gehanteerd werd. 'In all these cases the prophets of Israel were primarily concerned with God's sovereignty over his own people in the face of that people's rebellion; in none of them does the phrase earth-dwellers refer literally to all men' (P.S. Minear, p. 262). Het afvallig bondsvolk wordt erdoor aangeduid.

Zó wordt deze kwalificerende term ook gehanteerd in het Damascusgeschrift CD IV, 14 waar Jes. 24:17 geciteerd wordt en de 'bewoners van het land' toegepast wordt op Israël. De terminologie verraadt een religieuze, geen kosmografische of locale tegenstelling binnen het verbondsvolk.

In Openbaring zien we nu iets van dergelijke hantering van bewuste terminologie. Het ondiep wordt door hen *die op het land wonen* bewierookt en gevolgd (Openb. 13:12, 14, 8; 17:8). Dezen zijn tevens dronken van de wijn van de hoererij van de vrouw van Openb. 17 (vs. 2). Het drievoudig wêe geldt *de bewoners van het land* (8:13; 12:12). Zij hebben het bloed van *kerkleden* vergoten (6:10; 11:10). Met deze term worden niet alle aarde-bewoners aangeduid. 'Our modern tendency is to suppose that so general a phrase refers in a general way to all men, without any qualification or determination. This I believe to be quite wrong' (P.S. Minear). Tegenover hen die het land bewonen staan zij, *die in de hemel tabernakelen* (13:6). Zij hebben daar hun centrum (12:12). Zij zijn met Jezus Christus in de hemel gezet (Ef. 2:6; Col. 3:1, 3). Het hemelse Jerusalem heeft hen tot kinderen (Gal. 4:26-28) en *niet* 'het tegenwoordige Jerusalem' (Gal. 4:25).

'Het wonen op het land' duidt een oriëntatie op *Jerusalem* aan, die niet alleen in Palestina, doch ook in de diaspora onder joden en hun aanhang voorkwam en die tevens op christenen aantrekkingskracht kon uitoefenen.

Wat is nu de verzoeking, die dus 'oecumenisch' 'de bewoners van het land' zou verzoeken?

We willen hier allereerst wijzen op het feit, dat de latere visioenen door het hanteren van de term 'bewoners van het land' blijk geven een *illustratie* te zijn bij dit Woord aan Filadelfia. Er is een nauwe samenhang tussen de Boodschappen en de Visioenen.

Daarom dient vervolgens bij de beantwoording van gestelde vraag vooruitgegrepen te worden op de exegese van hoofdstuk 13 e.v. We zullen zien dat daarin het opblaaien van het joodse nationalisme, dat messiaanse dromen en exodus-theologieën navolgde, getekend wordt. Vele joden en zij die joodse invloed hadden ondergaan zullen zijn meegesleept door de revolutie in Erets Jisraëel.

Het is gezien huidige politieke verwickelingen niet zo moeilijk zich een beeld te vormen van de toestanden in die tijd. Chinezen, russen of cubanen zullen gemeenlijk ook in den vreemde partij voor hun land trekken. De Balkan en de wereld van het nabije oosten laten ons iets zien van politieke felheid. Het romeinse rijk had een zekere wereldvrede in de *oikoumenè*, de beschaafde wereld, tot stand gebracht. Doch de joden bleven daarin toch maar een vreemd element. Ze waren wel 'in' het imperium romanum, maar niet 'van' dat rijk. Daarbij waren ze vrijgesteld van dienstplicht en verering van de keizer en de goden. In hen brandde het vuur van het verlangen naar de oprichting van het oude rijk van David. Waren de orakels der profeten niet meer dan die der heidenen? In die tijd viel de 'Zionistische' Beweging gedeeltelijk samen met de wijdvertakte synagoge. De joodse gemeenten in Klein-Azië leverden jaarlijks honderden ponden goud voor de tempeldienst in Jerusalem. Het Achttien-gebed deed dagelijks de blik naar de oude stad richten: 'Blaas de grote bazuin voor onze vrijheid, en hef op de banier om onze ballingen te vergaderen en roep vrijheid uit om ons te vergaderen van de vier hoeken der aarde naar ons land' (X). 'Keer naar Jerusalem, Uw stad, in barmhartigheid terug' (XIV). 'Bewerk spoedig de bloei van het nageslacht van David en laat onze hoorn verhoogd worden door uw redding' (XV). Ook in die tijd hadden de joden kunnen zingen:

Kind'ren, zolang in ons harte
Nog haar beeldnis blijft bewaard
En naar Zion, stad der smarte,
Nog ons oog begerig staart:
Zolang zal de hoop niet sterven,
Die ons hart houdt opgericht,
Om dat land eens te beërven,
Waar Jeroesjalaïm ligt.

Of om met Jacob Israël de Haan in zijn: 'Het Joodsche Lied' te spreken:

Elk getij, bij vreugd en klacht
Heb 'k U, Jerusalem, Stad van mijn Land, in trouw herdacht.

Het is te begrijpen, dat dit 'messiaans verlangen' heel wat activiteiten ten gunste van de opstand ook in de diaspora tijdens de zestiger jaren der eerste eeuw opriep. Het is ook te verstaan, dat voor de christelijke kerk die uit de synagoge ontstaan was, dit alles een grote beproeving betekende. Zouden ze zich laten verleiden te geloven, dat de joden het tóch winnen zouden en dat Christus' Woorden ijdel waren? Maar als ze zich door joodse dromen lieten verleiden, zouden ze ook het lot van de joden delen. We dienen te bedenken, dat het drama van 70 zijn repercussies had in het gehele rijk. Dat het antisemitisme (of beter: anti-judaïsme) zich niet het minst tegen de rijken gekeerd heeft, is te verstaan. Daar in Filadelfia grote handel was, heeft het daar aan rijke joden niet ontbroken. De zwakheid van de christelijke gemeente zal wel nadrukkelijk genoemd worden, omdat 'de synagoge des satans' invloedrijk was. Uit de historie zijn verschillende gevallen van joodse penetratie bekend, tot aan het keizerlijke hof toe. Deze invloedrijkheid zal enerzijds de vervolging van de kerk bevorderd hebben, anderzijds voor de heidenen aanleiding zijn geweest om omstreeks 70 de opgekropte gevoelens tegen de joodse parvenus te luchten. Door de grote stilte na 70 ontbreekt het aan veel berichten. Gezien de tekst van Openbaring is het in het licht van de beschikbare gegevens zeer aannemelijk, dat we de 'verzoeking', 'toetsing' in verband moeten brengen met de gebeurtenissen rondom de joodse opstand. Juist vanwege de pseudo-messiaanse achtergrond van de joodse revolutie, schijnbaar in de Schrift gefundeerd en door de pragmatische kleur sterk appellerend op het natuurlijke hart dat van feiten en niet van geloofsfeiten wil leven, was bewaring van het

Woord het enige dat bewaring in de vuurproef garandeerde. Christus belooft hier Zijn bewaring.

Christus *komt spoedig*, nl. om Zijn Woorden waar te maken, ook over 'de Stad van mijn Land'. Filadelfia moet verder gaan met wachten op Hem (Joh. 17:6; Luc. 8:15; 2 Tim. 2:12; 2 Petr. 2:9). De gemeente moet stevig *vasthouden*, wat zij bezit, blijven bij Christus, de ware Messias, Zijn beloften en bedreigingen. Dan zullen valse messiaanse orakels geen vat op de zielen krijgen. Dan zal ook niemand de *krans* van de gemeente overnemen. Men kan hier denken aan Jesaja's profetie over Sebna. In de Septuaginta lezen we, dat Eljakim met de *stolè* van zijn voorganger bekleed zal worden en met diens *stefanos* (= krans, hoofdembleem; de hebr. tekst heeft hier: gordel). In dit vermaantwoord wordt óók van het *wegnemen* van de krans gesproken. Het is mogelijk, dat we hier een zinspeling vinden op de degradering van Sebna. We kunnen ook denken aan de kransen, die als eerbewijs uitgereikt werden (verg. Zach. 6:9 e.v.). In Focea heeft destijds de joodse gemeenschap een dame, die geld beschikbaar had gesteld voor de synagogegebouw (verg. Luc. 7:5), geëerd met een gouden krans en het recht van vooraanzitting. Zie verder H. Kosmala, p. 246-253. Zo wordt de belofte aan die zwakke kerk van Filadelfia vól inhoud. Christus bereidt haar de krans en het recht van te mogen 'naderen'; - door de geopende deur.

11

De volgende beloften liggen ook weer in de sfeer van het 'synagogale' 'joodse' denken. Christus gaat zeer nadrukkelijk verder met Zijn strijd tegen de synagoge: alle door haar verwrongen verwachtingen buigt Hij recht en daarna schenkt Hij ze aan Zijn kerk.

12

De overwinnaar zal tot een *zuil* in het heiligdom, de tempel van 'Mijn God' gemaakt worden. We vinden de benaming 'Mijn God' herhaaldelijk in Openbaring. Daarin klinkt iets door van de eigensoortige relatie, waarin Christus tot de Vader staat, onderscheiden van die welke ons deel is. Sprak Hij niet tot Maria van Magdala: 'Ik vaar op naar *Mijn* Vader en *Uw* Vader, naar *Mijn* God en *Uw* God' (Joh. 20:17; verg. Ps. 89:27).

Bij *zuil* kan gedacht worden aan de twee zuilen, die voor de tempel van Salomo stonden: Jachin en Boaz (1 Kon. 7:21; 2 Kron. 3:17). Zowel Van Gelderen als Noordt zij menen, dat deze woorden: 'Hij stelt vast' en 'In Hem is sterkte' betekenen. Deze namen zijn wel zeer toepasselijk in verband met de 'kleine kracht' van de kerk te Filadelfia. Was de synagoge te Filadelfia soms met grote zuilen versierd om als 't ware een afspiegeling van Jerusalems tempel te zijn?

De zuil is beeld van draagkracht (Gal. 2:9; 1 Tim. 3:15). Een tempel kan niet zonder zuilen, zij vormen een onmisbaar ornament en onderdeel. Welnu, niet maar een enkele, maar *elke* overwinnende wordt 'n Broeder Steunpilaar, hij draagt en versiert het tempelcomplex! *En hij zal daaruit nooit verwijderd worden*. Evenals in vs. 5a (boekrol des levens) wordt een belofte in *negatieve* vorm meegedeeld. Wat Greijdanus bij dat vers schreef, geldt ook hier: 'Dit is een ontkennde zegswijs, waardoor te stelliger uitgedrukt wordt, dat deze overwinnaar het eeuwige leven ontvangt, en niet in het verderf zal afdalen' (*KV*, p. 78).

Er is nu sprake van een opschrift op de zuil of op het voorhoofd van de overwinnaar:

- I. *'De naam Mijns Gods'*;
- II. *'de naam van de stad Mijns Gods*
(het nieuwe Jerusalem, dat neerdaalt uit de hemel van Mijn God)';
- III. *'Mijn (nl. Christus') nieuwe naam'*.

De naam op iets plaatsen kan uitdrukking zijn van eigendomsrecht of bestemming. Hier wordt op *drievoudige* wijze uitgedrukt, dat de zuil toebehoort aan God en Christus en ook aan het nieuwe Jerusalem. De tegenstelling met de 'synagoge' en het zelotisme is ook hier weer te bemerken. In de 'sjoel' werd ook de naam van God gehanteerd, van een nieuwe heilstijd en een Nieuw-Jerusalem gesproken, benevens van de komende Messias. Christus breekt de joods-nationalistische trots af en versiert met een drievoudige naam de 'pilaar en vastigheid der waarheid'. De kerk kent een sionistische hoop. *Deze is met Jezus de Nazoreeër verbonden*. Ieder levend lid van de kerk mag zich eigendom weten van God en Zijn Christus en bezitter van het burgerrecht in het nieuwe Jerusalem (Fil. 3:20; Gal. 4:26; Hebr. 12:22). Dit nieuwe Jerusalem is thans nog in de hemel. Het daalt echter neer op Christus' grote dag.

Greijdanus schrijft: 'Dit nieuwe Jerusalem daalt in zekeren zin nu dagelijks uit den hemel neer, inzooverre God al de eeuwen bezig is, dag aan dag, Zijne gemeente te vergaderen, en Zijne uitverkorenen en de gekochten des Lams te wederbaren en tot Zijne gemeente te brengen over het rond der aard. ... Haar nederdalen uit den hemel van God, is nu reeds werkelijkheid, al zal dat eens in volle heerlijkheid geschieden'. Echter wijst het spreken van 'in zekere zin' en 'in volle heerlijkheid' erop, dat conclusies getrokken worden, waarvan de tekst niet spreekt. Immers: 'Dit nieuwe, heilige Jerusalem, of de gemeente des Heeren komt hier voor in haren staat en toestand van eeuwige heerlijkheid' (KV, p. 316, 317). Het gaat hier over het Jerusalem dat komt en neer zal dalen. Het is verantwoord zich aan dit laatste te houden.

Het nieuwe Jerusalem *is* er in de hemel, doch het *zal* eerst *nederdalen* bij Christus' wederkomst. Door het geloof 'hebben' we de neerdaling-van-het-nieuwe-Jerusalem, maar: in *belofte*. Daarmee moet Filadelfia zich troosten. Eens zal de vervulling van deze toezegging ook *gezien* worden. Daarom mag de hoop niet sterven, die ons hart houdt opgericht, om dat Land eens te beëerven, waar Jeroesjalaïm ligt.

Christus' nieuwe naam (verg. Jes. 62:2) is nog *verborgen*, evenals het manna en het glanzende Jerusalem-dat-boven-is. Openb. 19:12 spreekt ook van Christus' naam, die niemand kent dan Hijzelf. Bij een troonsbestijging in het oude oosten was het gewoonte de nieuwe naam van de koning te proclameren (zie bij 5:6, 7). De nieuwe naam van Christus drukt Zijn rechten als geïnthroniseerde Grote Koning uit. Wie overwint, deelt in de gaven van de God van het verbond, het nieuwe Jerusalem en de triomferende Messias-Koning. De helft is ons niet aangezegd.

En daarom wéér: hoor! Wat aan het adres van Filadelfia geschreven is, gaat alle andere kerken aan. Niet aan een zekere periode in de kerkgeschiedenis, zoals die van het piëtisme, is deze boodschap gericht, maar via Filadelfia aan al de gemeenten van alle tijden. Wat toen gold, is ook thans nog vigerend: een confessioneel en kerkelijk 'kleur bekennen' zal strijd en achteruitzetting meebrengen, maar uiteindelijk kerkelijke *vergaderingseffecten* hebben.

13

VII Aan de bode van de gemeente te Laodicea (3:14-22)

Laodicea, ± 100 km. zuid-oost van Filadelfia langs de Lycus-rivier gelegen, dankt de naam aan Laodice, vrouw van Antiochus II (261-246), die haar in het midden van de derde eeuw voor onze jaartelling stichtte. De stad was bekend om textielfabricage (wollen karpetten, en zwarte manufacturen), vervaardiging van geneesmiddelen en wisselkantoren. Tacitus (*Ann.* XIV, 27) verhaalt dat in 60 A.D. ook Laodicea door een aardbeving verwoest werd. Keizerlijke subsidie voor de wederopbouw wees het af, omdat het 'selfsupporting' wilde zijn. Uit eigen middelen kon de herbouw bekostigd worden. Men heeft uit deze mededeling willen afleiden, dat Openbaring onmogelijk vóór 70 kon geschreven zijn, daar de herbouw vele jaren in beslag zou hebben genomen. Uit Tacitus' woorden valt echter eerder op te maken, dat Laodicea zich nog in hetzelfde jaar der verwoesting (*eodem anno*) herstelde, gebruik makend van eigen middelen. We vinden hier dus geen argument tegen een vroege datering. Uit een mededeling van Cicero valt op te maken, dat er veel joden woonden, die zeer bemiddeld waren, getuige de 20 ponden gouds, die Flaccus uit de joodse kas van tempelbelastingsgelden confiskeerde. Cicero prees overigens de Laodicese banken.

De gemeente in Laodicea wordt in de brief aan de gemeente van het evenals Hiërapolis nabijgelegen Colosse genoemd (2:1; 4:15, 16). Paulus herinnert aan een brief, die hij aan die gemeente geschreven heeft. Omdat in het adres van het onder ons als die brief aan de Efeziërs bekend staande bijbelboek de naam ontbreekt, hebben sommigen wel de veronderstelling geopperd, dat de 'brief aan de Efeziërs' eigenlijk aan de gemeente van Laodicea gericht was, te meer daar er grote overeenkomsten tussen Colossenzen en deze brief bestaan. Epafraas wordt voor de stichter van deze gemeente gehouden (Col. 1:7; 4:12, 13). Het vermoeden is geuit, dat Archippus (Col. 4:17; verg. Filemon: 2) de 'dominee' van de gemeente van Laodicea was. Paulus geeft aan diens adres de boodschap door: 'Zorg, dat gij de bediening, die gij in de Here aanvaard hebt, ook vervult'. Men heeft dit met de lautheid van de gemeente van Laodicea in verband gebracht. Zekerheid hierover bestaat er in geen enkel opzicht. Er is verder nog een latijnse 'brief aan de Laodicensen' bekend, maar deze is kennelijk een vervalsing. Volgens Eusebius (*H.E.* IV, XXVI, 3; V, XXIV, 5) stierf Sagaris, een bisschop van Laodicea omstreeks 160-170 in de paastijd, mogelijk door joodse Hetze, de marteldood. Laodicea herbergde meermalen een kerkvergadering. De canones van de synode van Laodicea (± 360), gericht tegen dweepzieke secten als die van de montanisten, enz., geven een lijst van bijbelboeken. Daarbij wordt merkwaardigerwijs de Openbaring weggelaten. Volgens J. Leipoldt is deze opsomming er later aangehangen en stamt zij uit de vierde of vijfde eeuw - één der bewijzen voor het feit, dat men toen in het oosten Openbaring met wantrouwen bejegende (I, p. 84, 99). Het verkeerd gebruik, dat dweepzieke en chiliastische montanistische profeten van dit boek maakten, zal hieraan wel niet vreemd geweest zijn.

Als de *Amen* begint Christus zich aan Laodicea te openbaren. Dit 'amen' sprak Hij herhaaldelijk uit, gelijk de 'evangelien' meedelen. 'Amen, voorwaar zeg Ik u!' Christus is de Waarheid, Hij is waarachtig, zoals Zijn Vader waarachtig is (Deut. 32:4; *èmunah*) en de God der waarheid (*ameen*: Jes. 65:16) heet. In Openbaring ontmoeten we herhaaldelijk het liturgische gebruik van het woord 'amen'. Het volk mag 'amen' zeggen op Hem, die zelf de Amen is. Bij voorbaat wordt Laodicea opgeroepen om 'amen' te zeggen op de volgende Woorden.

14

Christus is ook de *betrouwbare Getuige*, een praedicaat, dat we al kennen uit de zegengroet (1:5). We zagen, dat de functie van getuige zowel die van aanklager als verdediger omvat. Als Getuige van het verbond treedt Christus op tegen afval en inzinking. Het oordeel begint bij het huis Gods. Bij Hem is geen aanneming des persoons. Hij is betrouwbaar: zoals Hij zich keert tegen de ontrouwe synagoge, ten bate van Zijn getrouwe kerk, zó zal Hij zich ook richten tegen de ontrouwe kerk van het nieuwe verbond (2 Tim. 2:13). Christus, de Amen en de *betrouwbare* Getuige, is ook de *waarachtige* Getuige. Men kan op Zijn Woorden van dreiging aan.

Hij is verder de *machtige* Getuige. Hij heet *de Aanvang, de Oorsprong, het Begin der schepping Gods*. Hij is het, die alles het aanzien gaf. 'Begin der schepping Gods' is niet naar ariaanse opvatting: het eerste schepsel. We zullen dit woord in verband hebben te brengen met Christus' andere uitspraak: 'Ik ben de Eerste en de Laatste, de Aanvang en de Voleinding' (22:13; verg. 1:17). Hij is maar niet het einde, doch Hij is en bewerkt de *voleinding*. Zó is Hij ook de Oorsprong: Hij bewerkt de aanvang, schépt het begin. Wij dienen hier aan schepping en herschepping tegelijk te denken. De laodicezen waren stellig vertrouwd met de brief aan het nabijgelegen Colosse, die ook nadrukkelijk aan hen gericht was (Col. 4:16). Daarin wordt in een confessionele lofzang van Christus gezegd, dat alle dingen in Hem, door Hem en tot Hem geschapen zijn. Alle dingen hebben hun systeem in Hem. Hij is de *Eerstgeborene* der ganse schepping (Col. 1:5-17). Hij is echter ook de *Eerstgeborene* van tussen de doden uit, zodat Hij onder alles *de eerste* geworden is (1:18). Zoals Hij in de *schepping* de eerste was (Spr. 8:22 e.v.: 'De HERE heeft mij tot aanzijn geroepen als het begin van Zijn wegen'), zo is Hij ook de Aanvang van de *herscheping*. In Laodicea was dit bekend en deze enkele titel, die Christus nu noemt, roept een wereld van gedachten op: Christus is als machtige Schepper en Herschepper van alle dingen het Hoofd *der gemeente* (Col. 1:18). Dit heeft zijn consequenties. De betrouwbare Getuige bezit alle bevoegdheid om Zijn rechterlijke oordelen *uit te voeren*, zowel vóór als tegen Zijn kerk.

In de nu volgende, scherpe Woorden van Christus komen *driemaal* de termen 'koud' of 'heet' voor. De grote Kerkvisitorator constateert, dat Laodicea *lauw* is; omdat deze gemeente noch koud, noch heet is, staat Hij op het punt haar uit te spuwen. Hij slaakt de verzuchting: *Waart gij maar koud of heet!* De uitleg heeft dit zo opgevat, dat Christus hier wenst, dat de gemeente *òf* geheel en al koud is, ja tegen Hem, *òf* brandend van liefde vóór Hem. Om een voorbeeld te geven: 'Soo gy nog in het Heydendom waert/ende vreemdelingen van het verbondt der genade/ik soude u laten gaen als andere Heydenen/en waert gy yverigh in geloove/hope ende liefde/ik soude behagen in u hebben' (W. à Brakel, II, p. 180). De spraakmakende en spreukenmakende gemeente heeft zich ook over deze uitdrukking ontfermd en legt er dezelfde betekenis in: Hij is noch koud, noch heet, d.w.z. hij is niet contra en niet pro.

Maar is dit de *juiste* exegese? Kan men van de liefdevolle Heiland, die straks met zulke schone beloften Zijn kerk lokken gaat, de wens verwachten dat de gemeente koud zou zijn, verkild in de liefde tot Hem? Bovendien: Heeft men wel goed op het beeld gelet?

Christus stelt zich hier eerst voor als iemand, die te drinken krijgt. Hij proeft.

15, 16

Het beeld van proeven hangt samen met Zijn ambt als kerkvisitator; Hij beproeft de drank die men Hem voorzet. We zijn hier in een oosters klimaat. Als het warm is, wordt iets dat ijskoud is op prijs gesteld. Zelf sprak Hij van een beker koud water, die 'één van deze kleinen' als discipel zou ontvangen (Matth. 10:42). De bruid van het Hooglied wordt vergeleken met beken van de Libanon (4:15); het smeltwater dat van de besneeuwde toppen van de Libanon afkomt, is heerlijk fris. Wie weet wat dorst in het oosten is, kan de beeldspraak van deze woorden verstaan. Christus proeft: levend water, beken van de Libanon? Wij kennen het verhaal van David, die naar water verlangde uit de bronput van Bethlehem (2 Sam. 23:15). Is het onbegrijpelijk, dat hier de grote Zoon van David een verfrissende dronk begeert? Hij wil daar in Laodicea een frisse, levende gemeente vinden. Goede tijding van verre landen is koel water voor een dorstige ziel (Spr. 25:25).

In plaats van iets kouds kan men de gast ook iets *warms* aanbieden. Dit zal met name in de winter op hoge prijs gesteld worden. Het derde van vergelijking is hier dan het verkwikkende, versterkende. De warmte doet weldadig aan. Men kan *gloeien* door de Geest (Rom. 12:11; Hand. 18:25).

Christus heeft de gemeente geproefd, doch het bleek, dat Hij geen koude of warme dronk voorgezet kreeg. Het was iets *lauws*, je zou de neiging krijgen het direct uit te spuwen. Een oosterling zou zich niet generen, als hij aan een stalletje in een bazaarstraat zoiets voorgezet kreeg. Weg ermee! Aan Laodicea dat hoge dunk van zichzelf heeft en beweert 'waarlijk drank' te bieden, brengt Christus de werkelijkheid onder ogen, opdat er bekering kome.

Daarom komt nu een ander beeld. Daar in Laodicea zijn ze even zelfgenoegzaam als de stad zelf is. De gemeente is rijk geworden in Geestelijk opzicht en gaat er prat op. Onderdehand lijkt alles veel op de verklaring van Efraïm: 'Waarlijk, ik ben rijk geworden, ik heb mij rijkdom verworven; in al mijn vermogen vindt men bij mij geen ongerechtigheid die zonde zou zijn' (Hos. 12:9). Laodicea is autark en selfsupporting (verg. 1 Cor. 4:8).

Doch hier zet Christus het mes in. De gemeente weet niet, dat zij door haar lauwe laksheid geworden is tot *de ellendige en beklagenswaardige en arme en blinde en ongekledede*. Rijken trekt Hij van de tronen af en zelfvoldanen ontmaskert Hij. De gemeente is van alles voorzien. Het: 'Niks nodig, koopman!' ligt haar vóór in de mond, doch Christus dringt zich naar voren als de verkoper naar de orde van Jes. 55:1. Ontvangt men Hem niet zoals het past, met een koeldrank of een gloeiend hete lafenis, en blijkt uit wat men Hem voorzet de lauwe ongeïnteresseerdheid en verwatenheid, - dan draait Hij de rollen om: Nu zullen ze iets van *Hem* kunnen *krijgen*. Hier is de gratis-koopman in zuiver goud, witte klederen, ogenzalf. O, alle gij ellendigen, armen, blinden en ongekleden, komt, koopt zonder geld!

Drie artikelen worden genoemd:

1. *Gelouterd*, zuiver *goud*. Het moet van Christus 'gekocht' worden om daardoor rijk te worden. De gemeente zegt immers wel, dat ze rijk is en in Geestelijke zin haar schaapjes op het droge heeft. In feite is zij echter de beklagenswaardige, de erbarmelijke, de miserabele. *De* staat er met nadruk: *de beklagenswaardige bij uitstek* (verg. Rom. 7:24). Gearriveerdheid kan de schamelheid niet maskeren. Daarom moet zij goud 'kopen' van Christus. Het spreekt

17, 18

vanzelf, dat dit 'kopen' de betekenis van 'betrekken' heeft, een 'kopen' dat eigenlijk 'ontvangen' is. Christus gebruikt een raadselspreuk, een *masjaal*, een gelijkeniswoord, dat het denken prikkelt en tot vragen noodt. Hoe kan een straatarme kopen, en dan nog wel het fijnste goud, om zo rijk te worden? Laodicea moet eigen misère maar eens gaan inzien en Christus aanvaarden, die ons rijk maakt (1 Cor. 1:5; 2 Cor. 8:9). Hij, die hartelijk gelooft in de vruchten van Christus' werk, wordt ook rijk in alles (Openb. 2:9). Want de erfenis is toegezegd.

2. *Witte kleren*, die het ongekleed-zijn verhelpen. In Openbaring is herhaaldelijk van witte klederen sprake. Zij horen bij een tempelsfeer. In de wet wordt de kledij der priesters en levieten voorgeschreven: hun habijt moest van wit linnen vervaardigd worden. Bij de beschrijving van de kledij der engelen valt ook altijd op de helder-witte kleur ervan de nadruk. Deze spreekt van reinheid, van de heiligheid Gods en van een priesterlijk mogen optreden in de hemelse tempel.

De priesters waren zelf zondig. Het witte kleed bedekte hun schande en gaf hun *ambtswaardigheid*. Het bezoedelde kleed werd gemeden (Judas: 23). De witte rok drukte uit, dat de aanstelling tot het ambt rustte in de vrije verkiezing des Heren, niet in de persoon zelf. Het was de Here, die bekleedde. De her-instituut van Jozua doet duidelijk uitkomen, hoe het witte kleed pand is van de rechtvaardiging van zondaars (Zach. 3).

Het witte kleed was ook een *feestkleed*. Prediker 9:8 geeft het advies: laat uw klederen ten allen tijde wit zijn. Roept Christus de Zijnen niet tot de feestelijke en plechtige vergadering van eerstgeborenen, die ingeschreven zijn in de hemelen (Hebr. 12:23)? We mogen het motief van het feestkleed verbinden met het motief dat straks aangeslagen zal worden: dat van maaltijd, avondmaal, met Christus houden (Openb. 3:20). Een paasfeest-motief!

Het 'kopen' van witte klederen spreekt van leven uit de rechtvaardiging door het geloof en de heiligmaking des Geestes, die dienst en blijdschap schenkt. Het feestkleed werd gegeven (Matth. 22:11).

3. *Ogenzalf*. Men vervaardigde in Laodicea staven oogpoeder; men had er wereldberoemde artsen. Tegen de oogziekten, die Laodicea heeft, kan echter alleen de artsenij van Christus baten. De gemeente heeft de naam dat zij ziet, maar ze is blind. Door haar farizeese eigengerechtigheid zijn haar ogen toegegaan voor eigen opgeblazenheid. Laodicea kan niet meer van genade leven (verg. Joh. 9:39; Jes. 6:9; Matth. 13:14). En dat moet juist weer bij haar gaan ontwakken: besef van eigen blindheid en verlangen naar het messiaans wonder, genezing door Christus (Luc. 4:18; Jes. 35:5; Hand. 26:18). Waren alle genezingen van blinden niet illustraties van Zijn handelen door het Woord (Joh. 9:3, 39; Hand. 9:18; 13:47)?

Daarom roept Christus door Zijn bestraffing en tucht tot bekering op (Spr. 3:12; verg. 1 Cor. 4:14-16; 11:32; Hebr. 12:4-13!). Dit is een bewijs van Zijn innige liefde voor hen. Er wordt voor 'liefhebben' een woord gebruikt (*filein*) dat niet zwakker is dan het doorgaans gebezigde *agapan*. Christus bezigt dit woord ook in Zijn laatste vraag tot Petrus: 'Simon, zoon van Johannes, houd je veel van me?' Petrus werd bedroefd, dat Hij voor de derde maal tot hem zeide: 'Houd je veel van me?' En hij zeide tot Hem: 'Here, U weet dat ik veel

van U houd' (Joh. 21:17). Dat Christus hier zó Laodicea aanspreekt, wijst op een hechte liefde, een persoonlijke band. De Heiland wènst niet dat Laodicea maar lauw van hart blijft, doch dat ook deze bruid zij als frisse, levende wateren. De liefdesijver verklaart Zijn harde woorden.

Daarom vordert Hij ook *liefdesijver* terug. Het moet ernst worden. *Leg ijver aan den dag*, ontsteek in ijver. Hier wordt een woord gebruikt, dat samenhangt met ons woord 'zeloot'. Dit heeft onder ons een *kwade* klank. Er kan inderdaad een verkeerd ijveren zijn, een dwaas zelotisme, een ijveren-niet-naar-verstand (Rom. 10:2). We zagen reeds herhaaldelijk hoe Openbaring zich tegen het joodse zelotisme keert. 'IJver' kan echter ook een *goede* betekenis hebben. De HERE is een naijverig, een jaloers God, zegt het tweede gebod (Ex. 20:5 LXX). Hij is een Zeloot. Kende Christus niet de liefdesijver voor Gods huis (Joh. 2:17; Ps. 69:10)? Paulus roemt de ijver in de kerk en om de kerk (2 Cor. 7:7; 9:2). Hijzelf waakt met een ijver Gods over Corinthe, want hij heeft haar verbonden aan één Man om haar als reine maagd voor Christus te stellen (2 Cor. 11:2). Het beeld van de bruid-Bruidegom-verhouding (die later in Openbaring aan de orde komt) spreekt hierin mee: ijver is liefdesijver als in Hooglied 8:6. Deze ijver is een deugd.

Hiertoe roept de Here nu op. De 'ijverzucht' past bij de bruid, daartoe moet het lauwe Laodicea zich onmiddellijk bekeren. Geen uitstel kan geduld.

In dit verband volgt weer een ander beeld, dat ontleend wordt aan het realisme van het Hooglied: *Zie, Ik sta voor de deur en Ik ben kloppende*. De Here is er gaan staan, Hij wacht, klopt, en ook het roepen zal hierbij behoren. In Hooglied 5:2 wordt verhaald, hoe de bruid 's nachts haar geliefde hoorde aankloppen: 'Doe mij open, mijn zuster, mijn liefste,...'. Maar zij opperde bezwaren, ze was al ter ruste. Daarna stond ze toch op, opende de deur, maar er was niemand meer. Ze zocht, doch vond niet. Was het een droom? Was de wens de vader der gedachte? Doch nu is het *geen* droom: Christus heeft zich voor de deur gezet, en klopt, klopt. De open deur - een echt paasmotief - ontbrak in Laodicea.

Bij velen wordt deze *deur* gemaakt tot een deur van het *hart*. 'Aan de deur van 's harten woning / klopt des hemels Bruidegom' (*Liedboek voor de Kerken*, no. 295). In dit Woord wordt echter de *gemeente* aangesproken; het gaat niet over de *harte*-deur, doch de *gemeente*-deur. Luistert de gemeente-als-geheel niet, - op degenen in haar die wèl luisteren zullen, het 'overblijfsel', wordt dan een appèl gedaan. Wie zal luisteren naar de Stem, die het kloppen volgens de bestaande gewoonte vergezelt en opent, met hem zal de binnengekomen Heiland (verg. Matth. 18:20; Joh. 14:23; 2 Cor. 6:16) maaltijd houden; 'en hij met Mij'.

Het *maaltijd-houden* is beeld van gemeenschap in het oosten. Hoe talrijk zijn in de Schrift de profetieën over het messiaanse maal. Verg. Jes. 25:6; 65:13; Luc. 22:30; Matth. 22:1 e.v.; Marc. 2:15 e.v.; Hand. 1:4; Joh. 21:5; Gen. 31:54; Ex. 24:8. Hoe is ook het heilig avondmaal garantie en onderpand van de komende maaltijd van de bruiloft des Lams. Christus grijpt hier wéér vooruit naar wat later in Openbaring visionair ontvouwd zal worden: de maaltijd van de bruiloft des Lams (verg. Hooglied 5:1). Hij zal *Zijn* 'zeloten' tot zich nemen en met hen communiceren, Hij is de Gastheer van Psalm 23. En in dit

verbondsverkeer zal de liefde niet van één kant komen: *Ik met hem en hij met Mij* (verg. 21:3, 6b). Laodicea moet terugkeren tot de eerste liefde van de begintijd, vurig ijverende; dan bloeit het verbond op. (Openb. 21:3, 6).

Er valt hier te wijzen op verschillende paas-motieven, die in dit gedeelte voorkomen.

a. Het Hooglied werd op pasen in de synagoge gelezen. De zinspelingen erop (klop op de deur, liefdesijver) kunnen in een boek als Openbaring dat zo vol van paschale motieven staat, en deze tegenover de synagoge hanteert vanuit de vervulling in Christus, niet verbazen.

b. De joden waren ook gewoon om de deur op het paasfeest open te houden in verband met de verwachting van de Messias. Op een pasen zou Hij komen. Hier wordt kennelijk op deze gewoonte gezinspeeld. Laodicea rêkende niet meer met een steeds komen van de Christus-Bruidegom tot Zijn bruid.

c. Bij een joods pasen behoorde een paasmaaltijd. In de diaspora vormde deze zeker het hoogtepunt van het synagogale jaar. Op joden en Godvrezenden die christen geworden waren, zal stellig aandrang uitgeoefend zijn om toch met de joden pasen te vieren. Polycarpus en Irenaeus (Eus., *H.E.* V, 25, 11-17; 24, 1) vermelden dat de apostel Johannes in Klein-Azië de gewoonte ingesteld heeft om op de joodse paasdatum als christenen pasen te vieren. Hieraan was een avondmaalsviering verbonden. Door een eigen feest en een eigen maaltijd te houden, grensde de kerk zich tegenover de synagoge af. Dit vorderde moed en kon vervolging ontketenen. Een afwijzing van een uitnodiging om met joden (bv. van de gilde) pasen te vieren, kon kwade consequenties hebben en vervolgingen wakker roepen (verg. 1 Sam. 20:27-31!). Anderzijds: een afwijzing van het bruiloftsmaal der christelijke gemeente zou de toorn van de Messias wakker roepen (verg. Matth. 22:1-7!). En evenzo: afwijzing van het witte kleed, het feestkleed (Matth. 22:8-14!).

Wanneer we nu nog eens de situatie in Laodicea bezien, gaan we oog krijgen voor wat er schortte. Het ging haar te goed in de geldhandel, het textielbedrijf, de fabricage van therapeutische middelen. Men had niet veel over voor de kerk, voor Christus. Als bij de bruid in het Hooglied waren er bezwaren, - en men ging in het praktische leven er voor opzij. De Kanttekenaren van de Statenvertaling denken hier terecht aan schuwheid voor het lijden. De bruid in het Hooglied ging tenslotte toch nog opstaan en zoeken, zij werd geslagen en verwond door de wachters, die in de stad de ronde deden, zij rukten haar zelfs het overkleed af (5:7). Had de bruidskerk van Laodicea dit voor haar Heer over? Het blijkt, dat een situatie als in de gemeente van Sardes heerste: Laodicea's kerk durfde het offensief niet aan. Dank zij haar welstand in het zakenleven was zij kleurloos.

Doch juist om haar te *stimuleren* geeft Christus hier Zijn schoonste beloften. De beroofde bruid zal versierd en bekleed worden. Zij deelt zelfs in de regering. De overwinnaar, die de lauwheid overwint, zal mogen *zitten met Christus in Zijn troonzetel*, zoals Hij ook zelf als Overwinnaar zich neergezet heeft met Zijn Vader in Diens troon. In het oosten waren de troonzetels breed. Hier wordt heerschappij in de toekomst op de Dag des Heren beloofd: als koningen zullen de kerkleden regeren (Openb. 20:4; 22:5).

Deze belofte zal samenhangen met het 'klimaat' van Laodicea. Wie gearriveerd zich beroemt op zijn rijkdom, zal ook prat gaan op zijn macht. Paulus zegt van Corinthe's kerk: 'Reeds zijt gij verzadigd, reeds zijt gij rijk geworden, zonder ons hebt gij u koning gemaakt. Ja, was hêt maar zo, dat gij koningen geworden waart; dan waren ook wij met u koning geworden' (1 Cor. 4:8). 'Wat hebt gij, dat gij niet ontvangen hebt? En indien gij het dan ontvan-

21, 22

gen hebt, wat beroemt gij u, alsof gij het niet ontvangen hadt' (4:7). De situatie in Corinthe kwam overeen met die te Laodicea. Niet van genade leven en daardoor zich opblazen. Geen oog hebben voor het feit, dat het evangelie voor de wereld een dwaasheid is, dat de apostelen een theater, een schouwspel geworden zijn voor de wereld, engelen en mensen (4:9). De bruid krijgt haar ontelingen en verwondingen in deze eeuw. Haar past geen roem in zichzelf. Zij kan alleen maar van genade leven, en moet zich zwak weten (4:10). Vandaar de terechtwijzingen van Paulus (4:14) en van Christus (Openb. 3:9).

Doch wie luisteren wil naar, dat wil zeggen: gehoorzamen aan de stem van de Bruidegom en betrouwbare Getuige, hij ziet met genezen ogen vèrder dan het lijden van deze tegenwoordige tijd. Hij weet zich nog niet gearriveerd, doch heft het hoofd omhoog. Aan de heiligen der laatste dagen wordt het koningschap beloofd (Dan. 7:18; Matth. 19:28; 22:44; 1 Cor. 6:2; Openb. 5:10). Hoe treuriger de situatie in de gemeenten is, hoe heerlijker worden de beloften. Hoor, Israël!

Het feit, dat juist *in de paastijd* in de tweede helft van de tweede eeuw de voorganger van Laodicea als martelaar viel, bewijst dat de woorden van Christus doel getroffen hebben. Mogelijk heeft Melito van Sardes juist in die tijd zijn paaspreek gepubliceerd om Laodicea en de andere kerken in haar strijd tegenover de synagoge te sterken. Het is uiterst onbillijk om te menen dat de gemeente van Laodicea voorbestemd was om altijd maar lauw te blijven. Ziende op de beloften van het koningschap heeft zij later het Lam gevolgd, waar Het ook heenging.

Foto: Paul Myloff, Athene

Grot te Patmos, die deel uitmaakt van de Kerk van de Openbaring. Johannes zou daar de Apocalyps gezien hebben. Het hekje rechts markeert de plaats waar zijn hoofd zou gerust hebben. Schuin daarboven de voorstelling van Christus tussen de zeven kandelaren, omringd door zeven engelen. Boven de lessenaar de adelaar, het symbool van Johannes. Rechts van de lessenaar: Johannes bezig om in de grot aan zijn secretaris Prochorus te dicteren.

Gedeelte van de vergaderruimte van de synagoge te Sardes. Links en rechts fundamenten van rechthoekige pilaren. Tegen de wand twee thorah-nissen. De middelste deur laat een gedeelte van de voorhof zien. Deze was door een zuilengang omgeven. Op de achtergrond de akropolis van Sardes, die Cyrus bij verassing op Croesus veroverde (verg. Openb. 3:3b).

Ecclesia en Synagoga. Notre-Dame van Reims. Dertiende eeuw. Oorspronkelijk flankeerden in de uitbeelding Ecclesia en Synagoga de gekruisigde Christus, waarbij dan de Ecclesia het bloed uit de zijdewond opving. Vandaar de kelk in haar hand. Later kregen deze beelden een zelfstandige plaats. De Synagoga is geblinddoekt (2 Cor. 3) en de kroon valt haar van het hoofd.

Waar eens de tempel van Diana stond. Toestand 1976. Op de achtergrond het byzantijnse Efeze, met links van de zuil de Johanneskerk. Geheel links de burcht.

De vertinner aan het werk te Akhisar (Thyatira).

Mehmet Anatan aan het weven in zijn werkplaats-winkel te Akhisar (Thyatira).

Hemelse liturgie vóór de troon Gods (4:1-11)

1

Met een 'daarna' worden de volgende gezichten verbonden met de boodschappen. Na het gedicteerde Woord volgen visionaire illustraties. 'Ik zag en zie' duidt door de gebruikte werkwoordsvorm (aoristus) en door de bijgevoegde uitroep: 'Kijk!' het plotselinge en verrassende van het gezicht aan.

Johannes ziet *een geopende deur in de hemel*. In de spreuk aan Filadelfia was reeds van een geopende (hemel-)deur sprake; het beeld komt herhaaldelijk in de Schrift voor. Jesaja bidt om een scheuren van de hemel, God moge komen ter verlossing (64:1). Ezechiël ziet bij zijn roepingsvisioen de hemelen geopend (1:1). Bij Christus' doop opent de hemel zich (Marc. 1:10). Stefanus ziet bij zijn sterven de hemel geopend (Hand. 7:55). Het woord *deur* typeert de hemel als een paleis en tempel. Daar woont de Here in 'het hof der hoven'.

Johannes hoort nu dezelfde *Stem* als in het roepingsvisioen; de Stem, die sprak als met stoten van de *sjofaar*, de *bazuin*. We worden hier herinnerd aan de Sinaï-openbaring (Ex. 19:16). De bazuin convoceerde tot de plechtige vergadering. Blaast de bazuin te Sion! We kunnen óók denken aan de tweede bede uit het Achttiengebied: 'Blaas de grote bazuin voor onze vrijheid!' Zowel het openen van de hemel als het blazen van de bazuin kondigt de *verlossing* der kerk aan. Nu reeds klinkt het *heils*motief; het gaat maar niet over een toekomst, die een fatum is, doch over de heilsopenbaring Gods. We zagen bij 1:10, dat Christus de Auteur van de bazuin-stem was. Wij zullen dat zo ook hier hebben op te vatten. Wanneer later bazuinen worden uitgereikt aan engelen, is het de Zoon des mensen, die hun volmacht verleent om 'de grote bazuin' (Jes. 27:13) te steken.

De Stem van Christus opent wéér Johannes' ogen en oren. Openbaring is vól van de macht van het Woord. De visioenen geven in een beeldverhaal gestalte aan Christus' Boodschappen, nadere ontvouwing van Zijn profetie.

Johannes moet om meerdere openbaring deelachtig te worden naar boven stijgen. Zoals Mozes de Sinaï op moest bij de verbondssluiting (Ex. 19:24). Hem zal getoond worden, *hetgeen hierna geschieden zal*. In 1:19 sprak de Stem van 'wat gij zaagt en wat is en wat zal geschieden na dezen'. Hier is alleen sprake van wat zal geschieden. Dit wil allerminst zeggen, dat in de zeven Woorden slechts 'wat is' aan de orde kwam. Hier wordt slechts een kortere uitdrukking uit Dan. 2:29 en 45 overgenomen om de profetie te typeren. In het troonvisioen zag Johannes ook 'wat is': Hem die is en die was.

In dispensationalistische kringen wordt de mening geuit dat in het bevel tot Johannes om op te stijgen de 'Rapture', de opname der kerk volgens 1 Thess. 4:16, 17, aangeduid wordt. Ook bij hen, die deze mening niet delen (John F. Walvoord), wordt toch vastgehouden aan de gedachte dat de 'Rapture' plaats vond vóór wat in hoofdstuk 4 e.v. vermeld wordt.

Volgens de dispensationalisten van heden beschrijft Openb. 4-19 dat wat in de zeven jaren na de Opname zal geschieden.

Men verwacht in de zeven jaar een grootse bekering der joden. 144000 joodse evangelisten zullen onder de overgebleven ongelovigen evangeliseren. Na drie en een half jaar zal de Antichrist, die de joden toegestaan heeft om een tempel te Jerusalem te bouwen, zijn ware gezicht tonen en in de herbouwde tempel gaan tronen. Dan zal ook een invasie van allerlei legers in Israël plaats vinden, die uitloopt in de Armageddon-slag.

Na deze zeven jaren vangt het duizendjarige rijk aan, dat de vervulling van vele 'onvervulde

profetieën' brengt. Deze periode wordt dan afgesloten door het wereldgericht. Men vergelijk: *EHZG*.

2, 3

Johannes geraakte terstond in de Geest (verg. 1:10). Wij menen, dat ook hier de hoofdletter moet gebezigd worden om het aangegrepen-zijn door de Heilige Geest uit te drukken. Het was geen puur-menselijke vervoering, al is hierbij wel aansluiting bij menselijke vormen van visionaire beleving te constateren. God past zich altijd bij Zijn eigen schepping aan. Johannes' beleving kwam hier echter niet op uit eigen zielekrachten, doch was resultaat van inspiratie, illuminatie, door de Geest gewerkt. Het Woord van Christus is verbonden met de kracht van de Heilige Geest. Na de Woorden tot de gemeenten sprak de Geest in tekenen (1:1) tot Johannes.

Deze schouwde een *troon*, een koningszetel. Het *zie* dat we telkens aantreffen, wijst op het onverwachte en grootse van dit visioen. Op die troon zat Iemand, zo omschrijft Johannes voorzichtig zonder Gods naam te noemen. Zijn verschijning leek op de glans van de edelstenen: heldere jaspis en roodachtige sardius. Een *iris*, regenboog, kleurige stralenkrans, was rondom de troon (verg. Ez. 1:28), gelijkend op de groene smaragd. God is licht, en in Hem is in het geheel geen duisternis (1 Joh. 1:5). Hem ziet Johannes in dit verblindend gezicht, dat overeenkomt met het roepingsvisioen van Ezechiël. Deze zag boven de vier wezens die als troonwagen fungeerden, iets dat er uitzag als blauwe lazuursteen en de vorm van een troon had. Daarop was de HERE gezeten (1:26-28). Ook Jesaja zag bij zijn roeping Jahweh zitten op Zijn hoge en verheven troon en Zijn zomen vervulden de tempel (6:1).

De *troon* de HEREN.

Telkens en telkens zal deze in Openbaring terugkeren. Maar het gaat dan niet om die troon alleen, doch om Hem die erop gezeten is, die als Koning troont tot in eeuwigheid (Ps. 11:4; 29:10; 47:9; 103:19). We hebben niet met een dichtelijk beeld te doen, dat nu eenmaal in visionaire stof thuis hoort. De troon Gods is het centrale orgaan van Zijn heerschappij. God is de Transcendente, die daar zetelt boven de kluit der aarde. Hij is de Schepper, verheven boven wat bestaat en wordt. Hij leidt en bestuurt alles. De leer van het pantheïsme, dat de natuur de geronnen 'geest' van 'god' is, krijgt hier geen kans. De schepping is niet 'goddelijk' en het gebeuren geen zich-bewust-worden van 'god'. Evenmin is God de Ongenaakbare, die zich slechts af en toe met de geschiedenis bemoeit (deïsme). Zijn troon drukt Zijn permanent besturen uit. Openbaring toont hoe rondom de troon de verlossing gestalte krijgt. De troon van God zal ook neerdalen en het centrum zijn van het nieuwe Jerusalem (verg. Jer. 3:17). In Zijn zetelen is de Here de Eerste en de Laatste. Zijn troon is een *genade*-troon (Hebr. 4:16).

Het Oude Testament spreekt herhaaldelijk van de hemelse troon (1 Kon. 22:10, 19; Ps. 9:5, 8; 93:2; 97:2; 99:1; Jes. 66:1; Klaagl. 5:19; Dan. 7:9). De troon is symbool van Gods rechterlijke macht. Het *zitten* op de troon drukt de absolute heerschappij uit. De koning zit, de dienaren staan.

In Openbaring vormt de troon van God het concentratiepunt. De liturgie van hoofdstuk 4 en 5 speelt zich om de troon af. De grote schare bevindt zich vóór de troon (7:15). Uit de troon komt levend water (22:1). De troon verspreidt ook schrik (6:16). 'Die op de troon gezeteld is' blijkt een ontzagwekkende titel te zijn.

De troon is een dubbele troon. Christus neemt plaats naast Zijn Vader (3:21) en daarom is er sprake van de troon van God *en het Lam* (22:3).

Er is ook een tegentroon: die van satan (2:13). Het is ook een dubbele troon, want de draak geeft deze aan het wilde dier om er ook op te tronen (13:2). Ook daar is het zitten op de troon symbool van de volmacht (*exousia*) waarover men beschikt (13:2); verg. Matth. 28:18. De schaal van de vijfde engel treft de troon van het beest en zo tegelijk diens koningschap (16:10).

Rondom de troon zag Johannes nu 24 troonzetels, waarop 24 oudsten in witte klederen, gouden kransen op het hoofd. In de exegese is men niet eenstemmig inzake de verklaring van deze figuur. De mening, dat hier vertegenwoordigers der kerk om God zetelen, is de 'gangbare' geworden, hoewel de historie van vele andere uitleggingen getuigt. Doordat men aannam dat de kerk na de stichting van het byzantijnse rijk reeds in het koningschap deelde, werd de mening dat het hier over representanten der kerk gaat, begunstigd. Dit komt ook uit in de lezing 'ons' in de TR-tekst van 5:10. Wanneer we echter de term 'ouderlingen' in het licht der overige Schriften bezien, kunnen we niet anders dan voor de uitleg kiezen, die hier van een college van engelen spreekt. 'God is op 't hoogst geducht in Zijner heil'gen raad' (Ps. 89:8).

De Schrift spreekt nadrukkelijk van een raad die de grote Koning omringt (Dan. 4:17; 7:9; 1 Kon. 22:19-22; Job 1:6). Deze voorstellingswijze ligt ook achter het zeggen van Jeremia, dat hij 'in de raad des Heren heeft gestaan' en de valse profeten niet (Jer. 23:18 en 22) en achter de belofte aan Jozua, die hem verkeer met 'hen die hier staan' toezegt (Zach. 3:7). Hier is een raad van hemelwezens gedacht, waar Jeremia en Jozua toegang krijgen. Het begin van Jes. 40 doet ons wellicht zo'n hemelse raadsvergadering meemaken, waar de profeet bij aanwezig is. 'Troost, troost Mijn volk' is dan in het meervoud tot de raadsleden gesproken. Te letten is ook op het meervoud in Jes. 6:8: 'Wie zal Ik zenden en wie zal voor *Ons* heengaan?' Het 'Ons' kan dan op de hemelse raad slaan. En wat het Nieuwe Testament aangaat: Paulus in de brief aan de Colossenzen, binnen de zeven gemeenten bekend, noemt onder de klassen engelen ook de 'tronen', (Col. 1:16). In het 'Te Deum' worden zij naast de serafs en 'machten' genoemd.

Bij 'oudsten' is ook te denken aan Jes. 24:23. Daar wordt van Gods oudsten gesproken, Zijn presbyters. Hiermede is Zijn raad van engelen aangeduid. In 24:21 is sprake van het veroordeelde 'heir der hoogte in de hoge', waarmee deze raad van oudsten rondom Koning Jahweh in Sion dan een contrast vormt. In Openb. 4 wordt nu deze term 'oudsten' (Jes. 24:23) gebezigd om de leden van Gods *troonraad* te typeren. Zij zijn oudsten, die in een ambt van regering gesteld zijn. Daarom spreekt Johannes in Openb. 7:14 een 'ouderling' dan ook eerbiedig met 'heer' aan, zoals steeds in de visionaire stof engelen angesproken worden (Dan. 10:16, 17, 19; Zach. 1:9; 4:4, 5, 13; Pastor van Hermas, Mand. III, 3 e.v.; 4 Ezra 2:44).

De Openbaring gebruikt het gangbare apparaat van technische termen en voorstellingswijzen, conform de overige Schriften. Juist door dit te negeren is de allegoriserende verklaring van de 'ouderlingen' ontstaan. Deze zien we overigens ook weer in bonte variëteit binnen de geschiedenis der exegese optreden. De kanttekenaren durven, omdat Johannes ook een apostel was, de vierentwintig oudsten geen twaalf patriarchen en twaalf apostelen te noemen en zien in hen daarom vertegenwoordigers uit het Oude Testament. Welke verschillende voorstellen, pro-

dukten van piekerende breinen, zijn er al gedaan: 24 kardinalen, 24 lutherse dominees! En dit alles dank zij pure constructie, die niet rekent met het geheel der Schriften.

Het is te verstaan, dat men graag de Here door de kerk omringd zag. Een wens mag echter niet de vader der exegese zijn. Openbaring betwist het aan Laodicea, als het zich verrijkt voelt en belooft voor de *toekomst* een zitten in Christus' troon (3:21). We denken weer aan Paulus' zuchten: 'Ja, was het maar zo, dat gij koningen geworden waart; dan waren ook wij koning met u geworden' (I Cor. 4:8). De byzantijnse droom deed de kerk vergeten, dat we hier het uitvaagsel der wereld zijn, en deze plaatste daarom mēnsen, presbyters en heiligen om Gods rijkstroon.

Dit verklaart ook het veelvuldig voorkomen van de vierentwintig oudsten in de kerkelijke kunst (mozaïeken en beeldhouwwerken bij ingangsportalen). Men beeldde daarin de glorie der kerk af. Troon, kleed en krans is echter beloofd voor de *toekomst*. Daarom alleen al kon Johannes hier geen kerkrepresentanten zien. De kerk verschijnt eerst roepend onder het altaar en komend uit *de grote verdrukking*. De vierentwintig oudsten zijn daarom geen vertegenwoordigers der kerk. Verg. N.B. Stonehouse in: *Arcana Revelata*, p. 135-148 en *OPM*, p. 55-60.

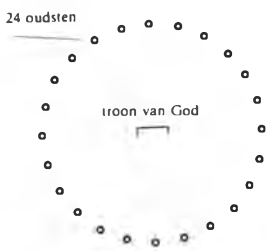
Opmerkelijk is dat de liturgie der falasja's, de 'zwarte joden' in Ethiopië, die veel aan de koptische liturgie ontleend heeft, eerst de lof der engelen vermeldt. Daarna volgt: 'Vierentwintig priesters van de hemel, die wierook branden rondom de troon van de Allerhoogste, zullen U verheerlijken en prijzen'. Dan worden weer engelen genoemd. Eerst daarna worden profeten, enz. vermeld. Men rekent dus de 'priesters' onder de hemelse machten. Verg. W. Leslaan, *Falasha Anthology*, New Haven 1951, p. 119.

Men stote zich niet aan het feit, dat hier engelen, dus knechten, praevaleren: zitten en tronen. Zo is het toch? De engelen hebben hun heerlijkheid, de gevallen mens mist deze vandaag. Doch hij heeft de belofte; ook hij zal dragen 't witte kleed, de troon bezetten en bekranst worden. We zullen zijn als de engelen Gods.

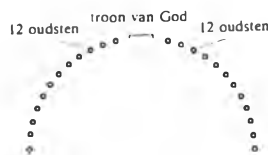
Het getal 24 (2 x 12) hangt samen met het feit, dat er 24 hoofden van de 24 priesterklassen waren (1 Kron. 24). Gods troonraad is als het ware een vergadering van het college der 'overpriesters'. Het witte kleed wijst op de priesterlijke functie in het heiligdom. Het getal 24 is wel in verband gebracht met de 24 babylonische sterren-goden van de dierenriem, doch hoogstens kan men hier van een formele ontleening aan de heidense astrologie spreken. Dat er 24 priesterklassen waren, kwam omdat elke orde jaarlijks een halve maand verplicht in het heiligdom moest dienen. Vierentwintig is het getal dat een verdubbeling is van dat van het volk Israël: twaalf. De oudsten in Openb. 4 zijn dus wel op het verbondsvolk betrokken.

De opstelling van de tronen moet aan weerszijden van de troon Gods gedacht worden, dus niet in een concentrische cirkel er om heen. Anders zou moeilijk van een neervallen 'vóór het aangezicht van de troon' gesproken kunnen worden (4:10). Bovendien wordt God voorgesteld als Iemand, die erop zit. Herhaaldelijk is ook van een zich bevinden voor Gods aangezicht sprake. Een troon heeft een achterzijde en men kan zich toch moeilijk een raad voorstellen, die achter de troon is opgesteld. We moeten het dus

niet zó denken:

maar zó:

De troon blijkt uitgangspunt van natuurmanifestaties te zijn: *bliksemen, stemmen, donderslagen*. Telkens zal in Openbaring dit naar voren komen; hier worden *drie* natuurverschijnselen genoemd; in 8:5 *vier*; in 11:19 *vijs*; in 16:18 eigenlijk *zes*. Er is dus een *opklimming* te constateren. Ter toelichting van genoemde teksten staat in 4:5, dat deze natuurverschijnselen *uit de troon Gods* voortkwamen. Zij zijn aanduiding van Zijn ontzagwekkendheid en oordelende kracht.

In de beslissende *Sinai*-openbaring waaraan we door de vermelding van de bazuin en het bevel aan Johannes om op te stijgen (vs. 1) reeds herinnerd werden, vinden we de fenomenen van *donder* en *bliksem*, een zware *wolk* en het geluid van een sterke *bazuin* (Ex. 19:16). Zó heeft de HERE zich bekend gemaakt in Zijn ontmoeting met Zijn volk. Keer op keer vinden we in theofanieën dergelijke trekken. Psalm 18 beschrijft, hoe de HERE David te hulp kwam vanuit Zijn paleis:

Toen dreunde en *beefde* het land
 en de grondvesten der bergen sidderden
 en daverden omdat Hij in toorn ontbrand was.
Rook steeg op uit Zijn neus,
 verterend *vuur* kwam voort uit Zijn mond,
 kolen raakten er door in brand...
 Van de glans vóór Hem verdwenen Zijn wolken,
hagel en *vuurige kolen*.
 De *HERE* deed de *donder* in de hemel weerklinken,
 de Allerhoogste verhief Zijn *stem*.
 Hij schoot Zijn pijlen en verstrooide hen,
 Hij slingerde *bliksemen* en bracht hen in verwarring
 (vs. 8-9; 13-15; verg. Hand. 16:25, 26).

Denk ook aan de zegen van Mozes (Deut. 33:2), het machtige lied van Habakuk (3:3 e.v.) en de geweldige Psalm 68. Altijd weer is Jahweh de God die ter verlossing uittrekt voor Zijn volk (Hab. 3:12), die opstaat tot de strijd tegen Zijn haters (Ps. 68:2).

Zeven fakkels van vuur - brandend vóór de troon. Dit zijn *de zeven Geesten die vóór Gods troon zijn* uit de zegengroet (1:4). De laaiende fakkel past weer in het angstwekkende beeld. Ging ook niet een vurige fakkel tussen de stukken vlees door, toen Jahweh een verbond sloot met Abram (Gen. 15:17)? Het aantal zeven houdt verband met de symbolische kracht van dit getal. Om in het klimaat van het Woord aan Laodicea te blijven: evenzeer als de Geest vergeleken kan worden met levend, *koud en fris water* (Joh. 7:39), wordt deze getypeerd door *vuur* (Matth. 3:11; Hand. 2:3; 18:25). Dit vuur werkt naar twee kanten: verlichtend en aansprekend èn verbrandend en vernietigend. De Geesteskrachten mogen niet onderschat worden, zij brengen de liefdesijver van de grote Zeloot tot uiting: Vlammen van Jahweh, - vele wateren zouden deze liefde niet kunnen blussen (Hooglied 8:6, 7).

Vóór de troon als het ware een *zee van glas, als kristal*. Wanneer we van *glas* spreken moeten we bedenken, dat in de oudheid de kunst om *kleurloos* glas te vervaardigen zeker niet algemeen werd toegepast. Het glas wordt echter ook vergeleken met berg- of ijs-*kristal* en dit wijst er op, dat we inderdaad aan doorzichtig, kleurloos glas, zoiets als leerdams kristal, moeten denken. Ez. 1:22 en 26 spreekt van 'een uitspansel als ontzagwekkend ijskristal', uit-

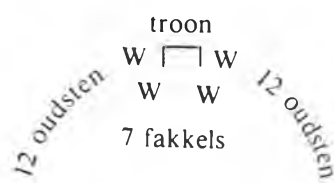
gespreid boven de hoofden der wezens. We zullen hier iets dergelijks hebben, een uitbeelding van Gods tronen boven het uitspansel. Vóór Zijn lichtende troon golft een mozaïek-vloer van glasachtige stenen, helder als het doorzichtige hemelgewelf. In Openb. 15:2 is sprake van een 'zee van glas, met vuur gemengd'. Dit brengt Dan. 7:10 in herinnering: een stroom van vuur, die bij Gods troon opwelt en vóór Hem uitvloeit. De glazen zee, die de schittering van Gods heerlijkheid opvangt, spreekt van Zijn ontzagwekkende en verheven majesteit.

Evenals de verklaringen van de vierentwintig ouderlingen vele zijn, is dit het geval inzake de 'vier dieren'. Bekend is de patristische toepassing op de vier evangelisten. De mening, dat zij *representanten van de schepping* zijn kon lang op populariteit aanspraak maken. Evenals dus de 'ouderlingen' symbolisch verklaard zouden moeten worden, zou dit ten aanzien van de 'wezens' het geval zijn. Evenmin als we echter de vierentwintig oudsten voor symbolische kerkrepresentanten willen houden, achten we het Schriftuurlijk om de wezens tot louter zinnebeeldige ornamenten te verklaren. Integendeel, - zij moeten als hemelse geesten aanvaard worden, evenals de oudsten Gods, de 'tronen' (Col. 1:16), dat zijn. We zeggen hiermee niet, dat voorkomst en getal in beide gevallen geen zinnebeeldige betekenis hebben. Deze zijn mede bepaald door het Oude Testament. Het geldt hier een visioen, geen fotografie, geen precies lijkende copie. Anderzijds: we houden vast aan het werkelijk bestaan van 'tronen' zowel als van 'wezens'.

Wie het roepingsvisioen van Ezechiël vergelijkt met Openb. 4, bemerkt onmiddellijk dat er verbanden liggen tussen de 'wezens', die Ezechiël zag en die Johannes schouwde. Ezechiël zegt nadrukkelijk, dat de wezens *cherubim* waren (10:2). Het Oude Testament leert ons de cherubim kennen als levende gestalten. Reeds op een der eerste bladzijden der Schrift verschijnen de cherubim, die de weg tot de boom des levens bewaken. Daarbij geldt het toch voorwaar geen symbolische gestalten. De felste realiteit staat hier beschreven, die roept om Hem, die eens de cherubim-bewakers van paradijs en troon Gods als Priester-Koning passeren zal. Deze roep werd versterkt door de versiering van Gods heiligdommen. Tabernakel en tempel leggen in voorhangsel en wanden naast boomfiguren de gestalten der cherubim vast (Ex. 26:1, 31; 36:8, 35; 1 Kon. 6:29, 32, 35; 2 Kron. 3:7 e.v.).

Daarmede gaf de Heilige Geest te kennen, dat de *weg* naar het heiligdom (en het nieuwe paradijs) nog niet openlag (Hebr. 9:8). De cherubim zijn aan de troon verbonden, zij worden voorgesteld als dragers van God (Ps. 18:11), bewakers van Zijn troon, uitvoerders van Zijn heilige wil. Daarom waren er ook afgebeeld boven de ark, in het heilige der heiligen, waarboven de HERE woonde. Hij is de God, die tussen de cherubs woont (1 Sam. 4:4; 2 Sam. 6:2; 2 Kon. 19:15; Jes. 37:16; Ps. 80:2; 99:1; 1 Kron. 13:6). De cherubs zijn de garanties van Gods ongenaakbaarheid, zij waken over de toegang tot Gods troon. De beschrijving in Openb. 4 bereidt de vreugde voor, die in het volgende hoofdstuk geschonken wordt, als we lezen dat het Lam de lijfwacht Gods durft *passeren*. (Zie verder N.B. Stonehouse, *Arcana Revelata*, p. 135-148; *OPM*, p. 60-63).

De plaats van de 'dieren' is dichterbij de troon dan die van de presbyters. Zij zijn *in het midden* van de troon en *rondom* de troon. Langs de troon zijn zij centraal opgesteld. Dit kan niet verwonderen: zij bewaken de troon. Schematisch is alles zó weer te geven:

W = 'levend wezen'

Johannes beschrijft in de volgorde van zijn indrukken. De *troon* ziet hij het eerst, die vangt zijn blik. Dan de smaragden *aureool* eromheen die van Gods verbondstrouw spreekt (Gen. 9:14-17). Daarna de oudsten. Vervolgens neemt hij nader de *omgeving* van de troon waar. Hij krijgt oor en oog voor de natuurverschijnselen uit de troon, de sinaïetische *donder*, de laaiende *fakkels* (Deut. 5:5; 4:11), en de doorschijnende mozaïekvloer. Daarna bemerkt hij de *troonwachters*.

Hij beschrijft ze nu nader. Door de verschillende opstelling kan hij hen zowel van voren als van achteren zien. Hij bemerkt, dat ze *vol ogen* zijn. In Ezechiël 1:18 zijn de raderen bij de wezens vol ogen. Hier geldt dit de wezens zelf. Het duidt aan, dat hun niets ontgaat: *betrouwbare* wachters.

Terwijl in Ezechiël de wezens elk een mensenhoofd en koppen van een leeuw, arend en stier hebben, ziet Johannes deze gelijkenissen over elk der wezens verdeeld. Het eerste wezen leek op een leeuw, het tweede op stierkalf, het derde had het gelaat van een mens en het vierde was gelijk een vliegende roofvogel. Elk had zes vleugels evenals de serafs in Jes. 6. De buiten- en binnenkant daarvan was ook weer met ogen bedekt. Of we hier ter vergelijking aan 'pauwenogen' moeten denken, is uit de beschrijving niet duidelijk op te maken.

7, 8

Boven hebben we reeds de verklaring afgewezen, dat de wezens *louter* symbolische figuren zouden zijn, omdat het cherubim geldt. Daarmee is niet gezegd, dat van geen enkele symboliek sprake is. Reeds het getal vier, het getal van het land (verg. 'de vier hoeken des lands') wijst in die richting. Eveneens hun voorkomen, de trekken van leeuw, stier, mens, arend. Sinds Irenaeus hebben velen deze gestalten toegepast op de vier evangelisten, maar de symbolen hebben wel eens stuivertje gewisseld. Overheersend werd de voorstelling in de volgorde die Ezechiël biedt: *Mattheüs*, die schrijft over de Zoon des mensen: *mens*; *Marcus*, die handelt over de Zoon Davids: *leeuw*; *Lucas*, die Christus' offer accentueert: *rund*; *Johannes*, met zijn hoge gedachtenvlucht: *adelaar*. We kennen de symbolen wel uit de christelijke kunst. In fresco's waren ze in de middeleeuwen boven het altaar, op het plafond van het koor aangebracht, bv. te Sellingen en Woldendorp (Gr.), Doezum (Fr.), Anlo (Dr.).

De allegorie, die van de wezens symbolen van evangelisten maakt, is niet aanvaardbaar. Dat hier echter symboliek aan het woord is, kan duidelijk zijn. S. Greijdanus noemt de 'dieren' vertegenwoordigers van al wat leeft. De leeuw, belichaming van de wilde dieren, uitdrukking van moed; de stier, uitbeelding van de tamme dieren, beeld van kracht; de mens, het redelijke schepsel, 'aangevende redelijkheid'; de vliegende arend, 'koning in het rijk der vogelen, hoog van vlucht, scherp van gezicht en waarneming' (*KV*, p. 99).

We raken hier het probleem van de symboliek der schepping. Onwillekeurig komen voor onze geest de reusachtige gevleugelde portaalstieren op de flanken der assyrische paleispoorten te

Khorsabad. We denken aan de leeuw-man, de mysterieuse Sfinx te Gizeh, de adelaar van de heraldiek van Egypte, Assyrië, de hethieten, Rome en Duitsland. De volken hebben getracht de symboliek der schepping te verstaan. Doch zij hebben de schepping vergoddelijkt. De leeuw werd symbool van de koning, Baal annexeerde de stier voor zichzelf, de adelaar werd symbool van de snorkende roem op wagens en op paarden, of het nu Sanherib, Caesar, Napoleon of Hitler gold. Wanneer Ezechiël, die elke dag de kolossen van gevleugelde dieren voor zich kon zien, dergelijke wezens onder Gods troon schouwde, is in dit visioen geen aansluiting, aanknoping aan het heidens bedrijf, doch pertinente *tegenstelling*, antithese met de afgodische zelfroem. Daarom moet hier méér gezegd worden, dan slechts dat van een 'algemeen Semietische denkvorm' sprake is. Zeker, de uitdrukkingwijze is gelijk aan die van Babel, doch deze is geladen door de openbaring van die HERE, die de goden van Babel zich doet krommen.

Bedacht moet worden dat Ezechiël de *troon-wagen* des HEREN zag, die herinnerde aan de ark en het verzoendeksel-met-cherubs. In de tempel van Salomo was de afbeelding, de copie van de hemelse troon, - nu zag Ezechiël de hemelse troonwagen zèlf, die straks de HERE van de tempel zou weghalen (1:1 e.v.; 8:4; 10:3 e.v.; 11:22 e.v.; verg. 43:2 e.v.).

In Openbaring is echter van geen 'wagen' sprake. De levende wezens - waarvan ook de joodse liturgie sprak - zijn om de vaste troon Gods in de hemel opgesteld. Waar enerzijds het heidendom nog de dieren-gestalten vergoddelijkte en anderzijds het jodendom deze levende wezens als beschermengelen (Uriël, Michaël, Gabriël, Rafaël) beschouwde, daar mogen nu de gemeenten weten: deze troonwachters zijn betrokken bij de heilsgeschiedenis, die door de ware Messias Jezus beheerst wordt. Een apostel van *Hem* is verwaardigd tot een 'hemelvaart', die Gods lijfwacht om de troon te zien geeft. Wat de schepping aan krachten toont, dát is verenigd in de sterke cherubim. De werkelijkheid die gepredikt werd door de ark met het verzoendeksel erboven, is om Gods troon aanwezig, de kerk ten goede.

Het 'algemeen Semietisch besef' had geen moeite om de gestalten van leeuw, roofvogel, enz. met de cherubs te verbinden. Johannes, die aan de priesterlijke familie geparenteerd, en door de Schriften opgevoed was, evenmin. Doch de mens van deze eeuw heeft soms moeite de symboliek van de schepping in dezen te verstaan. Is de leeuw geen gruwzaam dier en de arend of gier eveneens? De afrikaanse dichter N.P. van Wijk Louw heeft eens in een gedicht 'Drie Diere' merkwaardigerwijs dezelfde als in Openbaring ten tonele gevoerd. Hij beschrijft hoe 'na die skipbreuk van alle sekerheid' voor hem die dacht 'oor al die pyn en die mens se wrede spel', in drie Spiegels (het onderbewuste) door bovenaards licht drie figuren gingen gloeien: de sfinx -'geel soos die sand of soos 'n leeu' - beeld van het noodlot; de assyrische bul, -symbool van brute macht en verwoesting:

'...hy lig sy ronde

muil en brul; en hy breek deur die skerp dorings
en gaffel rond tussen die herders en hul honde
met die swaai van die blink halfmane van sy horings
tót hy alleen-staan. So was sy heerskappy:
'n heerskappy van die swart hoewe en die dood'.

En dan de arend, -symbool van de dood:

'Sonder gedagte was die smal wrede kop -
en van die goue en flikkerlose oog
deur die maer nek bo die lang vlerke se knop
tot in die klou was alles soos 'n boog
gespan; alleen en ver hou hy sy fees,
en waar hy ver is, heers sy wye vrees'.

Er is geconstateerd: 'Hierdie visioene (nl. van de dichter) gebeur *aan die grens van die denke* en by 'n diepgaande beleving van onsekerheid t.o.v. die sin van die lewe' (J.J. Degenaar, *Standpunte XIII* (1959), no. 5, p. 35). De 'drie dieren' spreken dus vandaag enkel van de *zinloosheid* van het bestaan. Inderdaad, - als de schepping niet gezien wordt in het licht der Schrift, maar slechts in het licht van Egypte, Assur of Rome, komt er ruimte voor 'die skipbreuk van alle sekerheid'. We zien dan slechts de heerschappij van de zwarte hoeven en de wijde vrees.

Al bezigt de Schrift hier beelden, die elders verdervende machten aanduiden (Jer. 4:7; 49:19 (leeuw); 49:22 (gier); Ps. 22:13, 22 (stier)), daarbij blijft zij niet staan. Jahweh zelf wordt wel met een leeuw vergeleken (Amos 1:2; 3:8; Joel 3:16; Hos. 11:10; Jes. 31:4; verg. Openb. 10:3). Dit koninklijke dier is eveneens teken van de Messias (Gen. 49:9 e.v.; Openb. 5:5). In Israël heeft (ook antithetisch) deze symboliek der schepping geleefd. De *leeuw* werd dan geen beeld van het noodlot ('n sfinx), doch symbool van de kracht des Heren, die verlost (ook van de zinloosheid van het leven!). En de *stier*, - hij was beeld van het offer. 'Die blink halfmane van sy horings' versierden het altaar. De komst van de Messias wordt getekend als het verhogen van de hoorn des heils (Luc. 1:69; verg. 1 Sam. 2:10; Ps. 89:18). De *roofvogel* (gier), - hij spreekt alerminst de westerse mens aan. Maar in de Schrift vergelijkt de HERE zich in twee beslissende hoofdstukken met deze vogel. Allereerst voor de verbondssluiting bij de Sinaï (Ex. 19:4) en vervolgens in het lied van Mozes (Deut. 32:11, 12). Beide malen gaat het over de bescherming, die Jahweh aan Zijn volk gaf en daarom het leven van Israël *zinvol* maakte. De Schrift laat juist het tegenovergestelde zien van wat de huidige eeuw aan symboliek der schepping schouwt. Deze dieren boden een messiaanse verkondiging.

Op de zogenaamde schelp-sarkofaag in catacombe 20 te Beth-Sjarim (in Galilea), daterend uit de eerste eeuwen van onze jaartelling, is in een nis een vogel in reliëf te zien; kennelijk een gier of arend. Verder in een andere nis een leeuw, terwijl daarboven nog twee leeuwen zijn afgebeeld met een stierenkop in het midden. Dit is geen spelen met dierenfiguren geweest, want iets dergelijks komt op andere sarkofagen aldaar ook voor. We hebben hier met een typisch *joodse* begraafplaats te doen, waar wellicht Gamaliël III begraven is en vele kandelaars (*menorahs*) op muren en stenen doorkisten een duidelijke taal spreken. De afgebeelde dieren in de grafkelders spraken voor de jood van *troost* en alerminst van 'skipbreuk van alle sekerheid'. Ze wezen op de messiaanse *beloften*. In deze zelfde lijn moeten we nu de symboliek van de gedaante der wezens in Openbaring verklaren. Zij is alleen uit de Schrift te verstaan en gericht tegen de synagoge, in leven en sterven. Daarom raakt men de zin van dat beeld niet, als men in het voetspoor der kerkvaders een soort natuurhistorische verklaring geeft: de *leeuw* koning der wilde dieren, de *stier* vorst der huisdieren, de koninklijke *mens* (Gen. 1:28; Ps. 8:6), de *adelaar* de koninklijke vogel. In de wezens zou dan de schepping geconcentreerd haar vertegenwoordiging vinden. Doch zij zijn hier geen vertegenwoordigers der *schepping*, maar vooral vertegenwoordigers van de scheppende en herscheppende *God*.

De cherubim laten *God* zien, *zoals Hij is voor Zijn volk in Christus*. Dit wordt uitgedrukt door gestalten, die Hem laten zien in Zijn werken. De fiere leeuw, de gehoornde stier, het mensengelaat (Gods 'gram gezicht' en 'vriendelijk aangezicht'), de zorgende en tegelijk geduchte adelaar of gier. Er valt op te letten, dat de stier het offerdier bij uitnemendheid was, hij behoorde Jahweh toe, omdat hij Hem in Zijn kracht afbeeldde. Ook moet worden bedacht, dat Johannes niet schrijft, dat het derde wezen op een mens leek, doch alleen, dat

hij het *gelaat* van een mens had. Dat wijst in een bepaalde richting. Deze cherub laat in zijn wezen a.h.w. *het wapen Gods* zien: Hij heeft een 'aangezicht', dat zich *openbaart* in Zijn *tempel*. Hij doet Zijn aangezicht over Zijn volk lichten, Hij verheft Zijn aangezicht (Num. 6:25), Hij keert het niet af van de messiaanse konig (Ps. 22:25). De begeerde tempelgang is een verschijnen voor, een naderen tot Gods aangezicht (Ps. 42:3; 95:2). Het mensengelaat van de cherub is geen afbeelding van Gods gelaat, doch een *onderpand*, dat God Zijn gelaat naar Zijn volk toekeert. Het laatste wezen is zelf de 'heraldische' verpersoonlijking van Gods zorgen. Er staat nadrukkelijk: een *vliegende* roofvogel, een in vlieghouding. Hier is wel duidelijk te zien, hoe Ex. 19:4; Deut. 32:11 e.v. en Jes. 40:31 in het gezichts-veld liggen. De HERE *draagt* Zijn volk op weken van een roofvogel. *De levende wezens zijn levende wapenschilden van Hem, die Zijn kerk beschut en bewaart*. Zij zeggen ons ook, dat de symboliek der schepping enkel te verstaan is uit de symboliek der herschepping.

Johannes ziet nu de gevluigelde wezens in actie. Pauzeloos zingen ze het driemaal '*Heilig!*' tot de Here God, de Almachtige, die was en die is, *de Zijnde* en *de Komende*. Evenals de *zes vleugels* herinneren aan de serafs van Jesaja's roepingsvisioen, komt ook het *lied* der wezens overeen met het door Jesaja gehoorde. Het is, alsof voor Johannes het roepingsvisioen van Ezechiël en dat van Jesaja in elkaar overvloeien. De 'wezens' (als van Ezechiël) zingen het lied van de serafijnen (als bij Jesaja). Deze ineensmelting is op zichzelf niet vreemd: in Openbaring komt dit samenvoegen van beelden meer voor. Het is des te meer voor de hand liggend, als we bedenken, dat ook de joodse liturgie deze verbinding voltrekt in het qedusjah-gebed: de dienende geesten (engelen) zingen het driewerf 'heilig' en daarna laten de raderen en de 'dieren' zich horen (D. Hedegård, p. 47 e.v.). De synagoge was zich bewust in haar liturgie mee te leven met de hemelse. Merkwaardig is, dat in de joodse liturgie ook sprake is van een geven van een kroon (krans) aan God door de hemelse wezens (D. Hedegård, p. 117).

Ditzelfde wordt ook hier beschreven. Alleen is van *kransen* (meervoud) sprake. Wanneer de *wezens* heerlijkheid en eer en dankzegging zullen toebrengen aan de Tronende, de Levende tot in de eeuwen der eeuwen (Dan. 4:34), zullen de *oudsten* voor Hem neervallen, Hem huldigen en hun kransen voor de troon werpen en een loflied uitspreken. Hier wordt een brede omschrijving gegeven van het antifonische optreden der oudsten, - later te vervangen door een korte aanduiding (5:8, 14; 11:16; 19:4). *Het neerwerpen der kransen vóór de troon vindt dus stééds plaats, als van een huldiging door de oudsten gesproken wordt*. Telkens erkennen ze daardoor, dat de Levende hun de glorie gegeven heeft. Engelen zijn - ook de synagoge wist dat (D. Hedegård, p. 47) - dienende, liturgische geesten, die leven uit pure afhankelijkheid, ook al zijn ze naast God op tronen gezeten.

Van de wezens wordt gezegd, dat ze in hun liturgische arbeid *dag en nacht geen rust* kennen. Echter blijkt al in het volgende hoofdstuk een pauze in te treden, waarin ook zij zwijgen (verg. ook 8:1). Uit het vervolg krijgen we de indruk, dat de huldiging van wezens en oudsten slechts geschiedt op de *hoogtepunten* van Gods heilshistorie. Moeten we dan zeggen, dat het 'dag en nacht' geen-rust-kennen eigenlijk een overdreven uitdrukking is?

9, 10

Allereerst: 'geen rust', 'geen verpozing', heeft hier betrekking op het niet-moede-worden. Het heeft niets te maken met de twintigste eeuwse rusteloosheid, veroorzaakt door de schipbreuk van de zekerheid. Neen, hierdoor wordt uitgedrukt, dat deze schepselen niet geremd worden door dat, wat ons mensen altijd noodzaakt pauze te nemen. Ze zijn onvermoeid, hebben niet de afwisseling van werkdag en sabbath, dag en nacht nodig om weer op verhaal te komen. Later zal ook van de grote schare gezegd worden, dat zij God dag en nacht dienen in zijn tempel (7:15). De rust die overblijft voor het volk van God is niet bepaald door nietsdoen, luieren; zij is geen 'everlasting holiday', doch één werkdag, die tegelijk sabbath is; 'n werkdag waarvan men niet moede wordt. Van de cherubs kan niet gezegd worden, dat ze nodig aan vakantie toe zijn. Als ze optreden zijn ze onafgebroken bezig. Dit sluit niet uit, dat er geen momenten zijn, waarop ze pauzeren, gezien Gods *tempelorde*. Doch wat hun *aard* betreft, hebben ze geen pauze nodig.

Vervolgens moet bedacht, dat 'dag en nacht' een typisch oudtestamentische uitdrukking is, die de *intensiteit* van een handeling aangeeft. Ps. 1:2 spreekt van het dag en nacht overdenken van de thorah. Ps. 42:4: 'Mijn tranen zijn mij tot spijs, dag en nacht' (verg. Jer. 9:1). Jes. 27:3 spreekt van 's HEREN dag en nacht behoeden: de grote Herder der schapen kent geen pauze (Deut. 11:12; 1 Kon. 8:29). Hij houdt de nachtwake over de kudde. Als Paulus zegt, dat hij Efeze, de eerste der zeven gemeenten, drie jaar lang 'nacht en dag' ononderbroken onder tranen vermaand en getroost heeft (Hand. 20:31), sluit dit andere handelingen niet uit, evenmin rustperiodes. Het typeert een felle, *geheel toegewijde en bewogen activiteit*, die zich nergens door laat remmen. Zó hebben we ook het optreden der wezens te zien. Ze geven zich met een hemelse 100%, telkens op de hoogtepunten van Gods heilsopenbaring, in samenspel met de oudsten.

In vs. 9-11 wordt ons nu medegedeeld, dat tussen de wezens en de oudsten een liturgische samenwerking openbaar zal worden. Wanneer de wezens heerlijkheid en eer en dankzegging zullen geven aan Hem, die op de troon zit, zullen de oudsten aanbeddend neervallen voor de troon, hun kransen voor de troon neer werpen en eveneens in een drievoudige lofprijzing van de heerlijkheid en eer en kracht van de Schepper spreken. Tussen de twee groepen bestaat dus een responsorisch verband, op de foon antwoordt de antifoon. In 5:14 wordt verhaald hoe nadat het Lam de boekrol genomen had, deze liturgie ook uitgevoerd werd. Zakelijk is daarom vs. 9-11 nauw met hoofdstuk 5 verbonden en *bereidt voor op wat daar getekend wordt* (K.P. Jörns, p. 30-32).

Er wordt gezegd, dat de wezens aan God *heerlijkheid* (*doxa*; hebr.: *kabood*) en *eer* en *dankzegging* (*eucharistia*) zullen toebrengen. Het 'heerlijkheid en eer' herinnert aan de oproep in Ps. 29:1 tot de 'zonen Gods', de *hemelmachten*: 'Geef de HERE heerlijkheid en sterkte', wegens Zijn in de donder klinkende stem. In die psalm wordt ook Gods tronen boven de 'zee' genoemd (vs. 10). Wat Johannes ziet en hoort is reeds lang in Israëls liturgie bezongen. Hoe meer we het Oude Testament betrekken in ons overwegen van Openbaring, des te rijker wordt ons de eenheid der Schrift en de 'vreemdheid' van de Apocalyps gaat wijken. Verg. ook dezelfde oproep in Ps. 96:7 tot de 'geslachten

der volken', in welke psalm ook Gods tempel en regering, ja Zijn ganse schepping, de zee ingesloten, genoemd wordt.

In de samenvatting van de lof der *wezens*, die dus blijkbaar méér omvat heeft dan het drie maal 'heilig!' van vers 8, wordt allereerst de *doxa*, heerlijkheid, genoemd. In de doxologie (lofverheffing) van de *oudsten* is dit eveneens het geval. Dit is voorwaar geen wonder. De heerlijkheid is de *lichtende heerlijkheid Gods*, die in het Oude Testament zich openbaarde in 'de wolk' (verg. Openb. 1:7; 14:14; 15:8: rook vanwege de heerlijkheid Gods), de wolk- en vuurkolom. Deze *doxa* had Johannes gezien in de verschijning van Christus en in het troonvisioen. De lofverheffing van de hemelwezens loopt parallel met die van de kerk: *want van U is de doxa, de kabood, de heerlijkheid!* (verg. ook 5:12, 13; 7:12; 19:1, 7).

Behalve heerlijkheid wordt daarna in vers 9 en 11 de *eer* genoemd. Het woord betekent allereerst *koopprijs, waarde*. De heerlijkheid en 'eer' der volkeren, die binnen het nieuwe Jerusalem komt, is het waardevolste wat zij bezitten als eerbewijs. Christus is gekroond met *doxa* en eer (Hebr. 2:7, 9). Hij, die zo laag getaxeerd werd (Zach. 11:12; Matth. 27:9, 10), wordt nu het allerhoogst ge-waardeerd (Joh. 17:24). 'Eer' betekent dus ook *hoogschatting*. In die geest begint ook het lied der oudsten: Waardig zijt Gij te ontvangen... Gode de eer, de hoogste schatting (1 Tim. 1:17).

Eucharistia, dankzegging is een woord, dat we in het Nieuwe Testament vaak ontmoeten. De joden waren gewoon veel dankzeggingen uit te spreken, die begonnen met een: Geprezen (gezegend) zijt Gij, Jahweh, Koning der eeuw (verg. Ef. 1:3). God is waard de *berakah*, de dankzegging, te ontvangen.

De liturgische acte der oudsten bestaat niet enkel in het geven van een respons, maar ook in het neerknielen en het leggen van hun kransen aan de voet van de troon. We blijven hier in de groot-koninklijke stijl. De Here wordt gehuldigd als Imperator. Hij is de Heer der heren en de Koning der koningen. Alle bevoegdheid daalt van Hem af. Het 'waardig' drukt een samenvattend oordeel uit en herinnert aan de acclamatie waarmee het volk de triumferende keizer bejubelde. In wezen is hier uitgesproken, dat als er verlossing komt, deze van God afkomstig is. Het is van betekenis, dat ook in 5:9 en 12 dezelfde formule ('Gij zijt waardig') ten aanzien van het *Lam* gebezigd wordt.

In de lofprijzing der oudsten worden allereerst weer de *heerlijkheid* en de *eer* genoemd, zoals ook in die der wezens. Vervolgens wordt echter als derde niet van de dankzegging, maar van de *kracht* Gods gesproken. Evenals de 'heerlijkheid' wordt deze genoemd in Davids *berakah* aan het einde van zijn leven (1 Kron. 29:10 e.v.), die als het ware 'type' is van vele doxologieën in Openbaring. Zoals David zijn lof over Gods dynamiek motiveert op grond van Zijn regering van het geschapene, zo doen nu ook de oudsten dit. God heeft *alles geschapen* en *door Zijn wil waren (TR: zijn) ze er en werden ze geschapen*. De oudsten representeren hier de schepping. Niet als 'Gedankendingen', symbolische gestalten, doch als werkelijke raadsheren-om-de troon zingen ze de lof van de Koning der wereld. Hij is zo getrouw als sterk. In dit hoofdstuk ligt het accent op Zijn *kracht*. Deze God, die eeuwig op Zijn troon is gezeten, heeft het geweld om de 'betrouwbare toezeggingen aan David' ook uit te voeren. Daarboven en hierbeneden wordt één lofverheffing aangeheven: 'Van u, o

11

HERE, is de grootheid en de kracht, de heerlijkheid, de roem en de majesteit, ja alles wat in de hemel en op aarde is... In Uw hand is sterkte en macht... Want het komt alles van U...' (1 Kron. 29:11, 12, 14; verg. Openb. 5:12). Hoe zou de kerk 'de eerste dingen' van de schepping kunnen vergeten, terwijl zij begerig is naar 'de laatste'? De hemel gaat haar voor. En het kerkgebed heeft deze lijn gevolgd (Neh. 9:6; Matth. 11:25; Hand. 4:24). De God van de *genesis*, die de hemel en de aarde creëerde, is de God van de exodus. *Zijn wil, die schiep, is identiek met Zijn wil tot verlossing.*

De Apocalyps geeft ons geen pessimistische kijk op de schepping, doch zendt ons met ópen oog de natuur in. Wij zullen telkens natuur-symboliek tegenkomen, die dezelfde motieven als het denken der eeuwen hanteert, doch deze in verband brengt met *Christus* en doorlicht vanuit *het Woord*. Door Openbaring wordt ons kennen van de schepping verdiept.

Evenzeer geldt dit van onze Schriftkennis. Een voorbeeld moge dit hier illustreren. Wanneer we Psalm 29, de psalm van de 'zeven donderslagen' (zeven maal wordt daarin 'de stem des HEREN' genoemd), vergelijken met Openbaring 4, treft ons de overeenkomst.

Psalm 29		Openbaring 4
vs. 1	: heerlijkheid geven (vs. 9)	vs. 9, 11 (<i>doxa</i> , heerlijkheid)
vs. 2	: oproep tot de hemelmachten zich neer te buigen	vs. 10 (zich neerwerpen)
vs. 2	: in heilige feestdos	vs. 4 (witte klederen)
vs. 3	: de stem des HEREN (7x)	vs. 1, 5 (stem, stemmen)
vs. 3	: God der heerlijkheid	vs. 9, 11 (<i>doxa</i> , heerlijkheid)
vs. 3	: geweldige wateren (zondvloed, vs. 10)	vs. 6b (glazen zee; regenboog)
vs. 10	: De Here troont	vs. 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10 (troon)
vs. 3 (7)	: donder, vuurvlammen	vs. 5 (bliksem, donderslagen)
vs. 11	: sterkte (vs. 1)	vs. 11 (kracht)

Telkens verbaast het ons in dit boek: hoe wordt Gods Woord door-gelicht. Het is, alsof Openbaring een boek is, dat bestaat uit verschillende doorzichtige bladen, waarop tekeningen zijn. Al die bladen over elkaar gelegd, geven één grote, samenhangende tekening. In ons hoofdstuk is de ene bladzijde verlucht met een tekening, die samenhangt met Ez. 1 (wezens); de andere houdt verband met Jes. 6 (driemaal heilig, de HERE op Zijn troon); een derde bladzijde bevat een uitgewerkte schets van Psalm 29. De verschillende elementen vinden we alle terug in Openb. 4. En toch stóort hier niets, vormt alles een grote éénheid. We staan hier voor een harmonieus wonderwerk Gods, Zijn glanzend en doorschijnend mozaïek. Tegelijk wordt bij alles ook de symboliek der schepping doorzichtig, zij wordt symboliek der *herschepping*. God wordt openbaar in Zijn geweld, een schrik voor alle zoetsappigheid over 'onze lieve Heer'. In Zijn paleis zegge een ieder: Heerlijkheid, *doxa!* Doch deze vervaarlijke God is tevens de God, die vrede, *sjaloom* beschikt in Christus. Geen existentialistische twijfel, geen noodlotstheologie, geen schipbreuk der zekerheid krijgt hier een kans. God is en blijft de God van het verbond. Boven de oervloed en achter de troon staat de regenboog; hemelse en aardse liturgie vinden elkaar:

's Heeren Naam vol kracht en glorie
Viert in zijn paleis victorie.
Elk in heilig plechtgewaad
Werpt zich neer voor zijn gelaat.
God is op zijn troon getreden,
Dien Hij tot in eeuwigheden
Op den oervloed heeft gegrond,
Vorst van aarde en hemelrond.
Heer geef van uw sterkte mede
Aan uw volk, beschik het vrede;
Hoor het als het smeeken dorst,
Sterke Vader, Vredevorst.

(Willem de Merode, Ps. XXIX)

De troonsbestijging van het Lam (5:1-7)

Johannes ziet in de *rechterhand* (uitvoerend orgaan) van Hem, die op de troon zit een welverzegelde *boekrol*. Het *katesfragismenon* wijst erop, dat de verzegeling op zeer effectieve wijze plaats vond. Er is macht en kracht vereist om deze zegels te verbreken.

Het is de vraag, hoe we het eerste vers van dit hoofdstuk dienen te vertalen. Gaat het over een verzegelde boekrol, die van binnen en van achteren, d.w.z. op de rugzijde beschreven is, of over een boekrol, die van binnen, *recto*, volgeschreven is en op de rugkant, achterop, *verso*, degelijk verzegeld is?

Th. Zahn heeft opgemerkt, dat Origenes ervoor verantwoordelijk te houden is, dat de lezing ontstond: 'beschreven van voren en van achteren, en verzegeld met zeven zegels'. Hij gebruikte de aldus gelezen tekst om zijn stelling van de meervoudige zin der Schrift te staven. Behalve een voor de hand liggende zou er ook een meer verwijderde en geestelijke betekenis zijn. Volgens Zahn is deze lezing en interpunctie onmogelijk (I, p. 329-334). Zou het hier gaan om een *hopisthografon*, een rol die aan de achterkant beschreven was, dan zou het verzegelen overbodig zijn, want dit betekende het voor de lezer ontoegankelijk maken van een geschrift (Jes. 29:11, 12; Dan. 8:26; 12:4). Bovendien zouden dan ook Johannes' tranen omdat niemand de rol kon inzien, onverklaarbaar zijn. En dit alles dan nog afgezien van de wonderbaarlijke allegorische toepassing, die Origenes hieraan verbindt. Naar het ons voorkomt, zijn deze stellingen van Zahn juist te achten en moeten we hier kiezen voor de vertaling, die *chiastisch* van een a. 'beschreven' b. 'aan de binnenkant' en van een b. 'aan de achterkant' a. 'verzegeld' spreekt. Wel wordt in Ez. 2:10 gesproken van een rol, die aan de voorzijde en aan de achterzijde beschreven was (verg. Ex. 32:15) met klaagliederen, gezucht en gejammer. Blijkens deze formulering ging het hier echter juist niet over een verzegelde rol, doch over een stuk waarvan Ezechiël bij zijn roeping direct kennis kon nemen. Het beschreef de oordeelsboodschap, die hij te brengen had. In Openb. 10, waar het over een nieuwe roeping van Johannes gaat, wordt naar Ez. 2 en 3 teruggegrepen. Hier wordt van een rol gesproken, die *geopend* in de hand van de engel lag (Openb. 10:2).

Hoe fungeert deze boekrol dan hier?

1. Men zou aan een *loskoopakte* van slaven kunnen denken. In 1962 zijn in het gebied boven Jericho rollen voor den dag gekomen, waarvan een met zeven zegels verzegeld was en de Samaritaanse koopacte van een joodse slaaf bevatte. Deze Samaria-papyrus I was gedateerd 18 maart 335 vóór onze jaartelling. Men zou dit gegeven in verband kunnen brengen met Openb. 5:10 dat van de loskoop der kerk spreekt (verg. 14:4). Verderop wordt ook gesproken van het boek des levens des Lams (13:8; 17:8). De rol zou dan de koopacte der kerk zijn.

2. Er is gewezen op het feit dat een romeins *testament* door zeven getuigen met zeven zegelen verzegeld moest zijn (Th. Zahn, I, p. 341, 342). De rol zou dan als testament de raad van God bevatten, die zich uitwerkt in kerk- en wereld-geschiedenis. De inhoud zou samenvallen met wat Openbaring verder beschrijft, eventueel tot hoofdstuk 10 waar een nieuw boekje aan de orde komt.

De gewoonte bestond actestukken van verschillende aard door zeven getuigen te laten verzegelen. Deze was niet alleen bij romeinen, maar ook bij de joden in zwang. De vraag is nu wat de *functie* van dit actestuk was.

Een beantwoording van deze vraag kan gevonden worden, wanneer bedacht wordt, waarom het in dit hoofdstuk gaat. Samenvattend kan gezegd worden, dat de *troonsbestijging* van het Lam visionair beschreven wordt. Hij was immers de Rechthebbende, die de Zijnen kocht (Openb. 5:9)?

In dit verband heeft het zin te vragen, of het ontvangen van het 'boek' soms met oud-oosterse kroningsriten samenhangt. Het is immers niet te ontkennen, dat Openbaring telkens zinspeelt op gebruiken, bij de antieke inthronisatie gangbaar. Een gekroonde koning ontving een kroningsnaam, een 'nieuwe naam' (verg. 3:12). Hij werd zoon van God genoemd (verg. Ps. 2:7; Openb. 1:5; 2:18, 27). Men zalfde hem; bij de hethieten werden de koningen gewijd met de 'heilige olie van het koningschap'. In de titulatuur verschijnen namen als: 'Tabarna, de gezalfde, de grote koning' (verg. Openb. 12:10; 19:16; 20:4, 6). Aan de koning werd bij de installatie een diadeem (verg. 19:12) en scepter (verg. 2:27; 12:5; 19:15) verleend. Hij zette zich op zijn troon (verg. 1 Kon. 16:11; 2 Kon. 13:13; Luc. 1:32; Openb. 13:2; 3:21). Bij de inthronisatie in Egypte is sprake van een *protocol*, dat aan de nieuwe koning aangeboden werd. Hierin waren de kroningsnamen van de farao, zijn 'goddelijke' afkomst en zijn macht vermeld. Het was dus een oorkonde van zijn legitimiteit. R. de Vaux verwijst in dit verband naar Ps. 2:7, 8: 'Ik wil gewagen van het *besluit des HEREN*: Hij sprak tot mij: Mijn zoon zijt gij; Ik heb u heden verwekt. Vraag Mij en Ik zal volken geven tot uw erfdeel'. Bij de kroning van Joas werd hem ook een 'getuigenis' overhandigd (2 Kon. 11:12). Deze getuigenis zal gesproken hebben van Gods verbond met David, zijn 'zoonschap', de vastheid van zijn troon bij gehoorzaamheid aan Jahweh (verg. 2 Sam. 7:8-16; Ps. 89:20-28; 132:11, 12, 17, 18). Er is veel voor te zeggen deze samenhang te aanvaarden (I, p. 185-195).

Van hieruit valt dan een helder licht op wat Openb. 5 ons tekent. De 'boekrol'-overname is *onderdeel van de inthronisatie naar antiek gebruik*. Hoe vertroostend is dan deze handeling! Gods verlossend decreet en getuigenis wordt overhandigd aan de Rechthebbende Spruit van Davids Huis, die als Zijn rijkgebied en erfdeel de gekochte uitverkorenen Gods mag ontvangen. 'Ik heb immers Mijn koning gesteld over Sion, Mijn heilige berg' (Ps. 2:6). Wie de HERE geteld heeft bij het opschrijven der volken (Ps. 87:6), stelt Hij onder de scepter van de Leeuw uit Juda.

Nu is het, zoals we reeds bij 3:5 gezien hebben, opmerkelijk, dat in 13:8 (17:8) ook van een boek gesproken wordt. Het is het boek des levens, maar er staat ook de bepaling bij: *van het Lam* (dat geslacht is). Juist deze laatste bepaling geeft te denken. *Er is samenhang tussen het boek des levens en het boek van het Lam*. Dit wettigt de conclusie, dat we in het protocol, het actestuk, dat het Lam als regent bij Zijn inthronisatie in ontvangst neemt, *het boek des levens* hebben te zien, waarin de namen van de burgers van het nieuwe Sion zijn geregistreerd. Aan een testamentaire beschikking en een koopacte is te denken, maar het hoofddaccent valt op het feit dat het hier om het protocol van de ten troon bestegen Vorst gaat, dat Zijn imperium omschrijft. Door de zegels te

verbreken zal Hij aan deze wilsbeschikking van de Vader uitvoering geven. De plagen, die het losmaken der zegels vergezellen, zullen tevens de verwerping van het afhoererende en revolutionaire verbondsvolk van vazallen uitbeelden.

Onder de omstreeks 1945/6 gevonden gnostische rollen van Nag Hamadi bevindt zich ook het Evangelie der Waarheid. Dit pseudo-evangelie, dat 'kerkelijke' taal met eigen inhoud vult en uit het midden der tweede eeuw zal stammen, spreekt van 'het levende boek der levenden'. De betrouwbare Jezus is geduldig geweest, 'terwijl Hij het lijden op zich nam, totdat Hij dit boek genomen heeft, daar Hij weet dat Zijn dood leven voor velen is. Zoals, zolang een testament (*diathèkè*) niet geopend is, het vermogen van de gestorven heer des huizes verborgen blijft, zo bleef ook het Al verborgen, zolang de Vader van het Al onzichtbaar was... Daarom is Jezus verschenen, Hij heeft dit boek tot zich genomen...' (EV XX, 6 e.v.).

We hebben hier met een gnostisch geschrift te maken, dat de vleeswording en de kruisiging niet serieus neemt. Anderzijds is niet in te zien, dat het Evangelie der Waarheid het boek van Openb. 5:1 e.v. zou verwisseld hebben met dat van 13:8 (17:8). Gezien de propagandistische strekking zal de auteur zich gehouden hebben aan de gebruikelijke kerkelijke exegese om zich de schijn van orthodoxie te geven. Het is niet in te zien, waarom hij in verband met zijn beoog, inzake dit punt, dat verder in het boek niet aangesneden wordt, met een geheel nieuwe exegese zou komen.

Daarom steunt deze passage, die het werk van Christus overigens in zulk een ahistorisch licht zet, onze exegese. Met name de verwijzing naar het testament (*diathèkè*) is opmerkelijk en geeft ons een vingerwijzing ten aanzien van de wijze, waarop de oude kerk 'het boek met de zeven zegelen' verstaan heeft.

Uit het bovenstaande volgt, dat we de inhoud van het boek niet willen gelijkstellen met de inhoud van Openbaring of een deel ervan (E. Lohmeyer, p. 53). Evenmin willen we dit het boek van Gods raadsbesluiten noemen (Th. Zahn, I, p. 338; R.H. Charles, I, p. 138; W. Bousset, p. 245). Het gaat hier niet om besluiten-in-het-algemeen, doch om het plan Gods met Zijn *uitverkoren*. Het is het boek des levens, dat bij beschikking van de Vader, krachtens een 'successie-verbond', aan de Zoon bij Zijn inthronisatie overgereikt wordt, daar geen andere middelaar optreedt.

Johannes ziet een sterke engel, die als een heraut met luide stem omroept: *Wie is waardig te openen de boekrol en los te maken zijn zegelen?* De vraag naar de Middelaar! En waarlijk geen vraag naar een 'alternatieve verzoening'. Het ontbrak er nog aan, dat men deze engel het lot van Zondagen 5 en 6 heeft doen ondergaan en hem van scholastiek beschuldigd heeft. Het heelal toont ontzag voor zijn vraag: een grote, drukkende stilte treedt in. Niemand van de schepselen in de driedeling der schepping (boven, op en onder de aarde; verg. Ex. 20:4), 'kein blasse Kreatur' (Heibelbergse Catechismus, Zondag 5, antw. 14) antwoordt. Het 'three-decker universe' zwijgt veelbetekenend. Door te vertalen: 'En (absoluut) niemand was bij machte om de boekrol te openen en erin te zien' vermijden we de gedachte dat 'inzien' zonder het 'openen' mogelijk zou zijn. Het 'inzien' wordt eerst een mogelijkheid nadat het 'openen' een feit is. Zie verder bij 5:1.

En ik weende zeer. De TR en de koinè-tekst hebben vóór het werkwoord: *ego*, de ik-vorm. Op zichzelf zou de werkwoordvorm (*eklaion*) ook de in het vorige vers genoemden aan kunnen duiden, maar dit wordt dan door de toevoeging 'ik' uitgesloten.

Het wenen drukt de machteloosheid van Johannes uit, maar ook veronderstelt

2, 3

4, 5

dit dat hij weet wat er op het spel staat. Het 'boek' is voor hem geen onbekende grootheid (verg. 3:5). Johannes weent niet, omdat anders de oordelen niet uitgevoerd konden worden. Hij weent omdat anders Gods raad tot verlossing niet uitgevoerd, verwezenlijkt kan worden. Eén van de 'oudsten' troost hem echter: *'Houd op met wenen! Zie, overwonnen heeft de Leeuw uit de stam van Juda, de Wortel Davids - ten einde te openen de boekrol en zijn zeven zegelen'*.

Leeuw uit de stam van Juda. Dit grijpt terug naar de zegen van Jacob over Juda (Gen. 49:9 e.v.). Nog altijd is de leeuw een joods embleem. De *wortel Davids* - herinnering aan de bekende messiaanse profetie in Jes. 11:1 en 10: 'Er zal een rijsje voortkomen uit de tronk van Isaï'. 'En het zal te dien dage geschieden, dat de volken de wortel van Isaï zullen zoeken'.

Merkwaardigerwijs is in Qoemraan een gedeelte van een commentaar zowel op Jes. 11 als op Gen. 49 gevonden, die beide van een messiaanse betekenis uitgaan. Tekstaanvullingen zijn cursief gedrukt. De vertaling is van A.S. van der Woude.

'NIET ZAL EEN HEERSER WIJKEN VAN DE SCHEPTEER VAN JUDA:
Als Israël heerschappij zal hebben,
zal het David *niet* ontbreken aan iemand,
die op de troon zit, - want
DE HEERSERSSTAF,
dat is het verbond van het koningschap *en de*
stammen van Israël zijn bedoeld met
DE VOETEN -,
als de Messias der Gerechtigheid, de Spruit van David, komen zal. Want hem en zijn zaad werd het verbond van het koningschap over Zijn volk verleend tot in eeuwige geslachten, omdat *het* bewaarde...
... de Wet tezamen met alle mannen
der Gemeenschap...' (4Q Patr 1-5)

Inzake Jes. 11:1 e.v.:

'Dit woord heeft betrekking op de Spruit van David, die zal verschijnen aan het eind der dagen.....zijn vijanden en God zal hem ondersteunen door de Wet en ..... en hem verlenen een majesteitelijke troon, een heilig diadeem en veelkleurige gewaden..... Hij zal hem de heersersstaf in zijn hand geven; over alle volken zal hij regeren en Magog verslaan' (4Q Jes. 35-39).

Inzake 11:3 (rechtspreken volgens wat hij ziet of hoort):

'De verklaring hiervan is, dat hij zal luisteren naar de priesters, de zonen van Zadok (?); zoals die hem leren, zo zal hij richten en overeenkomstig hun bevel zal hij rechtspreken. .... zal uitgaan een der priesters van de Naam met in zijn hand de gewaden....' (4Q Jes. 41-43).

Hieruit blijkt duidelijk, dat in Johannes' dagen onder de joden een messiaans hanteren van Gen. 49 en Jes. 11 voorkwam. Echter zien we ook, dat de messias toch min of meer gebonden werd aan de *priesterschap*, die hem instrueerde en de thorah voorhield. De Leeuw, de Wortel Davids, die Johannes ziet, staat echter niet naast de priesterschap van Levi. Hij is zélf Priester en Offer.

Johannes zag een *Lam*. Het stond temidden van de wachters en oudsten vóór de ontzaglijke en geduchte troon van God. Het *stond* en lag niet, hoewel het aan de keel het lidteken van de *slachting* droeg. De dodelijke wonde van dit gekeelde Offerlam was blijkbaar genezen. Dit Lam was Jezus Christus uit het geslacht van David, de Leeuw van Juda, de verwachte Spruit. Waarachtig mens, geboren uit de Joodse koningsstam en uit de Joodse koningsdynastie.

6

Het 'als geslacht' mag niet tot de conclusie voeren, dat het eigenlijk niet waar was, wat Johannes zag. Het 'als' moet verstaan worden vanuit de taal der apocalypsen: zo zag het eruit, *zo was het kennelijk*.

De oudchristelijke *Testimonia* (Getuigenissen) laten zien dat de kerk de titel 'Lam' zowel met het paaslam (Ex. 12, steeds de 'tekst' van de oudchristelijke paaspreek) als met Jes. 53:7 ('als een lam ter slachting geleid') verbonden heeft. Verg. Melito, *PP* 1, 3-6, 12-14, 64 en *passim*. De Septuaginta gebruikt in Jes. 53:7 het woord *amnos* voor lam. Dit geschiedt ook in Joh. 1:29 en 36. In Openbaring wordt echter steeds van *arnion* gesproken.

Nu komt *arnion* voor in Jer. 11:19 LXX. Deze tekst wordt in Melito, *PP* 63 en ook bij Justinus, *Dial.* 72, 2 als 'bewijstekst' geciteerd. 'Ik ben als een argeloos lam ter slachting geleid'. We zullen bij het gebruik van het woord *arnion* (lam) in Openbaring dus ook mede Jer. 11:19 in rekening hebben te brengen, dat spreekt van het lijden van de profeet Jeremia door zijn eigen volk. In Christus worden niet enkel 'de ceremoniën der wet' (Ex. 12) en de profetische uitspraken (Jes. 53) vervuld, doch ook komt in Hem *het lijden der rechtvaardigen* tot voleinding en vervulling. Hij is het eenmaal geslachte *Arnion*, dat het *biblion* (de boekrol) uit de hand van Zijn Vader kan aanvaarden.

Arnion is in het koinè-grieks geen verkleinwoord meer, evenmin als *biblion* of *thèrion* (wild dier) dat zijn (G. Mussies, p. 108). Het triviaal spreken van Von Zinzendorf over 'Papa, Mama (de Heilige Geest) und ihr Flämmlein, Bruder Lämmlein' is reeds daarom volkomen er naast. Door de titel *Arnion* wordt Christus als de Sterke Held, die overwòn, ten tonele gevoerd.

Christus is de krachtige Ram, die *zeven horens* draagt. De horen is in de Schrift beeld van kracht en macht. Verg. Deut. 33:17; 1 Sam. 2:1; Ps. 75:11; 89:18. In verband met de Messias: 1 Sam. 2:10; Ps. 132:17; Luc. 1:69). De hoornen wijzen erop dat het Lam in staat is om Zijn voornemen uit te voeren. En dit troost, wanneer later monsters met horens verschijnen.

Het *zevenvoudig* wijst op het Goddelijke, zoals er ook sprake is van zeven ogen en zeven Geesten.

De *zeven ogen* zijn de *zeven Geesten die uitgezonden zijn in het ganse land*. Hier wordt gezinspeeld op Zach. 4:10: 'Deze zeven zijn de ogen des HEREN, die de ganse aarde (het ganse land) doorlopen'. Deze passage kan in verband gebracht worden met de sluitsteen, waarop zeven ogen waren (Zach. 3:9). Juist wanneer in Zach. 3:9 van die 'ogen' sprake is, wordt ook de Spruit genoemd, de Messias-Knecht, die komt. 'Ikzelf zal het graveersel graveren, luidt het Woord van de HERE der heerscharen, en Ik zal op één dag de ongerechtigheid van dit land wegdoen'. De 'ogen' staan dus op de Steen des Hoeks, de *Roosj Pinah*. Zij zijn garantie van de Spruit en van de laatste Grote Verzoendag. Zij zijn de ogen des HEREN, die alles zien, wakend en richtend.

In verband met onze tekst zegt dit dus, dat de Geest des Heren HEREN op Christus rust. Hij is de Spruit en de Priester; de verwerkelijking van alle beloften brengt deze Steen, die de bouwlieden verwierpen. Hij is mens (uit Juda, David) en God. De volheid van de Geest is op deze grote Hogepriester, die zelf Lam is.

Lam! Van nu aan zal dit woord Openbaring beheersen en telkens weer klinken gaan.

Lam - geslacht en staande! Die een dode geweest is en zie, levend is Hij tot in de eeuwen der eeuwen (Openb. 1:18). Het beeld is vol van paschale motieven. We denken aan de uittocht en het pascha; aan Israëls paasfeesten en aan

Christus' sterven als paaslam (Joh. 19:37; 1 Petr. 1:19; 1 Cor. 5:7). Hier is het *kosjer*, volgens het ritueel geslacht Lam (lidteken aan de hals), dat de ongerechtigheid van het land naar de orde van Jes. 53 op één dag heeft weggedragen (Zach. 3:9). Zie het Lam Gods! Was de apostel Johannes geen discipel van Johannes de Doper, die aldus op Christus wees (Joh. 1:29 en 36)?

Het is een zegen, dat bij alle speculaties inzake het laatste bijbelboek over de betekenis van de figuur van het Lam vrijwel geen verschil van mening is. Hier is het waarachtige Paaslam Jezus Christus.

Men heeft in minstens twee antieke synagogen (Doura-Europos aan de Eufrat en Beth-Alfa in Israël) de tekening gevonden van de 'binding van Izaak' (de *aqedah*), 'het offer van Abraham'. Onder de joden heerste de mening dat dit feit dat op pasen, 14 Nisan, zou plaats gevonden hebben, *verdiensteijk* was voor al Abraham's nakomelingen (SB 1, p. 959; Hedegård, p. 12, 175, 177). Daarom die afbeelding. Door het offer van de ram, telkenmale in de tempel herhaald, was de verzoening er. *In de plaats van Izaak* werd de ram immers geofferd (Gen. 22:14)? Na de ram had men nog wel een messias-koning (met zonen van Zadok naast zich) nodig, doch de kwestie van *verzoening* was reeds via de tempelcultus geregeld.

Johannes ziet dat Jezus Christus de Ram is. Hij werd gebonden, opdat Hij ons zou ontbinden en de laatste Grote Verzoendag tot stand zou brengen. Het visioen van Openb. 5 kan beslist anti-synagogaal genoemd worden. Verzoening alleen door de 'binding' van Jezus Christus! Dit blijkt niet alleen als we resultaten van opgravingen en joodse liturgieën en geschriften, die over de *aqedah* van Izaak handelen, met Openbaring 5 vergelijken. Dit komt ook naar voren in de patristische literatuur. Bij Melito, die het paaslam typologisch op Christus betreft, vinden we tevens de verwijzing naar de binding van Izaak. 'Wanneer gij derhalve de verborgenheid des Heren wilt zien, let dan op... Izaak die eveneens aan handen en voeten gebonden werd' (PP 59). 'Deze is het,... die in Izaak gebonden werd' (PP 69). Ten aanzien van Christus wordt de binding (Matth. 27:26; Joh. 19:1) daarom opzettelijk vermeld (PP 79, 100).

Het Lam mocht de lijfwachten Gods passeren, de cherubim keerden Hem niet. Het mocht naderen, zoals de hogepriester de ark op Grote Verzoendag naderde. Omdat Het geslacht was, daarom kwam Het nu en nam het boek aan uit de hand van de Zetelende op de troon. Het was de *Rechthebbende* (Ez. 21:27; verg. Jer. 30:21), die de wilsbeschikking ging openen om recht te doen aan Zijn kerk. De TR heeft achter 'nam' nog: 'de boekrol'.

7

A. Kuyper moet eens gezegd hebben: 'Wat wezenlijk is, is volstrekt niet altijd werkelijk; het kruis van Golgotha, het lijden, de opstanding, heeft niets aan ons heil toegebracht. Met te meenen, dat we door het kruis en de opstanding verlost zijn, raakt men van God af en op Hernhutterschen en Methodistischen weg. Neen! stipt gereformeerd is het, dit ten stoutste te ontkennen en altoos met de profeten terug te komen op den raad Gods. Is dan het kruis van Christus zonder beteekenis; wil het dan niets zeggen? Nee, maar het is de *essentie* niet; het is de realiteit, die uit de essentie moet komen, anders is het geen essentie. Dat wij verlost zijn, ligt vóór onze geboorte besloten in den raad Gods, maar voor ons bewustzijn wordt dit pas reëel, als wij gerechtvaardigd zijn in foro conscientiae. De vleeschwording van het Woord, het lijden, het kruis, is niets dan het reëel maken van wat essentieel in God bestond en bestaat' (*Dic-taten Dogmatiek* III, p. 71).

Doch hoe anders dan deze tijdloze filosofische overwegingen, die aan het Evangelie der Waarheid herinneren, spreekt Openbaring 5, dat in de rouwdienst in de haagse Zuiderkerk vóór de uitvaart van Kuyper gelezen werd. Daarin komt wel Gods besluit aan de orde: de boekrol. Doch tevens hebben Christus' kruis en opstanding een essentiële plaats. Deze maken maar niet reëel wat tevoren in God bestond, doch vormen een noodzakelijk onderdeel van de verlossing, het toebrengen van ons heil. Christus *moest* lijden (Luc. 24:46; Hand. 2:23; Hebr. 2:14 e.v.) en daarna opstaan: dat was geen bijkomstigheid, als zou het heil er ('in essentie') tóch al wezen. Neen, daarop wachtte hemel en aarde. Toen is het heil *verworven*, toen kwam er eerst de essentie, het wezen van de verlossing, de loskoop der kerk.

Huldigingsliturgie (5:8-14)

8

Bij een troonsbestijging hoort ook een acclamatie. Men blies op horens en trompetten, klapte in de handen: Leve de koning! De hoge beambten brachten hun onderwerping tot uitdrukking en de nieuwe heerser bevestigde hen in hun ambten (1 Kon. 1:34, 39, 47; 2 Kon. 9:13; 11:12, 14). Iets dergelijks vinden we ook hier. Na de inthronisatie klinken huldigende lofzangen. De *wezens* (lijfwacht) en *oudsten* (ministers) vallen tegelijk vóór het Lam neer; elk heeft een cithar en een gouden schaal vol soorten reukwerk in de hand - de gebeden der heiligen (Ps. 141:2). Reukwerk speelde een belangrijke rol in de tempeldienst (Deut. 33:10), evenals het zingen van Psalmen. Ook van dit laatste is hier sprake. Denkelijk zijn de cithars en wierookschalen alleen aan de oudsten toe te kennen. Het *lied* wordt dan door wezens en oudsten gezamenlijk gezongen. De *schaal* of *schep* is een echt tempelvoorwerp (Ex. 27:3; 1 Kon. 7:40; Jer. 52:18). De schalen van de oudsten zijn vol van *reukwerken*. In de dienst bij het heiligdom werd van meer dan één reukwerksoort gebruik gemaakt; daarom hier: *reukwerken*. Het reukwerk symboliseerde de *gebeden* (Ps. 141:2). Hier geldt het de gebeden der *heiligen*. Met 'heiligen' worden in Openbaring geen engelen bedoeld (als in Judas: 14), doch *kerkleden* (1 Cor. 1:2). Aan een speciale klasse van bijzonder verdienstelijke mensen hebben we hier niet te denken. De 'heiligen' zijn de afgezonderden, die het getuigenis van Jezus bewaren, de geroepenen, volhardenden (Openb. 13:10; 14:12). Nu hun Heer de troon bestegen heeft, wordt via de oudsten hun schreeuw om recht als een *petitionnement* vóór de nieuwe Koning gebracht. De inthronisatie roept om komend machtsbetoon; de zegels moeten verbroken en de anti-messiaanse opstand gedempt worden, naar de orde van Psalm 2.

De roomse kerk heeft zich wel op het 'middelaarswerk' der oudsten inzake de gebeden der heiligen beroepen ter verdediging van de leer dat het geoorloofd is om de engelen of 'heiligen' op te roepen voor ons voorbede te doen, of dagen naar hun namen te noemen. Dit beroep op Openb. 5:8 (en 8:3) is echter niet stringent. We zien wel, dat de engelen *ingeschakeld* zijn in de dienst der gebeden; doch dit geschiedt niet omdat *wij* hen daartoe roepen, doch omdat *God* hen als Zijn hemelse 'priesters' heeft aangesteld. Verering en aanroeping van de engelen door de kerk op aarde is daarom niet op haar plaats. De engelen hebben zelf geen verlossende kracht tot enig Middelaarswerk.

Daar de oudsten geen kerkrepresentanten zijn, vervalt bij voorbaat de gedachte, dat de kerk-in-de-hemel *middelaars-werk* zou verrichten door onze gebeden aan God aan te bieden. Aanroeping van heiligen wordt zeker niet door het christocentrische Openb. 5 gevorderd. Wel gaan we door de consequenties, die men trekt uit de exegese: oudsten = kerk (van oude en/of nieuwe verbond), verstaan hoe gevaarlijk deze uitlegging is. We zien vóór ons de glorieuze byzantijnse droom; de vierentwintig als heiligen gedachte 'oudsten', geschilderd en gebeeldhouwd op kerkwanden, triomfbogen van het koor en langs tympanen van kerkportalen. 'Ze zitten daar op tronen en hebben gouden kronen op hun hoofden, zegt Openb. 4 (...) Wij - de Kerk op aarde en al wat hier beneden is - worden dus niet door Christus alléén geregeerd, maar mede door de kerk daarboven' (H.B. Visser, *Geef Rekenschap*, Utrecht/Antwerpen 1954, p. 67, 68). De 24 oudsten zijn door Rome bekleed met regermacht en middelaarsarbeid; het is de kerk zelf, die optreedt voor de kerk op aarde. Nu we op zuiver exegetische gronden de oudsten met engelen identificeren, staan we in dogmatisch opzicht des te sterker tegenover de drang om het schepsel te laten meewerken in Christus' verlossing.

Hier wordt Christus alléén gehuldigd. De oudsten grijpen de cithers en gaan mèt de wezens psalmodiëren. Zij zingen een *nieuw*, d.w.z. op de ingetreden finale verlossing ingesteld, lied ter ere van het Lam.

Er was gevraagd, wie het waard was het boek te openen. Nu *Christus* dit bleek te zijn, begon dit lied, evenals dat van 4:11 ter ere van *God*, óók met: *Waardig zijt Gij!* Christus is waardig, heeft de macht, is er toe gerechtigd, het past Hem om het boek te nemen en zijn zegelen te verbreken. *Want* Hij is *geslacht* en heeft er voor God *gekocht* met Zijn bloed. Golgotha is de reden, dat Christus Troonpretendent kan zijn. Door de rituele slachting van het Lam kwam een *koop* tot stand. Mensen zijn uit allerlei stam en taal en volk en natie losgekocht van het geweld des duivels. Deze loskoop resulteert in *dienst*. Christus verwierf het eigendomsrecht over de losgekochten, die Hij Gode wijdt. Zij zijn door Hem gemaakt tot een koninkrijk en priesters; als koningen zullen ze op aarde heersen. Christus' verlossing was maar niet een bevrijding *van*, doch ook een vrijmaking *tot*. Vrij van satan, vrij tot priesterlijke dienst. Deze dienst is die van het *priesterschap* aller gelovigen, dat niet meer geremd wordt door verschil van taal of ethnische achtergrond. De kerk is geheel aan God gewijd en kent geen verdeling van het leven meer.

Moet hiernaast dan niet het *koningschap* genoemd worden? Opvallend is, dat de *toekomstige* tijd gebruikt wordt: *zij zullen als koningen regeren op* (of: over) *het land* (Ps. 45:16). De kerk is wel een koninkrijk, doch zij bezit vandaag nog niet de regering. Denken we maar aan het paulinische: 'Was het maar zo, dat gij koningen geworden waart' (1 Cor. 4:8).

Veel handschriften lezen: 'en Gij hebt ONS gekocht'. De Alexandrinus en de ethiopische vertaling lezen het woord 'ons' niet. Sommige handschriften lezen echter: 'Gij hebt voor ONZE God gekocht'. Het 'ons' is dan in verband met God gebruikt.

In vs. 10 leest de TR weer 'ons' in plaats van 'hen' en zo komt het ook in verschillende vertalingen voor. Het tekstgetuigenis voor 'hen' is echter zeer sterk. Het: 'Wij zullen als koningen regeren' komt ook verder alleen in de TR en in enige vertalingen voor. Het feit dat er handschriften zijn, die in vs. 9 van 'ONS' gewagen en in vs. 10 van 'HEN' spreken, wijst er op dat iets verkeerd gegaan is. Blijkbaar heeft men later op grond van 'ons' in vs. 9 zich tot correctie van 'hen' in vs. 10 laten inspireren. Hierbij kan ook rekening gehouden worden met uitleggingen als van Augustinus over de duizend jaren van Openb. 20. De kerk zou vandaag reeds heersen. Een dergelijke opvatting kan de wijziging van 'ons' in 'hen' bevorderd hebben.

Argumenten die aan de inhoud en het verband ontleend zijn, dienen hier de doorslag te geven, in samenhang met de gehele bijbel. De Schrift stelt elders steeds dat we koningen zullen worden, doch in het heden met veel verdrukkingen hebben te maken. Zie bij 1:6.

Een factor, die bij de beoordeling van deze tekst een remmende invloed uitoefent, is de in gezangen neergelegde 'triumfale' traditie. In de proefbundel van The Canadian Reformed Churches zijn drie hymnen opgenomen, die de gelovigen als koningen voorstellen, mede op grond van genoemde tekstlezing (39-41). In het *Liedboek der Kerken* is dit aantal één (317) en in de voorgestelde bundel van De Gereformeerde Kerken in Nederland (vrijgemaakt) drie (17, 33, 26).

De kerk heeft de mooie titels uit Ex. 19, het thema van de Pentateuch, geërfd. Haar leden zijn gemaakt, verheven, tot de grote eer, dat zij een vazalstaat van Hem mogen vormen. Een koninkrijk en priesters. Dat is het heden. En de toekomst belooft nog meer: als koningen met Hem heersen (verg. 2 Tim.

2:12). Mogelijkheden tot het organiseren van een parade van mannen-broeders biedt de Schrift ons niet. 'Want het schijnt mij toe, dat God ons, apostelen, de laagste plaats heeft aangewezen als ten dode gedoemden, want wij zijn een schouwspel (*theatron*) geworden voor de wereld, voor engelen en mensen' (1 Cor. 4:9). *Engelen* zingen in Openb. 5:9, 10 over de *kerk*. Ze vermelden haar *huidige* status (koninkrijk, priesters). En de *toekomende*: als koningen regeren *op het Land*, nieuw Erets Jisjraël, de nieuwe *Gan Eden*, Hof van Eden. Hier lonkt de toekomst voor de gemeenten onder het kruis, een toekomst aan de andere zijde van Christus' wederkomst. Doch de kerk vergete niet, wat de hemel over haar heden zegt. Want bij alle druk mag het thema van de Pentateuch aan haar vervuld worden: *zij vormt een koninkrijk van priesters* (Ex. 19:6; Jes. 61:6; verg. Openb. 1:6). Er zijn nu geen leken en hiërarchische geestelijken meer; allen zijn in de priesterstand opgenomen door Christus' loskoop. Het Lam kocht tot *dienst*. En Zijn beloften blijven (20:6; 22:5; 3:21). Nogmaals wijzen we naar de vraag, wat in 'het boek' staat. Het blijkt, dat het in het lied van oudsten en wezens vanzelfsprekend wordt geacht, dat Christus de boekrol opent, *omdat Hij Zijn volk van priesters en aanstaande koningen loskocht*. Is er een andere conclusie mogelijk, dan dat op de rol de namen der gekochte burgers van het nieuwe Jeruzalem staan?

Na de hulde uit de naaste omgeving van de troon (levende wezens en oudsten), volgde de stem van de hemelboden die in groten getale de troon omringden (verg. Dan. 7:10; Ps. 68:18; Judas:14). De vertaling: 'Tienduizendmaal tienduizenden en duizenden *maal* duizenden' is hier wel mogelijk, maar niet wenselijk.

11

Tienduizend is evenals duizend een rond getal. Een *divisie* wordt door *duizend* uitgedrukt, een leger door *tienduizend*. Het is leerzaam om in dit verband I Sam. 18:7 op te slaan. Saul werd gehuldigd in een reidans als een die een troep versloeg, David als een held die een leger overweldigde. Zie verder Gen. 24:60; Lev. 26:8; Deut. 32:30; 33:2; Ps. 3:7; 91:7, die elk voor zich zeer illustratief zijn. Het Lam wordt gehuldigd door myriaden legers, samengesteld uit duizenden divisies. Tienduizenden van tienduizenden en duizenden van duizenden.

Het lied van de menigte dezer liturgische geesten gold weer het geslachte Lam. *Zeven* zaken worden genoemd als Hem rechtens toekomende. Allereerst de kracht (*dunamis*), omdat deze sterke Ram met Zijn zeven horens de satan overweldigde en aan hem de kerk ontrukte.

12

Vervolgens: *rijkdom* en *wijsheid* en *sterkte*. Christus ontledigde zich, werd arm om ons, Zijn kruis geldt ook als de grootste dwaasheid en zwakheid. Doch wat voor de wereld zwak is heeft God uitverkoren om wat sterk is te beschamen; en wat voor de wereld dwaas is heeft God uitverkoren om de wijzen te beschamen. Christus' armoede verwierf grote *rijkdom*. Daarom behoort deze Hem toe. We vertalen niet met het wensende 'zij', doch met het verklarende 'is'. Christus beschikt over deze zevenvoudige deugden. Aan Hem behoort ook de *eer* en de *doxa* (*heerlijkheid*), benevens de *eulogia* (*lof*; hebr.: *berakah*) tot in de eeuwen der eeuwen. *Eulogia*, lof, herinnert aan de joodse gewoonte om vele *berakooth*, zegeningen, uit te spreken. Wij gebruiken verschillende woorden, maar voor de jood was het één woord: Gods zegenen van

ons en òns zegenen (= loven) van God. Nòg vangt de joodse zegenspreuk aan met: *Baruk atthah Jahweh*, geloofd, geprezen zijt Gij, HERE! In dèze lofverheffing wordt gezegd, dat de lof toekomt aan het Lám. Voor Hem zijn alle *berakooth*. De joodse liturgie wordt hierdoor aangevallen, van een groot manco beschuldigd: *de berakooth aan het Lám ontbreken daarin*. Maar hier spreken al de engelen deze uit.

Ja, al het *schepsel* in zijn *vierderlei* woonplaats (hemel, aarde, onder de aarde, zee), dat eerst zweeg (5:3), verbrak de stilte. Het *en autois* (daarin) na 'zie' slaat niet alleen op alles wat in de zee is, maar ook op alles wat zich in hemel en op aarde bevindt. Willibrord-vertaling parafraserend: 'in het ganse heelal'. Het *kai* kan als *ja* vertaald worden: 'Ja, alles wat in deze (genoemde gebieden) voorkomt'. Het laatste woord uit de lofverheffing der engelen opnemend, gingen de creaturen nu een *viervoudige* doxologie uitspreken van Hem, die op de troon zit EN van het Lam: *Lof, eer, heerlijkheid en kracht*. We zien weer iets van de betrokkenheid der schepping op Christus' heilswerk. Het schepsel verlangt reikhalzend naar de verlossing der kerk (Rom. 8:19 e.v.). Christus is niet gestorven voor bleke zielen; Zijn arbeid gaat het ganse heelal aan. Alles heeft in Hem zijn systeem (Col. 1:17; in elk geval in het vlakbij Colosse gelegen *Laodicea* bekend). Hoe zou het ook: werd alles niet mede door Hem geschapen (Hebr. 1:2)? Hij is de Aanvang der schepping Gods (Openb. 3:14). Daarom gaan al de stromen vrolijk zingen, de rivieren klappen in de handen en de bergten bedrijven vreugde. Want Gods raad werd door het Lam uitgevoerd, die de vloek der creaturen droeg. Met '*amen*' sloten de wezens zich bij deze universele lof op deze Bonds- en Rijks-dag aan (1 Cor. 14:16); en de oudsten wierpen zich neer, boden hun kronen aan en brachten hulde volgens voorgescreven groot-koninklijk protocol (Openb. 4:8, 9).

13, 14

We kunnen de doxologieën aldus samenvatten:

I. Lof aan God, de Schepper.

- a. Lofzang der drie wezens; 3 x heilig!' (4:8).
- b. Toekomstige lofzang der drie wezens; doxologie met 3 attributen (4:9).
- c. Toekomstige lofzang der oudsten; doxologie met 7 attributen (4:11).

II. Lof aan het Lam, de Verlosser.

- a. Lofzang der oudsten en dieren (5:9, 10).
- b. Lofzang der engelen (5:12). Deze noemt 7 attributen.

III. Lof aan God en het Lam.

- a. Lofzang der schepselen uit 4 regionen. Deze noemt 4 attributen (5:13).
- b. 'Amen' van wezens en neerbuigen van oudsten (5:14); en tevens uitvoering van de geprojecteerde doxologieën (4:9-11; 1bc).

De toorn van het Lam

De opening van zes zegels (6:1-17)

1

De zegels worden nu geopend door het Lam. Zij kunnen in $4 + 3 (= 2 + 1)$ ingedeeld worden. De eerste vier vormen een eenheid. Zij spreken van de gerichten over het land, dat door het getal vier gekenmerkt wordt.

Na de opening van elk van de zegels geeft één van de vier levende wezens een bevel: *Kom!* De vraag kan nu rijzen: Wordt dit in deze thematische visioenen tegen de respectievelijke *ruiter* of tegen *Johannes* gezegd?

In het eerste geval zou de vertaling: Voortwaarts! geoorloofd zijn (verg. Deel I, p. 189; Zahn, II, p. 348).

Wanneer Johannes aangesproken zou zijn, zouden we dienen te vertalen: Kom! Op zichzelf zou dit niet onmogelijk zijn, daar een dergelijk bevel meermalen, zij het in andere woorden, tot Johannes gericht is (Openb. 4:1; 11:1; 17:1; 21:9). De frequentie ervan in Openbaring 6 zou slechts verwondering kunnen wekken.

Het feit doet zich echter voor dat in vs. 1 vele getuigen (o.a. de Sinaiticus en wel ongeveer 120 minuskels) lezen: 'Kom en zie!' (*ide* of *blepe*, zoals ook de TR heeft). Een dergelijk verschijnsel doet zich ook voor bij vs. 3, 5 en 7. In dit geval is het bevel stellig tot de ziener gericht. Doorgaans maakt men zich van deze laatste lezing af door te zeggen dat het 'en zie!' toegevoegd is, omdat men meende dat *Johannes* aangesproken werd.

In dit verband moet het echter onze aandacht vragen, dat het: 'Kom en zie!' ook in Joh. 1:47 voorkomt; verg. 1:40 en 11:34. We hebben hier te maken met een uitdrukking, die in talmoedische geschriften vaak voorkomt om op iets nieuws en belangrijks attent te maken. Zie SB II, p. 371. C. Schoettgen heeft daarop reeds gewezen in zijn: *Horae hebraicae et Talmudicae*, Dresdae & Lipsiae 1733.

Deze uitdrukking komt echter niet uit de lucht vallen. We lezen in Ps. 46:9, 10: '*Komt, aanschouwt* de werken des HEREN, die verwoesting op aarde aaricht, die oorlogen doet ophouden tot het einde der aarde, de boog verbreekt, de lans stukslaat'. En in Ps. 66:5, 6: '*Komt en ziet* Gods daden; Hij is geducht in Zijn doen jegens de mensenkinderen: Hij veranderde de zee in het droge, te voet trokken ze door de rivier' (het exodus-motief!). Er is rekening mee te houden, dat de Psalmen bij de joden (-christenen) bekend waren en het aanslaan van enkele accorden de volledige melodie in gedachten riep. Dit is ook in rekening te brengen bij Joh. 1:40 (TR: 'Komt en ziet!'; verg. vs. 47) - het eerste woord dat Jezus tot Johannes en Andreas richtte - en bij de donderende stem der vier wezens in Openb. 6.

Eerder dan hier van een weglating van het 'en zie!' te spreken, valt te overwegen of niet de exegese dat de ruiter op het witte paard Christus was, aanleiding gaf tot het weglaten van het: 'en zie!'. De verwarring die er in de tekst in vs. 1, 3, 5, 7 op dit punt bestaat (ook inzake: 'en ik zag, en zie' dat volgt) kan deze overweging onderstrepen. Houden we in het oog, dat uit hoofdstuk 4 en 5 blijkt, dat de vier wezens liturgisch optreden en daarbij 'synagogale' taal spreken, bijbeltaal, dan kan het in dezelfde lijn liggen, dat zij in hoofdstuk 6

psalmtaal spreken. Zij geven dan psalmodiërend exegese bij wat aanschouwd wordt: de werken des HEREN, de God van de exodus die in de uitwerking van Zijn heilsplan verwoestingen in het land aanricht.

Het eerste wezen wordt met een telwoord (één) aangeduid. Dit kan als een rangtelwoord ('eerste') vertaald worden (verg. 9:12), aangezien bij de volgende wezens ook het rangtelwoord gebruikt wordt ('tweede', enz.). Het eerste wezen is dat met het aangezicht als van een leeuw. Ook hier gaat de leeuw voorop (verg. 5:5).

De vier ruiters vormen een eenheid. In Zach. 1:8 is sprake van rapportrijders en hun kommandant, die paarden van verschillende kleuren bereden. De ruiters brengen verslag uit: in het land zijn er nog geen activiteiten in verband met de tempelbouw. In Zach. 6 is het beeld hoopvoller: strijdwagens, bespannen met paarden in verschillende kleur, vertrekken naar alle vier windrichtingen. Het verband tussen Openb. 6 en Zach. 1 en 6 is niet louter formeel. Zoals dáár sprake is van dienaars van Jahweh, die ten behoeve van het overblijfsel van Israël uittrekken, zo is in Openb. 6 eveneens sprake van hemelse machten, die Gods wil doen in verband met hen, die op de rol des levens geschreven zijn. Het verband tussen de eerste vier zegels en het vijfde zegel moet verder opgemerkt worden. In het vijfde zegel wordt getoond hoe de 'zielen onder het altaar' om wraak roepen. Het eerste tot het vierde zegel laat zien, hoe deze uitgeoefend wordt.

De gerichtten, die zegel II-IV uitbeelden, herinneren aan het voorkomen van het trio zwaard-honger-pest, dat zo vaak in het Oude Testament naar voren komt, te beginnen bij Lev. 26:21-25. Daar is tevens van de *zevenvoudige* wraak van het verbond sprake en dit verklaart de betekenis van de *zeven* zegels: het gaat om de uitoefening van de *zevenvoudige* wraak van het verbond, waarvan in Lev. 26 vier maal sprake is (vs. 18, 21, 24, 28).

In het laatste lied van Mozes vinden we het trio eveneens weer terug (Deut. 32:24, 25), waarbij evenals in Lev. 26:22 en Openb. 6:8 ook de wilde dieren genoemd worden (Deut. 32:24). In de aankondiging van de verbondsvloeken in Lev. 26 en in de Magna Charta van Israël (Deut. 32) staat reeds wat de zegels ontvouwen. Opmerkelijk is, dat in Deut. 32:23 en 42 van *Gods* pijlen gesproken wordt, zodat daarmee verklaard wordt, waarom de ruiter op het witte paard in Openb. 6:2 een *boog* draagt. Evenals er een *zwaard* des HEREN is (Openb. 2:16) is er een *boog* des HEREN. In het geweldige lied van Hab. 3, dat met Deut. 32 nauw samenhangt, is óók van de boog en pijlen des HEREN sprake (vs. 9). Bij de profeten Jeremia en Ezechiël treffen we verder op vele plaatsen de weerklank van het in Lev. 26 en Deut. 32 genoemde trio aan (Jer. 14:12; 21:7, 9; 24:10; 27:13; 29:17, 18; 32:24, 36; 34:17; 42:17; 44:13; Ez. 5:12, 17; 6:11, 12; 7:15; 12:16). Bij de uitleg van de vier zegels dient daarom vastgehouden te worden, dat het hier gaat om de aankondiging van een gericht over het land van het *verbond*, over het afvallige *verbondsvolk*.

In de kunst spelen de paarden van Openbaring een grote rol. Ze zijn vaak los van de context gezien. Men heeft deze visioenen een gesaeculariseerd en mondiaal karakter gegeven, en als het ware uit Openbaring uitgepeld. De paarden van Openbaring zijn tot een 'begrip' geworden, een symbool van oorlogsleed *in het algemeen*. Een generaliserend actualiseren valt op te merken. Het wordt een magisch realisme, dat in algemeenheden blijft hangen. Het symbool

der paarden acht men toepasselijk op elke oorlog, elke strijd. Men heeft zelfs een film opgezet: The four horsemen of the Apocalypse. Evenals ten aanzien van veel neo-apocalyptische literatuur en van schilderijen als van A.C. Willink in zijn vroeger stadium gesproken kan worden van een *verwereldlijking* van de gerichtsgedachte, zo is dat zeker in het geval van de 'four horsemen'. De context wordt gemist: het Lam dat opent en in gerechtigheid de afval van de Here en het tegenstaan van de ware kerk bestraft; iets dat Dürer nog wist te raken. De kunst van vandaag is vol van 'apocalyptisch gevoel'. We moeten echter niet denken, dat een artistiek peinen in muziek, schilderkunst en literatuur over de ondergang van het avondland, een existentiële beleving van een godendeemstering, een mondiale wereldangst, een klagen over de Grote Machine, de ziellose stad, de Superstaat, het harakiri van het westen, de Baal 'Society', de asfaltcultuur en het vijftiengste uur, zo ongeveer gelijk te stellen is met een verstaan van Openbaring. Er is een *breuklijn* tussen de pessimistische apocalyptische kunst van heden en de nationalistische en mondiale apocalyptiek omstreeks het begin van onze jaartelling aan de ene kant *en* de Openbaring aan Johannes aan de andere zijde. Het is het verschil tussen *valse* en *ware* profetie. Aangezien de kunst, of we het nu willen erkennen of niet, een zeer grote invloed heeft op de exegese, daar kunst zelf exegese is, dienen we ons bewust te zijn dat deze vaak meer met heidense of joodse apocalyptiek samenhangt, ook al gebruikt zij motieven uit Openbaring, dan dat zij de prediking van Openbaring doorgeeft. De stichtelijke literatuur is verder vol van dezelfde veralgemening van de vier ruiters, zodat de uitleg gemakkelijk aansluiting kan vinden bij een al te vlotte existentialistische of nationale interpretatie (verg. het goudse Bevrijdingsglas).

Deze aansluiting wordt bevorderd, doordat het dogma van het evolutionisme ook in christelijke kring wortel schoot, zij het dan in het geloof aan een 'devolutie': het wordt al slechter. Een verwijzing naar Pred. 7:10 is hier wel op zijn plaats: 'Zeg niet: Hoe komt het, dat de vroegere tijden beter waren dan deze? Want niet uit wijsheid zoudt gij aldus vragen'.

Inzake de ruiter op het witte paard zijn verschillende uitleggingen naar voren gekomen. Reeds bij Irenaeus, *Adv. Haer.* IV, 21 vinden we de toepassing ervan op Christus. Deze uitleg heeft zich beroepen op Openb. 19:11, waar we Christus zien verschijnen als een ruiter op een wit paard. Het zou echter vreemd zijn, dat Christus als Lam het zegel zou openen, terwijl Hijzelf dan op bevel zou uitrijden. Bovendien is de Ruiter van Openb. 19 van een zwaard voorzien, dat uit Zijn mond uitgaat (vs. 15), terwijl de ruiter van Openb. 6 een boog draagt. Ook is de Ruiter van Openb. 19 gekroond met vele diademen (vs 12), terwijl die van Openb. 6 een krans draagt (vs. 2). Men heeft daarom een modificatie voorgesteld: het zou hier om het zegevierende evangelie gaan. De witte, hemelse kleur (verg. witte klederen, witte troon; Openb. 20:11) zou erop wijzen, dat het hier beslist om een heilsmacht gaat. 'Daardoor wordt verzinnebeeld, dat het bij dezen ruiter niet gaat om te doden, maar om te treffen. We zien ons met dezen ruiter op het witte paard voorgesteld het Evangelie, dat al maar zegevierend over de aarde trekt, steeds voortdringend en nieuwe overwinningen behalend, en eens tot volle overwinning komend in de gansche wereld' (S. Greijdanus, *KV*, p. 119).

2

Een ruiter draaft door alle landen
op 't witte paard met pijl en boog.
En telkens vouwen zich de handen
waar er een pijl naar binnen vloog:
de sterke handen van de mannen,
vermoeide handen van een vrouw;
gebalde vuisten gaan ontspannen,
geheven vingers zweren trouw.

(Okke Jager)

Deze uitleg is echter niet te aanvaarden, omdat de eerste ruiter beslist met de drie anderen een homogene groep vormt. Daarom is hier aan een oordeelsmacht te denken.

M. Rissi heeft gepleit voor de opvatting, dat het hier om de 'antichrist' zou gaan, die zou optreden als tegenspeler van de in Openb. 19 getekende Christus (*Alpha und Omega*, p. 75, 76). Het is inderdaad zo, dat satan vaak de rol van 'aap van God' speelt. Waar dit bv. in Openb. 12 en 13 geschilderd wordt, is het satanische duidelijk herkenbaar. Hier wordt echter in geen enkel opzicht aangeduid, dat het om een *satanische* macht gaat, die zich tegen Christus verzet. Juist het Lam opent dit zegel en één van de troonwachters geeft het startsein om uit te rukken. Afgezien van de vraag, of Openbaring de 'antichrist' als persoon tekent, kan gezegd worden, dat hier geen Gode-vijandige macht herkenbaar is.

Wel wordt hier een *oordeelsmacht* aangeduid, doch dan één, die door Christus zelf gezonden wordt. Dat in Openb. 19 *Christus* als Ruiter op een wit paard verschijnt, terwijl in Openb. 6 een *macht* verschijnt, die eveneens met die heerlijkheid bekleed is, hoeft niet te verbazen. De dienaars stralen toch de heerlijkheid van hun heer uit, de lakeien vertonen toch in hun livrei de kleuren van hun vorst? In Openb. 10:1 lezen we van een *engel* die bekleed is met 'n wolk (verg. Openb. 1:7) en de regenboog om zijn hoofd heeft (verg. Openb. 4:3), terwijl gelaat of gedaante is zoals de zon (verg. Openb. 1:16). Hij is bekleed met goddelijke heerlijkheid. In Openb. 14:14 is sprake van 'n engel (verg. vs. 15: andere engel) als een mensenzoon die op de wolk zit (verg. 1:7). Ook hier straalt de glorie van de Christus af op Zijn bode. Zo is dit nu ook in Openb. 6:2 het geval.

De exegese heeft aan de zegevierende parthen gedacht, maar evengoed kon aan de romeinse triomfator herinnerd worden of aan de triomftocht van Mordechai op een wit paard (dit laatste is afgebeeld in de synagoge te Doura-Europos). Het beeld was verstaanbaar voor de eerste lezers van Openbaring, doch de taal ervan dient vanuit de Schriften verstaan te worden. Het gaat hier ook niet om een 'eschatologisch oordeel', doch om een concreet bedienen van de wraak van het verbond.

De ruiter draagt een boog. Hem is een krans gegeven. Dit is symbool van de overwinning. Hij gaat uit als overwinnaar en om te overwinnen. De boog was het instrument van de lichte artillerie, gebruikt door lichtgewapende, bewegelijke, soms bereden soldaten. De boog raakte vanuit de verte, terwijl het zwaard van nabij gehanteerd werd door zwaarbewapenden. Boog en zwaard komen in de Schrift vaak naast elkaar voor (Jozua 24:12; 1 Sam. 18:4). Hoeveel assyrische en egyptische reliëfs tonen ons niet de koning, die de boog spant. In de oordeelsprofetieën van Jeremia nemen boog en pijlen een grote plaats in. 'Schaart u tegen Babel rondom in slagorde, allen die de boog spant! Beschie't het, spaart geen pijlen, want het heeft tegen de HERE gezondigd' (50:14; verg. 50:29; 51:3). Als Jesaja spreekt over de toorn des HEREN, die tegen Zijn eigen volk ontbrand is (5:25), spreekt hij over een volk in de verte, dat Jahweh naderbij roept. 'Zijn bogen zijn gespannen en zijn pijlen zijn gescherpt' (5:20). Jeremia beschrijft van te voren het resultaat van het onheil dat hij uit het noorden ziet komen: 'Voor het rumoer van *ruiter* en boogschutter is

het gehele land op de vlucht' (4:29). De ruiter-boogschutter typeert wel bij uitstek het gevaar van een vijandelijke invasie. In Deut. 32:23, het laatste lied van Mozes dat zo nauw met de inhoud van Openbaring verbonden is, spreekt van de pijlen die de HERE tegen Zijn eigen volk, de tegenstanders daarin, afschiet: 'Ik zal Mijn pijlen dronken maken van bloed' (Deut. 32:42, verg. vs. 23). In ditzelfde lied wordt tevens gesproken van Gods *zwaard* (vs. 41), de *honger*, *ziekte* en *wilde dieren* (verg. Openb. 6:2, 4, 5, 8). In Ez. 5 worden de pijlen des HEREN genoemd in verband met de *honger*, doch tevens komen daarbij het *zwaard*, de *pest* en het *verscheurend gedierte* naar voren (vs. 12, 16, 17). Ez. 5:16 en 17 grijpt duidelijk naar Deut. 32:23, 24 terug, maar eveneens naar Lev. 26:25, 26, waarin gesproken wordt van de zeventvoudige wraak van het verbond die uitkomt in het breken van 'de staf des broods' (zelfde term in Ez. 5:16). De samenhangen zijn hier niet slechts formeel, doch ook materieel. Openbaring tekent niet een algemeen oordeel, maar een verbondsgericht dat over het verbondsvolk komt.

De boog van de overwinnende ruiter van Openbaring 6 beeldt dus het optreden van de Here in Zijn oordeelsmacht uit. In de zegels van de volgende ruiters wordt dit dan nader uitgewerkt.

De pijlen des HEREN zijn soms bliksemen (Ps. 18:15; 77:18; 144:6) of ziekten (Ps. 38:3, 4; Job 6:4). Met name Deut. 32:41, 42 en Hab. 3:9 tekenen hoe de HERE daarmee intervenueert ten behoeve van Zijn volk. De goddeloze trekt het zwaard en spant de boog om de ellendige te laten vallen en de oprechten van weg af te slachten (Ps. 37:14; verg. Spr. 25:18; Jer. 9:3, 8), maar de Here stelt zich op, spant Zijn boog en wet Zijn zwaard! Hij is *semper victor*. In rechtsgebouw en op oorlogsveld. Het overwonnen worden van de kerk door onrecht (Openb. 11:7; 13:7) kan nooit van permanente aard zijn, want de roep van de zielen onder het altaar vindt gehoor. Het 'overwon en opdat hij overwon' heeft ook een juridisch karakter.

Bij de uitleg is verder nog de band met Matth. 24, Marc. 13 en Luc. 21 vast te houden. Daar wordt gesproken over dingen die zich bij het oordeel over Jeruzalem gaan verwezenlijken: zwaard, honger en pest (Matth. 24:6, 7; Luc. 21:11, 24). Christus geeft hier aan Johannes een beeldende uitleg bij Zijn woorden. Daarom mogen we hier niet van een mondiaal oordeel spreken en wat getekend wordt toepassen op alle mogelijke rampen van heden en morgen. Dan zouden we het feit negeren, dat het hier gaat om het oordeel over het Heilige Land, de Heilige Stede, het verbondsvolk. De woorden uit Openb. 2 en 3 laten ons duidelijk zien, dat de Here Christus ook Zijn gemeente bij afval bedreigt. Als zij zich niet bekeren zal Hij Zijn tegenstanders doorboren. De 'toepassing' van Openbaring zal gezocht moeten worden in een prediken van de wraak van het verbond, die na het jaar 70 niet sluimert, maar ook bij huidige ongehoorzaamheid 'treffend' optreedt. Ongehoorzaamheid aan de God van het verbond betekent: in het schootsveld van Zijn operatie liggen. En Zijn boog schiet altijd raak. De ruiter op het witte paard rukt uit als overwinnaar om nog meer overwinningen te behalen.

De tweede ruiter berijdt een paard dat *purros* genoemd wordt. Het woord *purros* kan een gamma van kleuren aanduiden, waarin het rood overheersend is. In Corinthe is op een inscriptie *Purros* (Pyrrhus) als naam van een paard ge-

3, 4

vonden (Liddl-Scott). Er is echter evenals in 12:3 ook de lezing: *puros*, van vuur (verg. ons spreken over 'oorlogsbrand'). De TR heeft hier en in 12:3 *puros*. Ook in onze beeldtaal fungeert rood als een gevaarsignaal.

De tweede ruiter ontvangt bevoegdheid (*exousia*) om de vrede van het land (weg) te nemen en (= namelijk) opdat ze elkaar gaan afslachten. Hij ontvangt daartoe een groot zwaard.

In Lev. 26:6 beloofde de HERE de vrede in het land te geven, wanneer er verbondstrouw was. Wanneer Israel echter zijn God verliet, was er geen reden om 'vrede, vrede' te roepen (Jer. 14:13; 23:17; Ez. 13:10). 'Want Ik neem van dit volk Mijn vrede weg, luidt het woord des HEREN' (Jer. 16:5). Ditzelfde wordt ons in dit visioen getoond. Men heeft Christus, de Vredevorst (Jes. 11:5) toch verworpen. Daarom: geen 'vrede in het land' (Luc. 2:14).

Op verschrikkelijke wijze is deze profetie uitgekomen bij de verwoesting van Jerusalem. Op zichzelf zou het *slagzwaard* kunnen duiden op de aanval door de romeinen. Doordat echter van een afslachten van elkaar gesproken wordt, zullen we hier vooral aan de burgeroorlog moeten denken die na de nadering der romeinen ontstond en zijn tienduizenden versloeg. De belegering van Jerusalem was daarom zo tragisch, omdat er zich verschillende partijen vormden, die elkaar bevochten. Josefus licht ons hier weer duidelijk over in.

Toen het Verzet gekomen was, dook de ene leider na de andere op. 'Terwijl de stad zodoende door drie zeer grote plagen geteisterd werd, namelijk door oorlog, tyrannie en burgeroorlog, achtte het volk na vergelijking de oorlog (tegen de romeinen) nog het lichtst te dragen' (*B.J.* IV, 7, 1; 397). 'De vijanden van de stad waren dus in drie partijen verdeeld, die elkander vijandig gezind waren. Eleazar en de zijnen, die de heilige eerstelingsgaven bewaakten, woedden als dronken mannen tegen Johannes. Diens bende plunderde de burgers en stond vijandig tegenover Simon. Ook deze laatste beschouwde de stad als een leverancier van proviand in zijn strijd tegen de (andere) oproerlingen' (V, 1, 4; 21). 'De opstandelingen vochten terwijl ze bovenop de opgehoopte doden stonden en gingen als wilden te keer, alsof zij kracht voor hun razernij uit de onder hun voeten liggende lijen putten. Ze bedachten steeds nieuwe middelen om elkaar te vernietigen. En daar zij elk besluit onbarmhartig ten uitvoer brachten, lieten zij bij hun mishandelingen geen methode ongebruikt' (V, 1, 5; 34, 35). 'Terwijl deze groepen (namelijk die van Eleazar en Simon) tegen elkaar oorlog voerden, was zoals reeds eerder is opgemerkt, het volk er het slachtoffer van. Het deel van het volk dat niet meedeed aan de misdaden, werd door beide partijen geplunderd. (...) Want zelfs toen de romeinen reeds vóór de muren van Jerusalem hun basiskampen opsloegen, liet men binnen de muren de burgertwist nog niet rusten. Nauwelijks bekomen na de eerste uitval (tegen de romeinen) vielen zij weer terug in hun oude ziekte, stonden tegen elkaar op, voerden tegen elkaar oorlog en deden alles wat de belegeraars zich maar konden wensen' (V, 6, 1; 251, 255).

Nu kan men zeggen: de citaten uit Josefus vertonen wel frappante overeenkomst met de visioenen der ruiters, maar in de tekst van Openb. 6 wordt toch niet in ronde woorden over de ondergang van de joodse metropool gesproken?

Aansluitende bij wat reeds opgemerkt is over de in Openbaring constateerbare antithese tegenover de synagoge, willen we met name wijzen op de overeenkomst tussen Christus' Woorden in Matth. 24 en het visioen der ruiters. Johannes zag geen vreemde dingen. In beelden werd hem een *repetitie* gegeven van wat hem (en de gemeenten) *bekend* was. Door veel uitleggers, die overigens niet de consequentie hieruit trekken en slechts van een *formele* overeen-

komst spreken, wordt dit toegegeven. Christus sprak over vals-messiaanse bewegingen; komende oorlogen en geruchten van oorlogen (*ruiter op witte paard*); opstand van volk tegen volk en 'koninkrijk' tegen 'koninkrijk' (verg. 2 Kron. 15:6 en Jes. 19:2). Hiermee is niet bedoeld een internationale botsing tussen naties, doch conflict tussen partijen ('koninkrijken') met hun leiders in een nationale revolutie, verg. de *ruiter op het vuurrode paard*. Hierna volgt de aankondiging van hongersnoden (verg. de *ruiter op het zwarte paard*) en aardbevingen (zesde zegel). En dit alles als begin der weeën (Matth. 24:5-8).

We mogen nu niet doen alsof dit alles een 'treffende' overeenkomst is met Openb. 6 en verder overgaan tot de orde van de dag, of beter: de exegetische mode van de dag, die Openbaring *per se* wil betrekken op een aankondiging van de ondergang van Rome of de wereldstad. De overeenkomst met Matth. 24 is te duidelijk. Christus geeft in Openbaring 'n *pesjer*, een nadere verklaring van eigen woorden; de *sjaloom*, de vrede, wijkt uit het Land, *Erets Jisj-raëel*. O Jerusalem, - stad des vredes! Het omgekeerde van de engelenzang komt nu aan de orde. Geen 'vrede op het land'.

In dit verband valt er ook te wijzen op het Damaskusgeschrift, dat spreekt van het weerspannig Israël. Daarop werden de vloeken van het verbond gelegd, die het aan het zwaard overleverden, *dat de wraak van het verbond terdege uitofent* (CD I, 17; verg. Lev. 26:25!).

Het *derde* zegel: de honger. 'n Zwart paard. Ruiter met weegschaal in de hand. Van de wezens klinkt een stem: 'n *Maatje tarwe voor een denarius en drie maatjes gerst voor een denarius! Beschadig de olie en de wijn niet! Gerst is minder waard dan tarwe, vandaar het verschil in bodemprijs. Een denarius was een dagloon* (Matth. 20:2), een maatje een dagrantsoen voor één persoon. Prijsstijging. Schaarste. De portie is niet toereikend voor de andere gezinsleden. Gerst wordt surrogaat voor tarwe. Ez. 4:16: 'Zie, Ik verbreek de staf des broods in Jerusalem - en zij zullen brood eten in afgewogen hoeveelheid, met kommer'. Verg. ook vooral Lev. 26:26, de 'Grundstelle' van de latere profetie.

5, 6

Over het verbod de olie en de wijn schade toe te brengen is heel wat te doen geweest. Men heeft gedacht aan luxe, die in stand gehouden werd, maar rond de Middellandse Zee is olie en wijn toch ook volksvoedsel. Hier hoeft niet aan sociale tegenstellingen te worden gedacht: de één heeft nog niet eens behoorlijk brood en de ander houdt festijnen waar de wijn mateloos stroomt. Wijn en olie kwamen ook op het menu van de gewone man voor. Rondom Jerusalem vond men overal wijnbergen en olijfgaarden. Het was de gewoonte om in de oorlog wel koren plat te trappen en af te branden, doch vruchtbomen te laten staan (zie Deut. 20:19, 20). Volgens Josefus heeft Titus eerst de tuinen gespaard, doch later zag hij zich gedwongen alles om te hakken en te egaliseren. 'Alle schuttingen en muren waarmee de bewoners (van Jerusalem) hun moestuinen en boomgaarden hadden omgeven werden omvergehaald; alle vruchtbomen werden in dit niemandsland omgekapt. Hiermee werden de diepten en kloven van dit gebied gevuld' (*B.J.*, V, 3, 2; 107). Bedacht moet worden, dat reeds het optreden van Vespasianus een verschroeide aarde om Jerusalem achterliet (IV, 9, 1; 486-490). Bovendien vond door de burgeroorlog een voedselvernietiging op grote schaal plaats. Johannes van Giscala liet steeds in het gebied van zijn tegenstander Simon 'de met graan en allerlei andere levensmiddelen gevulde huizen in brand steken. Trok Johannes terug, dan deed Simon die hem op de voet volgde hetzelfde. Het leek wel alsof zij opzettelijk voor het gemak van de romeinen alles, wat de stad in verband met de belegering bijeen gebracht had, vernielden en aldus hun eigen levensaarders afsnijden wilden. Hierdoor werd in feite alles rondom de tempel in as gelegd. In de stad

zelf ontstond een woest niemandsland en een tehuis voor de opstand. Ook al het graan, dat bij een belegering voor vele jaren voldoende zou zijn geweest, verbrandde op een klein gedeelte na. Het gevolg was dat men tenslotte door hongersnood in vijandige handen viel. Dit was absoluut onmogelijk geweest, indien men hiertoe zelf niet had bijgedragen' (V, 1, 4; 24-26). Josefus verhaalt, dat een vrouw haar eigen kind at (VI, 3-5; 201-219). Illustratief bij onze tekst, die van *tarwe* en goedkopere *gerst* spreekt, is nog de volgende passage: 'Velen gaven heimelijk hun hele vermogen weg, de goeuden voor *één maat tarwe*, de armeren voor *één maat gerst*, waarna ze zich in een verborgen hoek van hun huis opsloten en het graan ongemalen of tot brood verwerkt opaten' (V, 10, 2; 427). Josefus' vader bevond zich in Jerusalem en deze zal hem goed geïnformeerd hebben.

Oplopende korenprijzen; gevaar voor aantasting van reserves aan olie en wijn, daarvan sprak de roep, die uit het midden der wezens opklonk. Bedreiging van het normale leven: hoe kan men zich het Land denken zonder *sjèmen* en *ajjin*, olie en wijn? *De beloften der profeten golden inimmers juist deze producten?* Werd Israël zelf niet met een wijnstok en olijfbom vergeleken (Jes. 5:1 e.v.; Ps. 80:9; Jer. 11:16, 17 e.v.; Hos. 14:7)? 'Brenge geen schade toe aan olie en wijn!' *Dit betekent, dat God dreigt met Zijn verbondswraak over het paradijsland.* 'Zie, Ik zal u koren, most en olie zenden' - sprak de HERE eens door Joël (2:19). 'De dorsvloeren zullen vol koren zijn en de perskuipen van *most* en *olie* overstromen' (2:24). In één adem worden hier koren, olie en wijn genoemd: volksvoedsel krachtens Gods verbondsbefte. Maar nu: deze orde ging de ruiter op het zwarte paard verstoren. Kon de oorzaak anders gevonden worden dan in *afval van 't verbond?*

En dan de vierde ruiter op zijn lijkgroene paard, genaamd de *Dood* (de zwarte dood, de pestilentie). De Codex Alexandrinus leest hier: de Onsterfelijke (*Athantos* inplaats van *Thanatos*). Hij wordt gevolgd door de *hades*, het dodenverblijf als schildknaap. Op middeleeuwse voorstellingen wordt het dodenrijk, 'die helle', weergegeven door een monster met een geopende muil (zie bv. Dürers tekening bij Openb. 6). In oudtestamentische profetieën ontmoeten we ze telkens: het *zwaard*, de *honger* en de *pest*. Belegering, broederkrijg, honger hadden de vreselijkste gevolgen. Door verslechtering van hygiënische toestanden braken onder de opeengepakte mensen spoedig epidemieën uit (Jos., *B.J.* VI, 9, 3; 421). De Here had afvallig Jerusalem vroeger scherp bedreigd met rampen (Ez. 5:12, 17; 14:21; 33:27; Jer. 15:2, 3). In *Leviticus 26*, een hoofdstuk dat telkens kleuren en lijnen verleent aan de schildering van Openbaring - weer één van die doorschijnende blaadjes met tekeningen -, wordt ook nadrukkelijk van deze dingen gesproken. Het is eigenlijk onbegrijpelijk, dat dit bij de verklaring van Openbaring zo weinig ter sprake gekomen is. We hebben ons laten leiden door een wereldlijke apocalyptiek van het menselijk levensgevoel en vergaten, dat Openbaring zich afgrenst tegenover dergelijke literatuur en alleen *uit de Schriften* verstaan wil worden. In Lev. 26 lezen we, dat als gewone plagen zoals droogte, koorts en roofdieren niet helpen, de HERE bij onbekeerlijkheid Israël nog harder tuchtigen zal.

'Dan ga Ik, ja Ik, Mij tegen u verzetten en sla Ik, ja Ik, u om uwer zonden wil zevenmaal en breng over u een *zwaard*, dat de verbondswraake uitoefent. Verzamelt gij u dan in uw steden, dan zend ik de *pest* onder u en wordt gij in des vijands hand gegeven. En als Ik dan de staf des broods breek, dan zullen tien vrouwen in één oven uw brood bakken en uw brood nauwkeurig *afgewogen*

7, 8

brenge, en gij zult wel eten, maar niet verzadigd worden. Als gij ook daardoor nog niet naar Mij luistert en u tegen Mij verzet, dan verzet Ik mij op grimmige wijze tegen u en tuchtig Ik u, ja Ik, *zevenmaal* om uwer zonden wil. Dan eet gij het vlees uwer zonen en eet gij het vlees uwer dochters' (Lev. 26:24-29; vertaling A. Noordtjij, *KV*). Wij vinden hierin alle motieven van de ruiters terug (zwaard, weegschaal, pest) en verstaan nu ook het *waarom* van hun rit: *wrake des verbonds!* Ook beseffen we, dat het vervolg (*zeven* bazuinen, *zeven* schalen) weer een nadere *uitwerking* is van wat hier *thematisch* naar voren komt. En we zien, hoe alles tevens samenhangt met Christus' Woorden in Matth. 24. *Lev. 26 vond een uitwerking (a) in de dreiging der profeten* (bv. Jer., Ez.). Vervolgens *(b) in die van onze hoogste Profeet en Leraar tijdens Zijn omwandeling in het Land* (o.a. Matth. 24). Tenslotte: *Lev. 26 wordt door Christus toegepast (c) wanneer Hij als Verhoogde aan Johannes verschijnt*. Er doen zich bij het einde van vs. 6 verschillende vragen voor.

1. De Alexandrinus, Sinaiticus, verschillende handschriften en de TR lezen, dat *aan hen* de bevoegdheid om op vier manieren te doden gegeven werd. De Koinè-tekst spreekt in het enkelvoud: *aan hem* werd volmacht verleend. R.H. Charles kiest voor deze lezing. Hij laat echter in verband daarmee het vervolg weg: 'om te doden met het zwaard en honger en pest en door de wilde dieren van het land'. Dit zou een interpolatie zijn (I, p. 169; II, p. 274).

We zullen echter in 'aan hem' een correctie hebben te zien (S. Greijdanus, *KNT*, p. 152).

2. Wanneer we het meervoud: 'aan hen' lezen, is de vraag wie bedoeld zijn? Alle vier ruiters, of de laatste ruiter en zijn grimmige achterrijder? Gezien het feit, dat de formulering zich nauw aansluit bij Ez. 14:21 (waar in andere volgorde ook zwaard, honger, wilde dieren en pest genoemd worden), zal aan alle vier ruiters gedacht dienen te worden.

3. Waarom wordt nu van wild gedierte gesproken? Is het niet merkwaardig, dat in deze opsomming eigenlijk niets gezegd wordt van dood door de eerste ruiter? Het *zwaard* waarmee gedood wordt, slaat immers op de tweede ruiter en duidt op burgeroorlog: 'Dat zij elkaar zouden afslachten' (vs. 4).

H. Kraft meent dat hier van een verschuiving sprake is en dat de wilde dieren (in aansluiting bij Ez. 14:21) toegevoegd zijn om een schema-van-vier te handhaven (p. 117, 118).

Hiertegen valt op te merken, dat de eerste ruiter met een boog wordt getekend. Dit is toch een dodelijk instrument. Vervolgens dient bedacht te worden, dat de romeinen de gewoonte hadden om hun victorie uit te drukken door gevangenen te gebruiken om daarmee spelen in de provinciale arena's op te luisteren (Jos. *B.J.* VI, 9, 2, 418). Deze trek past uitstekend bij de eerste ruiter, de overwinnaar, aan wie volgens romeinse gewoonte het recht toekwam het *vae victis*, 'wee de overwonnenen', gestalte te geven. Doorgaans vormde dit gebeuren het slotbedrijf van de oorlog als onderdeel van de triomf. Vandaar dat 'wilde dieren' hier *aan het einde* genoemd worden (anders dan in Ez. 14:21).

In een samenvatting wordt gezegd, dat aan de vier ruiters *exousia* gegeven wordt om een kwart van de mensen te *doden*. Met zwaard, honger, pest en door wilde dieren. De aansluiting aan Ez. 14:21 (verg. Ez. 14:15-20; 5:12; Jer. 14:12; 15:3) is niet slechts *formeel*. In al deze genoemde teksten gaat het tegen

Jerusalem en Ommelanden. Hier wordt over een verbondsgericht gesproken. Openbaring sluit zich hierbij aan: Jerusalem, waar de zelotische hoop, gesteund door het zelotisch beeldverhaal, een volkomen overwinning aan toedicht, zal voor de tweede keer verwoest worden. Het trio ZHP zal weer uitrukken en de profetieën ontvangen een tweede vervulling. Duizenden zullen er ook voor de wilde dieren geworpen worden als onderstreping van dat wat op de overwinningmunten zou staan: JUDAEA CAPTA, 'Judea ingenomen'.

Josefus vermeldt dat bij schouwspelen, die Titus in Caesarea naar aanleiding van zijn broer (de latere keizer Domitianus) liet houden, meer dan 2500 joden de dood vonden door verbranding, dierengevechten en zwaardgevechten. Dit geschiedde ook in Beiroet (Berytus) en Caesarea Filippi (*B.J.* VII, 3, 1; 37-40; 2, 1; 23, 24). De profetieën vonden op deze wijze een verschrikkelijke realisering.

Josefus meldt ook dat wegens het paasfeest (*lams*-motief!) wel 2.700.000 mensen tijdens de belegering van Jerusalem in de stad waren. Onreinen en leden van vreemde naties waren daarbij niet meegeteld. Hij noemt ook als getal der omgekomenen: 1.100.000, terwijl er 97.000 gevangen genomen werden (*B.J.* VI, 9, 3; 420). Zijn statistiek is niet altijd betrouwbaar, maar al zijn de aantallen kleiner geweest dan nog heeft een ontzaglijke ramp plaats gehad. Uit wat hij verder mededeelt over onbegraven lijken laat zich het ergste vermoeden inzake epidemieën. Zelf noemde Josefus deze verschrikkelijke strijd de grootste van alle in de geschiedenis gevoerde oorlogen (*B.J.* I, 1; 1).

Door onze exegese van de vier ruiters worden 'algemene' toepassingen op *de* oorlog en *de* distributie, enz. afgesneden en moet ook de geliefde verklaring van de ruiter op het witte paard als Christus of Zijn evangelie wijken. Doch wie de Schrift uitlegt, zal moeten bedenken, dat zij haar eigen uitlegster is. Josefus drijft ons niet tot deze exegese, maar de Woorden van Christus en Zijn profeten zelf. Deze geven de doorslag. Josefus kan alleen illustraties van de vervulling bieden. De geboden uitleg is ook geen 'verlies'. De eenheid van de ruiters doet de 'vierkante' wrake des verbonds naar Lev. 26 des te scherper uitkomen. Hier is geen *danse macabre* van rampen der historie, doch gericht, toorn van het Lám en de Váder (Openb. 6:16). Wanneer wij nog eens het laatste lied van Mozes opslaan - wéér zo'n doorzichtige bladzijde met profetische lijnen -, gaan we zien, hoe de vier ruiters daarin reeds aangeduid zijn; óók de ruiter met de boog, die 'treffend' is naar de orde van de verbondswraak:

Ik zal rampen over hen ophopen
al Mijn pijlen tegen hen *afschieten* (*ruiter I*).
Als zij uitgeput zijn van *honger* (*ruiter III*) en verteerd van *koorts-
gloed* en *dodelijke ziekte* (*ruiter IV*),
dan zal Ik de tanden der *wilde dieren* tegen hen loslaten,
met het venijn van wat schuifelt in het stof.
Buitenshuis zal het *zwaard* verdelgen (*ruiter II*)
en binnenskamers de ontzetting:
jongeling zowel als maagd,
zuigeling en grijsaard (Deut. 32:23-25).

Ook Deut. 32 is een vervolg op Lev. 26, evenals Matth. 24 en Openb. 6 dit zijn. Geen liefelijk evangelie volgens de smaak van Elckerlyc. Doch wel het echte evangelie.

Het vijfde zegel.

Christus sprak van vervolgingen. Als het Lam het vijfde zegel verbreekt, ziet Johannes de *'zielen van de (af)geslachten om het Woord Gods en om het getuigenis, dat zij hadden, vasthielden'*. Ze bevinden zich *onder het altaar*. Hier is van gemaakt: *onderaan de voet van het altaar in de hemel*. Gedacht wordt aan het offerbloed, dat volgens de wet van Mozes na een slachting onderaan tegen het altaar pleegde gestort te worden. Hiertoe is geen aanleiding, omdat de slachting kennelijk *op aarde* plaats vond. De 'zielen', de levens, roepen zelf om een vergelden van de *bloedstorting* aan hen die *op het land* wonen (6:10). Bovendien geeft Openbaring de doorlopende voorstelling van één altaar: een *reukofferaltaar*. Dit sluit de gedachte aan het storten van bloed aan de voet daarvan uit, want in tempel of tabernakel werd geen offerbloed aan de voet van het reukofferaltaar gestort. Er is geen reden nog aan een tweede altaar te denken (OPM, p. 69 e.v.). Dat het hier een reukofferaltaar geldt, blijkt ook uit het feit, dat de 'zielen' *bidden*. Symboliseerde reeds niet onder het oude verbond het reukwerk de gebeden der kerk (Ps. 141:2)? Het 'altaar' is steeds in Openbaring symbool van de gebedsmacht der kerk. Telkens zal het altaar van zich laten horen.

8:3 en 5	- op het <i>altaar</i> plengen de engelen de gebeden der heiligen;
9:13	- een stem uit het <i>altaar</i> roept de daemonische legers van Transeufratië;
11:1	- het <i>altaar</i> wordt gespaard;
14:18	- een engel van het <i>altaar</i> komend, beveelt de druiven van de wijnstok van het Land af te snijden;
16:7	- het <i>altaar</i> zegt 'amen' op de oordelen.

Het altaar heeft dus een belangrijke plaats in Openbaring. Onder de zegels, die thematisch van te voren uitbeelden, wat later nader uitgewerkt zal worden, laat het vijfde zegel zien, *waarom* de oordelen over het Land komen. Het is, omdat de martelaren van onder het altaar roepen om wraak. Het *altaar* beheerst het gericht. K. Sietsma heeft in *De Standaard* van 20 sept. 1941 eens geschreven, dat de moderne mens liever een *zwijgend* altaar heeft. Of als het zou spreken, zou het tenminste liefelijke altaartaal moeten doen horen; de taal van liefde en barmhartigheid, verzoening en verzachting. Dan kon ieder dit spreken voor kennisgeving aannemen en daarna zijn eigen weg gaan. Doch dit altaar spreekt andere taal, allerm minst stemmige altaartaal. Kreten worden gehoord als in de oudtestamentische wraakpsalmen: 'Doe ons recht, o God, tegenover onze wederpartijders!'

Het altaar spreekt de taal van Mozes' laatste lied:

Hij wreekt het bloed Zijner knechten,
Hij oefent wraak aan Zijn tegenstanders
en verzoent Zijn land, Zijn volk (Deut. 32:43).

Het altaar ziet het oordeel nog niet, en daarom roept het: *Hoelang?* Het beroept zich op Gods *heiligheid* en *waarachtigheid* (*èmunah*; Deut. 32:4), op Zijn toezeggingen in de Schriften (verg. 2 Kon. 9:7). *'O land, bedek mijn bloed niet'*, zingt elk der martelaren Job na (16:18). Geweten wordt, dat de *betrouwbare Getuige*, de Pleitbezorger in de hemel, recht zal doen (Job 16:19). En niet zal het altaar zwijgen, voordat het hallel in de hemel kan gezongen worden: 'Zijn oordelen zijn waarachtig en rechtvaardig (weer Deut. 32:4), want... *Hij heeft het bloed Zijner knechten van haar hand* (nl. van de hoer 'Izebel') ge-

wroken' (Openb. 19:2). Dit geschrei van het altaar sluit zich aan bij Mozes' lied (Deut. 32:35; Rom. 12:9; Ps. 92:10, 16).

De zielen onder het altaar vielen om *Gods Woord* en het *getuigenis*, dat zij hadden, bewaarden. 'Getuigenis' zijn we reeds meermalen in Openbaring te-gengekomen. Het is geen biecht, geen verslag van eigen bevindingen. Het is een beslissend relaas van feiten, bezwarende verklaringen van als aanklagers optredende getuigen in het grote rechtsgeding van Koning Christus tegen de Hem negerende Zijnen. Het schijnt alsof de Here dit getuigenis desavoueert door niet in te grijpen (verg. Luc. 18:6-8). Hij laat Zijn getuigen uitschakelen, op non-actief zetten. Hoelang?

Meermalen klinkt '*hoelang*' in de Psalmen (13:2, 3; 74:10; 90:13). Het is een uiting van het verlangend ongeduld, dat recht, herstel van Israël, vervulling van beloften wil zien. Ook de engel des HEREN, aan wie de rapportrijders in Zach. 1 verslag uitbrengen, roept: 'HERE der heerscharen, *hoelang* zult Gij zonder erbarmen zijn over Jerusalem en de steden van Juda, waarop Gij reeds zeventig jaren toornig zijt' (1:12)?

De aanspraak-titel is in dit verband opvallend: God wordt *Despotès*, Heerser, genoemd. Wij beluisteren in deze democratische tijd in 'despoot' een onsympathieke klank, omdat alleenheerser met dit woord wordt aangeduid, iemand die het volledige beschikkingsrecht over mensen en dingen heeft. Zo licht is een menselijke despoot onredelijk, willekeurig en grillig. Maar bij *God* als Heerser is daarvan geen sprake. Op Gods *beschikkingsrecht* valt alle nadruk. Daarom komt het woord *despotès* soms in gebeden voor. Simeon spreekt zo God aan en eveneens de kerk na de vrijlating van Petrus en Johannes (Luc. 2:29; Hand. 4:24). Werd de keizer despoot genoemd om zijn grote macht, hoeveel te meer de Grote Koning in de hemel, de Schepper van hemel en aarde (verg. 2 Petr. 2:1; Judas: 4 inzake het gebruik van *Despotès* in een beslist anti-zelotische kontekst).

Juist de volgende toevoegingen zuiveren het gebruik van de titel Despoot van alle verdenking. God is geen grillige tyran à la Ahasveros, Herodes of Nero. Hij is de *Heilige* en *Waarachtige*. In het Woord aan Filadelfia noemt *Christus* zich met deze titel. Nu wordt hij gebezigd voor God, de *Vader*. Het 'heilig' kwamen we ook tegen in de zang van de wezens. Niet slechts Gods *verhevenheid* wordt er door aangeduid, doch ook Zijn *verlossende macht*, die alle zonden straft. Als *Heilige* is Hij de *Rechter* en *Wreker*. Jesaja typeert Hem na Zijn roepingsvisioen steeds als de 'Heilige Israëls' (10:17, 20; 17:7; 29:19, 23; 31:1; 37:23; 41:14; 43:3, 14, 15; 47:4; 48:17; 49:7; 54:5; 55:5). Deze benaming wordt keer op keer in één adem genoemd met die van Koning, Schepper en (Ver)losser Israëls. De Here is de Losser Israëls, die getrouw is (*nèèman*), de Heilige Israëls. Alle gedachte aan 'despotische' willekeur is bij Hem uitgesloten. Déze Despoot is betrouwbaar (Deut. 32:4), de psalmen houden niet op daarvan te zingen. Hij is de Rotssteen, in Hem is geen onrecht (Deut. 32:4; Ps. 92:16; beide sabbathliederen!). Tot driemaal toe dreunt het door Ps. 99: Koning Jahweh, die troont op cherubs (Jes. 6; Ez. 1; Openb. 4!), *heilig is Hij!* Ja, want Hij verschaft recht aan Zijn uitverkorenen, die dag en nacht tot Hem roepen (Luc. 18:7).

Daarom klinkt hier een appèl. O land, bedek ons bloed niet. Wreek het bloed

van Uw knechten, Here, wreek zevenmaal. Waar Ps. 79 nog sprak van wraak over buitenlandse vijanden, gaan de zielen, de levens onder het altaar wijzen op 'binnenlandse vijanden', de afvallige joden: zij, *die 't Land bewonen*. Het gaat niet over de wereldbevolking, Rome e.a., de *oikoumenè*, maar over de *èrets*, het Land der vaderen. Daar vloeide het bloed van Stefanus, van Jacobus. Konden zij zeggen: Nu laat Gij, Despoot, Uw dienstknechten gaan in vrede? De altaar-bewoners hebben geen vrede, geen *sjaloom*, want hun bloed ligt er, ongewroken (verg. Gen. 4:10; Deut. 32:43; 2 Kon. 9:7; Matth. 23:34-36; 1 Thess. 2:15, 16).

Aan elk van hen wordt echter een *wit lang gewaad* gegeven. De witte stola is behalve het kleed van de *priesterschap* ook het kleed van de *rechtvaardiging* (Zach. 3). De 'zielen' mogen reeds aan de hemelse liturgie deelnemen (Openb. 7:9, 13, 14). Ze kunnen zich ook in belofte gerechtvaardigd weten. Hun wordt gezegd dat ze een kleine tijd rusten moeten en wachten op hun mededienstknechten en broeders, die hetzelfde lot als zij zullen ondergaan: gedood om het Woord Gods en hun getuigenis. De 'zielen' kunnen gerust zijn, rusten, vol *menuchah* het lied van Mozes zingen en de psalm, het lied voor de sabbathdag: 'De HERE is recht; Hij is mijn Rotssteen en in Hem is geen onrecht'. 'Want zie, Uw vijanden, o HERE, want zie, Uw vijanden zullen vergaan' (Ps. 92:16, 10).

Is hier enkel van een louter *symbolische* voorstelling sprake of moeten we aannemen, dat de kerk-boven inderdaad meeleeft met het aardse gebeuren, als wolk der getuigen op de tribune van het theater, waarin wij staan (verg. 1 Cor. 4:9; 15:32; Hebr. 10:32; 12:1)?

B. Holwerda heeft destijds gesteld, dat het hier ging om een visioen, een niet al te letterlijk te nemen voorstelling. Het *successieve* (eerst: ongeduldig; daarna gekalmeerd) behoort niet tot de werkelijkheid der ontslapen martelaren. Deze wachten direct na hun sterven 'in vrede'. We hebben hier geen fotografie van het dodenrijk. Het gaat trouwens slechts over een bepaalde groep (martelaren). Ten aanzien van hen wordt visionair een voorstelling gegeven, die niet beantwoordt aan de realiteit, doch als beeld bestemd is voor de kerk op aarde. De vertroosting en de vloekgebeden der 'zielen onder het altaar' moeten deel worden van de 'strijdende kerk'. 'Wat boven voor de ontslapen martelaren al geen probleem meer is, dat is voor de vervolgte Christenen nog een reële benauwing. *Daarboven* roept niemand meer in ongeduld; niemand is er, die ginds nog een troostend woord nodig heeft; niemand loopt daar zonder witte klederen. Maar hier *beneden*, hier is nog de hartstochtelijke schreeuw der kerk; hier is de stem, en daarom is hier het troostend antwoord nodig' (*De Wijsheid, die behoudt*, Goes 1957, p. 206).

Toe te stemmen is, dat hier voor-ons-begrijpelijke beelden spreken van een successie, opeenvolging van momenten: ongeduld en kalmeren. Ook is duidelijk, dat dit visioen de kerk *op aarde* troosten wil. Dit doet het echter door het meeleven der kerk-boven te accentueren. De wijze, waarop Openbaring de kerk inschakelt in Gods liturgie, geeft ons geen reden om te denken aan een werend schot tussen kerk-boven en kerk-beneden. Evenzeer als de gelovigen van het Oude Testament moesten wachten op het *supplement* van de nieuwtestamentische gemeente (Hebr. 10:30), moeten de 'zielen onder het altaar' wachten op completering en rechts-herstel. Uit geheel Openbaring blijkt bovendien, dat de 'hemeltaal' niet verschilt van de taal van de kerk-op-aarde. De engelen leven mee met Gods heilshistorie en bezingen Zijn machtige daden. De litanie van de 'zielen onder het altaar' veronderstelt feiten, die aan de kerk-boven (Hebr. 12:13) niet onbekend zijn. Als engelen begierig zijn in te zien in Gods raad (1 Petr. 1:12), zou dan de verlorne kerk niet meeleven?

Het *altaar* is het verzamelpunt van de gebeden *aller* heiligen (8:3). Daar horen de gebeden van de levenden en de gestorvenen bij. De laatsten zijn wel ingegaan in de rust (6:11; 14:13); zij rusten van hun moeiten, hun ploeteren en

zwoegen (14:13; verg. voor 'moeite': 2:2). Maar daarom staan ze nog niet op non-activiteit wat de strijd van de kerk betreft. Ze ontvangen niet voor niets een *ambtsgewaad*, dat hun dienst symboliseert. Ze zingen oude psalmen, wraakpsalmen, gedateerd en geconcretiseerd. Ook aan de gestorven gelovigen geeft God geen vrijdom van alle problemen. Daarom juist stijgen hun gebeden uit het altaar op.

K. Hanhart, *The intermediate State in the New Testament*, Franeker 1966, oppert de suggestie dat de eerste zegels op de gevolgen van de zondeval slaan (de eerste ruiter zou Adam representeren, verg. Gen. 1:28). Het zesde zou spreken van de 'crisis van Golgotha'. Het vijfde zou dan spreken over de korte tijd voor de vleeswording en kruisiging van Christus. De 'zielen' zouden dan joodse martelaren zijn. Deze laatste gedachte vinden we ook bij anderen, zoals H. Kraft (p. 119), die zich hiervoor ten onrechte (verg. Hand. 4:24) beroept op de aanspraak *despotès*.

We hebben hier echter aan christenen te denken, gezien het spreken over hun *marturia*, getuigenis. Dit woord typeert hen als belijders van de verrezen Heiland. Als getuigen van Hem traden ze op (verg. 20:4 en 1:9).

De gedachte van een vol worden van het getal vinden we ook in Henoeh. We lezen in 47:1 en 5:

En te dien dage zal het *gebed* der rechtvaardigen
en het *bloed* van de rechtvaardigen van de *aarde* tot voor de Heer der
geesten opgestegen zijn.

En de harten der heiligen zullen vol vreugde zijn,
omdat het *getal* der gerechtigheid gekomen is
en het *gebed* der rechtvaardigen verhoord wordt
en het *bloed* van de rechtvaardige voor de Heer der geesten *gewroken*
wordt (vert. M.A. Beek, *Inleiding in de Joodse Apocalypstiek*,
p. 113, 114).

We kunnen hier niet van een zuivere parallel spreken. De Apocalyps stelt het Lam en Zijn handelen centraal en is als zodanig opgesteld *tegenover* de joodse apocalypsen. Geproclameerd wordt, dat heersende verwachtingen juist *in Christus* vervulling vinden.

In dit verband heeft het zin om naar Luc. 18:1-8 te verwijzen. We vinden daar dezelfde motieven, ja zelfs dezelfde woorden. 'Zal dan God geen *recht verschaffen* aan Zijn uitverkorenen die dag en nacht tot Hem *roepen*? En ook al laat Hij hen wachten, dan zeg Ik u, dat Hij hen spoedig (*en tachei*; verg. Openb. 1:1; 22:6) recht zal verschaffen' (Luc. 18:7, 8).

Op het verband van dit gedeelte dient gelet te worden. Doordat we 'de gelijkennis van de onrechtvaardige rechter' vaak op zichzelf beschouwen, vergeten we dat Luc. 17:20-37 spreekt over het komen van de Zoon des mensen, nadat Hij verworpen is van 'dit geslacht'. Blijkens Luc. 17:31 (verg. 21:21) handelt Christus hier over het oordeel dat Jerusalem zou treffen. Luc. 18:1 e.v. spreekt dus over het bidden in verband daarmee. Het komen van de Zoon des mensen zou immers een rechtvaardiging van de kerk betekenen.

Het bidden van de zielen onder het altaar heeft hetzelfde op het oog. Gebeden wordt om rechtshandhaving ten aanzien van de anti-evangelische tegenpartij. De 'kleine tijd' waarin gewacht dient te worden, duidt dan de periode van het

genadig interim tussen pinksteren en het jaar 70 aan. Verg. Openb. 2:21. De Here heeft in de verwoesting van Jerusalem geantwoord op het gebed van de 'zielen onder het altaar'.

De gewoonte om reliquiën (bv. het lichaam van Santa Lucia in Venetië) onder in het altaar te bewaren en om onder het altaar een krypt te bouwen, gaat terug op Openb. 6:9.

Bij het spreken van wreken aan hen, *die op het land wonen*, dienen we een *verbondsmatige* interpretatie toe te passen. Het gaat niet om de overige mensen, die als 'aardbewoners' onderscheiden worden van de knechten Gods (aldus Bousset en Kraft). Mounce spreekt van een half-technische aanduiding van de *mensheid* in zijn vijandigheid tegenover God (p. 159). We hebben hier echter te maken met de door de profeten bepaalde aanduiding van 'het volk des lands' dat het verbond verbreekt (Jes. 24:5). De HERE heeft een rechtsgeding met de bewoners van het land (Hosea 4:1).

Dat alle inwoners des lands sidderen, want de Dag des HEREN is nabij (Joel 2:1). Noch hier, noch in Openb. 3:10; 8:13; 11:10; 13:8, 12; 17:2, 8 mag een mondiale en generaliserende vulling van dit begrip toegepast worden. Van hieruit krijgt ook Luc. 18:8 betekenis: 'Maar, als de Zoon des mensen komt, zal Hij dan het (d.w.z.: dergelijk) geloof vinden op (in) *het land*?'

Het zesde zegel laat zevenvoudige *kosmische ontwrichting* zien. De Alexandrinus en de TR leiden dit in met het 'apocalyptische': 'en zie!'. Aardbeving; zons- en maans-verduistering; sterren regenen neer; de hemel wijkt; berg en eiland verschuiven. De zevenvoudige aangeduide bevolking: koningen en rijks-groten, hoge officieren, vermogenden en notabelen, maar ook slaven en vrijen, -allen versteken zich in eschatologische angst. De toorn van de Tronende en van het Lam. De *joom Jahweh*, de dag des toorns is gekomen. Dies irae, dies illa.

Profetische termen en beelden rollen over elkaar heen. Wij willen daarom beginnen op 'de achtergrond' van dit visioen te letten.

Allereerst: *de zon*, *zwart* als een *rouwkleed* en *de maan in zijn geheel rood als bloed*. Met pasen was het volle maan. Spreekt hier de gedachte van een omgekeerd pasen mee?

Verskillende plaatsen in het Oude Testament spreken over verduistering van de hemellichamen. Joel 2:31, dat ook onderdeel was van de tekst van Petrus' pinksterpreek, komt het dichtst bij de omschrijving van Openbaring.

De *zon* zal veranderd worden in duisternis
en de *maan* in *bloed*,

voordat de grote en geduchte *dag* des HEREN komt (2:31).

Daarbij kan gewezen worden op Jes. 50:3:

Ik kleed de hemelen in *zwart*
en geef hun *rouwgewaad* tot bedekking.

Beide profetieën zijn *heilsprofetieën*; ze spreken van verlossing en een nieuwe aera, die aanbreekt. Deze verlossing zal zich echter na gericht realiseren. Wij vinden in vele andere oordeelsprofetieën gerept van verduisteringen (Jes. 13:10 (tegen *Babel*); Amos 8:9 (tegen *Israël*); Zef. 1:15 (tegen *Jerusalem*); Ez.

32:7 (tegen *Faraó*)). Als in Openb. 6 gesproken wordt over zwarte zon en bloedrode maan, moet aan *gerichten* gedacht worden. Het verlossende Lam verbreekt echter de zegels: *deze plagen staan in dienst van het heil*.

Gaat het hier nu over een *universeel* gericht? Een wereldondergang? De vraag dient gesteld, of de profeten deze laatste geleerd hebben. Opmerkelijk is, dat altijd slechts in verband met een bepaald land van verduistering van hemellichamen sprake is. De ganse aarde is er niet door getroffen, evenmin als dit bv. was tijdens de kruisiging. We kunnen - in navolging van anderen - vertalen: 'En van het zesde uur af kwam er duisternis over *het gehele land* tot het negende uur' (Matth. 27:45; Marc. 15:33; Luc. 23:44 (toevoeging: 'want de zon werd verduisterd'); verg. Jer. 15:9; Amos 8:9). De betekenis van deze verduistering staat niet los van Openb. 6. De Here is de God van de exodus, die de egyptische duisternis kan herhalen. Hij deed het om Zijn volk te verlossen van de ballingschap in Babel en een tweede exodus te bereiden (Jer. 50:3). Hij deed het rondom Golgotha, omdat Jerusalem zèlf tot Egypte verworpen was (Openb. 11:8). Deze verduistering was een profetie van een komend gericht over Israëel, waarover ook Petrus in zijn pinksterrede sprak.

Inzake de vraag, of Openb. 6:12 e.v. een wereldbrand, een mondiale kosmische catastrofe, tekent, dient nuchterheid betracht te worden. Het is ons niet geoorloofd om Openbaring onmiddellijk te lezen in het licht, dat wij na Hiroshima hebben en te denken aan een voorspelde wereldvernietiging via een cobaltbom of iets dergelijks. We mogen de Apocalyps niet tot een boek van voorspellingen over de loop der wereldhistorie maken, gebruik makend van onze fantasieën in dit ruimtetijdperk met zijn mogelijkheden van perverse en radicale vernietiging. Het Oude Testament leert geen wereldbrand, zoals het hellenisme die kende. Toen in 79 A. D. de uitbarsting van de Vesuvius kwam, dachten vele mensen, dat het goddelijk Alvuur reeds de bovenste sferen van goden en hemellichamen had verteerd en de laatste nacht was aangebroken. De Stoa poneerde, dat er telkens een brand zou komen, die een einde maakte aan een wereld, die een herhaling was van de vorige. Wij moeten dergelijke stoïcijnse gedachten niet in de bijbelse profetieën in-lezen. Ook niet, als in vergrotende kosmische beelden gesproken wordt. Bij de profeten gaat het steeds over *locale* oordelen. *Het spreken over verduisterde hemellichamen onderstreept de ernst van de geadresseerde verbonds dreigingen.*

Christus sprak van een lokaal gericht: dat over Jerusalem. In dit verband noemde Hij de verduistering. Tijdens de dagen van vergelding (Luc. 21:22; Hos. 9:7; Deut. 32:35; Openb. 6:10) voor Israëel zouden daarbij tekenen komen aan zon, maan en sterren, die bij zo'n vergelding passen (Luc. 21:25 en par. pl.). Wie op 14 mei 1940 Rotterdam heeft zien branden, weet hoe een locale catastrofe hemellichamen kan verduisteren.

Na Golgotha bleven de 'dagen der wraak' op Jerusalem drukken. Christus' kruisiging riep om vergelding. De verduistering van de zon op middaghoogte stond hiermee dan ook in verband. Een waarschuwing voor Jerusalem: Wie de Gekruiste niet aanneemt, stelt zich bloot aan egyptische duisternis. De pinksterrede ligt in het verlengde hiervan: Wie niet de naam van de Here Jezus aanroept, zich niet laat behouden van dit verkeerde geslacht, hem wacht de messiaanse wraak van bloed en vuur en rookzuilen. Jerusalem, Jerusalem, dat stenigt wie tot u gezonden zijn... Zó gaat Christus in Openbaring verder. Het gebed der zielen zal verhoord worden, de 'dagen van wraak, vergelding' kómen. Het is niet zó, dat Joëls profetie enkel vervulling ging vinden in het vlam-

mende pinkstergebeuren. Ook in het oordeel over Jerusalem, dat het apostolische Woord verwierp, kwam de profetie tot realisering. De toorn zou komen tot de voleinding toe (1 Thess. 2:16). De volle maan van pasen als bloed gekleurd door de ervoor geschoven rookzuilen: de toorn van het Paaslam. Aan een wereldcatastrofe valt hier - in overeenstemming met de profeten - niet in eerste instantie te denken. Wel kan gezegd, dat alle lokale gerichten tenslotte voleindigd worden in het laatste oordeel. Jerusalems ondergang was daar een onderpand van.

Er is ook sprake van een *vallen van sterren* zoals een vijgeboom zijn wintervijgen (navijgen) afwerpt wanneer hij door een sterke wind geschud wordt. We kunnen ons wéér profetische taal te binnen brengen; Nahum 3:12: 'Al uw vestingen zijn vijgebomen met vroegtijdige vruchten, worden zij geschud, dan vallen zij de eter in de mond'. Het afvallen herinnert ook aan Jes. 34:4; het vallen van de *bladeren* fungeert als beeld in deze oordeelsspreuk over Edom: 'Al het heir des hemels vergaat en als een boekrol worden de hemelen samengerold; al hun heir valt af, zoals het loof van de wijnstok en zoals het blad van de vijgeboom afvalt'.

We zien tegelijk, hoe alles in elkaar grijpt, want het opgerold-woorden-van-de-hemel-als-een-boekrol vinden we ook in Openb. 6:14. Hier treffen we geen teksten-mozaïek aan, doch alles is vervlochten tot een sterke beeldspraak, die gedrenkt is in de oudtestamentische profetie. Immers ook van het verschuiven van bergen is op menige plaats in het Oude Testament sprake (Ps. 46:3; Jes. 54:10; Jer. 4:24; Nah. 1:5; Haggai 2:7).

De krachtige wind wijst op de winter, die stormen en regens brengt. Troosteloze takken zwiepen op en neer. Hier en daar ploft een onrijpe paarsachtige wintervijg op de gele grond. De trekken van wijkende hemel en wijkend land tekenen de kracht van het oordeel, dat radeloosheid schept. De mensen krijgen de schrik van hun leven, ongeacht tot welke stand ze behoren. Vandaar het paniekerig zoeken naar schuilkelders.

We lezen van een zich verbergen *in grotten en in de rotsen der bergen*. Bij het laatste hebben we te denken aan rotsspleten, die in bergkransen voorkwamen of door aardbeving ontstonden. De terminologie berust weer op profetieën tegen het *verbondsvolk*: Hos. 10:8 - (*tegen Israël*) -; Jes. 2:10, 19, 21 - (*tegen het huis van Jakob*: de dag des HEREN der heerscharen tegen al wat hoogmoedig is) -; Luc. 23:30 - (*Christus tegen Jerusalem*). De dag des toorns van de grote Priester-Koning is gekomen (Ps. 110:3), zo klonk de pinksterproclamatie (Hand. 2:14-40), maar Jerusalem luisterde niet; de koningen van het land, de oversten en de volken Israëls spanden samen tegen Gods heilige en gezalfde Knecht (Hand. 4:27). Ten teken van Diens regering werd de plaats, waar de kerk bad, *bewogen* (Hand. 4:31). De komende messiaanse *toorn* valt niet te ontvluchten. Zo sprak reeds Johannes de Doper (Matth. 3:7). In zijn woorden mag een *profetie* van het dreigende gericht over Israël beluisterd worden: 'Hij zal Zijn dorsvloer doorzuiveren'. In Efeze waren destijds leerlingen van Johannes de Doper (Hand. 19:3). Zij zullen diens prediking nog goed onthouden hebben. Ook aan anderen zal deze bekend zijn geweest via de verkondiging van het evangelie. In Openbaring gaat Christus naast Zijn Voorloper staan. Eerst was Hij gekomen met het zachte evangelie, het lokkende woord, de fluit-

13-14

toon van de bruiloft klonk na Johannes' rouwmuziek. Doch nu Israël niet naar Christus' pijpen wilde dansen, ging Hij Johannes' dreigende gerichtswoorden realiseren. De dag van de toorn is gekomen. Het Lam kan zacht, doch ook hard wezen: het draagt zeven hoorns.

In vs. 17 lezen de Alexandrinus, verschillende handschriften en vertalingen en ook de TR: 'de grote dag van *Zijn* toorn'. Ook R.H. Charles en T. Holz, *Die Christologie der Apokalypse*, Berlin 1962, p. 162 kiezen voor deze lezing. Op de toorn van het Lam wordt dan teruggegrepen. Gezien Ps. 110:5 ('dag van Zijn toorn') en verschillende teksten uit het Oude Testament die hier meeklinken en ook spreken van 'de dag van Zijn toorn' maakt deze lezing aanspraak op echtheid.

De term 'Dag des HEREN' komt herhaaldelijk in het Oude Testament voor om een richterlijk handelen van Jahweh aan te duiden. 'Dag' kan een oordeel over *Edom* aanduiden (Jes. 34:8: dag van wraak), maar veel meer wordt het gebruikt om een komend (Ez. 7; Amos 6:3) of voorbij gericht over *Israël* en *Juda* te typeren. Er is sprake van:

- de dag des HEREN: Jes. 2:12; 13:6 (tegen Babel); Amos 5:18; Joël 1:15; 2:1;
- de dag van Zijn toorn: Ps. 110:5; Klaagl. 1:12; 2:1, 22;
- de grote dag: Joël 2:31; Zef. 1:14; Mal. 4:6;
- de dag van Zijn komst: Mal. 3:2.

Het is dus zo dat de uitdrukking: 'Dag des HEREN' niet allereerst de 'laatste dag' hoeft aan te duiden. Wel lopen alle 'dagen des HEREN' uit op de Dag van de paroesie (Hand. 17:31; 1 Thess. 5:2; 2 Tim. 1:12, 18; 4:8; Judas: 6: grote dag). Elk gericht is daarom een profetie van de finale dag van radicale scheiding en definitief gericht. Dit laatste mag ons er echter niet toe brengen om in onze tekst het zesde zegel direct op 'het laatste gericht' te betrekken. We zouden daarmee te kort doen aan de nadrukkelijke verklaring van Openbaring, dat het hier zou gaan over een spoedig intredend oordeel. Ook zouden we de vele gegevens niet in rekening brengen, die er op wijzen dat het hier gaat over een verbondsgericht dat *Israël* treft.

De vraag: 'Wie kan standhouden?' sluit direct aan bij profetieën tegen *Juda/Israël*: Joël 2:11 en Mal 3:2. Een dergelijke uitdrukking komt ook voor in een profetie tegen Niveve, maar dit geschiedt naar analogie van Jahweh's toornen over *Israël*. Opmerkelijk is dat in de *Qoemraan*-literatuur de profetie van Nahum toegepast wordt op groeperingen binnen het eigen, joodse volk (QpNah).

Voor de stelling dat het hier zou gaan over 'het laatste gericht' heeft men zich vaak beroepen op het feit dat hier in kosmische termen gesproken wordt. We dienen echter ons ervan bewust te zijn, dat ook bij 'tijdelijke' gerichten de profeten zo spreken. Dit kosmische besef en deze betrokkenheid op de hemellichamen in het heelal doet ons vaak vreemd aan. Als Jesaja in 34:4 het gericht over *Edom* beschrijft en tekent hoe daarbij al het heil des hemels vergaat en de hemelen als een boekrol samengerold worden, voelen we dit als overdrijving aan.

Toch hoeven we maar naar een tekening van een kind te kijken om te constateren dat stevast in een bovenhoek een zon-met-stralen verschijnt. Daar wordt zichtbaar wat in het 'primitief' genoemde denken nog aanwezig is en wat wij vaak verloren hebben. Menig *babylonisch* zegel draagt als gevolg van deze zelfde kosmisch-betrokken denkwijze astrale motieven. De vloer van de antieke synagoge te Beth Alpha is versierd met de tekenen van de dierenriem en in 't

midden de zonnewagen, die uitrijdt. De doopruijme van de huiskerk te Doura Europos was beschilderd met sterren. Voor de heidenen waren de hemellichamen zelfstandige machten, die men te vriend moest houden. Voor de jood waren zij scheppingen van de God des hemels en der aarde; daarom voelde ook hij zich betrokken op het heelal. Debora zag de slag bij de beek Kison in de vlakte van Megiddo tegen Sisera, generaal van de koning van Hazor, in kosmisch verband: 'Toen de HERE uittoog vanuit het zuiden beefde de aarde, dropen de hemelen, wankelden de bergen, zelfs de Sinai; van de hemel streden de sterren, vanuit haar banen streden zij tegen Sisera' (Richt. 5:4, 5, 20). Enkel 'hoog poëtische' beeldspraak, oosterse overdrijving, 'dichterlijke inkleeding van de gedachte, dat de Heere zelf tegen Sisera streed'? Met studeerkamer-geredeneer en westerse gespletenheid, die geen zintuigen meer heeft om de éénheid der schepping aan te voelen, komt men hier niet ver. Wij plaatsen alles in vakjes en als we iets 'dichterlijke inkleeding' genoemd hebben, voelen we ons eigenlijk wel wat verheven boven de dromende profeten. Het stoffelijke, zichtbare, aanvoelbare, maken we graag op platonische wijze tot uitdrukking van een idee: de sterretjes schijnen zo wonder, zo zacht, en ons hart is weer gerust. Door deze negatie van de samenhang in de schepping hebben we geen antwoord op de existentialistische desolaatheid van deze eeuw, die deze samenhang wél aangevoeld, doch hoogmoedig verbogen heeft:

'Ik die bij sterren sliep en 't haar der ruimten droeg
als zilveren gewei, en 't stuifmeel der planeten
over den melkweg blies en in de maan gezeten
langs 't grondelooze blauw der zomernachten voer, (...)

niets rest mij dan mijn val, laat mij te pletter slaan
en kermen als een meeuw tusschen het zwarte wier;
die eens als zon in 't zenith heeft gestaan,
zal bijten in het zand als een krepereend dier'.

– De hemel is leeg,
de oneindigheid bloedt
in het nachtelijk gewelf
niets dan sintels en roet;

en de transen gescheurd
van den brandenden schreeuw
en de sneeuw weer besmeurd
met het bloed dezer eeuw

– alle duister en gloed
van 't beroofd firmament
wordt een brandend ferment
in het menschelijk bloed.

zie, de aarde is rood
van den tragischen wijn;
't paradijs een woestijn,
maar het schepsel wordt groot.

(H. Marsman, *Tempel en Kruis*, XVII en XLVIII)

Marsman's telkens teruggrijpen naar Openbaring bewijst, dat hij zich ermee confronteerde. Zijn gevoelen vatte hij echter samen in de stelling: 'dat de droom van de Hoofdschedelplaats alleen in het bevende hart van het deemoedsgedierte bestaat' (XXXVII). En hiermee wees hij het evangelie als een menselijke projectie af.

De toorn van het Lam! Juist de vervulling van Christus' Woorden in Matth. 24 en Openb. 6, uitkomend in Jerusalems val zègt zo ontzaglijk veel aan het geslacht van deze ruimte-eeuw. Voelt de moderne mens zijn betrokkenheid op het grote heelal, - de kerk weet te spreken van de kosmische betekenis van de komende Dag des HEREN. Nog eenmaal zal Hij bewegen de hemel en de aarde. Ook 'het deemoedsgedierte' wijst vandaag naar boven, naar het heelal, dat ontdekt staat te worden. Het belijdt, dat God en Zijn Gezalfde nòg dezelfde zijn. Het is alles of niets. De hemel wordt leeg voor het schepsel, dat groot wordt; 't paradijs een woestijn. *Doch het Kruis en de Erfenis van het Paradijs-Land vinden elkaar in Gods tempel.* Hij, die in Christus is, hoeft de toorn van de Tronende en het Lam niet te vrezen; *de vrede in het heelal is hem toegezegd.*

De verzegeling van de honderdvierenveertigduizend (7:1-8)

De vorige visioenen waren thematisch: zij kondigden het gericht over Israël aan. De vraag kon hierbij rijzen: heeft God dan Zijn verbondsvolk (*laos*) ver-stoten? We ontvangen hierop antwoord in het gezicht betreffende de verzege-ling van de 144.000. Sprak Christus niet uit, dat door de verleiding der valse profeten (in de dagen vóór de verwoesting van Jerusalem) indien het mogelijk ware zelfs de uitverkorenen zouden verleid worden (Matth. 24:24)? Doch Hij zegde ook toe de uitverkorenen uit de vier windstreken bijeen te vergaderen (Matth. 24:31).

1

In Openb. 7 lezen we ook van vier windstreken, *de vier hoeken van het land* (verg. Ez. 7:2). Vier engelen houden de vier winden van het land (verg. Jes. 11:12; Jer. 49:36; Dan. 7:2).

Een andere hemelbode wordt gezien met *het zegel van God, die leeft* in de hand. De levende God! Bóven de noodkreet: *Het einde komt!* (Ez. 7 *passim*) wordt Psalm 42 gehoord, die steeds in dit hoofdstuk zal doorklinken. 'Mijn ziel dorst naar God, naar de levende God, wanneer zal ik komen en voor Gods aangezicht verschijnen?' De afgrond gaat roepen tot de afgrond (*thehoom* als in Gen. 1:2). Doch *de levende God* blijft handelen (verg. 1 Sam. 17:26; Jes. 37:17; Matth. 16:16; 26:63 (Petrus' en Christus' belijdenis!); Hand. 14:15; Rom. 9:26 (Hos. 1:10); 2 Cor. 3:3; 6:16; 1 Thess. 1:9; 1 Tim. 3:15; 4:10; Hebr. 3:12; 9:14; 10:31; 12:22). Wie deze teksten nagaat, bemerkt, dat de Naam: 'God, die leeft' *confessionele* betekenis heeft. Een banier wordt opgestoken aan de vier windstreken: de *belijdenis* der kerk tegenover alle God-is-dood-theologie. God is geen dode god, die Zijn kerk vergeet. Hij laat zich door geen Goliath of Sanherib honen. Hij is de Rots en in Hem is geen onrecht (Ps. 42:10; 43:1; 92:16).

2

Zoals Ez. 9 laat zien hoe vóór het intreden van het gericht over Jerusalem het overblijfsel der verontrusten aan het voorhoofd door 'de man in het linnen' gemerkt wordt, zo vernemen we ook hier van een verzegeling van een 'rest'. In de Qoemraan-literatuur is herhaaldelijk van het 'overblijfsel' sprake. De sekte identificeerde zich met de 'rest' van Israël. In het Damascusgeschrift lezen we in tekst B een merkwaardige variant op CD VIII, 1 ('Maar de ongelovigen werden aan het zwaard overgeleverd'). Tekst B heeft hier:

'Wanneer de messias van Aaron en Israël komt, zoals het was gedurende de eerste bezoeking, waarvan Hij sprak door Ezechiël: 'Maak een teken aan de voorhoofden van hen, die zuchten en kermen, maar de overigen zullen worden overgeleverd aan het zwaard dat wraak oefent voor het verbond'. De tekst gaat dan weer verder in CD VIII, 1, 2: 'En dit zal het oordeel zijn over allen, die (hoewel) tot Zijn verbond toegetreden, zich niet aan de inzetten hebben gehouden: zij zullen ter vernietiging door Belial worden bezocht. Dit is de dag waarop God hen zal bezoeken' (vertaling: H.A. Brongers).

We hebben hier te maken met een zeer belangrijke parallel, waarop tot op heden weinig acht is geslagen. Duidelijk komt hier naar voren, dat het gaat om een strafgericht binnen het (Qoemraan-)verbond.

1. Evenals in Openb. 6:17 is sprake van de *Dag* (der bezoeking).
2. Deze bezoeking wordt (als *tweede* bezoeking) onderscheiden van de *eerste* bezoeking, doch tevens getekend met de kleuren van de eerste.
3. Duidelijk wordt, evenals in de profeten en in *Openbaring 6* aangesloten bij Lev. 26. In CD en 1 QSa is herhaaldelijk van de vloek van het verbond sprake.
4. Bovendien wordt *evenals in Openbaring 7* aangesloten bij de verzegeling van de 'rest' in Ez. 9.

Openbaring spreekt, anders dan Qoemraan, christocentrisch. Qoemraan verwacht nog een komende messias. De denkstructuur vanuit het verbond is echter bij beiden dezelfde. De 'mondiale' of 'eschatologische' verklaring van Openb. 6 en 7:1-8 kan dit moeilijk ontkennen.

De, dat wil zeggen: alle *knechten van God* worden op hun *voorhoofd*, dus voor allen zichtbaar, *verzegeld*. Dit geschiedt voordat het gericht over land en zee en bomen (niet bossen, maar: boomgaarden: olie en wijn!) losbreekt. De verzegeling zelf wordt hier niet beschreven. Dat deze door engelen ('wij') geschiedt, kunnen we opmaken uit het bevel dat de engel-met-het-zegel richt tot de vier engelen die de winden vasthouden om deze eerst na de (mede door hem verrichte) verzegeling los te laten.

Voordat (*achri*) de verzegeling aangebracht is, zal het geweld over land en zee en bomen niet losbreken. Bij 'bomen' dient vooral aan vruchtbomen gedacht te worden: de leveranciers van olie en wijn. Verg. *B.J.* V, 3, 2; 107.

Het zegel is een eigendomsmerk dat de verzegelden onschendbaar maakt. Melito spreekt van de verzegeling van Israël door de Geest in de paasnacht (*PP* 16, 33; verg. 67). Paulus spreekt over de verzegeling door de Heilige Geest tot de Dag van de algehele (ver)lossing (2 Cor. 1:22; Ef. 1:13; 4:30). De gelovigen dragen Góds merk, waardoor evenals bij de exodus uit Egypte en in het visioen van Ezechiël 9 de verderfengelen passeren zonder schade toe te brengen aan de verzegelden. De levende God ontfermt zich over Zijn knechten en bewaart hen in de ure der verzoeking. 'Ammi' als volk van zonen van *de levende God* is bij Hem veilig (Hosea 1:10; 1 Petr. 2:10; Rom. 9:26).

Tegenover *het kenteken van het beest* (dat zal ondergaan) staat *het zegel van de levende God*. Zoals het eerste de dienaren van het beest en zijn cultische vereerders aanduidt, zo typeert het zegel de knechten van God die de valse profetie afwijzen en luisteren naar het Woord.

Bij de vraag wat het stempel afdruckt, kan gedacht worden aan de Naam van God. We lezen immers in 14:1 van de honderdvierenveertigduizend die *de naam van de Vader* op hun voorhoofd dragen (verg. 22:4). Dit dragen van de naam wijst op dienst aan de kant van de drager. Van de zijde van God wordt bescherming uitgedrukt. De dienstknecht heeft daar immers recht op (Ps. 123). Denk ook aan de voorhoofdsplaat van de hogepriester die het opschrift droeg: Voor de HERE heilig!

Wie zijn de verzegelden?

Het is duidelijk dat bij Ez. 9:1-4 wordt aangesloten, dat spreekt van de bezwaarde en verontruste Rest van Israël. Verg. inzake 'rest': Jes. 1:9; 4:2, 3; 6:13; 7:3; 10:19-21; 28:5; 35:10; Ez. 36:36; Micha 4:7. Het overblijfsel zal be-

houden blijven. Wel te verstaan: het overblijfsel dat de levende God belijdt (Hosea 1:10).

We hebben hier niet te denken aan een elitegroep van superchristenen. Evenmin aan een groep jodenchristenen die af te grenzen zijn van de heidenchristenen. Aan een dergelijke antithese wordt niet gedacht.

We zullen hier het kader waarin Openbaring staat in het oog dienen te houden: de antithese tegenover de synagoge van de satan. De markering onderscheidt van de vijandige synagoge die onder het gericht valt. Op alle vragen over de toekomst van de kerk, die zich vanuit Jerusalem onder de joden verbreidde, komt hier het stralend antwoord. De Here houdt zich aan Zijn beloften inzake 'de Rest'. Dit geeft ook goede hoop voor de toekomst van de gedoopte kerk in het heden.

Hier moet wel benadrukt worden, dat dit visioen *gedateerd* verstaan dient te worden. Er wordt hier niet gesproken over een aparte groep van joodse christenen, die zou bestaan na de verwoesting van Jerusalem. Nog minder is er reden om de darbistisch-dispensationalistische fantasieën te aanvaarden over 144.000 joodse evangelisten, die na de 'Rapture' (Opname van de kerk) zouden optreden in de eerste helft van de zeven jaren die aan het duizendjarige rijk zouden voorafgaan (J.F. Walvoord; Hal Lindsey). Bezwaren tegen deze in wezen joods-zelotische en Zionistische uitingen van de Dallas-eschatologie mogen ons echter niet verleiden tot een reactie, die miskent dat het hier over christen-joden gaat, leden van het twaalfstammenvolk. Dit zou immers inhouden dat we allegorie gaan toepassen op een gedeelte dat zeer nadrukkelijk de vraag behandelt: Heeft dan God Zijn volk verstoten? Een vraag, die ook weer niet algemeen op te vatten is, als zou deze op de joden van thans slaan, maar die de christelijke gemeederen bezig hield in de periode sinds pinksteren en vóór het gericht van het jaar 70.

Er volgt een opsomming van de twaalf stammen: telkens 12.000 uit elke stam worden verzegeld. Natuurlijk is dit getal louter symbolisch. Het 12 x 12.000 duidt een volheid aan.

4-8

De volgorde van de stammen is geheel anders dan in andere opgaven. *Juda*, de stam waaruit Christus werd geboren, vinden we hier vooropgesteld. *Ruben* volgt als tweede. *Gad* en *Aser* uit de bijvrouw Zilpa volgen dan als III en IV; *Naftali* uit Bilha, eveneens een bijvrouw, als V en *Manasse* als VI. Wat *Manasse* aangaat: het is opvallend, dat de stam *Dan* ontbreekt, terwijl zowel *Jozef* (XI) als *Manasse* (VI) voorkomen. Daarom verdient aandacht de lezing: *Dan*, die in de bohairische vertaling van Beneden-Egypte voorkomt. Er pleit veel voor deze meestal niet overgenomen lezing. *Allereerst* lijken AN (Dan) en MAN (afkorting van Manasse) veel op elkaar. *Verder* moet de paarsgewijze opsomming in rekening gebracht worden. Naftali, die vóór Dan genoemd wordt, was evenals hij een zoon van de bijvrouw Bilha. Wanneer hier Manasse stond, zou de paarsgewijze rangschikking doorbroken zijn (zie het schema op pag. 176). *Tenslotte*: er staat in vers 4, dat er verzegeld waren uit *elke* stam van de kinderen (zonen) van Israël. Daarom worden Levi, die geen land toegewezen kreeg, en Jozef genoemd. Manasse hoort daarom hier, aangezien zijn vader Jozef reeds genoemd is, niet thuis. *Dan* dient dus wèl in de lijst opgenomen te worden.

Waarom men de naam Manasse is gaan lezen? Irenaeus heeft als verklaring voor 't ontbreken van Dan - hij trof dus reeds de lezing 'Manasse' aan -, dat uit deze stam de antichrist komt vol-

gens Jer. 8:16 (Van Dan uit is het snuiven zijner paarden te horen) (*Adv. Haer*, V, 20, 2). Daarom zou Dan dus in de lijst van Openb. 7 absent zijn. Irenaeus zal deze speculatie over de genealogie van de antichrist wel ontleend hebben aan de joodse geschriften. Daarin wordt niet in al te sympathieke zin over Dan gesproken, gezien de afgoderij binnen die stam. Ook de tekst van Jer. 8:16 wordt bij de rabbijnen als argument gebezigd. (*SB* III, p. 804, 805). In de exegese is de mening van Irenaeus inzake de weglating van Dan vrijwel tot algemene victorie gekomen. Ook hier heeft - evenals bij de antichrist-voorstelling - joodse apocalyptiek de christelijke exegese nadelig beïnvloed.

Op het *evangelie* in deze lijst krijgen we zo een duidelijk zicht: het evangelie van *het messiaans herstel der stammen*, dus ook die van het verachte Dan. Ezechiël, wiens profetie zo met Openbaring samenhangt, noemt als hij over de nieuwe verdeling van het land spreekt het gebied van *Dan* nota bene in de eerste plaats (Ez. 48:1) en onder de poorten van het Nieuwe Jerusalem (verg. Openb. 21:12, 13) was er ook een *Dan*-poort (Ez. 48:1, 32). Dit moet ons, gezien de nauwe samenhang tussen Ez. 48:30 e.v. en Openb. 21:12, 13, toch wel iets zeggen. Kan deze stam onder de zonen van Israël in Openbaring gemist worden? De profeten zonderden geen stammen uit bij de beloften van herstel en terugkeer.

Bovendien moet erop gelet, dat het evangelie ook klinkt in de *volgorde* der stammen. Het is het evangelie der vrije genade, der verkiezing. *Ruben*, de eerstgeborene staat niet voorop, doch de andere zoon van Lea: *Juda's* stam, die glorie won. Na Ruben volgen niet, zoals gebruikelijk, de andere zonen van Lea, doch juist de zonen van de *bijvrouwen*, paarsgewijs. En bovendien zó, dat éérst die van de *tweede* bijvrouw Zilpa komen: *Gad* (III) en *Aser* (IV). *Daarna* die van de *eerste* bijvrouw Bilha, slavin van Rachel: *Naftali* (V) en *Dan* (VI) (volgorde van Jozua 19:32-48). *Vervolgens* eerst paarsgewijs de overige zonen van Lea: *Simeon* (VII) en *Levi* (VIII); *Issaschar* (IX) en *Zebulon* (X). *Dán* komen die van de lievelingsvrouw Rachel: *Jozef* (XI) en *Benjamin* (XII). *Sola gratia!* Evenals het geslachtsregister van Matth. 1, dat expres Thamar, Rachab, Ruth, Bathseba noemt, en zó Gods souvereine genade predikt, verkondigt déze opsomming: De hemel heeft het klein verkoren. Wat de profeten in uitzicht stelden aangaande Israëls herstel, de samenvoeging van de twee 'houten' Juda en Israël, - zie, dát is nu vervuld. Ze zijn allen op het appèl present. Er mist er niet één. Ook de stam van Simson en van de verering van het beeld van Micha (Richt. 17 e.v.) is present. Zebulon en Naftali in het Galilea der heidenen zullen een groot licht zien (Matth. 4:15; Jes. 8:23; 9:1). Aser - reeds bij Christus' loskoop-van-dienst-in-Aaron's-tempel aanwezig (Luc. 2:36-38) -, en Levi, die er niet jaloers op is, dat nu al Gods volk priesters, *kohanim* zijn. '*Gans Israël*', gerepresenteerd door de twaalf altaarstenen van Elia's altaar, de gegraveerde edelstenen versiering op de borst van de hogepriester, het offer in Ezra's dagen (Ezra 6:17; 8:35), '*gans Israël*' gaat delen in de verlossing (Rom. 11:26). Gods Woord valt niet uit. De ontzaglijke teerheid, waarmee de profeten ook aan de 'tien stammen' het herstel beloofden, was niet louter beeldspraak. Ons visioen boodschapt de vervulling. Door en om Jezus Christus wordt in de kerk een joodse 'rest' behouden. Dit is '*gans Israël*'. Deze kerk, de wortel van de oude olijfboom, waarin de heidenen ingeplant zullen worden, draagt alle beloften mee de toekomst in.

Ter nadere oriëntatie geven we hier nog eens een overzicht van de stammen-catalogus in Openb. 7 en vergelijken deze met andere lijsten om de evangelische opzet des te duidelijker aan het licht te doen komen.

I. Juda	}	zonen van Lea (L)
II. Ruben		
III. Gad	}	zonen van Zilpa (ZL)
IV. Aser		
V. Naftali	}	zonen van Bilha (BR)
VI. Dan		
VII. Simeon	)	
VIII. Levi	)	zonen van Lea (L)
IX. Issaschar	)	
X. Zebulon	)	
XI. Jozef	)	zonen van Rachel (R)
XII. Benjamin	)	

	Openb. 7	Gen. 29, 30 geboorte- volgorde	Gen. 49 zegen van Jakob	Deut. 33 zegen van Mozes	Deut. 27 opstelling bij zegen & vloek (Ebal en Gerizim)	Ez. 48 namen op stadspoor- vloek van het nieuwe Jerusalem
I.	Juda L	Ruben L	Ruben L	Ruben L	Simeon L	Ruben L
II.	Ruben L	Simeon L	Simeon L	(Simeon LXX) L	Levi L	Juda L
III.	Gad ZL	Levi L	Levi L	Juda L	Juda L	Levi L
IV.	Aser ZL	Juda L	Juda L	Levi L	Issaschar L	Jozef R
V.	Naftali BR	Dan BR	Zebulon L	Benjamin R	Jozef R	Benjamin R
VI.	Dan BR	Naftali BR	Issaschar L	Jozef (E&M) R	Benjamin R	Dan BR
VII.	Simeon L	Gad ZL	Dan BR	Zebulon L	Ruben L	Simeon L
VIII.	Levi L	Aser ZL	Gad ZL	Issaschar L	Gad ZL	Issaschar L
IX.	Issaschar L	Issaschar L	Aser ZL	Gad ZL	Aser ZL	Zebulon L
X.	Zebulon L	Zebulon L	Naftali BR	Dan BR	Zebulon L	Gad ZL
XI.	Jozef R	Jozef R	Jozef R	Naftali BR	Dan BR	Aser ZL
XII.	Benjamin R	Benjamin R	Benjamin R	Aser ZL	Naftali BR	Naftali BR

	Openb. 7	Ex. 1	Num. 7	Num. 10	1 Kron. 2	1 Kron. 4-7
I.	Juda L	Ruben L	Juda L	Juda L	Ruben L	Juda L
II.	Ruben L	Simeon L	Issaschar L	Issaschar L	Simeon L	Simeon L
III.	Gad ZL	Levi L	Zebulon L	Zebulon L	Levi L	Ruben L
IV.	Aser ZL	Juda L	Ruben L	Ruben L	Juda L	Gad ZL
V.	Naftali BR	Issaschar L	Simeon L	Simeon L	Issaschar L	Manasse
VI.	Dan BR	Zebulon L	Gad ZR	Gad ZR	Zebulon L	Levi L
VII.	Simeon L	Jozef R	Efraim	Efraim	Dan BR	Issaschar L
VIII.	Levi L	Benjamin R	Manasse	Manasse	Jozef R	Benjamin R
IX.	Issaschar L	Dan BR	Benjamin R	Benjamin R	Benjamin R	Naftali BR
X.	Zebulon L	Naftali BR	Dan BR	Dan BR	Naftali BR	Manasse
XI.	Jozef R	Gad ZL	Aser ZL	Aser ZL	Gad ZL	Efraim
XII.	Benjamin R	Aser ZL	Naftali BR	Naftali BR	Aser ZL	Aser ZL

Uit bovenstaande tabellen blijkt, dat de stam Juda slechts 'n enkele keer als eerste genoemd wordt. Ruben gaat meestal voorop (in Deut. 27 bij de tweede groep). In andere lijsten dan die der geboorte-volgorde, staan de zonen der bijvrouwen doorgaans achteraan. De zonen van Lea nemen een vooraanstaande positie in; ook die van Rachel. Levi, zoon van Lea, de derde in geboorte en de priesterstam, behoudt in de regel zijn plaats vooraan.

Doch in Openbaring 7 is alles *anders*. *Levi* (VIII) heeft geen vooraanstaande plaats meer. De messiaanse stam *Juda* gaat voorop. En de zonen van de *bijvrouwen* zijn naar voren geschoven; het verachte der wereld heeft God uitverkoren. Dat Christus juist in Galilea, het gebied van in de donkerheid geraakte stammen optrad (Matth. 4:13-16), zal hiermee wel samenhangen. Van deze symbolische opstelling gaat een rijke prediking uit.

Zo is *antwoord* gegeven op de brandende vraag van die dagen inzake het zaad Abraham: Heeft God Zijn volk verstoten (Rom. 11:1)? Zijn de joden gestruikeld om te blijven liggen (11:11)? Het antwoord is op beide vragen: Zeer zeker niet! Een *gedeeltelijke* verharding is over Israël gekomen; de uitverkorenen (11:7), het overblijfsel krachtens de genadige uitverkiezing (11:5), hun blijven beloften gelden. En alzo zal 'gans Israël', d.w.z. de gelovige representanten uit Israël behouden worden. Om der wille van de uitverkoren joden worden de dagen van de nooddijd verkort, de ramp van de pseudo-messiaanse nooddijd zal niet allen meeslepen, engelen zullen de uitverkorenen vergaderen (Matth. 24:22, 31; verg. Openb. 7:1 e.v.). Aan uitverkorenen wordt recht gedaan (Luc. 18:7; verg. Openb. 17:14; 18:20; 6:10), hun getal wordt vol (Openb. 6:11; Hebr. 11:40).

Wij hebben hier niet een profetie van een algehele terugkeer der verloren tien stammen, zoals we deze in een joodse apocalyps als 4 Ezra vinden (13:39 e.v.). Evenmin vinden we in Openb. 7:1 e.v. een steun voor de verwachting van een 'herstel van Israël', een terugkeer van alle joden naar Palestina, hun bekering aldaar en de oprichting van een duizendjarig rijk onder Christus' koningschap in Jerusaleem. Zó worden de oude profetieën (bv. Ez. 37:15 e.v.) niet vervuld. Paulus wijst er duidelijk op dat ze in het joodse *overblijfsel*, dat gelovig wordt, haar vervulling vinden (Rom. 9:29; 11:25-27). De profetieën worden voorts vervuld in de inplanting van de gelovige heidenen op de afgekapte stam van de olijfboom Israël. De kerk uit de heidenen vormt de *voortzetting* van Israëls bestaan als kerk: Abraham vader van hen, die treden in het voetspoor van zijn geloof (Rom. 4:12).

Heeft God Zijn volk verstoten? Ganselijk niet. Elia kon een altaar van twaalf stenen bouwen (1 Kon. 18:31). Christus stelde twaalf apostelen aan. Elia ontving de belofte over de 7000 getrouwen, welke Paulus toepaste op de gelovige joden van *zijn* dagen (1 Kon. 19:18; Rom. 11:4). Het visioen van Openb. 7:1 e.v. onderstreept het nog eens: de profetieën komen uit. Filadelfia, Ik zal u geven sommigen uit de synagoge des satans, van hen die ten onrechte zeggen joden, kerk van God te zijn; zie, van deze mensen zullen er komen en zich bij u voegen, u erkennen als waarachtige kerk. En alzo wordt 'gans Israël' zalig, alzo komen alle profetieën over een herstel van Israël uit, alzo groeit het getal verzegelden, die schuiling zoeken in Sion.

Moeten we dan bij het concretiseren van wat in dit visioen geopenbaard wordt, de bekeerden uit de heidenen, vrijwel de ganse kerk van vandaag, maar uitsluiten? Allerminst. De gelovige heidenen zijn ingeënt op de oude wortelstok Israël. Hier in Openb. 7 ligt echter het accent op

de vragen van *die* tijd inzake het toenmalige volk *Israël* tijdens de grote verdrukking (Matth. 24:31; Openb. 7:14). Wèér valt te verwijzen naar Rom. 9-11, waar de grote vraag van toen evenals in Lucas' 'evangelie' aandacht ontvangt: *Heeft God Zijn volk verstoten?* Rom. 9-11 spreekt over het verbondsvolk van dié dagen en mag niet toegepast worden op allen die zich vandaag jood noemen. (Afgezien van de vraag of de huidige israëli wel zo raszuiver zijn). Applicatie van Rom. 9-11 in het heden doet ons niet spreken over een herstel van Israël via een generale bekering der joden, maar over de God des verbonds die in dagen van apostasie toch nog kinderen des verbonds tot bekering brengt. Evenzo dient ook over Openb. 7:1-8 gesproken te worden. Het laat zien dat God ondanks het komend verbondsgericht (zegels, bazuinen, schalen), trouw is aan Zijn beloften. Ondanks afval waren er nog zonen en dochteren van Abraham (Luc. 1:55, 73; 13:16; 19:9), die de pseudo-messiaanse vanen niet volgen wilden. In *die* tijd, de zestiger jaren van de eerste eeuw, werd zo 'geheel Israël' in hen behouden! Aan de kerk van heden kan gezegd worden, dat God nog Dezelfde is: de belofte als voor de 144.000 en 7000 is maar niet alleen geldig voor de gelovige joden van de eerste eeuw, maar ook voor de gelovige kerk van alle eeuw. Zij mag zich verzegeld weten tot de dag der (ver)lossing (Ef. 4:30; verg. 1:13; 2 Cor. 1:22; Joh. 15:16; 1 Thess. 1:4). God beschermt haar 'tegen de rasnien der gantscher werelt hoewel sy somwylen een tijdt lanc/wel seer cleyn ende als teniete gecomen scijnt te wesen inder menschen oogen' (art. 27, N.G.B.). Bij alle bestaande kerkelijke apostasie mag de wetenschap, dat God Zijn rekenkunde handhaaft, troosten en ook prikkelen tot *dienst*. De 144.000 en de 'grote schare' worden niet toevallig als 'dienstknechten' getypeerd (7:3, 15). De verzekerdheid der volharding maakt de ware gelovigen niet zorgeloos, maar is hun een wortel van ware Godzaligheid, volharding in alle strijd, standvastigheid in het kruis en de belijdenis der waarheid (D.L.R. V, 12).

De grote schare geredden uit de Grote Verdrukking en hun liturgie vóór de troon Gods (7:9-17)

Een nieuw gezicht, dat zich duidelijk afgrenst van het vorige. Johannes zag *'na deze dingen'*. Dit visioen hangt echter wat de inhoud aangaat nauw met het vorige samen; hij zag *een schare*, een grote menigte, *die niemand kon tellen*. Ook hier wordt een motief uit de verbondstaal aangeslagen: we worden onmiddellijk herinnerd aan Gods belofte aan Abraham, dat zijn zaad, zijn geslacht, ontelbaar zou zijn als de sterren aan de hemel (Gen. 15:5; verg. 22:17; 26:4; Ex. 32:13; Deut. 1:10; 10:22; Jer. 33:22; Hebr. 11:12).

De grote vraag is nu: is deze schare identiek met de 144.000; zijn de 144.000 er in elk geval in opgenomen; òf ziet Johannes een menigte, die anderen dan de 144.000 bevat? De schare was samengesteld uit elke soort volk en stammen en natiën en talen, een uitdrukking, die reeds in 5:9 voorkwam en herinnert aan de imperiale opsomming in Dan. 3:4, 7, 29; 4:1; 5:19; 6:26; 7:14 naar de stijl van de oud-oosterse groot-koning. Dat het woord 'stammen' niet ontbreekt, is ná de opsomming van de telkens 12000 toch wel typerend. Het is daardoor wel duidelijk: hier hebben we niet een geheel andere groep, de twaalf stammen der zonen Israëls horen er in elk geval bij. Verder moet in het oog gehouden worden, dat de joden vaak zeer inter-nationaal verspreid waren, met name de rest van de tien stammen. Zoals de staat Israël vandaag *the world in a nutshell* is, zo laat ook het pinksterbericht ons een bonte menigte aanschouwen uit allerlei landen, die ouderlingen-voorlezers al grote moeilijkheden bezorgd heeft

9

(Hand. 2:8 e.v.). Net als vandaag vele immigranten in Israël, hadden zij de taal van hun land van afkomst behouden, zodat ze over 'onze talen' konden spreken en daarmee de taal van Medië, enz. aanduiden (Hand. 2:11). Daarom is de grote schare geen andere categorie dan de honderdvierenveertigduizend.

Dient hier dan ook niet aan gelovigen uit de heidenen gedacht te worden?

Veel proselieten waren bij Israël ingelijfd. Uit hen, benevens uit de aanhang der Godvrezenden voegden velen zich onder de banieren van het evangelie. Nadrukkelijk moet echter vastgehouden worden, dat zij *niet zonder een voorafgaande relatie met de synagoge* tot het evangelie kwamen. De tegenstelling tussen joden-christenen en heiden-christenen moeten we ons niet in strijd met de werkelijkheid vanuit Tübingen op laten dringen. De eerste twee eeuwen was de kerk 'joods-christelijk' van karakter, ook al stamden de leden hoe langer hoe meer uit de 'natiën'. In Openbaring 7 is echter het vizier op *Israël* ingesteld.

Dit visioen antwoordt op de bange vragen of God met Zijn volk afgerekend heeft, nu de synagoge zich tegen Christus verhardt en Hem niet als het Lam wil erkennen. Ondanks deze weerbarstigheid gaat de vervulling van de Abrahamsbelofte wereldwijd door. Internationaal wordt de 'rest' van Israël vergaderd in een ontelbare schare. God heeft Zijn verbondsvolk niet verworpen, doch in de uitbreiding der kerk komt de belofte aan Abraham tot haar voleinding. Door dus te stellen: in vs. 1-8 gaat het over jodenchristenen en in vs. 9-17 over heidenchristenen, miskennen we de bedoeling van het laatste gedeelte. De spits blijft op Israël gericht. 'De Verlosser zal uit Sion komen... Dit is Mijn verbond met hen' (Rom. 11:26; Jes. 59:20, 21). Ondanks het verbondsgericht over Jerusalem (Openb. 6) en de grote verdrukking (Openb. 7:14) komt Israël tot consummatie (Openb. 7).

Hoe kan men het dan rijmen: eerst de preciese verzegeling, numerus clausus, afgepast getal: 144.000; en daarna: ontelbaar? Bij nader bezien van de tekst is het antwoord niet zo moeilijk. Johannes *hoort* eerst het correcte symbolische getal. Hij ziet niet. Nu gaat hij *zien*; de 144.000 = een ontelbare schare. En dan zegt hij: de belofte aan Abram wordt toch heerlijk vervuld. Je zou denken: God heeft Zijn volk verstoppen. Maar neen, 'gans Israël' wordt zalig, het is een grote schare, die daar de palmtak zwaaien gaat.

Deze schare staat 'voor het aangezicht' van de *troon* en 'voor het aangezicht' van het Lam. In 6:16 was sprake van de grote angst, de drang om wég te komen van 'het *aangezicht* van Hem, die op de troon zit en van de toorn van het Lam'. Maar deze massa mag priesterlijk 'naderen'. Ieder draagt het witte lange priesterlijke *ambtsgewaad*, de toegang tot de troon der genade is open. En men schrijdt in feestelijke processie, de *palmtak* in de hand.

We zijn weer in de echt joodse sfeer: op synagogale versieringen vinden we herhaaldelijk naast kandelaar (*menorah*) en bazuin (*sjofaar*): de palmtak, de feestbundel van het loofhuttenfeest (*lulaab*). Christus is bezig een synagogaal embleem in eigen handen te nemen en het over te reiken aan de kerk. Deze schare viert het grote slotfeest, 'hèt' feest van de joden, het huttenfeest. Is het een wonder, dat één van de Psalmen, die men dan zong, Psalm 42, reeds in 7:2 (levende God) doorklonk en dat in heel dit gedeelte herinneringen aan die Psalm gehoord worden? De dichter ging in 't *zwart*, vanwege des vijands onderdrukking. Hij verlangt naar de *feestvierende* menigte, het deelnemen aan de festale processie. Hier is die wens verhoord: de schare is in *witte ambtsdracht* en de *feeststoet* is gevormd. De dichter van Psalm 42 kermde om zijn *een-*

zaamheid in het gebied van Dan, - hier is de *grote schare*. Hij, de korachiet-levietische zanger verlangde naar de dag, wanneer hij zelf weer de *lofzang* kon aanheffen, -hier klinkt de *jubel* op voor Gods troon! Hij had *dorst*, - hier komt straks het *drinken* uit de levensbronnen (7:16, 17). Hij sprak van de goedertierenheid des HEREN *des daags* en Zijn lied *des nachts*, - hier is de permanente liturgie, die door *geen wisseling van dag en nacht* gestoord wordt, voor Gods troon (7:15).

Werd op het loofhuttenfeest het *hosanna* aangeheven, 'HERE, geef heil!', hier wordt het gebed tot een *dankzegging*, want het *heil* is in Jezus, Jesjua' gekomen. Het grote slotfeest is er, waarvan Zacharia reeds profeteerde (14:16 e.v.). In 'heil' zit een overwinningsmoment (Ps. 3:9; 38:23; Jona 2:9). Zie *TW VII*, p. 999.

10

De ganse hemel is bij dit alles betrokken. De *engelen* stellen zich in hun koren op rondom de troon, samen met de oudsten en wezens. En allen vallen neer voor de troon. De engelenmachten zingen een *zevenvoudige* hymne: 'Amen, de lof en de heerlijkheid en de wijsheid en de dankzegging en de eer en de kracht en de sterkte is van onze God tot in de eeuwen der eeuwen! Amen'. De lofzegging is vrijwel gelijk aan die van 5:12: de lof aan het Lam. De Vader deelt in dezelfde eer als de Zoon. Zij zijn één. Al de zeven gebruikte praedicaten komen in de vorige hymnen reeds voor.

11, 12

Een van de oudsten antwoordt nu Johannes. We hebben hier te maken met een typisch hebraïsme (verg. Zach. 1:10; 3:4; 4:4, 11, 12; Job 3:2). Wanneer we dit 'antwoorden' met 'het woord nemen' omschrijven, doen we niet recht aan de bedoeling ervan. Het betekent: reageren naar aanleiding van een ingetreden situatie.

13-15

Johannes wordt gevraagd, wie de in het wit geklede personen wel zijn? Hij weet het niet. Met 'mijn heer' (Alexandrinus en TR: 'heer') betitelt hij de engel-oudste. Gezien Dan. 10:16, 17, 19; Zach. 4:4, 5, 13 is hier 'mijn heer' te prefereren. Johannes spreekt niet van 'broeder', omdat het een hemels wezen geldt wiens autoriteit hij erkent.

Hij die vasthoudt aan de mening dat de 'ouderlingen' in Openbaring vertegenwoordigers van de kerk zijn, vindt hier een argument tegen zich, dat moeilijk te ontzenuwen is. Hier staat geen broeder tegenover broeder, maar hier vinden we een analoge situatie als in Zach. 1:9 e.v. en 4:4 e.v. Een knecht van de HERE richt zich tot een 'tolkengel'.

De allegorische uitlegging van de 'ouderlingen' als 'vertegenwoordigende de gemeente' (S. Greijdanus, *KNT*, p. 174) kan alleen dan gehandhaafd worden als men de structurele eenheid tussen het Oude en het Nieuwe Testament niet volledig tot gelding brengt en het Oude Testament slechts beelden laat lenen aan het Nieuwe Testament, die daar anders ingekleurd kunnen worden.

Johannes verneemt op zijn vraag, dat de menigte die hij ziet bezig is om uit *de grote verdrukking* te komen (*erchomenoi*). Men zou hier ook een toekomstige vertaling kunnen bepleiten: *zullen* komen.

Het visioen van 7:9-17 beschrijft dezelfde groep als in 7:4-8 getekend wordt, maar nu niet in een aards, maar in een hemels, toekomstig kader.

Verdrukking duidt niet speciaal de martelaarsdood aan, maar slaat op vervolging en onderdrukking. Hier is van een *grote* verdrukking sprake.

In Dan. 12:1 wordt gesproken van een tijd van grote benauwdheid zoals er niet geweest is sinds volken bestaan. In Matth. 24:21 wordt hierop teruggegre-

pen: 'Want dan zal er een GROTE VERDRUKKING zijn, zoals er niet geweest is van het begin der wereld tot nu toe EN OOK NOOIT MEER WEZEN ZAL'. De laatste toevoeging is opmerkelijk. Na genoemde verdrukking zal de geschiedenis op aarde blijikbaar wel voortgaan, maar zo'n verdrukking komt nooit meer terug.

Uit wat aan Matth. 24:21 voorafgaat (vs. 15-20) valt op te maken dat het hier gaat over de verdrukking in de dagen die aan de verwoesting van Jerusalem voorafgingen, en *niet* over een verdrukking in de zogenaamde 'eindtijd', vóór het laatste komen van de Christus.

Doordat men in veel gevallen deze 'eschatologische' interpretatie koos en sprak van de noden van de allerlaatste tijd (W. Bousset, p. 334) ging de exegese de ware zin van de uitdrukking vervluchtigen. Greijdanus laat 'de grote verdrukking' slaan op 'deze gansche, aardse, tijdelijke bedeeing, als een tijdperk van ellende, vervolging, benauwing, en gevaar voor geloovige, en gemeente' (*KNT*, p. 175), en hierbij noemt hij niet eens Matth. 24:21. In *KV*, p. 137, doet hij dit wel, maar betreft de uitdrukking dan op de allerlaatste dagen voor de paroesie. Hij geeft dus aan Matth. 24:21 een futuristische betekenis, terwijl hij op Openb. 7:14 een generaliserende uitleg toepast.

We zullen ook hier de substructuur van Openbaring hebben te erkennen, die behalve door het Oude Testament door het evangelie gevormd wordt. Matth. 24:21 en Marc. 13:19 gebruiken geen overdrijvende term om iets kolossaals aan te duiden. De *aanvulling* bij Dan. 12:1 ('en ook nooit meer wezen zal') mogen we niet wegexegetiseren. In dit opzicht kan ook het rechtse kamp zich aan onmythologisering schuldig maken.

Wanneer in Openb. 7:14 dezelfde term gebruikt wordt als in Matth. 24:21, terwijl er ook inhoudelijk verband is tussen Matth. 24:22 en het visioen van Openb. 7, kan veilig aangenomen worden dat hier geen toevalligheid in het spel is. Het visioen laat zien dat Christus' Woorden over de *grote* verdrukking uitkomen. De Here bewaart voor zich een Rest uit het zaad van Abraham, dat het Lam als de Bewerker van de exodus erkent.

Dit laatste komt ook uit in de volgende bepalingen. Degenen die uit de grote verdrukking komen hebben het feestkleed van pasen aan. Zij hebben voor het in Christus vervulde pasen gekozen, tégen de joodse uitnodigingen en dreigingen in. Vergeten we niet hoe juist op pasen opstanden losbarstten en hoe juist de opstand tegen Rome om het paasfeest cirkelde. De processiegangers hebben hun lange ambtsgewaden gewassen en witgemaakt door het bloed van het Lam. Dát is de reden, dat ze hier 'voor het aangezicht van de troon Gods' zijn en Hem dag en nacht vereren in Zijn tempel. Vanuit de thorah ontvangt het wassen der klederen een veelkleurige belichting: cultische reinheid, bevrijding van smet en recht op de gaven van het verbond worden erdoor aangeduid (bv. Ex. 19:10; Lev. 13 en 15; Num. 19; 8:7, 21). *Ontzondiging!*

Het werk van het Lam is hier weer centraal: Tempel en Kruis! De processiegangers willen tot het 'deemoedsgedierte' behoren, ze geloven niet in de 'dromen van de Hoofdschedelplaats', doch wéten, dat er vrede, *sjaloom*, komt door het bloed des kruises. En deze *sjaloom* is niet slechts zielerust, doch ook dienst, activiteit. Omdat deze mensen 'de rust' hebben, verkeren ze in pauze-loze *latreia*, verering, in Gods heiligdom. De dichter van Ps. 42 was een leviet. Zo'n twee maanden waren levieten en priesters doorgaans 'op dienst' in de tempel. Doch dézen zijn *permanent* 'op dienst' in het heiligdom Gods, de hemelse tempel; en geen slaafse dienst is het, doch het ingaan in de paradijselijke

levensbestemming. De ontzondiging der levieten (Num. 8:7) was de inleiding op hun aanstelling in het hoge ambt.

De Van Eycks hebben in hun bekende schilderij van het Lam Gods de aanbidders in bonte veelheid getekend. We zien profeten en apostelen, martelaren, pausen, bisschoppen, abten, kluizenaars en kluizenaresen. Wat typeert is, dat zij doorgaans niet het witte kleed dragen. Bij de kerkvorsten komt het nog even onder het scharlakenrood van hun ambtsgewaad uit! De aardse hiërarchie wordt met huid en haar in 'de zaligheid' geïntegreerd. Doch in Openbaring is er juist van géén hiërarchie sprake. Er is één stand: de priesterstand. En er zijn geen bisschopsmantels; het priesterlijke lange dienstkleed (verg. 3 Macc. 1:2) is voldoende. Een koninkrijk van priesters (Ex. 19:6; Openb. 1:6; 5:10). Zij dragen allen de *alba* (verg. 6:11).

Er volgen nu vele beloften, die alle een wereld van associaties met zich meebrengen. *Die op de troon zit zal Zijn tent over hen uitspannen.* In Openbaring komt herhaaldelijk de hemel als een tent, een tabernakel voor. In het kader van het loofhutzen-feest is deze belofte verstaanbaar. Toen Johannes en Petrus en Andreas bij Christus op de berg der verheerlijking waren, wilde Petrus de heerlijkheid vasthouden door tenten te maken. Hij dacht nog in rangorde: één voor Christus; één voor Mozes en Elia, de kerk-bóven; één voor de drie discipelen. Maar hier zijn geen tenten (*sukkooth*) nodig, de éne hut *Gods* (*sukkah*: Ps. 76:3) spant zich over de Zijnen als een veilig gewelf. Christus tabernakelde reeds onder de Zijnen (Joh. 1:14), Hij sloeg er Zijn tent op. De oudtestamentische tabernakel (= tent) was de betuiging Gods, dat Hij onder Zijn volk wonen wilde (Ex. 25:8; 29:45; Lev. 26:11 (!); Ez. 37:27; 43:7; Jes. 4:5; Joel 3:21; Ps. 68:17; 132:14). Vaak staat bij de betuigingen, dat God *wonen* wil onder Zijn volk, de verbondsbelofte dat Hij de God van Zijn volk wil zijn (2 Cor. 6:16; Openb. 21:3). De tabernakel en tempel garandeerden het functioneren van Gods verbond. Dit was echter *voorwaardelijk*. Lev. 26 heeft het ingeprent: over verbondsverlating komt Gods verlating. Ezechiël heeft na het merken van de rest getrouwen gezien, hoe de Here Zijn tempel verliet. Gods heerlijkheid (*kabood*) verdwéén uit het heiligdom (Ez. 10:18). Wat Johannes nu ziet is niet alleen de *herstelde* gemeenschap met de Here, doch tevens een gemeenschap, die *rijker* is dan ooit. Nu is er maar niet een wonen Gods temidden van Zijn volk, doch Gods volk woont *in* de tent. Eén dak overspant ze in het huis des Vaders met zijn vele kamers (Joh. 14:2).

Er zijn ook de oude beloften met exodus-motieven: *geen honger en geen dorst* meer.

Geen bezwaarnis door de felle oosterse zon, de laaiende hitte. We denken aan Psalm 121: 'De zon op hogen dage / Schoon zij al brandig steekt / Kan door haar hitte niet plagen / Als Hij haar krachten breekt' (Camphuysen). En dan Jes. 49:10. Daar is niet alleen sprake van geen honger, dorst of zonnesteek, doch ook komt het beeld van de *herder* naar voren: 'Hun Ontfermer zal hen *leiden* en hen naar waterbronnen *voeren*'. Juist dit beeld vinden we ook hier in Openbaring. Alleen staat er in plaats van 'Ontfermer': *het Lam dat in het midden van de troon is*. Dit zal voor altijd Gids naar waterbronnen van leven zijn. Psalm 23 gaat in ons zingen:

i6, 17

d'Almachtige is mijn herder, en geleide
Wat is 'er dat me schort?
Hij weit my, als zijn schaep, in vette weide,
Daer gras noch groen verdort.

Enige minuskels, de syrische vertaling en de TR spreken niet van 'bronnen van wateren van leven', maar van 'levende bronnen van wateren'. Een ononderbroken toevoer van stromend water, dat op verschillende plaatsen uit de bodem welt, wordt hier gegarandeerd. Paradijsrivieren (Gen. 2:10).

Dit beeld raakt het *ganse* bestaan, evenals Gods verlossing de *totale* existentie aangaat. De goede Herder der schapen is hier het Lam, de Ram-doorbreker (Micha 2:13; 5:3; 7:14; zie ook: 1 Kron. 11:2; Ps. 78:72; Jer. 3:15; 23:4; Ez. 34:23; 37:24; Zach. 11:4 e.v.; 13:7; Joh. 10:1 e.v.; Hebr. 13:20; Jes. 63:11 (Mozes); Num. 27:17 (Jozua)). Hij wijst ook het water des levens. Weer een beeld, dat als een gouden draad door de Schrift loopt (Ps. 36:9, 10; 46:5; 68:27; 107:9, 35; Jes. 12:3; 44:3; 55:1, 2; Jer. 2:13; 17:13; 31:25; Ez. 47:1 e.v.; Joel 3:18; Zach. 14:8; Joh. 7:37; Openb. 22:1, 17).

En alle tranen worden van de ogen afgewist (Jes. 25:8). Sprak de dichter van Ps. 42 van tranen, die hem tot spijszaken waren vanwege de onderdrukking door de vijand, die spotte: *Waar* is uw God?, nú wordt er recht gedaan. Zie, hier is uw God! Hij zal Zijn kudde weiden gelijk een herder (Jes. 40:9, 11). Die met tranen zaaien, zullen met gejuich maaien.

Gejuich; de passage over de afgewiste tranen in Jes. 25:8 komt in een *lied* voor:

De Here sal den doot vernielen,
End heerschen eeuwlik over 't graf:
Hij sal de droefheyt van de sielen,
Van d'oogen doen de tranen af.

(Marnix van St. Aldegonde)

Deze ode behoorde bij de 'Enige Gezangen' van de synagoge. Zeer toepasselijk besluit een strofe uit dat levenslied dit troostrijke visioen.

De kerk is getekend, zoals zij veilig is. Geldt dit enkel de situatie na Christus' wederkomst? *Zij* werden toch getoond, die bezig waren uit de grote verdrukking te komen? Hier gaat het in eerste instantie over de *toenmalige* kerk op aarde, die haar strijd streed. Zij werd door de synagoge des satans met haar vals-messiaanse verwachtingen benard en stond aan de verleiding bloot het Feest te verruilen. Deze kerk bevond zich (ook in de diaspora) in antithetische positie tegenover 'de bewoners van het land', die in een nationaal Herstel van Israël redding zochten. Christus bemoedigt de Zijnen. Uw getal is vastgelegd. Niemand kan uit Mijn boek des levens, dat Ik in Mijn hand houd en openen ga, gedelgd worden.

Ge weet nú al dat ze erin genoteerd staan, de Mijnen. Ondanks alle ban en verdrukking mogen ze tabernakelen in het hemelse heiligdom. Daar wordt de haren 'zak', het rouwkleed, ontbonden. Niet meer de rouw als bij de korachiet

van Psalm 42. Het Feest van de *Sukkah* Gods is bereid. En de tranen zijn niet meer tot spijsdag en nacht, doch de enige spijsdag is te mogen doen de wil des hemels Vaders. *Door het geloof* is het nu reeds Feest in het Land. Het Lam is de goede Herder, die op Zijn wijze het Herstel van Israël bewerkt. Blijf trouw aan Hem tot in de verdrukking toe; op de Grote Dag van het (Loofhutten-)feest voor de *benej Jisraeel* zegt Hij wéér: 'Ik ben het Water des Levens. Wie tot Mij komt zal nimmermeer dorsten' (Joh. 7:2, 37-39). Deze beloften golden allereerst de aangevochten kerk van vóór het jaar 70. Ze kunnen echter thans ook tot troost voorgehouden worden aan hen, die op de oude stam van Israël ingeënt zijn. De gemeenten van vandaag kunnen zich optrekken aan dit visioen. Er blijft een paschale exodus-rest over, die nu reeds deelt in het feestelijke heil in de Christus.

Zevende zegel en hemelse liturgie vóór het oordeel der bazuinen (8:1-5)

Er volgt nu, vóór het zevende zegel zich ontvouwt tot zeven bazuinen, een hemelse liturgische dienst. Dit was ook het geval vóór de opening der zegels (hoofdstuk 5). Voordat de schalen uitgestort worden zullen we weer van een hemelse liturgie vernemen (hoofdstuk 15).

Een *stille* van een half uur ontstaat in de hemel. We kunnen hier ter vergelijking denken aan de stilte die gepaard ging met het brengen van het reukoffer in de tempel. Dit reukwerk symboliseerde het gebed van de kerk. Het vervolg zal laten zien, dat een engel de gebeden der heiligen tesamen met reukwerk naar God op doet stijgen. Te verwijzen valt ook naar Hab. 2:20: 'Maar de **HERE** is in Zijn heilige *tempel*. *Zwijg voor Zijn aangezicht, gij ganse land!*' (verg. Zef. 1:7: '*Zwijg voor het aangezicht van de Here HERE, want nabij is de Dag des HEREN!*').

1-5

Johannes ziet de zeven engelen, die 'voor het aangezicht van God staan'. Het 'staan' wijst op de diensthouding (Luc. 1:19: Gabriël, die bestendig staat, zijn vaste plaats inneemt, vóór het aangezicht van God; verg. Esther 1:10, 14). Aan elk van deze bepaalde groep engelen worden nu *bazuinen* gegeven. Sommigen vertalen hier ook met: trompetten.

Voordat echter tot het blazen werd overgegaan, moest het reukoffer gebracht worden. Daarom ging een andere engel bij het (reukoffer-) altaar staan met een *gouden wierookinstrument*. Hij ontving veel reukwerk om deze ten behoeve van de gebeden van alle heiligen op het gouden altaar 'voor het aangezicht van de troon' (Gods) op te dragen (te geven). Zoals in de tempel en de tabernakel God troonde boven de ark tussen de cherubs, met het reukofferaltaar vóór Hem, zo is hier de situatie in de hemelse tempel analoog.

Er wordt ook wel vertaald: 'met (of: bij) de gebeden aller heiligen' (NV, Wilibrord-vertaling). Er kan hier echter een dativus commodi gebruikt zijn: voor, ten behoeve van. In de opstijgende wierook worden de gebeden zichtbaar. De tekst geeft geen aanleiding om op grond hiervan de aanroeping van engelen om bijstand legitiem te achten. Ook de celebrerende engel is niet autonoom: reukwerk wordt hem *gegeven*.

De wierook steeg nu *uit de hand van de engel* vóór het aangezicht van God naar boven. We hebben hier te maken met een hebraïserende uitdrukking, die enkel wil zeggen: door toedoen van de engel. Uiteraard stijgt de rook niet op uit de hand van de engel. Opvallend is dat de NV hier wel spreekt van 'voor het aangezicht van God', doch in de teksten ervóór *enopion* enkel met 'voor' vertaalt. Jammer, gezien de concordantie met Hab. 2:20; Zef. 1:7.

De liturgie was nóg niet beëindigd. De dienstdoende engel nam zijn gereedschap en vulde het met brandende kolen van het altaar, altaarvuur, en wierp dit naar beneden, naar de aarde/het land. In Ez. 10:2 lezen we dat 'de man in het linnen', die de getrouwen verzegeld heeft (Ez. 9:4, 11; verg. Openb. 7:1-3), een dergelijke handeling verricht. Hij neemt vuur van tussen de cherubs en strooit dat uit over de stad. Deze samenhang is niet enkel gegrond in het ge-

bruikmaken van eenzelfde motief. Ezechiël ziet de administratie van het *verbondsgericht*, en bij Johannes is het niet anders.

De stilte wordt nu verbroken: *Donderslagen, stemmen, bliksemen!* De motieven van de Sinäi-openbaring, die reeds in 4:5 vermeld werden als komende *van de troon uit*. Het is dus zo, dat de troon *antwoord* geeft op het offer dat daarvoor gebracht is. Bij de opsomming wordt nu bovendien gevoegd: een aardbeving. We lezen meermalen in de Schrift van een schudden van de aarde als antwoord op het gebed (Ps. 18:8 - aldaar ook hagel, vurige kolen, donder en bliksemen genoemd; Hand. 4:31; 16:25, 26). Hoe hangt alles in de Schrift toch met elkaar samen. 'Hij troont op de cherubs. De aarde siddere' (Ps. 99:1). We vinden in latere synagogale ornamenten telkens, naast bv. een *sjofaar*, een wierookgereedschap (met een handvat) (*machthah*) afgebeeld. De vorm van dit laatste is die van een echt schopje, symbool van reukwerk en gebeden. Niet dus die van een wierookvat of -pan, maar van een *schep*. Wie dit overdenkt, realiseert zich de felheid van het beeld, dat Johannes zag. De wierook-schep symboliseert nu niet meer het reukwerkoffer in de tempel (waarheen zich de vrome Jood bij het gebed richtte, en evenmin de *Joom Hakkippurim*, de Grote Verzoendag, maar *de gebeden van alle heiligen*, d.w.z.: christenen. Het pleiten derhalve is niet ijdel. Het wordt in de hemelse tempel door de engelen opgedragen. Doch dan verder: *de reukwerkschep* wordt een *kolenschop*, die brandende kolen over Stad en Land uitzaait. Het gebed der kerk brengt het oordeel over de afvallige bewoners van het Land. Scherper kan het gericht van het Lam niet afgebeeld worden: van reukwerk-instrument tot kolenschop.

Evenzeer als het wierookschepje in het visioen antithetisch tegenover de 'synagoge des satans' gebruikt wordt, is dit het geval met de bazuinen. De bazuin werd in synagogale afbeeldingen ook als symbool gebruikt. Heeft de *sjofaar* nóg niet een plaats in het ritueel van de sabbath? Werd op het feest van de nieuwe maan niet de bazuin geblazen (Ps. 81:4)? Klonk deze niet bij de Grote Verzoendag (Lev. 25:9) en om een vasten uit te roepen (Joel 2:1, 15)? De bazuin fungeerde als een kerkklok. Was de lucht bij de wetgeving niet vól bazuin geluid (Ex. 19:16, 19; Hebr. 12:19)? Bazuingeschal werd ook gehoord bij de feestelijke inhuldiging van een koning (2 Sam. 15:10; 1 Kon. 1:34, 41; 2 Kon. 9:13). Was Jahweh niet de Grote Koning, wiens glorie blij uitgebazuind werd (2 Sam. 6:15; Ps. 47:6)? Verwachtte Israël niet het blazen van de Grote Bazuin (Jes. 27:13) en bad het daarom niet in het Achttien-gebed: teken van de verzameling der verstrooiden? De bazuin werd in Israël een heilshistorisch-eschatologisch teken van de komst van het heil, de verlossing, de nieuwe tijd. Was de bazuin immers óók niet het instrument om signalen tijdens de oorlog te geven: alarm te slaan en verzamelen te blazen (Richt. 3:27; 6:34; Jer. 6:17; Ez. 33:4, 5; Hos. 5:8; Amos 3:6; Neh. 4:18, 20), tot de aanval op te roepen (Jer. 4:19, 21; 42:14) en de aanval te beëindigen (2 Sam. 2:28; 18:16)? Er valt rondom de *sjofaar* aan zoveel te denken: de ommeegang zes dagen eenmaal en de zevende dag zeven maal rondom Jericho van het volk Israël met de ark en ervoor zeven priesters blazende op zeven bazuinen (Jozua 6); de bazuinen van Gideon rond het kamp der midianieten (Richt. 7:20)!

Voor de joden kon de verankering van de bazuin in geschiedenis en profetie een hoopvol teken zijn: Blaas op de Grote Bazuin van onze Verlossing! Alle klokken luiden; - de dreigende toon is bestemd voor de vijanden van Israël; voor het volk Gods valt niet het angstaanjagend geluid van de sirene te beluisteren, maar de convocerende roep tot de feestelijke vergadering. Zo kòn het zijn, - bij gebleken gehoorzaamheid. Doch Openbaring gaat nu profetisch een echt joodse symbool hanteren als teken van een kwade boodschap.

Christus is Koning geworden, de laatste bazuin zal slaan (Matth. 24:31; 1 Cor. 15:52; 1 Thess. 4:16) en met Zijn vijanden zal Hij afrekenen en de verbondswraak uitvoeren. Daarom wordt het gevaarlijk voor de synagoge, die Hem verwerpt, evenzeer als het bazuingeschal bij Salomo's troonsbestijging gevaarlijk was voor de rebellie van Adonia en Joab (1 Kon. 1:41). Ook bij de voltrekking van de *ban* werd op de *sjofaar* geblazen.

Vergeeten we het niet: het *Lam* opende het zevende zegel, het Lam van de paasnacht; Hij liet in bazuingeschal Zijn troonsbestijging proclameren. Dat doet Israël aan Egypte denken. Openb. 8 en 9 laten ons 'egyptische' plagen zien die de paas-haggadah blij herdenkt. Ditmaal zijn deze plagen niet tegen een heidens 'Egypte' gericht; doch... tegen het volk Gods dat tot 'Egypte' geworden is (Openb. 11:8). *Het zal nu als Egypte geslagen worden.*

Met uitgestrekte hand en sterke arm leidde de HERE Israël uit het land der faraonen. Toen het volk afvallig werd, zoals in de dagen van Zedekia, moest Jeremia voorspellen, dat de HERE juist *tegen* Zijn volk zou strijden met een uitgestrekte hand en sterke arm. Hij zou slaan, 'klappen uitdelen', 'plagen'. Pest, zwaard, honger (Jer. 21:4 e.v.). Johannes ziet ook een '*omgekeerd pasen*', een *omgekeerde exodus*. Bij Melito, *PP*, vinden we de echo ervan: Het feest der ongezuurde broden is voor Israël bitter geworden. Met slaande hand keert het Paaslam zich tegen de Zijnen. Het is Koning geworden. Bazuinen vertolken zowel de jubel bij Zijn troonsbestijging als de ban over Zijn vijanden (Openb. 11:15; Ps. 2; 110). Het *omgekeerde* van de *Joom Hakkippurim* waaraan reukwerkschap en bazuinen herinneren. De HERE is nu geen Heelmeester meer, doch legt de kwalen der Egyptenaren op Israël (Ex. 15:26).

Zes bazuinen (8:6-9:21)

I. De zeven engelen praepareren zich om te bazuinen. Na de *eerste* bazuinstoot verschijnt er *hagel* en *vuur*, gemengd met *bloed*, en het wordt op de aarde geworpen. Verbrand wordt (en dan volgen *drie* gebieden): 1/3 van het *land* (dus het bebouwde land), 1/3 van de *bomen* (boomgaarden) en 1/3 van het weiveld (het groene *kruid*). Landbouw, fruitteelt en veeteelt wordt getroffen. Groen gras is een typisch lente-verschijnsel; in de zomer is al het gras geel. In de *paastijd* liet Christus de scharen in het groene 'gras' zitten (Marc. 6:39; Joh. 6:10, 4). Mogelijk vinden we hier een herinnering aan de paastijd, zoals de volle maan in Openb. 6:12, het spreken over het Lam en de vele andere trekken op het Pascha zinspelen. We weten, hoe juist bij een paasfeest de gemoederen vervuld werden door gedachten aan een komende verlossing. Hoe zag men uit naar het blazen van de grote bazuin der bevrijding (Jes. 27:13). Juist bij de opstand tegen Rome speelde het paasfeest een grote rol: een grote menigte paasfeestvierders werd binnen Jerusalem door de romeinen belegerd. Zoals het evangelie naar Johannes de antithese tekent tussen het Paaslam: Christus, die de zonde der 'wereld' wegdraagt en Goede Herder is, en de rovers, terroristen, die van elders inklimmen en een pseudo-pasen houden, zo plaatst ook Openbaring zich antithetisch tegenover een pascha-viering, die een

6, 7

bron voor vals-messiaanse hoop geworden was. Zingt men daar in Jerusalem bevrijdingsliederen? Denkt men, dat de *geullah*, de (ver)lossing, aangebroken is? Men moet het juist *omkeren*. Het óórdeel begint bij het huis Gods. Nu men zich niet bekeerd heeft, vergaat men als Farao. Pasen brengt dan geen oogstvreugde, doch oogstverlies! Christus leert de *haggadah*, het verhaal van pasen, lézen. De eerste bazuin veroorzaakt een ramp voor de vruchten des lands en de weiden, de rijpende oogst en de vruchtbomen, zoals bij de zevende plaag van Egypte (Ex. 9:23 e.v.). Bloed, vuur, rookzuilen (Joël 2:30). Verschroeide aarde.

II. Een *tweede* bazuin blaast: iets dat er uitziet als een *grote berg*, brandend van *vuur*, wordt in de *zee* geworpen. Het resultaat komt overeen met de uitwerking van de eerste plaag van Egypte (Ex. 7:20 e.v.). Een derde van de zee wordt in bloed veranderd ten gevolge waarvan een derde der levende schepselen in de zee sterft; een derde der schepen vergaat.

8, 9

Ter illustratie releveren we iets uit Flavius Josefus. Hij verhaalt, dat toen Vespasianus Joppe innam, vele inwoners op schepen vluchtten, maar een storm trof hen. 'De meesten echter werden door de golven meegevoerd en tegen de scherpe rotsen verpletterd, *zodat de zee over een groot gebied roodgekleurd was van bloed* en het strand bezaaid lag met lijken. De levend aan land gespoelden werden immers door de aan de oever staande romeinen omgebracht' (B.J. III, 9, 3; 425, 426). Bij de inname van Trachaea, onderaan de westzijde van de zee van Tiberias, ging het evenzo. Door bemande vlotten bracht Vespasianus de vluchtelingen op zee in benauwdheid. 'Kwamen de in het water gevallen met het hoofd boven, zo trof hen onmiddellijk een projectiel of werden ze door een vlot overvaren; en als zij in wanhoop bij de vijanden aan boord trachtten te klimmen, hieuwen deze hun het hoofd of de handen af. Allerwegen kwamen massa's op velerlei wijze om. Tenslotte werden de overblijvenden met hun vaartuigen van alle kanten omsingeld en naar het land gedreven. Daar zij afgesloten waren, werden velen op zee doorboord. Velen ook werden door de romeinen neergestoten zodra zij voet aan wal zetten. Men kon zien dat het gehele meer met bloed gemengd (*kekerasmenèn*) was en vol doden. Want geen enkele man kon zich redden. In de volgende dagen verontreinigde een vreselijke stank de lucht in de ganse omtrek en het was verschrikkelijk om aan te zien. De oevers waren met de wrakstukken der *verbrijzelde vaartuigen* en opgezwollen doden bedekt die, in de warmte verrottend, de lucht verpestten' (B.J. III, 18, 9; 529, 530).

III. De *derde* engel blaast: een *ster* valt van de hemel, brandend als een fakkel. Deze treft 1/3 van de *rivieren en bronnen van wateren*. De naam is Alsem: 1/3 van de wateren wordt daardoor alsem. Vele mensen sterven wegens bitter water, - Mara! Het *omgekeerde* als in de heilstijd vindt plaats. Jeremia spreekt er ook van, en wijst de óorzaak aan: 'Zie, ik spijzig hen met *alsem*, ik drenk hen met gif, want van de profeten van Jerusalem is de heiligschennis uitgegaan over het ganse land' (23:15; verg. 9:15). De tekst ervóór sprak uit, dat Juda als *Sodom* (verg. Openb. 11:8) en *Gomorra* geworden was. De Dode Zee neemt de plaats van die steden in, de omtrek vergiftigend met zijn zout water. Is Israël tot Sodom verworden, dan wordt het als Sodom geslagen. Wij zullen dit bij de uitleg van de derde bazuin in rekening hebben te brengen. Eens was er in de buurt van de Dode Zee, bij Jericho, een wel met slecht water. Doch men wendde zich tot de pas opgetreden *profeet* Elisa en deze maakte het water gezond in de naam des HEREN: een herinnering aan de oude heilstijd (2 Kon. 2:19 e.v.; Ex. 15:23 e.v.). Het bittere kan zoet worden, als er een horen is naar het profetische Woord! Juist bij het oude Mara sprak Mozes: 'Indien gij aandachtig luistert naar *de stem van de HERE*, uw God,... *zal Ik u geen enkele*

10, 11

van de kwalen opleggen, die Ik aan de egyptenaren opgelegd heb; want Ik ben de HERE, Uw Heelmeester' (Ex. 15:26; verg. Deut. 32:39). Dat betekent dus tevens - en de derde bazuin laat het zien! - wanneer Israël de Stem des Heren verwerpt, wordt het tot een Mara; het tegengestelde van de bronnen van levende wateren is hier (verg. Openb. 7:17!); de HERE gaat de egyptische kwalen op het afvallig volk leggen (verg. Amos 4:10).

IV. De *volgende* bazuin hangt dan óók samen met een egyptische plaag: *verduistering*. Reeds kwam dit in het zesde zegel naar voren. Nu is er sprake van verduistering van een derde van de zon, maan en sterren. *Dag* en *nacht* worden gestoord, het leven wordt geremd.

12

Wie de Kanttekenaren bij de Statenvertaling naslaat, vindt als verklaring, dat, waar de vorige bazuinen over de ketterijen van Arius (I), Pelagius (II), Nestorius (III) handelden, hier over die van Eutyches gesproken wordt. Christus is dan de zon, de kerk de maan, de leraren zijn de sterren. Typisch voorbeeld van kerkhistorische en allegorische exegese.

Uiteraard is dit geheel onaanvaardbaar. We zullen ervan uit hebben te gaan, dat het om een beeld gaat, dat zeer nadrukkelijk wil zeggen, dat God *de plagen van Egypte over Zijn volk gaat brengen*. Dat is de bedoeling van deze reeks bazuinen. De joden kenden een feest van bazuingeclank: nieuwjaar. Hier breekt echter geen gezegend nieuwjaar aan. Het leven wordt lamgelegd, aan Israël worden de privileges ontnomen. In Farao's dagen gold: 'Gedurende drie dagen kon niemand een ander zien, noch van zijn plaats opstaan; maar alle israëlieten hadden licht waar zij woonden' (Ex. 10:23). Israël verliest nu echter zijn uitzonderingspositie.

Nadrukkelijk valt hier weer te wijzen op joodse paasmotieven. In beschrijvingen van het exodus-gebeuren vinden we soms de negende plaag (drie dagen duisternis) gecombineerd met de tiende (dood van Egypte's eerstgeborenen). Bijvoorbeeld in Wijsheid 17 en in de paaspreek van Melito, *PP* 20, 22-24. Ook de joodse haggadah van pasen accentueert dat Israël in tegenstelling met de vijanden die in de donker zaten, licht ontving.

Wat Openbaring dus uitbeeldt is de *omkering* van de paas-haggadah. De haggadah spreekt van een bevrijding uit de duisternis naar het licht. Hier is het echter niet: 'Sta op, wordt verlicht, want uw licht komt en de heerlijkheid van de HERE gaat over u op' (Jes. 60:1). Neen, we vinden een visionaire uitbeelding van het: 'Wee hun die verlangen naar de Dag van de HERE! Wat toch zal die dag van de HERE voor u zijn? Duisternis is hij en geen licht' (Amos 5:18; verg. 8:9, 10, die spreken van een *omkeren* van feesten). Israël had niet geluisterd naar de waarschuwing van de duisternis over het ganse land, toen Jezus gekruisigd was (Matth. 27:45).

Zoals bij de Woorden van Christus (Openb. 2 en 3) en de zegels (Openb. 6) wordt ook hier het zevental gebroken. Hier in vier en drie. 8:13 grenst de eerste vier bazuinen duidelijk van de volgende drie af en kondigt deze aan in een drie maal herhaald 'wee'. Terwijl de eerste vier zegelen een aantasting van 1/4 aankondigen, spreken de eerste vier bazuinen en de zesde van 1/3 dat getroffen wordt. In hoofdstuk 16 wordt gesproken van het geheel dat aangegrepen wordt. Het oordeel schroeft al hoger. Het schema 3 x 7 (= 4 + 3) biedt geen kunst om de kunst, maar kunst om de profetie. Het gaat hier om profetische beelden, die wortelen in het Oude Testament.

Johannes ziet weer op naar de lucht. Hij hoort een luide, schreeuwende stem. De gangbare lezing spreekt van een *roofvogel* (arend of gier), die in het zenith

13

vliegt. Ook de Vulgaat heeft deze lezing. We vinden daarom op de houtsnede van Dürer, die dit gedeelte uitbeeldt, een neerstortende roofvogel (wouw?). Vóór diens snavel is in letters geschreven: *vaeveve*. Op de illustratie in Luther's bijbel van 1534 vinden we echter een engel afgebeeld, waarbij de woorden VE VE VE staan. Dit komt omdat de TR, verschillende handschriften en Victorinus en Andreas in plaats van roofvogel (*aëtos*) engel (*angelos*) lezen.

Volgt men de lezing 'roofvogel', dan kan men denken aan Deut. 28:49; Hosea 8:1; Hab. 1:8, die spreken over het komen van de HERE of van Zijn oordeel en dit beeld bezigen. Verder kan verwezen worden naar Matth. 24:28 en Openb. 19:17. Anderzijds kan Openb. 14:6 pleiten voor de lezing 'engel', aangezien daar sprake is van een engel die in het midden van de hemel vliegt. Opvallend is dat in een enkel handschrift en bij Primasius de lezing voorkomt: 'een engel zoals een roofvogel' (verg. Hosea 8:1!). Poging tot harmonisatie? Of oorspronkelijke lezing?

De drie maal herhaalde weeroep kondigt aan *de bewoners van het land* het oordeel van de volgende bazuinengelen aan. Ook hier weer zullen we bewust met 'land' dienen te vertalen (zie bij Openb. 1:5, 7; 3:10). Hier wordt een woord gebruikt dat past in de kontekst van het profetische requisitoir. Jes. 24:5, 6: De bewoners van het land moeten boeten omdat zij het eeuwig verbond hebben verbroken; Hosea 4:1: 'De HERE heeft een rechtsgeding met de bewoners van het land'; Joel 2:1: 'Dat alle inwoners des lands sidderen, want de dag des HEREN komt', Verg. ook 1:2 en vs. 15: 'Wee die dag!' Wanneer men naar Hosea 8:1 verwijst om de lezing 'roofvogel' te verdedigen (er staat overigens daar: *als* een roofvogel; verg. de lezing van Primasius bij Openb. 8:13), dan doet men goed om dit vers geheel te citeren. 'Als een roofvogel tegen het huis des HEREN! Omdat zij *Mijn verbond* hebben overtreden en tegen *Mijn wet* hebben gerebelleerd. Tot Mij roepen zij: Mijn God! Wij, Israël, kennen U! Doch Israël verfoeit het goede - de vijand achtervolgt hem'.

Eenzelfde taal wordt hier gesproken als in Jes. 24:5, 6, waar van 'bewoners van het land' sprake is. Mondiale uitlegging van Openbaring verdoezelt het *verbondsmatige* verwijzingsvlak: het Oude Testament. Wie de Openbaring maakt tot een existentialistisch boek, zondigt maar niet tegen de jaartelling, doch ook tegen de aard van dat profetische boek. Profeten treden op binnen en tegen de 'bondskring' en hanteren de taal die daarbij past. Laat men 'Vogel Wehe' in het algemeen spreken, dan is men bezig om aan het profetische Woord dat zeer rechtskrachtig is (2 Petr. 1:19) een andere lading te geven.

V. De vijfde bazuinstoot brengt een wonder beeld. Weer valt een *ster* uit de hemel. Deze ontvangt een sleutel om daarmee niet het hemelrijk, maar eerder het hellerijk, de ondergrondse afgrond te *openen*. De afgrond, abyssus, is de plaats van de duivelen, het boze 'heir der hoogte in de hoge', dat aldaar gekerkerd is (Jes. 24:21, 22). We lezen nu *wéér* van *verduistering*. Deze blijkt te ontstaan door *rook* als van een hoogoven, die uit de put komt en zon en lucht in duister hult. De rook blijkt eigenlijk een enorme zwerm *sprinkhanen* te bevatten. Johannes ziet, hoe er zich van losmaken en op de aarde neerstrijken.

Ja, *wéér* een 'egyptisch' motief: de achtste plaag (Ex. 10:1 e.v.)! In Joël wordt ook van een sprinkhanen-plaag gesproken en deze wordt ingeleid met: 'Blaast

1, 2

3-6

de *bazuin* op Sion en maakt alarm op Mijn heilige berg' (2:1 e.v.)! Evenzeer als in Joël de sprinkhanen haast een bovenaards karakter dragen, zo is het ook hier. Het zijn meer demonen dan insecten. Ze zijn voorzien met het wapen van hun natuurlijke vijand no 1: de scorpioen (zie Deel I, p. 197). Met een angel brengen ze steken toe en krijgen daarom uitdrukkelijk bevel zich niet als normale sprinkhanen op het hoog-opgaand of laaggroeiend plantenrijk te werpen, doch tijdens de tijd van hun optreden zich in hun kwellingen te concentreren op de 'niet-verzegelde' mensen (TR: + alleen). Er wordt een periode van vijf maanden genoemd.

Wat Johannes zag was veel verschrikkelijker dan een gewone sprinkhanenplaag. Deze scorpioen-sprinkhanen ademen het klimaat van de hel. De vreselijkheid als van het oordeel over *Sodom* is hier. Ook daarvan staat, dat de rook ervan opsteeg als de *rook van een* (smelt-)oven (Gen. 19:28; verg. Ex. 19:18), zoals het hier staat van de rook uit de afgrondschaft. We herinneren ons de vulkanische omgeving, waarin Johannes zich bevond. Zijn beelden vonden begrip bij de lezers. Men kon het zich voorstellen, die daemonische rook, die evenals het dreigende sprinkhanenheir uit Joël (2:10) zon en lucht verduisterde. Het vreselijke van deze duivelse sprinkhanen is, dat zij zich niet alleen specialiseren in het pijnigen van hen, die het zegel van God niet op hun voorhoofden dragen, doch deze slechts *kwellen*, niet *doden*.

De scorpioen-sprinkhanen brengen immers met hun angels steken toe, die niet dodelijk zijn, doch wel uitermate hinderlijk. De mensen zullen het sterven boven het leven prefereren. 'Zij wachten op de dood, en hij komt niet, zij graven er naar, meer dan naar verborgen schatten; zij zouden zich verheugen tot jubelens toe, blijde zijn, wanneer zij het graf gevonden hadden' (Job 3:21, 22). Ja, *de dood vlucht van hen weg*. Wie deze zoekt, zal hem absoluut niet (*ou mè*) vinden. Hier geldt niet: wie zoekt vindt.

Wie een sprinkhaan goed bekijkt, ziet dat zijn kop op die van een *paard* lijkt (verg duits: Heupferd). Joël verwerkte dit gegeven in zijn profetie: 'Zijn aanblik is als die van paarden; als rossen rennen zij' (2:4). Johannes constateert hetzelfde inzake de voorkomst (*homoióma*) van deze sprinkhanen. Ze lijken op *oorlogspaarden*, toegerust voor de strijd. Op hun koppen ziet hij iets als *kransen* die van goud lijken te zijn. Hun gezicht heeft veel van dat van een *mens*, hun antennes ('haren') zijn als *vrouwenhaar*. Hun kakement lijkt op *leeuwentanden* (Joel 1:6). Hun *thorax*, borstschild, is als van onaantastbaar *ijzer*. Het knisperend geluid van hun miljoenen vleugels lijkt op dat van *wagens* met veel paarden bespannen, die ten oorlog draven (zie weer Joël 2:5). Wonderlijkerwijze zijn ze van een staart en van een angel voorzien, net als een *scorpioen*. De scorpioen is ongevleugeld, leeft op de grond (Openb. 9:3: 'scorpioenen van het land') en brengt steken toe door zijn staart naar voren, boven zijn kop, te buigen. De scorpioen is aan het land gebonden en houdt zich schuil onder stenen. Deze sprinkhanen zijn dus erger dan scorpioenen, want ze kunnen ook vliegen. Hier is niet alleen een zinspeling op de *achtste*, maar ook op de *vierde* plaag van Egypte, die immers zwermen steekvliegen bracht. De sprinkhanen spelen niet de rol van veelvraat, doch van kwelgeest. Niet in de bek ligt de kracht, doch in de staart met de angel. *In cauda venenum*. Het gaat er om de mensen *injecties* toe te dienen, verderfelijke injecties.

7-10

Hier is weer het *omgekeerde* van het: 'Ik, de HERE, ben uw Heelmeester'. En *déze* sprinkhanen hebben - anders dan 'in de natuur' (Spr. 30:27) - wèl een *koning* over zich. Deze draagt de sinistere hebreeuwse naam van *Abaddoon*, verderf, ondergang, destructie. Het woord komt o.a. in Job voor (26:6; gepersonifieerd in 28:22; verg. Ps. 88:12 - 'graf') en wel in verband met dodenrijk en graf. In het grieks is de naam: *Apolluoon*, Verderver, Destructor. Men heeft Appollyon wel met de griekse god Apollo in verband gebracht, ja zelfs wel met Napoleon. Beter is het te denken aan de collectieve uitdrukking: 'zoon des verderfs' in 2 Thess. 2:4 (verg. Joh. 17:12: Judas). Daar zou dus ook gelezen kunnen worden: *zoon van Abaddoon*. We lezen, dat diens optreden gepaard gaat met een energie, een kracht der *dwaling* voor hen die verloren gaan en de *waarheid* over de redding versmaadden (2 Thess. 2:10, 11, een gedeelte dat ook over de afval van de Here vóór de verwoesting van Jerusalem spreekt). Gōd geeft de verwerpers van het evangelie over aan de verdervende machten. Het geldt hier mensen, die 'de waarheid', het evangelie niet geloofd hebben. De joodse natie komt weer in het gezichtsveld. God geeft deze prijs. Hetzelfde zien we hier in het verschrikkelijk visioen van Johannes. Een esquadron vliegende, naar voren gerichte injectienaalden komt aangeronkt onder leiding van de verderfengel van de paasnacht. Christus zegt tegen de schacht van de afgrond: Effatha! Wordt geopend! Doch nu is het niet ter *genezing*, doch ter *verharding*. Aan verdwazing, die ondergang bewerkt, zijn de niet-verzegelden prijsgegeven. Zoals bij de vierde plaag (steekvliegen) in Egypte het land Gosen, waar Israël woonde, verschoond werd (Ex. 8:22), worden ook nu de verzegelden bewaard tijdens deze vijfde bazuin. Hieruit blijkt wel, dat het over een geestelijke infectie gaat, die de afvalligen zou aantasten. De verderfengel van de tiende plaag gaat rond: de getekenden (bloed aan post en drempel der deuren!) slaat hij over, maar de niet-getekenden worden door deze Abaddoon gekweld. Het is de paasnacht der vertwijfeling.

11

Is het zo niet gegaan vóór de verwoesting van Jerusalem? 'Gij hebt niet gewild!' Men zag het onheil naderen en beet zich wanhopig vast in zijn idealen. 'De romeinen kwamen tot de slotsom dat de joden zich geestelijk verheven voelden boven burgerkrijg, hongersnood, oorlog en dergelijke ellenden. Zij begonnen de aanvallen van die mannen voor onweerstaanbaar en hun optimisme bij de rampen voor onblusbaar te houden' (Jos., B.J. VI, 1, 2; 13, 14). *Desperado's met een utopie; een energie der dwaling* (2 Thess. 2:11).

Het *eerste* (*mia*; verg. bij 6:1) *wee* is nu voorbijgegaan. *Twee maal* zal nog een *wee* komen. Wij vinden deze blijkens 9:13 in de volgende twee bazuinen. De boude uitspraak van H. Kraft in zijn commentaar op 11:14 dat Johannes door al zijn Umschaltungen het derde *wee* vergeten heeft, mist zijn doel. In de eerste plaats is de Koningsproclamatie in 11:15 e.v. een aankondiging van komend oordeel. En in de tweede plaats luidt de zevende bazuin in wat daarna beschreven wordt, met name de zeven schalen (hoofdstuk 16). De weeen vormen een kunstige schakel die reeks I (hoofdstuk 4-9) en reeks II (hoofdstuk 10 e.v.) met elkaar verbindt. Als dingen voor ons niet onmiddellijk duidelijk zijn, moeten we niet de eerste de beste gelegenheid aangrijpen om de verouderde omwerkingshypothesen te propageren en Johannes deswege als een onnozele hals voor te stellen.

12

VI. De zesde engel bazuïnt. Johannes hoort nu het *altaar* weer, dat zo nauw met de gebedsmacht der kerk samenhangt (6:9, 10). Eén stem uit de *vier* hoornen van het gouden (wierook-)altaar voor het aangezicht van God laat een commando horen. Het 'vier' dat vele handschriften en de TR niet hebben, zal niet oorspronkelijk zijn. Het 'één' vóór 'stem' heeft de functie van een onbepaald lidwoord. De *hoornen* duiden de werkingmacht van het altaar aan. 13

De zesde engel krijgt het bevel om de *vier* engelen die bij de Rivier de grote Eufraat, gebonden zijn, dat wil zeggen: vastgehouden worden, te *ontbinden*. 14, 15

Deze boden zijn gestationeerd bij de grens van Israël (Gen. 15:18; Deut. 11:24; Jozua 1:4). Zij zijn paraat voor het moment van de D-Day die op een bepaald uur, dag, maand en jaar zal komen (verg. voor dergelijke bepaling: Num. 1:1; Zach. 1:7; Haggai 2:1). Hun loslating heeft de dood van een derde der mensen tot gevolg.

Achter hen staat een enorm ruitlerger (*hippikon*). Johannes hoort hun getal opsommen (verg. 7:4). Wij doen verkeerd als we op moderne wijze in vertalingen de som van het getal in twee honderd miljoen gaan uitdrukken. Speculaties in de kringen der dispensationalisten, als zou hierdoor het huidige chinese leger aangeduid zijn, missen uiteraard alle grond. 16

We vinden hier een bijbelse kenschetsing van een machtig leger, dat het oordeel voltrekt over de afvallige Godsstad. En geen engel des HEREN stuit nu de aanval (verg. Jes. 37:36), maar engelen zijn de generaals van deze bereden legers en divisies. Het 'duizend' wijst hier weer op een clan of divisie; het 'tien-duizend' op een compleet leger.

G. Mussies (p. 225) merkt op, dat de vorm *dismuriades* of *dis muriades* mogelijk eerder een 'tien-duizendvoud van tienduizenden' aangeeft dan 'twee tienduizenden van tienduizenden'. Het *dis* (twee) duidt dan de hebreeuwse dualis aan en wijst er op dat het hier gaat over een veelvoud van myriaden (verg. Ps. 68:18).

Schrikwekkend zien de bereden strijdkrachten er uit. De *ruiters* dragen (1) vuurrode, (2) *violette* en (3) *zwavelgele* pantsers. Deze kleuren, die ons aan die van middeleeuwse schilders als Jeroen Bosch herinneren, komen overeen met dat wat uit de monden der paarden uitgaat: (1) *vuur* (rood), (2) *rook* (violet of rookblauw) en (3) *zwavel* (geel). De koppen der paarden lijken voorts op die van *leeuwen*. Spookachtig bruist het heir voort, begeleid door het rode vuur, de violette rook en de gele zwavel. Het 'ijzeren gordijn' aan de Eufraat is gescheurd en nu rolt een niet te keren gepantserde macht naderbij. 17-19

Evenals de sprinkhanen van de vijfde bazuïn oefenen de paarden ook geweld uit door hun *staarten*, die op *slangen* gelijk; slangen met bijtende koppen, waarmee ze schade toebrengen. *Van voren* de paardenbekken, die als verscheurende leeuwenmuilen er uitzien: levende vlammenwerpers, die een derde der mensen doden door vuur en bedwelmende rook en zwavel uit hun bek. *Van achteren* gifspuitende cobra's: het is of een of andere onkruidverdelgende landbouwmachine over de velden rijdt. De TR leest: 'hun bevoegdheden liggen in hun bek' maar laat het: 'in hun staarten' weg.

Waar we hierbij aan denken moeten? Om ook nu niet met een complete opsomming der meningen, even bont als die over de visionaire paarden, te vermoeien, geven we slechts enkele voorbeelden. Veel exegeten hebben gedacht aan de *mohammedanen* (kanttekenaren, Bengel). Greijdanus spreekt over een *wereldoorlog*, over perfecte oorlogsmachines, 'die uitgevonden zijn en nog verzonnen worden'; ook voor ons dus nog gedeeltelijk *toekomst*. Ringnalda denkt hier niet aan een wereldoorlog, maar aan een *geestelijke* strijd. 'Heidensche, humanistische, satanische theorieën worden den menschen ingeblazen door de duivelen, die de hellesfeer verbreiden' (p. 193).

In het voorgaande hebben we steeds de toepassing voor de eerste lezers gevonden in een beoediging van de kerk van *die* dagen (het altaar!) en een aankondiging van het oordeel over Israël-naar-het-vlees. Wij menen, dat ook hier deze zelfde lijn te bespeuren is. Het spreekt vanzelf, dat evenals bij elke 'gedateerde' profetie óók een toepassing te maken is voor de kerk na wereldoorlog II. Doch om deze applicatie te vinden, is het eerst nodig te zien, wat dit gezicht voor de eerste lezers wilde zeggen.

Allereerst valt te letten op de vermelding van de plaats van vertrek van de legers. De *Eufraat* was de grens van Israëls erfdeel (Gen. 15:18; Ex. 23:31; Deut. 1:7; Jozua 1:4). Abraham was geroepen 'van gene zijde der Rivier'. Wanneer het volk van Abraham nu van de *HERE* afvalt, wordt het bedreigd daarheen weer teruggebracht te worden. Wie van de Eufraat afkwam, moest een omweg maken om de woestijn en benaderde Israël uit het Noorden.

In Jeremia's profetie loeit telkens de sirene: de vijand uit het noorden (1:13 e.v.; 4:6; 6:22; 8:16; 10:22; 13:20; 25:9; verg. Jes. 14:31: uit het noorden komt rook). Het noorden was de zwarte ongelukszijde, zelfs Jerusalem had (en heeft) aan die kant zijn zwakke stee.

Boodschaft in Juda,
laat horen in Jerusalem en zegt:
Blaast de *bazuin* in het land,
roept luidkeels en zegt: Verzamelt u
en laat ons in de versterkte steden gaan!
Steekt omhoog het signaal: naar Sion!
Bergt u, blijft niet staan!
Want het onheil breng ik uit *het noorden*,
een groot verderf;
een *leeuw* is opgerezen uit zijn struikgewas,
een verderver der volken is opgebroken,
uitgegaan van zijn plaats,
om uw Land tot een woestijn te maken (Jer. 4:5-7).

Wie de profetieën leest en Openbaring in gedachten houdt, ziet daarin de beelden van de Apocalyps reeds in beginsel present: *leeuw*, *bazuin*, *vijand* uit het *noorden*, uit de gebieden van de *Eufraat*! Luisteren we nog eens naar Jeremia:

Voor het rumoer van *ruiter* en boogschutter
is het gehele land op de vlucht (4:29).
Zo zegt de *HERE*:
Zie, er komt een volk uit het *noorderland*,
een grote natie maakt zich op van het uiterste der aarde.
Boog en spies omklemmen zij;
meedogenloos is het en zonder erbarmen.
Hun rumoer bruist als de zee
en zij rijden op *paarden*;
het is *toegerust als een man voor de strijd*,
tegen u, dochter Sions!
Want onverwachts komt de verwoester over ons (6:22, 23, 26).

De Here - zo doet de zesde bazuin ons dus horen - laat Zijn gerichten wèér vrij baan tegen Zijn afvallig volk. Het oordeel is niet gericht tegen 'de wereld' *in het algemeen*, doch tegen het profeten-dodende *bondsvolk*. Daarom komt het kommando, dat de D-day proclameert en de daemonische invasie inluidt, *uit het altaar*, waar de gebeden aller heiligen geplengd worden. Josefus verhaalt, hoe de joden bij hun opstand juist van de volksgenoten in Babylonië hulp verwacht hadden. (*B.J. Inl.*, 2; 5; *II*, 16, 4; 388; *II*, 19, 2; 520; *VI*, 6, 2, 4; 343; verg. Dio Cassius 66, 4). Deze is niet gekomen. Wel naderden de romeinen uit het noorden met hulpoproepen uit de gebieden rond de Eufraat. Maar erger: het was, alsof de hel tegen hen losbarstte in infernale grimmigheid van geweld, geluid en kleur.

Nochtans, zoals Amos 4 het eentonig refrein liet klinken van onbekeerlijkheid, zo moest ook Johannes constateren, dat er geen 'omdenken', geen zinsverandering, geen *bekering* was bij degenen, die de plagen en slagen overleefden. Zij bleven de '*werken* (2:22) hunner handen' trouw: dode afgoden vereeren (2:14, 20), moorden, magische praktijken uitoefenen, hoereren (2:14, 20-22), stelen.

20, 21

De vraag valt te stellen: Blijkt uit deze zondencatalogus niet overduidelijk, dat het hier *niet* gaat om gerichten tegen 'de joden', doch over oordelen, die over de babylonische 'wereld' komen? Het is nodig deze vraag onder ogen te zien, omdat de uitleg die in Openbaring niet de aankondiging van een verbondsgerecht leest, nog steeds de algemene 'kijk' op Openbaring beïnvloedt. Hier is een tekst, die blijkbaar steun biedt aan de bewering: Er wordt niet vanuit het verbond gesproken; het gaat tegen de heidenen, de afgodische, goddeloze 'wereld', Rome of de permissieve staat van de eindtijd.

Er is echter geen enkele reden tot deze conclusie. Israëls afval wordt in oudtestamentische termen getypeerd, zoals dat reeds in 2:14, 20 geschiedde. We hebben te maken met een geval van *appellatief-conservatisme*, d.w.z. een in de benoeming handhaven van oudere typering. Wie spreekt van electrisch licht aansteken, gebruikt een woord uit de oude levenssfeer (waarbij kaars of petroleumlamp te pas kwam) voor een dergelijke handeling met moderne instrumenten. Men kan vandaag bij iemand in het krijt staan, keurig genoteerd in een kasboek. Eveneens wat op zijn kerfstok hebben. Men kan ook in zak en as zitten, zonder 'zak' en zonder 'as'. Iets dergelijks zien we hier. Om de zonden van Israël, de onbekeerlijkheid en verharding, aan te duiden *wordt gegrepen naar oudtestamentische verwijten aan het adres van Israël*. Vlak vóór en in het laatste lied van Mozes wordt bv. gesproken van een krenken van de HERE 'door het *maaksel uwer handen*' (= afgodsbeelden): 'zij offerden aan *boze geesten*, die geen goden zijn' (Deut. 31:29; 32:17). Bij de opsomming van zonden kunnen we verder ook denken aan Jer. 7:9-11: 'Wat? *Stelen, doodslaan, echtbreken*, vals zweren, de Baäl offers ontsteken en *andere goden* achterna lopen, die gij niet gekend hebt - en komt gij dan staan voor Mijn aangezicht in dit huis, waarover Mijn naam is uitgeroepen, en zegt: 'Wij zijn geborgen!' ten einde al deze gruwelen te bedrijven? Is dit huis, waarover Mijn naam uitgeroepen is, een rovershol?' (verg. Matth. 21:13). Bij de slotconclusie van Openb. 9:20 en 21 worden motieven uit het profetisch getuigenis gehanteerd. Geheel Openbaring wil de valse roem: 'Des HEREN tempel is dit!' (Jer. 7:4) breken. Gehoorzaamheid is beter dan slachtoffers, luisteren beter dan het vetste der rammen. Voorwaar, weerspanningheid is zonde der *toverij* en ongezeggenlijk-

heid is *afgoderij* en *dienen der terafim* (1 Sam. 15:22, 23; Hosea 6:6; Matth. 12:7; Marc. 12:33; Jes. 1:11 e.v.; Jer. 6:20; 7:21 e.v.; Hosea 8:13; Amos 5:21 e.v.; Ps. 40:7 e.v.; 50:7 e.v.; 51:18, 19).

Te denken is verder aan Jehu's woord in 2 Kon. 9:22; waarop zeer duidelijk gezinspeeld wordt: 'Wat vrede, zolang de *hoererijen* van uw moeder Izebel en haar vele *toverijen* nog voortduren?' Juist in ditzelfde verband was ook gesproken over de taak van Jehu om het huis van Achab te slaan, 'opdat Ik *het bloed van Mijn knechten, de profeten*, ja van alle knechten des HEREN *wreke*' (2 Kon. 9:7). Leidt dit de gedachten niet heen naar 'de zielen onder het *altaar*', die roepen om vergelding van hun uitgestorte bloed? Uit het *altaar* kwam immers het signaal om te beginnen met invasie vanuit 'Trans-Eufratië'. De bedoeling van Openbaring is om de situatie bloot te leggen. In taal van profeten en psalmisten (appellatief-conservatisme) wordt gezegd, *dat het even erg is als in de dagen van Izebel en de dagen vóór de ballingschap*. Ondanks alle vernis van uitwendige rechtvaardigheid is het heidendom met zijn dode goden (Dan. 5:4; Ps. 115:4-7; 135:15-17) bezig om Israël in bezit te nemen. En dan zijn de zonden even erg als van Belsazar, die de vaten van de tempel gebruikte voor de verering van stomme, dove en stramme, gouden, zilveren, koperen, stenen en houten afgoden (Dan. 5:23).

Wanneer we, na op grond van de Schrift-zélf de strekking van deze profetie aangewezen te hebben, Josefus lezen, ontvangen we achteraf nadere illustraties. Uit zijn berichten blijkt wel dat in het oude Jerusalem de morele corruptie even ver was voortgeschreden als in het Munsterse Nieuwe Jerusalem van Jan van Leiden. Het tempelcomplex werd inderdaad gemaakt tot een rovershol, een fort van de opstand. Josefus verhaalt in *B.J.* IV, 9, 10; 560, 562 van grote misdadigheid der zeloten onder leiding van de door de galileeërs gesteunde Johannes van Giscala. 'Het plunderen van de huizen der rijken, het vermoorden van mannen en het ontorenen van vrouwen maakten ze tot een spelletje'. Hij noemt verder tegennatuurlijkheid: 'Zij hielden in de stad huis als in een bordeel en bezoedelden haar geheel en al met hun onreine handelingen'.

In een sarcastische toespraak verweet Josefus aan Johannes van Giscala: 'Ge hebt inderdaad de stad bijzonder rein voor de Godheid bewaard. Het heiligdom is nog steeds onbezoedeld! Tegen Hem, de Medestrijder op Wie ge hoopt, hebt ge geen goddeloosheid bedreven en Hij ontvangt immers de traditionele offers!' (*B.J.* VI, 2, 1; 99. De offers in de tempel waren toen juist gestaakt door gebrek aan mannen). Dat de formele verering van de Here en het geloof in de onneembaarheid van de stad des HEREN met de feitelijke immoraliteit binnen Jerusalem vloekte, doorzag Josefus terdege: 'Wie kent niet de Geschriften der oude profeten en wie weet niet, dat het orakel dat over de beproefde stad uitgesproken is, thans de realisering nabij is? Want destijds hebben ze een verovering voorgezegt die zou komen als men de broedermoord zou beginnen. Zijn de Stad en het gehele heiligdom niet vol van de cadavers (*ptómata*; verg. Openb. 11: 8 TR) van uw eigen mensen? Ja, God zelf doet tegelijk met de romeinen een reinigingsvuur naderbij komen en Hij raapt de stad weg, die vol is van zoveel ontheiligingen' (109, 110).

Ook de door Openbaring getekende verharding ontvangt uit Josefus' beschrijving een treffende illustratie: 'De ellende nam in Jerusalem nu van dag tot dag toe. De rampspoed verbitterde de opstandelingen meer en meer, en de hongersnood maakte nu niet alleen slachtoffers onder het volk, maar ook onder hen zelf. De massa opgehoopte cadavers (*ptómata*, lijken) in de stad was afschuwelijk om aan te zien en verspreidde een verpestende stank. De strijders werden in hun uitvallen daardoor belemmerd. Want als 't ware door de slagorde heendringend, gewend aan een duizendvoudige moord, moesten ze trappen op lijken. Die hun voeten erop zetten, kregen echter noch een gevoel van afgrijzen, noch van medelijden. Evenmin zagen ze in hun bruto optreden tegenover gestorvenen een kwaad voorteken voor het lot dat hen wachtte. In tegendeel, met hun met *broeder*bloed bevelkte handen snelden ze voorwaarts tot de oorlog te

gen de *vreemden*, alsof ze - naar 't mij toeschijnt - de Godheid verweten, dat deze niet eerder tot bestraffing van hen overging. Het was niet meer de hoop op overwinning, *maar de vertwijfeling aan redding (sôtèria), die hen tot de strijd aanzette*' (B.J. VI, 1, 1: 2-4).

Ook ontvangen Johannes' visioenen een zeer merkwaardige belichting uit wat Josefus meedeelt over 'voortekenen'. Weinige dagen na het *paasfeest* vóór het besluit tot de oorlog zag men vóór zonsopgang 'over de ganse streek hoog in de lucht wagens en gewapende legerafdelingen (falanxen) door de wolken snellen en de steden omsingelen' (B.J. VI, 5, 3; 298). Op een *loofhuttenfeest* vier jaar vóór de oorlog begon een zekere Ananus te roepen: 'Een *stem* van het oosten, een *stem* van het westen, een *stem* van de *vier winden*, een *stem* over Jerusalem en de tempel, een *stem* over de bruidegoms en de bruiden, een *stem* over het ganse volk (*laos*)' (B.J. VI, 5, 3; 301). Dit bleef hij herhalen tot hij tijdens de bezetting door een steen uit een blij (*ballista*, 'schorpioen' genoemd!) getroffen werd: '*Wee* over Jerusalem', '*Wee* over de stad, het volk (*laos*) en de tempel (*naos*) - en *wee* ook over mij'.

Veel termen uit Openb. 7-9 vinden we hier terug: 'vier winden', 'stem', drievoudig 'wee'; het 'snellen' der 'wagens' doet aan paarden denken. Daar we uit Openbaring zelf kunnen concluderen tot een gericht-zijn van dit geschrift op Jerusalems val, mogen we achteraf deze merkwaardige overeenkomsten niet achteloos passeren. De Here heeft zich in de Openbaring aangesloten aan de 'taal' van die tijd. We moeten bedenken, dat men in die wereld met zijn grote communicatie sterk geïnteresseerd was in - werkelijke of gefantaseerde - 'voortekenen'. Josefus vermeldt, dat een lichtmanifestatie in de tempel en het vanzelf opengaan van de oostelijke deur van het heiligdom te middernacht, door de schriftgeleerden, de 'kundigen', onmiddellijk geïnterpreteerd werden als heenwijzingen naar wat later plaats greep (B.J. VI, 5, 3; 290-295). De '*tekenen*' en '*wonderen*' *boven en beneden* (Hand. 2:19) *zijn terdege in discussie geweest!* Nadrukkelijk worden zij door Josefus in verband met de *feesten* gebracht. Behalve het lichtverschijnsel op 't *paasfeest* en andere tekenen, het weegeroep beginnend op 't *loofhuttenfeest*, verhaalt hij ook van een gedruis op *pinksterfeest* in de tempel en een geroep: 'Laat ons van hier vertrekken!' We zagen, hoe ook in de Openbaring de festale motieven een rol spelen: het loofhuttenfeest (7:9), het Paaslam, bloed-vuur-rookzuilen van de pinksterprofetie! De Apocalyps heeft een voor die dagen duidelijke taal gesproken over de *omkering* van de feestdagen in hun tegendeel. De Openbaring was niet zo 'vreemd' als wij naar vinden. Wee! Een Stem over Jerusalem!

Zij, die Openb. 6-18 een futuristische uitlegging willen geven wijzen op een 'vervulling' van de plagen in termen van de mens van *déze* eeuw. De bitter wordende rivieren zouden wijzen op vergiftiging door radioactieve stoffen, iets als een grote berg, brandend van vuur, zou een of andere superbom profeteren, enz.

We hebben hier echter te maken met een beeldsprakige profetie, die een onderlinge samenhang vertoont en bovendien openbaringshistorisch en verbondsmatig bepaald is.

De onderlinge samenhang van de beeldspraak komt uit in het twaalf maal noemen van 'een derde' (Openb. 8:7-12); het tweemaal voorkomen van 'vallen' bij bazuinstoot II (een berg) en III (een ster); het tweemaal spreken over verduistering (IV, V) en legers (V, VI). Het gaat hier om een visionaire compositie, die wel van een werkelijke, maar niet van een letterlijke vervulling spreekt. Verder valt te verwijzen naar de verknoppingen met de Egyptische plagen, Lev. 26, Deut. 32 en de oudtestamentische profetieën. Deze wijzen op de eenheid van de boodschap die de aankondiging van de komende verbondswraak tot inhoud heeft en een omgekeerd pasen, een Kwade Voorbijgang beschrijft. Deze zou volgens Christus' eigen Woorden over het afvallige volk van het verbond komen. Zouden de werkelijk 'kundigen' in Palestina en de diaspora dit alles niet verstaan hebben?

In dit opzicht is wat Johannes te boek gesteld heeft nog van aangrijpende realiteit voor de gemeenten in het heden. Zoals destijds omstreeks het jaar 70 de toorn van het Paaslam zich ontladde, zal deze zich nog dreigend keren tegen kerkelijke afvalligheid in deze eeuw. Nog kan de kandelaar in de hemel weggenomen worden van een gemeente die wel avondmaal viert en roemt in de door Christus bewerkte loskoop, exodus (Openb. 1:5; 5:9; 14:4 c), maar in feite dit alles met voeten treedt (Hebr. 10:29) door de genade in te ruilen voor zelfverlossing (Jud. 4). Het *pascha inversum* werd reeds op het pinksterfeest aangekondigd en het is gekomen over het ongehoorzame Israël. Het blijft echter evenzeer een bedreiging voor elke gemeente die zich na de pinksterdag institueert en het *evangelie* van Jezus Christus loslaat.

Laat men zich niet blindstaren op cobaltbommen of welke verschrikkingen ook bedacht kunnen worden, en dan zeggen: Daarmee zal het visioen van de bazuinen vervuld worden. Men laat zich dan vangen door afleidingstactiek en verstaat de 'kerkelijk-bepaalde' boodschap van Openbaring niet. De verbondsmatig-bepaalde boodschap, die actueel is en klemt, laat men dan insneeuwen.

'Op den dag van het feest van den Kwaden Voorbijgang klinkt dan ook de apocalyptische stem reeds uit de verte: de stad, waar onze Heer uit Narareth gekruist is, die heet voortaan geestelijk Sodom en *Egypte!* (Openb. 11:8). Het centrum Gosens is op den dag van Golgotha 'tot Egypte' gesteld; en het levende geloof van Gosen dat is voortaan te vinden, gekroond en gewaarmerkt als vrucht van Geestesinwoning en van Geestesinspraak, ginds in die 'opperzaal', waar de schaduw nog hangt van den Nazarener...'

'Voorbij is nu de tijd, waarin men dat wijken van den Geest, dat voorbijgaan Gods met de genadegaven, aan uiterlijke *tekenen* kan bemerken. God sprak Israël toe in zijn eigen taal, maar die taal is thans een andere: Hij werkt nu met didactisch proza. Hij gaf wel tekenen en wonderen in den aanvangstijd, 'wind'- en 'vuur'-mirakelen. Maar thans is de aanvangsperiode al lang voorbij; *tekenen* als toen geschonken (of opgelegd) werden, kenmerken heden noch zijn aanwezigheid, noch zijn afwezigheid, noch den zegenenden, noch den kwaden 'voorbijgang'. Wij moeten heden aan de *vruchten* worden gekend. Als het geloof verdwijnt, de probleemstelling haar christelijke scherpte verliest, het Woord ons moet bedienen, inplaats van aan ons bediend te worden, als er geen verwondering meer is vanwege ongelooft, laat ons dan toezien. En als het Pascha inversum der Joden naar Romeinen 9-11 óns Pascha consummatum is geworden, hun verwerping ónze aanneming, hun onttroning ónze inthronisatie, hun val ónze rijkdom, laat ons dan temeer ons verootmoedigen onder het missiewerk, niet roemen tegen de verdorde takken, tegen verlaten tempelwoningen. Doch laat ons eindigen waar Paulus met het mysterie van 't in zijn tegendeel verkeerde Pasen is geëindigd: een *waarschuwing tegen de bondsbrekers in de kerk-van-heden*, en een *lofverheffing om Gods bondstrouw in het heden*'. 'Zie dan de goedertierenheid en de strengheid van God: de strengheid wel over degenen, die gevallen zijn, maar de goedertierenheid over u, *indien gij in de goedertierenheid blijft; anderszins zult ook gij afgehouden worden*' (als takken van den boom van Israël), ontledigd op de vierdagen des verbonds'. (K. Schilder, *Schriftoverdenkingen* II, Goes 1957, p. 232, 233).

We zullen hebben te zien, dat hier verbondstaal visionair verbeeld wordt met gebruikmaking van festale *paas*-motieven. Volgt men deze lijn bij de 'toepassing', dan wordt een speuren naar technologische rariteiten die dan de 'vervulling' moeten illustreren, vermeden en krijgt men oog voor de probleemstelling die Openbaring aan de orde stelt.

Aan uw mond de *bazuin!*

Eén als 'n arend (komt) tegen 't huis van Jahwe,
wijn ze mijn verbond hebben overtreden
en tegen mijn wet afval gepleegd.

Tot Mij roepen ze (wel):

'Mijn God! Wij kennen U! Israël!'

(Doch) Israël verfoeit het goede;
de vijand lopen ze na.

(Hosea 8:1-3; vertaling C. van Gelderen).

Bazuin, 'als een arend' (verg. Openb. 8:13), verbondsovertreding, verbondswraak... Wordt iets anders visionair in Openb. 8 en 9 weergegeven? 'Blaast de *bazuin* op Sion en maakt alarm op Mijn *heilige berg*. Dat alle *inwoners van het land* sidderen, want *de dag des HEREN* komt. Want hij is nabij!... Een talrijk en machtig volk... Zijn aanblik is als die van *paarden*, als rossen rennen zij... *Bekeert* u tot Mij met uw ganse hart... Blaast de *bazuin* op *Sion*, heiligt een vasten!' (Joël 2:1, 2, 4, 12, 15). Openbaring heeft het niet over 'deze boze wereld', maar over het volk van het verbond. En constateert met droefheid: Ditmaal is er geen bekering van apostasie. De Zijnen hebben Hem niet aangenomen, de 'wereld' (van het verbondsvolk) heeft Hem niet als het gekomen Licht erkend (Joh. 1:11, 10). Vandaar die verduistering in egyptische paasstijl (bazuin IV, V, schaal V).

De futuristische reportage-eschatologie zoekt in Openbaring haast fotografische fixaties van spectaculaire 'tekenen der tijden'. Hierbij speelt ook vaak de gedachte mee, dat dank zij de *evolutie* van de techniek en de historie wij vandaag Openbaring eigenlijk beter kunnen verstaan dan de eerste lezers.

A. Kuyper, *Van de Voleinding IV*, Kampen 1929, p. 158, gaf inzake Openb. 9 aldus reken-schap van zijn futuristische opvatting: 'De profetieën toch, in de apocalypse ons gegeven, zullen de ééne voor, de andere na, in strikte vervulling overgaan, en steeds is daarbij te bedenken, dat de profetie ten deze klare en duidelijke voorstelling had van wat eerst in later eeuwen te komen stond, en ons daarom dit alles op hoogst verrassende wijze juist in zulk een vorm kon aankondigen, als wij thans zien dat 't uitkomt. Dit nu geldt, gelijk we aangaven, zoowel voor de ontelbare miljoenen soldaten die thans in 't uniform staan, als van de oorlogsinstrumenten, waarover thans de miljoenen beschikken, met name het vuur, den rook en het sulfer'. Kuyper schreef dit tijdens de eerste wereldoorlog. In zijn eerste publicatie over Openbaring (Doesburg 1908) had S. Greijdanus zich reeds aldus geuit: 'Wie denkt bij dit 'vuur en rook en sulfer' niet aan buskruit en dynamiet, bij deze paarden uit wier monden deze drie uitgaan, niet aan geweer, kanon en mitrailleurse.(...) Dan is alzoo ook dit visioen ons nader gebracht. Aan Johannes waren deze zaken nog onbekend. Ruim duizend jaar later, eerst vóór ongeveer 500 jaren werd het buskruit 'uitgevonden', waardoor de oorlogswerktuigen van geweer en kanon en de verderfinstrumenten der bommen mogelijk werden' (p. 312).

Openbaring wordt op deze wijze gemaakt tot een hoofdsom van de toekomstige historie. Moderne uitvindingen en ontwikkelingen maken dan al meer de visioenen transparant, brengen deze dicht bij ons. Johannes had echter van dit alles niet het flauwste vermoeden.

Dit zou dan hierop neerkomen dat eerst de mens van de twintigste eeuw een goed inzicht in de Apocalyps zou kunnen hebben, dank zij de technologische (r)evolutie. Voor de eerste lezers zouden de meeste beelden orakeltaal geweest zijn, en ook voor de schrijver Johannes.

Kiest men deze wijze van uitlegging, dan richt men de waakzaamheid op abnormale gebeurtenissen, de zogenaamde tekenen der tijden. Het enige teken dat de kerk echter meekreeg was

dat van Jona, de boodschap van de opgestane Gekruiste (Matth. 16:3, 4). Openbaring predikt in beelden, die volledig verstaanbaar waren voor het 'kerkvolk' van zijn dagen, het oordeel over de afvallige Stad en Ommelanden. Blaast de bazuin *op Sion*. Deze boodschap gaat met de kerk der eeuwen mee, ook al is Gods 'wee' niet altijd zichtbaar. Hoe meer men van Openbaring een orakelboek maakt, dat over bijzondere toekomstige (militair-politieke) gebeurtenissen spreekt, hoe meer men de boodschap ervan miskent en verduistert. Verg. *EHZG*, p. 71-78 en *passim*, en inzake 'tekenen der tijden': C. van der Waal, *Wat staat er eigenlijk?*, Goes 1971, p. 99-117.

Tweede roepingsvisioen (10:1-11)

1-3

Nu komt niet de zevende bazuin, maar een nieuw *roepingsvisioen*. De zevende bazuin blijkt immers straks gevolgd te worden door zeven schalen. Voordat deze in hoofdstuk 16 aan de orde komen, ziet Johannes nog vele andere visioenen. Men heeft hier van *vertraging* gesproken; *verdieping* zou wellicht beter zijn. In dit nieuwe gedeelte worden de kleuren feller aangezet. Ook komen de strijdende partijen scherper naar voren: kerk en 'tegenkerk'. Het vorige krijgt een duidelijker belichting.

Johannes ziet nu een andere hemelbode, die *sterk* is en neerdaalt in een *witte wolk*. De *regenboog* is boven zijn hoofd en zijn gelaat is als de *zon*, zijn voeten als *vuurzulen*. In zijn hand (de linker, want met zijn rechter gaat hij een eed afleggen) houdt hij een kleine *boekrol*; ditmaal niet gesloten, doch *geopend*. Zijn rechervoet zet hij op de *zee*, de linker op het *land*. Zijn stem klinkt als een megafoon en wekt associaties met het brullen van een *leeuw*. Deze engel is een geweldige figuur, *die als het ware de heerlijkheid van God en Christus om zich heeft*. De wolk (1:7), de regenboog (4:3), de vurige voeten (1:15), het gelaat als de zon (1:16), - het herinnert alles aan Goddelijke trekken, die we reeds in hoofdstuk 1 en 4 ontmoetten. De glans van deze voorname engel staat natuurlijk in verband met zijn boödschap. Hij laat de heiligheid Gods zien. In deze reflectie toont hij hoe Goddelijk de boödschap is, die hij in de kleine boekrol draagt. Johannes moet onder de indruk komen. In de engel heeft hij met een vertegenwoordiger van die God te doen, die woont in wolken en donkerheid, die een verterend vuur is, Wiens aangezicht vrolijkheid en licht geeft, doch die ook gram is tegen Zijn haters. De HERE brult vanuit Sion door middel van de leeuwenstem van de engel (Amos 1:2; 3:8; Joel 3:16). De bode, die het boekje in zijn handen houdt, toont de God die groot en vrees'lijk in Zijn heiligdom is. De heerlijkheid des HEREN schittert niet alleen in den hoge, doch vertoont zich bij haar komst op de aarde in de stralenkrans van de regenboog.

De ziener hoort daarna *de zeven donderslagen*, die hun stemmen laten klinken. Het lidwoord wijst erop dat het over de bekende donderslagen gaat. Hier is weer de God van Sinai en van Psalm 29, waarin zeven maal over de Stem des HEREN gesproken wordt. Een *Stem* uit de wolk, - hoeveel keren sprak die Stem in de heilshistorie niet sinds Sinai? Woonde de HERE niet in een wolk boven de cherubs van de ark en sprak Hij daarvandaan niet tot Mozes? Klonk er ook geen Stem uit de wolk op de berg der *doxa*, der verheerlijking? Was ook de heerlijkheidsopenbaring op pinkster niet gekenmerkt door de tongen, de Stèmen? Johannes hoort in de zeven donderslagen 's HEREN Stem, op 't hoogst geducht.

Blijkbaar was hij gewoon om direct op te schrijven, wat hij visionair gezien had. Het ontvangen van visioenen sluit het noteren ervan niet uit. We moeten ons niet voorstellen, dat Johannes in trance lag. Als man Gods, als profeet, was hij tot alle goed werk volmaakt toegerust. Daarom wilde hij ook nu wat hij zag getrouw vastleggen (verg. Openb. 1:19). Doch een Stem uit de hemel weerhield hem. Een Stem uit de *hemel* intervenieerde in het gesprek van de sterke engel met Johannes op *aarde*. Johannes moest *verzegelen*, wat de zeven

4

donderslagen uitspraken, en het niet opschrijven. Het woord 'verzegelen' is hier wel in een zeer ruime betekenis te nemen: *terughouden*. Men kan immers geen woorden verzegelen, die niet schriftelijk zijn vastgelegd. Johannes moest als Jakob en Maria (Gen. 37:11; Luc. 2:19, 51) al deze woorden eerst in zijn hart bewaren en achterhouden. De inhoud van de zeven donderslagen wordt dus niet nader geconcretiseerd. Er is niet meer over te zeggen, dan dat het oordelen geldt.

Er is natuurlijk gevraagd naar het *waarom* van het schrijfverbod. Gezegd is dat het gehoorde te heilig was om het mee te delen (2 Cor. 12:4). Het zou waarschuwingen bevatten die toch onbruikbaar waren omdat het einde daar was. Een zeven-donderslagen-visioen zou hier uitgevallen zijn.

Zo'n dozijn handschriften lezen niet: 'En schrijf dat niet op', maar: 'En daarna (*meta tauta* in plaats van: *mè auta*) schrijft gij (of: zult gij schrijven)'. Deze lezing verdient onzes inziens aandacht. Zou deze juist zijn, dan tekent vs. 4 de *redactionele* leiding van de engel. Later komt de inhoud toch aan de orde.

Ook als we de gangbare lezing handhaven, is het wenselijk het redactionele moment in het oog te houden. Wat in vs. 5-7 meegedeeld wordt, komt hierop neer dat in de dagen van het blazen van de zevende bazuin het geheimenis van God voleindigd is. Bij de zevende bazuin worden nu de donderslagen weer vermeld en de lofzang van de oudsten bevat eigenlijk in schets wat tot het einde van het boek toe *geopenbaard* zal worden (11:17, 18).

Johannes krijgt geen slot op de mond en zijn pen wordt hem niet afgenomen. Het boekje dat hij gaat eten is *geopend*. Maar hij moet zich houden aan de door God hem gegeven *orde*. Bij zijn eerste roeping moest hij eerst de zeven boodschappen noteren. Nu zal hij na zijn tweede roeping eerst de Boodschap van 11:2 e.v. hebben te noteren. Daarin ligt de grondslag voor wat later uitgewerkt zal worden.

De krachtige engel met de *leeuwenstem* (verg. Amos 1:2; 3:8; Jer. 25:30) en de signatuur van *Gods heerlijkheid*, hief staande boven zee en land zijn hand naar de hemel en *legde een eed af* bij de Groot-Koning, die leeft tot in de eeuwen der eeuwen (Dan. 4:34; 12:7) en *hemel, land en zee* formeerde. De positie van de engel, zijn gevorkte stand, die *land* en *zee* omspande en tevens zich naar de *hemel* richtte, bood een illustratie van zijn dure eed bij de levende *Schepper*.

We dienen hier allereerst te verwijzen naar het slot van Daniël. De ziener hoorde een man met linnen klederen bekleed, een hemelse gestalte, een eed afleggen bij Hem, die eeuwig leeft, terwijl hij beide handen ten hemel hief: 'Een tijd, tijden en een halve tijd; en wanneer er een einde komt aan het verbrijzelen van de macht van het heilige volk, dan zullen al deze dingen voleindigd zijn' (12:7). Deze verklaring was een antwoord op de vraag van een andere hemelbode: 'Hoe lang toeft het einde dezer wonderbare dingen?' Daniël ontvangt na deze eedsaflegging de opdracht het gehoorde te verzegelen tot de tijd van het einde. Het zou dus nog lang duren vóór de inhoud van Daniël zich zou verwerkelijken. Het schijnt, dat de engel, die de eed uitsprak, boven de rivier de Tigris zweefde. Zijn eedsformule herinnert aan de groet tot de babylonische groot-koning: Sire, leef tot in de eeuw (Dan. 2:4; verg. 4:34; 6:27)!

5-7

Met dit visioen is hier dus grote overeenkomst bij alle verschil. Naar een andere plaats is ook te wijzen: Mozes' laatste lied (Deut. 32:40-42):

Voorwaar, *Ik hef Mijn hand ten hemel*
en zeg: *Zo waar Ik in eeuwigheid leef:*
als Ik Mijn bliksemend zwaard wet,
en Mijn hand grijpt naar het gericht,
dan zal Ik wraak oefenen aan Mijn tegenstanders,
en vergelding brengen over wie Mij haten.
Ik zal Mijn pijlen (verg. ruiters I) dronken maken van bloed,
en Mijn zwaard zal vlees verslinden:
het bloed der verslagenen en der gevangenen,
de harige hoofden der vijanden (verg. Ps. 68:22; 110:6).

Men zou kunnen zeggen, dat het visioen van Daniël zowel als dat van Johannes teruggrijpt naar *Gods eedzwering* in Mozes' ode. In *beide* gevallen treden de hemelboden op in de naam van de levende God, die doodt en doet herleven (Deut. 32:39). Mozes' lied geeft ook antwoord op de vraag, welke zaak de eed geldt: *Gods afrekening met Zijn vijanden*. De ruiters op het witte paard, Gods pijlen, de wraak om het bloed der zielen onder het altaar, daemonische sprinkhanen en ruitersheeren! Immers:

Er zal geen tijd meer verstrijken, geen uitstel gegeven worden, het zal niet lang meer duren. Wanneer de zevende bode zijn bazuin stem zal geven, *dan zal vol-eindigd, ten volle verwerkelijkt worden het geheimenis Gods, dat Hij als evangelie, goede boodschap verkondigd heeft aan Zijn knechten, de profeten*.

Chronos betekent doorgaans een termijn, een periode, een tijdsverloop. Hier wordt dus verklaard, dat er niet veel tijd verstrijken zal voor Gods raad in dezen vervuld wordt. Er is geen aanleiding om uit deze tekst af te leiden, dat 'in het hiernamaals' er geen tijd meer zal zijn, omdat de eeuwigheid dan ingetreden is. Hier wordt niet een tijdloze eeuwigheid, doch het oordeel aangekondigd. God talmt niet en geeft geen moratorium, zo is de bedoeling. Izebel heeft tijd (*chronos*) ontvangen om zich te bekeren van haar werken (Openb. 2:22; verg. 'werken' in 9:20). Maar ze wilde niet. Hier is weer een duidelijke verwijzing naar het door Christus zelf geprofeteerde oordeel over 'Izebel' (2:22, 23).

Tevens ligt het in de rede hier een antwoord te vinden op de vraag naar de *inhoud* van de zeven donderslagen. Het is, alsof de engel tot Johannes zegt: 'Schrijf nu niet, straks komt dat wel aan de orde na de zevende bazuin'. De zeven donderslagen werken dus als gongslagen, die het oordeel aankondigen en de aandacht prikkelen - *attentieseinen!* Alle accent ligt op de mededeling van de engel, die Johannes wél noteert: *God openbaart Zijn verborgenheden aan Zijn knechten en profeten*. Zo was het bij de aankondiging van het oordeel over Sodom en Gomorra: 'En de HERE dacht: Zou Ik voor Abraham *verbergen*, wat Ik ga doen?' (Gen. 18:17). Zo was het ten aanzien van Amos, die Gods bezoeking over het gekende volk Israël moest aankondigen: 'Voorzeker, de Here HERE doet geen ding of Hij *openbaart* Zijn raad aan *Zijn knechten*,

de profeten' (3:7). En zo staat het ook ten aanzien van de knecht-profeet Johannes (verg. Openb. 1:1, 2). Hij zal straks zien en beschrijven het aan hem reeds geopenbaarde voornemen Gods dat in de zevende bazuin visionair vol-eindigd, verwezenlijkt, uitgevoerd zal worden.

Hier is de situatie dus wel anders dan bij *Daniël*. Deze moest wat hij zag wel opschrijven, doch het tegelijk verzegelen, omdat het bestemd was voor de tijd van het einde (12:4, 9). Maar al moet *Johannes* de zeven donderslagen verzegelen: de voleinding van Gods verborgen voornemen staat voor de deur, hij gaat het beleven bij de zevende bazuin. De beschrijving *daarvan* moet hij allerminst verzegelen tot de eindtijd: dit evangelie moet hij *bekend maken* tot troost der gemeenten (verg. 22:10). De tijd van vervullen is kennelijk aangebroken; kinderkens, het is de laatste ure.

De profeet hoort nu wéér de Stem uit de hemel, die hij reeds eerder vernam, toen het bevel klonk het gehoorde over de zeven donderslagen te verzegelen. Deze Stem beveelt hem nu de mini-boekrol uit de hand van die ontzaglijke engel te nemen en *op te eten*. Johannes gehoorzaamt (TR: 'Geef mij het boekje'), zoals ook de andere profeet, Ezechiël, eens een dergelijk bevel uitvoerde (Ez. 2:8-3:11). Hieruit blijkt wel duidelijk, dat het verbod de inhoud van de attentiesenen te noteren geen verdere profetische werkzaamheid uitsloot. Dezelfde Stem van het *verbod* komt nu met een *gebod*. Ook zien we, hoe Johannes één is met 'de knechten, de profeten' van het oude verbond. Hij staat op hun schouders en gaat dezelfde weg. Daarom wordt hem aangekondigd, dat de kleine boekrol in zijn maag *bitter* zal zijn, maar in zijn mond *zoet als honing*, de suiker der antieke wereld (suiker uit suikerriet was onbekend). Ezechiël meldt óók, dat de rol honingzoet was. Dat deze bitter in zijn buik was, schrijft hij niet, doch wel deelde de HERE hem mee, dat het huis Israëls niet naar hem luisteren zou. *Zoet in de mond*, 'het is de verlustiging, die aan het dienen des Heeren onlosmakelijk is verbonden; het is de zieleweelde, welke den mensch doortintelt, die tot zulk een bijzondere dienst in het koninkrijk Gods wordt verwaardigd' (Noordzij, *KV* op Ez. 3:3). *Bitter in de buik*, - 'Ik ging heen, ontdaan door de beroering van mijn geest', schrijft een verbijsterde Ezechiël (3:14). Zo verging het ook Johannes, het is of hij brak, bitter water gedronken heeft, afkomstig van de ster Absinth (Openb. 8:10, 11). Noemt mij Mara, want de Almachtige heeft mij veel bitterheid aangedaan. Hij kreeg er krampen van. Zoet zijn Gods redenen, ja (Ps. 19:10, 11; 119:103), doch zwaar is het lot van een profeet. Zo was het bij Jeremia, die ook Gods Woord 'at', doch tevens klaagde over ongeneeslijke pijn (15:16, 17). Zo ging het Ezechiël. De profeet had zijn menselijke gevoel niet verloren, zegt Calvijn, en daarom ondervond hij die bitterheid en droefheid des geestes. En evenzo Johannes. Hij is weer volkomen één met Gods knechten, de profeten. Alles wat de engel zei, kwam uit: bitter - zoet; zoet - bitter.

En zij zeggen tot Mij. Worden hier de hemelstem en die van de engel bedoeld? Of is te denken aan de omstanders, bij voorbeeld de zeven boden der gemeenten die bij Johannes waren?

De TR en heel wat minuskels en vertalingen lezen het enkelvoud: *En hij zegt tot mij*. Aangezien in het vervolg aangesloten wordt bij het Woord dat de HERE tot Jeremia zei bij diens roeping (Jer. 1:14 e.v.), maakt deze lezing ern-

8-10

11

stige aanspraak op overweging. Opmerkelijk is dat de Nestle-tekst de enkelvoudslezing niet eens vermeld en dat H. Kraft (p. 151) de meervoudslezing wijt aan het feit dat Johannes verzuimd heeft 'alle Fugen zu glatten'. Concluderend wordt het woord aan Johannes gericht in woorden, die aan de roeping van Jeremia herinneren:

Jer. 1:5	Openb. 10:11
Tot een profeet voor de volken heb Ik u gesteld	
Jer. 1:10	
Ik stel u heden over de volken en de koninkrijken (<i>mamlekooth</i>) om...	
Jer. 1:18	Gij moet noodzakelijk wederom profeteren over volken en natiën en tongen en koningen, vele
Ik zelf stel u heden tot... tegen het gehele land, tegen koningen van Juda, zijn priesters en het volk des lands	

Johannes moet profeteren. Het is Goddelijke eis, roeping, Gods raad vordert dit. Zoals Christus *moest* lijden (Luc. 24:26; Hebr. 2:10), zo *betaamde, voegde* het Johannes om als knecht des Heren op te treden (verg. Hand. 23:11). Hij kon er niet onder uit. Hier was, gezien het nieuwe roepingsvisioen dat zich bij dat van profeten aansloot, een absolute vordering. Als Jeremia is Johannes nu tot een profeet voor de volkeren gesteld (Jer. 1:5). Ook de roeping van Paulus herinnert overigens aan die van Jeremia: Jer. 1:5 - Gal. 1:15; Jer. 1:7, 8 - Hand. 26:17, 18; Jer. 1:8; 20:11 - Hand. 18:9, 10; Jer. 20:7-10 - 1 Cor. 9:16. Dit zegt allerminst, dat Johannes in het vervolg alleen over internationale zaken gaat profeteren en dat Jerusalem-beneden uit het gezicht verdwijnt. Dat blijkt wel uit het volgende hoofdstuk, dat de Grote (kerk-) Stad centraal stelt, waar de *Kurios* Jezus gekruist is (11:8). We zullen hebben te bedenken, dat sprake is van een gebod tot profeteren tegen volken, *laoi*. Daarmee wordt een woord gebruikt, dat ook in het meervoud het verbondsvolk Israël kan aanduiden; te denken valt weer aan Hand. 4:27 en Ps. 2:1! Ook het 'natiën' kan evenals in Ps. 2:1 in het algemeen op vijandige groeperingen slaan. 'Stort de natiën, de *gojim* neer in uw toorn, o God!' kan de messiaanse koning bidden, als hij denkt aan vijanden binnen het eigen volk (Ps. 56:8). Ook is te bedenken, dat weer gesproken wordt in de uit Daniël bekende 'imperiale' stijl, die van 'de Grote Stad'. Jerusalem was toch immers zo'n 'babylonische' metropool geworden, die héersen wilde over de wereld? Tevens willen we niet vergeten, dat in de opdracht aan Jeremia eveneens gesproken werd van een optre-

den tegen 'koningschappen' en koningen. Hiermede werden toch allereerst de koningen van *Juda* bedoeld (Jer. 1:18)? Jeremia was een profeet die optrad *binnen* het verbondsvolk.

Johannes is *wéér* geroepen. Geroepen om in de stijl van zijn voorgangers verder te gaan.

Als *Amos*. De leeuw heeft gebruld, de Here **HERE** heeft gesproken, wie zou niet profeteren (verg. Openb. 10:3; Amos 3:8)? God openbaart Zijn mysterie, Zijn raad aan Zijn knechten, de profeten (Openb. 1:1; 10:7; Amos 3:7).

Als *Ezechiël*. Eten de boekrol. Zoet en bitter.

Als *Jeremia*. Een profeet voor de volken (Jer. 1:5).

Maar... als Jeremia moet hij 'beginnen *bij Jerusalem*' met zijn oordeelsprediking; als Ezechiël wachter zijn over *het huis Israëls* (Ez. 3:17); als Amos verkondigen, dat de **HERE** vanuit *Sion* brult en uit *Jerusalem* Zijn stem verheft (Amos 1:2). De boodschap van Gods knechten, de profeten, is één en heeft altijd allereerst betrekking op het volk Gods en de navel der aarde, Jerusalem. Profeten spreken niet in eerste instantie tot en over 'de wereld', doch tot en over de kerk, de volken uit Jakob (Gen. 28:3). Gij moet opnieuw profeteren. Het zal gaan over het lot van de Grote Stad (Openb. 11; 14:8; 16:19; 19:2), over de Vrouw en Bruid (12; 19:7; 21:2), het hemelse, nederdalende Sion en Jerusalem (14:1; 21:2 e.v.). Als *Paulus* weet Johannes zich geroepen te getuigen tegen het oude en van het nieuwe Jerusalem (Gal. 4:24-31).

Boodschap van Christus over Jerusalem de twee getuigen en het beest (11:1-13)

Johannes heeft het geopende boekrolletje opgegeten. Nieuwe visioenen komen: bitter en zoet tegelijk. Een speciale openbaring volgt. Deze is vergelijkbaar met de zeven boodschappen van de hoofdstukken 2 en 3. Wat nu komt is niet een deel van een 'intermezzo', doch een Boodschap, die wat volgt fundeert.

Aan de ziener wordt eerst een meetriet, die op een *staf* lijkt, overgereikt. Hij ontvangt bevel *het heiligdom Gods te meten, benevens het altaar en die daarin aanbidden*, hulde te bewijzen.

1, 2

Uitleggers, die in het houden van exegetische knipkursussen bedreven zijn, hebben voor 11:1-13 een joodse afkomst geproclameerd. Een redacteur zou hier en daar een verandering hebben aangebracht.

Ook is van J. Wellhausen tot H. Kraft (p. 152) de mening gelanceerd dat vs. 1 en 2 gebaseerd zou zijn op een vlugschrift van een zelotisch profeet uit de tijd vóór of omstreeks het jaar 70. Deze 'profetie' zou dan als inhoud gehad hebben: Al wordt de stad door de romeinen ingenomen, de tempel krijgen zij nooit. Hoewel Johannes wel zou weten, dat deze profetie niet vervuld was doch door de feiten achterhaald, zou hij deze toch opgenomen hebben. Hij spiritualiseerde deze en paste de strekking toe op bv. de kerk als tempel van God.

Van 'overname' van een zelotisch pamflet is natuurlijk zonder meer geen sprake in een boek als de Openbaring dat anti-zelotisch van aard is. Men vergelijk Christus' positie-keuze ten aanzien van de zelotische stuwung in Joh. 5:43; 6:14, 15; 7:3-9; 10:1; 18:36, 37.

Openbaring dat zich als geïnspireerde profetie aandient (Openb. 22:18, 19) mag men niet als een lappendeken beschouwen en behandelen, waarin dan allerlei stof verwerkt is.

In de grond van de zaak openbaren dergelijke insinuaties een grote verlegenheid. Nu het hier over 'de heilige stad' gaat, past Rome niet meer in het schema. Men heeft niet gemerkt dat Openbaring van het begin tot het einde 'joods' spreekt en zich tegen Jerusalem keert. Nu schrikt men wakker en behelpt zich met de hypothese dat hier wel een fragment uit de joodse verzetsliteratuur 'overgenomen' en desnoods 'verwerkt' zal zijn. We vinden hier echter geen Fremdkörper, geen exotische rariteit, maar een nieuw begin dat integraal met de overige tekst van Openbaring verbonden is. Dit gedeelte bevat *in nuce* wat later volgen zal.

Het is echter zeer begrijpelijk, dat de politieke of eindhistorische exegese over dit gedeelte struikelen moest en daarbij nogal vreemde sprongen maakte, door Johannes leentjebuurt bij revolutionairen te laten spelen. Late datering en toepassing op Rome/Domitianus/komend wereldrijk moeten vastlopen op dit hoofdstuk dat zo duidelijk van Jerusalem spreekt, het Jerusalem vóór 70.

De eerste vragen die klemmen: Van welk heiligdom en welk altaar is sprake? Gaat het over het *hemelse* of het *aardse* heiligdom? Wordt er van een *hemels* heiligdom gesproken, dan is met altaar het hemelse *reukofferaltaar* bedoeld.

Gaat het over de *aardse* tempel, dan kan ook het *brandofferaltaar* in de voorhof aangeduid zijn.

We dienen er op te letten, dat voor tempel, heiligdom, een woord gebruikt wordt, dat speciaal het *tempelhuis* bedoelt (*naos*) en niet het ganse gebouwencomplex, de galerijen en voorhoven ingesloten (*hiëron*). Dat wat gemeten moet worden is hier het heilige en het heilige der heiligen, 'de tempel in engere zin'. Het meten wijst kennelijk op een *bewaren*. Met 'altaar' is dus het reukofferaltaar bedoeld, dat zich in het heilige bevond.

Verder valt op te merken, dat er staat: het heiligdom *Gods*. Deze bepaling heeft veel te zeggen, daar reeds in 3:12 (zuil in de tempel mijns *Gods*) en 7:15 (zij vereren Hem dag en nacht in *Zijn* tempel) over de hemelse tempel gesproken is. Hieruit volgt dat met 'tempel Gods' het hemelse tempelhuis bedoeld is. De grote schare bevond zich blijkbaar *binnen* de muren van het tempelgebouw. In de tempel te Jerusalem zou zoiets niet mogelijk zijn, daar slechts enige dienstdoende priesters de tempel konden binnengaan; doch in de hemelse tempel treden alle gelovigen krachtens hun priesterschap binnen en aanbidden er. Wanneer 11:1 spreekt van hen die aanbidden in de tempel Gods, veronderstelt dit een passeren van het voorhangsel en een naderen tot de ark, Gods troon. Er is dus alle reden om aan de *hemelse tempel* te denken.

We lezen weer van *het* altaar, het *bekende* altaar dus, waarvan 6:9; 8:3, 5 en 9:13 spreken: het *hemelse* reukofferaltaar. Daaronder waren de zielen der afgeslachten. Is het 'daarin aanbidden' mede op het altaar te betrekken? Bedacht moet worden, dat *aanbidden* eigenlijk is: hulde betuigen, huldigen, zich vererend neerwerpen voor. Dit doet eerder denken aan het beeld van de grote schare *in de tempel* (7:15). Duidelijk is, dat gesproken wordt van een *bewaring van de hemelse tempel*: de kerk in haar hulde en gebed in het huis Gods is veilig. Er blijft een vrije toegang tot de troon der genade. We hebben een grote Priester over het Huis Gods, die de 'pasgeplaveide en levende weg' openhoudt. Zie, Ik heb een 'geopende deur' voor uw aangezicht gegeven (3:8).

Naos als tempelhuis en *hiëron* als gebied van de tempel kunnen doorgaans onderscheiden worden. De priesters schenden de sabbat in het *hiëron* (Matth. 12:5). Daar leert de Christus als Hij in Jerusalem is (Luc. 19:47). In het *hiëron* werd de twaalfjarige Jezus, die daar zat als leraar, gevonden (Luc. 2:46). Paulus werd beschuldigd grieken in het *hiëron* gebracht te hebben (Hand. 21:29, 30). Christus reinigde het *hiëron* (Joh. 2:13 e.v.). Hij werd schuldig verklaard omdat Hij zou gezegd hebben dat *Hij* de *naos*, het tempelhuis, zou afbreken (Joh. 2:19; Matth. 26:61; 27:40). Judas wierp het verradersloon in de richting van de *naos* (Matth. 27:5). Het voorhangsel van de *naos* scheurde (Matth. 27:51). Zacharias ging als priester de *naos* binnen (Luc. 1:9, 21). De kerk als *naos*: 1 Cor. 3:16; verg. 6:19; 2 Cor. 6:16; Ef. 2:21; 1 Petr. 2:5. In Openb. 11 wordt de *naos* van God onderscheiden van de voorhof, die prijsgegeven wordt, en die de synagoge representeert. Evenals in 2:9 en 3:9 zijn de bordjes wel verhangen (verg. H.B. Swete, p. 133 en A. Feuillet, *NTS IV* (1957/58), p. 183-208).

De gemeente wordt niet zèlf *naos*, tempelhuis genoemd, zoals we dat bij Paulus vinden, die op grond van dit beeld de gemeente oproept tot heiligheid en eenheid. Het accent ligt hier op de bewaring der vereerders *binnen* de tempel. In 13:6 lezen we van het beest dat God lastert *en zijn tent* (tabernakel, heiligdom) *en hen, die in de hemel hun tent opslaan*. De gemeente van Christus heeft in het hemelse heiligdom haar centrum.

Het orakel Gods zegt nu: Daar is zij geheel en al veilig. Zoals Ezechiël het meten van de nieuwe tempel ziet en dit voor hem een garantie is van de komende heilstijd (40:1 e.v.), zo is de opdracht aan Johannes om het tempelhuis te meten de bevestiging van de oude waarheid: Het hoge huis van Sion staat onbeweeglijk en vast.

Is Johannes in zijn visioen aan het eigenlijke meten toegekomen (verg. Zach. 2:1-5)? Men bespeurt in zijn mededeling *als een staf* wel enige verwondering: Was hij een heerser geworden, die een scepter droeg? Ook veronderstelt het bevel: *Sta op!* enige aarzeling van zijn kant. Het ging ook om grote dingen: de *veiligstelling* der gemeente, die ondanks alle aanvallen haar thuis vindt in de hemelse tempel; de gebeden aller heiligen kómen op het gouden altaar vóór Gods troon. Tevens was de *afgrenzing* der gemeente in geding. De voorhof, de *aulè*, moest naar buiten geworpen worden, natiën zouden de Heilige Stad *vertreden*.

De stad, de heilige. Aan het eind van Openbaring wordt het *nieuwe* Jerusalem zo genoemd (21:2). Dit laatste kan nu niet bedoeld zijn: het moet nog nederdalen. Daarom is hier sprake van het *oude* Jerusalem (verg. Jes. 48:2; 52:1; Dan. 9:24; Neh. 11:1, 18; Matth. 4:5; 27:53), dat aan de oostzijde het tempelcomplex herbergde: de tempel-in-ruimere-zin als *hiëron* en het eigenlijke tempelhuis, de *naos*.

Bij de uitlegging is 'heilige stad' wel op de gemeente toegepast. Het kerkelijk leven in uiterlijke zin zou hierdoor verbeeld worden. Men beroept zich dan op het scheuren van het tempelgordijn. Dit zou aanduiden, dat het palestijnse Jerusalem niet meer 'heilige stad' kon heten. De tempel was een ex-tempel geworden.

Het is echter opmerkelijk dat twee teksten na de vermelding van het verticaal scheuren van het tempelgordijn (Matth. 27:51) gesproken wordt van heiligen die opstaan en in de 'heilige stad' verschijnen. Terecht merkt Calvijn hierbij op dat de titulatuur 'heilige' niet sloeg op de verdiensten van de inwoners. Was de tempel geen spelonk van terroristen? De verdorvenheid van mensen kon echter de heiligheid die op aanneming (*adoptio*) berustte, onmogelijk teniet doen. Van de kant van mensen bezien was de stad onheilig, maar deze was heilig van Gods kant bezien. En dit zou duren '*tot de ondergang die niet lang na Christus' kruisiging plaats vond*'.

Ook na Golgotha bleef dus Jerusalem de 'heilige stad', volgens het oordeel van Calvijn. We zien dit laatste bevestigd wanneer wij de discipelen na de hemelvaart naar Jerusalem zien teruggaan waar zij voortdurend in de tempel (*hiëron*) verblijven (Luc. 24:52, 53; Hand. 1:12; verg. 1:4). In Jerusalem wordt de Geest uitgestort en naar Jes. 2:3; Micha 4:2 start van daaruit de prediking (Luc. 24:47). Het is opvallend dat wanneer het evangelie al verder uitkrint, Paulus steeds weer naar Jerusalem terugkeert. Aan Jerusalem in *die* tijd het praedicaat 'heilige' te willen ontzeggen zou een miskenning betekenen van Gods *verbondsmatig* handelen met Israël. De joden werden in de apostolische prediking als *verbondskinderen* aangesproken (Hand. 3:25; Rom. 9:4, 5) en als zodanig opgeroepen Jezus als de Messias te erkennen. Anderzijds werd Jerusalem juist als heilige stad schuldig gesteld voor het doden van Jezus en Zijn getuigen (Matth. 23:37).

Het scheuren van het tempelgordijn was een teken van het oordeel dat komen zou, evenals het scheuren van de rotsen en de verduistering dat was (verg. 'scheuren' in Openb. 16:19). Het sprak van een toekomstige, niet van een presente, opheffing van de verbondsstatus.

Wanneer S. Greijdanus, *KV*, p. 178, stelt dat 'de heilige stad' een naam is, 'die noemt al het-geen uitwendig des Heeren bijzondere eigendom schijnt, en daarvan eenig merkteken draagt: al wat Kerk en Christen heet, zonder dat in waarheid te zijn', dan is dat als *toepassing* te waarden. Aan de *gedateerde* betekenis zal echter allereerst vastgehouden dienen te worden.³

In het voorafgaande werd meermalen naar de profeet Ezechiël verwezen. Hier

is alle reden om dit wéér te doen. Openbaring laat immers telkens zien hoe op wonderlijke wijze oudtestamentische beelden, beloften, bedreigingen verstrengeld worden tot één geheel. Men kan van de ene verbazing in de andere vallen als men ziet hoe Lev. 26; Deut. 32; Ps. 29; 42; Jes. 6 behoren tot de substructuur van Openbaring. Maar ook de profetieën van Ezechiël vinden we telkens terug.

De situatie waarin Johannes verkeert, is aan die van *Ezechiël* verwant. Hij is óók buiten Jerusalem, in de *golah*. Om hem heen zijn 'oudsten', de boden der zeven gemeenten. Hij ziet eveneens zijn tempelvisioenen. Evenals bij Ezechiël dragen zijn woorden en beelden een priesterlijk stempel. Ook hij schouwt de levende wezens om Gods troon en moet een boekje eten als symbool van zijn opdracht. Evenals bij Ezechiël wordt in het begin der visioenen de tempel te Jerusalem niet genoemd. Toch vormt deze de achtergrond bij Ezechiël. Dit blijkt wel uit de profetieën, die na zijn roepingsvisioen volgen: 5:11; 7:20; en vooral uit het tweede tempelvisioen in hoofdstuk 8 e.v. Ezechiël wordt visioenaar de *voorhof* binnengeleid. Hij ziet daar een climax van afvalligheid: *gruwelen* (verg. Zef. 3:4; Jer. 19:14, 15; 2 Kron. 33:5; Openb. 17:4 e.v.; 21:8). Vrouwen, maar ook oudsten, zelfs van reformatorische komaf, zijn bezig het tempel-areaal te ontwijden met de Manassecultus, de pro-egyptische mysteriëndienst van Jojakim en de babylonisch-georiënteerde modegodsdienst, nog wel met de rug naar de *naos* gericht. Hier *moet* wel het oordeel van de HERE over komen. Dit visioen openbaart het *waarom* van de verwoesting van de stad en tempel, heilige stad en heilige tempel. Daarbij schreeuwt het onschuldig vergoten bloed van 'bezwaarden' om wraak (7:23). Ezechiël moet een *spoedig* oordeel verkondigen (7:2 e.v.; 12:21-25). De profeet ziet het gericht zich voltrekken: de dolerenden worden verzegeld op hun voorhoofden, maar de rest der stadsbevolking wordt een prooi van de verdervers. 'Bij Mijn *heiligdom* moet gij beginnen; vult de *voorhoven* met gedoden; slaat neer in de stad!' (9:6, 7).

De samenhang tussen de profetieën van Ezechiël en de voorafgaande visioenen van Openbaring is duidelijk: het spoedig komen van het oordeel (1:3); het weigeren zich te bekeren (9:20, 21); het vergoten bloed (6:10); de plagen naar de priesterlijke orde van Lev. 26 (hoofdstuk 6, 8, 9; verg. Ez. 5-6); de verzegeling van de 144.000 (7:3; verg. Ez. 9:4, 6); de vier levende wezens (4:6-8; verg. Ez. 1 en 10).

Ook de verbinding met het visioen, dat we bespréken, is duidelijk te zien. Ezechiël voorspelt wel de ondergang van de destijds in Jerusalem bestaande tempel, maar hij mag óók boodschappen, dat dit het einde niet is. De medeballingen zullen wel door de val van Jerusalem het echech van hun valse hoop en nationalistische zelfhandhaving beleven, doch de geschonden tempel gaat straks plaats maken voor een nieuwe. In zijn derde tempelvisioen ziet Ezechiël het *meten* ervan (40:5 e.v.). Zó mocht Johannes ook de *naos*, het heiligdom, meten. Doch tegelijk: dáárom kwam op aarde het gericht over de afval in de voorhoven Gods en de aan God gewijde, heilige stad.

Deze samenhang tussen 'Ezechiël' en 'Apocalyps' loopt over de Christus. Waarin kwam de afval duidelijker uit dan in de verwerping van Hem, juist door de tempel? Twee maal heeft Hij, in paastijd als Lam Gods, het *hiëron* ge-

reinigd omdat het een verkooplokaal en een grot van guerilla's was geworden (Matth. 21:13; Jer. 7:11). De ijver (*zèlos*) voor Gods huis dreef Hem daartoe (Joh. 2:17; Ps. 69:10; Marc. 15:29, 30), ten koste van smaad en hoon, veroordeling. De Heer, de Bode des verbonds kwam plotseling tot Zijn tempel en ging de zonen van Levi louteren (Mal. 3:1, 3). Gingen Hem de voorhoven niet ter harte, waar de schaduw van Hemzelf getoond werd in het offeren van een lam op de morgen en avond en het slachten van de duizenden paaslammeren? Merkwaardig is in dit verband, dat bij de tempelreinigingen het woord *uitwerpen* gebruikt wordt (Joh. 2:15; Matth. 21:12; Marc. 11:15; Luc. 19:45). Jeruzalem wilde niet luisteren naar de Engel des verbonds; daarom had het uitwerpen van kopers, koopwaar en verkopers uit het *hiëron* profetische betekenis. Nu zou het *hiëron* zelf *buitengeworpen* worden. 'Ik heb Mijn huis verlaten' (Jer. 12:7; Ez. 7:21, 22; 10:4). 'Zie, uw huis wordt (verwoest) aan u overgelaten' (Matth. 23:38; verg. Jer. 22:5).

De Sinaiticus, andere handschriften en de TR spreken niet over de voorhof *buiten* het heiligdom, doch over de voorhof (die zich) *binnen* het heiligdom (*naos*) (bevindt). Deze lezing, die thans niet de gangbare is, heeft veel voor. De voorhof *buiten* de tempel zou hoogstens de voorhof der heidenen kunnen zijn. Deze was echter door een barrière ('de muur des afscheidels') van de rest van het eigenlijke tempelcomplex afgescheiden. Borden in gricks en latijn gaven aan, dat een verder gaan op poene des doods streng verboden was. De voorhof der heidenen was dus niet de eigenlijke voorhof. Het is moeilijk te verstaan dat deze '*buiten*-voorhof' nog eens *buitengeworpen* moest worden.

Daarom pleit er veel voor deze lezing te aanvaarden en te denken aan de *binnenste* voorhof waar de *offers* werden gebracht en heel de tempeldienst der priesters zich op concentreerde. Onze tekst zegt dan dat wat verouderd was, aan de verdwijning ten prooi zou vallen. Bij de verovering van Jeruzalem vormde deze voorhof de laatste schans en men had alle hoop gevestigd op een wonderlijke bewaring ervan. Maar de *binnenhof* zou *buitengeworpen* worden, 'kinderen des koninkrijks' *buitengeworpen*.

'Uitwerpen' kan in het Nieuwe Testament vaak met 'uitbannen' of 'verbannen' vertaald worden. Verg. Matth. 8: 12, 31; 12:26, 27; 21:12, 39; Luc. 4:29; 6:22; 13:28; Joh. 6:37; 9:34, 35; 12:31; 15:6; Hand. 7:58; Openb. 12:9.

Christus, die duivelen uitbande, bande ook het kwaad uit de tempel, maar als zoon van de eigenaar werd Hijzelf buiten de wijngaard geworpen en gedood (Matth. 21:39). Nu ging Hij als Opgestane de ban aan Zijn uitwerpers voltrekken. Voor de christelijke kerk legde Hij de regel vast: Werp de dienstmaagd uit en haar zoon (Gal. 4:30). Juist door Christus werd Ez. 8 weer actueel voor de kleinaziatische christenen; niemand diende zich illusies te maken over een gespaard worden van de tempelstad: *bij het meten van het tempelhuis past een niet-meten van de voorhof en een vertreden van de heilige stad*. Het dagelijks offer zal weggenomen worden (Dan. 8:11, 12; 9:27; *B.J.* VI, 11, 1). De Hagar-kerk, het ongelovig Jeruzalem, erft niet samen met de Sara-kerk. De breuk met het jodendom wordt volkomen. (Verg. H.B. Swete, p. 133 en A. Feuillet, *NTS* IV (1957/58), p. 183-200).

De vraag kan opkomen, hoe we ons dit visioen moeten indenken: wordt de voorstelling niet vreemd, als we ons moeten voorstellen, dat de *naos* de tempel in de *hemel* aanduidt, terwijl bij *voorhof* hier gedacht moet worden aan die van het '*aardse*' Jeruzalem? We zullen hierbij moeten bedenken, dat de Israëliet in het '*aardse*' tempelhuis als het ware het hemelse aanwezig zag. Bij het roepingsvisioen van Jesaja (Jes. 6) is het, of het dak van de tempel geopend is. De pro-

feet aanschouwt de tronende voeten Gods en de zomen van Zijn Koningsgewaad, die de tempel vervullen. Waren tempel en tabernakel niet naar het voorbeeld op de berg getoond en kon men in het heiligdom niet 's HEREN aangezicht schouwen? Daarbij: Ez. 8 en 9 spreken van *voorhoven* en *de stad*: De tempel is daar nog 'Mijn heiligdom' (9:6). Maar tegelijk: het (tempel-)huis zal verontreinigd worden (9:7); bij het roepingsvisioen zag Ezechiël reeds tempelmotieven (cherubs) *buiten* Jerusalem en straks wordt de jersalemse tempel verlaten en een nieuwe getoond. Johannes heeft de hemelse tempel gezien. Het meten en niet-meten betekende metterdaad het uiteenscheuren van aards model, voorbeeld, dat op kan branden en hemelse vervulling, die bleef.

We kunnen in dit verband ook verwijzen naar de brief aan de Hebreëen. De ceremonie van de Grote Verzoendag wordt daar in verband met het werk van Christus toegepast. Het slachten van de zondebok vond in de voorhof plaats. Dit kwam overeen met Christus' sterven op Golgotha buiten Jerusalem. Het bloed werd echer in het heilige der heiligen gesprenkeld. Dit wees op Christus' verzoenend ingaan in het binnenste heiligdom (Hebr. 9:12, 14; 10:19-21). *Ook hier liggen voorhof (op aarde) en hemels heiligdom (waar Jezus Zijn offer toonde) in elkaars verlengde.* (Verg. voor een omgekeerde situatie: Openb. 12:1, 6).

Hier komt nog bij dat Hebreëen zeer sterk benadrukt, dat het 'aardse' heiligdom en zijn dienst verouderd en nabij de verdwijning zijn (8:13). Jerusalem is geen 'stad die blijft' (13:14). De Dag van het oordeel over stad en tempel komt in de uitstorting van de verbondswraak (10:25, 30, 31, 37; 12:25-27). We ontmoeten hier in feite dezelfde gedachten, die aan Openbaring ten grondslag liggen. De voorhof wordt geëxcommuniceerd; de gemeente heeft echter vrijmoedigheid, vrije passage, om in te gaan in het (hemelse) heiligdom (Hebr. 10:19). Juist dat tekent Openb. 11:1, 2.

De heilige stad zal *vertreden*, vertrapt worden door *de natiën*.

We kunnen hier denken aan Christus' Woord in Luc. 21:24.

Voorts aan Jes. 63:18: 'Onze tegenstanders hebben Uw heiligdom vertrapt'. Ook Daniëls profetieën komen in het gezichtsveld. De kleine horen maakte het dagelijks offer onmogelijk en wierp Gods heilige woning terneer (Dan. 9:27). De termijn die hier genoemd wordt is 3½ jaarweek en dit komt overeen met wat in Openb. 11:2 aangegeven wordt: tweeënveertig maanden en in vs. 3: 1260 dagen.

We kunnen verder nog verwijzen naar Psalm 79. 'Natiën zijn Uw erfdeel binnengedrongen, zij hebben uw heilige tempel ontwaard, Jerusalem tot puinhopen gemaakt' (vs. 1). In verband met Openb. 11:9 is het opmerkelijk dat deze Psalm in vs. 2 ook ervan spreekt dat 'de lijken van Uw knechten' aan het gevogelte des hemels tot spijsje gegeven zijn. Bloed is als water vergoten; er was niemand die begroef (vs. 3) (verg. Openb. 11:6, 8, 9). Voorts klinkt ook de roep: Hoelang nog? (vs. 5; verg. Openb. 6:10), terwijl in vs. 12 van *zevenvoudige vergelding* gesproken wordt.

We hebben in Ps. 79 weer zo'n doorschijnend blaadje in handen, dat met andere oudtestamentische teksten lijnen geeft aan Openb. 11:1-13 en dit ook tot een geheel samenbindt. Men stare zich echter niet blind op het: 'Getrouwe Heer, de *heid'nen* zijn gekomen', als men denkt aan hen die de heilige stad zullen *vertreden*. Immers, die 'heidenen' zijn ook dezelfde die in vs. 8,9 in Jerusalem optreden tegen de getuigen van Christus. We moeten hier tot de ontstellende conclusie komen dat Ps. 79 hier toegepast wordt op het joodse verbondsvolk dat zelf de 'gruwel der verwoesting' in Jerusalem opstelt. Jerusalem wordt overgegeven aan een 'heidens' woeden. De tweeënveertig maanden duiden de 'Grote Verdrukking', de nootijd aan, die op Jerusalems verwoesting uitliep.

Het gaat niet aan om de profetieën van Johannes in bijzonderheden te localise-

ren in de geschiedenis. Wel kan ter illustratie verwezen worden naar de invasie van edomitische terroristen die Johannes van Giscala binnen de muren van Jeruzalem smokkelde in een stormnacht (Jos. *B.J.* IV, 5, 1; 305 e.v.). Deze heren richtten een groot bloedbad aan. 'Het buitenste (*exothern*) van de tempel stroomde van bloed' (IV, 5, 1; 315). Ook in de strijd tussen de verschillende partijen ging het fel toe. Door volksgenoten werden projectielen tot aan het brandofferaltaar en de tempel (*naos*) geslingerd. Josefus bericht dat al het *bloed* van priesters, landslieden en vreemden in de tempelvoorhoven een *bin-nen-zee* vormde (*B.J.* V, 1, 3; 18). Een door de joden zelf gevormde Bloedrivier in de Heilige Plaats!

Vals messianisme en terroristisch nationalisme verrichtten sloperswerk. Israël breekt zelf de tempel af (Joh. 2:19) en de romeinen maken hoogstens de afbraak finaal.

Het niet-meten duidt aan, dat God zelf de tempeldienst overgeeft aan vernietiging. Anderzijds wordt de hemelse tempel veilig gesteld. Men vergelijkte weer Hebreeën. Bij de vertaling van Openb. 11:2 valt te overwegen, of 'en die daarin aanbidden' niet betrokken dient te worden op het aanbidden in de tempel (verg. 7:15). De hemelse eredienst wordt niet aangetast, ook al is de praefiguratie ervan in de ban gedaan.

Bij de exegese heeft het 'uitwerpen van de voorhof' verschillende verklaringen ontvangen. Er is gedacht aan vervolgingen, waaraan de kerk bloot gesteld zou worden. Een variatie hierop is, dat aan de kerk het 'organisch leven', de activiteit naar buiten, ontnomen zou worden in de 'eindtijd'. Ook is wel gesteld, dat hier uitgebeeld zou zijn, dat degenen, die erbij hingen, uit de kerk uitgeschift zouden worden. De laatste verklaring komt nog het dichtst bij de oorspronkelijke bedoeling. We zullen echter om de tekst goed te verstaan dienen te breken met futuristische verklaringen, die aanleiding tot speculatie geven. Het gaat allereerst om wat hier in werkelijkheid getekend wordt: de gruwel der verwoesting in de Heilige Plaats. Het verbondsgericht over afval van het verbond (verg. 2 Thess. 2:3). Wil men dit appliceren op de huidige gemeenten, dan kan men er op wijzen, dat Gods sleutelmacht elk 'kerkelijk bedrijf' uitbant, dat in feite goed 'loopt' en profeten doodt. Elke waarachtige reformatie zal op de 'maat des heiligdoms' acht hebben te geven en zich dienen te richten naar de regel: 'Werp de dienstmaagd uit' (Gal. 4:30; Openb. 18:4).

De mening dat de twee-en-veertig maanden de tijd tussen hemelvaart en wederkomst aanduiden, is wijd en zijd verbreid. Hengstenberg (I, p. 347) sprak van de 'ideale' betekenis ervan voor het forum der symboliek. De signatuur van de heerschappij der wereld over de kerk zou overeenkomstig Dan. 12:11, 12 in Openb. 12:6 en 13:5 door 3½ aangeduid worden: het gebroken getal van de signatuur der kerk: zeven.

Greijdanus (*KNT*, p. 228) spreekt van een tijd die aanving bij de hemelvaart en duurt tot de oordeelsdag. De tijd van de vrouw in de woestijn duidt de ganse nieuwtestamentische bedeling aan (12:5, 6), waarin het optreden van het beest valt (13:5).

Dat in genoemde aanduidingen (tijden, maanden, dagen) dezelfde periode wordt aangeduid, ligt voor de hand. Hierbij moet echter in het oog gehouden worden, dat in Daniël een *kort* tijdsbestek wordt aangegeven, dat een *noodtijd* voor Israël zal betekenen. Jezus Christus profeteerde in Matth. 24:15 e.v. van

een *herhaling* van een dergelijke nooddijd voor Israël. Bij de uitlegging van Openbaring dienen we daarom déze lijn door te trekken. Wéér wordt geprofeetd van de door de Heiland voorspelde krisissituatie die over de heilige stad zou komen.

Wij zullen er verder rekening mee hebben te houden, dat het spreken over 'getuigen' in 11:3 tegelijk de tijd waarin zij optreden *dateert*. R. Schippers heeft terecht in zijn dissertatie: *Getuigen van Jezus Christus*, er op gewezen, dat binnen het Nieuwe Testament de getuigen oor- en oog-getuigen zijn van de opstanding van Jezus Christus, die als zodanig in forensische, rechterlijke zin optraden. Zij zijn niet gelijk te stellen met evangeliepredikers in het algemeen. We zouden hier nog bij kunnen voegen: de getuigen traden op tijdens de 'genade-tijd' voor Israël, in de veertig jaren die aan de verwoesting van Jeruzalem voorafgingen.

In hoofdstuk 11 zijn dus duidelijke bakens aangebracht, die een 'ideale' en in feite veralgemenende verklaring uitsluiten.

Het is wel zo dat Schippers die zo sterk het oor- en ooggetuige-zijn beklemtoont, juist wanneer hij over Openb. 11:3 spreekt een inhoudelijke verbreding van het begrip toelaat en de 'getuigen' aldaar verklaart als predikers van het evangelie *in het algemeen*, hoewel hij wel aan de juridische betekenis van het woord wil vasthouden (p. 195; verg. zijn art.: *Getuigen in den Bijbel, De Reformatie* XX 1939/40, p. 43). Dat hij tot een verzwakking van zijn eigen definitie komt, is te danken aan zijn volgen van de late datering van Openbaring. Omstreeks 95 zal Johannes wel vrijwel de enige oor- en ooggetuige van de opstanding zijn geweest, die nog in leven was. Daarom moest hier dan wel aan 'getuigen in ruimere zin' worden gedacht. Schippers' rake conclusies ten aanzien van de overige boeken van het Nieuwe Testament kunnen er echter toe leiden om Openbaring te bevrijden uit het 'ideale' isolement waarin het geplaatst is en zowel ten aanzien van Antipas (2:13) als ten aanzien van de getuigen van hoofdstuk 11 de nieuwtestamentische, *gedateerde* oorspronkelijke betekenis van het getuige-begrip te handhaven.

Ten aanzien van Openbaring 11 valt verder nog op te merken, dat we in dit hoofdstuk een opvallend teruggrijpen naar termen uit de eerste drie hoofdstukken kunnen constateren.

Openb. 11	Openb.
vs. 1, 2 - tempel Gods	3:12
3 - getuigen	2:13
4 - kandelaren	1:12; 2:1
6 - (de hemel) sluiten	3:8
7 - doden (van getuigen)	2:13

Dit bewijst weer de nauwe verbondenheid van het eerste gedeelte met de latere visioenen. De 'tempel Gods' in 11:1 dient vanuit het 'tempel Mijns Gods' in 3:12 gelezen en uitgelegd te worden en dit sluit een toepassen op de jersusalemse tempel volkomen uit. Voordat men Openbaring van achteren naar voren leest, zal men dit boek van voren naar achteren moeten lezen.

In het voorgaande was sprake van een geven, een overgeven van 'de heilige stad' aan de natiën om vertreden te worden. Nu wordt gewaagd van een bevoegdheid, die *gegeven* wordt aan Gods *twee getuigen* om *1260 dagen* ($3\frac{1}{2}$ jaar = 'n tijd, tijden en een halve tijd) te *profeteren*.

Ik zal geven aan *Mijn* twee getuigen... Indien hier de engel spreekt, blijkt, dat hij namens *Christus* aan het Woord is. Ook bij profeten vinden we herhaaldelijk de 'Ik'-stijl waar de HERE sprekende wordt ingevoerd (Jes. 5:1 e.v.; Amos 5:21-27). Hij bewerkt dit tweede 'geven'. Daar ook het *eerste* '(over)geven' van oordeel sprak, staat vooraf vast, dat dit *tweede* 'geven' de schuld van Jerusalem bezwaren zal.

Bij 'getuige' is weer te denken aan wat bij 1:2 en 2:13 hierover opgemerkt is, maar ook aan wat inzake de aard van de oudtestamentische en nieuwtestamentische profetie te zeggen valt. Een profeet treedt op als getuige in een rechtsgeding tegen Israël. De HERE heeft een twist met Zijn volk, met Israël wil Hij een rechtsgeding aangaan (Micha 6:2; Hosea 4:1; Jes. 1:10 e.v.; Jer. 2:9). Wanneer een profeet roept: Hoort!, dan begint een verbondsmatige rechtsstrijd. Binnen het israëlietische recht was de getuige tevens aanklager en advocaat en voltrekker van het oordeel, hij wierp de eerste steen. Getuigen is niet het weergeven van innerlijke ervaring, maar het spreken als oor- en ooggetuige. En dit getuigen is decisief. In het Nieuwe Testament is het toegespitst op het getuigen-van-de-opstanding-zijn (Hand. 1:21, 22; 13:31; 22:14; 26:16). De mening dat Openbaring omstreeks 95 geschreven is, is er aanleiding toe geweest, dat men 'getuige' (*martus*) in Openbaring een ruimere betekenis gaf, dit woord verbreedde tot 'prediker van het getuigenis' en losmaakte van het daaraan inherente oog-getuige-motief. Het blijkt hier weer hoe nauw de geschiedenis van de *canoniek* van Openbaring met die van haar *uitlegging* verweven is! Nu echter Openbaring eerder te dateren valt, staat er niets in de weg om ook ten aanzien van Openbaring het woord 'getuige' dezelfde speciale inhoud te geven, die het steeds in het Nieuwe Testament heeft: getuige der opstanding, en met name: bij het (verbonds-)volk (Hand. 13:31).

Dit getuigen-ambt was niet overdraagbaar. Getuigen van de opstanding in de forensische betekenis van het woord traden slechts in de tijd na pinksteren op en hun mandaat was het allereerst om Israël tot 'Entscheidung' te brengen, het rechtsgeding tegen de synagoge met bewijskrachtige aanklachten te voeren. De huidige predikers zijn in die zin geen getuigen, doch geven het getuigenis door. Juist omdat de 'twee getuigen' zo vaak aan een kleurloze en 'eschatologische' verklaring ten prooi vallen, is het dringend noodzakelijk om nadrukkelijk vast te stellen dat in conformiteit met het gehele N.T. het woord 'getuige' ook in Openb. 11 in het nauwst verband met het *verbond* des HEREN met Zijn volk staat en de getuige der opstanding aanduidt, die als mandataris van Christus forensisch optreedt tegenover het na pinksteren ongehoorzame Israël. 'Hoort het Woord des HEREN', o huis van Jakob en alle geslachten van het huis Israëls! Daarom zal Ik nog met u een rechtsgeding voeren, luidt het Woord des HEREN,... Want steekt maar eens over naar de kustlanden der Kittieten (o.a. het gebied van de zeven gemeenten!) en geeft nauwlettend acht, ja ziet, of iets dergelijks geschied is; heeft ooit een volk goden verruild? - en dat zijn toch geen goden! - maar Mijn volk heeft zijn Eer (hebr.: *kabood*; gr.: *doxa*) verruild voor wat geen baat brengt' (Jer. 2:4, 9-11).

Verder dient opgemerkt, dat we aan het woord 'getuige' (*martus*) ook in Openb. 11 niet de betekenis van 'martelaar' moeten verbinden, ook al worden hier de getuigen gedood. De profetische gestalten *zijn* getuigen. Zij *worden* daarna gedood en tot martelaren gemaakt (verg. eenzelfde typering in 2:13; zie verder bij 1:2).

Dat van *twee* getuigen sprake is, zal samenhangen met de bekende joodse rechtsregel, dat in de naam van twee of drie getuigen alle 'ding' zal bestaan (Deut. 17:6; 19:15; Matth. 18:19; 26:61; Joh. 8:17). Christus zond daarom de (twee en) zeventig discipelen twee aan twee uit (Matth. 10:1). Petrus en Johannes traden na pinksteren meermalen gezamenlijk op om hun getuigenis rechtvaardig te doen zijn. *Twee* getuigen: Christus voldoet aan de normen van het joodse recht en hierdoor is bewijs geleverd.

De *tijdsduur* der profetie komt overeen met de in vs. 2 genoemde nootijd van Jerusalem en ook met het getal van het verblijf van de vrouw in de woestijn (12:6) en het optreden van het beest (13:5). Het is weer een getal uit de 'Daniël-apocalyps': 1260 dagen (verg. Dan. 8:14; 12:11, 12) - (42 maanden van 30 dagen) = 3½ jaar = een tijd, tijden en een halve tijd (Dan. 12:7) = ½ jaarweek (Dan. 9:27). Het betreft een symbolische (ver-)korte tijd, een korte tijd, een korte periode van verdrukking (Matth. 24:22). De tijdsaanduidingen van hoofdstuk 11-13 vullen elkaar aan, zij spreken van dezelfde periode.

Aan wie moet er gedacht worden bij dit beeld van getuigen? Men heeft aan *Petrus en Paulus* gedacht op grond van martelaars-acten, apocriefe evangeliën en apocalypsen, die het motief van de opstanding en hemelvaart der getuigen overbrachten naar de apostelen (verg. J. Munck). De historie der 'twee getuigen' zou wijzen op Petrus' en Paulus' vernedering en verhoging als 'kerkelijke autoriteiten'. Doch men vergete niet, dat in acten en verhalen over andere apostelen, bv. Thomas en Mattheüs, óók van hun opstanding en hemelvaart sprake is.

Als men aan Petrus en Paulus denken wil, laat men zich dan herinneren, hoe *Petrus* (en *Johannes*, de schrijver van de Apocalyps) in Jerusalem de tegenstand van 'de joden', het sanhedrin, hadden te ervaren (Hand. 4; 5; 12). En hoe ook *Paulus* tenslotte door *de tempel* werd overgeleverd aan het Romeinse gezag (Hand. 21:27 e.v.). Hoe woedde de grote stad, geïnspireerd door het beest, tegen het getuigenis over de Christus! Er is verder te verwijzen naar de getuige *Stefanus*, die tegen stad en tempel profeteerde en met een verheerlijkt gelaat van de aarde scheidde (Hand. 6; 7). Ook valt te denken aan de broeder van Johannes, *Jacobus*, die door Herodes gedood werd (Hand. 12:2) en aan wat de historie vertelt over de broeder des Heren, *Jacobus*. Josefus deelt mede, dat deze laatste in het interim tussen de regering van Festus en Albinus op aanstoken van de hogepriester Annas II (zoon van de uit de bijbel bekende Annas) door steniging ter dood werd gebracht (*Ant.*, XX, 9, 1; 200).

Hegesippus verhaalt, volgens mededeling van Eusebius (*H.E.* II, 23), dat Jacobus wegens zijn *getuigenis*, dat Jezus de Zoon Gods was, van de tinne des tempels waarop hij geplaatst was, geworpen werd. Hij moest daar namelijk antwoord geven op de vraag 'Welke de deur van Jezus was'. Hij zou geantwoord hebben: 'Wat ondervraagt gij mij over de Zoon des mensen? Hij zetelt toch in de hemel aan de rechterhand Gods en Hij zal komen op de wolken des hemels'. Sommigen werden door dit *getuigenis* overtuigd en riepen: Hosanna, de Zone Davids! De schriftgeleerden en farizeeën wierpen hem toen omlaag onder het roepen: 'O wee, de rechtvaardige is afgedwaald!' Daar hij niet dood was, wierpen ze hem met stenen. Een volder maakte hem tenslotte af, terwijl hij bad om vergeving voor hen, die niet wisten wat ze deden. Hij zou bij de tempel begraven zijn en Hegesippus zegt: 'Zijn grafmonument staat nog naast de tempel. Een waarachtige *getuige* is hij geworden voor joden en grieken, dat Jezus de Christus is. 'En weldra belegerde Vespasianus hen' (*H.E.*, II, 23, 18). Hegesippus legt dus ver-

band tussen de dood van deze waarachtige *getuige* en de verwoesting van Jeruzalem. Opmerkelijk is de formulering van het grafscript: 'Waarachtige *getuige* voor joden en grieken' en de weergave van zijn prediking, die herinnert aan Christus' Woord vóór Kajafas, en aan het 'thema' van Openbaring (1:7). Ook al is Hegesippus niet in alles betrouwbaar, uit zijn woorden valt veel te leren ten aanzien van de vraag, wat onder 'getuige' moet verstaan worden. Het getuigenis raakte Christus' *Zoonschap en Richterambt*. De dood van de getuige riep het oordeel naderbij. Aldus luidde de traditie van de Jeruzalemse kerk, naar Hegesippus' kroniek.

Petrus, Paulus, de apostel Jacobus, Stefanus, noch Jacobus kunnen met de twee getuigen geïdentificeerd worden, doch we wezen naar hen, om de *inhoud* van het getuige-zijn duidelijk te maken. *De twee getuigen zijn geen symbolen van de prediking der kerk gedurende alle eeuwen.* (Contra Greijdanus, *KV*, p. 179). *Het gaat hier over het speciale getuigenis, dat gegrond is in het zien van de opgestane Jezus en na pinksteren plaats gehad heeft in de schaduw van Christus' komst ten oordeel over Jeruzalem.* Niet de prediking gedurende alle eeuwen, en ook niet de toekomstige in de 'eindtijd' wordt hier uitgebeeld, maar het getuigenis der kerk voor de Messias tegenover de Synagoge.

De twee getuigen zijn met *rouwklederen*, boeteklederen, 'zakken' bekleed. De kledij onderstreept de oproep tot bekering. De gedachten gaan onmiddellijk uit naar de boeteprediker Elia en Johannes de Doper met zijn mantel van kameelhaar. Uit de wonderen van de getuigen blijkt eveneens overeenkomst met Elia.

Ze worden vervolgens genoemd: *de twee olijfbomen en de twee kandelaren, die staan voor het aangezicht van de Here* (TR: God) van het land. Deze type-ring herinnert aan Zacharia's vijfde nachtgezicht. Daarin is sprake van één kandelaar, die op wonderlijke wijze door twee olijfbomen via een oliehouder gevoed wordt, zodat een 'olie-krisis' onmogelijk is. De *kandelaar* representeert daar de *tempel*; de *olijftakken*, die olie schenken, zijn *Jozua*, de hogepriester, en *Zerubbabel*, de vorst uit het huis van David. Olie is beeld van de *Heilige Geest*. Deze twee *ambtsdragers* heten *oliezonen* (Zach. 4:14), *gezalfd*.

4

In Openb. 11 is sprake van *twee* luchters, en deze zijn *hier* niet symbool van de tempel (Zach. 4) of van de kerken (Openb. 1), maar van *de profetische verkondiging van de getuigen zèlf*. Deze mannen zijn *gezalfd*, olijfbomen, ze dragen de Geest, zijn *vol des Heiligen Geestes* (verg. Hand. 7:55). Tevens laten zij *het licht schijnen*. Dit licht dooft niet uit. Als olijfbomen produceren ze de brandstof voor de luchters, staande voor het aangezicht van de God van het land: groeiende olijfbomen in het huis van God (Ps. 52:10).

Er valt te herinneren aan het gebruik van kandelaren in de synagoge. Men kan het nog in menige huidige synagoge aantreffen: links en rechts van de bewaarplaats der wetsrollen een zevenarmige kandelaar, bron van het sabbathslicht, teken van de *sjaloom*, de vrede Gods. Doch Christus geeft de kerk alle attributen van de synagoge. Gij zijt het licht der wereld. De door de synagoge zo verachte getuigen van Christus worden geëerd als Jozua en Zerubbabel. Zij zijn Gods *gezalfd*, brandende luchters in de donkere wereldnacht.

Deze getuigen Gods zijn niet ongewapend. God heeft hun een defensieve macht geschonken. Als iemand hen zou willen krenken, het plan daartoe opvat, gaat er een *vuur* uit hun mond en *verslindt, verteert hun haters*, tegenstan-

5

ders. Voor 'haters' wordt een woord gebruikt, dat op felle persoonlijke vijandschap wijst. De duivelse haat kan echter niets uitrichten: als iemand schade wil (of zal willen) toebrengen, dan vlamt het profetische hemelvuur al neer. De haat-gedachten kunnen niet in daden omgezet worden; gedurende de tijd van hun profetie zijn deze profetengestalten onschendbaar, bewapend door een ring van vuur, levende vlammenwerpers! Het beeld van vuur-uit-de-mond vinden we in een Woord Gods tot Jeremia: 'Zie Ik maak Mijn Woorden in uw mond tot *vuur* en dit volk tot hout en het zal hen verteren' (5:14). Hierbij kan ook aan Elia gedacht (2 Kon. 1:10; Luc. 9:54).

Eveneens is naar *Elia* te verwijzen, als sprake is van de volmacht de *hemel te sluiten* tijdens het profetisch optreden (Jac. 5:17). Ook worden we aan *Mozes* herinnerd: ze vermogen *water in bloed te veranderen* en het land met allerlei plaag (1 Sam. 4:8) te slaan, zo dikwijls als zij wilden. Mozes en Elia waren beiden op de 'berg der verheerlijking'. Met hun namen sluit het Oude Testament (Mal. 4:4-6). De joden verwachtten hun terugkeer bij de intrede van de messiaanse aera. Maar hun 'ambt' neemt de pinksterkerk over, al getuigende. 'Mozes' en 'Elia' zijn als het ware teruggekeerd, want de messiaanse eeuw heeft in Christus een aanvang genomen.

Voor de uitleg van de plagen na het blazen der bazuinen (hoofdstuk 8 en 9) en het uitstorten der schalen (hoofdstuk 16) is de vermelding van de volmacht der getuigen zeer belangrijk. Het blijkt, dat de plagen, die over Jerusalem en Israël losbreken, bewerkt worden door het getuigenis der kerk. Of beter: omdat het getuigenis verworpen werd en men de kerk 'wilde' krenken. Vandaar de elende. Hegesippus' traditie over de dood van Jacobus, broeder des Heren, is maar al te waar: 'En weldra belegerde Vespasianus hen'. Of om het met het woord van Jacobus aan de twaalf stammen in de diaspora te zeggen: 'Zie, de Rechter staat voor de deur' (Jac. 5:9; verg. Matth. 24:33).

Aan het optreden der boetepredikers komt echter een einde. Gods lankmoedigheid (Luc. 18:7) kent grenzen (Openb. 2:21; Jac. 5:7-9; 2 Petr. 3:9, 15), de uitschakeling zal echter op gewelddadige wijze plaats hebben. *Het beest dat opstijgt uit de abyssus, de afgrond, de 'hel', zal oorlog tegen hen maken, hen overwinnen en doden.* Hun lijk (TR: meervoud, *ptómata*) zal *onbegraven* liggen op de *plateia*, de Breestraat, de brink, de naobershoek, de merkebuorren van de Grote Stad, die *Geestelijk genoemd wordt Sodom en Egypte, waar ook hun Heer gekruisigd werd.* In hoofdstuk 13 zal de daemon, die beest, *thèrion*, genoemd wordt, nader beschreven worden. Hier wordt volstaan met een korte aanduiding. Nu 'de dagen' waarin de getuigen profeteren op hun eind gaan lopen, nu gezegd is wat gezegd moest worden, laat 'het beest' zich gelden. Er valt niet te denken aan een *wereldmacht*, maar aan een *duivelse* macht, die binnen *Jerusalem* woeden gaat. Deze bestiale macht is een daemonische macht, die Jerusalem, de 'heilige stad', volgens het getuigenis van de Geest in de profeten tot Sodom en Egypte maakt. Het is de stad van de moord op de profeten. Het is ook de stad, die de *Heer*, de Loskoper der kerk, heeft *gekruist*. Romeinen hebben dit schrikkelijke vonnis uitgevoerd buiten de muren der stad, 'buiten de legerplaats'. Maar *binnen* de muren, in het sanhedrin, viel de beslissing. In zijn pinksterrede getuigde Petrus, dat de joodse hoorders Christus gedood hadden (Hand. 2:23); Stefanus verweet hetzelfde aan de

6

7, 8

Joodse raad (Hand. 7:52). Jerusalem is de stad die van-vader-op-zoon profeten doodt. Voor de kerk heeft het sterven van Jezus op Golgotha grote verlossing bewerkt: Hij is hun *Heer* geworden, zij is Zijn eigendom.

En ieder, die in Hem gelooft, behoort bij Zijn eigendomsvolk, Zijn erfenis. Doch dit is het verschrikkelijke: Israël wil geen eigendomsvolk van Christus zijn. Paulus heeft ook de gemeente vervolgd, maar hij bekeerde zich. Het grootste deel van Israël koos echter de verharding. Wij willen niet dat Deze Koning over ons zij! Liever 'Egypte' en 'Sodom' heten, dan 'christelijk' te worden.

In het optreden van Jerusalem tegen Christus en Zijn getuigen vinden de vorige en komende oordelen hun motivering. Het 'hoe' der oordelen wordt ons nu ook duidelijk. Waarom toch leken die oordelen zo op de gerichten over Sodom en Egypte? *Omdat het volk Gods als Sodom en Egypte geworden was!* Nu het Lam niet erkend werd als Brenger van de heilstijd (water in wijn veranderd), werd het teken van de egyptische onheilstijd zichtbaar (water in bloed veranderd). Het niet-erkennen van Hem als Licht der wereld maakte dat deze vlam ging schroeien, als bij Sodom, als in de drie en een half jaar droogte in Achabs tijd.

In vs. 8 en 9 wordt voor 'lijk' het woord *ptoma* gebruikt. Dit is afgeleid van *piptein*, vallen. Dit werkwoord kan, zoals ook in onze taal, een plotseling sterven (Hand. 5:5) betekenen, en een omkomen (Luc. 21:24; 1 Kor. 10:8; Hebr. 3:17) door oorlog of gericht. Letterlijk betekent het woord dus: het gevallen. Behalve in Matth. 24:28 (waar de friese vertaling van 1978 met 'kring' vertaalt), vinden we het woord in verschillende handschriften gebruikt ten aanzien van het lichaam van Johannes en van Jezus in verband met de begrafenis in een graf (*mnèma* of *mnèmeion*); zie Matth. 14:12; Marc. 6:29; 15:45. Bij Lucas vinden we het mildere woord 'lichaam' (23:52), dat ook in de TR en elders bij Matth. 14:12 en Marc. 15:45 gebruikt wordt. Er wordt dus een enigszins cru woord gebezigd. De *American Standard Version* (1901) verklaart het als letterlijk: 'carcase', karkas, maar dit zou enkel het geraamte aanduiden. Beza in zijn latijnse vertaling (editie Amstelodami 1648) en E. Osty in zijn franse (Paris 1955) geven echter het woord *ptoma* terecht weer met 'cadaver', - een woord waarin ook het vallen (latijn: cadere) is uitgedrukt.

Allereerst: de lijken der twee getuigen liggen op de *plateia*, Broadway, Mainstreet der grote stad, die Geestelijk Sodom en Egypte genoemd wordt. Nu is niet meer van 'heilige stad' sprake, doch van 'grote stad'. Daar kort na elkaar van 'stad' sprake is en in vers 2 *Jerusalem* ('de heilige stad') bedoeld wordt, pleit alles ervoor dat ook de *tweede* maal in vers 8 over die stad gehandeld wordt. 'Grote stad' is de typische term voor de oosterse wereldstad (Jona 4:11; verg. Gen. 10:12: *Nineve*; Dan. 4:30: *Babel*). Met name Babylon aan de *grote rivier* (de Eufraat), de stad van de '*grote-koning*', droeg de titel: grote stad. *Jerusalem* was de stad, die de HERE had verkoren (Deut. 12:5, 11); op de heilige berg Sion wilde Hij wonen (Ps. 68:17; 132:13, 14); het was de stad Gods (Ps. 46:5; 48:2, 9; 87:3; Dan. 9:16); ja, de stad van de Grote Koning (Ps. 48:3; Matth. 5:35). Daarom kon ook *Jerusalem* 'Grote Stad' heten, evenzeer als de oud-oosterse koningstitel Gode toekomt: Koning der koningen. *Jerusalem* - grote stad. Eenmaal wordt deze benaming voor de stad Gods gebezigd, in een zeer opmerkelijk verband: Jeremia tekent, hoe het oordeel nadert wegens de afval van het verbond. Dan trekken de heidenen langs de ruïne van Je-

rusalem en zeggen: Waarom heeft de Here alzo aan deze *grote stad* gedaan? (Jer. 22:8). Deze typering moet bij de verklaring van Openb. 11:8 beslist meespreken.

Opmerkelijk is, dat de Sibyllijnse Orakels V, 154, 226, 413 *Jerusalem* 'de grote stad' noemen. Aan dit feit dient meer aandacht geschonken te worden dan doorgaans geschiedt. Dit klemt des te meer daar joods-nationalistische haat tegen Rome in deze orakels, benevens de mythe van Nero redivivus naar voren geschoven worden om de identificatie van 'de grote stad' Babylon in Openbaring met het keizerlijke Rome te kunnen steunen. Verder moet er op gelet worden, dat in Openb. 21:10 volgens sommige handschriften en de TR het heilige Jerusalem ook (weer) als 'de grote stad' wordt aangeduid. Verg. ook Jos., *Contra Apionem* I, 22 (197). Volgens Josefus sprak Eleazar, de commandant van Masada, aldus over Jerusalem in een toespraak waarin hij de belegerden aanspoorde tot zelfmoord (of rituele moord): 'Waar is dan *de Grote Stad*, [de metropool (moederstad) van het joodse geslacht?]' Wat tussen teksthaken staat ontbreekt in drie van de tien belangrijkste handschriften. *B.J.* VII, 7; 375. De rede hield hij in het jaar 73 AD.

Het woord *Geestelijk, pneumatikoos*, is een uitlegkundige richtingwijzer. Deze *typologische* uitdrukking heeft dezelfde functie als het woord *mustèrion* in 17:5. Als 'de grote stad' met Sodom en Egypte getypeerd wordt, is dat zo volgens het profetische idioom, *in overeenstemming met de Geest der profetie*. (bv. Deut. 32:32; Jes. 1:9; 3:9; Jer. 23:14; Ez. 16:46). Dan wordt maar niet 'n Sodom bedoeld, 'n Egypte, doch een door de Geest als zodanig aangewezen Sodom en Egypte. Er staat verder nog bij: *waar ook hun* (TR: onze) *Heer gekruisigd is*. De typering 'Sodom en Egypte' vindt verklaring in het feit dat die stad 'hun Heer', hun *Marana*, hun *Kurios* als ware Hij een Haman gedood had. En welke stad doodde de Christus anders dan *Jerusalem*, dat profeten pleegt te doden? Van hen, die er niet aan willen, dat Jerusalem wordt bedoeld, zijn er die daarom heel consequent de 'glosse': *'waar ook hun Heer gekruisigd werd'*, schrappen. Het tekstgetuigenis geeft hiervoor echter geen enkele grond.

Omdat de verklaring van deze tekst niet altijd veilig is voor manipulatie, willen we op de volgende uitspraken wijzen.

W. Bousset (p. 321): 'Wenn der Apok. hier Rom gemeint hatte, so hätte er das unbedingt sagen müssen. Nach der gesamten jüdischen Tradition ist es selbstverständlich, dass die beiden Zeugen in Jerusalem auftreten'.

R. H. Charles (I, p. 288): 'Jerusalem was, therefore, the city meant both by the original writer and the author'. Hij voegt er aan toe: 'And yet the latter cannot have taken the entire section literally, for Jerusalem no longer existed in his time'. Deze laatste opmerking, die met de opvatting van Charles over de ontstaansdatum samenhangt, staat echter de eerste niet om.

E. Lohmeyer (p. 93): 'Dass aber die 'grosse Stadt' Jerusalem ist, lässt sich nur durch Streichung von 8 bestreiten. Zudem heisst Jerusalem auch Js 1:9; Ez. 16:46, 49 'Sodom'. Als Typen des Lasters und der Herrschucht erscheinen Sodom und Aegypten auch Sap Sal 19:14 f in unverkennbarer Anspielung nebeneinander. Dass der Seher sonst Babylon als 'grosse Stadt' bezeichnet, ist kein Gegengrund; denn er ist hier durch Tradition gebunden'.

Sommigen pogen uit de moeilijkheid te komen door Jerusalem in haar doden van de Christus tot 'type' te maken van Rome of van de eschatologische we-

reldstad. Greijdanus zegt, dat de grote stad niet het palestijnse Jerusalem is, doch het centrum der anti-christelijke macht, een Christus-moordenares ALS Jerusalem (*KV*, p. 182). Dit komt echter met de duidelijke zin van de tekst in strijd. Er staat, dat de getuigen vermoord werden in de grote stad, die zo en zo door de Geest betiteld wordt en waar destijds Christus' historisch aanwijsbare kruis stond. Het gaat evenals in 11:2 over het oude Jerusalem en hieraan dient vastgehouden te worden. Anders gaat men, al allegoriserend veralgemenen, alles 'mondiaal' maken, profaan en gesaeculariseerd, en tast zo het *verbondsmatige* karakter van het boek aan.

Nadrukkelijk willen we hier ook verwijzen naar de paas-homilie van Melito van Sardes. Hij zegt niet alleen meerdere malen, dat Jezus in het midden van Jerusalem gedood is (*PP* 72, 93, 94), maar hij spreekt ook over de *plateia* van Jerusalem: 'Nu echter, *op het midden van het plein* en de stad, in het midden van de stad terwijl allen het zagen, geschiedde op de Rechtvaardige een onrechtvaardige moord' (*PP* 94). Melito maakt in zijn prediking front tegenover het ondankbare Israël dat nog steeds de betekenis van pasen, de vervulling in Christus, negeert. Voor de uitleg van Openbaring (en met name hoofdstuk 11) is het daarom geraden om goede nota te nemen van het feit, dat we in Melito's preek een echo van Openb. 11:8 (moord in het centrum van de *plateia* en de stad) aantreffen in een typering van de terechtstelling van Jezus, en dat Melito de stad zeer nadrukkelijk aanwijst als 'de stad van de wet', 'de stad der hebreëen', 'de stad der profeten', 'de stad die rechtvaardig geacht werd'.

Het blijkt duidelijk dat nog geen honderd jaar nadat de Openbaring teboekgesteld werd, er niet de minste twijfel over was, dat Openb. 11:8 niet naar een eschatologische of futurologische *City of Man* wees, maar naar het centrum van Gods heilsopenbaring, Jerusalem (Melito bezigt niet de term *Hierosoluma*, doch de hebraïserende vorm: *Jerousalèm*, evenals Openbaring dat doet). Wie verder nagaat, hoe de Geest in het Oude Testament over *Sodom* spreekt, ziet zich spoedig de zin van deze titel ontsloten: Jes. 1:9 (verg. Rom. 9:29), 10; 3:9; Ez. 16:48, 49; Klaagl. 4:6. Al deze plaatsen noemen de kerk des Heren, Zuid- of Noord-Israël met die 'scheldnaam'. In dit verband duikt zelfs die andere titel '*Egypte*' op: 'Ik heb u de pest gezonden, zoals in *Egypte*..., Ik heb onder u een omkering aangericht, gelijk God *Sodom* en Gomorra omgekeerd heeft... Toch hebt Gij u tot Mij niet bekeerd, luidt het Woord des HEREN' (Amos 4:10, 11). Herinneren we ons Christus' Woorden tot de onbekeerlijke steden, die een ergere verharding toonden dan Sodom en Gomorra (Matth. 10:15; 11:23). Heel de houding der joden tegenover Christus, Zijn evangelie en Zijn kerk kon gekenschetst worden door: '*Zuster Sodom*' bekeerde zich niet.

Hieronymus tekent bij Jes. 1:10 aan, dat Jesaja gedood is, omdat hij Israël Sodom en Egypte noemde (*MPL* XXIV, p. 24, 33). We kunnen aannemen, dat in Openb. 11:8 de typering van de Grote Stad ook de *inhoud* van de prediking der twee getuigen weergeeft. Jerusalem = Sodom en Egypte.

Egypte! Was dat land niet de behuizing van de drakengestalten, de *thannin*, de rahab en de leviathan? Had Egypte zich niet verzet tegen de 'getuige' Mozes en de verlossing van Gods volk? Welnu - wáár was het scherpste verzet tegen het Paaslam en Zijn getuigen? Was het niet in het jerusalemse 'Sodom'? Wáár

dook de drakengestalte van het Beest op uit de baaierd om te woeden tegen Gods gezanten? Was het niet in Jerusalem? Maar dan was dit Jerusalem zèlf tot een 'Egypte' geworden. Dan paste het, dat over haar de *Egyptische* plagen kwamen (hoofdstuk 8; 9; 16). *Alle oude profetieën over de grote zeedraak Egypte, die in de grote wateren zou doorboord worden, gingen nu toepasselijk worden op volk en stad Gods.* Het zal Sodoma (en Egypte) beter vergaan dan die Gods Woord verachten (verg. Wijsh. v. Salomo 19:1 e.v., 13).

In de Sibyllijnse Orakels wordt Jerusalem de sodomitische stad genoemd: 'U alleen, o sodomitisch land, is lijden beschoren. Ge hebt uw Gebieder en Heer op vijandige wijze verstoten, toen Hij in het vlees verscheen' (VI, 21, 22). De identificatie van Jerusalem, dat Christus verwierp, met Sodom was blijkbaar niet ongebruikelijk.

In verband met de typering 'Sodom' en 'Egypte' valt verder op te merken, dat beide begrippen evenals 'Babylon' een *exodus*-mogelijkheid insluiten. 'Gaat uit van haar, Mijn volk' (Openb. 18:4). Worden er dus gerichten getekend, dan zijn het geen eindgerichten die *geen* exodus bieden en definitief zijn. Openb. 11 handelt dus niet over een Sodom en Egypte in de 'eindtijd' en over een onontwikkbaar laatste gericht.

Tenslotte kan gewezen worden op het feit, dat niet alleen Egypte in de paashaggadah genoemd wordt, maar ook Sodom. Er wordt gezegd dat op pasen ook Sodom door het vuur verslonden is. *Openbaring keert hier de zoveelste keer de paas-kontekst van de haggadah om.* De paasvorst Jezus Christus past op het paasfeestvierende joodse volk, dat zich van de oordelen over Sodom en Egypte bevrijd waande, juist die gerichten toe.

Publiek, open en bloot geschiedt de moord. Begrafenis wordt geweigerd: hun lijken onbegraven (Ps. 79:2; Tobias 1:20, 21; 2:3 e.v.).

Als rebellen worden de getrouwe getuigen gelyncht en ten toon gesteld. De gunst van een begrafenis, aan Stefanus en Jacobus toegestaan, wordt niet bevestigd. Niemand roept: Ach mijn broeder! (Jer. 22:18, 19). Als mest liggen ze op het land (Jer. 22:22; 25:33; Ez. 29:5; 2 Macc. 5:10). Eigenlijk wordt hier niet van een graf, doch van een *grafmonument* gesproken. Het was gebruik bij een graf een soort gedenkteken op te richten, het graf te markeren (verg. weer het spreken van Hegesippus over het grafmonument van Jacobus). Dit wil Jerusalem koste wat het kost voorkomen. Er moeten niet meer aanklagende graven van profeten bijkomen (verg. Matth. 23:29)! *Geen grafteken* mag herinneringen wakker roepen en bij een verdrukte minderheid een: 'Dat wij niet vergeten!' doen ontstaan. Intussen zullen lieden van allerlei slag lijkschouwing verrichten. Er staat niet, zoals velen blijkbaar lezen: 'de volken en stammen en talen en natiën' zullen zien. Maar: mensen *uit* volken, stammen, talen en natiën. Daarom is op grond van deze uitdrukking niet te concluderen, dat het over een wereldstad als Rome of 'de wereldstad van de eindtijd' gaat. In Jerusalem waren tijdens grote feesten joden uit allerlei oord, gedeeltelijk vergroeid met het land waar ze woonden en toch ook weer jood gebleven: 'Volken Israëls'. Zij staan voorop; het '*stammen*' geeft tevens een joods koloriet.

Ter gelegenheid van de moord wordt een Internationale Foire op de Grote Markt georganiseerd, een Carnaval, een Purimfeest. De twee Hamans zijn ge-

9, 10

hangen, laat ons vreugde bedrijven en elkaar cadeaux geven, de kwelgeesten, de beroerders van Israël zijn onschadelijk! Feest van het volk des lands.

Doch na drie en een halve dag vaart de *Geest des levens*, afkomstig van God, weer in (TR: over, op) hen en de doden *richten zich op, ze staan op hun voeten*. Het getal 3½ komt weer voor, de tijd van hun bediening keert verkleind terug in die van hun dood. Wie drie en een halve dag dood op straat ligt, - zijn levensgeesten zijn wel geweken. Doch hier geschiedt, als in het visioen van Ez. 37 een wonder. Ze staan weer, paraat, *op hun voeten*, de gelyncchte profeten Gods. En de toeschouwers overvalt *vrees*. Want nog is het einde niet: zij horen een luide stem uit de hemel: *Stijg hierheen op!* En dan varen de Mozes-en-Elia-figuren op *in de wolk*. Zij waren *gelijkvormig* aan 'hun Heer' in hun *spreken* en *sterven*. Nu delen zij ook in Zijn *heerlijkheid; de wolk*, de bekende onweerswolk, teken van Gods *doxa* (Ex. 14:20, 24; 16:10; 19:9; 24:15 e.v.; Ps. 97:2 e.v.), neemt hen op voor de ogen van hun verbaasde vijanden. God rechtvaardigt hen publiek. Wagen Israëls en zijn ruiteren! Zie, zij komen naar God op de wolken!

Het ging om symbolische gestalten. We lezen geen historie, doch *apocalyps*, een 'openbaring'. En deze is openbaring van Gods raad. Voor de zeven gemeenten werd verkondigd de strijd en zegepraal der kerk in het toenmalige rechtsgeding tegen de 'synagoge des satans'. Hier vindt het canticum van Jes. 26 realisering. *Herleven zullen uw doden, opstaan zullen zij!* (vs 19). De vervulling van deze passage uit het bij de synagoge zo bekende lied wordt bewerkt in Christus, de Heer, en slechts voor hen, die in Hem geloven. Herleven zullen uw doden! die triomfzang mag de kerk zingen. Zo wordt via de 'wet der inkapseling' *vooruitgegrepen* naar 'de eerste opstanding' (Openb. 20:4a) en de grote rechtvaardiging der kerk. Wat in dit visioen getoond wordt is 'exemplarisch' op de ganse kerk toe te passen. Zo we medelijden, zullen we ook medeleven, ja weggevoerd worden in de wolken, de *Heer* tegemoet (1 Thess. 4:16, 17). Daarom bidt de kerk ook Marana-tha; Heer, kom! (1 Cor. 16:22; Openb. 22:20). De verhoging en hemelvaart der twee getuigen is weer een *troostmotief* voor de vermoeide kerk. Dat waarnaar ook de synagoge uitzag, geeft Christus aan de Zijnen. Ontwaken zullen zij; *rechtvaardiging* wenkt (Openb. 20:4-6).

In die ure vond er een grote *aardbeving* plaats. 7.000 'namen van mensen' (verg. 3:4) stierven daarbij. *Namen van mensen* zal wel betekenen: bij name bekende mensen, mensen-van-naam, voornamen, elite. Jerusalem wordt dan getroffen in zijn *leiderschap*. Het gevolg ervan is vrees: *men geeft 'de God des hemels' eer*. Dit laatste is wel een onverwacht slot. In de boeken Daniël, Ezra en Nehemia die met de perzische sfeer samenhangen treffen we ook de uitdrukking 'God des hemels' aan; o.a. in het edict van Cyrus (verg. 2 Kron. 36:23). Het is een term, die doorgaans door joden gebruikt werd om in het verkeer met heidenen hun God aan te duiden. Daarom is het de vraag, of hier van een volledige bekering sprake is en niet eerder van een noodgedwongen erkenning van de hemel-God, een incidentele reactie. Straks immers lezen we, dat 'de God des hemels' gelasterd wordt en geen bekering volgt (16:11). Al die tijd is in elk geval geen sprake geweest van een erkenning van het Lam. En wie kan Vader en Zoon scheiden? Aan beiden komt de heerlijkheid toe.

11, 12

13

Het is opmerkelijk, dat we in Matth. 27:51-54 verwante motieven vinden.

Matth. 27	Openb. 11
vs. 51. Het voorhangsel van de <i>naos</i> (tempel) verticaal in tweeën gescheurd. Teken, dat de tempel in rouw gaat, teken van de komende verwoesting.	Verg. vs. 2: <i>naos</i> van God
vs. 51. Aardbeving. De aarde werd geschud en de rotsen scheurden. Teken van gericht door de God van Sinaï.	vs. 13: grote aardbeving op dat moment.
vs. 52. Graven (<i>mnèmeia</i>) geopend.	verg. vs. 9: <i>mnèma</i> (grafkamer).
vs. 52 Vele lichamen van ontslapen heiligen opgewekt.	vs. 11: een levensgeest uit God voer in de twee getuigen.
vs. 53. Zij gingen uit de graven.	vs. 11: zij gingen op hun voeten staan.
vs. 53. De heilige stad.	vs. 2: de heilige stad.
vs. 54. De hoofdman en zijn medebewakers werden zeer bevreesd.	vs. 13: de overigen werden zeer bevreesd.

Er is verder te verwijzen naar de hymne in Openb. 11:18. Daarin is sprake van de tijd (*kairos*) van de doden om recht te ontvangen en loon te geven aan Uw knechten, de profeten, en aan de heiligen (verg. Matth. 27:52: ontslapen heiligen) en aan hen, die Uw naam vrezen. Zowel in Matth. 27:51-53 als in Openb. 11 wordt het komend gericht verbonden met *de rechtvaardiging der kerk* door de Christus. Openbaring gaat er echter tevens van uit, dat Jezus' Woorden in Matth. 23:32 vervulling kregen. De 'maat van uw vaders' wordt volgemaakt, doordat niet alleen de profeten en Jezus gedood werden, doch ook Jezus' getuigen (verg. 1 Thess. 2:15, 16; Openb. 18:5). Het vòl-maken van de maat van zonden roept echter ook om de komende rechtvaardiging op de Dag van de Here, wanneer de afgeslachten, begraven of niet, zullen opstaan en met de Messias zullen heersen.

Zevende bazuin en hemelse liturgie (11:14-19)

Omdat nu het *derde* wee komt, wordt nog eens herinnerd aan het voorbijgegaane *tweede* wee van de zesde bazuin (9:13-21). De verwachte *zevende bazuin* wordt geblazen. Daarop klinken luide stemmen in de hemel. Een lied wordt gezongen. Wie de zangers zijn? K.P. Jörns is van mening, dat gezien 19:1 de verlost in de hemel hier het spreekkoor vormen en dat, overal waar van grote stem of grote stemmen in Openbaring sprake is bij een koor, de verlost aan het woord zijn (p. 91, 92). Daar in 19:6 de kerk-boven opgeroepen wordt tot lof, is het voor ons de vraag, of deze in 19:1 zich laat vernemen. Hier is ook niet van 'een grote stem' als van een koor sprake. Het 'stemmen' wijst op enkelingen die spreken. In het kader van de hofstijl zal hier gedacht dienen te

14, 15

worden aan het spreken van enige engelen, die als herauten fungeren en de zege van de Grote Koning proclameren (Helmuth Frey).

De inhoud van het lied sluit aan bij het geklank der bazuinen: eveneens een koningsjubel, herinnerend aan de oudtestamentische Koningspsalmen: De HERE is Koning (geworden) (Ps. 93, 95, 96, 97, 99). En zijn deze psalmen zelf weer geen uitwerking van het slot van Mozes' zang aan de oevers van de Rode Zee: De HERE is Koning voor altoos en eeuwig (Ex. 15:18)? Nu visionair de vervulling van de gerichten getoond wordt, kan de oude koningsjubel gehoord worden: *Het koningschap* (TR: de koninkrijken) *over de wereld is gekomen aan onze Heer en Zijn Gezalfde en Hij zal als Koning heersen tot in de eeuwen der eeuwen*. Niet, dat de HERE geen Koning was; doch dit gaat nu blijken. Men zal het zien, dat Hij niet is als een uurwerkmaker, die af en toe eens ingrijpt, doch dat Hij de wereldgeschiedenis beheerst naar Zijn wil. En dat Hij ook niet de bleke 'God' van het algemeen menselijk denken is (verg.: 'God des hemels'), doch de Vader van Jezus, die handelt door Zijn Gezalfde, Zijn Christus. 'Uw God is Koning', doch dit koningschap gaat nooit buiten de Heiland om. Er is geen terrein van Gods politiek, dat niet christocentrisch bepaald is. God regeert als Vader van Christus. Door Hem, door Hem alléén. De slotliturgie wordt verzorgd door de *oudsten*. Zij dalen daarom van hun troonzetels af, vallen voor God neer op hun aangezicht, en brengen Hem hulde (o.a. door hun kransen vóór Hem te werpen; zie 4:10). Ook zij zingen een ode, als tegenkoor. Hierin wordt eveneens Gods koningschap centraal gesteld. Doch het geschiedt in bredere bewoordingen. Allereerst wordt gedankt voor de aanwending van Zijn *kracht* door God en het vestigen van Zijn koningsheerschappij. De Here wordt als de *Almachtige* aangeduid, doch tevens als *de Zijnde* en *Die was*. De termen zijn weer opzettelijk ongrieks: '*de Zijnde* en *Die was*', 'l'étant et l'était' om de Godsnaam aan te duiden.

16-18

In de gangbare grondtekst ontbreekt de aanvulling: *en de Komende*. Kommentatoren hebben hieruit afgeleid dat dit zijn oorzaak vindt in het feit dat God in de zevende bazuin metterdaad gekomen is. Enige handschriften en ook de TR hebben (anders dan in 16:5) deze aanvulling wél. Liturgisch is deze niet onpassend (verg. 1:8; 4:8). Daarom zal men voorzichtig dienen te zijn met het trekken van conclusies.

God heeft Zijn grote dynamiek laten zien en zich als Koning laten gelden. Al woedden de natiën naar Psalm 2 en wilden ze de Zoon Gods niet erkennen in pure revolutie: *Gods* toorn is gekomen en daarmee ook de tijd, het tijdstip, het moment, de *kairos* van de om Christus gevallen doden om rechtsherstel te verkrijgen, om dus loon te geven aan Zijn knechten, de profeten, en de heiligen en die Gods naam vrezden, de kleinen en de groten. Het tijdstip (*kairos*) is ook gekomen om anderzijds hen te vernietigen, die het Land *verwoesten*, te gronde richten, vernietigen (Jer. 51:25).

'Het koningschap is des HEREN' (Ex. 15:18) is het thema van dit koor en tegenkoor. Daarom zijn het ook juist de lijfwacht en de raad om Gods *troon*, die hier zingen. De ganse geschiedenis ligt besloten in deze foon en antifoon. We zien de volken oprukken om de heerschappij van de messiaanse Koning af te werpen. En o, Israël zelf wordt tot 'de natiën', de *gojim* gerekend, die niet onder de scepter van die Koning willen buigen (Hand. 4:27), het is een *ethnos*

geworden, een volk, dat eigen privileges te grabbel gooit, het eerstgeboorterecht verkwanselt. In de volkerenstorm gaat Sodom en Egypte voorop, en zie, het is *Jerusalem*. Doch nu klinkt het hemels orakel: 'Ik heb immers Mijn Koning gesteld over Sion, Mijn heilige berg' (Ps. 2:6). Die Koning is de Messias, de *Gezalfde*. Hij gaat de volken hoeden met een ijzeren knots. De aanval der koningen van het land wordt gestuit. Het koningschap, de daadwerkelijke regering Gods wordt zichtbaar. De macht van het beest gaat tanen. De liederen van rondom de troon grijpen vooruit op de victorie die komt. Gods koningschap beperkt zich toch niet tot 'het rijk der ziel'? God heerst als Koning over de *kosmos*, de wereld, deze tegenwoordige, boze eeuw (Openb. 11:15). En Hij regeert over ruimte en tijd in *de Christus, de Gezalfde*. Er bestaat geen Voorzienigheid in het algemeen, een Opperwezen. Gods regiment wordt bepaald door het Lam op de troon, de *Gezalfde*. Het woord 'Christus' is hier geen eigennaam, doch een ambtstitel, waarvan een machtige verkondiging uitgaat. Dit rijk zal niet eindigen; zo sloot Mozes' eerste lied reeds (Ex. 15:18). De eeuwen der eeuwen worden door theocratie en christocratie omspannen. Niet een 'duizendjarig rijk' geeft een vluchtige, tijdelijke vervulling van oudtestamentische beloften, die in de 'geestelijke'-hemel eigenlijk geen plaats hebben. Neen, Zijn totalitair rijk omspant alle aeonen, alle tijdperken, die kómen. Geen terugslag, geen cyclisch herhalen van rijksverzwakking en rijksondermijning door daemonische revolutie is te wachten. Dit 'empire' kent geen 'decline' en zeker geen 'fall'. De Here zal voor eeuwig regeren.

Hij heeft *de grote kracht genomen, ervan gebruik gemaakt* (11:17). Zo openbaart Hij zich als Die was en de Zijnde. Zoals in het verleden Zijn koningsmacht blonk, zo zal deze ook in de toekomst weer schitteren. Daarom kan de koningsjubel opstijgen. Laat de volkeren maar woeden, toornig zijn, rebelleren (Ps. 2:1 e.v.). Daartegenover staat in antithese de toorn van God. Toorn over Sodom, Egypte en Babel, die Grote Stad - allemaal *Geestelijke*, door de profetie gemunte, namen (11:8; 14:8; 16:9; 17:18). De toorn Gods en van het Lam. De toorn van de Almachtige Wereldbeheersers.

Daarom wordt aan 'de zielen onder het altaar' gedacht. De *doden* zijn niet de doden in het algemeen, maar de gedoden om het Woord Gods. En het 'oordeelen' betekent niet een *veroordelen*; neen, eerder een rechtvaardigen, een uitspreken van het *verlossend* vonnis. Zij worden geoordeeld, d.w.z.: aan hen wordt *recht* gedaan (Dan. 7:22; Openb. 18:20; 20:4, 11-15). Wij kunnen hierbij zowel aan het tijdelijk oordeel denken, als aan de Dag des Heren. Beiden zijn hier bedoeld: rechtvaardiging der strijdende kerk in de verwoesting van Jerusalem, maar ook de definitieve destructie der tegenstanders op de Dag des Heren. Was de hemelvaart der getuigen geen praefiguratie van de verhoging der *kerk* (20:4-6)? Ja, *alle knechten* Gods (de profeten), de heiligen en de Godvrezenden (zowel 'klein' als 'groot') zullen *loon* ontvangen. Christus komt en Zijn loon is met Hem (22:12; Jes. 40:10).

Het woord 'Godvrezenden' duidde oorspronkelijk diegenen aan, die zich tot de synagoge voegden. Ps. 118:4 noemt hen. En ook Ps. 115:13, waar hier op teruggegrepen wordt:

Hij zal zegenen wie de HERE vrezen, kleinen zowel als groten.

In de synagoge heetten de Godvrezenden, ook: 'vreemdelingen', *peregrini*. In de christelijke kerk waren zij echter leden-in-volle-rechten, erfgenamen. Ten opzichte van 'jood' en 'griek' was er geen aanzien des persoons. Dat hier de Godvrezenden genoemd worden, klein en groot, wil dus niet zeggen dat ook de oude kerk er nog *tweederangsleden* op nahield. Hier is eenvoudig weer sprake van een 'appellatief-conservatisme'. Een psalm wordt geciteerd. In die psalm is nog de onderscheiding tussen 'het huis Israëls', 'het huis van Aaron' en 'die de HERE vrezende', evenals in Ps. 118:2-4: 'Laat Israël nu zeggen; Laat het huis van Aäron nu zeggen; Laat wie de HERE vrezende nu zeggen: Zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid'. De oude *onderscheiding* wordt niet overgenomen, Levi is één der stammen van het huis Israëls en alle gelovigen zijn nu heiligen, priesters van God en Christus. Er bestaat geen *discriminatie* van 'leken' of 'Godvrezenden' meer; allen zijn nu 'heiligen' en 'Godvrezenden'. De overname van deze term herinnert aan het vroegere vergaderingswerk Gods, maar smeedt tevens deze term om in nieuwtestamentische zin. Zoals wij de oudtestamentische psalmen nog kunnen zingen en ze al zingende in het licht van het nieuwe verbond mogen plaatsen, zo ademt dit 'Godvrezenden' de rijkdom van de tijd na pinksteren.

Groot en klein is een nadere verklarende aanduiding bij 'Godvrezenden', zoals 'de profeten' het: 'knechten van U' verklaart. In de TR staat 'klein en groot' in de accusativus. De uitdrukking zelf kan duiden op 'oud' en 'jong': leeftijdsverschil. Het zal hier echter eerder het '*sociaal*' verschil aanwijzen: de voornamen en de heel gewone man, hoog en laag. Hier flitst het pinksterlicht, dat discriminatie uitsluit: de 'kleinen' staan zelfs voorop; wie zou hen die Gods naam vrezende verachten? God zal hun arbeid niet ijdel doen zijn, doch hun loon uitkeren.

Hierbij is alles zo *Geestelijk*, dat niets aan de aandacht der zangers ontglipt. Ze denken aan het *Land*, dat door wrede hand tot een woestenij wordt, terwijl het een hof van Eden moest zijn. Spraken daar Gods beloften niet over: het herstel van het Land? Thans is *Israël tot Babel* geworden, dat als 'berg des verderfs' het gehele land heeft verdorven (Jer. 51:25). God heeft echter meedogen met de zuchtende creatuur. De zondaars zullen uit het land verdeld worden, en de goddelozen niet meer zijn. Halleluja! En de vlakte van Saron zal bloeien als een lelie.

Slaan deze 'stoffelijke' 'Geestelijke' beloften slechts op een duizendjarig rijk? Een dergelijke vraag dient telkens gesteld: joodse apocalyptiek heeft in combinatie met platonisch denken al velen verleid om de messiaanse toekomst te beperken en de 'hemel' te 'ontstoffelijken'. De eenheid der Schriften moet ons dwingen tot een *ontkennend* antwoord. Welgelukzalig zijn de zachtmoedigen, want zij zullen het Land beërven; definitief, *tot in de eeuwen der eeuwen*. En de verwoesters worden zelf verwoest (Jes. 33:1). Er komt een nieuwe hemel en een nieuw Land. Daarin komt de algehele vervulling van dit gezang.

Na de zang van de twee koren wordt de tempel Gods in de hemel geopend en de *ark* van Zijn verbond gezien in Zijn tempel, terwijl *bliksemen*, *stemmen* en *donderslagen* en *zware hagel* dit begeleiden. De *ark* neemt hier de plaats in van Gods troon. Daarom worden ook de verschijnselen genoemd, die bij een vroegere eredienst hun oorsprong vanuit *de troon Gods* hadden (4:5; verg. 8:5). We worden weer herinnerd aan de manifestatie van Gods heerlijkheid bij de Sinäi. De wisseling van *ark* en *troon* hoeft niet te verbazen, daar de HERE boven de *ark* zetelde. Jer. 3:16 en 17 zegt, dat men eens niet meer zal spreken van

19

de ark van het verbond des HEREN, want men zal te dien tijde Jerusalem noemen de 'troon des HEREN'. De ark was de troonzetel van de HERE. Bovendien spreekt de ark nadrukkelijk van het *verbond* van de HERE ter bevestiging van Gods trouw voor de geslachten van het nieuwe verbond. Johannes ziet nu het inwendige van Gods tempel.

Mogelijk kan hier ook gedacht worden aan de synagoge, waar de 'ark' of thorah-nis (plaats waarin de rollen bewaard werden) door een gordijn aan de ogen onttrokken werd. Dit voorhangsel kon echter opengeschoven worden: een herinnering aan het openen van het heilige der heiligen in de tempel. De 'troon Gods', de 'ark' (verg. 2:13!), was dan verbonden met de wet, de thorah; de synagoge oriënteerde zich op de tempel in Jerusalem en bood daar een zeker surrogaat voor. Doch wat Johannes ziet is de 'verborgen' ark *Gods*: een Sinaï in heiligheid, omringd door bliksemstralen. Hij weet nu, dat de God van het verbond Zijn hart niet aan de Christus-verwerpende synagoge, maar aan Zijn *kerk* verpand heeft. Zijn raad zal Hij uitvoeren: Zijn koninkrijk komt.

Aardbeving werd ook reeds in 8:5 genoemd, maar het vermelden ervan op deze plaats doet onmiddellijk denken aan die van de Grote Stad (11:13). Ook kan verwezen worden naar het gebed van de pinksterkerk, dat evenals het lied der oudsten teruggreep naar de volkeren-stormloop tegen de Gezalfde Jezus (Ps. 2) en ook gevolgd werd door een schokken van de plek van vergadering (Hand. 4:24-31). De *zware hagel* is een nieuw element, dat herinnert aan de zevende plaag over Egypte (daar is trouwens óók sprake van donder en bliksemstralen; Ex. 9:18-26). 'Egypte' - altijd weer. Gedacht kan ook worden aan het oordeel over Gog (Ez. 38:22). Zowel Gog als Egypte werden door het jodendom als oervijanden beschouwd, - maar het kwam niet in de gedachte op, dat God de verwerpers van Zijn Zoon *eveneens* als Gog en Egypte kon typeren.

Tenslotte is de vraag te stellen, of de bliksemstralen en hagel hier en elders in Openbaring niet samenhangen met 'de wolk', de zichtbare verschijning van Gods majesteit en heerlijkheid. Het was *de wolk*, de *bekende* draagster van Gods *doxa*, die de twee getuigen wegnam (Openb. 11:19). Christus komt met de wolken (1:7).

De troonsbestijging van de Manlijke Zoon (12:1-9)

Een groot teken ziet Johannes in de hemel. De vertaling: 'aan de hemel' wordt ook voorgesteld. Gezien 12:7 kan het 'in' gehandhaafd worden. Johannes ziet een *vrouw*, bekleed met de zon, de maan als voetbank onder haar voeten en op haar hoofd een krans van 12 sterren. Hoogzwanger is zij, en geeft daar blijk van.

1, 2

Wie is deze vrouw?

Navolgingen van Tyconius, een donatist uit de vierde eeuw, hebben haar een figuur, een beeld zowel van de *kerk* als van *Maria* genoemd. Maria is type van de kerk, die Christus zal baren. (P. Prigent, p. 13 e.v.). Deze mariologische exegese heeft uiteraard een grote bijdrage geleverd tot de verheffing van Maria als koningin des hemels. Maria is volgens het roomse dogma van 1950 *ten hemel opgenomen*. De kunst van alle eeuw heeft aan deze beschouwing uitdrukking gegeven. Maria, staande met het kind op de maansikkel en/of met de draak onder haar voeten. Men denke aan het fijne schilderij van Geertgen tot St. Jans, aan het graveerwerk van de Meester van het Amsterdamse Kabinet en aan de volkskunst.

In 1904 heeft Paus Pius X in een encycliciek uitgesproken, dat voor een rooms-katholiek de mariologische uitleg van Openbaring vanzelfsprekend is. Nog altijd klinkt het *Salve regina!*, Wees gegroet, o koningin! door de roomse liturgie. Verscheidene nieuwere roomse exegeten hebben echter de mening naar voren gebracht, dat een mariologische interpretatie van Openb. 12 niet beslist geboden is. (P. Prigent, p. 144). Uiteraard zijn er velen die een tussenstandpunt innemen en de vrouw van Openb. 12 zowel op Maria als op de kerk laten slaan; Maria wordt dan type van de kerk.

Een toespitsing op Maria - ook al zou dit naast een toepassing op de kerk een alternatieve mogelijkheid zijn - is niet te handhaven. Het gebruikte beeld ligt volkomen in de lijn van de symbolen die de Schrift voor de kerk hanteert. Herhaaldelijk is daar de vrouw, de bruid, beeld van de kerk des Heren, de theocratische gemeente (Jes. 54:1-8; Jer. 2:1 e.v.; Ez. 16:1 e.v.; Hos. 2:13 e.v.; verg. 2 Cor. 11:3; Ef. 5:25 e.v.). De doorgaande oproep niet 'af te hoereren' van Jahweh erkent het bruidelijk karakter der kerk. Reeds bij Openb. 2:14, 20-22 zagen we het beeld van de kerk-als-vrouw de achtergrond vormen van Christus' vermaan. Dit beeld komt nu hier - contrasterend met de prostituee, die contrapuntisch in hoofdstuk 17 optreedt - helder naar voren.

Dat in Openbaring de kerk tegelijk als moeder en bruid naar voren komt, hoeft niet te verbazen. Zo is het ook in de overige Schriften (bv. Gal. 4:26; Ef. 5:25 e.v.; 2 Cor. 11:2). We zullen er verder mee moeten rekenen, dat de kerk als moeder, zoals deze in Openb. 12 getekend wordt, *op een bepaald heilshistorisch moment* geschetst wordt (bij de geboorte van Christus), doch daarna als voortbestaande gedacht wordt. In Openb. 12:17 is sprake van de overigen, de rest, van *het zaad der vrouw* (verg. Gal. 4:26). De vrouw vlucht en kent een verdere historie... In het beeld van Openb. 12 is de antithese tussen de vrouw en de slang uit Gen. 3:15 tot uitdrukking gebracht, die de heilshistorie beheerst.

De kerk heeft rijke beloften; - zoals Jozef zon, maan en 12 sterren voor zich zag buigen, zo is ook zij met deze heerlijkheid bekleed. Evenzeer als Maria niet 'vol van genade' was in *die* zin, dat zij uit zichzelf genade schenken kon, doch overladen was met genade: begenadigde, zo is *dé* vrouw een begena-

digde. Zij is zwak van haar zelf. Zij schreeuwt het uit in haar *barensweeën*. Doch de Here heeft haar bekleed met Zijn beloften, de wereldgeschiedenis draaide om haar en het firmament moet haar dienen. Twaalf sterren bekransen haar: zij werd erfgename van de Abrahamsbelofte, twaalf patriarchen bracht zij voort, als ontelbare sterren werd haar zaad. Evenzeer als zon en maan garanties waren voor de uitvoering van de davidische beloften (Ps. 89:37, 38; Jer. 33:19 e.v.), zo is haar klee - de *zon* en haar voetbank - de *maan* (die hier wel niet als een *maansikkel* moet gedacht worden, doch als de volle maan van pasen; verg. Openb. 6:12), panden van haar toekomst in de Messias! Voor haar kampen de sterren in haar loop (Richt. 5:20). Zon en maan staan desgewenst stil om haar strijddag te verlengen (Jozua 10:12-14). Zij is als de bruid uit het Hooglied, niet getypeerd door de zon, zwart als een haren zak en de maan, bloedrood van het oorlogswee, doch:

die opgaat als de dageraad,
schoon als de blanke maan,
stralend als de gloeiende zon (6:10).

Regina coeli, koningin des hemels? Ja, maar alleen door de heerlijkheid van de Bruidegom die op de kerk afstraalt. Geen moeder in de kerk, al heet zij ook Maria, heeft het recht deze titel voor zichzelf te naasten. Alle mannen zijn hier ingesloten, die de kerk in de loop der eeuwen bouwden. Zoals Maria in de dagen van de pinkster-advent als gewoon lid voorrang moest geven aan de twaalf apostelen (Hand. 1:13-14), kan men haar hier slechts begrepen zien in dit visionaire *teken* van de kerk als zwangere vrouw (verg. Jes. 7:14; Jes. 66:7 e.v.). *Weeën*, zo vaak in de Schrift beeld van komend ongeluk (verg. Jes. 13:8; 21:3; Jer. 4:31; Hos. 13:13; Openb. 8:13), zijn nu beeld van komend *heil*: Sion krijgt barensweeën; de Vrouw uit Gen. 3:15 gaat het Zaad baren (Micha 5:2). Gen. 3:15 stelt echter ook de 'gezette' vijandschap met de slang aan de orde. Vóór de zwangere een grote vurige *draak*, - voorwaar een ander teken in de hemel. Deze draak draagt *zeven koppen* en *tien horens*; de koppen zijn voorzien van zeven diademen, koninklijke kronen.

Het: 'Zie' vraagt bijzondere aandacht voor het volgende.

Hier is, naar vers 9 betuigt, de slang uit den beginne, de Duivel, Satan, Tegenstander, Aanklager, die God en Zijn kerk van elkaar verwijderen wil. De 'oude' slang wordt als een draak getekend, een spook- en spook-dier dat overeenkomt met de *rahab*, de leviathan en de *thannin* uit het Oude Testament. Opmerkelijk is, dat met name *Egypte* als een watermonster wordt betiteld. Psalm 74 herinnert zich in tijden van nood over Sion Gods koningschap (Ex. 15:18!), toen de HERE de zee kliefde door Zijn macht, de koppen der draken (*thannin*) in het water verbrijzelde en de koppen van de leviathan vermorzelde. Egypte werd beschouwd als de anti-Goddelijke belichaming van 'de oude draak'. Was daar de slang en de krokodil niet een heilig dier, een geldend symbool van de aarde? Kende men er geen slangendienst en werd de wereldslang er soms niet 'oude slang' genoemd? (verg. H. Stricker, *De Grote Zeeslang*, Leiden 1953, p. 10). Met *thannin* wordt door Ezechiël de farao betiteld (29:3; 32:2). Jesaja herinnert tot troost aan de exodus: God heeft toen Rahab neergehouden en de zeedraak doorboord (51:9). Psalm 89 denkt, mogelijk in dagen van vernedering door Egypte (2 Kron. 12:2 e.v.), aan hetzelfde gebeuren (vs.

3, 4

11). Jes. 27:1 kondigt de bezoeking aan over de snelle slang, de kronkelende slang en het monster in de zee: Assyrië, Babel en Egypte. Welnu, meer dan Egypte-Rahab is hier: de geconcentreerde macht van de oude slang verschijnt in de monsterlijke draak.

Men heeft in verband met de voorstelling van een draak met zeven koppen gewezen op de mythologieën der heidenen. Wil men parallellen zoeken, dan liggen die voor het grijpen. Een van de Ras Sjamra-teksten luidt:

Gij zult Lotan verbrijzelen,
de vlug-voortschietende slang,
vernietigen zult ge de kronkelende slang,
de machtige (?) met zijn zeven koppen. (Vertaling J.P. Lettinga).

Ook in Afrika komt het geloof wel voor dat een slang met zeven koppen in een rivier huist. In het algemeen denkt men zich het water vol monsters en bij de separatistische zwarte kerken kan gedoopt-worden-door-onderdompeling-in-de-rivier een overwinnen van de slang symboliseren; komt men weer boven, dan is dat bewijs van de victorie op de waterslang.

Kunnen we nu zeggen, dat de Here hier in Openbaring zich *aanpast* aan de heidense mythologische voorstellingswereld door Johannes een zevenkoppige draak te tonen? Hier dient wel voorzichtig gesproken te worden. Men kan afbeeldingen van zeemonsters zien op de bassins van de heidense tempels te Baalbek en de sokkels van de tempel te Efeze, doch ook op de kapitelen van de synagoge te Kapernaüm en de voet van de zevenarmige kandelaar op de Titus-boog te Rome. De Schrift kan zich *uitdrukken* in de gangbare vormgeving die opkomt uit het beperkte menselijke denken en altijd weer dezelfde schablonen hanteert. Doch in de *inhoud* van de voorstellingen heeft Israël een eigen stijl vertoond. Jahweh heeft de koppen der draken verpletterd en Hij gaat dat doen! Geen mythologieën heeft de bijbel overgenomen. Het is hier, zoals bij de levensboom en het levenswater: ook de heidenen spreken ervan. Bij hen is echter de paradijstraditie en de openbaring Gods omgebogen tot verheerlijking van de autonome mens. Zo is het slangenmonster in de mythologie nooit het absoluut-kwade, doch één kant van de werkelijkheid en soms nog wel een goede. Pergamum beschouwde de tempel van Asclepius, de slangengod, als Heilsanstalt. Daarom zie men in de visioenen van Openbaring allerminst een overname van de *denkrichting* van heidense mythen. Het is de God van Israël, die spreekt; de God, die Rahab versloeg en verslaan zal.

Van een veelkoppig monster spreekt ook Ps. 74:13, 14. Tien horens treffen we aan bij het vierde monster van Dan. 7:7. De eenheid - ook in de beelden - met de vroegere profetie komt weer naar voren. Aan *Daniël* denken we ook, als we lezen, dat de draak *een derde van de sterren met zijn staart van de hemel sleurt en ze op de aarde werpt*. We vinden in Dan. 8:10 gesproken over een hoorn van een geitebok, die zeer groot werd, zich verhief tegen het Sieraad (= Israël), 'ja, zijn grootheid reikte tot aan het heir des hemels en hij deed er van het heir, namelijk van de sterren, ter aarde vallen en vertrapte ze'.

We hebben hier te maken met zinnebeelden, oud-oosterse 'cartoons', die voorkwamen in polemische caricaturen van de groot-koning (verg. Dan. 8). In Openbaring is echter geen bok getekend, zoals in Daniël, maar een kolossaal en sterk reptiel dat hemelbestormend optreedt.

In dit verband valt ook aan de kleur te denken. De gangbare en de TR-lezing geven: *purros*, vuurkleurig (verg. 6:4 en 9:17: *purinos*). Er is echter evenals bij 6:4 een andere lezing: *puros*, van vuur. De vraag kan gesteld worden of deze lezing niet moet gevolgd worden. Op twee oudoosterse zegels wordt een draak weergegeven met zeven koppen, waarvan enkele afgehouden zijn. Uit diens rug stijgen vlammen op. Dit wordt wel opgevat in de zin dat hij reeds in brand zou staan en zijn ondergang nabij was. Het ligt echter meer voor de hand te

denken aan een vurige draak (verg. Jes. 14:29). Omdat beelden als deze dank zij de traditie doorgaans zeer constant zijn, valt te overwegen of niet voor de lezing *puros* dient gekozen te worden: van vuur, vurig.

Gezien het bovenstaande zal, als men de lezing *purros* behoudt, men niet met 'vuurrood', doch met 'vuurkleurig' of iets dergelijks dienen te vertalen, waarbij bedacht moet worden dat ook in vuur de kleur geel zit.

Doorgaans laat men het 'uit de hemel sleuren' betrekking hebben op de val der engelen. Satan zou ze in zijn revolutie meegesleurd hebben. Tegen deze uitleg is echter bezwaar in te brengen:

1. Hier staat de draak tegenover de vrouw. De kerk *is* er dus al. Het 'sleurt' staat in de tegenwoordige tijd. Het drukt een actie uit, die op het moment, dat Johannes deze ziet, geschiedt. Het kan tevens wijzen op een *gewoonte* van de draak. Men kan niet zeggen, dat in de dagen, dat de kerk zwanger was van Christus, de 'val' der engelen plaats vond. Deze geschiedde vóór Gen. 3:15. Doch wat Johannes ziet: de zwangerschap der vrouw en de vijandschap van de draak, speelt zich af nā Gen. 3:15.

2. Uit 12:8 blijkt, dat satans 'engelen' een gevechtsstelling in de hemel betrokken. Zij worden met satan naar beneden gesmeten. Dit was een *vernedering* (5 x wordt het 'nedergeworpen' herhaald). Is het nu aannemelijk, dat satan zelf zijn stoottroepen uit de voorste linies (in de hemel) vernederend zal verwijderen en smadelijk van hun strategische posten zal ontslaan? Satans rijk is niet tegen zichzelf verdeeld, anders zou het geen stand kunnen houden (Matth. 12:25, 26).

3. Wanneer satans engelen uit de hemel worden geworpen, doet *Michaël* dit, en niet satan zelf. Het is een vernederende slag, die hard aankomt. Satan zal zelf niet een voor hem schadelijke handeling verrichten.

Daarom kunnen we volstaan met te zeggen, dat het daemonisch reptiel in zijn staartslag zijn haat en tevens zijn macht bewees.

Triumferend stond satan tegenover de vrouw; was hij niet de *archoon*, de vorst van deze 'wereld' (Joh. 14:30)? Maar hij vermocht niets (Joh. 14:30)! De *Archoon* (Openb. 1:5) Jezus Christus, *het* Vrouwenzaad, kon geboren worden. De *vrouw* baarde een *zoon*, een *mannelijke* (Jer. 20:15), *die al de natien zal weiden met een ijzeren staf*. Hier is de Zoon Gods van Psalm 2, de Man die Eva eens verwachtte (Gen. 4:1). Hier is de Grote Koning, die heersen zal in Zijn Nieuwe Grote en Heilige Stad. De Apocalyps ziet de verborgen en nederige geboorte in een groot licht: Hier is de geboren Koning der joden! De Tholedooth, de genesis, de geboortegeschiedenis van Jezus Christus, wettige Koning en Zoon van God wordt in deze 'flashback' getekend.

5

In de Talmoed wordt Christus een bastaard genoemd. Zijn moeder zou zijn een kapster Mirjam, die overspel bedreef met Pandira of Pandera. Daarom wordt Jezus Ben-Pandera genoemd. Ook de naam Ben-Stada komt voor. W. Ziffer, *JBL* LXXXV (1966), p. 356, 357, deed de suggestie dat Ben-Pandera afkomstig zou zijn van Ben-Pandora en Ben-Stada van Ben-Satan.

Verder wordt in de Talmoed gezegd, dat Maria met een timmerman zou gehoereerd hebben. Jezus zou in Egypte tovenarij hebben geleerd. Als ketter geëxcommuniceerd zou Hij te Lydda op de dag vóór pasen gestenigd of opgehangen zijn. (Ook wel dat hij onder de naam Bileam (!) door Pilatus zou gedood zijn). Veertig dagen zou een heraut hebben omgeroepen dat Hij zou gestenigd worden, maar niemand nam het voor hem op.

De *Tholedooth Jesju*, waarschijnlijk uit de vijfde of zesde eeuw daterend, spreken eveneens van illegale geboorte en tovenarij. Jezus zou de Naam Gods uit de tempel gestolen en zo wonderen verricht hebben. Hij zou opgehangen zijn aan een boom. Zijn lichaam zou gestolen zijn door de tuinman en in een afvalput geworpen.

Met het feit van opzettelijke laster (verg. Hand. 26:11; 18:6; 19:1; 1 Tim. 1:13; 2 Tim. 2:18)

van de zijde der joden valt te rekenen. Zowel wat de evangeliën melden alsook Openbaring dient tegen déze achtergrond gelezen te worden. De apologetische tendens van Openb. 12 krijgt hierdoor meer diepte. Openb. 12 biedt een *Tholedooth Jesju* in groots perspectief.

En haar Kind werd weggerukt tot God en Zijn troon. Dit overvalt ons. Wordt niets van Christus' optreden in het Land weergegeven? Het feit dat hier *achteraf* nog eens een schets van Christus' komst gegeven wordt, bevremdt reeds; hoeveel te meer deze *verkorting*, die het kruis niet eens noemt. We zullen echter voor ogen moeten houden, *waarom* dit visioen hier staat. Sinds hoofdstuk 10 wordt ons een *verdieping* van de vorige visioenen gegeven. Daartoe is in hoofdstuk 11 thematisch 'de grote stad' naar voren gekomen en 'het beest', dat daarin optreedt. Om nu te weten, *waar* die woede van dat beest vandaan komt, is het nodig de heilshistorie te kennen. Daarom wordt kort de triump van Christus geschetst. Hij is reeds getoond als Lam (5:6) en Gekruisigde (11:8). Nu gaat het erom te tonen, dat door Zijn optreden de pralende draak getroffen is. Uit grimmigheid over zijn nederlaag zal deze al zijn krachten concentreren om via 'het beest' de vrouw toch maar zoveel mogelijk schade te doen in 'de overigen van haar zaad'. Dáárom deze verkorting. Snel wordt heengewerkt naar het optreden van het daemonische beest (hoofdstuk 13). Troonsbestijging (12:5) zal tegenover troonsbestijging (13:2) staan.

Het Kind is weggerukt, doch *de vrouw* blijft achter. Zij weet te *vluchten* naar de - met de hemel blijkbaar in één vlak gedachte - wildernis, de woestijn, waar God haar een plaats bereid heeft tijdens de bekende nootijd van 1260 dagen (= 3½ jaar, 42 maanden; verg. 11:2, 3). Hiermee is *niet* de woestijn van het aardse leven bedoeld. Immers: voor het door de Schrift geschoolde oor van de lezers van Openbaring heeft die vermelding van 'de woestijn' als muziek geklonken. De woestijn was de plaats waardoor de HERE Oud-Israël Zijn wonderen liet ervaren. Voor het scherpe oog der profeten was de vestiging in Kanaän door Israëls ontrouw op een fiasco uitgelopen. Doch zij wisten van een *nieuwe* heilstijd, een nieuwe exodus te profeteren. Hosea zegt van de genadetijs des HEREN voor Zijn ontrouw volk: 'Daarom zie, Ik zal haar lokken, en haar leiden in de woestijn en spreken tot haar hart' (2:13; verg. Jer. 2:6). 'Bereidt in de woestijn de weg des HEREN, effent in de wildernis een baan voor onze God', hoort Jesaja (40:3) roepen. 'Te dien dage' is de wolk- en vuurkolom er weer (4:2-6). Dan zullen *in de woestijn* wateren ontspringen en beken in de steppe. De 'woestijn' was in Christus' dagen draagster van messiaanse verwachtingen. We kunnen in dit verband zowel aan Johannes de Doper (Marc. 1:3) als aan de Qoemraan-secte (IQS VIII, 13 e.v.; IX, 19 e.v.) denken, die beiden zich beriepen op Jesaja's woord over de stem des roependen in de woestijn. Het is ook te verstaan, dat valse leiders 'de woestijn' in hun pseudo-messiaanse theologie betrokken. Christus waarschuwde nadrukkelijk voor hen, die zouden zeggen: 'Zie, Hij (de Messias) is in de woestijn' (Matth. 24:26). Hand. 21:38 spreekt van de egyptische (!) jood, die vierduizend 'partisanen' deed uittrekken naar de woestijn (verg. Jos., *Ant.* XX, 8, 6; verg. ook Hand. 5:36 (Theudas); *Ant.* XX, 5, 1; 8, 10 en *B.J.* II, 13, 4; VI, 6, 3: woestijn!).

Het gebruik, dat de joods-nationalistische beweging van 'de woestijn' maakte,

6

wordt in dit visioen volkomen afgestoten. Hier is geen eigenwillig grijpen naar de macht, doch het vinden van een door God gereserveerd asiel. Men heeft dit terecht in verband gebracht met de vlucht naar Egypte vóór de kinderslaching te Bethlehem, de door Eusebius verhaalde exodus der jersaleemse christenen (verg. *H.E.* III, 5, 3) en het uitwijken van apostelen als Petrus en Johannes. Had Christus zelf niet het bevel gegeven uit Judea te gaan, indien Jerusalem een legerkamp werd en de gruwel der verwoesting zich vertoonde (Luc. 21:20-22; Matth. 24:15-18)?

Na de hemelvaart van het Kind ontstaat er *krijg* in de hemel. *Michaël* (= Wie is als God?; verg. 13:4), de engel die ook in Daniël als de beschermer van Israël voorkomt (10:13, 21; 12:1; 1QM XVII, 6, 7; IX, 15 e.v.), met zijn engelen aan het oorlogvoeren tegen de draak en zijn 'engelen'! De draak overmocht echter niet (*kai* is hier adversatief gebruikt). Daardoor kon hij zijn strategische positie in de hemel niet handhaven, en evenmin in zijn leger. *Geen plaats werd er meer voor hen gevonden in de hemel*. De vrouw vindt een plaats bereid, doch van satans benden geldt: men kent en vindt hun standplaats zelfs niet meer; verdwenen als het beeld, dat Nebukadnezar zag (Dan. 2:35), geen spoor blijft over.

Zeer nadrukkelijk, als was het een notariële acte, wordt in een herhaald 'werd(en) geworpen' geconstateerd, dat satan met zijn leger op de aarde gesmakt werd. Opmerkelijk is in deze volgens *hofstijl* opgestelde notitie de vermelding van satans titels. Hij wordt geheten:

de draak, de grote;
de slang, de oude (of: uit den beginne, de begintijd)
die genoemd wordt *Diabolos*
en de *Satan* (hebr.: *ha-sataan*)
die de gehele *oikoumenè* verleidt.

De draak is de *grote*, wijl hij de leiding heeft en er blijkens het vervolg meer duivelse monsters zijn. 'De slang uit den beginne' (*archaios*) herinnert onmiddellijk aan de verleiding van het eerste mensenpaar. Eindelijk wordt Gen. 3:15 gedeeltelijk gerealiseerd. Hier is het moment, dat Christus voorzag: 'Ik zag de satan als een bliksem uit de hemel vallen' (Luc. 10:18; verg. Joh. 12:31; Jes. 14:12). De volgende twee namen van de oude slang illustreren het gevolg van de ternederwerping. Hij heet *Diabolos* en de *Satanas*. Door beide woorden wordt vrijwel hetzelfde uitgedrukt. *Sataan* duidt in het hebreuws meermalen een tegenstander, een opponent in een *rechtsgeding* aan, die aanklaagt en beschuldigt. Er kunnen menselijke *satanim* zijn. Vervolgens is *satan* de naam geworden van het *hoofd der daemonen*, die de mens tot zonde verleidt en tevens hem bij God zwart maakt. In Zach. 3 vordert de satan de veroordeling van de hogepriester Jozua, die met vuile klederen bekleed is. In Job oefent hij ook een aanklagende functie uit. Daarom wordt hij in Openb. 12 bovendien de *katègoor* (*katègoros*) genoemd, de *aanklager*. Hij die permanent het ambt van beschuldiger uitoefent; een juridische term, die op een serieus gerechtelijk proces wijst. Het ter aarde werpen van de satan betekent, dat hij zijn 'diabolische' macht niet meer kan uitoefenen. Wij gebruiken 'satan' en 'duivel' zo gemakkelijk en zien daarin een kracht, die ons bedreigt, hoogstens een lasteren-

de macht. We moeten niet vergeten, dat *diabolos* en *satanas* allereerst wijzen op tegenstand in het *rechtsgeding*. En... tegenstand die in zekere zin recht van spreken had. Had Jozua geen vuile klederen en is de kerk niet door en door zondig? Daarom had de satan een plaats in de hemel, als Satan, Tegenstander, Rechtmatige Oppositie in Gods Hof van Justitie. Zijn macht is niet zo gevaarlijk als zijn recht. Der alt böse Feind,/Mit Ernst ers jetzt meint,/Gross Macht und viel List,/Sein grausam Rüstung ist, - het is allemaal waar. Doch erger dan zijn rusting van gruwel en bedrog is zijn *aanklagende* functie, zijn vermeende recht.

En zie, nu wordt hij, de overste van de wereld-eeuw, uit de hemel gestoten, geëxcommuniceerd, 'buitengeworpen' (Joh. 12:31). Dat wil zeggen: zijn macht is ingekort, omdat zijn rechten alle kracht verloren hebben. Het Kind heeft tussen geboorte en opname in de hemel Zijn priesterlijk werk verricht. Openbaring heeft het getoond: het Lam köcht; we weten het al, dat de Zijnen nu veilig en verzegeld zijn, bewaard voor groter heerlijkheid. Daarom de uitbanning van de Satan, de Tegenstander-Aanklager. En zo is er ruimte gekomen voor het:

Verlosser, die de Slang het hoofd verpletteren zult,
't Vervallen Menschdom eens van Adams errefschult
Verlossen, t'zijner tyt, en weer, voor Evaes spruiten,
Een schooner paradijs hier boven opensluiten;
Wy tellen d'eeuwen, en het jaer, ja dagh en uur,
Dat uw gena verschyn'; de quynende Natuur
herstell', verheerlycke, in lichamen en zielen;
Stofferende den troon daer d'Engelen uitvielen.
(Slot-rey van Vondels Lucifer)

Keer op keer klinkt het vooraan in de zin op: *èblèthè*, hij werd geworpen. De rechten der kerk zijn veilig.

Aan dit geworpen-woorden is echter ook nog een andere zijde. Hij werd op de aarde, de *èrets*, het land, geworpen. Dat wil zeggen dat satan niet geheel lamgeslagen is. Zijn vernedering verloopt in *étappes*. Zonder zijn 'ban en banpael t'overtreên' (Vondel, Adam in Ballingschap) kan hij 'Evaes spruiten' nog bestoken. Hij maakt de *oikoumenè*, de bewoonde aarde, tot zijn jachtterrein en aangezien Israëls Land daarvan het heilig centrum is, concentreert zich daar zijn activiteit. Door verleiding poogt hij een wereldwijde actie te ontketenen. Christus waarschuwde voor de verleiders met hun vals-messiaanse voorstellingen (Matth. 24:24; verg. 2 Thess. 2:11: energie der dwaling). Satan heeft door misbruik te maken van de oudtestamentische profetieën een geraffineerde oecumenische, wereldwijde synagogale verleidingsactie ontketend: 'God heeft toch zeker gezègd...?' Door middel van valse profetie, die op de beloften voor Israël en Sion wees, heeft hij ook in de diaspora propaganda gemaakt voor de bevrijding van het Land Kanaän. Deze actie had een verleidende kracht, die ook voor de gemeenten, die uit de synagogen voortgekomen waren, gevaarlijk was.

Huldigingsliturgie (12:10-12)

De twee gevolgen van satans val: *rechtszekerheid* van de kerk, doch *felle satanische activiteit op het Land*, worden ook vermeld in de ode, die nu volgt. In zekere zin sluit zij aan bij de vorige liturgie van de wezens en de oudsten, omdat ook hier Gods koningschap wordt bezongen (11:15, 17, 18).

De *zangers*? Omdat gesproken wordt van de aanklager der *broederen*, moet niet aan een *engelenzang*, doch een zang door de *kerk-in-de-hemel*, de schaar der voleindigden (Hebr. 12:23), gedacht. Een engel kan wel mededienstknecht van Johannes zijn, doch geen medebroeder. Een engel noemt in Openb. 19:10 de profeten niet 'onze broederen', doch nadrukkelijk 'uw broederen'. Het lied begint in dezelfde stijl als dat van 11:15: 'Nu is gekomen, gebleken, openbaar geworden, aan het licht getreden...' En dan worden genoemd het *heil*, de *kracht* en het *koningschap* van God, 'onze' God: Hij is krachtens Zijn verbond nauw aan de zangers verbonden. De *bevoegdheid*, volmacht van Zijn *Gezalfde* (Christus) is eveneens gebleken. Dit lied bezingt evenals de vorige twee zangen de openbaarwording van Gods koningschap.

Ging het in 11:15 e.v. om de inhoud van de zevende bazuin, *hier* staat de nederwerping van satan in het centrum. Daarin kwam de *kracht* van God en de *volmacht* van Zijn Gezalfde uit. De nedergeworpen Satan wordt hier *katègoor* (*katègoros*), 'aanklager van onze broederen' geheten. Er is een proces aan de gang. Hij klaagde de zangers voor Gods aangezicht dag en nacht aan. De presentie van Christus in de hemel heeft er echter een eind aan gemaakt. Nu kan het triumflied gezongen. In het rechtsgeding kunnen zij (*autoi* met nadruk vooraan) het winnen, triomferen door *het bloed van het Lam* en *het Woord van hun getuigenis* over de opgestane Gekruisigde. Het bloed van het Lam bewerkte de vergeving, de rechtvaardigmaking van (door satan aangeklaagde) zondaren. En de verhoging, waarvan het getuigenis spreekt, is het sterkste bewijs, dat er geen verdoemenis meer is van hen, die in Christus Jezus zijn. Het bewijsstuk dat tegen ons getuigde en ons bedreigde heeft Christus doorgehaald en aan het kruis genageld. Hij heeft de overheden en machten ontwapend en openlijk ten toon gesteld en zo over hen getriomfeerd. In Laodicea en omgeving hebben ze dat uit Paulus' brief aan Colosse vernomen (2:14, 15). Met Christus kan de kerk overwinnen, de rechtszaak tegen de *katègoor* (*katègoros*), de aanklager winnen, omdat Christus onze Advocaat is, *Sunègoor*, Parakleet, Voorspraak. Dit geeft uitzicht en troost, zelfs als de dood door vervolging dreigt. Juist dan is het mogelijk zijn leven te willen verliezen, de liefde tot het leven niet boven de liefde tot Christus te stellen. 'Zij hebben hun leven verzaakt, bereid om te sterven'. 'Wie zijn leven (ziel) 'haat' in deze wereld-eeuw, zal het behouden voor het leven van de (nieuwe) eeuw' (Joh. 12:25). Om de overwinning op satan kan het jubelkoor zingen: *Jubelt, verheugt u, gij hemelen!*, het lied van het tweede deel van Jesaja kan aangeheven worden (Jes. 44:23; 49:13). De verlossing is daar. Met 'hemelen' worden de *bewoners* ervan bedoeld en met name de kerkleden. Deze uitspraak dient echter niet tot de gestorvenen beperkt te worden. De kerk in de grote verdrukking is immers óók in de hemel, waar haar *politeuma*, kerkgemeenschap, zijn concentratiepunt heeft. Jerusaleem is onze moeder en wie met Christus is opgewekt, zoekt

10, 11

12

de dingen die 'boven' zijn. Er wordt even verder gesproken van een in de hemel 'tabernakelen', in een tent wonen, kamperen (13:6). Deze uitdrukking moet ons niet verbazen: God heeft toch Zijn tent in de hemel (Openb. 13:6), die Hij beschuttend over de Zijnen uitbreidt (7:15); het grote loofhuttenfeest wordt er toch gevierd (7:10; Zach. 14:16 e.v.)? Juist de uitdrukking: 'Het *heil*, de verlossing *is van onze God*' komt zowel in het kerklied van 7:10 als in dat van 12:10 voor. Het herinnert aan de roep, die o.a. typisch voor het loofhuttenfeest is: *hosjiana* (hosanna), geef ons heil! Nu wordt echter geconstateerd, dat de verlossing er *is*. Die in de hemel tabernakelen, laten ze zich verheugen. Zij die wonen in 'de eeuwige tabernakelen' (Luc. 16:9), laten zij jubelen. Hier staat een 'wee' aan het adres van het land en de zee tegenover. De *diabolos* is tot hen *neergedaald - grote toorn* heeft hij, omdat hij weet dat nog maar *weinig* tijd (*kairos*) beschikbaar is. De samengeperste tijd (1 Cor. 7:29) benut satan met alle energie, die in hem is. Het vervolg zal het duidelijk maken. Nu de *diabolos* gaat razen in het Land: wee! Ook *hij* koopt de tijd uit: daarom zijn de dagen boos. Krokodillen dromen niet. De TR leest hier: 'Wee hen die bewonen het land en de zee!'. Ook al zou dit niet de juiste lezing zijn, dan wordt ons hier wel een weg gewezen naar de interpretatie van deze tekst. 'Aarde' en 'Zee' hebben niet maar een locale, doch ook een religieus-bepaalde betekenis. Het 'wee' geldt niet hen die in de hemel tabernakelen. Ook niet de zee en het land in het algemeen. Doch hen, die vrouwen op hun nationalistische kansen, de 'bewoners van het land', die bedreigd worden door het profetisch requisitoir.

De toorn van de draak (12:13-17)

De vernederde draak zit op zijn jachtterrein de moeder geworden vrouw achterna. Aan haar worden echter *de twee vleugels* gegeven van de grote roofvogel, d.w.z., de *bekende* vleugels. Volgens Ex. 19:4 zei de HERE tot Israël vóór het uitspreken der tien Woorden, dat Hij hem op arendsvleugelen gedragen en tot zich gebracht had. Zo droeg de HERE zijn volk; had ook niet het levende wapenschild, het vierde wezen dat Jahweh's deugden toonde, vleugels als van een *vliegende* roofvogel (4:7)? Jahweh droeg Israël uit Egypte en in de woestijn (Deut. 32:11 e.v.). Johannes ziet dat Zijn hand niet verkort is. De vrouw kan naar de voor haar bestemde veilige *plaats* in de woestijn vliegen, waar ze voeding en verblijf ontvangt, buiten het gezicht, de observatie en het bereik der slang. *Een tijd, tijden en een halve tijd* zou dat duren: de bekende duur van de nooddijd van 1260 dagen of 42 weken. En daar, in het isolement, op haar Plaats, is haar brood en water gewis (1 Cor. 10:3, 4): verborgen manna en water uit de levensrivier, Geestelijke spijs en drank.

De vrouw is dus veilig! Buiten contrôle van de slang, zoiets als Luther op de Wartburg. Wel probeert satan de vrouw in het *water* te doden. Doch de listen van deze farao stranden. De bandjir, die het zeemonster uit zijn bek spuwt, wordt door de hulpvaardige aarde *opgeslokt*. Is de Here niet de God van de oude exodus, de Maker en Man van de kerkvrouw (Jes. 54:5)? Lag er niet de

13, 14

15, 16

belofte: 'Elk wapen dat tegen u gesmeed wordt, zal niets uitrichten' (Jes. 54:17)? 'Wanneer gij door het *water* trekt, ben Ik met u; gaat gij door *rivieren*, zij zullen u niet *wegspoelen*' (Jes. 43:2). We hoeven niet te vragen, wat dit water uit de bek van de draak nu betekent: verleiding of geweld. Op *Gods bescherming* tijdens de aanval ligt het accent. Evenals bij de revolutie van 'de synagoge' (verg. Openb. 2:9 en 3:9) van Korach, Dathan en Abiram laat de Here zien, wie de Zijnen en heiligen zijn (Num. 16:4; 2 Tim. 2:19). '*De aarde opende haar mond*' (Num. 16:32)! Rechtvaardiging van het zaad der vrouw, het volk der heiligen!

Ware het niet de HERE, die met ons was,
 - zegge nu Israël -
 ware het niet de HERE, die met ons was,
 toen mensen tegen ons opstonden,
 dan hadden zij ons levend verslonden,
 toen hun toorn tegen ons ontbrandde;
 dan hadden de *wateren* ons *overstroomd*,
een wilde beek ware *over ons heengegaan*;
 dan waren de *overstelpende wateren*
 over ons heengegaan (Ps. 124:1-5).

Het beeld zelf is duidelijk: een door een plotseling onweer gezwollen riviertje kan een groot gevaar opleveren. 'Die spruit kom af', zegt men in de Republiek van Zuid-Afrika. Herhaaldelijk vindt men dit angstige beeld in het Oude Testament gebezigd (Ps. 18:4 e.v.; 42:8; Jona 2). Wij doen het beste dit symbool beeld te laten en niet bij 'de aarde, die de vrouw te hulp kwam' allereerst te denken aan een soort politiek evenwicht, dat de kerk van voordeel is (bv. verdeeldheid onder de roomse vorsten en bedreiging door de turken, waardoor de Reformatie enigszins de handen vrij kreeg; de balans tussen Rusland en China). Op het feit van Gods *bescherming* en *rechtvaardiging* ligt alle nadruk. De wonderen van de heilstijd in de woestijn komen voor de bruid van Jahweh terug (Hos. 2:13). Dit gold in eerste instantie de kerk *na de hemelvaart*. Daarover heeft de Here Zijn vleugelen uitgebreid en haar uit 'Egypte' op Zijn tijd doen vluchten. Johannes zelf, die met anderen het geliefde Jeruzalem verlaten had, was het levende bewijs van Gods bescherming.

Gods zorg gaat door: de kerk blijft. Dit zegt niet, dat satan zijn aanval staakt, nu hij de jonge pinksterkerk niet heeft kunnen uitroeien. Integendeel de anti-these spitst zich toe. Nu de aanval van de draak weer mislukte, werd hij nog meer toornig op de vrouw en ging weg om *strijd te voeren* tegen de *overigen van haar zaad*, haar nageslacht, die de *geboden Gods* bewaren en het *getuigenis van Jezus* (TR: Jezus Christus) bezitten. Er wordt gesproken van de restenden van het vrouwenzaad van Gen. 3:15. 'Hèt zaad' Christus (Gal. 3:16) is immers ontkomen! Tegen het *overblijfsel* brandt de draak los. Het vervolg zal het laten zien. Hij gaat nu zinnen op nieuwe middelen om het vrouwenzaad ten onder te brengen, dat leeft uit het gebod van de God des verbonds en het aanklagend getuigenis van het Kind der vrouw.

In hoofdstuk 11 was aangekondigd, dat het beest uit de afgrond de getuigen

zou bestrijden, overwinnen en doden. Dat gaat nu van hoofdstuk 13 af getoond worden. *Al het vorige (hoofdstuk 10-12) beschouwe men als inleiding hierop.* Deze 'omhaal' was nodig om te verstaan: de gruwel der verwoesting (de draak en zijn satellieten) in de 'heilige stad'.

Nog eenmaal denken we aan de antithese tussen kerk en synagoge. De laatste lasterde de *jèled*, het 'onwettige' kind van Mirjam. Sprak zó de synagogale laster niet over Hem, zoals dat ook uitkwam in de Talmoed en in het latere joodse boek Tholedooth Jesju? Doch Openb. 12 laat zien: die *Jèled* heeft van God alle *rechten* ontvangen, Hij zetelt op 's Vaders troon, en wée de opstandige *gojim*, ook al noemen ze zich *jehudim*. Openb. 12 tekent de bijbelse *Tholedooth Jesju*, de *genesis* van Jezus Christus (verg. Matth. 1:1), tot troost voor het aangevochten overblijfsel der kerk, l'église du désert, de kerk van de woestijn. En het woord 'woestijn' blijft voor de kerk onder 't kruis een herkenningmelodie, een 'Mose-Zeit'-typologie (L. Goppelt, p. 238). Een beeld vol beloften, - hoezeer satan ook hiernaar grijpen zal door de grote hoer, zijn synagoge, óók in de woestijn te plaatsen (Openb. 17:3).

Troonsbestijging en optreden van het wilde dier uit de zee als vazalkoning van de draak Huldigingsliturgie (12:18-13:10)

Van oude tijden af wordt dit vers verschillend gelezen: *Hij* ging staan, stelde zich op, bij de zeeoever. Maar ook: *Ik* ging staan bij... Het verschil zit in een letter.

18

De Alexandrinus en Sinaiticus en o.a. zo'n 25 minuskels lezen, dat *de draak* ging staan op het zand der zee. De meeste minuskels lezen echter: En *ik* ging staan op het zand (strand) der zee. Te overwegen valt of deze lezing niet beter past bij het: 'En *ik* zag...' en daarmee 'rijmt'. Dat Johannes zich aan de waterlijn bevond geeft hem dan gelegenheid tot een nauwkeurige en gedetailleerde beschrijving. Zoals Daniël uit de zee dieren zag opstijgen, zo ziet Johannes dan een beest het strand waarop hij staat naderen, dat veel van die dieren wegheeft. De vermelding van het zand der zee kan humor bevatten. Was aan Abraham niet beloofd dat zijn nakomelingschap zo talrijk zou zijn als het zand der zee? Het dier dat Johannes gaat zien zal het zaad van de vrouw, de Sara-kerk, bestrijden en de toorn van de draak uitwerken, maar Gods beloften blijven.

Johannes zag uit de zee een dier opstijgen met *tien horens* en *zeven koppen*, en op zijn horens *tien diademen*, koningskronen, en op zijn koppen *namen* (TR: een naam) *van lastering*. Dit monster vertoont dus grote gelijkenis met de draak. Het is zijn beeld en gelijkenis: zeven koppen, tien horens. Het *verschil* is, dat de draak diademen op zijn *koppen* draagt: centrum van 't denken (12:3), terwijl dit dier uit de zee de *horens* ermee versiert heeft: symbool van kracht. Dit verschil in bekroning blijkt later ook uit de positie van dit

1, 2

monster: de draak *verleent* hem kracht en zijn troon en grote macht (13:2). De namen van lastering wijzen niet slechts op schimp, maar op een zich toekennen van Goddelijke en messiaanse pretenties (verg. Matth. 26:65).

De kleur van dit dier wordt niet aangegeven (verg. echter 17:3), doch wel zijn voorkomen, gelijkend op een luipaard (panter). Dit is een katachtig groot roofdier, dat buitengewoon lenig is en vooral in kloven huist, waar het de prooi in de nek springt om moordlusting het bloed te drinken. Het is bekend om zijn loeren (Jer. 5:6). De schutkleur, de mimicry, helpt daarbij om het tot een onzichtbaar gevaar te maken (Jer. 13:23). Daarbij kan het uitstekend zwemmen, een trek die bij ons visioen past. Merkwaardig is, dat op een oud-oosters zegel uit ongeveer 2500 vóór onze jaartelling een draak met zeven koppen voorkomt, waarvan er één reeds buiten werking gesteld is. Zijn lichaam is *gespikkeld* als een *luipaard*. Het zegel bevindt zich in het Israël-museum te Jerusaleem.

Het luipaard is niet zo sterk als een leeuw of een beer. Het beest, dat Johannes schouwde, verenigde echter de echte moordlust en lenigheid van een luipaard met de aanvalskracht van een beer en leeuw. Immers zijn *poten* waren als die van een *beer*: gedrongen en sterk, met lange klauwen. En elke *bek* was als die van een *leeuw*. Beer en leeuw waren de sterkste roofdieren in Palestina. Davids kracht kwam uit in een overweldigen van een leeuw en een beer (1 Sam. 17:34-37): 'Zowel leeuw als beer heeft uw knecht verslagen'. Als Amos de onontkoombaarheid van de dag des HEREN wil verkondigen zegt hij: 'Zoals wanneer iemand vlucht voor een leeuw, en een beer overvalt hem' (5:19). In Hos. 13:7 en 8 zegt de HERE, dat *Hijzelf* voor Zijn volk als een leeuw geworden is, Hij loert als een panter op de weg en valt aan als een van jongen be-roofde berin (verg. Spr. 17:12; 2 Sam. 17:8).

In het visioen van Daniël 7 worden vier monsters getekend, die telkens enige gelijkenis met dit dier uit de zee vertonen.

Eerste dier: gelijkend op *leeuw*, arendsvleugels.

Tweede dier: gelijkend op *beer*.

Derde dier: gelijkend op *panter*; vier vogelvleugels en vier koppen.

Vierde dier: schrikwekkend, ijzeren tanden, verschillend van de vorige drie. *Tien horens*. Drie uitgerukt, een kleine hoorn ervoor in de plaats. 'En zie, in die horen waren ogen als mensenogen en een mond vol grootspraak' (7:8).

Het beest uit de zee van Openb. 13 verenigt dus trekken van deze vier dieren van Daniël' in zich. Daarbij valt op te merken, dat ook Daniël zijn monsters *uit de grote zee* zag opkomen. Tellen we de koppen van de vier dieren in Daniël 7, dan komen we ook tot *zeven* koppen, daar het derde dier er *vier* heeft. Bij Daniël schemert reeds een 'geestelijke' macht achter de schimmen der monsters. Laten ze dan politieke machten vertegenwoordigen, achter die rijken staan vorsten, engelenmachten. Er is sprake van een 'vorst van Griekenland' en een 'vorst der perzen' (Dan. 10:13, 20). In Openbaring wordt nog duidelijker dat in het 'wilde dier uit de zee' een duivelse macht getekend is. Dit beest draagt immers als 'zoon' de trekken van zijn vader. Het komt uit het water der zee, doch tegelijk is het ook het beest uit de abyssus, de afgrond, de hel, dat de heiligen de oorlog aandoet en hen overwint (11:7; verg. 13:7). Het is uit de hel hels, en deze 'zoon' is daarom maar niet *homoi-ousios* met de 'va-

der'-draak (gelijkend op diens wezen), doch *homo-ousios* (eenswezens met zijn 'vader'). Kan er uit de hel, de abyssus, iets anders opdoemen dan een duivelse macht en kan deze macht iets anders voortbrengen (16:13)? Uit de zee komt een wild dier, een monster, *behemoth*, 'beheime' (jiddiesj). We hebben hier te maken met de 'zoon' van satan: Ben Sataan.

Nu valt er op te letten, dat in 17:8 evenals in 11:7 sprake is van een beest, dat uit de *afgrond*, de *abyssus* zal opkomen. Hier in 13:1 ziet Johannes een zevenkoppig monster uit de *zee* verrijzen. Wordt in hoofdstuk 11 en 17 enerzijds en 13 anderzijds hetzelfde gedrocht bedoeld? *Zee* en *abyssus*, *afgrond*, *hel* is toch niet dezelfde grootheid? Bovendien wordt het dier in hoofdstuk 17 scharlakenrood genoemd (vs. 3).

Als van *verschillen* kan gesproken worden, geldt het alleen verschillen in *beschrijving*. Indien scharlakenrood als juiste lezing de huidskleur zou beschrijven, zou hiermee trouwens nog niet gezegd zijn, dat een ander dier dan dat van 13:1 bedoeld is, aangezien daar van geen huidskleur sprake is. Ook in hoofdstuk 17 wordt het beest getekend als een monster met tien horens. Bovendien is *abussos* in de Septuaginta vaak de vertaling van *thehoom*, de '(oer)vloed'. Duisternis was boven de *abussos* (Gen. 1:2, LXX). En de *abussos* roept tot de *abussos* (Ps. 42:8, LXX). De peilloze waterdiepte is beeld van de plaats, waar de gevallen engelen gekerkerd worden. In hoofdstuk 13 is in aansluiting aan Daniël 7 van *zee* sprake; in hoofdstuk 17 wordt van *abussos* gesproken om de helse afkomst aan te duiden en aan te sluiten bij de voorspelling van 11:7 en 8, die van 17:1 af breder uitgewerkt wordt in de schildering van de ontuchtige vrouw-stad. Er is dus geen reden om in het beest uit de zee een ander dier te zien dan het in hoofdstuk 11 aangekondigde en in hoofdstuk 17 nader beschrevene. Hier is 'het monster in de zee' (Jes. 27:1).

Christus wees eenmaal bevoegdheid, die satan Hem verlenen wilde, af (Luc. 4:6). Dit duivels wezen laat zich door de draak kronen - zijn *inthronisatie* dankt het aan hem; *hij ontvangt alle exousia, alle volmacht van zijn 'vader'* (verg. Matth. 28:18; 4:8-10). Hij en de 'vader' - één (verg. Joh. 10:30; 8:41; 17:11, 21).

Een trek, die Johannes direct opvalt en die aan het afgeslachte Lam doet denken, noteert hij onmiddellijk: één van de *koppen* van het beest is aan een *dodelijke* slachting onderworpen geweest, doch de *slag des doods* is *genezen*. Dit anti-Lam beleefde dus een 'Golgotha' en een 'opstanding'. Dank zij dit 'evangelie' werd het ganse Land met bewondering geslagen, '*achter het beest aan*' (verg. Joh. 12:19); d.w.z. het volgde wel, werd zijn discipel, aanvaardde het als *leider*, zoals Israël vroeger andere 'heiland'-goden navolgde (Deut. 6:14; 11:28; 13:2; 28:14; Richt. 2:12, 19; 8:27, 33; 1 Kon. 11:2, 4; 18:18, 21; 21:26; Jer. 7:6, 9; 11:10; Amos 2:4). Gevolg: hulde betuigen aan de 'vader'-draak, die de *exousia* aan het beest verleend had; en aan de zoon-beest (verg. Joh. 5:23; 17:21 e.v.). De liturgie, die men bij de hulde aan het anti-Lam gebruikt, heeft merkwaardige overeenkomst met de *paasliturgie*, de eerste ode van Mozes, het lied na de trek door de Rode Zee. Daar klonk het tot God: '*Wie is als Gij onder de goden, HERE, wie is als Gij* - heerlijk in heiligheid, vreselijk in roemrijke daden, wonderbaar in uw doen' (Ex. 15:11; verg. Ps. 89:7; 113:5).

3, 4

Tegenover het: *'Michaël: Wie is als God? klinkt een hallel op ter ere van het ondiep dat uit de zee opkomt:*

*Wie is gelijk aan het beest
en wie kan met hem krijg voeren?*

Het beest zal opstaan tot de strijd, onoverwinnelijk. De volgelingen zijn een volk, dat het geklank, de koningsjubel kent (verg. Ps. 89:16; Num. 23:21; Joh. 12:13-19). Aan applaus-automaten geen gebrek.

Opmerkelijk is de lezing die we bij verschillende minuskels en de TR in het slot van vs. 3 vinden: 'En men verwonderde zich *in* het gehele land, achter het beest aan'. Deze lezing verdient aandacht, omdat hierdoor duidelijk een *gelocaliseerde* bewondering uitgedrukt wordt. De vertaling: 'in de gehele wereld' zou eerst mogelijk zijn als hier een ander woord stond (verg. Col. 1:6). Deze lezing accentueert nog scherper dat het hier gaat om een afgodisch achterna-volgen, zoals dit zo vaak in het land van Israël voorgekomen was.

Zelf laat het zich ook horen. Zou hij niet zijn in de dingen zijns 'vaders'? Hij ontvangt een *mond om 'grote dingen'* te spreken, grootspraak te uiten en *lasteringen*. Er is hier weer aansluiting aan de beschrijving van Daniël, waar de kleine hoorn (Antiochus Epifanes) een mond vol grootspraak heeft (7:8, 11, 25; 11:36). Het gaat maar niet om zwetserij in het algemeen, doch om een tergen van de Allerhoogste, een *weerspreken van de Wóórden van God* zoals Goliath en Sanherib dat deden.

Dit blijkt duidelijk uit het volgende. Het beest ontvangt een regeringstermijn: *42 maanden*, de ons reeds uit hoofdstuk 11 bekende tijd van nood en verdrukking. Daarin gebruikt het terdege zijn bevoegdheid. Het opende zijn bek tot *lasteringen tegen God om Zijn naam te lasteren en Zijn tent, namelijk die in de hemel in een tent wonen* (verg. Openb. 12:12; 7:15; 21:3). Hier is dus sprake van tegen *God*, doch daarom ook tegen de *kerk van Christus* gerichte haat. *Lasteringen*. Wie de joodse literatuur inziet, moet constateren dat de synagoge inderdaad expres de naam van Christus en de *minim*, de christelijke ketters, gelasterd heeft. De joodse Tholedooth Jesju (de 'Geboorten' van Jezus) vat al de hoon, leugen en laster samen; de Talmoed vertelt pure onwaarheden over Jezus, de zoon der schande. Hoe is de inhoud van de echte *Tholedooth Jesju*, die *Openb. 12* beschrijft, miskend en ontkend door de synagoge. Het beest, zoon van de lasterende draak, voer in mensen en zette ze op tegen de *Jèled*, het Kind, en de vrouw.

Het blijft niet bij wóórden, in *liturgie* geuit (dit optreden draagt immers een liturgisch karakter). Er komen ook daden: *hem wordt gegeven oorlog te maken met de heiligen en hen te overwinnen* (verg. Dan. 7:21).

Hier is weer uitwerking van het visioen van hoofdstuk 11: de dood der twee getuigen.

Mede door de overeenkomst met het drama van hoofdstuk 11 worden we be waard voor de conclusie, die zo vaak gemaakt wordt: Hier gaat het over de ro meinse wereldmacht of over de antichristelijke staat der toekomst. Zowel uit het geheel van het boek Openbaring, dat in synogogale kleuren zich tegen de synagoge keert, als uit Openb. 11:7, 8 in het bijzonder, wordt duidelijk dat de traditionele uitleg: het beest = Rome, niet te handhaven is. Het wilde dier treedt op in de heilige stad Jerusalem en keert zich tegen de getuigen van Jezus

5, 6

7

Christus (11:7, 8). Openb. 13 zegt nu: Hier *is* dat in Jerusalem optredende dier! Het is een *duivelse macht*, die zich liet inhuldigen met pasklaar gemaakte mozaïsche psalmen en in feite een uitdagen van de God der kerk was. Juist daarom is dit gezicht zo vreselijk en ontdekkend - juist voor de kerk van heden. In het Capitool te Rome zingt men Mozes' lied niet. Het wordt gehoord in de tempel en in de 'sjoel'. Het is een sabbathpsalm. Het is het lied van de Exodus. Nu drijft de satanische macht de joden tot de *valse* interpretatie: Broeders, de vervulling van dit lied komt via de opstand tegen Rome, en niet via het geloof in Jezus Christus. Loofhutten, wonen in tenten, paradijs- en heilstijd: niet door Jezus Christus, maar door ons zwaard. Zie, *dat* was lasteren; een uitdagen van God. Het beest kwam toch uit de zee? Het beleefde dus ook een exodus. En de dodelijke wonde: genezen!

De dodelijke wonde aan het beest, die genas, was aangebracht op een van zijn koppen. Aangezien men de koppen wel met romeinse heersers heeft geïdentificeerd, heeft men naar een keizer gezocht waar dit op zou kunnen slaan. Men meende dat hier Nero bedoeld was, daar van hem na zijn dood geruchten de ronde deden, dat hij niet gestorven was, maar zou terugkeren (*Nero redux*), aan het hoofd van een leger van parthen. Later heette het, dat hij uit de doden zou opstaan en zich openbaren (*Nero redivivus*) (Sib. Or. IV, 119 e.v.; 137 e.v.; V, 361). Futuristisch-politieke verklaringen hebben gedacht aan de ondergang van het romeinse rijk dat herleven zou in een internationale, te verwachten wereldstaat. Ons afwijzen van de politieke verklaring van het beest laat geen ruimte voor dergelijke tijdhistorische of eschatologische toepassingen op Nero redivivus of het in een World Empire herlevende romeinse rijk. Hetzelfde geldt uiteraard ten aanzien van een identificatie van de bewuste kop met Caligula of Caesar ('één van zijn koppen' zou dan een hebraïsme zijn en de eerste kop aanduiden).

P.S. Minear heeft de scherpzinnige opmerking gemaakt, dat nergens in het Nieuwe Testament Rome expliciet geïdentificeerd wordt als de vijand van de kerk, 'a fact which is often ignored' (p. 244, 238). Het getal zeven duidt in de taal van de profeet de maat van een hoeveelheid aan, een geheel, goed of kwaad. De verklaring, die de koppen met romeinse keizers gelijkstelt, laat de tien horens zowel als de zeven koppen van de draak of de twee horens van het tweede on-dier onverklaard, maar deze zouden dan toch ook uit de annalen van de keizers historische toelichting moeten krijgen. Hij merkt verder op, dat in Openb. 13:12 en 14 niet staat, dat de kop gewond was, maar dat *het beest* een dodelijke wonde ontvangen had. Nu was de zelfmoord van Nero geen ramp voor de romeinse staat (die dan het beest zou zijn), omdat Nero stierf terwijl hij vluchtte voor de praetoriaanse garde die de senaat gezonden had om hem te arresteren als vijand van de staat. Zijn dood demonstreerde de superieure macht van de staat en bracht de imperiale autoriteit niet in gevaar (p. 250, 251). De geruchten over een terugkeer van Nero gaven geen reden tot een aanbidding van de draak (satan) en het beest (dit zou dan de romeinse staat zijn). Eerder werd de legende van Nero's aanstaande terugkeer uit Parthië beschouwd als een *bedreiging* voor het romeinse rijk en zijn regeerders. Als we dus de betekenis van de dodelijke wond moeten vaststellen, dan hebben we niet om te zien naar een keizer die een gewelddadige dood stierf, maar naar een gebeurtenis waarin de autoriteit van het beest (en de draak) aangetast en hersteld wordt. Nero bracht verder zichzelf een dodelijke wonde toe, maar Openb. 13:3 spreekt van een wond die een vijand van het dier bewerkstelligde (p. 252).

Minear's eigen opvatting is, dat de nederlaag van satan in Openb. 12 met een ander beeld in het volgende hoofdstuk weergegeven wordt; vandaar de afgeslachte kop, die later weer levend werd (p. 254).

In Jes. 27:1 lezen we, dat de HERE met Zijn fel, groot en sterk zwaard de leviathan-slangen en het monster-in-de-zee bezoeken zal. Door het optreden en met name de kruisiging en opstanding van Christus is aan de satanische machten een dodelijke slag toegebracht (Luc. 10:18; Joh. 12:31). De machten

der duisternis hadden zich op de Messias geworpen (Luc. 22:53; Joh. 19:11), maar Deze had hen aan het kruis onschadelijk gemaakt en over hen getriomfeerd (Col. 2:15). Brengen we in rekening dat het beest, dat in zijn zeven koppen het verbondsgetal toonde, zich speciaal richtte op de kinderen van Israël, dan kan verstaan worden waarom de vorming van de kerk onder Israël door de prediking van het evangelie aan de duivelse machten een dodelijke slag toebrecht. Om de klap ervan te boven te komen schraapte de satan nu alle krachten bijeen. Een 'contra-reformatie' resulteerde in een levend-woorden van de kop.

Het meesleuren van Israël in de opstand tegen Rome was een tegenzet van satan en zijn helpers om het evangelie krachteloos te maken. Dat het hier om een bewust tegen-evangelie gaat, blijkt uit de tekening van het Beest. Het komt uit de zee: exodus-theologie. Het is ook *afgeslacht*, zoals het Lam (zelfde woord als 5:6). Het is ook weer gaan leven (zelfde woord als in 2:8). Het draagt hoorns als het Lam en telt volgelingen met namen op de voorhoofden (verg. 13:16 en 14:1). Hier is inderdaad de geest van de 'Widerchrist'. De caricatuur van de ware verlossing werd in de joodse nationale Herleving, nu de 'weerhouder' (Rome) weggenomen was (2 Thess. 2:6, 7), aan de man gebracht. De nederlaag van Golgotha werd ingehaald door een massaal reveil.

We moeten ons de problemen van vele christenen uit de joden en uit de 'Godvrezenden' niet te klein denken. '*Waar is uw God?*' riepen de *feiten* hun toe. Bovendien werd de 'bijbel' (het Oude Testament) bij de joodse propaganda intens gebruikt. Brak het uur van verlossing niet aan? 'Slaven waren we; volgend jaar in Jerusalem!' Tegenover alle vertwijfeling is de *onthulling* van Openbaring een ware tróóst geweest. Nu kon men de *achtergrond* van alles zien: de duivel zelf, de leviathan, het monster uit de zee, genezen en wel, hitste op en verleidde. De aanvallen van vroeger (door wereldmachten) werden nu herhaald door een duivelse macht *in* Jerusalem (11:7). Zåg men dit eenmaal, dan stond men weer sterk en kon op de juiste wijze het lied van Mozes en van het Lam zingen.

De volgende 'imperiale' omschrijving (verg. Dan. 3:4) onderstreept nog eens de macht van het beest. Het ontving bevoegdheid over elke stam (van Israël; deze genealogische gegevenheid voorop!) en volk (*laos*, ontbreekt in TR) en taal en natie (*ethnos*, aanduiding van een volk in het algemeen). Jerusalem had grote invloed in de diaspora: via de tempelbelasting voelde iedere jood zich daarmee verbonden. Ook door het gebed, liefst in de richting van Jerusalem.

Nu het duivelse beest van de stad bezit nam en het Land achter zich aantrok in een processie van bewonderaars, oogstte het wereldwijde, oecumenische hulde.

Eén beperking was er. Applaus kwam alleen van de kant van hen, wier namen niet geschreven zijn in *de boekrol des levens van het Lam-dat-geslacht-is, geschreven sedert de grondlegging der wereld*. Hoe staat hier het eens geslachte Paaslam met Zijn paashymne *tegenover* het geslachte beest met zijn parodie op de paaszang! Hoe troostrijk de herinnering aan de boekrol van verzegelden, juist in *déze* context! De registratie door het Lam staat tegenover de registratie door het beest. 'En het zal geschieden, dat wie overgebleven is in Si-

8

on, overgelaten in Jerusalem, heilig zal heten, *ieder die in Jerusalem ten leven is opgeschreven*' (Jes. 4:3). God is getrouw, zijn plannen falen niet; Hij kiest de Zijnen uit en roept hen allen. Het Lam gaat eens de rol, de *megillah*, lezen. Deze verrassende herinnering op dit visionair moment kan niet anders dan activerend werken. De vergadering van de opgeschrevenen geschiedt altijd door middel van het *Woord*, dat de Geest tot de gemeenten spreekt (Openb. 3:5, 6). Wie (het beest) overwint, zijn naam zal geenzins uitgewist worden van de boekrol des levens.

Er is daarom geen plaats voor fatalisme en lijdelijkheid: als je niet uitverkoren bent, dan kom je er nooit. Hoor, Israël: *Wie ook maar een oor heeft, horen moet hij!* Wie door gehoorzaamheid aan het Woord van het verbond het beest overwint, zal zijn naam niet uitgewist zien uit het boek des levens.

Er is hier een grote variatie in tekstlezingen. De voornaamste luiden:

9

10

1a Als iemand voor krijgsgevangenschap (bestemd is), hij gaat in krijgsgevangenschap.

1b Als iemand in krijgsgevangenschap leidt, dan gaat hij in krijgsgevangenschap.

2a Als iemand met het zwaard doodt, dan moet hij (zelf) met het zwaard gedood worden.

2b Als iemand met het zwaard gedood moet worden, dan moet hij met het zwaard gedood worden.

1a en 2b vinden we in de Alexandrinus. 1b en 2a vinden we in verschillende vormen in andere handschriften en de TR. De huidige vertalingen zijn in hun keuze verschillend. De UBS volgt de Alexandrinus.

Beoordeling van deze lezingen kan niet geschieden zonder op de inhoud van de tekst, en de samenhang met de 'evangelien' en met het Oude Testament te letten.

Er wordt in de eerste regel een woord gebruikt (*aichmalosia*) dat de Septuaginta regelmatig gebruikt om er de wegvoering in ballingschap mee aan te duiden. Niet maar gewone gevangenschap wordt bedoeld, maar *deportatie*. Er kan hier aan deportaties na de inname van Jerusalem in het jaar 70 gedacht worden. Gezien het feit, dat onze tekst ook over het zwaard spreekt, kan herinnerd worden aan Luc. 21:23, 24: 'Er zal grote nood over het land zijn en toorn over het (verbonds)volk en zij zullen vallen door de mond van het *zwaard* en *als krijgsgevangenen weggevoerd* worden onder alle natiën'.

Er kan verder herinnerd worden aan Jer. 15:2 dat het oordeel aan Juda verkondigt:

Zo zegt de HERE:

Wie bestemd is ten dode, ten dode;

wie bestemd is ten zwaarde, ten zwaarde;

wie bestemd is ten honger, ten honger; en

wie bestemd is ter gevangenschap, ter gevangenschap (LXX: *aichmalosia*).

Brengen we dit bij de tweede helft van 1a en b in rekening, dan is de bedoeling

dus niet, dat de christenen opgeroepen worden om het lot van krijgsgevangenschap (doorgaans als gevangenschap weergegeven) blijmoedig te ondergaan. Overeenkomstig Jer. 15:2 en Luc. 21:24 wordt gezegd, dat Israël wéér in ballingschap zal gaan. Verbanning uit het Land. Deportatie.

Wat het eerste deel van 2a en b betreft zijn er weer twee keuze-mogelijkheden. A. Is er aansluiting bij Jer. 15:2, dan valt lezing 2b te prefereren. Er staat dan, dat als iemand bestemd is om met het zwaard gedood te worden, hij met het zwaard gedood wordt.

B. Lezing 2a komt echter weer overeen met Matth. 26:52, dat regelrecht met de strijd der zeloten in verband staat: 'Wie *het zwaard* opnemen (namelijk in de vrijheidsstrijd), zullen *door het zwaard* vergaan'.

Het feit dat niet rechtstreeks de tekst van Jer. 15:2 gevolgd wordt (er staat: 'met het zwaard' en niet: 'voor het zwaard', nl. bestemd), zou wellicht kunnen pleiten voor lezing 2a. Van doden met het zwaard kon wel gezegd worden, dat dit door de joden uitgeoefend werd, terwijl het teruggrijpen naar Christus' woord in Gethsemané geheel in de anti-zelotische context past.

Kiest men voor lezing 2a, dan kan tevens overwogen worden of ook niet lezing 1b de voorkeur verdient. Ten gevolge van joodse tegenactie werd de kerk te Jeruzalem verstrooid. Waren er ook niet verschillende uit Jeruzalem, waaronder Johannes, naar Klein-Azië uitgeweken, in de diaspora en in 'ballingschap'?

Het kan duidelijk zijn, dat onze tekst het *oordeel* verkondigt volgens de stijl der profeten: zwaard en deportatie. Hier komt een 'wet' aan de orde, die door de christenen *aanvaard* dient te worden. Daarom wordt verder gezegd, dat hier de *volharding* en de *geloofstrouw* der *heiligen* blijkt. De 'heiligen' werden belasterd en de taal der feiten overblufte hen. Het volharden tot aan de voleinding (Matth. 24:13) was geen gemakkelijke zaak. Men moest echter vasthouden aan de actualiteit van de dreigende woorden van Jeremia en Christus. Aan de uitverkorenen zou recht verschaft worden (Luc. 18:8), ook al kon men dat voorlopig niet bemerken. Maar als de Zoon des mensen komt, zal Hij dan de (vereiste) geloofstrouw vinden in het Land (Luc. 18:8)?

Het wilde dier uit het land als valse profeet van het wilde dier uit de zee (13:11-18)

Het mag wel een merkwaardig feit genoemd worden, dat het beest uit de zee door velen is opgevat als de persoonlijke antichrist, die te wachten staat, terwijl 'het beest uit de aarde', dat vervolgens beschreven wordt, doorgaans veel minder aanleiding tot identificaties gegeven heeft. *Beest I* wordt gelijkgesteld met de teruggekeerde Nero of met wereldrijken, maar vooral met de figuur van de antichrist. 'Het genezen en herleven ziet op de opkomst der pauselijke en der antichristelijke wereldheerschappij, welke laatste nog in de toekomst ligt' (Greijdanus, *KV*, p. 249). Als het over *beest II* gaat, wordt men daarentegen veel onbeslister, spreekt minder van een incarnatie in één persoon. Greij-

11-17

danus zegt: het is de valse profeet, d.i. de valse *profetie* met de valselijk genaamde wetenschap, die zich de eeuwen door tegen God en Zijnen Christus en Zijn Woord en dienst stelt, en *in het laatst*, tijdens de antichrist, *ook in bepaalde personen optreden en werkzaam zijn zal* (verg. Marc. 13:22), *misschien ook wel vooral in éénen mensch*, tot eer en dienst van antichrist en duivel (*KV*, p. 212). Bij beest I wordt met stelligheid gedacht aan een persoon, bij beest II komt er een weifeling: 'misschien ook wel vooral in éénen mensch'.

In het voorgaande hebben we aangetoond, dat het eerste wilde dier een duivelse macht vertoonde en niet 'het romeinse rijk' voorstelde, 'de' staat, de wereldmachten of 'de' antichrist. Inzake het tweede wilde dier staan we een dergelijke mening voor. Het is nauw verbonden met beest I en de draak (verg. 16:13; 19:20; 20:10). Het vormt er een driemanschap mee, naast 'vader' (draak) en 'zoon' (beest I) geldt beest II zoveel als de onheilige geest, die valse profetie stimuleert en achter het leugenapostolaat staat. Johannes ziet weer de *achtergrond* der feiten, waarvan hij en zijn lezers getuigen zouden zijn. De Here toont Johannes en de kerk van zijn dagen, *waarom* Jerusalem en die er zich op richten, toch zo het oor lenen aan de valse profetie, de Schrift verkeerd uitleggen en draak en beest I volgen en huldigen. Dat komt door beest II, de verborgen verleider. De kerken in Asia, waar de joden uitermate nationalistisch en fel waren (Hand. 21:27!), moesten het schokkende gebeuren dat komen ging in het rechte licht zien: het samenwerken van de duivelse drieëenheid van draak, beest uit zee en beest uit het land.

In Openb. 16:13; 19:20; 20:10 wordt het derde wilde dier 'de valse profeet' genoemd. We houden hier vast, dat we met een duivelse macht te maken hebben, doch dan met een die in de valse profetie naar voren komt. De typering 'valse profeet' kan ons echter helpen bij de vraag, waar we deze profetie dienen te zoeken. Valse profetie is geen plant die op eigen bodem woekert, maar eerder een parasiet. Het woord 'valse profeet', komt in het Oude Testament niet voor, doch de Septuaginta gebruikt dit woord als vertaling van 'profeet' wanneer deze binnen het verbondsvolk opereerde, en vals profeteerde (Jer. 6:13; 26:7 e.v.; 27:9; 28:1; 29:1, 8; Zach. 13:2). Josefus noemt niet alleen de Baalsprofeten valse profeten, maar hij gebruikt ook *pseudoprofetes* om een zelotische agitator uit Egypte aan te duiden (*B.J.* II, 13, 5; 261; verg. Hand. 21:38. Verg. J. Reiling, *NT XIII* (1971), p. 147-156). Door deze term wordt er dus een onderscheid gemaakt tussen de ware profeet en de valse profeet, die *binnen* de kerkelijke samenleving optrad. Tevens wordt de valse profeet *niet* gelijkgesteld met de heidense waarzegger (*mantis*) (G.Ch. Aalders, p. 47). *De ware profetie gaat steeds aan de valse vooraf en de laatste is een nabootsing van de eerste. Valse profeten traden slechts onder Israël op.* De valse profeten, die Matth. 24:24 noemt, werkten onder het *joodse* volk en van Elymas staat er niet alleen dat hij 'n valse profeet, doch ook dat hij een *jood* was (Hand. 13:6).

Het is daarom pertinent onmogelijk om van de 'valse profeet' van Openb. 13 een figuur te maken, die als propagandaminister met alle mogelijke kwakzalvers en heidense priesters te vergelijken valt. *Reeds deze éne betiteling 'valse profeet' had de exegeze kunnen leren, dat het hier niet gaat om de poppekast van priesters van de keizercultus of van Cybele, van een huidige demagoog of*

een toekomstige Opper-Goebbels, doch om een macht, die zit achter de leugenprofeten op het erf van het verbond.

Johannes ziet weer een *ander* ondiep opstijgen. Ditmaal niet uit de zee, doch uit het *land*. Het heeft *twee horens* als een *lam*. Het draagt paschale trekken. Zie het Lam Gods? Neen, want het uit zich, spreekt, laat zich horen als een *draak*: *Zie de knecht van Satan!* Een wolf in schaapskleren. Verbogen messiaanse profetie. Is beest I vooral beladen met *macht*, beest II heeft *profetische gaven*. Maar beiden dienen de *draak*. Deze lamsgestalte is voluit een *thèrion*, weer een monster, een 'beheime'; en geen *arnion*, een lam. Wees Christus alle luxe-wonderen af, dit beest oefent ze zoveel mogelijk uit. Het gebruikt alle *volmacht*, die het van beest I gekregen heeft, in diens tegenwoordigheid, *voor zijn aangezicht*. We kunnen hier denken aan de tovenaars vóór farao, - weer eens een associatie met Egypte. Dit monster bezielt als het ware Jannes en Jambres, die Mozes tegenstonden (2 Tim. 3:8). We zien een *hof-scène* met de draak als achtergrond (verg. Hand. 13:6, 7).

Vóór de troon van het beest I staat het profeterende lam en verricht zijn wonderen. Door de publiciteit hieraan gegeven bewerkt het, dat *het Land en die daarin wonen hulde brengen aan beest I, waarvan de slag des doods genezen is. Het verricht grote tekenen*, spectaculaire en legitimerende daden. Als Mozes en Elia kan het vuur uit de hemel doen regenen op het land voor het aangezicht der mensen. Hier is het '*teken uit de hemel*', dat Christus steeds afwees (verg. Luc. 9:54). 'Indien gij geen *tekenen en wonderen* ziet, zult gij niet geloven' (Joh. 4:48). 'Ik ben gekomen in de naam Mijns Vaders en gij neemt Mij niet aan; indien een ander komt in zijn eigen naam, die zult gij aannemen' (Joh. 5:43). 'Wat *teken* doet Gij dan opdat wij mogen zien en geloven?' (Joh. 6:30). De samenhang tussen de Apocalyps en het evangelie naar Johannes is groter dan menigeen denkt: De twee wilde dieren beantwoorden aan het messiaanse verlangen van het joodse volk (verg. 2 Thess. 2:8, 9). We herinneren ons Christus' Woorden in Matth. 24 en vinden een visionaire uitwerking ervan: 'Want er zullen valse messiasen (christussen) en valse profeten opstaan en zij zullen grote *tekenen en wonderen* doen, zodat zij - ware het mogelijk - ook de uitverkorenen (denk weer aan de verzegelden en de rol des levens!) zouden verleiden'. 'Zie, Ik heb het u voorzeggd' (vs. 24, 25). Er is geen enkele reden om het optreden van beest II te verschuiven naar een verre toekomst, die ons nog wacht: Christus zelf heeft tijdens Zijn omwandeling in het Land de generatie van die tijd gewaarschuwd voor valse messiaanse profetie, die zich in de komende dagen zou manifesteren.

Dit gezicht van Johannes is helemaal niet zo fantastisch en bizar als men het wel voorgeeft. Het is door en door '*joods*' en is niet in de eerste plaats gericht tegen *heidense* goochelarij en priesterbedrog en te verwachten antichristelijke bedwelming. We hoeven niet allereerst te denken aan een Raspoetin, Father Divine, Goebbels of aan een Knipperdollar, die 'voor het aangezicht' van Jan van Leyden zijn kunsten vertoonde. Dit alles kan als analogie helpen. Het verschijnsel van toverdokter of hofprofeet komt immers veelvuldig voor. Al deze *analogieën* mogen ons echter de ogen niet doen sluiten voor het feit, dat hier de macht getekend wordt achter de *joodse* valse profeet, zoals deze beschreven wordt in *Deut. 13*. Het was een vertrouwd beeld uit de thorah en sprak van een verleidende kracht *binnen* het eigen volk. 'Wanneer onder u een profeet optreedt of iemand, die dromen heeft, en het *teken* of een *wonder* komt, waarover hij u gesproken heeft met de woorden: Laten wij andere goden *achterna lo-*

pen, die gij niet gekend hebt, en laten wij die *dienen*, dan zult gij naar de woorden van de profeet of van die dromer niet luisteren; want de HERE, uw God, stelt u op de proef om te weten, of gij de HERE, uw God liefhebt met uw ganse hart en uw ganse ziel'. In de thorah werd er dus rekening mee gehouden, dat wonderen door valse profeten zouden geschieden. We moeten bedenken, dat het woord 'tekenen' in Deuteronomium herhaaldelijk gebruikt wordt voor Gods verlossende daden bij de uittocht uit Egypte (4:34; 6:22; 7:18, 19; verg. Jer. 21:2). Elia's en Elisa's wondertekenen leken daarom soms veel op die door Mozes' hand geschieden. Van Christus eiste men een mannawonder, een wonderteken van de hemel als in Mozes' tijd (Joh. 6:30, 31). De valse profeten vóór de verwoesting van Jerusalem beloofden (lasterlijk) een droogmaking van de Jordaan en zochten de woestijn om daar de heilstijd weer te beleven. De tekenen van beest II worden dus getekend als Mozes- en Elia-wonderen, tekenen van de aangebroken messiaanse aera. Verg. Jezus Sirach 36:6: 'Doe *nieuwe* tekenen en *nieuwe* wonderen'. We blijven in de typisch joodse sfeer, het visioen gaat niet buiten het kader van de thorah.

Zoals de valse profeet uit Deut. 13 door zijn heilstijd-wonderen verleidelijk opriep om vreemde goden te volgen, zo lezen we ook hier, dat beest II door zijn wonderen 'het volk des Lands' *verleidde*, zeggende een *beeld* voor het beest, dat een zwaardhouw droeg en opleefde, *te maken*. 'Zeggen' heeft hier de betekenis van: *gelasten*. Befehl ist Befehl.

De oprichting van het gouden beeld van Nebukadnezar moet dus herhaald worden (Dan. 3). Beest II ontvangt de gave om aan dat beeld van beest I (levens-)geest te geven, zodat het spréékt. Hier wordt dus de Herleving (Ez. 37:1-14) in beeld gebracht als tegenhanger van Christus' opstanding en de gave van de Geest. We vinden hier een caricaturale versie van het visioen in Ez. 37 inzake de dorre doodsbeenderen, die levend worden. Woordelijk wordt hier in het 'levend worden' en het 'geest geven' aangesloten bij de tekst van Ez. 37: 'Ik zal Mijn Geest in u geven, zodat gij herleeft' (vs. 14). Dit beeld leefde onder de joden. Nog op de wanden van de synagoge van Doura-Europos vinden we het afgeschilderd. Openbaring grijpt aan het slot naar hetzelfde visioen terug (20:4). Juist zo blijkt het verschil tussen het optreden van het tweede dier en Christus. Het eerste laat slechts een beeld leven, een *golem*, een magische robot; Christus wekt werkelijk de doden op en scheidt geen caricatuurbeeld, doch een echte vervulling van: 'Herleven zullen uw doden!' (Jes. 26:19).

Reeds de Talmoed spreekt van joodse wijzen die allerlei wonderen konden verrichten en zelfs uit een pop van klei een 'mens' konden scheppen waarin een ziel gebonden werd. Verg. L.H. Grondijns, *Tusschen twee Werelden*, Amsterdam 1944, p. 27-57.

Het caricaturaal-verbondsmatig optreden wordt ook duidelijk in de sancties die uitgeoefend worden, wanneer de verering van het beeld van het beest niet nagekomen zou worden. Het tweede dier krijgt gelegenheid om met '*tucht*' op te treden en zo te bewerken, dat die dat beeld van beest I geen eerbiedige hulde en verering brengen, moeten sterven (Dan. 3:6).

Opmerkelijk is, dat we een telkens herhalen van bepaalde uitdrukkingen vinden. De overladen en zwaarwichtige protocollaire oosterse hofstijl komt hierin tot uitdrukking. In Dan. 3 waar het over het gouden beeld gaat, dat Nebucadnezar oprichtte vinden we dezelfde kanselarijstijl. We verwijzen naar Dan. 3:5-7, 10-12, 14-15, 18, waar behalve van de muzikale entourage ook telkens van het opgerichte gouden beeld melding gemaakt wordt. We dienen er in dit verband rekening mee te houden, dat geheel Openbaring doordrenkt is van de stijl van de grootkoning, zoals we herhaaldelijk constateerden. Hier echter zien we deze niet alleen ten aanzien van Christus Jezus en Zijn koninklijke waardigheid gebezigd, doch ook ten aanzien van die

14, 15

van het wilde dier. Ook dit beweegt zich in de sfeer van de Groot-Koning. Later zullen we ten aanzien van Jeruzalem-Babylon de uitspraak vernemen: Ik troon als koningin (17:4). De grote stad heeft het koningschap over de koningen van het Land (17:8).

De herhalingen in Openb. 13 werken evenals die in Dan. 3 uitermate plechtig, haast langdradig plechtig. Repetitie van 'heilsfeiten' is de moeder van de propaganda. Het moet de mensen erin gehamerd worden; nu komt het messiaanse wonder. Daarom de repetitie:

13:12: het eerste beest aanbidden, welks dodelijke wonde genezen was;

13:14: een beeld maken van het beest, dat de zwaardhouw droeg en opleefde;

13:15: het beeld van het beest een geest geven;

opdat het beeld van het beest zou spreken (zich zou laten horen);

die het beeld van het beest niet aanbaden;

13:17: naam van het beest of het getal van zijn naam;

13:18: getal van het beest.

Iedereen hóórt hierin de propagandistische tamtam, maar ook de 'religieuze' ernst, die een battologie, een ijdel verhaal van woorden schept.

Het tweede dier heeft zijn volgelingen in de hand. Inzake de religie, doch ook wat de negotie betreft. Het bewerkt (*poiei*) de gehele samenleving (allen). Klein en groot, rijk en arm, vrije en slaaf moet op de rechterhand of het voorhoofd een *charagma*, een kenteken aanbrengen.

Letterlijk staat er: 'dat zij aan hen een kenteken geven'. Wie zijn die 'zij'? Sommige minuskels en de TR lezen: 'dat *hij* aan hen zal geven'. Kennelijk wil deze lezing suggereren dat het tweede dier zelf het kenteken uitreikt. De constructie van de zin wordt dan wel vreemd: het dier bewerkt allen dat *het dier zelf* aan hen een kenteken zal uitdelen.

De moeilijkheid lost zich echter op als in het *autois* een reflexief *hautois* (= *heautois*) gelezen wordt. We kunnen dan vertalen: 'dat zij *zichzelf* een merkteken geven'. De mensen worden dan gelast om zelf het insigne op te doen.

Tegenover de schare met de naam Gods op de voorhoofden (7:13, 14:1) staat een andere menigte met op rechterhand of voorhoofd de naam van het beest. Dit heeft hen 'gedoopt' en geeft op grond daarvan allerlei handelsprivileges. De lezing die vs. 17 met 'En' laat beginnen (Alexandrinus, Sinaiticus, TR) verdient voorkeur. De zin wordt dan afhankelijk van het 'bewerkt' of 'maakt' in het begin van vs. 16. De activiteiten van het tweede dier lopen op sancties tegenover de christenen uit. Men kan niet kopen of verkopen, *tenzij* men het teken draagt, dat de naam van beest I bevat of het getal van zijn naam (verg. Dan. 3:6).

Omdat hier van (rechter)*hand* en *voorhoofd* (TR: meervoud) sprake is, pleit er o.i. veel voor om hier aan de joodse gebedsriemen (*thefillin*) te denken. Omdat deze vandaag aan de linkerarm gedragen worden, meent Charles dat het hier om een *travestie* van deze gebedsriem gaat. Het is echter allerminst zeker dat deze destijds ook links gedragen werden (TW IV, p. 639). Eerder is aan te nemen, dat deze gewoonte, die van Ex. 13:9, 16; Deut. 6:8; 11:18 afgeleid werd, eerst op de rechterhand toegepast is. Genoemde teksten spreken immers van 'hand' en in zo'n geval 'ligt het voor de hand' aan de rechterhand als uitvoerend orgaan te denken. Later kan dan de linkerhand gekozen zijn omdat deze aan de kant van het hart zit en omdat de gebedsriem als *fulaktèrion* (bewaringsmiddel) al meer als amulet ging fungeren. Op het bewaard- worden

16

17

kwam minstens zoveel accent te liggen als op het erdoor herinnerd worden aan het bewaren der wet.

De christenen zullen van het - niet door de wet voorgeschreven - aanleggen van deze gebedsriemen bij het reciteren van het 'Hoor, Israël!' (Deut. 6:1 e.v.) zich onthouden hebben. Verg. ook Matth. 23:5 in verband met de door Christus afgewezen ostentatieve vroomheid der rabbijnen. De *Didachè*, de zogenaamde Leer der Apostelen spreekt in VII, 2, 3 over een drie maal bidden van het 'Onze Vader' door christenen.

Het weigeren om mee te doen met het typisch-joodse aanleggen van de *thephillin* zal reactie naar voren hebben geroepen, die zich uitte in verdrukking en vervolging. De boycot van christenen door joodse handelskringen was in feite gevolg van een 'kerkelijke' excommunicatie. Zij, die zelf door het verwerpen van Christus als de ware profeet en het aanvaarden van valse profetie onder de ban vielen (Deut. 13:5 e.v.; Hand. 3:22, 23), gingen zelf de ban toepassen; een ook in de kerkhistorie niet onbekend feit.

Ook hier tonen de lezingen verschillen, die met name cirkelen rondom het woordje 'of'. De thans gangbare lezing luidt:

Tenzij hij als kenteken heeft de naam van het beest of het getal van zijn naam.

TR: Tenzij hij heeft het kenteken of de naam van het beest of het getal van zijn naam.

Sinaiticus: Tenzij hij heeft het kenteken van het beest of zijn naam.

Het woordje 'of' (*ê*) komt behalve in 3:15 en 14:19 in Openbaring slechts driemaal (in 13:16, 17) voor. In 13:16 heeft het de kracht van 'en' (rechterhand en voorhoofd), evenals in vs. 17a (kopen en verkopen); verg. in verband met een dergelijk gebruik: Marc. 4:17 (verdrukking en vervolging); 10:40 (rechter- en linkerhand; de TR heeft hier geen 'of', maar 'en', *kai*); Rom. 14:13 (aanstoot en ergernis). Inzake het teken van het beest kan het tweemaal 'of' van de TR een andere explicatie bieden: oftewel, namelijk. We vinden dan hier een nadere omschrijving van het teken. Het bestaat uit een naam die in letters weergegeven is. De Sinaiticus biedt duidelijk een verkorting die de zin wil weergeven.

Interessant is dat op de rugzijde van de laatste vouw van een griekse schuldbekentenis-papyrus uit Maruba'at (no. 114) een teken staat: *. Volgens P. Benoit duidt dit het kenteken (sigle) van de lener aan. Erachter staat een kleine griekse letter *n*, die misschien de schuld aangeeft: 50 denariën. V. Cruz, *The Mark of the Beast, A Study of charagma in the Apocalypse*, Amsterdam 1973, p. 118, bestrijdt de mening dat de gebedsriemen aangeduid zouden zijn, met de opmerking dat de tekst van een joods verschijnsel niet spreekt. Dit hangt echter samen met Cruz' visie op Openbaring als (mede) gericht tegen Rome.

C. Schneider, *TW* IV, p. 639, verklaart Openb. 13:16 vanuit de 'antijüdaïsche Haltung der Apokalypse'. Hij stelt verder dat noch het Oude Testament, noch de brief van Aristeas, 159 en Josefus, *Ant.* IV, 8, 13; 213 van een links-dragen gewagen. Het is allerminst zeker dat destijds de huidige gewoonte (linkerarm) gangbaar was. 'Wer die Thephillin nicht trägt, wird von der Juden wirtschaftlich boycottiert'.

Over joodse gilden zie men: M. Witschnider, Notes towards a History of the Jewish Guilds, *HUCA* XXII (1950/51), p. 244-263.

Wanneer we kennis nemen van wat de Talmoed zegt over de houding, die de joden tegenover de *minim*, de nazoreeërs, moeten innemen, wordt nog duidelijker welk een 'kerkelijke' taal Openbaring bezigt. In de bonte hellenistische wereld kende het heidendom 'n tamelijk grote gastvrijheid tegenover alle mogelijke opdringende oosterse religies. Waren de kooplui daar vaak niet de vertegenwoordigers van? De Talmoed zegt echter, dat men een (joodse) ketter nog meer dan een heiden moet mijden. Niemand mag aan hem verkopen; niemand mag van hem kopen. Zijn zoon mag geen beroep leren. Hij moet beschouwd worden als een verrader, een afvallige, die in nood niet geholpen mag worden en wiens leven aan gevaar mag bloot gesteld worden. (Verg. *SB* IV, p. 329-333; J. Jocz, p. 45). De 'ketter' was een exlex, hij stond buiten de wet. Wat de Talmoed doorgeeft, gaat zeker terug op oude praktijken. Christenen

hebben geleden onder de synagoge des satans. Wanneer ze behoorden bij een joodse beroeps-groep, werden ze beroofd van handelsprivileges en ontvingen ze geen 'garantiemerk' meer. De joodse gilden, die een monopolie hadden, stootten hen uit.

Hier is de wijsheid, d.w.z. in deze zoëven getekende situatie komt het op wijsheid, *chokmah*, aan, is deze nodig. In de Schriftuurlijke zin moet men 'goochem' zijn. Slechts het door Gods Geest verlichte verstand kan hier scherp onderscheiden en de goede keuze doen. De vreeze des HEREN is het begin der wijsheid. En de Wijsheid is gerechtvaardigd door al haar kinderen (Luc. 7:35). Messias Jezus is ons van God geworden tot wijsheid, die ons doet grijpen naar de dwaasheid van het Woord des kruises (1 Cor. 1:18 e.v.). Ook al roept het verdrukking op. De wijsheid kan waar en vals messiaans denken onderkennen.

We zijn nu genaderd tot het *charagma*, 'het teken van het beest', dat meer dan andere delen van Openbaring de aandacht gespannen houdt van de gaarne puzzelende mensen. Men was vroeger gewoon om soms namen in getalsvormen uit te drukken. Dit werd vergemakkelijkt, omdat in het grieks en hebreuws letters als cijfers gebruikt werden.

In het Grieks gold bv. de eerste letter als 1, de tweede (bêta) als 2; de jota (i) als 10, de tau (t) als 300. Op een muur in de verwoeste Pompeji vindt men het opschrift: 'Ik bemin haar, wier getal 545 is'. De naam moest dus worden 'uitgekiend'. Het kienen is overigens ook een echt joods spel geweest, waarachter heel wat wijsheid school van de kabbalisten, die zich met de getalsmystiek bezig hielden. Een flits over het 'kienen' in de oude Amsterdamse jodenbuurt: 'In het hebreuws hebben de letters van het woord 'kouch' bijvoorbeeld de getalswaarde van 28. 'Kouch' betekent Kracht. Wie was krachtig? Simson. Sjimshon-de-gibber (Sjim-shon = Simson. Gibour = held, sterke man). Als de omroeper dus zingt: 'Sjim-shon-de-gibber',... begrijpt iedereen zonder aarzeling, dat 28 is bedoeld. Het is een soort speelse Kabbalah' (Meyer Sluysers, *Voordat ik het vergeet*, Amsterdam 1961, p. 35).

Hebben we bij 'het getal van het beest' met zo'n in een getal omgezette naam te doen, die 'uitgekiend' moet worden, een zg. *isopsèfa*?

Voor het beantwoorden van deze vraag, valt er op te letten, dat hier gesproken wordt van een stempel van het beest. Een stempel, door afdrukken, tatoeëren of branden aangebracht, bestaat niet uit veel letters. Het is een 'inscriptie', die evenals onze afkortingen kort en bondig is. In de oudheid kende men ook zijn afkortingen, bv. op munten en stempels.

Wanneer er nu sprake is van de *naam* of het *getal* van de naam als stempel, bewijst dit, dat de afkorting tevens een *kengetal* is, in cijferletters geschreven. Deze conclusie is nogal voor de hand liggend. Van een stempel kan men verwachten, dat met afkortingen gewerkt wordt. Uit het getal is dus voor wie 'wijsheid' heeft onmiddellijk de naam af te lezen.

Er wordt gevraagd om een 'berekenen' van het *getal*. Er staat niet: berekenen van de *naam*, maar van het *getal* en dit *getal* wordt megedeeld. Het berekenen van het *getal* is dus niet zozeer *uitrekenen*, maar meer: *narekenen*, *overwegen*. Het woord is afgeleid van *psêfos*, steentje, waarmee men rekende, maar ook stemde (verg. Openb. 2:17, de witte keur- of stem-steen). Het woord dat hier voor 'rekenen' gebruikt wordt, kan dus ook een juridische betekenis krijgen: besluiten, *beoordelen*, *nagaan*. Wie inzicht heeft, christian common

sense, hij trekke zijn conclusies uit de getalswaarde van de initialen van het beest.

Voordat we nu op die getalswaarde letten, moet nog een klein zinnetje de aandacht hebben: *Want het is het getal van een mens* (NV). Wie dit leest zou concluderen: Hier staat toch maar duidelijk, dat het beest een *mens* is. Al wordt het dan in daemonische kleuren geschilderd, zijn naam is een mènsennaam, zijn in cijfers uitgedrukte naam het getal van een mens. Dus uiteindelijk zal het beest in *de* antichrist zijn vleeswording vinden.

Deze argumentatie zou hout snijden, als niet een andere vertaling mogelijk was. In 21:17 wordt gesproken van 'de maat van een mens, die van een engel is'. Doch de NV geeft het ditmaal aldus weer: '*mensenmaat*, die engelenmaat is'. Mensenmaat. De afmetingen zijn zo uitgedrukt, dat wij het begrijpen kunnen. Waarom zouden we dan in 13:18 vertalen: 'Want het is het getal van een mens'? Eerder ligt het voor de hand om hier consequent te zijn en aldus over te zetten: 'want het is een *mensengetal*'. Deze vertaling haalt een streep door alle geliefde rekenrijen en brengt alles tot zijn proporties terug. Het is een gangbaar menselijk getal, dat in omloop is en gehanteerd kan worden. *Zeshonderd-zestig-zes*. In de vertaling zou de hiërarchische volgorde van de grondtekst op deze manier aangeduid kunnen worden.

Volgen we deze vertaling, dan worden we ontslagen van de nogal drukkende en ingewikkelde verplichting om een of andere figuur van vroeger of van nu uit dat getal te berekenen via listige methoden. De praktijk heeft trouwens wel bewezen, dat men met een beetje goede wil uit 666 alle mogelijke namen kan halen van Nero tot stadhouder Willem V, Hitler en Kissinger toe. Hilgenfeld heeft geestig kans gezien om er zelfs de naam E. Boulanger aan te ontworsten. Al deze rekenrijen zijn er van uitgegaan, dat de naam van een *mens* moest gezocht worden. Bovendien hebben zij met de mogelijkheid van lettercijfers als symbolen weinig rekening gehouden. Daarom was en is een dergelijk puzzlen tot onvruchtbaarheid gedoemd, terwijl elk meent zijn uil een valk te zijn en de wens de vader der rekedachten blijkt.

Ook de constatering, dat 666 een driehoeksgetal is, nl. de som van de getallen 1-36, terwijl 36 een driehoeksgetal van de getallen 1-8 is, kan ons niet verder helpen. Men kan toch niet van de lezers vorderen, dat ze zonder aanwijzing deze wiskundige greep zouden doen. De verbinding met 17:11 ('de achtste') is allerminst evident.

Merkwaardigerwijs zijn er twee getallen van het beest overgeleverd: 666 en 616. Reeds aan Irenaeus (tweede eeuw) was dit bekend. Hij meent, dat op grond van de oudste handschriften en mededelingen van hen, die Johannes gekend hebben, 666 te prefereren is en daar zal hij wel gelijk in hebben, gezien het weinige tekstgetuigenis, dat de lezing 616 steunt. De vergissing 616 wijt hij aan het feit, dat vroeger getallen in *cijferletters* geschreven werden. De Chester Beatty 3 uit de derde eeuw geeft dit getal dan ook in cijferletters weer, evenals vele latere minuskels. Voor de exegese is Irenaeus' opmerking belangrijk: de interpretatie van het getal rekene met het feit, dat de (afgekorte) naam van het stempel in *cijferletters* geschreven kan zijn.

'Berekenen' we nu het getal, bezien we het aandachtig, dan blijkt het volgende:

de eerste letter = χ = ch - getalswaarde: 600;

de middelste letter = ξ = ks - getalswaarde: 60;

de laatste letter = ζ , een in onbruik geraakte letter, de sti of digamma (wau, F), die alleen bij het rekenen gebruikt werd; getalswaarde: 6. Deze letter heeft veel weg van de griekse ζ als sluitletter.

Het 'karakter' van het stempel zag er dus zo uit: $\chi \xi \zeta$.

J.G. Herder heeft opgemerkt, dat dit teken wel een verminkt Christus-monogram lijkt: tussen de Ch en de S is een slangachtige figuur ($\chi \xi \zeta$) gekomen. Van de legio interpretaties van 666 lijkt ons deze voorslag nog de meest aannemelijke. De bijbelse *chokmah*, wijsheid, kan hier onmiddellijk de *caricatuur* van de messias in herkennen. Dat het stervende en opgestane beest de Christus imiteerde, - we zagen het reeds. Waarom zou ook dit stempel geen *imitatio Christi* zijn, lasterlijk en duivels naar aard en opzet? Het naamcijfer-teken 'betekent' dan, dat hier een messias-verlosser, een christus, wil zijn, doch de slang staat in 't midden. We kunnen tevens denken aan een parodie van het teken van Ez. 9. De verlossing wordt van duivelse zijde benaderd: Mijn volk wil eigen heiland zijn. 666 reikt verder niet tot de zeven en vertoont inderdaad iets *afgeknots*, iets *onvolkomens*. Ben Satan = Pandora, loze hoop.

De verleiding en de antithese komen door dit getal duidelijk naar voren. Het beest wil onder valse vlag varen. Een bovennatuurlijk wezen, satans zoon, roept zich uit tot messias: zie hier is de christus. Gaat niet uit, gelooft hem niet. De 'wijsheid' ziet de slang tussen dat messiaans gedweep. En herkent in het driemaal 6 de machteloosheid, die de sabbathsrust nooit bereikt: de week zonder sabbath, zonder *menuchah*, 'rust'.

Wanneer beest I dan het *charagma* gaat hanteren, zich Gezalfde en Verlosser noemt, is het dan toch niet een duivelse incarnatie, de antichrist zelf?

We moeten vasthouden aan de gedachte, dat Openb. 12 en 13 de *achtergrond* tekenen van het in de dagen van Johannes op handen zijnde drama in Jerusalem. Uit de 'evangelïën' weten we, dat herhaalde malen sprake was van duivelen, die in bezeten mensen gevaren waren en door hen spraken! 'Toen voer de satan in Judas'. Zo is hier ook te denken aan een duivel, die in mensen vaart en hun het valse messiasschap als 't ware opdringt, zich met hen vereenzelvigd en door hen handelt. Achter de valse messiassen en valse profeten zit beest I met de Messias en Verlosser-naam en beest II, de propagandist voor de draak. Wij spreken toch ook wel van een vleesgeworden duivel?

Door echter aan een griezelige incarnatie in één persoon van 'de eindtijd' te denken, of door in paradoxale tegenstelling met Rom. 13 'de staat' (al of 'niet in 'de eindtijd') met het beest te identificeren, maken we beest I 'vreemder' en onwerkelijker dan het is. Aan de geweldige ernst wordt dan ook te kort gedaan, omdat we het beest ongemerkt localiseren in dictatoren, wereldheersers, kortom mensen, die wel heel, heel ver van ons af staan. Zoiets geeft een veilig gevoel, want in de grond denken we er heel zachtjes bij: Zo ver komen *wij* nooit; dit is een gebied, waar *wij* buiten staan. Hoe spookachtiger de antichrist en zijn wonderen, hoe minder de openbaring over draak, beest I en beest II ons geweten raakt. We zien dan mythologische gestalten, denken aan Nero en Hitler en schudden ons hoofd over zoveel domme bruutheid. Doch zo zien we tegelijk de scherpe snede van het Woord niet. Vóór Openb. 13 staat altijd 11:7, 8: Het beest zal in *Jerusalem* optreden. Het varen van de satan in Judas, één van de twaalfen, had *typologische* betekenis: hier dreigde een gevaar voor de kerk. De duivelenmacht, het drievoudig drakengebreed (Jes. 27:1), zou als er geen waarschuwing klonk, bezit

nemen van het verbaasde volk Gods. En dan blijft er geen sabbathsrust meer over: 666. 'Daarom heb Ik gezworen in Mijn toorn: zij zullen in Mijn rust niet ingaan!' (Ps. 95:11).

Wanneer we de acute bedreiging voor de kerk in Johannes' dagen zien, is het alles minder 'vreemd' voor de kerk van onze dagen. We vinden in Openbaring net zulke gedateerde profetie als bij de oudtestamentische profeten. Eeuwenoude profetieën in de bijbel over nabije gebeurtenissen verliezen echter haar betekenis niet na de aanvankelijke vervulling. Zij blijven een baken voor de kerk der eeuwen. Openb. 13 moet ons de ogen openen voor het gevaar, dat de duivel door messiaanse en 'kerkelijke' leugen zou verleiden om Christus als enige Messias en Verlosser te verloochenen. Eén van beiden: of Jezus moet geen volkomen *Verlosser* (Zaligmaker) zijn of die deze *Verlosser* met waar geloof aannemen, moeten alles in Hem bezitten, wat tot hun *redding* vereist is (Zondag 11, H.C.). Hier komt het *geloof* en de *volharding der heiligen* aan het licht! Wie weet dat Christus als Wijsheid is gegeven (1 Cor. 1:30; Ef. 1:8, 17; Col 2:3; Matth. 11:19; 13:54; Openb. 5:12), bezit ook de *wijsheid* om de sprake van het naam-getal van het beest te verstaan: 'goochem'-naar-de-Schriften.

Er zou veel gewonnen zijn ten aanzien van het verstaan van dit visioen, en Openbaring in het algemeen, wanneer men in gedachten hield, dat vele profetieën meer dan één vervulling kunnen hebben en vergeleken kunnen worden met een meervoudige raket. Een vervulling van profetieën vindt in veel gevallen plaats in de tijd van het oude verbond. Een latere in de dagen van Christus en de apostelen. Tenslotte komt de grote 'vervulling' in de jongste dag. Zo'n drietrapsraket vinden we bv. in Jes. 35. Deze profetie is vervuld na de ballingschap, toen de gekochten des HEREN terugkeerden. Doch ook in Christus' optreden en dat van Zijn apostelen zien we een vervulling: blinden zagen, de oren der doven werden geopend (Effatha!) en de kreupele sprong als een hert (Jes. 35:5, 6; Matth. 11:5; Marc. 7:33, 34; Hand. 3:8). Tenslotte vindt Jes. 35 finale vervulling bij de wederkomst, wanneer de wildernis zal bloeien als een bloembol.

Evenzo is het met de profetieën van Daniël. Deze voorspelden de beestachtige Antiochus Epifanes. Maar Christus opent de ogen voor de spoedig komende gruwel in de Heilige Plaats, en de gerichten daarover (Matth. 24; Marc. 13). Openbaring sluit daarbij aan: de lezers waren met deze gedachte niet onbekend; Marcus arbeidde in de streken van Efeze en Laodicea (Col. 4:10; 2 Tim. 4:11). Christus' spreken tegenover Kajafas hield in feite in: Ik ben de Zoon des mensen uit Daniël, doch in u werkt het 'beest' uit Daniël (Matth. 26:64). Openbaring legt evenzo de synagogale afval bloot voor de mensen uit Thyatira en Pergamum, die gevaar liepen de dwaasheid van het evangelie te verruilen voor menselijke wijsheid, die het leven behouden wil.

Openbaring heeft door ons hoofdstuk hen getroost en vermaand, die beknelde werden door zorgen, o.a. vanwege de joodse vakorganisaties. Duidelijk heeft zij de kerk van die dagen, maar tevens de kerk van heden aangesproken: Houdt wat gij hebt! Een laatste vervulling wacht verder, een laatste gericht! De macht van de tot compromis verlokken de duivelen zal vergaan, lees Openbaring maar verder. Daarom doet de kerk van heden aan de Schrift onrecht, als zij bij haar uitleg van het 'beest' niet met de verschillende 'trappen' in Gods vervulling rekening houdt.

Juiste exegese zal altijd eerst dienen uit te gaan van de oorspronkelijke verbondsmatige en kerkelijk-bepaalde bedoeling van Openb. 13 en hierin niet onmiddellijk een profetie van iets in het heden of in de toekomst mogen zien, hoe aantrekkelijk of sensationeel die toepassing ook wezen moge. De wetten die gelden bij de verklaring van Amos of Jesaja, gelden ook bij die van Openbaring. Men zij daarom op zijn hoede bij elk actualiseren of eschatologiseren. Wanneer bv. de 'dodelijke wonde' van het beest op de slag die de hervorming Rome toegebracht heeft, toegepast wordt, en als het vuur dat het tweede wilde dier doet neerdalen in verband gebracht wordt met het 'vuur' als favoriet symbool van de huidige charismatische beweging, als valse manifestatie van de Geest, vindt er een ontsporing in de exegese plaats. Hetzelfde ge-

schiedt bij een politieke uitleg van het eerste beest door het te identificeren met Hitler of met de wereldstaat der toekomst of de zogenaamde antichrist. Zowel het aanwijzen van een antichrist in een bepaalde persoon als het projecteren van het beest in een verre toekomst leidt de aandacht af van de boodschap die Openbaring heeft voor de kring van het verbond en neemt de Schriftuurlijke nuchterheid weg. Openbaring laat zich niet vastspijkeren aan een toekomstig feit of een in de historie nog te verwachten persoon. Het is evenmin een futurologische almanak. Het boek blijft al de eeuwen door actueel in het verbondsmatig schilderen van de bedreigingen en beloften die het volk des Heren gelden. Daarom is het ook een wijsheidsboek: met de vreze des Heren begint de *chokmah*.

De honderdvierenveertigduizend verzegelden en hun liturgie vóór de troon van God (14:1-5)

Wie klimt de berg des HEREN op? Jerusalem was omgeven door bergen, die uitstaken boven de hoogte waarop het lag. Toch rustte stad en tempel op een indrukwekkende verhevenheid, oprijzend boven de omgevende dalen van Kidron en Ben-Hinnom. Ondanks het feit, dat de eeuwen de dalen hoger hebben gemaakt, is ook vandaag nog veel van de oude glans te zien. Jerusalem zal altijd boeien. Oorspronkelijk droeg de zuidoostelijke heuvel Ofel de burcht Sion (2 Sam. 5:7), 'dit is de stad Davids'. Men heeft de naam Sion wel afgeleid van 'water'. De burcht lag boven de bron Gihon: 'Een rivier, - haar stromen verblijden de Stad Gods'. Later is Sion de naam voor de tempelberg en voor de stad Jerusalem in het algemeen, ja voor de Rest van Israël geworden. Sion wordt afgewisseld met 'Jerusalem' in profetische gedeelten (bv. Jes. 10:12). Vaak blijft bij 'Sion' toch de aanduiding 'berg' staan (Ps. 48:3, 12; Jes. 10:12). Sion heet: 'de heilige berg' (Ps. 2:6; 3:5; 15:1). Naar Sion oriënteert men zich; daarvandaan komt het antwoord des HEREN, hulp en heil (Ps. 3:5). Ps. 20:3:

Hij zende u hulp uit het heiligdom
en ondersteune u uit Sion.

Staat te Sion niet de tempel, is daar niet de plek van de verzoening? Is daar niet Godes Berg, de paradijsberg, waar het aangezicht des HEREN zichtbaar is in de cultus? 'Zij gaan voort van kracht tot kracht en verschijnen voor God in Sion' (Ps. 84:8). De berg rijst uit boven de dalen: symbool van de kracht van Jahweh. Van de bergen van Sion daalt de zegen neer (Ps. 133:3). 'De HERE zegene u uit Sion' (Ps. 134:3). Het zijn de priesters, de knechten des HEREN, die te Sion het zegenend gebaar maken. Daar klinken ook de liederen Sions (Ps. 137:3; 135:21). Sion is de stad van de Grote Koning (Ps. 48:3): 'Laten de kinderen Sions juichen over hun Koning, laten zij Zijn naam loven met reidans, Hem psalmzingen met tamboerijn en cither' (Ps. 149:2, 3). 'Jerusalem, roem de HERE; Sion, loof uw God' (Ps. 147:12).

De berg Sion is de plaats, die de HERE zich als Grote Koning tot woning verkoos (Ps. 48:2 e.v.; 68:17; 78:68; 87:1, 2). Daarom 'ziet' de gelovige van het oude verbond méér in die betrekkelijk lage bergrug dan ogenschijnlijk blijken zou. Die berg is voor hem de garantie van het vergaan der vijanden. Zij lopen te pletter: Jahweh waakt over Zijn stad (Ps. 48; Joël 3; Zach. 12 en 14). Anderzijds: deze berg is ook een schutse: op de berg Sion en te Jerusalem zal ont-koming zijn, zegt de profetie van Joël, die in Petrus' pinksterpreek een weerklank vindt (Joël 2:32; Hand. 2:39, 40; verg. Hand. 2:5 en 14: te Jerusalem). 'Op de berg des HEREN zal erin voorzien worden' (Gen. 22:14).

Dit profetische beeld ziet Johannes nu in een visioen.

Ringnalda heeft er de nadruk op gelegd, dat het hier over de kerk *op aarde* gaat: 'Wat de boozen ook tegen Christus begonnen op aarde, zij konden Hem niet overwinnen, zoals Hij staat op den berg Sion, d.i. aanwezig is in het midden van Zijn volk, Matth. 28:20; Joh. 14:18 v.v.' (p. 290). Het nieuwtestamentisch spraakgebruik kent echter ook een hemels Jerusalem (Gal. 4:25, 26).

Hebr. 12:23 spreekt in één adem van een genaderd-zijn (echt priesterlijke term!) van de nieuwtestamentische gemeente tot

de berg Sion,

en de stad van de levende God: het hemels Jerusalem,

en tienduizenden engelen in feestelijke vergadering

en de kerk van eerstgeborenen, die in de hemelen opgeschreven zijn.

Het visioen van hoofdstuk 11 tekende ons de vertreding van de stad Gods, door natiën en beest. Doch in hoofdstuk 14 wordt het *hemelse* Sion getekend. Hiermee geeft de Schrift het Sion op aarde niet blijvend prijs. Juist het noemen van de berg Sion doet ons weten: eens komt alles weer goed met die berg: het nieuwe Jerusalem daalt straks neer op een hoge en grote berg (Openb. 21:2, 10). Juist de kerk-op-aarde mag door het geloof al in die hemelse Godsstad geregistreerd zijn (Ps. 87; Jes. 4:3: ieder die in Jerusalem ten leven is opgeschreven). Wéér denken we aan oude profetieën:

Dit zal geschieden in de toekomstige tijden:

vast zal staan de berg des HEEREN

en het huis onzes Gods op den top der bergen,

hoog verheven boven de heuvelen.

Alle natiën zullen daarheen toestroomen,

vele volkeren zullen derwaarts optrekken en zeggen:

Komt, laten wij opgaan naar de berg des HEEREN

naar het huis van Jakobs God! (Micha 4:1, 2; verg. Jes. 2:2, 3;

vert. H. Th. Obbink)

Ook in het apocriefe 4 Ezra beluisteren we verwante tonen. 2:42: 'Ik, Ezra, zag op de berg Sion een grote menigte, die ik niet tellen kon; en zij loofden allen de Here met lofzangen'. 13:35, 39 e.v.: 'Hij zal staan op de top van de berg Sion,... en aangezien gij gezien hebt, dat hij tot zich een andere vreedzame menigte vergaderde: deze zijn de tien stammen'. Tien stammen! Een profetisch, maar toch ook weer een nationalistisch verbogen motief. Aan een joodse restauratie binnen het kader van de bestaande tempeldienst wordt gedacht. Evenzo is het in de rabbinistische en Qoemraan-literatuur.

Maar Openbaring - op de vraag, of de passages uit 4 Ezra al of niet van een christelijke redacteur stammen, gaan we niet in - ziet het *Lam* staan. *Alle* stammen zijn hier met twaalf duizend vertegenwoordigd. Schijnbaar stond het er slecht voor, als men de houding der joodse natie tegenover de Christus in aanmerking nam. De christenheid in Klein-Azië en elders worstelde met de grote vraag: Heeft God dan Zijn *laos*, zijn verbondsvolk, verstoten (Rom. 11:1; Ps. 94:14)? De synagoge had echter aan haar leden en aan vele hellenisten de grote rijkdom van het kennen van Gods Woord gegeven. Zij was een tuchtmeesteres tot Christus geweest. Zouden dan de profetieën met de beloften aan 'gans Israël' niet vervuld worden? Johannes heeft in hoofdstuk 7 het getal der verzegelden uit Israël gehoord. Hij heeft de 'grote schare' gezien, ontelbaar naar de belofte aan Abraham. En nu, na de aankondiging en tekening van het woeden van het daemonische beest in Jerusalem, ziet Johannes de Stad van zijn Land. Op de berg des HEEREN zal erin voorzien worden. Er blijft een Rest over, en deze heft een *Te Deum* aan op de berg Sion. Alle oude

profetieën en psalmen krijgen glans. 'En aldus zal 'gans Israël' gered worden, gelijk geschreven staat: De Verlosser zal uit Sion komen' (Rom. 11:26; Jes. 59:20). Daarmee wordt ook de ganse kerk van alle ras en alle eeuw getroost. Zoals God Zijn beloften nakwam ten aanzien van de gelovige kinderen van Abraham, zo zal Hij ook nu Zijn Woorden aan hen, die op de oude olijfbom zijn ingeënt, vervullen. Al betrekken we de 144000 op de joden, die in *die* tijd gelovig werden, daarom bevat deze openbaring een troostrijke boodschap. Zoals God *toen* Zijn joodse overblijfsel-dat-naar-de-verkiezing-is in dreigende gevaren bewaarde, zo zal Hij dat ook *thans* ten aanzien van Zijn kerk doen: gij zijt genaderd tot de berg Sion en tot hen, die geregistreerd zijn in het boek des levens. Maar - en daar gaat het hier om - de belofte aan Abraham is uitgekomen. De christelijke kerk is de voortzetting van het oude Israël, uit Sion ging de wet (leer) uit en des HEREN Woord uit Jerusalem (Jes. 2:3). Kinderen van het oude verbondsvolk vormden de wortelstok der kerk.

Moffatt heeft hier een vooruitgrijpen op 'het duizendjarig rijk' willen zien. Volgens hem gaat het over de 'aardse' berg Sion (p. 435). Hier wordt echter van de *hemelse* heilige berg gesproken. Regeren op de dag van de duizend jaren gaat wel gepaard met een *zijn* in die hemelse stad. Doch eerst na het finale gericht daalt die Heilige Stede op deze aarde neer. Alle profetieën zijn dan tot voleinding gekomen; de wereldberg is de tempelberg en de paradijsberg, en het Lam zetelt er met Zijn Vader.

De 144000 dragen de naam van Christus en Zijn Vader op hun voorhoofden. We worden hier weer herinnerd aan de verzegelingsacte van hoofdstuk 7. 'Het zegel des levenden Gods' draagt dus die beide namen (7:2). Evenals in 3:21 (verg. Joh. 20:17; Ps. 89:27) wordt van God als Vader van Christus in bijzondere zin gesproken. De gelovigen spreken collectief van: 'Onze Vader'. De plaatsing van de naam van het Lam vóór die van de Vader kenschetst ook de wezensgelijkheid van Zoon en Vader. Hun Goddelijkheid garandeert de kracht der verzegeling. Tevens contrasteert deze verzegeling op vertroostende wijze met de in het vorige visioen getoonde. Dáár de naam van de leugen, de 'zoon' van de oude slang uit den beginne, die verderft: het teken van het beest. Maar hier de naam van het Lam, dat Zijn kerk kocht door Zijn eigen bloed en leeft, stáát, om haar te beschermen: het Lam *Gods*; en daarom ook de naam des Vaders, die aan deze messiaanse Koning alle bevoegdheid geeft, zodat niemand uit Zijn hand gerukt wordt.

De oude christelijke kerk noemde de doop later het 'zegel' (J. Ysebaert). Gezien het feit dat hier het Lam genoemd wordt, gaan onze gedachten hier weer naar de offerande van Izaak, de 'binding van Izaak', waar de ram op 'de berg des HEREN' plaatsvervanger werd. En ook naar het bloed van het paaslam, dat Israël 'verzegelde', zoals Melito zegt (*PP* 15-17), en naar de verzegeling waarvan Ez. 9:4 spreekt. Christus, zegt Paulus, heeft ons verzegeld tot de dag van de loskoop (Ef. 1:13; 2 Cor. 1:22). Echte paas-motieven! 'Hij verzegelde onze zielen door Zijn eigen Geest en de leden van het lichaam door Zijn eigen bloed' (*PP* 67).

Meermalen worden de honderdvierenvestigduizend als een élitegroep beschouwd. S. Greijdanus, *KNT*, p. 292: 'Deze 144.000 zijn niet alle verkorenen, en gekochten, en verlost, maar slechts een deel van hen, het heerlijkste deel, dat in bijzondere zin Gode toegewijd is, evenals de eerstelingen van de oogst'.

Met de opmerking dat het hier niet gaat om alle verlost is in zoverre mee te gaan, dat het hier om de 'rest' uit *Israël* gaat. Men vergelijk de 'zevenduizend' waarvan Elia te horen kreeg.

Anderzijds moet de mening, dat het hier gaat om een groep superchristenen beslist afgewezen worden. Kerkvaders neigden ertoe om deze eerstelingen op de kloosterlingen te laten slaan, omdat er staat dat ze 'maagden' waren. Ambrosius, die allermint het celibaat tegengestaan heeft, merkte echter op dat dan de meeste apostelen ook wel van het getal uitgesloten zouden zijn, aangezien deze getrouwd waren. We moeten ook niet proberen om de 144.000 tot een bevoorrechte hiërarchie of een 'koninkrijksklasse' te maken. Het dogma van de Jehovah Getuigen, die spreken van 144000 uitverkoren leiders die een meerdere heerlijkheid genieten dan de grote schare van hun willige volgelingen, vorme een waarschuwingssignaal.

Hoor: uit de hemel klonk een Stem! Het was weer als vanouds: Psalmzingt de HERE, die te Sion woont (Ps. 9:12). De Stem leek op het gedruis van *vele wateren* (verg. Openb. 1:15; Ez. 1:24) en ook op een ander natuurgeluid: grote, zware *donder*. Overweldigend. Toch was daarmee nog niet alles gezegd. Later kon Johannes alles nog scherper definiëren: het was als van *citherspelende zangers*, die tokkelden op hun 'harpen Davids'. Om de zangers aan te duiden wordt een woord gebruikt, dat eigenlijk betekent: iemand die zichzelf bij de zang op de cither begeleidt, als ministreel of bard. We hebben hier te maken met een machtig zangkoor, dat tegelijk een orkest is: *tempelzang* en *tempelmuziek*. De cither was immers het instrument Davids, ter begeleiding van de psalmen in de eredienst. Op de berg Sion bevond zich de tempel, daar klonk de zang van de levieten. Nu hoorde Johannes de tempelzangen in het hemels Sion; Davids muziekinstrumenten begeleidden weer. En hij hoorde een *nieuw* gezang. De TR heeft hier: '*als een nieuw gezang*'.

In de psalmen wordt herhaaldelijk van het *nieuwe lied* gesproken (33:3; 40:4; 96:1; 98:1; 144:9; 149:1; verg. Jes. 42:10). Het nieuwe lied, dat 'oude' liturgische termen kan bezigen, werd aangeheven bij nieuwe daden Gods. Daarin werd Zijn konings-macht verheerlijkt. 'Zingt, zingt een nieuw gezang den HERE, dien grooten God, die wond'ren deed'. Het nieuwe lied is van de orde van het nieuwe verbond, de nieuwe wijn, het nieuwe Jerusalem, de nieuwe hemel en het nieuwe Land. Het zingt van de nieuwe orde, die niet vervangen zal worden. In Openb. 5:9, 10 zingen 'ouderlingen' en levende wezens een nieuw lied.

Gezongen werd dit nieuwe gezang 'voor het aangezicht van' *de troon* (van God) en 'vóór het aangezicht van' *de vier wezens en de oudsten*. Op de berg Sion bevond zich dus niet alleen het Lam, maar ook het hof van God, Zijn troon, troonwachters en troonoudsten. Daaruit blijkt weer dat over het *hemelse Sion* gesproken wordt.

En niemand (anders) *kon leren de ode* (het lied) *dan de 144000*. Er is wel eens de mening geopperd, dat de zangers van het lied eigenlijk de *engelen* waren (een situatie dus als bij 5:11 en 12). Zij zouden het lied aan de 'grote schare' leren en door hun plaats bij de troon 't meest als eerste zangers in aanmerking komen. In 7:9 lezen we echter van de grote schare mensen 'die niemand tellen

2, 3

kon' (eenzelfde uitdrukking als 'niemand kon leren het lied'), staande vóór de troon en vóór het Lam en met overluid stem een lofzegging sprekende; ze schreeuwen het haast uit. Daarom zal in het parallelle 14:2 eenzelfde situatie bestaan. *De grote menigte der honderdvierenveertigduizend vormen de zangers en orkestleden.* Levi zorgt niet meer alléén voor de tempelmuziek, twaalf duizend uit elke stam nemen deze taak ook op zich. Es braust ein Ruf wie Donnerhall, ... wie Wogenprall. Ecclesia cantans, de zingende kerk, die onder de mensen het privilege heeft het nieuwe lied te zingen. Niemand kan de schare tellen, en niemand van de outsiders kan het nieuwe lied leren zingen. De melodie kan geen 'onbekeerde' zich eigen maken. Het gaat om het *exclusieve recht van de gekochte en verlost kerk* op het hallel. In hoofdstuk 15 zullen we de tekst van zo'n lied nader leren kennen.

De 144.000 worden op velerlei wijze beschreven.

1. *Zij zijn de vrijgekochten uit het Land.* In het vorige werd de vrouwelijke vorm gebruikt in verband met *chiliades* (duizendtallen). Van nu af wordt een manlijke vorm ingevoerd in verband met het gebruikte beeld. Ook in 7:4 is de manlijke vorm gebezigd.

De koopsom der vrijgekochten werd door het Lam, om Wie ze zich groeperen, betaald. Zij gingen onvervreemdbaar over in de macht van de Vader en de Zoon wier namen ze op het voorhoofd dragen. God heeft Zijn *laos* niet verstoppen. Er is 'volk des Lands', dat van de bestiale machten losgekocht is. '*De vrijgekochten des HEREN* zullen wederkeren en met *gejubel in Sion* komen' (Jes. 35:10; 62:10, 12). O, hoe stemt alles weer overeen met die oude profetieën!

2. *Dezen zijn het, die zich niet met vrouwen verontreinigd, bezoedeld hebben,* want het zijn maagden, *maagdelijk* zijn ze. Met celibaat heeft dit niets te maken. De Openbaring, die het nieuwe Jerusalem met een getooide *bruid* vergeelijkt, zal het menselijk huwelijk toch niet verachten? Daarom zal de uitleg zich vèr moeten houden van ascetische toepassingen. Trouwens, ook de vrouwen zijn onder de 144.000 te rekenen. Een moraliserende exegese doet aan deze tekst evenmin recht. Het 'niet bezoedeld' en 'maagdelijk-zijn' is een spreekwijze, die verband houdt met het beeld van 'bruid' en 'vrouw', en contrasteert met dat van 'hoer'. Gaat dit ook achter de lezing: 'niet bezoedeld met (de) vrouw' schuil? In elk geval: de 144.000 zijn met ethische, doch ook met 'kerkelijke' termen te typeren. Zij weten wat Afscheiding betekent. Zij vertonen het maagdelijke, compromisloze karakter van de kerk, die zich niet met dwaling mag afgeven (verg. het Woord aan Thyatira; 2:24, en 18:4).

3. *Dezen: de volgelingen van het Lam waar het ook heengaat;* ze zijn het volgen gewoon en zijn er mee bezig (participium). Men kan aan de heerlijkheid denken, waarheen het Lam voert (7:17: waterbronnen van leven). Men kan ook denken aan het dragen van het kruis achter Christus aan (verg. Eus., *H.E.* V, 1, 10).

Volgde Johannes Zijn Meester niet sinds de eerste ontmoeting (Joh. 1:37, 38) en gehoorzaamde hij ook na de opstanding niet het gebod: 'Volg Mij' (Joh. 21:19, 20)? Het 'volgen' heeft niets met imiteren, nabootsen, te maken in de geest van het boekje van Thomas à Kempis. Het Nieuwe Testament kent zelfs geen woord voor 'navolging'. Met 'volgen' duidt het aan een gehoorzamen aan het evangelie, een trouw-zijn in alle levenssituaties, een permanent reke-

4, 5

nen met het Woord van de Leraar en Herder en Voorganger (Matth. 8:19-22; 10:38; Marc. 8:34; 10:17-34; Joh. 8:12; 10:4, 5, 27; 12:26). Ook hier is weer contrast met het vorige hoofdstuk op te merken, waar het wilde dier gevolgd wordt (13:3).

4. *Dezen werden vrijgekocht uit de mensen als eerstelingsgave voor God en het Lam.* Doorgaans wordt vertaald met 'eerstelingen'. Dit is wel mogelijk, doch licht komt dan de gedachte op, dat het hier gaat over eersten in *volgorde*. De 144.000 zijn niet de *eerste* lichting, doch hun getal is een symbolisch getal, dat representanten van *alle* lichten aanduidt (verg. Jac. 1:18). Wij hebben te denken aan de eerstelingen, die bij de feesten werden aangeboden, de offergaven, het beste van de oogst. Zó zijn de 144.000 priesterlijk bepaald: een levend dankoffer, bereid om zich aan de tempeldienst te wijden. Eerstelingsgaven, pril, gewillig en paraat. De gekochten *uit Israël* staan hier als representanten van de ganse kerk. Zijn de eerstelingen heilig, dan is het deegmeel heilig (Rom. 11:16).

5. *In hun mond is geen pseudos, geen leugen, gevonden.* Hier is het contrast zichtbaar met de volgelingen van beest I. Daár is alles *pseudos*. Maar dezen leven uit de waarheid. Zoals deze in Christus' mond was (Jes. 53:9), zo zijn zij Hem daarin gelijkvormig. Zij zijn uit de Waarheid, de in Hem vervulde Schriften, en luisteren naar Zijn stem. Er wordt niet van 'bedrog' gesproken, zoals wellicht te verwachten was op grond van oudtestamentisch voorbeeld: 'in hun mond zal geen *bedriegelijke tong* gevonden worden' (Zef. 3:13). Het betreft hier niet enkel 'moraal'. Geen leugentjes of bedriegerijen zijn allereerst in geding, doch de satanische Leugen, *de pseudo-profetische energie der dwaling* die front maakt tegenover de profetische Waarheid. Niet de profeet van Deut. 13 wordt gevolgd, doch die van Deut. 18:15-20 (Hand. 3:22, 23; 7:37).

6. *Onberispelijk zijn zij.* Dit is een echte offerterm (Ex. 12:5; Lev. 23:12; 1 Petr. 1:19; verg. DSD IX, 19). Geen offerdier mocht feilen, gebreken hebben; dan werd het afgekeurd. Het tarief voor de offers eiste volkomen gave dieren. Zo zijn de 144.000 mensen uit één stuk, 'rjocht en sljocht'. Evenals in de vorige bepalingen de volkomen overgave werd aangeduid, vinden we deze ook hier. Dit zegt niet, dat de 144.000 op aarde een groep zondelozen waren. Was dat zo, dan hoefden ze niet losgekocht te worden. Ze weigerden echter uit *de* grote zonde van Messias-verloochening te leven. Want het zaad Gods blijft in Hem (1 Joh. 3:9). Daarom mag het de Sion opklimmen (Ps. 15).

De Sinaiticus, veel andere codices en de TR lezen: '*Want zij zijn onberispelijk*'. Is deze lezing juist, dan motiveert deze laatste zin wat in de vorige gezegd is (in hun mond geen leugen) en is het niet een afzonderlijke uitspraak (verg. vs. 4: '*Want zij zijn maaagdelijk*').

De TR heeft verder nog als aanvulling: '*vóór het aangezicht van de troon van God*'. Deze laatste lezing vindt weinig handschriftelijke steun.

De omschrijvingen van de honderdvierenveertigduizend volgen strak één lijn: Christus en de Zijnen onafscheidelijk verbonden. In strijd en zegepraal. Het zingen van het nieuwe lied heeft consequenties voor het leven op aarde. Het Lam, het lied en de onberispelijke offergave.

Waarschuwingen en zaligspreking (14:6-13)

Drie boodschappers lieten hun boodschappen als voorbereiding van het oordeel over de grote stad.

6, 7

I. *En ik zag een andere engel...* Het 'ander' ontbreekt in verschillende handschriften. Waarschijnlijk omdat in het vorige niet van een engel sprake was. Het 'ander' (*allos*) vóór engel kan echter de betekenis hebben van: wéér 'n engel! Ook in huidige talen (bv. engels) komt een dergelijk gebruik van 'ander' voor.

Deze eerste gezant vloog in het zenith, hoog in de lucht. Hij droeg het evangelie van de eeuw, om dat als evangelie uit te roepen, te verkondigen boven (de hoofden van hen) die op het land wonen, en boven elke natie en stam en volk. In de TR wordt dit 'boven' (*epi*) weggelaten en dit vordert dan de vertaling 'aan'. Het 'boven' past echter bij de gegeven voorstelling. De engel vliegt als een roofvogel (verg. 8:13!) het land over.

Het 'eeuwig' evangelie vertalen we liever als 'evangelie van de eeuw', dat wil zeggen: van de nieuwe, komende, messiaanse eeuw. In Christus is de nieuwe eeuw aangebroken. Het evangelie is de proclamatie ervan. Eerst voor de jood, in patria of in de diaspora.

Met grote stem riep de engel op om:

a. God te *vrezen* (want het uur van Zijn oordeel was gekomen);

b. te *huldigen* de Schepper van hemel, land, zee en bronnen van wateren.

Dat God Schepper van deze vier genoemd wordt, houdt verband met het *oordeel* dat straks *daartegen* losbarst. Schaal I op 't *land*: zweren. Schaal II op de *zee* (bloed als van een dode). Schaal III op rivieren en *bronnen van wateren*: bloed. Schaal IV op de zon (de *hemel*). Nu dit nog *waarschuwend* wordt uitgeroepen, kan het als *evangelie* gelden: goede boodschap. Het is het evangelie van de messiaanse eeuw; het 'eeuwig' duidt niet allereerst op de oneindige lengte doch het typeert de intensiteit, het karakter, en de onontwijkbare komst van de nieuwe eeuw. De *Messias* roept op tot *bekering*: Zijn toorn is hard en verpletterend. Bekeert u!

De kanttekenaren, zien in de eerste engel de waldenzen en albigenzen, in de tweede engel Wiclif, Hus en Hieronymus van Praag en in de derde de reformatie van Luther en Zwingli. Toen Luther begraven werd, heeft Bugenhagen Openb. 14:6 tot tekst van zijn toespraak gekozen en Luther als de engel met het eeuwig evangelie aangewezen, een mening die we ook bij Johann Gerhard (1582-1637) aantreffen (Locus XXII). Bengel (1657-1752) dacht liever aan Gerhard's geestelijke vader, de mysticus Johann Arndt (1555-1621). Het midden des hemels zou dan Duitsland zijn, 'in het midden der landen, die vroeger het beest aanhingen en gedeeltelijk nog aanhangen'. Over de tweede engel was hij minder zeker, doch als deze gekomen zou zijn, ware hij met de piëtist Philipp Jakob Spener (1635-1705) te identificeren. Men ziet, hoe chauvinistisch dergelijke uitleg kan zijn: Deutschland, Deutschland über alles! Ook kan men zien, hoe graag men met zijn interpretaties bij de eigen tijd blijft. Dergelijke actualiserende exegese verteert niet alleen zichzelf, doch doet ook het beeldend karakter en de bedoeling van Openbaring onrecht aan.

II. Een andere bode, een tweede, volgt de eerste. Het 'tweede' ontbreekt in de TR. Het 'volgen' wil zeggen: volgt de eerste en vliegt dus hoog in het zenith. Zoals men reigers of gieren hoog ziet overtrekken (als men tenminste het

8

zwerk in de gaten houdt), zo bemerkt Johannes de engelen hoog in de lucht en hoort hun roep. Deze tweede engel riep: *Gevallen, gevallen is Babel, het grote, dat van de wijn van gramschap over haar hoererij al de naties gedrenkt heeft.* Voor de eerste keer valt de naam *Babel*, die we van hoofdstuk 17 af telkens zullen vernemen.

Nog altijd is de Rome-interpretatie gangbaar. Als recent voorbeeld de volgende uitspraak van H. Mounce (1977) bij onze tekst: 'For the early church the city of Rome was a contemporary Babylon' (p. 273).

Deze opvatting, hoe algemeen ook, is voor correctie vatbaar. O.a. bij 11:8 wizen we erop dat hierdoor niet het keizerlijke Rome of de wereldstad van de toekomst worden aangeduid. Het 'grote Babylon' typeert de 'grote stad', die Geestelijk ook als 'Sodom' en 'Egypte' werd aangeduid, de stad waar de slang, Rahab, Leviathan en Behemoth thuis zijn volgens de tekening van hoofdstuk 11 en 13: *Jerusalem*. De Qoemraan-literatuur heeft ons laten zien, dat ook buiten de christelijke kerk een oordeel over Jerusalem verwacht werd (1QH XII, 7-9; 1QHab XII, 1-9; 4QpNah II, 2, 8-10). Evenals de profeten gebruikt deze literatuur ook namen van buitenlandse grootmachten om zondige complexen in eigen volk te typeren (1QM I, 1, 2). Dat hier Jerusalem met de *Geestelijke* naam 'Babylon' betiteld wordt, is niet vreemd, doch wel erg. 'Babel' was voor de jood het grootste scheldwoord dat te bedenken was, de samenballing van de satanische macht. Gejuicht werd in het Oude Testament over de val van Babel. Diens ondergang was een symbool van een nieuwe exodus en heilstijd. 'Gevallen, gevallen is Babel!' (Jes. 21:9; verg. Ez. 33:21). Daar is het een *tróóst* voor het gedorste en geslagen volk, doch hier is het óók een troost, een evangelie, voor de gedorste en geslagen christenen. Tevens vinden we hier een *oordeelsaankondiging* voor de joden, die zich volk van Jahweh der heerscharen bleven noemen, doch niet hoorden naar de verkondiging van het evangelie der nieuwe eeuw. Als Johannes de ondergang van de stad aan de Tiber had mogen aankondigen, dan zou 'de wereld' wel naar hem luisteren. Zoiets behaagde joodse oren en die van onderworpen volken eveneens. Doch hier kwam een verbondsmatige gerichtsprefetie. Indien gij u niet bekeert, o Israël, zult ge *als* het grote Babylon vergaan.

Deze profetie neemt weer de sprake der profeten inzake de beker der gramschap over. Babel is de grote hoer. Met haar hoererij heeft ze de volken gedrenkt. De wijn, die ze schonk was tevens wijn, waarin Gods toorn zich openbaarde. Jer. 25:15 e.v. spreekt van de beker met de wijn van Gods gramschap, die hij aan de volken moet laten drinken. De *eersten*, die drinken, zijn Jerusalem en de steden van Juda, met haar koningen en vorsten om ze te maken tot een oord van puinhopen. *Daarna* komen andere landen aan de beurt: Egypte, Edom, Filistea, enz. 'Drinken zult ge; want zie, in de stad waarover Mijn naam is uitgeroepen, begin Ik rampen te brengen en zoudt gij dan vrij uitgaan? Gij zult niet vrij uitgaan, want het zwaard roep Ik op tegen alle bewoners van het Land, luidt het Woord van de HERE der heerscharen' (Jer. 25:29). De gedachte, dat Jerusalem nog wel het *eerst* zou drinken, is aan de Schrift niet vreemd: wijn van verbondsgericht. Eenzelfde beeld: Ez. 23:32 e.v.; Jes. 51:17, 21-23; Ps. 60:5; 75:9.

Dat de *wijn der gramschap* geschonken wordt, vloeit voort uit de *hoererij*, de

afval van de grote stad. Hier is de gruwel der verwoesting, d.w.z. de gruwel, die verwoesting oproept. Een zich aan Jerusalem gelegen laten liggen, een meedoen met haar afval, betekent een zich prijsgeven aan het oordeel des Heren.

III. De *derde engel*, die 'volgt', dus ook hoog aan het zwerk zichtbaar is, sluit bij ditzelfde thema van de gramschap aan. We vinden een nadere *uitwerking*, alles wordt scherper geformuleerd overeenkomstig de openbaring in hoofdstuk 13. Wie het *beest* en zijn *beeld* huldigt, en diens 'doop', op voorhoofd of hand, diens *stempel* en eigendomsbewijs aanvaardt, ook hij zal drinken van de *wijn der gramschap Gods*, die onvermengd gemengd is in de *kelk van Zijn toorn*. Hier is de beker van Jer. 25, Ez. 23 en Ps. 75 weer. *Onvermengd* wordt de beker geschonken. Het volle pond wordt gegeven. Geen matiging van het oordeel.

Het is een ontroerende gedachte: Jerusalem verwierp Hem, die Gods kelk tot de bodem toe dronk (Matth. 20:22; 26:39, 42, 44). Daarom moet Jerusalem nu zelf drinken, als het zich blijft verharden. Sodom zou zich nog bekeren, als het van het evangelie hoorde; daarom komt over het joodse centrum, dat alle evangelie afwijst een oordeel a la *Sodom*: met *vuur* en *zwavel* zal het *gekward* worden *voor het aangezicht van God en Zijn engelen* (Gen. 19:24: 'Toen liet de HERE *zwavel en vuur* op Sodom regenen'). Een oordeel als over *Gog* (Ez. 38:22). Een oordeel als over *Edom* (Jes. 34:9, 10: 'Zijn beken verkeren in pek, zijn stof in zwavel en zijn land wordt brandend pek, dat dag noch nacht uitgaat; voor altijd stijgt zijn rook op'; verg. 1QH III, 31). Ja, *de rook van hun pijniging stijgt op tot in de eeuwen der eeuwen*. De vereerders van het beest en zijn beeld hebben dag noch nacht rust. Met 'rust' wordt hier weer de messiaanse rust onder eigen wijnstok en vijgeboom bedoeld. Ook van de wezens en de grote schare wordt gezegd, dat zij geen rust hebben (4:8; 7:15), doch dit slaat op hun overgave aan de dienst. Zij delen tevens in de rust Gods. Doch deze wordt hier juist gemist: de rust, de *sabbathrust*, die overblijft voor het volk Gods (Hebr. 4:9, 11). Kan men ook iets anders verwachten van hen, die zich door 666, de week zonder sabbath, laten typeren, stempelen?

De TR volgt de lezing, die een bepalend lidwoord voor 'engelen' heeft: de bekende engelen. In 3:5 spreekt Christus van Zijn belijden van de naam van de overwinnaar voor het aangezicht van Zijn Vader en voor het aangezicht van Zijn engelen (verg. Matth. 10:32). In Luc. 9:26 (verg. Matth. 10:33) is echter ook sprake van het omgekeerde ten aanzien van degene, die Hem verloochent of zich voor Hem schaamt. In Luc. 9:26 staat er dan nog bij: 'Wanneer Hij komt in de heerlijkheid van Hem en Zijn Vader *en van de heilige engelen*'. Moet het lidwoord vóór 'engelen' gehandhaafd worden, dan onderstreept dit het officiële van het oordeel: in presentie van al de aangetreden engelen, niet maar in aanwezigheid van een gedeelte van hen.

Hier is de volharding der heiligen, die bewaren de geboden Gods en de geloofstrouw aan Jezus (verg. Openb. 13:10). Het komt hier aan op volharding, deze is beslist noodzakelijk. De TR leest: 'Hier (zijn zij) die bewaren...'. Het 'bewaren van de geboden' is een uitdrukking, die we meermalen aantreffen bij Johannes (Joh. 14:15, 21-33; 1 Joh. 2:3; 3:22). Het Lam moet gevolgd worden, waar het ook heengaat. Het geloof in Hem, de Jozua die de definitieve rust brengt, de volkomen Verlosser, moet telkens de doorslag geven. Dan is de

9-11

12

kerk ook immuun tegen de verzoeking van satan en zijn satellieten met hun *pseudos*, hun leugen.

Met een *makarisme*, een welgelukzalig-spreking sluit dit gedeelte. Het is een bekende tekst geworden, die op menige grafsteen voorkomt. Johannes krijgt uitdrukkelijk bevel deze tweede zaligspreking (de eerste staat in 1:3) te *noteren*. Zij mag niet in de tekst gemist worden. Na de beschrijving van het oordeel van de eeuwige dood over de volgelingen van het beest, moet *deze* zijde óók vermeld: '*Gelukkig de doden, die in de Here sterven. Voorzeker, ja, zegt de Geest, laten zij rusten van hun moeiten; hun werken immers volgen achter hen aan*'. We kozen voor de vertaling 'voorzeker' (*aparti*) in plaats van 'van nu aan' (*ap arti*). Het verschil van mening over de vraag, waar 'van nu aan' behoort: bij 'sterven' of bij 'gelukkig' of dat het bij het volgende 'ja' betrokken moet worden, is daarom niet meer klemmend. 'Voorzeker' is evenals 'ja' een bevestiging van de zin, die volgt.

Dank zij Christus' volbracht werk is de gemeente in 'de laatste dagen' 'gelukkig' te noemen. Die in de Here sterven, mogen niet zonder hoop zijn, ook al is Christus nog niet wedergekomen. Christus heeft de ijdelheid overwonnen, de kringloop van het leven teruggebogen, de aanklager der broeders de mond gesnoerd, de nieuwe heilstijd doen aanbreken. Daarom zullen die ontslapen, niet achterkomen bij degenen, die de wederkomst van Christus meemaken (1 Thess. 4:13 e.v.). Hun geldt een makarisme. Dit zegt natuurlijk niet, dat degenen, die vóór Christus' komst op aarde stierven, te beklagen zijn. Hier wordt enkel gedacht aan hen die sterven als leden der nieuwtestamentische kerk. Zij zijn gelukkig. Hun lot staat tegenover dat van de beestaanbidders. Aan gewelddadig sterven is niet alleen gedacht; de zaligspreking geldt niet slechts martelaren, doch allen die volharden en geloven. Natuurlijk wil dit niet zeggen, dat men zich maar dood moet wensen, en dat de doden te feliciteren zijn in tegenstelling met de levenden, omdat de tijden zo slecht zijn. Deze zaligspreking wil ten aanzien van de gelovigen en getrouwen zeker niet stervensverlangen bevorderen. Hoe zou dit met de vorige tekst, die sprak over *volharding* en *trouw* te rijmen zijn? Het oordeel dat 9:6 afkondigt: mensen, die de dood zoeken, geldt toch niet de kerk? Openbaring wil geen *berustende* kerk kweken, die maar liever hier vandaan wil, doch een *strijdende* kerk, die het leven als *opdracht* aanvaardt en die 'werken' verricht die haar 'volgen' kunnen. De samenhang met de zeven woorden komt hier weer duidelijk uit (verg. 2:5, 19; 3:2, 8, 15). Christus activeert Zijn kerk door haar te troosten. Wanneer het stille of gewelddadige sterven komt, laat men zich dan in Christus, de Heer, geborgen weten. Welgelukzalig in het leven, die het Woord horen en bewaren (1:3). Welgelukzalig in het sterven de werkers, die 'in de Heer' Jezus Christus de doodsjordaan overgaan. In het evangelie van de nieuwe eeuw (vs. 6) klinkt de prediking van de doorbreking van de cirkelgang van het broze leven. Wie sterft vóór de wederkomst, is nochtans 'in Christus'. Zijn leven was niet ijdel, hij leeft verder in gemeenschap met Christus. De rechtvaardige gaat in vrede heen (Jes. 57:2). Met het oog op het sterven kan er zekerheid des geloofs zijn. De *Geest*, die ook tot de gemeenten sprak, is hier aan het Woord. *Voorzeker, ja*, d.w.z. amen, waarachtig, *laten zij rusten van hun moeite*, inspanning, arbeid.

Doorgaans wordt niet met 'voorzeker' vertaald, maar met 'van nu aan'. Men gaat er dan van uit dat hier *ap arti* dient gelezen te worden, dat 'van nu aan' betekend. Brengen we hier echter geen scheiding in de woorden aan, dan is hier sprake van *aparti*, dat de kracht van: 'ja, beslist, voorzeker, amen' heeft. Ook in Joh. 13:19 en 14:7 geeft de lezing *aparti* een goede zin ('voorwaar!'). *Aparti* is dan een wisselwoord voor *amen*. Hoe vaak begon Jezus Zijn Woorden niet met: Amen, amen, zeg Ik u? Er is daarom alle reden om ook *aparti* in Openb. 14:13 als het begin van de zin op te vatten en het niet te trekken bij de vorige zin, als zou het daar gaan over een 'sterven van nu aan'. De Geest spreekt hier een 'voorwaar' uit.

Verg. A. Debrunner, Lesarten der Chester Beatty Papyri, in: *Coniectanea Neotestamentica* XI (1947), *Festschrift A. Fridrichsen*, p. 33-49; F. Blass - A. Debrunner, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1949, Anhang, p.4 (inzake par. 12). Debrunner verwijst verder naar 1 Tim. 4:1: 'De Geest zegt nadrukkelijk...'

Bij 'moeite' is niet in de eerste plaats te denken aan dagelijkse 'moeiten des levens', maar aan moeizaam werk als kerklid en christen. Paulus geeft in 1 Cor. 11 een hele catalogus van zijn belevenissen. In *moeiten* was hij vaker dan zijn tegenstanders, die eerste-klas-apostelen (vs. 23). Tussen de opsomming van de gevaren in stad en woestijn, op zee en onder valse broeders, nachten zonder slaap, honger en dorst verschijnt: 'in moeite en inspanning', hetgeen de friese vert. van ds. G.A. Wumkes zo kernachtig weergeeft met 'yn wrotten en wramen' (aldus ook 1 Thess. 2:9; 2 Thess. 3:8). Christus spreekt in Zijn Woord aan *Efeze* over de moeizame arbeid van die kerk (Openb. 2:2). In een hoofdstuk over de opstanding zegt Paulus dat de arbeid, de moeite, niet ijdel is in de Here. Ook daar gaat het weer niet over handenarbeid of iets dergelijks, doch over 'overvloedig zijn in het werk des Heren' (1 Cor. 15:58). Van dergelijk 'wrotten en wramen' is ook *hier* sprake: kerkelijk werk. Dit brengt spanningen mee, die door krachten van binnen en van buiten opgeroepen worden. De gevarieerd samengestelde gemeenten zullen allerminst een rustig leven vertoond hebben. Welke onnodige twisten en misverstanden konden er niet ontstaan en hoe moet daartegen gevochten worden.

En dan de vijand, die van buitenaf aanviel. Doch het sterven in de Here ontslaat van die moeite. Dan komt het rusten. We troffen dat woord reeds bij 6:11: de zielen onder het altaar kregen te horen, dat ze een korte tijd moesten *rusten*. Hier is weer de *menuchah*. Deze wordt weliswaar *negatief* uitgedrukt, doch tegelijk vinden we hier een sterke vertroosting voor de kerk, die vaak het gevoel heeft, dat ze al die moeite niet meer aankan.

Positief wordt gezegd: '*hun werken volgen achter hen aan*'. Er staat niet: 'hun werken gaan *voorop*'. Met de verdienstelijkheid van goede werken en het vaagevuur heeft dit alles niets te maken. Alle roem in mensen blijft uitgesloten. Staat het Lam niet in het centrum van de 144.000, het Lam, dat köcht? Het belijden van de rechtvaardiging uit het geloof houdt in, dat de arbeid, het moeizaam ploeteren in confessionele zin nooit vergeefs, *ijdel* is. Integendeel, het 'kerkelijk werk' zal vruchten dragen, *erkenning vinden* (verg. 4 Ezra 7:35). De werken treden als getuigen op. Hoe sterk is bij Paulus het verlangen om eens op de Dag van de Here zijn gemeenten en haar gerijpte vrucht te zien. In Fil. 2:16 zegt hij, dat de gemeente als schijnende sterren moet zijn, 'vasthoudende het Woord des levens, *mij ten roem tegen de Dag van Christus, dat ik niet vruchteloos mijn wedloop gelopen, noch vruchteloos mij ingespannen heb*'. Voor 'ingespannen' is een werkwoord gebezigd, dat samenhangt met het

woord voor 'moeite' in Openb. 14:13 (verg. ook 1 Thess. 3:5). Ingespannen arbeid in Christus' naam is niet ijdel. De werken volgen. Op de grote Dag zal het blijken (1 Cor. 3:10-15). Hoedanig ieders werk is, zal het vuur uitmaken. Wees getroost: Ik ken uw werken... Ik kom en Mijn loon is met Mij (Openb. 2:23; 11:18; 22:12).

Openb. 14:13 is daarom niet slechts als grafschrift geschikt. De levenden worden bemoedigd door deze verklaring over de doden. 'In de Heer' is niets meer onbelangrijk. De goede werken van heden zullen de gelovige tot in de sabbathrust volgen. 'Want niets blijft van de heiligen achter, geen haar op 't hoofd, of het moet alles mee om ook zalig en heilig te worden' (Luther op deze tekst). Aan Prediker is de hand op de mond gelegd. Onze 'arbeid', ons kerkelijk zwoegen, is niet 'ijdel' in de Heer. Uit genade is er loon op de arbeid.

Het gericht door de sikkels (14:14-20)

Sinds hoofdstuk 11 is in verschillende beelden getoond wat nodig was om de strekking der zeven laatste gerichten te verstaan. Voordat deze nu aan de orde komen, zal nog een visioen *thematisch* het gericht aankondigen. Na de waarschuwingen der drie hemelboden volgt een dubbelpaneel, een tweeluik. Johannes ziet oogst van *koren* en oogst van *druiven*.

14-20

De exegese is gewoon om de eerste te laten slaan op de inzameling der *gelovigen* en de tweede op die van *ongelovigen*. Men beroept zich op de gelijkenis van de dolik onder de tarwe: de tarwe in de schuren, het goede zaad zijn de kinderen des koninkrijks (Matth. 13:24-30, 36, 43). De identificatie van 'iemand op een wolk gezeten als eens mensen zoon' met Christus heeft deze uitleg in de hand gewerkt: *Christus* haalt de oogst van Zijn kerk in, maar de 'wereld' wordt door een *engel* gevonnist. Deze uitleg rekent er echter niet mee, dat 'oogst' in de Schrift zowel van heil als van onheil kan spreken. De maaier, die het staande koren samengrijpt en dan de aren afsnijdt, is in Jes. 17:5 beeld van het oordeel over de heerlijkheid van Jakob. Het klaaglied over Juda en Sion van Jer. 9:1, 22 raakt een dergelijke snaar:

De dood is geklommen in onze vensters,
hij is gekomen in onze paleizen
om uit te roeien het kind van de straat,
de jongelingen van de pleinen,
zodat vallen de lijken der mensen
als mest op het veld
en als een garve achter de maaier,
die niemand opzamelt.

Ook de wijnoogst komt in de profetie voor als beeld van het oordeel. Jes. 63:1 e.v. geeft de verschrikkelijke tekening van de HERE, die als een druiventreder van Edom komt. Zijn gewaad is rood, Hij heeft de pers alleen getreden, bloed is op Zijn kleed gespat, het bloed van Zijn vijanden. In Openbaring zal naar deze profetie nog teruggegrepen worden in 19:13 en 15. *Christus* is het, die de wijnpersbak van Gods toorn treedt.

In hoofdstuk 14 wordt dit beeld echter gehanteerd in combinatie met het visioen over het korenoogst-gericht. Een dergelijk schilderen van twee oogsten in 'n oordeelsprofetie treffen

we ook in de profetie aan. Joel 3:13 spreekt van de concentratie der volken bij Jerusalem in het dal van Josafat (= de HERE oordeelt):

Slaat de sikkel er in,
want de oogst is rijp
Komt, treedt,
want de perskuip is vol;
de wijnbakken stromen over,
want hun boosheid is groot.

Deze tekst is terug te vinden in het visioen van de twee oogsten, dat Johannes ziet. Nu kan erop gewezen worden, dat hier gezinspeeld wordt op profetieën tegen heidense volken: die oogst van graan, is dat niet het oordeel over het heidense Babel (Jer. 51:33) en die wijnoogst, is dat niet de vertreding van Edom of de volken (Jes. 63; Joel 3)? Afgezien van het feit dat het oogstmotief in de profeten ook tegen Israël gehanteerd wordt, moet bedacht worden dat de Christus Israëls afval erger dan de zonden der heidenen acht (Matth. 11:20 e.v.). Daarom gelden profetieën tegen heidense volken nog meer Israël zelf! Wat Johannes ziet is het visionair gezongen klaaglied over de dochter Sions, die *als* Babel en Edom geworden is. Was zij niet de Godsakker en was de wijnstok niet bij uitstek het embleem van Israël?

De ziener schouwde weer; een *witte wolk*, waarop iemand *zat*, die *geleek* op een *mensenzoon*. Is dit Christus, die volgens het visioen in Dan. 7 als Zoon des mensen op de wolken komt (verg. Openb. 1:7 en 13) naar de troon des Vaders? Dan is hier Zijn optreden als de Gekomene tot 's Vaders troon getekend. Er staat niet, dat Hij op de aarde nederdaalde, doch dat Hij vanuit de witte lichtende wolk der heerlijkheid Gods als Rechter-Messias handelde. Er zijn echter bezwaren tegen deze uitleg ingebracht. Gewezen is op het feit dat 14:15 spreekt van een *andere* engel. Nu zou dit desnoods met 'weer een engel' vertaald kunnen worden. Klemmender is echter het feit dat dit vers mededeelt dat deze engel een bevel tot de 'mensenzoon' op de wolk deed uitgaan. Hebben engelen gezag over Christus? De 'zittende op de wolk' is daarom eerder een bode Gods, een engel. Bedacht moet worden, dat in Dan. 10:16 en 18 een *engel* getekend wordt als *gelijkend op een menskind*. In Openb. 10:1 wordt ook een engel beschreven die messiaanse trekken draagt en bekleed is met een wolk. De *gouden krans* in 14:14 wijst niet uitsluitend op de Messias; zowel de ruiters op het witte paard in 6:2 als de vierentwintig oudsten (4:4) droegen kransen; zelfs de sprinkhanen van 9:7. Het zitten is wel een koninklijke houding, doch ook de engelen hebben koningsmacht en -heerlijkheid. Daarom zien we in dit korenoogst-gericht een *engel* handelen, evenals in 't wijnoogst-oordeel. Handelen in opdracht van de verheerlijkte Christus (verg. Matth. 28:3; Marc. 16:5), Wiens livrei hij draagt. Als kenmerk van zijn hoge positie heeft hij een *gouden krans* op het hoofd. In zijn hand houdt hij een *scherpe sikkel*. Dat het 'scherp' hierbij gevoegd wordt, wijst op het oordeel van *afsnijden*, dat zich gaat voltrekken. Het *sikkel*-motief vonden we reeds bij Joël 3:13. Het 'afsnijden' is een beeld, dat telkens in het O.T. voorkomt. De goddelozen worden afgesneden als de top van een halm (Job 24:24). Ook hoop kan afgesneden worden (Spr. 23:18 en 24:14). Bij 'afsnijden' moeten we ook aan het instrument denken, waarmee het gebeurde: een sikkel of snoeimes. Het is mogelijk, dat we in Zach. 5:1 niet moeten lezen: 'een vliegende boekrol', doch met de LXX: '*een vliegende sikkel*', die gericht onder de terug-

14

gekeerden uit Babel uitoefent (verg. Deel I, p. 214, 215). Is deze lezing juist, dan vinden we ook hier een weerklank van Zacharia's nachtgezichten.

Een *andere* bode Gods kwam nu uit de tempel. Hij *schreeuwde met luider stem* tot Hem, die op de wolk zetelde: *Zend Uw sikkel uit en oogst, want het uur om te oogsten heeft geslagen, daar de oogst van het land overrijp is.*

De TR heeft hier: het uur (om te oogsten) is *voor u (soi)* gekomen. Het 'andere engel' geeft de indruk, dat ook de eerste verschijning op de wolk een engel is. Taalkundig zou het - zo zagen we reeds - misschien nog wel mogelijk zijn om het 'ander' terug te laten slaan op de drie reeds genoemde hemelboden (14:6, 8, 9). Maar dit is wel wat gewrongen. De bedoeling is: wéér 'n engel, een volgende engelverschijning. Het is niet zo: Christus reserveert de korenoogst (der gelovigen) voor Zichzelf en de druivenoogst (der ongelovigen) laat Hij door Zijn dienaars verrichten. In beide oogsten van gericht handelt Hij door Zijn dienaars, die in hun optreden Zijn heerlijkheid afstralen (verg. Matth. 13:39: de maaiers zijn de engelen).

Deze engel kwam *uit de tempel*. Het hemelse heiligdom gaf het *tijdsein* voor de voltrekking van de liturgie van het gericht. Evenals in het evangelie van Johannes (17:1) is 'de ure' priesterlijk bepaald. Ook daár is de 'ure' van Christus' lijden onder de satanische macht onderdeel van Zijn verheerlijking en Zijn triumpf. Hier staat 'de ure' eveneens in het teken van Christus' regiment. De Koning-Priester van Ps. 110 onderwerpt Zijn vijanden, laat ze als garven afmaaien. Het geven van het *signaal* voor het begin van het oogsten door een engel is onderdeel van de *liturgische acte*: de tempel Gods neemt het initiatief, het gericht is priesterlijk van aard: het oordeel begint bij het Huis Gods. De vermelding, dat de korenvelden geel gestoofd zijn, motiveert de oproep. De velden zijn wit om te oogsten (Joh. 4:35). Nu echter motiveert deze constatering geen oproep tot heilsverkondiging. De oordeels-oogst van het land, de *èrets*, gaat beginnen (Amos 8:2).

Die op de wolk zetelde - plechtige hofstijl, aanduiding van de hoge ambtelijke opdracht. Maar hier is méér: het is *de wolk* (verg. 11:12), de wolk van Gods heerlijkheid, waaruit de (alle vijandige machten wegsikkelende) bliksems komen (Ps. 77:18, 19; Lev. 10:2; Num. 16:35). Johannes kende de wolk uit de liturgie, maar ook van de verheerlijking op de berg en de hemelvaart. Hij zag nu, dat de engel, die troonde op dit attribuut van Christus' volmacht, de sikkel op het land wierp, *en het werd geoogst.*

Bij de vertaling: 'werd gemaaid' in plaats van: 'werd geoogst' moet men niet aan het oogsten met zicht en pik denken. In zo'n geval zouden de halmen tot bij de grond worden afgesneden. In het oosten sneed men echter slechts een deel van de halm met de sikkel af. Hoe hoger de halmen, hoe hoger werd gesneden. Het gedeelte dat men liet staan was 20-30 cm. lang. Men liet er na de oogst vee in weiden. Verg. G. Dalman, III, p. 37.

Opvallend is het herhaaldelijk voorkomen van het woord '*land*'. Drie keer bij de korenoogst, drie maal bij de druivenoogst. Evenals Jerusalem in de bijbel wel zonder meer 'de stad' heet (Jes. 66:6; Jer. 14:18; Micha 6:9) zo wordt Kanaán ook wel 'het land' genoemd, zonder nadere 'postale' aanduiding. De uitdrukking '*oogst des lands*' is daarom zwaargeladen. Deze verwijst maar niet

naar oogst, die op het land, de aarde staat, doch oogst van dat *bepaalde* Land, waarover Gods beloften klonken. We hebben hier te maken met een *verbondsmatige* term. Evenzo is straks sprake van *de wijnstok des lands*. Dat is maar niet een wijnstok, die op het land groeit, doch de wijnstok van het Land Israël. Men zou de tweede naamval in *verklarende* zin kunnen parafraseren: de wijnstok, die het land vertegenwoordigt, symboliseert. Ook hier wordt de term door het verbond bepaald.

Na het oogsten van het land volgt een tweede paneel: wijntijd! Opvallend zijn weer de priesterlijke motieven. Een engel met een scherpe sikkel komt *uit de tempel*. Daarop geeft een andere engel - de *zevende* want er treden er zeven op in 14:6-20! - hem luidkeels, met een grote stem (TR: met een grote schreeuw) het bevel om de trossen van de *wijnstok van het land* af te snijden. Deze engel komt nu van *het altaar* vandaan. Het *ek* kan hier gelijkstaan met het hebreeuwse *min*. Inzake 'altaar' zie men bij 6:9 en 9:13.

Hij komt maar niet toevallig uit de hemelse tempel, maar bedient daar een speciale functie. Hij heeft *volmacht (exousia)* over het (altaar-)vuur (verg. 8:3-5). Deze engel is nauw verbonden met het plengen van de gebeden der heiligen voor het aangezicht des Heren. Het oordeel begint bij het huis Gods, maar dank zij de gebeden der kerk. Voor velen is dit een afstotende gedachte, want zij verbinden 'altaar' slechts met vrede en aangename rust. In 8:5 leerden we echter dat de wierookschap ook tevens een kolenschap worden kan. Daarom bevreemt het niet dat deze engel het bevel geeft om de scherpe sikkel te hantieren.

Voor het lezen van druiven kon een snoeimes gebruikt worden, maar ook wel een gescherpte sikkel. Verg. Dalman, IV, p. 331, 332, 341, 342.

Het signaal dat de druivenoogst inluidt, loopt parallel met dat van de vijfde engel inzake de korenoogst. Deze zelfde structuur kan ervoor pleiten, dat 'die op de wolk gezeten was' ook een engel was. Het volgende overzicht licht dit nader toe:

Oproep I	Oproep II
<i>Zend uit uw sikkel en oogst, want het uur om te oogsten heeft geslagen, want de oogst des lands is overrijp.</i>	<i>Zend uit uw scherpe sikkel en oogst de trossen van de wijnstok des lands, want zijn druiven zijn rijp geworden.</i>

De wijnstok des lands!

Niet voor niets pronkte er een gouden wijnstok boven de tempel. Reeds het lied van Mozes vergelijkt Israël met een wijnstok. Maar daar komen we tegelijk ook in de sfeer van het *gericht*:

17-20

Hun wijnstok stamt uit de wijnstok van *Sodom*
en uit de wijngaarden van *Gomorra*;
hun druiven zijn *bittere* druiven
bitter zijn hun trossen.
Hun wijn is *slangenvenijn*
en *wreed addergif* (Deut. 32:32, 33).

'Gij hebt een wijnstok uit Egypte uitgegraven, Gij hebt volkeren verdreven en hem geplant' (Ps. 80:9). Jesaja roept de inwoners van Jerusalem en de mannen van Juda op om recht te spreken tussen de HERE en Zijn wijngaard. Stad en Ommelanden moeten het horen: 'De wijngaard van de HERE der heerscharen is het huis Israëls, en de mannen van Juda zijn de planten, waarin Hij vreugde heeft; Hij verwachtte *goed* bestuur, maar zie het was *bloed*bestuur; rechts-*betrachting*, maar zie het was rechts-*verkrachting*' (5:7). De wingerd wordt een wildernis (verg. Jer. 2:21; Hos. 10:1; Joel 1:7).

Geheel overeenkomstig deze profetische terminologie ontvouwde zich dit visioen. De waarachtige Wijnstok (Joh. 15:1) werd verworpen, buiten de legerplaats gestoten (Hebr. 13:12, 13). Nu kwam het gericht. De druiven geworpen in de grote wijnpersbak van de gramschap Gods, die getreden werd buiten de stad. (Er komt ook de lezing voor: wijnpersbak van de grote God). Druivenbloed tot over de rand heen, 1600 stadiën ver, stijgend tot aan de tomen der paarden. Bij 1600 stadiën hebben we niet aan de werkelijke lengte van Palestina te denken, doch aan die van een *bloedplas*, die buiten de poorten zich verspreidt en een straal van 1600 stadiën (± 300 km.) heeft. We moeten echter deze afstand niet modern gaan weergeven, zoals de oude afrikaanse vertaling doet: 'tweehonderd myl ver'. Het gaat om een *symbolisch* getal: $1600 = 40 \times 40$. Het getal 40 drukt een *volheid* uit. Getal van de regendagen bij de zondvloed, Mozes' verblijf op Sinaï, Elia's mars naar dezelfde berg, de verkenning van Kanaan (en daarom ook van de jaren van Israëls tocht door de woestijn) en van de tijd tussen opstanding en hemelvaart. De 'maat' van het bloed zegt hier, dat de God van zondvloed en Sinaï handelt. 'De stad' bij uitstek (Ez. 7:23) heeft het teken van Jona verworpen. Nu is zij Nineve geworden. Nu komt een zondvloed van bloed. Het dal van Josafat loopt vol. Eén rode zee. Vanuit de tempel van Ez. 47 stroomde levend water, doch hier golft rondom 'de stad', die bloed van profeten vergoot, een zee van dood bloed. Paarden en ruiters - wordt gedacht aan aanvallers, verdedigers of aan de gestalten van hoofdstuk 6? - komen er met moeite doorheen. Tot aan de tomen der paarden reikt de rode vloed (4 Ezra 15:36: En de mest der mensen zal komen tot aan de gordel der kamelen).

Ribeira (1593) heeft hier aan een beschrijving van de hel gedacht, ook wat de afmeting betreft. De afstand van 1600 stadiën is gelijk aan die van Brussel naar Parijs, zegt à Lapide (1627); ze kunnen er allemaal best in (p. 253). Het ware beter geweest, dat men in die dagen van Contra-reformatie, die veel onschuldig bloed deed vloeien, zich minder met de geografie van de hel dan met de strekking van deze symboliek had bezig gehouden. Het bloed van heiligen en profeten wordt volledig (40 maal 40) teruggevorderd. En het dal van de zoon van Hinnom ligt onderaan de muren van Jerusalem: een gehenna van bloed straft de bloedstad. *Emeq Jehosjafat*, dal waar de HERE richt (Joel 3:12).

Hemelse liturgie vóór het oordeel der schalen (15:1-8)

'En ik zag'... Nu volgt het samenvattend opschrift van een nieuw visioen. Het was een *groot* en *verbazingwekkend teken in de hemel*. Richtte bij het vorige de blik zich naar zee en land, hier trok vóór de uitstorting der schalen de *hemel* de aandacht. Evenals vóór het blazen der bazuinen, vond eerst een liturgie voor Gods troon plaats.

In de wijze van mededelen is grote overeenkomst met de weergave van 8:1 e.v. Daar, vóór de liturgie eerst: *ik zag* de zeven engelen; hun werden zeven bazuinen gegeven. Dan volgt de liturgie. Evenzo is het hier: *Ik zag*... zeven engelen, in het bezit van de zeven laatste slagen, omdat daarin de gramschap Gods voleindigd is. Daarna volgt ook een liturgie.

Het zijn *zeven slagen* (plagen): weer een teruggrijpen op de oordeelsdreiging van Lev. 26:21 en 23. De HERE had daar Israël in uitzicht gesteld, dat bij ongehoorzaamheid Hij nog *zevenmaal* harder zou *slaan*: de wraak van het verbond. Omdat het griekse woord voor 'plaag' ook 'slag' kan betekenen, kunnen we in Openb. 15:1: aldus weergeven: 'Zeven engelen met de zeven laatste *slagen*'. We spreken altijd van 'de *plagen* van *Egypte*', en daarom zal de vertaling 'plagen' wel ingeburgerd blijven. Het is echter goed om ook de betekenis 'slagen' in gedachte te houden. Plagen kan altijd nog speels lijken. Slàan laat geen speelsheid toe, doch is grimmige werkelijkheid: de rechterhand des HEREN grijpt in en slaat toe. Dezelfde Hand, die eens uitleidde uit Egypte.

Het geldt de laatste, de uiterste slagen, *waarin Gods gramschap voleindigd is*, zich ten volle uitspreekt, tot een hoogtepunt is gekomen. We hebben niet te vragen, of dit alles in deze volgorde over de geschiedenis te verdelen is, of de bazuinen I-VII en schalen I-VII aan te wijzen zijn in historische successie. Dan doen we onrecht aan deze raadselspreuken en visionaire beelden, die door compositie en climax willen doorgeven het grote thema, dat alles beheerst: de verbondswraak, Gods trouw aan Zijn woorden en de redding van 'de rest'. Het *telos*, de voleinding, waarvan Christus eerder sprak, is in zicht. 'Dan zal de voleinding gekomen zijn' (Matth. 24:14, 13). 'De toorn is over hen gekomen tot de voleinding' (1 Thess. 2:16). Dit 'einde', deze 'voleinding', treedt in bij de ondergang van Jerusalem en is op haar beurt weer een *pand*, een *garantie* voor de nog door ons te verwachten wederkomst van Christus.

Johannes zag weer *een glazen zee gemengd met vuur*. Die 'zee' ontmoetten we reeds in 4:6. We hebben aan Dan. 7:10 te denken: de stroom van vuur, die voor Gods troon opwelt. *Vuur* is door deze zee gemengd: teken van *oordeel* Gods. De omgeving van Johannes heeft overigens dit beeld begrijpelijk gemaakt. De zee is daar groen als antiek glas, maar soms roodgeplekt: de wijn-donkere zee van Homerus. We kunnen ook denken aan het in de buurt van Patmos gelegen Santorini, het antieke Thera (vandaag wel met het verdwenen Atlantis geassocieerd), waarbij nog een werkende vulkaan is, die de zee met zwavel vervult. Doch er kan meer in rekening gebracht worden. Uit het vervolg blijkt verder, dat als hier over *zee* gesproken wordt, teruggerepen wordt

1

2

naar de uittocht uit *Egypte*. Verdronk de trotse farao met al zijn volk niet in de Rode Zee terwijl de vurige pijlen van de bliksem rondvlogen (Ps. 77:18, 19)? Als hier *vuur* gezien wordt, leidt dit de gedachten tevens naar de ondergang van *Sodom*. *Nog altijd hebben de visioenen betrekking op de grote Stad, die Geestelijk genoemd wordt Sodom en Egypte*. Een zee met vuur gemengd. Bij de zee-met-vlammen stonden de *overwinnaars* over (eigenlijk: uit, nl. de macht van) het *beest*, zijn *beeld* en het *getal van zijn naam*. Achter 'beeld' en vóór 'getal' hebben verschillende handschriften en de TR nog: 'Zijn kenteken' (*charagma*). Wie overwint... zo klonk het telkens in de zeven Woorden. Nu hier van *overwinnaars* sprake is, dienen we aan die beloften terug te denken. Het 'overwinnen' daár, staat niet los van de openbaring over het wilde dier. De beloften daár worden verduidelijkt door wat Johannes nu zag. Hij zag wéér de grote schare, de 144000, de kerk, die 'volhardde tot het einde', de vol-einding, het *telos*. De visioenen van hoofdstuk 7, 13 en 14 lenen kleuren voor deze tekening. Het blijkt, dat de satanische macht niet getriomfeerd heeft, al werd de kerk zichtbaar overwonnen (13:7). Hier staan de overwinnaars aan de oevers van de glazen zee. Het is, alsof de uittocht, de doortocht pas heeft plaats gehad. Rahab, de Egyptische zeedraak, is in het water doorboord, paard en ruiters zijn verdronken in bloed. Een nieuwe exodus vond plaats en daar hoort een *nieuw gezang* bij, een bevrijdingslied.

Zagen we in 5:8 de cithers nog in de hand der *engelen*, hier heeft de kerk evenals in 14:2 de muziekinstrumenten van David. Ze dragen de *cithers Gods*. In 1 Thess. 4:16 is sprake van de *bazuin Gods*, die bij Christus' wederkomst zal slaan. In 1 Kron. 16:42 is sprake van instrumenten voor *liederen Gods*. De *KV* en *NV* vertalen: 'ter ere Gods'. Dit zal ook wel hier de bedoeling zijn: cithers, gewijd aan de hemelse dienst van God. We zien, hoe de kerk haar definitieve positie gaat innemen. De engelen hebben niet meer het monopolie de cithers Gods te mogen hanteren; deze worden ook aan de kerk uitgereikt.

Bij citherspel past *gezing*: de grote schare heeft het 'nieuwe lied' geleerd. Nu ze het lied kende, mocht zij zichzelf begeleiden met de cithers Gods. En de naam van het lied, dat aangegeven werd: *het gezang van Mozes, de knecht Gods, en het gezang van het Lam*. Twee gezangen van Mozes zijn ons bekend (Ex. 15 en Deut. 32), oden die ook in de erediensten van de synagoge en de eerste christelijke kerk gezongen werden. Omdat gezinspeeld wordt op de doortocht door de Rode Zee, moet allereerst gedacht worden aan het gebeuren van Ex. 15. Doch de inhoud van het lied in Openb. 15 herinnert tweemaal aan Deut. 32:4. Uit het feit, dat hier slechts één lied volgt, kunnen we concluderen, dat niet van twee liederen sprake is: dat van Mozes en dat van het Lam. Het verbindende 'en' is *aanvullend* en *verklarend* bedoeld. Eén gezang wordt aangegeven, doch dit wordt getypeerd door *Mozes*, de middelaar en verlosser van het oude verbond en het *Lam*, de Middelaar en Verlosser van het nieuwe verbond. Het éne lied heeft niet alleen Mozes en Christus tot auteur, doch ook *de door hen gewerkte verlossing* tot inhoud.

Voor ons verstaan van de heilshistorie en de liederen in de Schrift is de dubbele benaming van deze ode van grote betekenis. 'Het Lied van Ex. 15 is type en aanvang van het lied des Lams' (S. Greijdanus, *KV*, p. 236). Mozes, de *dienstknecht Gods* (Ex. 14:31; Num. 12:7; Deut. 34:5; Joz. 1:2, 7; 8:31; 14:7;

3, 4

22:2, 5; Ps. 105:26; Mal. 4:4; Hebr. 3:5) was het instrument in de hand des HEREN om een *begin* te maken met de verlossing van Israël. Als knecht, gevolmachtigde Gods, trad hij op en leidde het volk uit het slavenhuis. Daarom kon hij onder begeleiding van Mirjam en de vrouwen een begin maken met het zingen van het zegelied, daar aan de oevers van de Rode Zee. Het is bij de joden een paaslied en een sabbathslid geworden en de christelijke kerk nam het als canticum van de synagoge over.

De verlossing door de hand van Mozes was niet de *definitieve* verlossing. De Rahab, de draak, de wilde Leviathan, was nog niet geheel verslagen. Israël kwam nog niet in de volledige rust. De vijand ging nog voort de overigen van het vrouwenzaad aan te vallen. Van Mozes af heeft de HERE daarom een reeks *knechten* gegeven als verbondsorganen. Zij allen konden de verlossing niet tot een einde brengen. Dat moest *de* Knecht des HEREN doen, die zich als een lam ter slachting liet leiden (Jes. 53:7), het Pascha van onze verlossing (Melito, *PP* 69, 103), Jezus Christus. Hij voleindigt Gods verlossingen, de heilshistorie mondt in Hem uit. Daarom richten alle liederen der Schrift zich sinds Mozes op Hem. Enerzijds is telkens te constateren, dat menig lied, menige psalm, teruggrijpt naar de liederen van Mozes. Het koningschap des HEREN waarmee het lied van Ex. 15 eindigt, klinkt door in vele psalmen, ook in het lied van Openb. 15.

Hoe dikwijls wordt verder de in het tweede gezang van Mozes (Deut. 32) gebezigde naam voor God ('de Rots') in de Psalmen aangehaald: 'Hij is mijn Rotssteen en in Hem is geen onrecht' (Ps. 92:16). Hoe wordt zowel in het canticum van Hanna als in Openb. 15 de echo van het tweede lied van Mozes vernomen! Maar anderzijds: de liederen der Schrift zien niet alleen *terug* naar de oden van Mozes, doch zij zien met die van Mozes ook *vooruit* naar het Lam, dat Mozes' lied een rijkere 'vervulling' geven zal.

Het eerste beest kwam uit de zee. Hier staan de overwinnaars over dat ondie. Het Lam is de Bewerker van de uittocht uit de zee en door Zijn kracht konden ze het beest overwinnen. Daarom zingen ze het lied van Mozes, onder wie de eerste exodus plaats vond (1 Cor. 10:2). Tegelijk is dit het lied van het Lam door wie de definitieve exodus gerealiseerd werd.

De inhoud van dit lied wordt gevormd door een mozaïek van citaten, die gezamenlijk een schone eenheid vormen. Uit de oden van Maria en Zacharias weten we, dat in die tijd vaak in liederen Schriftgedeelten aangehaald werden. De *Qoemraan*-literatuur geeft er eveneens bewijzen van. Het volgende overzicht wil de samenstelling duidelijk maken.

Groot
en
verwonderlijk
Uw werken,
HERE,
God, de Almachtige.
Rechtvaardig en waarachtig
Uw wegen,

Groot zijn de werken des HEREN; Ps. 111:2.

Wonderbaar zijn Uw werken; Ps. 139:14.
Verg. Ps. 111:4; 86:10; Ex. 15:11; 34:10.

Amos 3:13; 4:13 (LXX).
Omdat al Zijn wegen recht zijn,...
rechtvaardig en waarachtig is Hij;
Deut. 32:4; verg. Ps. 145:17; 33:4.

Koning der natiën.	Koning der natiën; Jer. 10:7.
Wie zou niet vrezen, HERE,	Wie zou U niet vrezen? Jer. 10:7. Verg. ook Ex. 15:18; Ps. 74:12; 95:3; 99:1; 145:1.
en Uw naam verheerlijken?	Alle natiën... zullen Uw naam eren; Ps. 86:9; verg. Mal. 1:11.
Want Gij alleen: de Trouwe;	Er is niemand heilig gelijk de HERE; 1 Sam. 2:2 (lied van Hanna).
want al de natiën zullen komen en aanbidden voor Uw aangezicht.	Alle natiën... zullen komen en zich voor Uw aangezicht neerbuigen; Ps. 86:9. Verg. Openb. 3:9; Ps. 22:28; Jes. 2:3; 43:4; 45:14; 49:23; 60:14; Jer. 16:19; Micha 4:2; 7:17; Zach. 8:22; Mal. 1:11; 2:2.
Want Uw rechtvaardige daden (gerechtigheden) zijn openbaar geworden.	De HERE... heeft Zijn gerechtigheid geopenbaard voor de ogen der natiën; Ps. 98:2.

De Sinaiticus en andere handschriften lezen in het begin van het lied evenals de TR: 'Wie zal U niet vrezen?'

De TR spreekt verder van 'Koning *der heiligen*', terwijl een correctie op de Sinaiticus en o.a. de Vulgaat en de syrische vertaling lezen: 'Koning *der eeuwen*' (verg. 1 Tim. 1:17 en Jer. 10:10).

Omdat in Jer. 10:7 'Koning *der natiën*' na: 'Wie zal U niet vrezen?' volgt, kan de lezing: 'Koning *der natiën*' aanspraak op oorspronkelijkheid maken, en dit te meer daar in het vervolg 'de natiën' wéér genoemd worden.

De zang is een *koningshymne* en daarin is zij een voortzetting van het lied van Ex. 15 en Deut. 32. De heilsgeschiedenis schrijft verder naar de ontplooiing van het koningschap Gods over alle volken. Daarin blijven de werken en wegen des Heren groot, verwonderlijk, rechtvaardig en betrouwbaar (waarachtig). De HERE houdt zich aan Zijn verbond.

1. Het gebruik van de zin: 'Wie zou U niet *vrezen*?' valt op en herinnert weer aan de naam voor de 'heidenen', die de synagoge bezochten: '(God)vrezenden' (verg. Openb. 11:18). We herinneren aan het feit, dat vele van deze Godvrezenden via de synagoge de weg tot de kerk hadden gevonden.
2. Er is tevens sprake van de bedevaartstocht der natiën naar de troon des Heren. Sinds pinksteren zag de kerk de vervulling van de oude profetieën. De eertijdse 'vreemdelingen' in de synagoge werden huisgenoten in het koninkrijk Gods, volle burgers van het hemelse Sion. De Schrift zag vantevoren, dat God de 'heidenen' uit het geloof rechtvaardigt (Gal. 3:8).
3. Het slot van het lied spreekt van de rechtvaardige daden, *de gerechtigheden van Jahweh* (Richt. 5:11; 1 Sam. 12:7; Dan. 9:16; Micha 6:5; telkens in een verbondskontekst!). Deze zijn *openbaar* geworden. Dit spreekt van de gerechtigheden waarmee de Here Zijn bruid bekleedt. In Openb. 19:8 zullen we in een ander lied van een grote schare dezelfde term *dikaïomata* tegenkomen. De rechtvaardigheid door het geloof wordt hier aangeduid. Echter dienen we dit woord uit te leggen tegen de achtergrond van Openbaring. Als de Here Zijn gemeenten rechtvaardigt, gaat Hij aan haar kant staan en kiest positie tegen hen, die zich joden noemen en het niet zijn. In de rechtvaardiging is dus het gericht over het afvallig verbondsvolk mede inbegrepen (Rom. 11:8-10).

Wat in dit lied naar voren komt, vertoont treffende overeenkomsten met het mysterie dat Paulus in Rom. en Gal. onthult. Het einde van Rom. 11 loopt uit op een lofzang, waarin ook de wegen Gods ter sprake komen. Hoe ondoorgrondelijk zijn Zijn beschikkingen en hoe onnaspeurlijk zijn *Zijn wegen* (vs. 33). In het voorgaande heeft Paulus de vraag of er *onrechtvaardigheid* bij God is, heftig ontkend (Rom. 9:14 e.v.). Treffend komt dit overeen met Openb. 15:3: '*Rechtvaardig* en waarachtig zijn *Zijn wegen*'. Paulus heeft het oordeel over Israël dat niet wilde geloven gememoreerd. Hij heeft echter gewezen op de rest, het overblijfsel naar de verkiezing, de 'zevenduizend', die er in de tegenwoordige tijd onder de joden gebleven waren (Rom. 11:1-5). Hij sprak ook over de volheid der heidenen, die binnengaat en ingeënt wordt op de oude stam van Israël (Rom. 11:25, 16-24). Het lied van Openb. 15 wordt gezongen door een schare die uit de honderdvierenveertigduizend zal samengesteld zijn en dus de signatuur van het verbondsvolk Israël (12 x 12 x 1000) draagt. Aan de andere zijde roepen het woord 'vrezende' en 'rechtvaardigmakingen' benevens het vuur in de zee de associatie aan rechtvaardigend verbondsgericht op. Tenslotte komt het zicht op de volken naar voren in de verwachtingen van de komst der natiën om voor des Heren aangezicht te aanbidden. De HERE heeft Zijn gerechtigheid geopenbaard *voor de ogen der natiën* (Ps. 98:2).

Samenvattend kunnen we zeggen, dat dit lied de lof van de God van het verbond en Zijn koninklijke heerschappij in Christus verwoordt. Dit geschiedt vrijwel uitsluitend in psalm-taal, maar komt overeen met wat bv. Paulus leerstellig naar voren brengt.

Na het verlinken van dit lied introduceert de TR de volgende zin met: 'Zie!' Iets opmerkelijks komt. *Het heiligdom van de tent van het getuigenis in de hemel werd geopend*. We kunnen ook vertalen: de tempel, *namelijk* de tabernakel van het getuigenis in de hemel (genitivus epexegeticus). De bedoeling is duidelijk: De tent uit de woestijn en de latere tempel waren één en zijn één in de hemelse tempel die beider trekken in zich verenigt. De historie van het verbond is wel te onderscheiden in *fases*, doch de *substantie* van het verbond is steeds gelijk, omdat de HERE in Zijn tempel gelijk blijft: het aardse heiligdom was slechts afschaduwing van het hemelse.

Dat hier speciaal van de tent van het *getuigenis* sprake is, hoeft niet te verbazen. Hoe vaak wordt in Openbaring in het kader van het verbond niet van 'getuigen' en 'getuigenis' gerept? In de tent/tabernakel klonk Gods *getuigenis*. Het was de 'tent van samenkomst' (bv. Num. 16:42; 17:4), doch tegelijk -'tent van het *getuigenis*' (Num. 1:50 e.v.; 9:15; 17:7 e.v.; 18:2). Volgens Noordt zij (*KV* op Num. 17:7) wordt van 'tent van de getuigenis' gesproken, omdat 'de twee tafelen der getuigenis' in de ark waren gelegd, die op zijn beurt weer 'ark van de getuigenis' heet (Ex. 25:22 e.v.; 30:6 e.v.; 39:35). *Getuigenis* is de *leer* van het verbond, de onderwijzing des HEREN. Hierbij is óók te denken aan de rechterlijke aanklacht, die van de verbondswet (= 'getuigenis'; zie Ex. 25:16) van de Grote Koning uitgaat, als deze overtreden wordt. Vanuit de tent werd getuigd tégen Israël. Juist bij het verhaal over de opstand van Korach c.s. wisselt de term 'tent van samenkomst' af met die van 'tent van het getuigenis'.

Nu over *het lied van Mozes* gesproken wordt, is een herinnering aan *getuigen* op zijn plaats. Immers: Mozes moest zijn laatste lied leren aan de kinderen Israëls, 'opdat dit lied Mij tot *getuige* zij *tegen* de kinderen Israëls' (Deut. 31:19). 'Wanneer vele rampen hen treffen, dan zal dit lied *getuigenis* afleggen, want het zal in de mond van hun nageslacht niet verstommen' (Deut. 31:22). In Johannes' dagen was Mozes' lied dank zij de sabbathsliturgie onder de jo-

den zeer bekend. Men exegetiseerde het echter geheel en al verkeerd, paste het op de heidenen toe en zag niet in, dat het tegen Jesjurun, Israël zélf gericht was. Mozes' lied getuigde nog op de aarde, maar God gaf een geest van diepe slaap, ogen om niet te zien en oren om niet te horen (Rom. 11:8; Deut. 29:4). Van 'de weg' des Heren en der kerk sprak men kwaad (Hand. 9:2, 19; 13:14; 19:9, 23; 22:4; 24:22). Had Mozes' lied in de hemel geklonken aan de vooravond van de gerichten als een dreunend *ja* op de 'wegen' des Heren, nu gaat de tent van het getuigenis open, de gerichtsengelen komen uit de tempel: *Mozes' lied gaat werkelijkheid worden*. Een God van trouw, zonder onrecht, rechtvaardig en recht is Hij (Deut. 32:4; verg. Openb. 15:3). 'Mij komt de wraak toe en de vergelding,... want de dag van hun verderf is nabij' (Deut. 32:35). Gods 'rechtvaardigmakingen' worden openbaar. 'Want de HERE zal recht doen aan Zijn volk en zich ontfemen over Zijn knechten' (Deut. 32:36). In het gericht over vleselijk Israël gaat de HERE *ja* zeggen tot Zijn kerk, de erfenamen van de beloften aan Israël.

Voor we nu op de uitvoerders en uitvoering der gerichten letten, willen we nog een opmerking maken over de climax, die ook in dit erediensvisioen te zien is. Het moet toch wel opvallen: bij de liturgie vóór het verbreken der zegelen en het blazen der bazuinen kwamen *de gebeden der heiligen* aan de orde. Hierbij traden de *engelen* als liturgische geesten actief op; alle aandacht concentreerde zich op de oudsten, die als priesterlijke figuren celebreeerden. Thans is wel van gerichts-engelen sprake, maar de liturgie wordt geheel en al door de *kerk* verzorgd. *Zij is bezig de haar toekomende plaats te bezetten*. Na de door de kerk gezongen zegelieder van 7:10 en 12:10-12 klinkt hier de *derde* liturgische Koningshymne vóór de uitstorting der uiterste slagen. 'Geeft grootheid aan onze God' (Deut. 32:3).

De 'boden', die Johannes zag, waren ambtelijk als *priesters* gekleed: in linnen en hooggegord. De *gordel* was van *goud* en sprak van hun verhevenheid. In Dan. 10:5 is de hemelse verschijning eveneens in linnen gekleed en omgord met een gouden gordel (zie verder bij Openb. 1:13).

Als Johannes hen beschrijft als *dragende de zeven slagen*, geeft hij de toestand weer, die hij later zag. We hebben het ons zó voor te stellen, dat Johannes *eerst* de opening van de tempel ziet. Het voorhangsel wordt teruggeschoven. Hij schouwt de troon en de wezens daaromheen. *Daarna* ziet hij de uitreiking der schalen aan de engelen. *Tenslotte* ziet hij ze uit de tempel treden om hun gerichtswerk te voltrekken. Inzake de vertaling 'schalen': zie bij 5:8.

Van de gramschap Gods was ook in het vorige reeds sprake (14:8, 10) in verband met de *wijn* der gramschap. Wij hebben daarom bij deze uitdrukking 'schalen vol van de gramschap Gods' te denken aan schalen, gevuld met *de wijn der gramschap Gods*. De schaal is een ritueel voorwerp, dat voor het plengen werd gebruikt. In het visioen van 14:19 en 20 is *wijn* symbool voor *bloed*. We kunnen hier aan de betekenis 'wijn' vasthouden, als we tegelijk de *grimmige* zin ervan verstaan. Nu geschiedt het *omgekeerde* van het heffen van de kelk des heils op het pascha. Dat van de gramschap van de God, *die leeft tot in de eeuwen der eeuwen* gesproken wordt, accentueert het oordeel. Hier is geen ontkomen meer aan. Zijn toorn omspant alle tijden.

Onmiddellijk na de overhandiging der schalen vulde de tempel zich met *rook*

6, 7

8

vanwege de heerlijkheid Gods en vanwege Zijn kracht. De *doxa*, de *kebood Jahweh*, werd weer zichtbaar. Niemand kon meer het tempelhuis betreden, totdat de zeven slagen der zeven boden voleindigd zijn.

De traditionele exegetische heeft hieruit afgeleid, dat *voorbidding onmogelijk* geworden was. Greijdanus: 'De genadetijd was geëindigd. God had Zijne barmhartigheid door toorn toegesloten (Ps. 77:10). Het is de gedachte van Jer. 15:1; Ez. 14:13-20; 1 Thess. 2:16' (*KV*, p. 238). Wat de laatste tekst betreft: deze verwijzing klemmt. De toorn is over de joden gekomen 'tot het einde', tot de voleinding toe. In zoverre onderstrepen de andere teksten deze gedachte. Bedacht moet echter worden, dat de *hemelse* tempel niet het centrale punt voor de *joden*, doch voor de *kerk* was. De wolk, die verschijnt, wil niet zeggen, dat God de gebeden van de kerk niet verhoort. Die gebeden hadden immers de uitvoering van het gericht mede bewerkt. Bovendien: in de verbondshistorie had God door de neerdaling in de wolk juist een *garantieteken* gegeven, dat Hij de gebeden metterdaad zou *horen*. We lezen, dat na de bouw van de tabernakel Mozes de tent der samenkomst niet kon binnengaan, 'want de *wolk* rustte daarop en de heerlijkheid des HEREN vervulde de tabernakel' (Ex. 40:35). Na de eerste officiële ambtsdienst van Aaron verscheen de heerlijkheid des HEREN aan het gehele volk. De 'wolk' kwam uit de tabernakel: 'En er ging vuur uit van de HERE en dit verteerde op het altaar het brandoffer en de vetstukken; toen het volk dat zag, juichten allen en wierpen zich op hun aangezichten' (Lev. 9:23, 24). De wolk dus als teken, dat het offer(gebed) *aanvaard* was. Evenzo vervulde de wolk de door Salomo gebouwde tempel na de inwijding; 'zodat de priesters niet konden blijven staan om dienst te doen, want de heerlijkheid des HEREN had het huis des HEREN vervuld' (1 Kon. 8:10, 11; verg. Ez. 44:4). Juist na deze manifestatie Gods gaat Salomo zegenen en bidden! *De wolk is voor de kerk een teken van de vrijmoedigheid om in te gaan in het hemelse heiligdom*. Zou de wolk, de heerlijkheid Gods *weggaan* uit de tempel, zoals in Ez. 10:18, dan zou dit spreken van gestremde gebeden. Het vervuld worden van de tempel Gods met de wolk in Openb. 15:8 spreekt daarom niet van een onmogelijkheid om te bidden, maar juist van *gebedsverhoring*. Straks gaat het altaar als plaats van de samengebalde gebedsmacht der kerk, waar de 'rook' van de reukwerken van opstijgt, dit ook beamen (16:7). Het is altijd weer de Schrift zelf, die ons bij de exegetische van Openbaring de weg wijst.

Wel is te bedenken, dat de 'wolk'-van-rook over heil, doch tevens over *onheil* spreekt. Rook wijst op vuur. Reeds bij de Sinai-openbaring was sprake van rook (Ex. 19:18; verg. Jes. 4:5; 6:4; Ps. 18:9). Onze God is een verterend vuur. Nadab en Abihu, de twee zonen van Aäron, hebben dat op de dag van hun priesterwijding op een verschrikkelijke wijze ervaren (Lev. 10:1-3). De rook wijst in ons visioen op het oordeel, dat op het punt staat los te branden over de afvallige kerk.

Mogelijk is ook nu, evenals in 11:19 gezinspeeld op het synagogale openen van de thoraschrijn door het wegschuiven van het 'voorhangsel'. Dat was een hoogtepunt in de dienst en sprak van Gods genade. Maar hoe bedroog de synagoge zich. Als God Zijn tempel zou openen, zou het *gericht* zich een weg zoeken in rokende vergelding.

De zeven schalen (16:1-21)

1-21

Psalm 69 is een psalm, die in de Schrift een grote rol speelt. Hij spreekt van Christus, die zonder oorzaak gehaat (Joh. 15:25), om de ijver voor Gods huis verteerd werd (Joh. 2:17) en azijn te drinken kreeg; hij spreekt van de smaad van de Christus (Ps. 69:10b; Hebr. 11:26; Rom. 15:3). Hij spreekt ook van de messiaanse vergelding (Rom. 11:9, 10). Met name Openb. 16 is niet los te denken van Psalm 69:25:

*Stort over hen Uw gramschap uit,
en de gloed van uw toorn achterhale hen.*

Wie een huidige beschrijving van het joodse pascha leest, ontdekt in dit verband iets merkwaardigs. Het is gebruikelijk om wanneer in de liturgie 'bloed en vuur en rookzuilen' (Joel 2:30; verg. Hand. 2:19!) en de tien plagen in Egypte genoemd worden, een druppel uit de gebruikelijke beker met wijn op de grond te laten vallen (E.D. Goldschmidt, p. 23). Deze gewoonte is stellig oeroud en de verscheidenheid der joodse verklaringen bewijzen, dat men de bedoeling ervan zich niet meer bewust is. De een denkt aan een vèr van zich werpen van onheil, de andere aan een verminderen van de feestvreugde door symbolisch wat wijn te sprenkelen bij de gedachte aan de ondergang der egyptenaren, een derde aan een offerhandeling. Vanuit Psalm 69:25 krijgt dit gebruik echter een heldere belichting. Het op de grond laten vallen van druppels wijn tijdens de vermelding van de plagen en hun afkortingen symboliseert *het uitgieten van Gods beker des toorns* (H. Kosmala, p. 185). De 'kelk des heils' tijdens het pascha was dus *tegelijk* een 'kelk des onheils', symbool van messiaanse verlossing en messiaans gericht. Aan het eind van de *pesach haggadah* vinden we dan ook Ps. 79:6 en 7 aangehaald: 'Stort Uw grimmigheid uit over de volken, die U niet kennen en over de koninkrijken, die Uw naam niet aanroepen, want zij hebben Jakob verslonden en zijn woonsteden verwoest', en: Ps. 69:25: 'Stort over hen Uw gramschap uit' (soms eveneens Klaagl. 3:66). Deze 'vloeken' werden na de derde beker (kelk des heils, beker van verlossing genaamd) uitgesproken (associatie van beker en uitstorten) (E.D. Goldschmidt, p. 24, 78, 79). Tijdens het reciteren ervan pleegde men de deur geopend te houden (Zie, Ik heb voor u een geopende deur gegeven: de kracht van het gebed!). De associaties met Openbaring liggen hier voor het grijpen. Deze indruk wordt nog versterkt, als we niet alleen de herinnering aan *Egypte*, doch ook aan *Sodom* (verg. Openb. 11:8) in de *haggadah* van pasen vinden: 'Door toorn getroffen ging Sodom in de vlammen op tijdens Pasen'. Omdat Lot mazzooth bakte (Gen. 19:3), zou Sodom op *pasen* verwoest zijn volgens de rabbijnen (E.D. Goldschmidt, p. 97).

Ten aanzien van de bewering, dat het reciteren van deze teksten aan de vervolgingen tijdens de middeleeuwen toegeschreven moet worden, heeft Kosmala terecht gewezen op de overeenstemming tussen Openb. 16 en de grondidee der *haggadah* van pasen. Deze overeenkomst is frappant, wijl in Openb. 16 van uitgieten van schalen, ja van de 'beker' gesproken en eveneens op Psalm 69 en 79 teruggegrepen wordt. Men kan moeilijk aannemen, schrijft Kosmala, dat de joodse *haggadah* haar grondgedachte aan een joods-christelijke apocalyps ontleend

heeft. Veeleer zijn deze gedachten oud-joods geloofsbezit en ongetwijfeld daterend van vóór het optreden van Christus. De nieuw-testamentische geschriften kennen ze en gaan uit van de bekendheid ermee (p. 186).

Uit het Nieuwe Testament blijkt, dat de kerk ook de verbinding tussen pascha en Ps. 69 zag, maar deze verbinding *via Christus* voltrok. Dit hield in, dat Christus erkend werd als de Vervuller van deze Psalm. *Enerzijds*, doordat Hij het daarin vermelde lijden op zich nam. Hem werd azijn toegereikt (Ps. 69:22; Matth. 27:48; Marc. 15:36; Joh. 19:29) en dit was werkelijk geen lafenis, doch een verhoging van Zijn lijden. Men haatte Hem zonder oorzaak (Ps. 69:5; Joh. 15:25). De ijver voor Gods huis werd oorzaak dat men Hem verteerde (Ps. 69:10; Joh. 2:17). De kerk heeft Ps. 69 vanuit Christus, die leed, verklaard. *Anderzijds* echter heeft de kerk de *vloeken* in deze zelfde Psalm betrokken op de door de verhoogde Christus uitgeoefende *verbondswraak*. Dat geschiedt reeds vóór pinksteren. Petrus past in verband met de bestaande apostelvacature Ps. 69: 26 op *Judas* toe: Zijn kamp worde woest. Paulus hanteert Ps. 69: 23 en 24 wanneer hij spreekt over *de verharding van Israël*. Hun tafel worde tot een strik en een net, en tot een aanstoot en vergelding voor hen. Laten hun ogen verduisterd worden... Opmerkelijk is, dat na de teksten, die Paulus aanhaalt, volgt: Stort over hen Uw gramschap uit (Ps. 69:25). *Tussen het geven van de edik aan Christus en het uitgestort worden van plagen over Jerusalem bestaat een oorzakelijk verband*. Wat volgens de joodse leer de heidenen zal treffen, zoals op het pascha beleden werd, zal nu op hun eigen hoofd terecht komen, daar zij het Lam van pasen verwierpen. Wreek zeventvoudig Uwer knechten bloed... (Ps. 79:6, 10, 11). Het Lam slaat de paschavierders met hun eigen paasliturgie.

Wanneer we verder letten op de nabijbelse christelijke literatuur, dan vinden we deze zelfde lijn ten aanzien van Psalm 69. Evenals de joden heeft de christelijke kerk *juist op het paasfeest* deze psalm gehanteerd, maar dan tegen de synagoge. De quartadecimaanse gewoonte, waarbij de kerk pasen op dezelfde dag als de joden vierde, een gewoonte die in het gebruik van de moederkerk te Jerusalem kan wortelen, heeft dit in de hand gewerkt en bevestigd. Melito zegt in zijn paaspreek, dat het feest der ongezuurde broden *bitter* wordt voor de joden, omdat ze Christus doodden tijdens het grote feest. 'Bitter voor u de gal, die gij bereidde' (PP 92, 93; verg. 79, 80). In de *Oracula Sibyllina* vinden we dezelfde gedachtengang. Met het geven van gal en edik wordt de verwoesting van Jerusalem in verband gebracht.

'Bittere Galle zur Speise und brennenden Essig zum Tranke
Flossen ihm ein die Unholde in masslos grausigem Wüten
Denn wenn Israels Volk einheimst die Ernte des Frevels,
Dann schleppt Haufen von Silber und Gold ein römischer König
Trotzig hinweg'.

'Dir, sodomitische Land, allein sind Leiden beschieden:
Deinem Gebieter und Herren verstiessest du feindlichen Sinnes,
Als er im Fleische erschien; aus spitzigen Dornen geflochten,
Drücktest du ihm die Krone aufs Haupt zu frevelem Tranke
Hast du ihm Galle gemischt: das bringt dir bitteres Leiden' (VI, 21-25).

In een aan Hippolytus (± 170-235) toegeschreven fragment van zijn bewijsvoering tegen de joden wordt Ps. 69 breed uitgewerkt. Gevraagd wordt waarom de tempel verwoest werd. Om het maken van het gouden kalf, de afgoderij of het doden der profeten? Daarvoor zou vergif-

fenis te verkrijgen zijn. Het was omdat de Zoon van de Weldoener gedood werd. Hippolytus citeert dan Ps. 69:28 en 29 en accentueert dat hier niet Mattheüs of Paulus spreekt, maar 'David, uw gezalfde'. Bij Augustinus, *De Civ. Dei* XVII, 19 vinden we eenzelfde hantering van Ps. 69. De vloeken van Ps. 69 worden op de joden van toepassing omdat ze Christus gal en edik gaven.

In de Goede Vrijdag-liturgie van de oosters-orthodoxe kerk vinden we verder een herhaaldelijk verwijten aan het adres der joden, dat ze voor het ontvangen manna aan Christus gal teruggaven. Deze - aan Melito herinnerende - trek vinden we ook in de Goede Vrijdag improprieën van de westerse kerk. (Zie *PV*). 'Ik heb u gespijzigd met water van verlossing uit de rots, maar gij hebt Mij gal en azijn laten drinken'. Het kan duidelijk zijn, dat Ps. 69 in het christelijke pascha, dat zich opstelde tegenover dat van de synagoge, een grote rol speelde. Dat dient bij de uitleg van Openb. 16, meer dan geschied is, in rekening gebracht te worden.

I. Johannes hoorde het commando uit de tempel: *Kom en giet de zeven schalen van Gods gramschap op het land uit!* Bij de TR ontbreekt vóór 'schalen' het telwoord. Wij zullen weer hebben te denken aan de 'wijn van Gods toorn' als inhoud der schalen. En 'het land' is het Land Israël. Zef. 3:8 sprak van het uitgieten van Gods gramschap over Jerusalem. De paas-vloeken (Jer. 10:25; Ps. 79:6; 69:25) worden nu toegepast op Israël zelf! Wijn was een belangrijk ingrediënt op het joodse paasfeest. Nu wordt echter door het Lam de kelk des onheils uitgestort.

Pascha inversum.

Resultaat van schaal I: *boosaardige zweren* aan de dragers van het monogram van het beest en de vereerders van zijn beeld.

II. De tweede uitgegoten schaal werd geworpen op de zee. Resultaat: *bloed als van een dode*. Nu was het niet meer 1/4 (als bij het breken der zegels) of 1/3 (als bij het blazen der bazuin); alles in de zee stierf. Alle 'levende ziel' (Sinaiticus en TR), 'alle ziel des levens' (o.a. Alexandrinus)

III. De derde schaal werd uitgestort op de *rivieren en bronnen der wateren*. Resultaat: weer bloed.

De overeenkomst tussen het schalen- en bazuinen-gericht is duidelijk zichtbaar. Eveneens het pascha-motief van de 'egyptische plagen':

Bazuin	Egypt. plaag	Schaal	Egypt. plaag
I. <i>Op land</i> hagel, bloed en vuur geworpen. 1/3 van land, bomen en gras verbrand.	I. water in bloed veranderd. IX. hagel en vuur.	I. <i>Op land</i> zweren	VI. zweren
II. <i>In zee</i> brandende berg ge- worpen. 1/3 van zee <i>bloed</i> . 1/3 van schepselen en sche- pen gaat te gronde.	I. water in bloed veran- derd.	II. <i>In zee</i> <i>bloed</i> Alles gaat te gronde.	I. water in bloed veranderd.
III. <i>In rivieren</i> <i>en bronnen van wa- teren</i> valt brandende ster. 1/3 van wa- teren alsem.	verg. I	III. <i>In rivieren</i> <i>en bronnen van wa- teren</i> bloed.	I. <i>water in bloed</i> <i>veranderd</i>

1, 2

3

4

Het blijkt ook, dat tussen de *plaatsbepaling* der gerichten van bazuinen en schalen een overeenkomst op te merken is. In het oordeel wordt de ganse menselijke existentie aangegrepen: land, zee, waterbronnen. De vloek van Lev. 26, telkens in de profetieën gememoreerd, wordt werkelijkheid: openbaring van de gramschap van het Paaslam. Tot onze ontroering constateren we: dit is de liturgie van het 'omgekeerde' pascha (*pascha inversum*), door engelenhand uitgevoerd.

Evenals bij de Woorden, zegels en bazuinen wordt ook nu weer het zevental gebróken. Hier in 3 + 4. Er volgt immers een kort gedeelte, dat aansluit bij de laatste slag en de hemelse reactie weergeeft. Niet onbewogen werd er meegeleefd door de engelen en kerkleden. Zij waren zeer begerig om Gods gerichtsdaden te zien. Nu deze gekomen waren lieten ze hun instemming vernemen. Voor de engelen treedt representatief de 'engel der wateren' op. Het 'altaar' vertegenwoordigt de kerk, die om recht schreeuwde.

De TR heeft hier: 'En ik hoorde *een andere uit* het altaar zeggen'. Hier is dan niet aan een andere stem, maar aan een andere *engel* gedacht. Andere tekstgetuigen hebben: 'een stem uit het altaar'. De lezingen kunnen veroorzaakt zijn doordat men het vreemd vond dat het altaar zelf zou spreken en daarom aan het verduidelijken ging.

A. *De engel der wateren*, d.w.z. de engel die over de wateren beschikking had:

Rechtvaardig zijt Gij, (TR: + Here) de Zijnde en Die was,
(TR: + en)
de Goedertierene (Trouwe) (verg. 15:4),
dat Gij aldus vonnis geveld hebt,
want het bloed van heiligen en profeten hebben zij vergoten,
en Gij hebt aan hen bloed te drinken gegeven.
Waardig zijn zij het! (TR: Want zij zijn het waardig!).

B. *Het altaar*, d.w.z. de zielen onder het altaar:

Ja, Here God, Almachtige,
waarachtig en rechtvaardig zijn Uw oordelen (strafgerichten).

De engelenwereld (A) en de kerk (B) lieten zich dus op gelijke wijze horen. We vinden weer aansluiting bij het begin van Mozes' laatste lied (Deut. 32:4: 'Rechtvaardig en waarachtig is Hij') en Psalm 79:3 en 6 ('Zij hebben hun bloed als water rondom Jerusalem vergoten, en er was niemand, die hen begroef [verg. de twee getuigen!]. Stort Uw grimmigheid uit over de heidenen, die U niet kennen'). Er is kerk-moord gepleegd. Bloed der 'twee getuigen' is gevloeid. Hun lijken onbegraven... Nu zien engelenwereld en kerk Gods oordeel, prijzen God en knikken instemmend *ja*. God is *hosios*, Hij is de Heilige, Getrouwe en Goedertierene, die aan Zijn verbond vasthoudt, Zijn eden nakomt en dit juist in de 'slagen' tot uiting brengt. 'Ons Paaslam is voor ons geslacht' (1 Cor. 5:7), doch dit komt nu uit in de felheid der *egyptische* oordelen over 'Sodom en Egypte', 'Van hun eigen bloed zullen zij dronken worden als van jonge wijn, en al het levende zal weten, dat Ik de HERE, Uw Redder ben en Uw Verlosser, de Machtige Jakobs' (Jes. 49:26).

Bij dit alles dient de typologie inzake de exodus in het oog gehouden te worden. Zoals in Egypte water in bloed veranderd werd, zo deed de derde schaal bloed drinken.

IV. De vierde slag treft de *zon*. Verschrikkelijke hitte is ervan het resultaat. Aan de zon wordt volmacht gegeven het leven niet meer te koesteren, maar te verschroeien. Beking, luisteren naar de profetie, zich realiseren, dat *nu* de verbondswraak van Lev. 26 en de dreiging van al de profeten zich voltrekken, wordt niet gevonden. Eerder lastering van de naam van God, die bevoegdheid had over de slagen. Geen beking, geen 'geven van heerlijkheid', geen erkenning van Zijn rechtvaardige eisen.

8, 9

V. Inhoud van de schaal geworpen op de *troon van het beest*. Diens *koning-schap verduisterd*: de heilsstaat is tot onheilsstaat verworden. De kracht der leugen werd onmacht. Waar zijn nu alle beloften? Wat komt er uit van de door wonderen gestaafde leugen? De slag kwam flink aan: de daemonische koningsmacht ging wankelen, moeiten kwamen opzetten, frustraties, desillusies. Men beet op zijn tong om de smarten de baas te kunnen. We kunnen hier beter van 'bijten' dan van 'kauwen' spreken.

10, 11

De onderdanen werden immers ook door *gezwollen* bezocht en leden grote pijnen. Ondanks het feit, dat de plaag erger was dan de egyptische duisternis: *geen beking* van de *werken* (verg. 2:22; 9:20, 21).

VI. Deze plaag wordt zeer breed beschreven. De zesde engel wierp de inhoud van de schaal uit op de *grote rivier de Eufraat*. Het water ervan droogde uit, zodat een weg bereid was voor de '*koningen van het oosten*'. Jes. 11:15 spreekt van een uitdrogen van de Eufraat: dit zou de ballingen gelegenheid tot terugkeer geven (verg. 44:27, 28). Van de Eufraat kwam echter ook telkens het onheil voor Israël. De vijand uit het noorden, daarmee bedreigden de profeten keer op keer het volk Israël (zie bij 9:14). Wie van het oosten kwam, moest om de woestijn heentrekken en naderde van de noordzijde Israël. Voorspelt deze zesde slag nu heil of onheil? Wat is bedoeld: de invasie van hulptroepen, nadering van geestverwanten of een vijandig leger? We lezen, dat 'die Strassen freij' zijn voor 'de koningen van de opgang der zon'. Zijn het grimmige Kedor-Laomers, Balaks, Gogs of gemoedelijke 'wijzen uit het oosten'? Wordt hier zegen of vloek geprofeteerd? Het vervolg geeft antwoord.

12

De film van het visioen flitst verder: Johannes zag uit de mond van draak, beest en pseudoprofeet *drie onreine geesten* komen *gelijkend op kikkers*. Dit waren geesten van *daemonen*, die *tekenen* verrichtten en uitgingen naar de koningen van het gehele wereldrijk (*oikoumenè*) om ze te *vergaderen* voor de *oorlog van de* (TR: die) *grote dag van God Almachtig*.

13, 14

Opmerkelijk is dat de TR en enkele handschriften spreken over de koningen *van het land* en van de *oikoumenè*. Land en *oikoumenè* (bewoonde wereld) worden dan *onderscheiden*, zoals dit - aldus de kanttekenaren bij de Statenvertaling - doorgaans geschiedt (verg. Openb. 3:10). Het komt ons voor dat deze lezing, die ons weer in aanraking brengt met het fenomeen van het (israëlietische) Land, méér aandacht verdient dan deze ontvangen heeft.

Er bestaan voorts verschillende lezingen inzake het 'uitgaan' van de mobiele geesten. Het participium of het praesens van het werkwoord (TR) wordt gebruikt. In elk geval slaat het 'uit-

gaan' op de boze geesten. En *niet* op de tekenen. Castello: Ut edantur ostensa ad terrarum (sic!) et totius orbis reges. Vulgaat: Et procedunt ad reges totius terrae. Beza: *Quique* abeunt ad reges terrae (dit is beter dan de 'mondiale' vertaling van Castello) & totius mundi.

De vorsen herinneren duidelijk aan de tweede plaag van Egypte. Hier echter zijn ze door gedrag en gedaante beeld van 'verleidende geesten'. 'Want een Kikvorsch is een dier / (a) dat gewoon is van den eenen tot den anderen plaats bij tussenpoosingen voort te springen (b) dat een lastig / verdrietig / en leelijk en nogtans aanhoudend gequaak en geschreeuw verwekt. En zo verbeelde dit / hoe dese verleiders en bedriegers mismaakt in zig zelven / en zonder wetenschap / evenals de *Duivelen, die daar heenen huppelen*, van den eenen plaats al tot den anderen zouden voortgaan / en van het eene Hof tot het andere Hof der Koningen / en zig onder dezelve met hun gequaak laten hooren / om hun tegen de Hervormden op te rokken'. Aldus Joannes Ernestus Jungius, een heel geleerde en warhoofdige dominee van Zutphen. Aldus Joannes Ernestus Jungius, een heel geleerde en warhoofdige dominee van Zutphen, die blijkbaar geen kikkervriend was (*De Verborgtheid der laatste Tyden*, Zutphen 1749, p. 652). 'De vorsch is naeckt gelyck een pier, en t' is nochtans een vrolick dier', dicht Cats, maar veel uitleggers blijken een afkeer tegen deze amfibieën te koesteren. Greijdanus zegt, dat de voorstelling als kikvorsen het afschuwelijke, weezinwekkende van de onreine geesten en hun werk aanduidt (*KV*, p. 246). Nu moeten we hier enige nuchterheid betrachten: ook kikkers zijn schepselen Gods. Zolang de kikkertjes maar in de boeresloot blijven, vindt er geen milieuverontreiniging plaats. We missen eerder vandaag de kikkerzang in de door chemicaliën vergiftigde sloten en vaarten. Na de tweede egyptische plaag verdwijnen de voormalige plaaggeesten niet, maar het evenwicht der 'natuur' wordt hersteld. Ze bevolken weer gehoorzaam de Rivier, de Nijl, en blijven binnen de grenzen van het hun toegewezen domein. De plaag hield in dat zij de hun gestelde *grenzen* overschreden en zelfs het Huis van de koning binnendrongen.

De tweede plaag, kikkers als molest, ziet Johannes nu vergroot in zijn visioen terugkomen: de kikkers worden helse krachten, die de koningen van het oosten gaan verleiden, ja overal in het rijk, de *oikoumenè*, propaganda maken en geestelijke milieuverontreiniging bewerken. De vorsen zijn ronselaars, agitators, apostelen en zendelingen van de leugen, instrumenten van het helse trio. Erger dan Egypte's 'plaag' is hier! Ze blazen verzamelen. Schijnbaar blazen ze op de Grote Bazuin der *Bevrijding*. De diaspora is hun arbeidsveld. Ze prediken de Terugkeer, de *alijah*. Tegelijk handelen deze leugengeesten (verg. vooral 1 Kon. 22:19-23) overeenkomstig de plannen van God Almachtig. Hij geeft een energie der dwaling, zodat men de pseudo-messiaanse leugen geloven gaat (2 Thess. 2:11). *Hij* zendt een leugengeest in de mond van al de profeten van Achab, zodat men optrekt en... sneuvelt (1 Kon. 22:22, 20). Hier schemert de triomf des Heren door: de vorsen zijn een leugenplaag, die vergadert (het gebruikte woord is hier: *sunagein*, waar 'synagoge' van afkomstig is), vergadert tot de ondergang op Gods grote Dag.

De profeten voorspelden herhaaldelijk een concentratie van vijanden bij *Jerusalem*: De HERE zal de volken *verzamelen* in het dal van Josafat (Joël 3:2) en daar met hen in het gericht treden. Hij zal haken slaan in de kaken van Gog en zijn leger en hen doen uittrekken, om hen door Zijn grimmigheid te vernielen (Ez. 38:3 e.v.). 'Zie, Ik maak Jerusalem tot *een schaal der bedwelmig* (verg. de zeven schalen van Gods toorn in Open. 16) voor alle volken in het rond... En alle volken der aarde zullen zich daar heen verzamelen' (Zach. 12:2, 3; verg. 4 Ezra 13:33, 34). Die Woorden gaan zich nu vervullen door de propaganda van de kikker-duivelen. Ze maken als valse profeten naar het model van Deut. 13, door *tekenen* grote indruk, en verleiden (Matth. 7:15; 24:11; Marc. 13:22; Luc. 6:26; Jer. 14:13 e.v.; 23:16 e.v.; 29:8, 9; Ez. 22:28; Micha 3:5 e.v.).

De 'taal' is hier weer zo *oudtestamentisch* als het maar enigszins mogelijk is. Het beeld sluit aan bij wat reeds gezien werd. Hier wordt getekend, hoe de Here afrekenen gaat met Jerusalem en hen, die daarmee sympathiseren. Wat Jerusalem als oordeel over de *heidenen* verwachtte, komt nu op haar eigen hoofd terecht. Zij zal haar relaties met de diaspora gebruiken om zoveel mogelijk macht binnen haar veste te concentreren. Her en der gaan de *sjeluchim*, de afgezanten. De grote bazuin der vrijheid blaast verzamelen. De dag des HEREN zal licht brengen. Zo laat men zich verleiden om te laat te ontdekken, dat de dag des HEREN duisternis brengt en geen licht (Amos 5:18, 20).

Achteraf valt nog te verwijzen naar de mededeling van Josefus in de Inleiding op zijn boek over de joodse oorlogen, dat de joden bij de opstand niet alleen gebruik maakten van de toenmalige wanorde in het romeinse rijk, maar ook verwachtten, '*dat al hun stamgenoten aan de overzijde van de Eufraat zich bij de opstand zouden aansluiten*' (Inl., 2; 5). Men denke hierbij ook aan het koningshuis van Adiabene (bij de Tigris, vandaag Koerdistan), dat overgegaan was tot het jodendom. Josefus geeft een rede van Herodes Agrippa weer, gehouden vanuit het paleis der hasmoneeën tijdens het stadhouderschap van de misdadige Florus, toen de opstand dreigde. Daarin zei deze 'koning der joden' o.a.: 'Waar gaat ge in de onbewoonde wereld bondgenoten vinden om zich met u tegen de romeinen te verenigen? In de ganse bewoonde wereld (*oikoumenè*) zijn immers allen aan de romeinen onderworpen. Niemand zal toch hulp verwachten van over de Eufraat en menen dat onze stamgenoten in Adiabene ons te hulp zullen snellen. Zij zullen zich zeker niet zonder een gegronde reden in zulk een oorlog verwickelen. En wanneer zij zo'n onzinnig besluit zouden nemen, zouden de parthen zoiets niet toelaten. Deze willen immers de met de romeinen gesloten wapenstilstand handhaven' (*B.J.* II, 16, 4; 388, 389; verg. ook II, 19, 2; 520; VI, 6, 2, 4; 343; Dio Cassius 66, 4).

Er zal zeker in de zestiger jaren van de eerste eeuw bij de joden in de diaspora om hulp aanklopt zijn namens de leiding van de opstand. Het is ook ondenkbaar dat in joodse kringen niet internationaal meegeleefd werd met wat zich in Jerusalem voltrok.

Nu kunnen we ook het makarisme verstaan, dat zomaar tussen dit visioen opduikt. Reeds Beza meende dat het niet op zijn plaats stond en naar achter 3:18 moest verhuizen. Anderen localiseren het tussen 3:3a en 3:3b. Vitringa heeft terecht opgemerkt, dat er wel méér vermaningen des Geestes zonder nadere inleiding in dit boek voorkomen (II, p. 422). Een zaligspreking, die dezelfde kleur draagt als één in de zeven Woorden van Christus, kan niet verbazen. Tussen deze en de zeven schalen is geen kloof-zonder-brug. *Dezelfde of verwante themata worden aangesneden*. Waarom? Omdat de leden van de zeven gemeenten in aanraking kwamen met de propaganda om met Jerusalem mee te vechten, al was het alleen maar 'in de geest'. Juist gezien dit verband is het allerminst onbegrijpelijk, dat Christus als het ware de film even onderbreekt om deze zaligspreking te laten horen. Was in 3:10 niet reeds gesproken van een verzoeking, die over de gehele *oikoumenè* komen zou? We zezen reeds op de wereldwijde joods-nationalistische propaganda; hier wordt de *achtergrond* daarvan aangewezen: het duivelse trio.

Gelukkig hij, die wakende is en bewarende zijn klederen. In het oosten was het gewoonte zich van alle kledij te ontdoen, alvorens te gaan slapen. Pyjama's waren nog niet in de mode. Bij een plotseling gedwongen opstaan was men ongekled (Hoogl. 5:3). Christus kondigt zich aan als de Onverwachte: *Kijk!, Zie!* Hij komt bij verrassing *als een dief* (1Thess. 5:2; Openb. 3:3). Wie niet waakt, zal plotseling ongekled voor den dag moeten komen en te schande

worden. Werd in de tempel een priester slapende aangetroffen als hij wacht had, dan werden zijn klederen verbrand. De priester, die geen ambtsklederen droeg, als hij in funtie was, diens dienst was ongeldig en hij was des doods schuldig (Maimonides, *Sefer Abodah* II, 10, 4 e.v.).

Na deze zaligspreking ter bemoediging en vermaning draait de rolprent verder: *En zij* (nl. de daemonische kikker-geesten) *verzamelden hen* (= de koningen) *naar de plaats, die in het hebreuws genoemd wordt: Har Magedoon*. Een hebreeuwse typering dus van deze verzameling, synagoge des satans.

16

Joachim Jeremias heeft in *TWI*, 468 een zin geschreven, die schier klassiek geworden is: 'Het raadsel van de Har Magedoon wacht nog op 'n oplossing'. Wanneer men *Ar* leest zou dit dialectisch: *stad* en *stadsgebied* kunnen betekenen (verg. *Ar* Moab), *Ar Magedoon* is dan het stadsgebied van Megiddo (verg. I.H. Eybers). Vrijwel algemeen kiest men thans echter voor *Har* = Berg. Doch dan lopen de oplossingen ver uiteen. Sommigen kiezen een historische of geografische verklaring: Magedoon = Megiddo. Men herinnert dan aan de slag van Debora en Barak (Rich. 5:19) en aan de ondergang van Josia in zijn strijd tegen farao Necho (2 Kon. 23:29, 30; verg. 9:27). Gestreden werd echter niet op de berg, het gebergte van Megiddo, maar in de vlakte van Megiddo. Lohmeyer heeft daarom gedacht aan het zo'n 10 km verder liggend gebergte Karmel: de overwinning van Elia op de Baalpriesters (p. 137).

Anderen kozen naar analogie van *Abaddoon* een etymologische verklaring: Magedoon zou een typering zijn. Men heeft verwezen naar het hebreeuwse *har mo(g)jeed*, de berg der samenkost, die de trotse koning van Babel wilde beklimmen, de 'godenberg', die een tegenhanger zou zijn van de berg van het nieuwe Jerusalem (Jes. 14:13; Openb. 21:10; Hebr. 12:22). Ringnalda gaf de verklaring: 'de plaats, waar vijandelijke benden samenrotten om aan te vallen'. Hij wilde daarbij aan de historische betekenis van Magedoon-Megiddo vasthouden en tevens dit woord 'vertalen' en de diepere zin ervan openleggen (p. 349). Ook H. Kraft kiest voor *Harmo'eed* (p. 209).

Het is mogelijk, dat - zoals meermalen in de Apocalyps - een veelvoud van motieven hier samengaat. Een bekend gegeven uit de profetie wordt hier ons geschilderd: het samenballen van vijandige machten tegen Jerusalem (Joel 3; Zach. 12 en 14; Ez. 38, 39; verg. 4 Ezra 13:24). Het gebruik, dat de volksmond van 'Armageddon' maakt, mag ons niet verleiden het speciale van deze profetie te miskennen. Het gaat hier niet over machten-in-het-algemeen, maar over een 'synagoge' des satans, te typeren met een naam in de hebreeuwse, 'heilige', 'kerkelijke' taal. De relatie met Megiddo (en een mogelijke verklaring van dat woord) typeert deze concentratie als ten dode gedoemd. Schrijft het Oude Testament steeds Megiddo, in Zach. 12:11 is juist sprake van de rouwklage van Hadad-Rimmoon in het dal van Megiddoon. Rouwklage! Daar loopt de daemonische mobilisatie op uit; gelukkig hij, die waakzaam is. VII. De zevende schaal: in de lucht uitgegoten. Uit de *tempel* (TR: van de hemel) een luide stem, van de *troon* afkomstig. *God zelf* ging spreken: *het is geschied!* Nu is de laatste slag daar. Het: *Het is volbracht*, dat van het kruis af klonk (verg. Joh. 17:4) vindt zijn tegenhanger in dit oordeelswoord. De toorn is op hen gekomen tot de voleinding. 'Er klinkt gedruis uit de stad! *Het klinkt uit de tempel! De Stem van de HERE*, die vergelding brengt over de vijanden' (Jes. 66:6). Vijanden - ja, maar deze zijn nu niet buiten Sion te zoeken. De Troon sprak, het hoge Hof des HEREN. Een openbaring van de beledigde Verbonds-God die weer herinnert aan die van Sinai: bliksemen, stemmen, donderslagen en een grote aardbeving, de grootste aller tijden (verg. Ez.

17-20

38:19, 20; Hand. 4:31; Hebr. 12:25 e.v.). De TR heeft hier het meervoud: Sinds er mensen op aarde waren. De manifestaties van Gods oordeel bereiken hier een climax (verg. 4:5; 8:5; 11:19). 'Zó groot was de aardbeving, zó enorm'. 'De grote stad', Jerusalem, werd tot drie delen, de steden der volkeren vielen. Babylon, het grote, werd voor Gods aangezicht *in herinnering gebracht* om haar de beker van de wijn van de gramschap van Zijn toorn te geven. Babylonische, trotse torenberg! 'Welaan, laat ons nedervaren...'. Doch nu komt 'Babel' er niet met een verstrooiing en taalverwarring af. Wereldschokkend wordt het oordeel: elk eiland vlucht en de bergen worden niet meer gevonden. Earth in upheaval. Een geweldige hagel slaat alles neer. De kleuren van de *Sinai*-openbaring en van het oordeel over *Egypte* mengen zich met andere oordeelsdreigingen der profeten. Nog altijd herinneren we ons de paschaliturgie, die ook van Joëls bloed-vuur-en-rookpilaren gewaagde. Daarbij komt ons Ezechiëls profetie over *Gog* in de zin: 'Waarlijk, te dien dage zal *een zware aardbeving* het land van Israël teisteren...; de bergen zullen neerstorten, de bergwanden zullen vallen, elke muur zal ter aarde storten... Ik zal met hem in het gericht treden door pest en bloed; stromende regen en *hagelstenen*, vuur en zwavel zal Ik doen neerregenen op hem, op zijn krijgsbenden en op de vele volken, die met hem zijn' (Ez. 38:19-22). De beelden tuimelen over elkaar heen; toch is er een grote eenheid volgens Gods 'draaiboek'. Het thema van de beker van Gods toornwijn keert weer terug nu hier een climax bereikt wordt. De zeven slagen eindigen in een machtige hagel-slag. Dat de stenen een talent (± 50 pond) zwaar waren en grote trefkracht hadden, krijgt een illustratie als we bij Josefus (*B.J.* V, 6, 3; 270) lezen dat de romeinen tegen Jerusalem katalpulten in het geweer brachten die stenen, die *een talent (talantiaioi)* wogen, twee of meer stadiën konden wegslingeren (een stadie = 192 m.). Hagelstenen als kanonskogels! Maar... 'zij bekeerden zich niet' (verg. Amos 4:6, 8-11). Integendeel: *lastering* van God klonk op vanwege de slag van de hagel. Evenals bij de vorige drie plagen willen we nu een vergelijkend overzicht geven:

Bazuin	Eg. plaag	Schaal	Eg. plaag
IV. ½ van zon en maan verduisterd	IX. verduistering	IV. zon verschroeit	
V. sprinkhanen als paarden	VIII. sprinkhanen	V. troon van beest verduisterd gezwollen	IX. verduistering IV. zweren
VI. ruiterleger ½ van de mensen gedood		VI. Eufrat droog optreden kikker-daemonen	II. kikvorsen
VII. aardbeving hagel	VII. hagel	VII. aardbeving hagel	VII. hagel

Plagen van Egypte, herhaald volgens Ex. 15:26 en Lev. 26, verhaald op de 'grote stad', die Geestelijk tot Egypte verworpen is.

Het is opmerkelijk hier weer de rabbijnen te lezen. De overeenkomst tussen hen en Openbaring is groot: naar dezelfde teksten wordt gegrepen, dezelfde motieven vinden we. Terwijl zij echter alles betrekken op de *gojim* en met name op het trotse Rome, wijst de Apocalyps een andere kant uit: naar de afvallige 'grote stad' Jerusalem. Dezelfde taal wordt gesproken, dezelfde woorden worden bezield. Toch is er een diepgaand verschil inzake 'de dagen van de Messias'. Kan het anders, daar deze Messias voor de rabbijnen de Verworpenen is en in Openbaring de Spreekende Koning der koningen? Het is ondoenlijk om bij onze verklaring telkens op de (antithetische) parallellen te wijzen. Doch we willen in verband met hoofdstuk 16 (en ook 8, 9 en 14) enige trekken naar voren halen aan de hand van Billerbeck's verzameling (III, p. 818).

Openbaring

Rabbi Levi (± 300) heeft in naam van R. Chama ben Chanina (± 260) gezegd: Hij, die aan de vroegeren wraak geoefend heeft, zal ook aan de lateren ^a <i>wraak oefenen</i> : zoals Egypte door ^b <i>bloed</i> bestraft werd, zo ook Edom (= Rome) zie Joel 2:30: Ik zal wondertekenen geven aan de hemel en op het land, <i>bloed</i> en ^c <i>vuur</i> en ^d <i>rookzuilen</i> . Zoals Egypte door ^e <i>kikvorsen</i> , zo ook Edom, zie Jes. 66:6: de stem van rumoer uit de stad. Zoals Egypte door <i>steekvliegen</i> (uit stof, Ex. 8:24) zo ook Edom; zie Jes. 34:9: En hun beken veranderen zich in pek en hun stof in ^a <i>zwavel</i> . Zoals Egypte door allerlei ^b <i>gedierte</i> , zo ook Edom, zie Jes. 34:11: pelikaan en roerdomp nemen het in bezit. Zoals Egypte door <i>pest</i> , zo ook Edom, zie Ez. 38:22: Ik zal met hem in het gericht treden door pest en door bloed. Zoals Egypte door <i>zweren</i> , zo ook Edom, zie Zach. 14:12: Hij zal ieders vlees doen wegteren. Zoals Egypte door <i>hagel</i> , zo ook Edom, zie Ez. 38:22: stromende regen en hagelstenen zal Ik op hem laten regenen. Zoals Egypte door gevleugelde dieren (<i>sprinkhanen</i>) zo ook Edom, zie Ez. 39:17 e.v.: Gij nu, mensenkind, zo spreekt de Here HERE: zeg tot het gevogelte, tot alles wat <i>vleugels</i> heeft...: vlees van <i>helden</i> zult gij eten... en zult vet eten ter verzadiging. Zoals Egypte door <i>duisternis</i> , zo ook Edom, zie Jes. 34:11: Hij spant daarover het meetsnoer der woestheid (thohu) en het paslood der ledigheid (bohu) (verg. Gen. 1:2: de aarde was woest en ledig en duisternis lag op de vloed). En zoals Hij in Egypte de oudsten onder hen wegnam en ze doodde, zo ook in Edom; zie Jes. 34:7: woudossen	a 6:10 b 8:7, 8; 14:20; 16:3-6 c 16:8; 18:8 d 9:2; 18:9, 18 e 16:13 9:5, 10 (19) a 9:17, 14:10; 19:20; 20:10 b 18:2 6:8 16:11 11:19; 16:21 9:3 e.v. 19:17 e.v. 19:18 9:2; 16:10
---	---

(re-emim) vallen met hen. R. Meïr (± 150) heeft gezegd: En vallen moeten de romeinen (romein) met hen. R. Eleazar ben Pedath (± 270) zei: Zoals God over Egypte gebracht heeft, zo zal Hij eens over deze natie (= Rome) brengen... Zoals de egyptenaren met *bloed* gestraft werden, zo ook deze zondige natie. En haar beken verkeren in pek (Jes. 34:9). R. Tanchuma (± 380) heeft gezegd: Dat is de Tiber en de Tizinus, die terzijde van Rome liggen. Verder staat geschreven: *Dag noch nacht gaat het uit* (Jes. 34:10). Waarom? Omdat zij (= de romeinen) Israël van de thorah teruggehouden hebben, waarmede zij dag en nacht bezig waren. Het *vuur*, spreekt God, dat Ik over hen breng, gaat in eeuwigheid niet uit, eerder *stijgt in eeuwigheid zijn rook op* (Jes. 34:10), omdat ze Mijn huis verbrand hebben en de *rook* steeg daaruit op en ze zeiden: de Stem van rumoer uit de stad (Jes. 66:6). Toen sprak God tot hem: Eerder *'de Stem uit de tempel!'* (Jes. 66:6); toen zeide Hij: Denkt aan dat, wat gij in de tempel gedaan hebt! 'De Stem van de HERE, die *vergelding* brengt over zijn vijanden' (Jes. 66:6), zoals het heet: met de vergelding Gods; *Hij zal komen* en Hij zal u verlossen (Jes. 35:4).

8:7, 8; 14:20; 16:3-6

14:11; 19:3; 20:10

14:10; 19:20; 20:10, 15; 21:8

14:11; 18:9, 18; 19:3

16:1, 17

6:10; 16:6; 18:6

1:4, 7; 16:15; 22:7, 12, 17, 20

De Apocalyps spreekt zo 'joods', zo oudtestamentisch, overeenkomstig de taal der rabbijnen. Maar als twee hetzelfde zeggen, is het nog niet hetzelfde. De rabbijnen denken aan Edom-Rome en murmelen: Egypte, Egypte. Het is telkens tòch weer pasen; Hij zal komen en ons verlossen. Openbaring staat óók in het teken van pasen. Het Lam zèlf is aan het Woord. Een Stem uit de tempel!, doch het is de hemelse tempel. De Stem spreekt niet naar de wil van zionisten of joodse nationalisten, doch naar de orde van het *verbond*: Wie niet wil, dat Ik Koning over hem ben... Hoe rakelings gaan de taal der rabbijnen en die van Openbaring langs elkaar heen. De *tempel* is bij beiden de inzet. Maar de ene ziet de hemelse tempelgerichten zich over de aarde uitstorten. De andere doet zelfs de verwoeste tempel nog spreken van Gods komen tot verlossing. Men wil, helaas, de wraak van het verbond niet zien. Christus' Woord: Gij hebt niet gewild! wordt door deze hardnekkigheid bevestigd, nu het verwoeste tempelhuis aan zijn lot overgelaten wordt. 'Graag koestert men de gedachte, dat over het gehate Rome dezelfde tien plagen losbarsten zullen, die vroeger Egypte getroffen hebben' (SB III, p. 818). Dat God ook Zijn eigen volk met de verbondswraak bedreigde in de dagen van de Messias, dat werd een vergeten hoofdstuk. Daarom scherpt Christus het Pergamum, Thyatira en de andere door synthese met de synagoge bedreigde gemeenten in: Dat wij de verbondswraak niet vergeten!

Visioen door bemiddeling van een schaalengel over het verbond tussen Babel en dier (17:1-18)

Eén van de zeven engelen met de zeven laatste plagen naderde nu Johannes. Hij nodigde uit naar hem te komen om het oordeel te zien over *de grote hoer, die zetelt aan vele wateren, samen met wie gehoereerd hebben de koningen van het land en de bewoners des lands dronken zijn geworden van de wijn harer hoererij*. Weer het beeld van de *wijn*. Zoëven was het de toornwijn Gods (16:19), het omgekeerde van de 'kelk des heils'. Nú: wijn der hoererij. Doch hier ligt een *samenhang*: wie zich bij de geestelijke ontucht aansloot, dronk daarmee tegelijk de daarover komende toorn des Heren in.

De uitdrukking 'zitten bij vele wateren' is aan Jer. 51:13 ontleend en wordt daar gebruikt om *Babel* te kenschetsen: 'Gij, die aan grote wateren woont'. Er is ook geweest op Jes. 21:1, waar de profetie tegen Babel aangekondigd wordt als: Godsspraak over de woestijn aan de zee. In Openb. 17:15 worden de wateren verklaard als volken, scharen, natiën en talen. Er wordt niet gezegd, dat Johannes in zijn visioen de vrouw ziet rijden op een beest-in-het-water. De typering slaat op de stad zelf, die (met name in hoofdstuk 18) als een handelsstad getekend wordt, gelegen 'aan vele wateren'. De lezers wisten wel, hoe bv. een stad als Efeze floreerde door de verbinding met de zee. Telkens zullen in de beschrijvingen van hoofdstuk 17 en 18 trekken voorkomen, die herinneringen aan grote steden zoals Babel en Tyrus, Corinthe of Efeze oproepen. De exegeese heeft dan ook vaak geconcludeerd: *dus* wordt hier óók zo'n metropool bedoeld; Rome vindt hier haar beeld. Of een vierde Rome, de wereldstad van de 'eindtijd'. De 'wereldstad'-motieven behoren echter tot het beeld, dat de zwaarte van het vonnis wil schetsen. Zij bieden geen houvast voor een identificatie van 'Babylon' met Rome. Wanneer William Barclay (1960), boven dit hoofdstuk zet: 'The fall of Rome', geeft hij een onjuiste typering.

Sedert de commentaar van Eichhorn (1791) meende men, dat voorgoed bewezen was, dat in elk geval Openb. 16-18 niet van Jerusalem, doch van Rome sprak. De ligging van Rome op zeven heuvelen werd met de zeven bergen van Openb. 17 in verband gebracht, terwijl de zeven koppen van het beest met romeinse keizers werden gelijkgesteld. Ook werd de mythe van de terugkeer van Nero met Openb. 13 en 17 in verband gebracht, ondanks het feit dat Augustinus, *De Civ. Dei* XX, 19, 3 deze conclusie als absurd afwees.

We wezen er reeds op dat kerkelijke leiders in de patristische tijd zeer loyaal tegenover de romeinse overheden stonden. In de tweede helft van de tweede eeuw spreekt Melito van Sardes in zijn Apologie in zeer verzoenende zin tot de keizer en biedt samenwerking aan. Melito vormt geen uitzondering. Een man als Tertullianus adviseert om voor de staat te bidden. De ondergang van het romeinse rijk acht Irenaeus niet minder dan een ramp.

Het blijft nog altijd een vreemde zaak, dat de exegeese ertoe gekomen is aan Openbaring een geïsoleerde positie binnen het Nieuwe Testament toe te kennen, als zou de Apocalyps zich tegen de romeinse staat richten. Dat hier 'links' en 'rechts' in zekere zin zulk een machtig front vormen en dat andere meningen niet serieus genomen worden en slechts anoniem of ondergronds kunnen voortbestaan, is een opmerkelijk feit.

De bruikbaarheid van de figuur van het beest als politieke 'cartoon' heeft hier een rol gespeeld. Voorts is men gehecht aan de futuristische interpretatie van het beest als komende

1, 2

antichrist, het moge dan een wereldheerser of een valse profeet zijn. Verder is blijkbaar het besef, dat het Nieuwe Testament het *verbond* tot achtergrond heeft, uitgesleten. Zodoende gaat men de Apocalyps op-de-klank-af gebruiken en ignoreert de samenhangen tussen Oude Testament/Woorden van Jezus/Openbaring. Alleen het eerbiedigen van de eenheid der openbaring kan hier cureren. Het blijft echter een verwonderlijke zaak dat, indien het verwijzingsvlak van Openbaring, het Oude Testament, ter sprake komt, dit slechts klankcitaten mag leveren en men niet aanvaardt dat Openbaring de Schriften die er in doorklinken in een *verwante, verbondsmatige* context aan het woord laat komen. Tevens dient het verbazing te wekken, dat men zich zo zeker voelt ondanks het feit dat de 'gangbare', 'politieke' interpretatie van Openbaring in botsing komt met de rest van het Nieuwe Testament.

Johannes zag deze vrouw, die wel een antitype van de vrouw in hoofdstuk 12 was, eveneens *in de woestijn*. De engel bracht hem daarheen *in de Geest*, d.w.z.: de Heilige Geest leidde Johannes bij dit gebeuren en hij werd geschikt gemaakt tot het ontvangen van deze nieuwe openbaring. Ook deze vrouw trad op in het oord, waar een heilstijd zich verwerkelijkte in Mozes' dagen. Zij pretendeerde immers dat zij een *nieuwe* heilstijd ging scheppen. Maar welke hulp gebruikte zij?

Johannes zag haar als een godin op een *scharlakenrood dier* zitten. Scharlaken is de kleur van vers bloed. Het beest was vol *godslasterlijke namen*. In 13:1 was reeds bericht dat deze op zijn koppen aangebracht was. Mogelijk is te denken aan messiaanse namen die een hoon voor Gods aangezicht waren. Lastering is het bewust weerspreken van Christus' messiaanse autoriteit, het als kenner der Schriften weigeren om Hem hulde te betuigen, en het smaden van Zijn Naam door een tegen-evangelie (Matth. 12:32; Hand. 26:10). Antimessiaanse hulp van het dier werd door de vrouw gebruikt voor haar pseudomessiaanse pretenties. *Déze vrouw-in-de-woestijn*: een valse herkenningsmelodie van de synagoge des satans. De vrouw, - niet gedragen door de wieken van de grote roofvogel (Ex. 19:4), doch door het monster!

Zeer veel handschriften dienen het beest als onzijdig aan (*gemon, echon*). Zo ook de TR. Doorgaans wordt echter de lezing gevolgd die een manlijke vorm biedt (*gemonia, echonia*), zoals in de Sinaiticus onder andere voorkomt. Deze lezing kan ontstaan zijn omdat men dit dier met een persoonlijke antichrist identificeerde. Beïnvloeding van lezingen door theologische overwegingen mag men bij Openbaring niet uitsluiten. In elk geval kan men op grond van deze alternatieve lezing niet tot een persoonlijke antichrist concluderen.

Dit wilde dier is voorwaar geen onbekende. Sommigen willen hier, naast het bekende trio van draak, beest uit zee en aarde, van een *vierde* monster gesproken zien: het beest uit de abyssus, de afgrond, de thehoom, de bewaarplaats van de duivelen. Dat echter hetzelfde beest als in 13:1 e.v. aangeduid wordt, blijkt uit de vermelding, dat het zal opstijgen uit de abyssus (17:8) en dat het zeven koppen en tien horens bezit (17:3). Met het wilde dier uit de zee van hoofdstuk 13 is dit monster uit de helse afgrond identiek. Het is een *duivelen*-macht, die optreedt in de 'grote polis' (11:7, 8). De gestalte lijkt sprekend op die van zijn 'vader': zeven koppen en tien horens.

De vrouw zag er in haar kledij allerminst eenvoudig uit: *purper, scharlaken, goud, edelstenen, parels*. We hebben hier echter niet allereerst aan mondaine overladenheid en lokkend aandacht trekken te denken. Purper werd door ko-

ningen gedragen: het was sinds oude tijden in het oosten een 'ambtelijke' dracht.

Josefus verhaalt, hoe de Farao aan Josef (*Ant.* II, 5, 7; 90) en Darius aan Zerubbabel (*Ant.* XI, 3, 2; 35) het recht verleenden om purper te dragen. Hetzelfde privilege schonk Belsazar aan Daniël (*Dan.* 5:7, 16, 29) en Ahasveros aan Mordechai (*Esth.* 8:15). De syrische koning Alexander Balas verleende aan de maccabeeër Jonathan de bevoegdheid om hogepriester te zijn en hij drukte deze investituur uit door hem een purperen kleed en een gouden krans (voorhoofdversiersel, *stefanos*) te zenden (1 Macc. 10:20). Op de bruiloft van koning Alexander Balas met Cleopatra, de dochter van de egyptische koning, was Jonathan ook aanwezig. En aldaar, te Ptolemaïs, bij de koning aangeklaagd door joodse 'verbrekers der wet', werd hij door zijn beschermheer gerechtvaardigd. Alexander kleedde hem in het purper en ging naast hem zitten (1 Macc. 10:61 e.v.; verg. ook: 11:57 (58); 14:43, 44; 2 Macc. 4:38). Het koninklijke purper drukt dus *ambtelijke bevoegdheid* uit. Geen wonder, dat het ook verwerkt was in het voorhangsel van het huis van de Grote Koning, de tabernakel en tempel. Na de val van Jerusalem leverde een schatbewaarder van de tempel een grote hoeveelheid purper en scharlaken, die gebruikt werd voor herstelling van het voorhangsel, aan Titus uit (*Jos.*, *B.J.* VI, 8, 3; 390). Vespasianus' triomftocht liet naast zilveren, gouden, ivoren pronkstukken, 'die in massa als een rivier voorbijstroomden', ook veel textiel, 'met het zeldzaamste purper geverfd', aanschouwen; - alles in Jerusalem buitgemaakt (*B.J.* VII, 5, 5; 134).

Wanneer we lezen van de vrouw, gehuld in de stof, die oorspronkelijk de feniciërs vervaardigden, wordt de hoogheid en koninklijke macht en rijkdom van deze 'Izebel' getekend. Op zichzelf hoeft dus de bekleding met purper nog geen verkeerde associaties te wekken. We wezen reeds op bv. de bekleding van Mordechai. Was de eerste vrouw, die Paulus in Europa voor het evangelie won, niet Lydia, de purperverkoopster uit het bekende Thyatira, het Enschede van Asia? Had de Here het meisje van Ez. 16 ook niet gekleed in kleurige gewaden? Doch wat daar getekend wordt, vinden we ook hier: Gods koninklijke gaven in afvallige ontucht *misbruikt* (*Jer.* 4:30; *Ez.* 16:15 e.v.). Zo ging het ook met het scharlaken en de paarden en het goud.

Op zichzelf is de dracht van karmozijn-kleurige klederen niet af te keuren. De degelijke huisvrouw van Spr. 31 is gekleed in fijn linnen en rood purper en haar gezin in scharlaken. Wisselt purper van violet tot donkerrood, scharlaken heeft de kleur van het leven, 'is een scherp rood, gelyk in de Roozen uitstraalt, volgens Plinius, en gelyk men in bloed ziet / dat niet geronnen en droevig is' (*C. Vitringa*, II, p. 478). Wie scharlaken kleren durft te dragen, kent geen rouw, maar deelt in het volle leven, het koninklijke leven. *Paarden* en *goud* onderstrepen dit 'royale' levensbesef. Het getooid zijn met kostbaarheden wijst op rijkdom en op een hooggeplaatst-zijn.

Evenzo is het met de *gouden beker*. Josefus vermeldt, dat Darius aan Zerubbabel niet alleen het recht gaf om zich met purper te kleden, doch hem ook vergunde uit een gouden beker te drinken (*Ant.* XI, 3, 2; 35). 1 Macc. 11:57 (58) verhaalt, hoe koning Antiochus aan de maccabese hogepriester Simon een dergelijke bevoegdheid schonk. Het drinken uit een gouden beker wijst weer op *heersers-allures*.

Hoe gebruikte de vrouw-op-het-beest haar rijkdom en macht? Israël-naar-het-vlees trad op tegen de betrouwbare Profeet (verg. 1 Macc. 14:41). Het duldde het dat romeinse soldaten Hem spottend de karmozijnen soldatenmantel omdeden (*Matth.* 27:28) en vergreep zich aan Zijn apostelen en getuigen. Onderwijl tastte het in eigenwillige zelfhandhaving en zelfverlossing naar de macht, wilde eigen heiland zijn. Johannes zag, dat de *gouden beker* in de hand der vrouw vol was met *gruwelen: de onreinheden van haar hoererij*.

De TR en de Vulgaat lezen hier: 'haar onreine hoererij'. Verschillende handschriften en vertalingen hebben: 'hoererij van het land'. Dit is een *zeer opmerkelijke* lezing, die 'Jerusalem en ommelanden' aan de orde stelt. De Sinaiticus geeft beide lezingen: 'de hoererij van haar en van het land'. Misschien is dit laatste een compromis, maar dit getuigt ondertussen van de oudheid van genoemde lezing die niet door een verwijzing naar vs. 2 zomaar te liquideren valt. Eerder zou een verwijzing naar vs. 2 deze lezing kunnen steunen. Een rekening houden met de door Openbaring zelf aangebrachte onderscheiding tussen *oikoumenè* en land (3:10 en 16:14 TR) zou een verbondsmatig en niet mondiaal verstaan van de aangeduide vrouw kunnen bevorderen.

Op haar voorhoofdsviersersel een benaming als bij een hogepriester. Deze is een *mysterie*, d.w.z. is *Geestelijk* te interpreteren, bij het licht der Schrift te verstaan. Wat volgt is geen geografische aanduiding, doch een symbolische typering. *Het woord 'verborgenheid', 'mysterie' is geen onderdeel van de naam, doch een typologisch-exegetische aanwijzing, dat het om een geopenbaard raadsel gaat, dat voor het geloof verstaanbaar is.*

*BABYLON, HET GROTE.
DE MOEDER DER HOEREERDERS
EN DER GRUWELEN VAN HET LAND.*

We vertalen met 'hoereerders' en niet met 'hoeren'. In 2:23 is over *kinderen* van Izebel gesproken, die evenals zij hoereerden. Hier is dezelfde gedachten-gang. Zoals de vrouw van hoofdstuk 12 haar *kinderen* bezit (12:17), heeft ook deze ontuchtige 'zaad', dat in haar sporen wandelt. Ze staan tegenover elkaar: Jerusalem, dat boven is, en dat is onze moeder (Gal. 4:26; Openb. 12:17). En: het grote Babylon, moeder der hoereerders en der gruwelen van het land. Bij 'hoereerders' en 'gruwelen' is allereerst te denken aan de geestelijke afval van de Here. Natuurlijk wil hiermee niet gezegd zijn, dat dit de levensopenbaring niet raakt, omdat het slechts 'puur geestelijk' is. De 'hoererij' is echter in eerste instantie op te vatten als ontrouw aan de Here (verg. Jes. 57:3). Hoewel ook heidense steden in de profetie van ontucht beschuldigd werden (Jes. 23:17 (Tyrus); Jer. 51:7 (Babel); Nahum 3:4 (Nineve)), is hoererij doorgaans een beeld voor de afval van het *verbondsvolk*. Men lette op het frequente voorkomen van dit woord in Ez. 8 en 9, waarin de gruwelen in de Heilige Plaats (de tempel te Jerusalem) beschreven worden. Hier is daarom niet te denken aan de flirt van de culturele wereldstad (de vrouw) met de politieke wereldmacht (het beest), doch aan de *bondsbreuk*. De vrouw heeft de wettige Man verlaten en heult met duivelse machten. Daarom kweekt zij hoereerders en gruwelen in het Land, in Israël. Die gruwelen roepen straks de verwoesting naderbij: *gruwel der verwoesting!*

Kan men zeggen, dat de vrouw van hoofdstuk 12 in hoofdstuk 17 tot de deerne verworden is? Hiertoe is geen aanleiding. Er is eerder scheiding, tegenstelling tussen *Ecclesia* en *Synagoga*. De kerk, die de geboden Gods en het getuigenis van Jezus bewaart, wordt gevormd door het zaad der vrouw, die 'overigen van haar zaad', de Rest, het Overblijfsel. Er is echter ook een tegen-kerk, die zich constitueert in de synagoge. Deze krijgt gestalte in de Ontuchtige Vrouw, die verantwoordelijk is voor het vóórkomen van de hoereerders en gruwelen - ook weer Geestelijk getypeerd! - in het Land.

Johannes zag, dat de vrouw *dronken was van het bloed der heiligen en van het bloed der getuigen van Jezus* (verg. 18:20, 24; 19:2).

Het *bloed der heiligen en getuigen*... Hoe vaak werd dat niet in het voorgaande genoemd. Sinds het geroep van 'de zielen onder het altaar' heeft het niet gezwegen. In 11:7, 8 werd getoond, dat in de Grote Stad het beest de getuigen de oorlog aandeed en hen doodde. Hier is het bloed wéér: de deerne is er dronken van (verg. 16:6). Dit typeert haar direct als een 'kerkelijke' grootheid: zij is Jerusalem-beneden. Hiermee is niet gezegd, dat zij geen 'politiek' bedrijft, geen 'babylonische' allures van een wereldmacht aanneemt. Zij is echter niet te identificeren met *alle mogelijke* politieke en culturele machten van verleden, heden of toekomst. Haar *jerusalemitisch* karakter wil erkend worden; anti-evangelisch doodt zij profeten. Zij is de ontrouwe kerk van die dagen. Stad, waar de Heer als valse profeet gekruisigd is.

Men heeft hier vaak *Nero* naar voren gehaald. Inderdaad heeft volgens de annalen van Tacitus deze gruwelijk tegen de christenen gewoed. Doch het beest is een daemon en niet zomaar met Nero te identificeren. Bovendien was Nero's optreden incidenteel en plaatselijk. Doch *permanent* en niet *incidenteel* is steeds bloed van heiligen en profeten vergoten door de afvallige kerk. '*De kinderen Israëls*', klaagt Elia, 'hebben Uw profeten gedood' (1 Kon. 19:10). 'Wie van de profeten hebben *uw vaders* niet vervolgd', aldus het requisitoir van Stefanus (Hand. 7:52). Christus sprak van al het rechtvaardige bloed, dat *op het land* vergoten is, van het bloed van de rechtvaardige Abel af tot op het bloed van Zacharia, 'welke *gij* gedood hebt tussen de tempel en het altaar' (Matth. 23:35).

'Alle moorden die in de dagen van het O.T. op de profeten gepleegd zijn, staan op rekening van het afvallige *Israël!* Zonder bemiddeling van eenig wereldimperium zelfs. Daarom meen ik, dat de vraag: welke macht hebben we onder de vrouw die de profeten doodde, te verstaan? nooit anders te beantwoorden is, dan zoo: het was 'Jerusalem', *de valsche kerk*. Ik herinner hier ook nog aan de reeds eerder genoemde teksten: Matth. 23:37; Hand. 7:52. Het was in die dagen van het O.T. altijd een *kerkelijke* instantie, die 'vervolgde die heilig leefden naar het Woord van God' (B. Holwerda, *Populair Wetenschappelijke Bijdragen*, p. 155).

Hoezeer ook de *romeinen* betrokken waren bij de dood van Christus, het getuigenis der eerste kerk heeft het Jerusalem aangerekend, van de pinksterdag af: 'Deze Jezus hebt *gij* genomen en door de handen der onrechtvaardigen aan het kruis gehecht en gedood' (Hand. 2:23; 3:13; 4:10; 5:30; 7:52; 13:28). Het duivelse beest trad met volle kracht op in bondgenootschap met de prostituee, het afvallig Israël. Was Paulus destijds niet mee betrokken in het vervolgen der heiligen als 'apostel', *sjaliach* van het sanhedrin (Hand. 8:1, 3; 22:4, 5; 26:10-12)? Werd de broeder van Johannes niet gedood op instigatie der joden (Hand. 12:2)?

Daarom is het beest niet Nero en de vrouw niet Rome. Het is - zoals we steeds in Openbaring zagen, en dit boek hamert het erin bij de kerk van alle tijden - de duivel *in de kerk*, die visionair getekend wordt. En bloedstorting *door de kerk*, bloed dat dronken maakt, doch ook roepen gaat.

Het bloed der *heiligen en getuigen*... Bij '*heiligen*' zijn wellicht ook de oud-testamentische gedode heiligen in rekening te brengen. Bij '*getuigen*' is in ge-

dachte te houden, dat het gaat om verbondsmatige oor- en ooggetuigen van de opstanding van Christus, die maar niet met 'n informerende, doch met 'n *aan-klagende* boodschap opriepen tot het aanvaarden der vrijspraak door het geloof.

Paulus' eigen confessie maakt het zo tastbaar voor ons:

'Ik voor mij was tot de slotsom gekomen, dat ik tegen de *naam* van Jezus, de Nazoreeër, fel moest optreden (eigenlijk: vele dingen, *die lijnrecht tegen Hem ingingen*, van Hoger Hand moest doen); wat ik dan ook gedaan heb *te Jerusaleem*; en ik heb velen van de *heiligen* in gevangnissen opgesloten, waartoe ik de *volmacht (exousia)* van de *overpriesters* ontvangen had; en als zij zouden *omgebracht* worden, heb ik mijn *stem* (letterlijk staat er: stemsteen, *pséfōs*; verg. Openb. 2:17) er aan gegeven. En in alle synagogen trachtte ik hen dikwijls door toepassing van straffen tot *lastering* (van Jezus' messiaanse naam) te dwingen en *in tomeloze woede tegen hen* heb ik hen vervolgd, tot zelfs in de buitenlandse steden' (Hand. 26:9-11; verg. 22:4, 5).

Zien we niet hoe hier in verhaalvorm hetzelfde als in Johannes' visioen naar voren komt? Wie spreekt dan nog over Nero of Rome? Horen we het béést niet in het knarsen der tanden bij Stefanus' 'proces' (Hand. 7:54) en Paulus' blazen van dreiging en moord daarna (Hand. 9:1; verg. 8:3)?

Johannes verbaasde zich grotelijks bij het zien van dit visioen. Niet omdat de vrouw van hoofdstuk 12 nu hier in hoofdstuk 17 een hoer geworden was, doch omdat in dit monsterverbond tussen vrouw en beest iets ontzaglijks getekend werd, iets verschrikkelijks. Tegelijk rezen bij hem vragen inzake dit mysterie, deze verborgenheid. Dit *zich verbazen* kan gevaarlijk zijn: was het niet de verbazing, die dreef tot aanbidding van het beest (13:3; 17:8)? Daarom trad onmiddellijk de tolk-engel op en streek die verbazing weg. Johannes zou de verklaring van het mysterie van vrouw en haar zevenkoppig gehoord rijdier vernemen.

Tot zover is alles duidelijk. Doch als de engel gaat spreken, lijken het wel allemaal raadselspreuken, die hij laat horen. Bij de verklaring: Beest = Nero of (romeinse) staat; vrouw = Babylon = Rome (of staat van de 'eindtijd') heeft de passage over de 'Zeven Bergen' een grote rol gespeeld. Algemeen was de gedachte: Deze wijzen de weg naar Rome, *Roma Septicollis*, Rome dat op zeven heuvelen ligt. En toen begon een rekenarij inzake de koppen, want deze duiden 'Zeven Koningen' aan. 'Koning' kan de romeinse *keizertitel* zijn. Derhalve: zeven keizers, maar wie? Vijf vielen reeds; geldt dat Julius Caesar en vier opvolgers? En wie is no. 6 en 7? Is de weergekeerde Nero in *Domitianus* de achtste? Hoe moet men aan met Galba, Otho en Vitellius, die elkaars tegenkeizers waren en slechts korte tijd regeerden? Men laat die maar weg om het getal sluitend te maken, evenals Caesar, de oneigenlijke eerste keizer. Dan wordt het: (Caesar), 1. Augustus, 2. Tiberius, 3. Caligula, 4. Claudius, 5. Nero, (Galba, Otho, Vitellius), 6. Vespasianus, 7. Titus, 8. Domitianus. Titus is dan de zevende, die slechts twee jaar reeert en Domitianus de verwachte achtste.

Er zijn er echter ook, die uitgaan van vs. 10 dat spreekt over een koning die is (regeert). Dit zou dan de zesde zijn. Neemt men aan dat Johannes tijdens Domitianus schreef, dan ware deze daaraan gelijk te stellen. Vóór hem regeerden dan: 1. Caligula, 2. Claudius, 3. Nero, 4. Vespasianus, en 5. Titus. Eduard Lohse merkt terecht op, dat in dit geval moeilijk verstaan kan worden, waarom de rij nu uitgerekend bij *Caligula* begonnen moet worden (p. 87).

Er is ook een andere uitleg, die in aansluiting aan Dan. 2 en 7 de koppen over *rijken* verdeelt. Doch ook hier treden verschillen op, als het gaat over een aanwijzen van deze rijken in de historie. G. Stockmann berekent in zijn 'reichsgeschiedliche' verklaring aldus: 1. egyptische;

2. assyrische; 3. babylonische; 4. medo-perzische; 5. macedonische; 6. romeinse; 7. germaans-romaanse; 8. antichristelijke rijk (p. 267, 268).

S. Greijdanus doet het aldus: 1. oud-babylonische; 2. assyrische; 3. nieuw-babylonische; 4. medisch-perzische; 5. grieks-macedonische; 6. romeinse rijk; 7. het pausdom; 8. de antichrist als herleving van één der wereldrijken (*KV*, p. 261). B. Holwerda wil in de zevende kop het komende wereldrijk zien, de eenheidsstaat der toekomst. Tussen no. 6 en 7 ligt dan sinds de ondergang van het romeinse rijk de toestand van politieke verbroekeling en machtsevenwicht (*a. w.*, p. 168). Otto von Gerlach paste de koppen op perioden van het pausdom toe. De zesde kop werd dodelijk verwond tijdens de reformatie en zou nog regeren (p. 668).

De gegeven voorbeelden, die met vele uit te breiden zouden zijn, laten zien: zoveel koppen, zoveel zingevingen. De uiteenlopende verklaringen wijzen er op, dat men met de historiserende uitleg niet op de goede weg is.

Inzake de gebruikte beelden het volgende:

1. Er dient onderscheiden te worden tussen de vrouw en het beest. Bij Openb. 13 hebben we er reeds op gewezen, dat het dier als een duivelse macht gezien moet worden. Het laat zich niet zomaar met fixeerbare wereldrijken gelijkstellen. De 'grote stad' kwam reeds bij 11:8 naar voren: het is het afvallige Jeruzalem.

2. De figuur van een zevenkoppige draak vinden we op een (bij 13:2 reeds vermeld) schelpen zegel in de archeologische afdeling van het Israël Museum te Jeruzalem. Het is mogelijk uit Ur, uit de tijd vóór Abraham. Het monster is kennelijk een vurige draak (verg. de scharlaken kleur - Openb. 17:3). Merkwaardigerwijs is zijn lijf gespikkeld als van een luipaard (verg. Openb. 13:2). Zijn koppen bevinden zich boven elkaar en één ervan is reeds 'gevallen' of gedood. Er is ook een oud-assyrisch zegel bekend, uit omstreeks dezelfde tijd, waarop een dergelijke voorstelling staat. Reeds zijn er vier koppen van de vurige draak afgehouden en hangen als dode cactusbloemen naar beneden. In Openbaring zijn de eerste vijf koppen 'gevallen', ze hangen dus ook slap naar beneden. *Het kan duidelijk zijn, dat Openbaring een oeroud babylonisch beeld hanteert.* Eveneens kan duidelijk zijn, dat genoemde oud-oosterse voorstellingen over de strijd tegen een *daemon* handelen en dat als Openbaring met dergelijke beelden 'werkt', eenzelfde thema behandeld wordt. *Johannes ziet een echt 'babylonisch' visioen over een duivel, die het verliezen gaat.* In Klein-Azië, waar karavaanwegen uit het oosten uitmondten, waar de rotsen uitgekapt hethietische mengwezens toonden, waar de tempels allerlei combinaties van diervormen op sokkels en pilaren en panelen droegen, openbaarde de Here zich in begrijpelijke taal.

3. Het gebruik van het getal zeven stond in Babylonië in verband met speculaties over werelddagen. Ook bij de joden was de tijdsindeling in zeven perioden van 'duizend' jaren in gebruik en kerkvaders hanteerden deze eveneens (verg. J. Daniélou, *VC* II (1948), p. 1-16).

Rekenen we hiermee, dan komen we tot de slotsom, dat het beest als overste van de eeuw in een *close-up* getekend wordt. Vijf perioden van zijn rijk zijn reeds voorbij. De zesde is bezig te verlopen. De zevende, die van de heilstijd, wenkt. Een presiese fixering van de perioden in de geschiedenis is hier allerm minst aan de orde. Het gaat om wat te verwachten is in de *zevende* periode en daarna. Hier wordt een streven naar een heilsperiode openbaar, een messiaan-

se verwachting. Deze trek komt overeen met andere pseudo-messiaanse trekken, die we reeds bij hoofdstuk 13 ten aanzien van het eerste dier en zijn minister van propaganda ontmoetten. Openbaring laat zien, dat de verwachtingen op ondergang uitlopen. Het beest is de caricatuur van Hem die was en is en komt. Het was en is niet en vaart ten verderve (vs. 8, 11). Zijn 'heilstijd' wordt een onheilstijd.

4. De zeven koppen worden gelijkgesteld met zeven bergen. Bergen zijn lapidaire symbolen van kracht. De vrouw zit erop. We zullen hier aan een opeenstapeling dienen te denken. In het laatste der dagen zal immers de berg van het huis des HEREN de hoogste van alle bergen zijn (Jes. 2:2; Micha 4:1). Micha 4:8 belooft, dat Jerusalem weer deel krijgt aan de heerschappij van wel eer, 'het koningschap der dochter Jerusalems'. De opeengestapelde bergen duiden aan, dat deze toekomst door Jerusalem nagestreefd wordt. Daarom zelt de vrouw op de zeven bergen als op een troon.

5. R. Kraemer heeft er op gewezen, dat de bergen met de verdiepingen van de babylonische tempeltoren in verband moeten worden gebracht (p. 335). Aan deze opmerking is weinig aandacht geschonken, doch daar het geheel een 'babylonische' kleur draagt, is het allerminst uitgesloten, dat dit verband aanwezig is.

a. De combinatie van 'dier' en tempeltoren is niet zo vreemd, als men bedenkt, dat terrassentempels soms aan de top met horens voorzien waren. Men heeft de zikkurat daarom wel een reuzenaltaar genoemd en dit in verband gebracht met Ez. 43:13-17.

b. Th.A. Busink heeft op goede gronden ervoor gepleit, dat de zikkurat van Babel zeven verdiepingen kende. Bij Herodotus (*Hist.* I, 181-183) vinden we een beschrijving, die van acht op elkaar gestapelde torens spreekt. De achtste toren zal beschouwd moeten worden als de tempel, die boven op de zevende verdieping stond.

Dat de zeven verdiepingen een kosmische betekenis hadden en met de zeven planeten in verband stonden, is zeer waarschijnlijk. H. Marsman in zijn gedicht *Toren van Babel* zegt, dat de bouwers reeds nú de befaamde muziek der sferen wilden horen:

daarom trachtten zij dat gat in den hemel te boren;
zij wilden de banen der meteoren
en het blauwe stroomen van het uitpansel hooren,
daarom waagden zij hun ziel;...
dit, het begin te zijn van het heelal,
een karavaan in een onbetreden woestijn,
dit was de zin van het eminente Gespuis
op de Toren van Babylon;
alleen van dit Golgotha, deze Hoofdschedelplaats zonder Kruis
waaien de vanen van een nieuwe zon.

Marsman heeft hiermee angstig-scherp een bijdrage geleverd tot het verstaan van Openb. 17. Bij de toren van Babel ging het maar niet om hoogmoed, die voor de val komt, doch om de greep naar de messiaanse era, de zevende periode, de wereldsabbat. Dit moment brengt Openb. 17 tot uitdrukking. De lijnen

van de koppen van het dier voegen zich samen tot de contouren van de babylonische zikkurat. Jerusalem kiest inderdaad voor een Golgotha zònder kruis, het begin van een nieuwe heilsperiode.

c. Herodotus meldt, dat in de tempel op de zikkurat de god met een babylonische vrouw samenkwam. We hebben hier hetzelfde motief, dat in Openb. 17:1 e.v. naar voren komt in de beschrijving van de prostituee.

Op grond van wat we hierboven onder a-c naar voren brachten, dient geconcludeerd te worden, dat we met oer-babylonische motieven te doen hebben. Het kan zijn dat Rome deze motieven gebruikt heeft. Dit geeft echter niet het recht om Rome met Babylon van Openb. 17 te identificeren, al wordt ook gesproken van het zevenheuvelige Rome. Niet alleen Rome had Babel-pretenties! Uit het verband zal moeten blijken over *welke* grootheid genoemde motieven spreken. De *Kontekst* die steeds associaties oproept met oudtestamentische gebeurtenissen, woorden, visioenen, die het *verbond* centraal stellen, laat duidelijk weten dat *Israël* in het vizier ligt. Niet Rome, doch Israël dat pseudo-messiaanse wegen ging en Babel-pretenties had.

6. De tien koningen mogen ook niet met historische machten geïdentificeerd worden. Het zijn duivelse satelliet-koningen van het beest (verg. E. Lohmeyer, p. 146). In Dan. 7:7 heeft het laatste daemonische dier tien horens.

7. Het visioen in Openb. 17 heeft een appèllerende kracht. Niet over een verre toekomst wordt geprofeteerd, doch over het aanstaande fiasco van de joods-messiaanse dromen. De roep om uit Babel uit te gaan (Openb. 18:4) dient in verband gebracht te worden met het gezicht van Openb. 17. Van een protest tegen Rome is hier geen sprake. In visionaire vorm klinkt het evangelie om zich bij de gemeente van de Christus Jezus te voegen, vóór de toorn van het Lam zich ontlaadt. Ten aanzien van het heden heeft dit hoofdstuk niets van zijn applicatieve kracht verloren. Juist de bevrijding van allerlei politiek-speculatieve exegese maakt ruim baan voor de vermaning om ook thans uit genade te leven en het afvallige scheppen van eigen heilstijd te beschouwen als iets dat ten ondergang gedoemd is. Ook vandaag kunnen de gemeenten zó denatureren, dat zij voor het hoerenoordeel rijp worden.

We gaan nu nader in op de interpretatie van het mysterie door de engel. In de *aankondiging* werd eerst gesproken over de *vrouw* en daarna over het beest (vs. 7). Maar bij de *verklaring* is het net andersom. De volgorde wordt omgekeerd (verg. Gen. 3). Eerst komen alle details van het *beest* aan de orde. De vrouw wordt daarbij wel genoemd (vs. 9, 15, 16), doch pas in vs. 18 ontvangt zij een nadere bepaling. Op vrijwel dezelfde wijze wordt telkens een verklaring ingeleid:

- a. het *beest*, dat gij gezien hebt (vs. 8);
- b. de zeven *koppen* (vs. 9);
- c. de tien *horens*, die gij gezien hebt (vs. 12);
- d. de *wateren* die gij gezien hebt (vs. 15);
- e. de tien *horens* die gij gezien hebt (vs. 16);
- f. de *vrouw* die gij gezien hebt (vs. 18).

a. Het beest wordt getypeerd met de woorden: *Het was er en is er niet en zal weldra opstijgen uit de afgrond (abussos) en ten verderve gaat het*. In de *abad-*

8

doon, het verderf, zal het beest weer verzinken, het monster speelt een tijdelijke rol. Overigens zullen *alle bewoners van het land* zich tijdens zijn korte periode van opgaan en blinken *verwonderen*. Johannes wordt hierdoor indirect gewaarschuwd zijn verbazing (vs. 6b, 7a) te laten varen. Deze verbazing - en dit is tegelijk een vermaning en troost (verg. vs. 6, slot) - zal niet het deel zijn van hen, *wier naam genoteerd is op de boekrol van het leven van de grondlegging van de wereld af*. Het Lam wordt niet nadrukkelijk genoemd, doch in 13:8 geschiedde dat wel. Het boek van het Lam, het *Arnion*, laat niet toe, dat de daar genoteerden het beest, het *thèrion*, volgen en bewonderen.

Het 'sedert de grondlegging der wereld' bij 'geschreven' wijst Gods raad en verkiezing aan. Deze vermelding is van dezelfde aard als die in Luc. 10:20, waar Christus de jongeren oproept tot blijdschap, omdat hun namen geschreven zijn in het boek des levens, en hun tevens de belofte geeft, dat ze op slangen en scorpioenen kunnen treden en op alle kracht van de vijand (Luc. 10:19). Het geschreven-zijn spreekt van het *recht* van Christus, door Zijn bloed verworven, waardoor de *kracht* van de aanklager, de oude slang en zijn leugenapostolaat, gebroken is. Wie Christus' rechten niet erkent, is echter een weerloze prooi van de pseudomessiaanse kunsten van het beest.

Lezingen en vertalingen verschillen ten aanzien van het slot van vs. 8.

1. Doorgaans wordt gelezen: *bleponton to thèrion hoti èn*, als zij het beest zien (HOE) DAT het was. P.S. Minear, p. 348, vertaalt: 'that he ruled, but rules no longer and is to come'.
2. R.H. Charles leest: *to thèrion ho ti èn*: het dier *dat was*. In het koinè-grieks wordt *ho ti* als onzijdige vorm van *hostis* echter niet gebruikt (G. Mussies, p. 174) en als zodanig komt het in Openbaring nergens voor.
3. De TR leest: *to thèrion ho, ti èn*. Dit zou de vertaling: 'het beest dat wat (*ti*) was' wettigen. 'iets zijn' betekent: 'iets van betekenis zijn', in aanzien staan (1 Cor. 3:7; Gal. 2:6; 6:3). In Hand. 5:36 en 8:9 vertolkt het ook de messiaanse pretentie van Theudas en Simon de Tovenaar (verg. Th. Zahn, *Die Apostelgeschichte des Lucas I*, Leipzig 1919, p. 279). Deze betekenis zou op zichzelf hier passen, ware het niet dat Openbaring deze uitdrukking nimmer elders bezigt en een gebruik hier ter plaatse door verwarring met *hoti* misverstand zou wekken.
4. *Hoti* kan hier ook 'want' betekenen. Hier wordt dan een nadere verklaring gegeven van de verwondering van de mensen. Het komt ons voor dat deze verklaring overweging verdient.

In plaats van *kai paresti* (en zal aanwezig zijn) leest de TR *kaiper esti* (hoewel het is). Het verschil is één letter, en kan aan een schrijffout geweten worden. Het aanwezig-zijn van het dier komt overeen met het 'opstijgen' aan het begin van vs. 8 waar de formulering verder identisch is: '*Het beest... was en is niet...*' Juist de *parousia*, de aankomst van het dier wordt hier vermeld, die het *zien* ervan mogelijk maakt. In dit verband valt te verwijzen naar 2 Thess. 2:8, 9 waar de *parousia* van de Wetteloze tegenover die van Christus gesteld wordt. Dit laatste is weer een bewijs van de parallelie tussen Openbaring en 2 Thess. 2. Twee messiaanse pretenties staan tegenover elkaar: de zelotisch-nationalistische en die van de ware Messias.

In deze omschrijving: *het was en is niet en zal verschijnen*, die ook min of meer in het begin van vs. 8 voorkomt, horen we een *tegenstelling* met de titel van God, Jahweh: 'de Zijnde en Die was en de Komende'. Wanneer het beest heet: 'en is niet', moeten we geen verhandelingen over existentie of werkelijkheid gaan houden. Het 'zijn' duidt op het (helpend) aanwezig-zijn. Het beest 'is' niet; het 'bestond' wel en speelde een daemonische rol in de historie, maar het speelt geen *blijvende* rol al zal het nog eens optreden. Slechts de HERE is en blijft bij Zijn volk.

Evenals in 13:10 en 18 het: 'Hier is de volharding en de geloofstrouw', en het: 'Hier is de wijsheid' op de voorafgaande tekening slaat, moeten we de oproep van 17:9 óók op het voorafgaande betrekken. 'Hier (is) *het inzicht*', d.w.z. de door de Geest gewerkte verlichting komt hier van pas. Anders wordt men verblind, dan gaat men zich verbazen en doorziet niet de voosheid van het 'zijn' van het dier. Dit betreedt een cirkelgang, die uitkomt in het verderf. Wie dit ziet, wijsheid (hebr.: *chokmah*) heeft, bezit, is wijs, 'goochem', laat zich waarschuwen. Openbaring en Spreuken vinden elkaar; de vrouw op het wilde dier is Vrouwe Dwaasheid (Spr. 9:13).

b. Nu volgt een verklaring van de zeven koppen. Het *zijn*, d.w.z. betekenen, *zeven bergen, waar de vrouw zetelt*, nl. *op hen*. Resideren op zeven bergen, op een troon, als een babylonische tempeltoren. De vrouw zetelt immers op de zeven bergen tegelijk en de koppen van het dier stonden boven elkaar. Stak boven de 'grote stad' van de oosterse 'grote koning' niet een machtige tempeltoren uit als symbool van de koningsidee-in-afvalligheid? Deze babylonische toren van bergen contrasteert met het op een hoge berg gelegen nieuwe Jerusaleem. (Ook het grondvlak van de 'toren van Babylon' was vierkant, verg. Openb. 21:16).

De bergen komen overeen met zeven koningen. Hierbij valt niet aan vorsten van 'aardse' rijken te denken, maar aan beheersers van perioden, 'wereldeeuwen'. Het gaat dus over 'wereldbeheersers dezer duisternis' (Ef. 6:12), en niet over na elkaar verschijnende caesaren of imperia. Van de zeven koningen is gezegd: 'De vijf' zijn gevallen, d.w.z. de eerste vijf perioden die voorafgingen. Nadere fixatie van genoemde perioden is niet bedoeld. Een traditioneel beeld wordt gebruikt als over de zeven koningen wordt gesproken (verg. de zeven planeten en hemelsferen). Het rijk van het beest wordt getekend in de neergang. Eerst was er de dodelijke wonde, die tot aller verbazing genas (13:3). Dat gold één kop. Nu zijn de vijf koppen = bergen = koningen 'gevallen'. Ze hangen er krachteloos bij (verg. genoemde zegels). Eén (no. 6) is er nog, bestaat nog, heeft nog zijn bestand. De andere berg = koning (no. 7) moet nog komen, en daarna korte tijd blijven. Deze laatste wordt verwacht als heilbrenger, de bewerker van de messiaanse tijd, de wereldsabbat. Een 'beestachtig' 'duizendjarig rijk'.

En het beest dat was en niet is, geen bestand houdt, niet permanent kan blijven optreden, *is zelf achtste, maar (toch) is hij uit 'de zeven' en hij gaat te gronde*. Er wordt dus meegedeeld, dat het babylonisch drijven door het beest voortgezet zal worden. Het wilde dier steunt op eigen krachten: koppen, bergen, koningen. De vrouw op haar beurt is weer van het beest afhankelijk. Zij zetelt op de (toren van) bergen, zij prostituteert in bond met de koningen (vs. 2). Het beest is (als achtste) een eigen grootheid die streeft naar finale overwinning. Het is echter *afhankelijk* van de macht van de koppen (bergen), koningen, en heeft geen bestand. Naar de *abaddoon*, het verderf, gaat het. Het is er en het is er toch niet, het heeft geen leven in zichzelf. Het is tegengesteld aan de Zijnde, Jahweh, die blijft tot in alle eeuw. De heilstijd komt niet door hem, de wereldsabbat brengt het niet; zijn getal is 666. De ondergang nadert.

c. De *tien horens* zijn, betekenen, symboliseren tien koningen. Hiermee worden geen tien parthische satrapen bedoeld, doch tien duivelen. Zij hebben *het koningschap nog niet verkregen, maar één uur volmacht als koningen ontvan-*

9

9, 10

11

12-14

gen zij tegelijk met het beest. Zij zijn eensgezind en geven (TR: leveren over) hun kracht en volmacht aan het beest. Door één doelstelling worden zij beheerst en deze is beest-achtig, theriocentrisch. Zij zullen met het Lam in een gewapend conflict komen, doch het Lam zal ze overwinnen, omdat het een *Heer der heren en Koning der koningen* is. Hier wordt de titel gebezigd van de oosterse 'groot-koning' (verg. Jes. 36:4; Dan. 2:37; Ez. 26:7), die in de Schrift meermalen op de HERE toegepast wordt (Deut. 10:17; Dan. 2:47; 1 Tim. 6:15). Ook Christus is Grote Koning. De vazallen van het lasterende dier zal Hij verslaan, ondanks hun stevige alliantie. En in Zijn triumpf zullen de Zijnen delen, die met Hem uittrekken: *de geroepenen en uitverkorenen en betrouwbaren*. De vertaling: 'En die met Hem zijn, zijn geroepenen en uitverkorenen en betrouwbaren' is op zichzelf mogelijk, maar past niet in het verband. Het gaat hier over hen, die met Christus overwinnen. In de dogmatieken ziet men deze tekst weinig aangehaald, maar wil men ergens de 'uitverkiezing' ingeklemd zien tussen roeping en geloof, dan hier. Nooit ziet Openbaring de verzegeling en de registratie op de boekrol des levens als quiëtieven, die handen slap en lijdelijk maken. Steeds zijn ze *motieven*, die de aandacht opeisen voor het Woord en *roepen* tot geloof en trouw. De naam in de hemelen genoteerd te weten geeft moed om op slangen en scorpioenen te trappen, en ook blijdschap (Luc. 10:20, 19). Hoofd en lichaam zijn één in strijd en lijden, doch ook in zegepraal.

Hier is de wijsheid. De wijsheid, de *chokmah*, die profetisch de machteloosheid van het beest doorziet en ondanks koppen en horens gelooft in de *exousia*, de volmacht van de Heiland. Gods verbondstrouw doet Hem kennen als de Zijnde en Die was en de Komende. Het geloof in Gods trouw gaat het beest typeren als die niet is, geen bestendigheid is hem eigen, geen trouw en geen permanent zich handhaven, want het Lam heeft de rechten en de machten. Het wilde dier ziet zijn rechten onder zich weggeslagen. Wat is macht zonder recht? Als achtste is het afhankelijk van koppen en horens: *abaddoon* wacht. De Grote Koning beheerst de babylonische slagvelden. De kosten van de torenbouw waren niet berekend.

d. De *wateren*. Daaraan ligt de residentie der vrouw.

De wateren worden in de Schrift vaak aangeduid als de *thehoom*, de oervloed, de wereldzee waar machtige monsters zich roeren. Doch Jahweh troont erboven, Hij doorboort Rahab en de veelkoppige draak. De wateren zijn vaak beeld van ellenden, die over het hoofd van de vrome gaan (Ps. 42:8; 18:17). Zij typeren ook de wereldzee der volken. Als van Babel gezegd wordt, dat het zit aan vele wateren, dan is dat beeld van Babels imperium, het regeren over de zee der volken (Jes. 21:1; Jer. 51:13). Zó zetelt de vrouw bij de wateren. Viervoudig wordt de betekenis aangeduid: *volken* (het meervoud van *laos* wordt hier gebruikt: stammen van het verbondsvolk); *menigten*; *natiën*; *talen*. De vrouw wil zich laten gelden in de wereld en een grote Internationale vormen; de oude greep van Babel. De spraakverwarring moet in het bestiale pinksteren ongedaan gemaakt worden. Babel: centrum van pluriforme rassen en talen. Te bedenken valt, dat hier alle 'babylonische' motieven *beeldspraak* zijn, typologische gerichtswaarden. Een andere grootheid dan het politieke Babel wordt immers aangewezen: Jerusalem, dat profeten doodde, de joodse Inter-

nationale, die over synagogen vertakt, door het sanhedrin geleid, zich over de wereld uitspreidde als de loten van de wijnstok van Sodom en Gomorra (verg. Deut. 32:32 met Joh. 15:16). Zie ook bij 11:8-10 inzake 'grote stad'.

Om de positie van Jerualem te illustreren zij verwezen naar een gedeelte van een rede van Agrippa tot Caligula volgens Philo's weergave (*Leg. ad Cajum* II, 587):

'De heilige stad Jerusalem is niet slechts de hoofdstad van Judea alleen, maar ook van veel joodse koloniën in de naburige landen: Egypte, Fenicië, Syrië, vooral ook Coele-Syrië; in Pamfilië, Cilicië en in de meeste streken van Klein-Azië tot aan Bithynië en Pontus. In Europa in Thessalië, Boeëtië, Macedonië, Aetolië, Attica, Argos, Corinthe en de grootste en beste delen van de Peloponnesus. Evenzo op de eilanden van Euboea, Cyprus en Creta. Wat de streken aan de andere zijde van de Eufraat betreft: daar worden bijna alle steden, die in vruchtbaar gebied liggen, met uitzondering van een klein deel van Babylon en enige andere provinciën, door joden bewoond'.

e. Wat voorspelde de engel nu? Johannes mag zich niet bewonderend verbazen, want met de vrouw loopt het droevig af. De metropool krijgt alles tegen zich: *de tien hoornen* (van het dier) *en het dier* (zelf) *zullen de hoer gaan haten, haar tot een verwoeste en naakte maken, ja stukken van haar vlees eten en haar verbranden met vuur.* (De TR leest: De tien hoornen *op* het dier).

Wie denkt hier niet aan Izebel en aan het door de profeten beschreven hoerenoordel? Verg. Jes. 23:15-18 (Tyrus); 47:1-3 (Babel); Jer. 13:26 (Juda); Ez. 16:37, 39-43 (Juda); 23:28 e.v. (Juda); Hosea 2:2, 12 (Israël); Nahum 3:4-7, 15 (Nineve). De vrouw met haar make-up kan haar ondergang niet tegenhouden. 'Izebel' wordt neergestort, vertreden, verwoest, door honden gegeten, verbrand. De beelden van 'vrouw' en 'stad' mengen zich met elkaar. De stad wordt 'woest gelaten' (Matth. 23:38).

Zo vervulde zich Gods raad. De hoornen en het beest speelden samen, doch deden tenslotte de wil van God, die door hun alliantie, door hun verderven, Zijn plan uitvoerde: *de voleinding van de Woorden Gods*. 'Het is geschied'. Maar hoe is deze haat dan verwerkelijk? Moeten we allereerst aan *heidene*n denken, die de verwoesting brachten? Hebben de tien hoornen hen opgestookt?

Neen, het is de Jehu's ijver geweest, die 'Izebel' doodde. Evenzeer als de joden Gods raad vervuld hebben door Christus om te brengen (Hand. 2:23; 3:18; 13:29), hebben zij Gods plan gediend door zelf de oorzaak te zijn van de ondergang van de Stad en het Land. Josefus' kroniek kan dit illustreren. Maar ook zonder deze: Christus' Woord heeft nadrukkelijk gewaarschuwd tegen het dolle grijpen naar het zwaard. Wie dit opneemt, zal erdoor vergaan. De *gruwel* in de Heilige Plaats, de afval van Jahweh, bracht zelf de *verwoesting*. Dit is het verschrikkelijke, dat Johannes zag: het beest 'droeg' de vrouw. Doch hetzelfde duivelse beest bracht ook haar ondergang. Een hardnekkig en verbeterd geloven in de onschendbaarheid van Stad en Tempel, een valse messiaanse verwachting, bewerkte onderlinge vertering, desolatie, destructie, verbranding. Voor wat de romeinen deden waren ook de joden verantwoordelijk, evenals dat bij de terechtstelling van Jezus het geval was. De joden hadden immers alle kansen tot vrede afgewezen in een grimmig voortzetten van hun pseudo-messiaanse strijd. De afgoderij van het aan ware profetie ontzonken nationalisme - de *gruwel* in de Heilige Plaats - resulteerde in een verschroeid

16, 17

Land en een woeste Stad. Openbaring heeft met kleuren en beelden telkens weer dit gebeuren in haar boodschap geïnterpreteerd door op alle mogelijke profetieën terug te grijpen: in het woeden van beest en horens werden *Gods Woorden* voleindigd. Geen syllabe viel ter aarde, het kwam alles uit. Zal men in Thyatira schrikken van dit visioen over Izebel (verg. 2:20 e.v.)? Zie toch het uiteinde van de Moeder der Hoereerders (2:23). Diepten van satan, synagoge van satan, Babel - maar ook: een triomferende Groot-Koning!

f. Tenslotte: *de vrouw = de Grote Stad, die het koningschap heeft over de koningen van het land*. We wezen reeds bij vs. 15 op de koninklijke gestalte van Jerusalem.

Josefus zegt dat Jerusalem niet ten onrechte de navel des lands genoemd wordt. Judea was in elf districten verdeeld en deze werden bestuurd door Jerusalem, het *basileia*, de koninklijke zetel van het Empire, dat zich daarboven als het Hoofd van het lichaam verheft (*B.J.* III, 3, 5; 52, 54).

Hier wordt Jerusalem duidelijk *geïdentificeerd*; de hoerende vrouw vertoont zich in de stijl van de afvallige suzerein. De Grote Stad Babylon, die volken onder zich deed krommen. *Babylonische* motieven passen hier in het beeldsprakig karakter van de Apocalyps. Babylon bezat toch de regering over vele volken? Tot zo'n stad wilde Jerusalem gerekend worden: zij minde het tronen als een koningin. Kan het dan anders dan een Babel-oordeel ondergaan? Hier is de wijsheid... De Grote Stad van Jer. 22:8. *Zie ook bij: 11:8!*

'Das Weib ist Rom, die Herrin der ganzen Welt' (W. Bousset, p. 410). 'Het kan om niets anders gaan dan om de stad aan de Tiber. De godin Roma, vereerd in tal van tempels, is voor de ziener de babylonische hoer, voor wie een ellendig einde is weggelegd' (A.J. Visser, p. 200). Als W. Hadorn van 17:18 zegt: 'Kein Leser der Ap. konnte diesen Hinweis missverstehen' (p. 178), bedoelt hij Rome en is hij even zeker van zijn zaak als Bousset, wanneer deze schrijft: 'Denn daran dürfte kein Zweifel mehr sein, dass mit dem grossen Feind des Christentums, dem Tiere, der Römische Staat und mit der Hure auf dem Tiere das heidnische Rom gemeint sei' (p. 130).

De soms al te grote verzekerdheid waarmee genoemde identificatie als 'wetenschappelijk bewezen' naar voren gebracht wordt, wordt begeleid door een klakkeloos overnemen van wat voorgangers gezegd hebben en een negeren van bezwaren, die naar voren gebracht zijn. E. Lohmeyer, die een 'boven-historische' uitleg voorstond, brak in zijn exegese met de koppeling aan Rome en wees op het feit dat de 'dieren' als daemonische wezens bedoeld waren. Daar hij na Wereldoorlog II uit Rusland niet meer teruggekeerd is, konden zijn stellingen door hem niet nader uitgewerkt en tegen uitgebrachte critiek verdedigd worden. Zij raakten op de achtergrond.

Opmerkelijk is, dat er in de laatste tijd stemmen opgingen, die eveneens pleitten voor een losser-maken van de band met de Rome-interpretatie en zich meer naar een 'kerkelijke' uitleg uitstrekten. We noemen hier Barclay M. Newman, *Rediscovering the Book of Revelation*, Valley Forge 1968, die overigens aan de hand van Irenaeus pleit voor een toepassing op de gnostiek (een in de kerk optredende beweging dus). Paul S. Minear stelt zich eveneens in op een meer 'kerkelijke' uitleg. Terecht legt hij een sterke nadruk op het feit dat de zogenaamde 'brieven' met het vervolg samenhangen. Hij ziet dan ook in de gerichten het oordeel over de afvallige christenheid getekend, te beginnen bij de in Openbaring aangesproken, afdwalende-gemeenten (p. 213-227).

Genoemde twee Amerikaanse schrijvers zijn dus niet content met de gangbare *politieke* uitleg, die geanoniseerd schijnt te zijn. Zij beluisteren in Openbaring niet algemene, doch 'kerkelijke' tonen. Om het Minear zelf te laten zeggen: 'It is, of course, clear that John is addressing insiders, not outsiders, and that he desires to produce positive action on their part' (p. 147). *Insiders, geen outsiders* worden allereerst aangesproken, hetgeen ook blijken kan uit het feit, dat tussen de gerichten zaligsprekingen en vermaningen staan (bv. 16:15; 18:4).

Deze koersverandering is daarom opmerkelijk, omdat hier de lijn weer terugbuigt naar de tendens, die bij vroegere exegesen was waar te nemen. Zeker, we hebben er een open oog voor dat sinds de Reformatie er te weinig gedacht is aan de betekenis van Openbaring voor de eerste lezers. Te veel werd met een instant-toepassing op de kerkelijke situatie volstaan.

De uitlegging in de kringen der Reformatie paste Openb. 17 direct op de pauselijke kerk toe. Deze vergat echter bij station I te beginnen: de 'joodse kerk' van Johannes' dagen, Jerusalem-dat-toen-was. Ook is er vaak onrechtmatig geconstrueerd en berekend, - het zij allemaal toegegeven. Er zijn conclusies getrokken, die in het licht der historie niet houdbaar bleken. Hoewel men direct bij station II (de toepassing van Openb. 17 op het kerkelijk leven van de tijd na de Reformatie) begon, is als winst te noteren dat een 'kerkelijke' uitleg gevolgd werd. Evenals bij 2:9 heeft die uitleg in Openb. 17 de lijn doorgetrokken naar de telkens weer opkomende deformatie binnen de getrouwe veste (Jes. 1:21).

Een dergelijke toepassing heeft, ondanks een kader van exegetische misslagen, zoals verkorting van het profetisch perspectief en passeren van station I, de samenhang met het Oude Testament laten gelden.

De latere 'statelijke' exegese kwam niet verder dan Rome, Nero, Domitianus, de komende wereldstaat en de antichrist. Bovendien moest een dergelijke uitleg altijd de onverteerbare brok verwerken, dat Johannes' visioen eigenlijk niet uitgekomen was. 'Het is immers wel duidelijk, dat de profetie van de ziener niet bewaarheid is op de manier zoals hij het zich dacht. De kerk is een pelgrimstocht door de eeuwen begonnen en de stad Rome, waarvan Johannes de volkomen vernietiging op zeer korte termijn voorspelde, is nog steeds een grote stad. Nero was dood en bleef dood... Toch is het getuigenis van Johannes waar in de diepste zin van het woord, al is het dan niet 'waar gebeurd' ' (A.J. Visser, p. 233). De wijze waarop hier een verlegenheidsprong gedaan wordt, bewijst volgens onze overtuiging, dat men het onderzoek van Openb. 17 allerminst tot een eindpunt gebracht heeft. We blijven dan immers zitten met een *openbaring van Jezus Christus*, die op een *vergissing* berust. Dergelijke beschouwingen, die tussen kern en vorm van Openbaring gaan onderscheiden en menen dat zich vergissen samen kan gaan met het verkondigen van eeuwige waarheid (A.J. Visser, p. 234), laten ons zien dat genoemde politieke exegese alleen gevolgd kan worden indien men de losprijs betaalt van de aanvaarding van een Johannes, die 'Wahrheit und Dichtung' vermengt.

Alle sectarische zwendel ten aanzien van de 'kerkelijke' uitleg dient afgewezen te worden. Het misbruik heft echter het goede gebruik nog niet op. De opmerkingen, die in deze en in de vorige eeuwen gemaakt zijn, betreffende een samenhang van Matth. 24 en Openbaring verdienen echter meer serieuze aandacht, dan zij gekregen hebben. Juist als we gaan inzien, dat geheel Openbaring een verbondsboek is, wordt ons duidelijk, dat Openb. 17 en 18 in het kader van de verhouding van Israël en de Here moet bezien worden. Er kan dan ook verder gegaan en gekozen worden voor de mening, dat Openbaring tegen terugval naar de synagoge waarschuwt en daarom Matth. 24 inzake het oordeel over Jerusalem nog eens nader belicht.

Wie kiest voor de politieke uitleg, die zich met Rome bezig houdt, kan zich cultuurhistorische futurologische beschouwingen en politieke speculatie over de toekomst moeilijk van 't lijf houden. Wie echter inziet, dat Openbaring de kerk waarschuwt tegen statische verstarring en oproept om tegenover de synagoge getrouw in het belijden te zijn, komt ook tot een andere formulering van de boodschap van Openbaring voor het heden. Hij zal daarbij allerminst - zoals na de Reformatie dat wel te eenzijdig gedaan is, ook in tijden toen het modernisme reeds in het midden van de protestantse kerken aanklopte - alleen aan de kerk van Rome denken. Christus wijst in Openbaring de nieuwtestamentische kerken haar plaats en taak aan. Wees niet hooggevoelende, maar vrees. Waken blijft (verg. Sardes!) gebiedende eis.

Mededeling van engelen inzake het gericht over Babel (18:1-24)

1, 2

Na dezen, dus na het gehoorde, zag Johannes *een andere*, een nog niet verschenen *zendbode uit de hemel neerdalen* (verg. Dan. 4:23). Hij had *grote* bevoegdheid, *volmacht* en *het land werd verlicht vanwege zijn heerlijkheid*. De *doxa* van God straalde dus van hem af (verg. Ez. 43:2). In zijn verschijning kwam de importantie van zijn boodschap uit. *Met luider stem riep, schreeuwde* hij het bekende vonnis, dat ook de tweede engel uit 14:8 vertolkte: *Geval- len, gevallen (is) het grote Babylon!* Voordat de ziener iets kan bemerken hoort hij, wat geschieden gaat. Liet het vorige hoofdstuk zien, hoe de stad-vrouw voor het gericht rijp was, hier wordt de voltrekking van het oordeel beschreven. Getoond zal worden hoe radicaal de wereldboom omgekap is (Dan. 4:23).

Voor het verstaan van dit visioen is het noodzakelijk twee zaken in het oog te houden:

1. Als gesproken werd van Babel, was dit een mysterie, een verborgenheid (17:5). Het meest Geestelijk worden verklaard. Een andere stad dan het aardrijkskundige Babel was bedoeld. En we weten wie 'de Grote Stad' was: Jerusalem.

Wanneer we nu lezen van een oordeel als over een kosmopolitische koopmanstad, moeten we niet denken: dus het is toch Rome of een metropool van de toekomst. Neen: het 'babyloni-sche' dient hier het beeld, het typeert de *gerichtsrijpheid* (Jerusalem heeft zich *gelijkgeschakeld* met heidense steden) en de *gerichtsernst* (Jerusalem zal *als* Babel, enz. worden geoordeeld).

2. De wijze waarop dit oordeel wordt omschreven sluit zich nauw aan bij oudtestamentische profetieën over volkeren. In de joodse liturgie werden ook *déze* gerichten gelezen: oordelen over de *gojim*. Men proefde de troost in die gerichts aankondigingen: Gods vijanden vergaan. In Openbaring wordt teruggegrepen naar deze banvonnissen over Edom, Babel, Tyrus, enz. Voor de joden had dit alles een feestelijke klank omdat het vervolg op de plagen van Egypte in geding was; bleek niet dat de God van het pasen zich in de geschiedenis liet gelden? De rollen worden nu echter omgekeerd. Israël-Jerusalem is zelf tot Babylon, Sodom en Egypte geworden. Daarom wordt met oudtestamentische kleuren haar ondergang beschreven. Niemand denke daarom: Ik hoor Edoms- en Babels- en Tyrus-profetieën; het gaat dus toch over een heidense wereldstad. Dan zou men voorbijzien aan de liturgische en heilshistorische scherpte van dit visioen. Wat tegen Edom, Egypte, Babel, Sodom, enz. gezegd was, wordt nu tegen 'de navel des lands' gericht, tegen God's Own City, The Holy City.

Houdt men deze twee punten in het oog, dan kan er geen verwarring groeien en staat men ook sterk tegenover allerlei uitleg, die ons een politieke of culturele exegese wil opdringen. Het gaat in dit hoofdstuk wel over politiek en cultuur. Doch het betreft hier politiek en cultuur van 'de synagoge des satans'. Hoe hard het ook is: de synagoge krijgt haar eigen vloeken over Babel en Edom weer thuis, aan haarzelf geadresseerd. In dit visioen wordt de kracht der Boodschappen ondersteept.

Men kan zich verder afvragen: waarom is alles hier zo ontzettend breedspakig gezegd? Het is een waterval van woorden, een mozaïek van oudtestamentische termen, een opeenstapeling van litanieën, een catalogus van waren, een bonte flitsing van mensen en dingen.

Zijn we dan zó nuchter geworden, dat we niet meer verstaan, dat het hart doet spréken? In machtige ernst wordt een appél gedaan op hen, die zo in de joodse bijbel thuis zijn. Alles, alles daarin *is* waar en *wordt* vervuld. Daarom moet men inzake synagoge en kerk tot een bewuste daad komen. Hier is geen schipperen mogelijk. Eén van beide: klaaglied of feestlied. Een derde weg wordt niet geboden. Alle registers worden uitgetrokken. Alle profeten komen aan het woord. De door ons verwaarloosde volkerenprophetieën waar geen stichting in zou zitten, spreken mee. Het volle werk vertolkt oordeelsklanken. Het volledig bezette orkest speelt de Volledete.

Een engel klepte de noodklok over Babel. Het gaat over het grote Babylon, in de woorden van Jes. 31:9 en Jer. 51:8. Verder wordt over haar ruïnes gesproken in de geest van Jes. 13:21 (Babel), 34:11-15 (Edom); Jer. 51:37 (Babel); Zef. 2:14 (Nineve). Duivelen en onreine geesten hebben er hun gedwongen verblijf, hun concentratie-kamp, hun gevangenis, Huis van Bewaring. Eveneens allerlei onrein en gehaat gevogelte: gieren en uilen, ornamenten van een spookstad (Jes. 13:21; 34:11, 14; Zef. 2:14).

De Alexandrinus en andere handschriften lezen bovendien nog: 'En een bewaarplaats van allerlei onrein wild gedierde' (verg. Jes. 13:22; 34:13-15).

Want uit de wijn van de gramschap over haar hoererij (verg. 14:8) hebben alle natieën gedronken en de koningen van het Land hebben samen met haar gehoereerd. Babel-trekken en Jerusalem-trekken worden gecombineerd. We zien de *Babel-zonden*: 'Babel was in de hand des HEREN een gouden beker die de gehele aarde dronken maakte; van zijn wijn dronken de volken, daardoor werden zij verwaasd. Plotseling is Babel gevallen...' (Jer. 51:7, 8). Echte Babel-trekken, zó komen ze hier voor, doch Babel is Geestelijk op te vatten. Deze typering geldt de Stad van Christus' kruis. De volgende zin toont echte Jerusalem-trekken: hoeveel afvallige koningen van Israël waren er niet, die met haar zich aan Jahweh onttrokken? Het 'met haar hoereren' is evenals in 2:22 niet bedoeld als een kiezen van de vrouw tot overspelig object, doch als een zich door haar laten verleiden tot geestelijke bondsbreuk. Er zit hier een klacht verscholen tegen de reeks koningen en leiders, priesters en profeten van Israël, tot de tijd der apostolische kerk toe. Hoe gingen ze vóór in de afval van en de opstand tegen de Here (verg. Hand. 4:25 e.v.).

3

Opvallend is de lezing die zegt dat alle volken *gevallen* zijn ten gevolge van de wijn. Het is doorgaans een verschil van één letter; *pepókan* - *peptókan* (er zijn ook andere werkwoordsvormen). Het gebruik van het beeld van *wijn* maakt het waarschijnlijk dat ook hier van *drinken* gesproken wordt. Daarvoor pleit ook de samenhang met Jer. 25:15,27; 51:7.

Tenslotte volgt nog de mededeling, dat de *kooplieden van het Land* van de grote weelde zich verrijkten. Straks laten zij hun stem in het klaagkoor horen. Deze trek past weer in het wereldstad-beeld. Tegelijk zal Laodicea's kerk, die de aanklacht tegen haar pochen op rijkdom gehoord had (3:17 e.v.), haar oren bij deze passage gespist hebben. We weten uit de Woorden van Christus in de evangeliën en ook uit Jacobus, hoe anti-christelijk de rijkdom zich kon openbaren. Jacobus zegt in één adem: 'Gij hebt weelderig geleefd op de aarde (in het Land)... Gij hebt de rechtvaardige veroordeeld, ja vermoord; er is geen verweer tegen u' (5:5, 6). De rijken speelden een grote rol in de kerkvervolging; de christenen werden aangemerkt als verstoorders van de liefelijke status quo.

Johannes hoort nu weer een *andere* stem uit de hemel. De auteur wordt er niet bij vermeld. Omdat in de oproep van 'Mijn volk' gesproken wordt, is aan te nemen, dat hier wel een engel aan het woord is, doch dat deze namens de Here zélf spreekt. We zullen er rekening mee moeten houden, *dat wat deze 'andere stem' spreekt, eerst eindigt bij vs. 20.* 18:4-20 is één aaneensluitend geheel.

4

Een Stem klinkt, een dringende oproep, die na een motivering gevolgd wordt door een serie oordeelsaankondigingen: *Gaat* (meervoud), *o Mijn* (verbonds-)volk (*laos*), *uit haar weg*, vertrekt uit haar midden. (Verschillende handschriften en de TR plaatsen 'Mijn volk' aan het einde van deze oproep). Het is weer een dergelijke oproep als in Jes. 48:20; 52:11; Jer. 50:16, 29; 51:6, 45; Zach. 2:6, 7. We worden echter niet alleen herinnerd aan deze teksten, die opwekken tot een wegtrekken uit Babel. Was Israëls geschiedenis niet één Grote Trek? Abram uit Ur en Haran, later uit Egypte. Jakob van het verderfelijke Sichem vandaan en uit het niet minder sterk hem bedreigende Kanaan. Dan de exodus uit Egypte. Eeuwen daarna de uittocht van groepjes uit Babel. 'Uit Egypte heb Ik Mijn Zoon geroepen!' De vrouw van Openb. 12 ontving de roofvogelvleugels naar Ex. 19 en Deut. 32 om te vluchten naar de woestijn. De wet staat onder de noemer van de uitleiding. Gedenkt aan de vrouw van Lot! We hebben hier geen blijvende stad, doch zoeken de toekomstige (Hebr. 13:14).

Het is daarom niet vreemd als hier wéér die bekende roep weerklinkt (verg. 2 Cor. 6:17): 'Ons moet trek'. Als dit bevel zou bestemd zijn voor de kerk in de eindtijd, die zich moest afzonderen van de antichristelijke wereldstad Babylon (zo bv. Afrikaanse Kanttekening), dan zou het de eerste lezers weinig geraakt hebben en verschoven moeten worden naar een tijd, 'dat die perde horings kry'. Het is echter allerm minst de bedoeling van dit visioen, dat dit 'sauve qui peut'-parool eerst in een schemerige 'eindtijd' actueel zou zijn.

Ook als men deze tekst zou verklaren als een oproep te breken met de zondige wereld, bevredigt de oplossing niet. Hier wordt niet van een *breken*, doch van een *uitgaan*, *verlaten* gesproken. We kunnen niet uit de wereld gaan (1 Cor. 5:10). Moffatt wist daarom niets beters te doen dan te spreken van een artistiek detail, dat zijn historische betekenis en toepassing verloren had in de nieuwe situatie, omdat het aan een 'bron' ontleend was.

Christus' Woorden wijzen een andere weg. Duidelijk sprak Hij van een '*vluchten*', als Lot naar het gebergte (Matth. 24:16; Gen. 19:17), wanneer de 'gruwel der verwoesting' op de Heilige Plaats (= tempel) in Jerusalem zou staan (Matth. 24:15; Marc. 13:14; Luc. 21:21). Daar we steeds in Openbaring samenhang met Christus' rede in Matth. 24 vinden, is het vanzelfsprekend, dat ook hier weer hetzelfde thema doorklinkt. Het volk, de *laos*, het *verbondsvolk* van God wordt opgeroepen en gedwongen tot een exodus. Als bij Sodom (Gen. 19:14), Egypte (Ex. 3:10), Babel (Zach. 2:7). Uiteraard is deze niet enkel lokaal gedacht. Jerusalem-beneden had overal haar vertakkingen. Uitgaan uit de bedreigde stad betekende: volledig de synagoge verlaten. Pergamum en Thyatira staan weer voor ons. De verleiding van Bileam en de nicolaiten, de hoerij van Izebel. Doch ook de trouw van Efeze, Smyrna en Filadelfia, die gevaren wisten te onderkennen en de demarcatie-lijn trokken tussen valse en ware apostelen, pseudo-'joden' en ware 'joden', synagoge des satans en Gods '*laos*'.

Hier is een kerkelijke imperatief te vinden, die gegrond wordt op de aanstaande nood. Denkt aan de vrouw van Lot! (Luc. 17:32). Jerusalem is immers Sodom. Met haast moest uit Egypte getrokken; daar in de synagoge is het ook al 'Egypte'. Het oordeel pakt zich samen. Wie nog meedoet, heeft deel aan de

zonden der afvallige kerkstad en aan haar *plagen*, hij is deelgenoot van de *schuld* van Jerusalem, doch hij krijgt ook zijn deel van de *straf* over Jerusalem. Daarom klinkt voordat het vervolg van het drama zich gemotiveerd ontvouwt, een paasbevel: Gaat wèg! Breekt de *koinonia*, de gemeenschap op (2 Cor. 6:11-7:1).

Het is vijf voor twaalf.

Vele secten hebben deze passage aangegrepen om gemakkelijk een kerkelijke scheidbrief te kunnen geven. Een dergelijk misbruik breekt echter de kracht van dit mandaat niet. Als dit bevel destijds geldig was ten aanzien van de gedeformeerde synagoge des satans, dan blijft het vandaag nog van kracht in een dergelijke situatie. Rome wil wel het oordeel over Jerusalem erkennen: synagoge des satans. Tegelijk verklaart zij dat haar instituut blijven zal. Nooit zal een exodus uit haar nodig zijn. Zij kan niet uit de genade vallen, al zal soms verandering, aanpassing, aggiornamento, nodig zijn. Hans Küng, *Konzil und Wiedervereinigung*, Erneuerung als Ruf in die Einheit, Basel 1961, p. 61: 'So bleibt sie wesenhaft die wahre und heilige, die -im Gegensatz zur Synagoge - nicht aus der Gnade und Wahrheit fallen kann'. Feitelijk hebben ook protestantse volkskerken, haar eigen verleden vergetend, deze zelfverzekerde praktijk tot de hare gemaakt. In het bevel van 18:4 ligt een wekroep, die *consequenties* heeft voor de kerkelijke praktijk van heden.

Als motivering wordt nu verder de *opeenstapeling* der zonden genoemd. De TR leest hier: *ekolouthèsan* (zijn gevolgd) in plaats van *ekollèhtèsan* (zijn opgestapeld). Schrijffout? De zonden vormen een toren van Babel tot de hemel toe en nodigen God uit de *ongerechtigheden* te *gedenken* (Jer. 51:9, 10). Nu de zondemaat vol is, moet het oordeel komen. Daarom klinkt een motief uit de bekende 'wraakpsalm' 137: 'Gij, dochter van Babel, ter verwoesting bestemde, gelukkig hij, die u zal *vergeldden* hetgeen gij ons hebt aangedaan' (vs. 8). *God* spreekt. Hij spreekt tot de uitvoerders van Zijn raad: *Vergeldt haar zoals ook zij* (= Babel) *vergoldden heeft. Geeft haar het dubbele deel volgens haar werken* (verg. 2:22, 23). *En in de (zelfde) beker waarin zij inschonk, moet gij haar dubbel inschenken.*

Hier worden de *verdervende machten* aangesproken, zoals ook in Jer. 50:15, 29 en Ps. 137:8.

Verskillende handschriften en vertalingen, benevens de TR lezen: 'Vergeldt haar zoals zij ook u vergoldden heeft'. Er is ook een enkele lezing, die 'ons' leest (verg. Ps. 137:8). Het kan echter duidelijk zijn dat niet de *laos*, het verbondsvolk opgeroepen wordt om een bijtjesdag te houden. De Schrift is eigen uitlegster. Van *Gods* kant gezien is het rechtvaardig dat Hij de verdrukkers der kerk met verdrukking *vergelddt* (2 Thess. 1:6; verg. Jes. 33:1 - een tekst overigens die volgens verhalen een veluwse boer in de laatste wereldoorlog bevestigde aan de radio die hij inleverde). Veel minuskels en de TR lezen: 'Geeft *haar* het dubbele deel'.

Aan de Here komt de wraak toe, zegt het laatste lied van Mozes (Deut. 32:35). De samenhang van Mozes' lied met dat van het Lam moge ons ervoor bewaren Psalmen als Ps. 94 en 137 naar het onder-christelijke tijdperk te verwijzen. Zij ontvangen hier eerder een Goddelijke legalisatie, een hemels ijk. De *apodosis*, de vergelding is een zaak van Gods eer.

Hij oordeelt de stad-vrouw volgens de oude rechtsregel: *volgens haar werken* (verg. Jer. 50:15, 29). Het bloed komt over Jerusalem. Dezelfde gouden beker, waarin zij mengde (Jer. 50:7), wordt nu het mengvat waarin de dubbele maat van Gods toorn zich uitstort (Jer. 25:15, 26).

5-8

In plaats van *zelfverheerlijking* (*hautèn = heautèn*) en weeldezucht komen nu kwelling en rouw. De Babel-taal van Jes. 47:8 wordt beschaamd. De verheven koningin Jerusalem (zie bij 17:18) dacht geen weduwe te worden. Zij hield rouw vèr van haar hof. Van oosterse hoven werden treurige dingen altijd ge-weerd; verg. Nehemia 2:1 e.v.; Esther 7:8c. Maar:

*Op één dag zullen haar slagen komen:
dood (pest) en rouw en honger,
en met vuur zal zij verbrand worden.*

De beelden van vrouw en stad oscilleren evenals in 17:16. Dit heeft echter geen onduidelijkheid ten gevolge. Vier plagen staan te wachten. Vier duidt weer het alomvattende aan. Hier is geen toeval in het spel. Uit God zijn al deze dingen: *Ja (gar), sterk is de Here God* (Luc. 1:32) *die haar veroordeelde*. (Verschillen-de handschriften en de TR: die haar veroordeelt). Verg. Spr. 23:11; Jer. 50:33,34.

Het verdient aanbeveling om, wanneer gezinspeeld wordt op profetieën uit het Oude Testa-ment, het verband waarin zo'n passage staat nader te bezien. Openbaring citeert nooit op de klank af. We lezen in Jer. 50, waarnaar herhaaldelijk in Openb. 18 teruggegrepen wordt:

*Verdrukt worden de israëlieten en de judeërs,
en allen die hen gevankelijk hebben weggevoerd, houden hen vast,
Zij weigeren hen te laten gaan;
hun Verlosser is sterk,
HERE der heerscharen is Zijn naam;
voorzeker zal Hij hun twistzaak beslechten
teneinde aan het Land rust te brengen,
maar de inwoners van Babel zal Hij verontrusten (vs. 33, 34).*

De val van de stad-vrouw is dus onderdeel van Gods verlossing, de rechtvaardiging van de la-os, het bondsvolk. Daarom zijn de volkerenprofetieën levensbelangrijke liederen van bevrij-ding. Een psalm, een lied op de sabbathdag: Want zie, Uw vijanden, HERE, want zie Uw vij-anden zullen te gronde gaan. Openb. 18 is een bemoediging geweest. De synagogale liturgie, die we zeker achter deze woorden mogen horen, is nu eigendom van de kerk. De rollen zijn omgekeerd. Jerusalems dochters worden klaagvrouwen over eigen leed (verg. Luc. 23:27-31). Zij moeten de litanie over Babel op haar eigen stad toepassen. De kerk staat een Sterke Held terzij, die oordeelt in gerechtigheid (19:11; Ps. 96:13; Jes. 11:4, 5; 9:5, 6). Het is altijd weer de omkering, de inversie uit het lied van Hanna, Maria en 1 Cor. 1; verheugend en zeer ontroe-rend.

*Hier voert de neergedaelde God
De trotze wereld om met spot
In zijn triomf, tot smaed der hoven:
Hier voert hij 't nedrigh harte boven,
Met hem in 't onverwinbre slot.*

*Hier is de wijsheid ongeacht:
Hier geld geen adel, staet nog pracht.
De hemel heeft het kleen verkoren
Al wie in ootmoed word herboren,
Die is van 't hemelse geslacht.*

(Vondel, Gijsbrecht van Aemstel; Rey van Edelingen)

Israëls trots en wijsheid krimpt ineen. De ootmoedigen en dwazen der kerk mogen triomferen 'in 't koninklijk Jerusalem' nu God 'neerdaalt' (Gen. 11:7) om 'Babel' te 'bezoeken'; ede-lingen zijn ze, dank zij hun Heer, die in Sodom-Egypte-Babel gekruist en afgeslacht werd (Openb. 11:8; 18:24).

Straks, in 19:1, 2 horen we de rei der kerk; doch daarmee contrasterend vernemen we eerst een drievoudige klaagzang over Babels ondergang, aansluitend op Ezechiël's klaaglied over Tyrus. De volgende groepen laten zich horen, die ook in Ezechiël 27 genoemd worden:

- I. de koningen van het land (verg. Ez. 27:35);
- II. de zakenmensen (verg. Ez. 27:36);
- III. de mensen van het vervoer (verg. Ez. 27:29).

I. De koningen hebben samen met haar, door haar verleid, op haar voorgaan, *gehoereerd* en *in weelde zich gebaad*. Evenzeer als 'de vrouw' van Openb. 12 de kerk van het O.T. in zich begrijpt, is de vrouw van Openb. 17 en 18 eveneens *een de voorbije eeuwen omspannende grootheid*. *De koningen van het land* hebben tegelijk met haar *gehoereerd*: 'Wat is Jakobs overtreding? Is het niet Samaria? En wat (de zonde van) Juda's hoogten? is het niet Jerusalem?... Al zijn afgodsbeelden zal Ik te gruis slaan, want van hoerenloon heeft ze het bijeengebracht, en zij zullen weder tot hoerenloon worden... Hooft dit toch hoofden van het huis Jakobs en leidlieden van het huis Israëls, die het recht verafschuwt en al het rechte krom maakt, die Sion bouwt met bloed en Jerusalem met onrecht...' (Micha 1:5, 7; 3:9, 10; verg. Jer. 22). Deze verkeerde leiding is na de ballingschap doorgegaan. Het huis der maccabeeën denatureerde. Zeloten zetten oude idealen op hun wijze voort en leidden het volk naar de afgrond. Nu komt de desillusie: de Stad in lichter laaie. *Vanuit de verte weklagen* ze en maken *rouwmisbaar over haar*. *De vrees voor haar pijniging* doet hen zich op een afstand houden, doch tegelijk uitte ze zich in een klaaglied: *Wee, wee, de stad, de grote! Babylon de stad, de sterke!* Het klaaglied is nogal hopeloos; men komt niet verder dan de constatering, dat *in een uur* het *oordeel* voltrokken is. *Déraillement* van Israëls leiderschap. Oogst van alle anti-theocratische afvalligheid.

9, 10

II. Na de 'adel' komt de 'pracht' aan de beurt. Kooplieden klagen over de ineen gestorte economie. Jerusalem wordt weer met Tyrus (en Babel) vergeleken. Evenals we in Ez. 27 van de klachten der koningen lezen (vs. 30, 33, 35) over de val van Tyrus, vinden we er ook haar vergane handelsglorie beschreven. De aldaar genoemde waren kunnen we voor een groot gedeelte (15 van de 28) in Openb. 18:12,13 terugvinden, zij het in een andere volgorde: edele metalen, edelgesteenten, parels, kostbare stoffen zoals byssuslinnen (het antieke nylon), purper en zijde, elegante en fijn bewerkte voorwerpen uit kostbaar hout, ivoor, metaal en marmer, specerijen en cosmetische artikelen, plantaardige en dierlijke levensmiddelen, en voor de behagelijkheid des levens: middelen van vervoer, paarden en vierwielige wagens (waarschijnlijk staatsie-wagens; men wil vorstelijk geriden worden in 'onze wagen') en menselijke werktuigen, mensenlichamen (slaven; Gen. 36:6 LXX) en 'zielen' van mensen. Dit laatste heeft aanleiding gegeven tot heel wat stichtelijk gemediteer over het kopen van zielen, maar hier wordt alleen mee bedoeld: levende mensen, slaven, en dat is al erg genoeg (verg. Ez. 27:13, waar van Javan, Mesech en Tubal in één adem gezegd wordt: 'Slaven en koperwerk leverden zij voor uw koopwaar').

11-16

De opsomming van het 'Lloyd's Register' vertoont een vaste orde. De regels zijn geschikt in twee groepen van twee, gevolgd door een groep van drie regels. Samen dus twee maal zeven regels. Elke groep bevat bij elkaar passende artikelen. Het schema ziet er aldus uit:

A	2 x 2 edele versiering	1. een vracht van goud en van zilver 2. en van edelgesteente en van paarden
	2 x 2 textiel	3. en van fijn linnen en van purper 4. en van zijde en van scharlaken
	3 x 2 luxe voor- werpen	5. en allerlei thuja-hout en allerlei elpenbeneden voorwerpen 6. en allerlei voorwerp uit zeer kostbaar hout en uit koper 7. en uit ijzer en marmer
B	2 x 2 specerij	1. en kaneel en reukwerken 2. en myrrhe en wierook
	2 x 2 levensmiddelen	3. en wijn en olijfolie 4. en griesmeel en koren
	3 x 2 uitrusting	5. en groot- en klein vee 6. en (een last van) paarden en wagens 7. en lichamen, en zielen van mensen.

De Nestle- en UBS-tekst lezen bij B 1: 'kaneel en zalfolie en reukwerken'. De eerste twee woorden luiden: *kinnamōmon* en *amōmon* (kaneel en zalfolie). De koinè-tekst en de TR spreken slechts van *kinnamōmon* (kaneel). Blijkbaar is de lezing; *kai amōmon* door zogenaamde dittografie ontstaan, een dubbel opschrijven van dezelfde letters. Toevoeging van dit woord zou immers de structuur, die hier kennelijk gevonden wordt, verbreken.

De mening van H. Kraft dat kaneel in deze reeks niet thuis hoort, omdat het geen parfum is, verdient geen navolging. Voor de oosterling zal kaneel onder dezelfde categorie als de andere stoffen in deze rubriek vallen, te koop in dezelfde winkel van Sinkel.

In B4 spreken de vertalingen doorgaans van 'fijn meel' of 'meelbloem'. G. Dalman heeft echter overtuigend aangetoond dat het hier om grof meel, griesmeel, gaat en niet om 'amerikaans meel' (III, p. 293 e.v.). Hebreeuws: *soleth*; babylonisch: *samidu*; arabisch: *smid*. Baksel uit dit twee maal gezeefd meel gold als lekkernij (I Kon. 4:22; Gen. 18:6). In vertalingen blijft men echter maar in de sfeer van wittebrood denken. Het gebruikte griekse woord *semidatis* is kennelijk een leenwoord uit het oosten (syrisch: *semidah*).

De klachten over de ramp komen uit nogal egoïstische motieven voort: niemand koopt de lading waren meer. Het zijn geen proletariërs, die over verspilling klagen, maar multimillionairs, die een markt verliezen.

Vs. 14 werd reeds door Beza beschouwd als staande op een verkeerde plaats in dit hoofdstuk. (In zijn bijbelvertaling handhaaft hij het echter als vs. 14). Vitringa zegt volgens de vertaling van ds Gargon 'dat het door onvoorzichtigheid van onopmerkende Drukkers (!) hier overgebracht zy' (II, p. 531). Hij wil het in het midden van vs. 23 plaatsen, vóór: 'Want uw kooplieden...'. Greijdanus, *KNT*, p. 371 meent dat veel te zeggen is voor de mening van Charles (II, p. 105), die het na vs. 21 localiseert. Al doet het vers volgens hem vreemd aan, het kan als een overgang tussen vs. 11-13 en vs. 15 e.v. beschouwd worden.

Er is hier geen reden om een verhuizing van dit vers te organiseren. Met vs. 11 vormt vs. 14 een lijst om vs. 12 en 13. De mannen van de business zijn hier aan het woord.

In het begin van dit vers wordt hier *opdra* gebruikt. Dit duidt allereerst de *hoogzomer* aan, de tijd tussen de opgang van de Sirius en Arcturius (eind juli tot begin herfst). Verder betekent het fruit, *ooft*, en dan ook *de zomer van het leven*, de rijpere jeugd, de vitaliteit. Deze zin past in het kader van onze tekst als aanduiding van het *hoogseizoen*. Daarnaast ging 'de begeerte van uw ziel' (verg. Deut. 12:15, 20, 21; 14:26) uit. Verschillende minuskels plaatsen 'uw' na 'ziel' en niet na *opdra*.

Maar de top-kultuur is verdwenen en tegelijk daarmee al de delicatessen (*lipara*) en het super-de-luxe (*lampra*), de glamour. De welvaartswonderen *gingen* definitief van 'Babylon' *weg* om nooit meer terug te keren. Verg. vs. 21 en 22. De weeldecultuur *ging te gronde*. Het Verderf slokte alles op. De TR leest hier *apèlthen* (ging weg).

De Sinaiticus, de Alexandrinus en andere handschriften lezen: En zij zullen dat absoluut niet meer vinden. Veel minuskels en de TR lezen echter: En *gij* zult die dingen beslist niet meer vinden, d.w.z. terugvinden. Deze lezing is daarom opmerkelijk, omdat hieruit blijkt dat niet aan een 'eindoordeel' gedacht wordt: de geschiedenis gaat blijkbaar verder.

Op veilige afstand zullen de kooplieden staan uit vrees zelf betrokken te worden in de pijniging der stad. Zij hebben vroeger het nodige daaraan verdiend, en *daarom* wenen ze nu krokodillentranen. Klagend klinkt hun: *wee, wee*. De welvaart heeft voor een uitvaart plaats gemaakt, maar om veiligheidsredenen zingen de kooplieden hun dodenzang ver van het graf.

15-17a

In de klaagzang wordt de grote stad als een vrouw getekend die vroeger rijk versierd was met kostbare stoffen, edelmetalen, edelgesteente en paarden. Hier is samenhang met de catalogus in vs. 16, maar ook met de beschrijving in 17:4 (zie aldaar). Er is trouwens ook naar Jer. 4:30, 31 te verwijzen:

'Nu, *gij verwoeste*, wat doet *gij*, dat *gij u kleedt in scharlaken*,
u siert met gouden sieraad, uw ogen bijwerkt met zwart?
Tevergeefs maakt *gij u mooi*, de minnaars versmaden u,
zij staan u naar het leven.
Want ik hoor een kreet als van een die in barensood is,
benauwdheid als van een, die baart,
de kreet van *de dochter Sions*;
zij hijgt naar adem, zij breidt de handen uit:
Wee mij, want ik bezwijk voor moordenaars!

Wanneer we in rekening brengen, dat in Openb. 18:17a ook het woord 'verwoest' voorkomt is de overeenkomst in meer dan een opzicht treffend. Jeremia spreekt het mondaine Juda aan en anticipeert op de verwoesting (verg. Jer. 4:20, 23) van deze 'Izebel' (2 Kon. 9:30). We vinden hier geen klankcitaat, maar een verbondsmatige formulering die spreekt over de ondergang van de stad van God. Deze wordt de kooplieden in de mond gelegd. De grote stad is *de dochter Sions* (verg. ook *EHZG*, p. 152-155). In één uur, zo klinkt het re-frein (verg. vs. 10, 19), is haar ontzaglijke rijkdom, haar plutocratie, *verwoest*. Men vergelijkte inzake 'verwoest' Openb. 17:16 en Matth. 23:38 TR.

III. Het derde klaaglied is gezongen door een rei die uit mensen samengesteld is, die bij het transportwezen betrokken waren. Ook zij staan van verre, klagen luid, en werpen - evenals die in Ez. 27:30 - as op hun hoofd als oosters rouwmisbaar. Deze laatste trek laat weer uitkomen dat hier geen beschrijving van Rome's ondergang aan de orde is, want de romeinen hadden andere rouwgebruiken.

'Wie was als Tyrus, de verwoeste, midden in de zee?' (Ez. 27:32). 'Wie (was) gelijk aan de Grote Stad' (Openb. 18:18). De stylering is naar Ez. 27, maar we hebben hierbij ook Matth. 11:22 in gedachte te houden: 'Het zal voor Tyrus en Sidon draaglijker zijn op de dag van het gericht dan voor u'. Het oordeel over Jerusalem wordt als een Tyrus-oordeel in Openb. 18 getekend.

De transporteurs schrééuwen het uit. Maar het zijn moeilijke vertroosters. Ze constateren de naakte feiten: verwoesting in één uur. Plotseling is de hoogconjunctuur voorbij. Eentonig werken al deze jammerende refreinen: Verwoest: Wéé! Ze doen modern-existentialistisch aan, die drie reien der radeloosheid.

Als deelnemers aan deze klaagzang worden vier groepen genoemd.

1. Elke stuurman (*kubernèies*; verg. het modewoord: cybernetica) of scheepskapitein.
2. Jeder die op een plaats vaart. Dit is als een aanduiding van kustvaarders of beurtschippers opgevat (verg. Hand. 27:21). Echter kan ook gedacht worden aan reders, eigenaars van schepen, die in de antieke tijd meevoeren. In Hand. 27:11 worden zowel de *kubernèies* als de *nauklèros* (reder; de NV vertaalt met 'schipper') genoemd. Bij kerkvaders zoals Tyconius, Andreas van Caesarea, Beatus en Arethas vinden we de lezing: 'En ieder die op schepen vaart'. Hippolytus plaatst nog hiervoor: *ho homilos*, d.w.z. de menigte. De tekst wordt dan: 'En al de menigte die op schepen vaart'. Ook de TR heeft deze lezing. Men kan hier dan denken aan passagiers, met name handelaars. Gezien de oudheid van deze lezing verdient deze aandacht.
3. *De matrozen*, het scheepsvolk (*nautai*), 'the rank-and-file seamen', het lagere personeel, de man die op de uitkijk zit, enz.
4. *Zij die van de zee hun werk maken*, de zee productief maken, er een bestaan van maken. Men kan hier denken aan een brede variatie van touwslagers, zeilmakers, vissers tot parlevinkers toe.

Nog is het einde niet. Er staan andere koren klaar. Mozes' lied zong: 'Jubelt, gij natiën, om Zijn volk' (Deut. 32:43). Jesaja riep: 'Jubelt gij hemelen... want Hij heeft Jakob verlost' (44:23; verg. Jer. 51:48: hemel en aarde jubelen over Babel, dat verwoest wordt). Tot dergelijk jubileren wordt nu opgewekt. De *hemelen*, residentie der kerk, moeten gaan spreken, de *heiligen* en *apostelen* en *profeten* zich laten horen in een hallel. Immers: *Berecht heeft God uw rechtzaak tegen haar*. Het strafoordeel ten gunste van de heiligen, apostelen en profeten, kerk van oud en nieuw verbond, is aan Babylon voltrokken. Daarin mag de kerk zien, dat God als Rechter van het ganse Land niet eindeloos doet roepen (Gen. 18:25; Luc. 18:7). Er wordt voor 'vonnis' een woord gebruikt, dat ook in 17:1 en 20:4 voorkomt: het vonnis, oordeel over de grote hoer. Dit woord (*krima*) wijst op een rechterlijke uitspraak, die voltrokken wordt. God is de Rechter van het land, die handelend optreedt ten bate van de Zijnen.

Hiermee is het woord van de engel afgesloten, dat in vs. 4 begon. Voordat nu de dank-koren komen, volgt eerst nog een symbolische handeling, gevolgd

door een interpretatie. Een (zekere) sterke engel hief een steen op, zo groot als die van een *molen(steen)*.

Kennelijk is een steen van een zogenaamde ezelsmolen bedoeld. De *ezelsmolen* dient onderscheiden te worden van de *handmolen*, die in vs. 2 voorkomt. Deze laatste werd door vrouwen met de hand bediend. De romeinse ezelsmolen werd echter door een ezel in het rond gedraaid en was soms 1 tot 2 m hoog. Christus spreekt van de ezelsmolen(steen) (*mulos onikos*) om de hals van hem, die één van de kleinen die in Hem geloofde tot zonde zou brengen en Hij laat daarop zijn 'wee' volgen (Matth. 18:6, 7). Een ezelsmolen bestaat uit twee ronde stenen. De onderste is kleiner dan de bovenste en loopt als een potloodpunt naar boven. De bovenste is gekapt als een zandloper en past daar precies in. Van boven kwam dan een wijde opening vrij, die zich naar beneden versmalde, voor het inwerpen van het graan. Zie G. Dalman, III, p. 230 e.v., en afb. 52 en 53. Mogelijk bedoelt Christus in Zijn Woord de *bovenste* steen van de ezelsmolen, omdat deze het zwaarste was en in het midden een gat had, waardoor deze om de nek gebonden kon worden van iemand die in de diepte der zee geworpen werd. Met zo'n steen om kwam men niet meer boven.

Bij zijn worp sprak de engel: *Zó, met een zwaai, zal Babel de grote stad, weg-
geworpen worden en zij zal niet meer gevonden worden*, met andere woorden:
er blijft geen spaan en geen spoor meer van over. En met een vaart zal dit ge-
schieden.

We vinden hier nauwe aansluiting aan het woord dat Jeremia moest spreken, toen hij een boekrol vol onheilen in de Eufraat moest werpen: 'Evenzo zal *Babel* zinken en niet meer bovenkomen' (Jer. 51:63, 64). We kunnen ook denken aan de passage in Mozes' lied bij de doortocht door de Schelfzee, die spreekt over de *egyptenaren*, die als een steen in de diepte zonken (Ex. 15:5, 10). Ging het hier ook niet om de stad, die Geestelijk 'Egypte' genoemd werd? Voorts is daar Christus' woord over de ezelsmolensteen (Marc. 9:42). Wat we telkens constateerden: Openbaring trekt de lijnen in de Schrift door en spitst deze toe op het 'Jerusalem-dat-nu-is'.

Ook in het vervolg worden kleuren ontleend aan het profetisch palet om de radikale ondergang te schetsen. Het bruisende leven van een oosterse stad verdwijnt. Geen citherspelers en zangers, fluitspelers of bazuinblazers, geen amusementsmuziek meer. Nijvere handwerkslieden (*technitès*) van allerlei aard leggen het gereedschap neer. 's Nachts schuren geen molenstenen meer over elkaar bij het schijnsel van de lamp (verg. G. Dalman I, p. 636; IV, p. 269). De stem van bruidegom en bruid, hoogtepunt van het oosters leven, is niet meer te vernemen. Das Lied ist aus.

We vinden hier nauwe aansluiting bij Jeremia's profetie over Jerusalems ondergang. 'Ik sla hen met de ban en maak hen tot een voorwerp van ontzetting, tot een aanfluiting en tot een eeuwige smaad. En ik doe uit hun midden weg

de stem der vreugde
en de stem der vrolijkheid;
de stem van de bruidegom
en de stem van de bruid;
de stem van de handmolen
en het licht der lamp'.

Drie maal sprak Jeremia van het verdwijnen van de stem van bruidegom en bruid (7:34; 16:9; 25:10; verg. Baruch 2:23), en altijd in verband met de ver-

woesting van zijn Stad en Land. Eerst in 33:11 voorspelde hij de terugkeer van die stem tegelijk met het hallel in de tempel. In Openbaring vinden we iets dergelijks: in het volgende hoofdstuk is van de bruiloft sprake en Openbaring eindigt met de roep van de bruid (22:17).

We vinden hier weer een duidelijke aanwijzing inzake de *strekking* van Openbaring. De focus is gericht op de *tweede* verwoesting van Jerusalem! Johannes gebruikt hier maar geen profetisch koloriet in een beschrijving van The Fall of the Roman Empire. Hij zet de verkondiging der profeten voort. We vinden hier typisch-joodse trekken. Tijdens de oorlog van Titus verbood men de kransen (kronen) van de bruid. Deze waren van goud en hadden de vorm van een stadsmuur met torens. Zij werden 'het gouden Jerusalem' genoemd. Zie G. Dalman, V, p. 348; I, p. 349, 350. Een belangrijk gegeven, ook in verband met Openbaring 21! Josefus vermeldt het wee-geroep van de boer Ananus: 'een stem over de bruidegommen en de bruiden!' (B.J. VI, 5, 3; 301). Sinds de oorlog van Vespasianus was ook de bruidskroon van de bruidegom (die bestond uit karmozijnen wol met gouddraad doorwerkt) en het gebruik van tamboerijnen verboden (*Sotah* IX, 14).

Nog altijd is één der zeven lofzeggingen bij een joods huwelijk: 'HERE, onze God, mogen spoedig in de steden van Juda en in de straten van Jerusalem gehoord worden de stem van vreugde, de stem van blijdschap, de stem van bruidegom en bruid'. In bruiloftsgebruiken kwam zeer duidelijk de nawerking van de rouw om Jerusalem uit. J. Buxtorfius, *Schoole der Jooden*, Leyden 1702, p. 428, vermeldt als contemporaine usantie: het stukgooien van het eerste glas door de bruidegom, het strooien van as op het hoofd van de bruidegom 'tot een geheuge dat de Tempel verbrand is', het dragen van een rouwband om de hoed van de bruidegom, terwijl de bruid een zwarte sluier heeft. Hieruit blijkt wel duidelijk hoe de ramp van het jaar 70 juist de bruiloften raakte volgens joodse aanvoeling en diep inkerfde.

Het is aan saecularisering van de exegese te wijten, dat men al deze trekken over het hoofd ziet en stijf en strak volhoudt dat het slechts gaat om een gebruik van joodse motieven, die dan in een heel andere context zouden staan. Een motief houdt toch zijn eigen betekenis? Wil men in de engelse caricatuur iets over Nederland uitbeelden, dan verschijnen soms de figuren op klompen. Die beeldtaal verstaat ieder. Beeldt men echter de president van Amerika uit op klompen, terwijl men een gebeurtenis weergeeft die niets met Nederland te maken heeft, dan snapt niemand dit motief. Zo is het ook ten aanzien van Openbaring. Typisch-joodse- en we zeggen liever: verbondsmatige-motieven worden algemeen-gemaakt, omgeduid, en in feite: gesaeculariseerd.

Nog eens volgt een *motivering* van de ruïnering, die tegelijk een *aanklacht* is, en ingeleid wordt met: *Want*. Hier vindt geen vonnis plaats zonder aanleiding. Er is geen reden om te stamelen: Wir haben es nicht gewollt. Immers:

I. *Uw kooplieden waren de rijksgroten van het land*. Een vertaling die spreekt over de (spreekwoordelijke) 'groten *der aarde*' bevordert het verstaan van deze zin niet. De handelsmagnaten (*megistanes*), waren tevens de hoogwaardigheidsbekleders *van Israël*. Verg. Marc 6:21 waar *megistanes* voorkomt in verband met de dood van Johannes de Doper! De handelsmagnaten waren tevens kerkprelaten. Ze volgden Herodes net zo goed als het sanhedrin en daarom deelden ze in het lot van Jerusalem. Verg. in dit verband motief III (vs. 24). Openbaring past hier Jes. 23:8 toe op de stad die hij beschrijft. Hierbij valt in rekening te brengen, dat ook in Jes. 23:8 het mogelijk blijft om te vertalen: 'Welks kooplieden aanzienlijken *van het land*' waren (verg. Gen. 34:19 inzake

Sichem, de zoon van Hemor: 'Hij was de aanzienlijkste *in zijn gehele familie*'). Land en stad waren reeds in de ugarietische literatuur nauw verbonden: de stads-staat. Sidon en Byblos worden in fenicische inscripties als *land* aangeduid. Nog in Hand. 12:20 lezen we dat de Tyriërs en Sidoniërs bij Blastus, de kamerheer van Herodes Agrippa I aankloppen om de economische sancties tegen te gaan, 'daar hun LAND voor zijn voeding afhankelijk was van dat van de koning'. De codex Bezae leest hier zelfs heel correct: 'LANDEN!' Wij lopen gauw over een dergelijke formulering heen, maar het is opvallend dat hier niet het woord 'steden' gebruikt wordt. We dienen de mogelijkheid open te houden dat een gangbare terminologie gebruikt is, zoals Jesaja in 23:8 juist een bestaande, in Fenicië gangbare, term bezigt: 'groten *van het land*'.

We hebben hier dus weer te maken met een 'semitisme'. Te verwijzen valt ook naar Jer. 15:7: 'poorten *des lands*' in een gedeelte dat zich tegen *Jerusalem* keert (vs 5!). Het gaat hier niet om een 'Club van Rome', maar om een 'Club van Jerusalem'.

II. Door de *tovenarij* van 'Babel' werden alle natiën *verleid*, op een dwaalspoor gebracht (verg. Jes. 47:9; Openb. 18:7, 8; 9:21). *Farmakeia*, zo typerend voor Babel (Dan. 2:2 e.v.), wordt hier volgens appellatief-conservatisme gehanteerd om afval van Jahweh aan te duiden. 'Voorwaar, weerspanning is zonde der toverij en dienen van terafim', dat wil zeggen: staat ermee gelijk (1 Sam. 15:23). Ook bij Saul was deze oorzaak der *verwèrping* (1 Sam. 15:26).

Hier is de stad, de grote, ongehoorzame stad, de afvallige kerk-stad. Wie dit ziet, legt de hand op de mond, als hij wil gaan spreken over 'de stad'-in-het-algemeen, als kenbeeld en oerbeeld. Denk niet aan Rotterdam; denk niet aan het beeld van Ossip Zadkine: De Verwoeste Stad; denk niet aan Warschau en Hiroshima. En ga zeker niet spreken van de stad-in-ons, die voorshands als de verwoeste stad in ons wakker wordt (B. Merema, *Vaervo*, Vierde museumnummer, Den Haag 1959, p. 49). Want even later klinkt in die steden het lied van de wederopbouw, om 't even of het Rotterdam of Hiroshima is; en dan heet het: 'De stad is de verwoeste stad, maar iets van de stad-in-ons is erin opgestaan'. Op deze wijze ligt dan in de eigen ziel beide: Babel èn Jerusalem. Echter: van nature komen we niet verder dan Babel, van nature kunnen we niet de stad-in-ons doen *opstaan*, die in eigen hart, in het irrationele Midden, de muziek der sferen ronddraagt, het rythme der bevrijding (B. Merema, p. 52).

Dit is juist de ergenis: de verkeerde stad, de verwoeste stad, is in Openbaring maar niet een *cultureel* centrum, doch de *kerkelijke* gemeenschap, die profeten en heiligen bant. Het 'kenbeeld' leer ik eerst kennen uit het Woord. Als de moderne kunstgeschiedenis oude schilderijen van de toren van Babel en de ondergang van Sodom als oerbeelden karakteriseert, is zij er naast. Breughel de Oude gaf in de toren van Babel het fiasco van de natuurlijke mens weer, doch tegelijk het fiasco van de kerk-mens in die dagen. Als Joachim de Patinier de ondergang van Sodom schildert, vergeet hij niet de engelen en Lots familie er op te zetten: de 'kerk' ging weg uit 'Babel'-Sodom (Openb. 18:4). Niemand kan de aard van 'de *verkeerde* stad' goed peilen, als hij de Schrift niet kent. En niemand bezit betrouwbare hoop op de nieuwe stad, behalve als hij door de Schrift van het nieuwe Jerusalem verneemt. Uit zijn 'midden', zijn hart, zijn naar de eis des tijds - irrationele Midden, kan geen nieuwe Stad verrijzen; deze komt van buiten-af; het nieuwe Jerusalem is nederdalende *uit de hemel*.

Het hanteren van jungiaanse ken- en oerbeelden verdoezelt de grote antithese, die niet het èn-èn inzake Babylon/Jerusalem toelaat, doch duidelijk stelt òf Babylon òf Jerusalem. Wil men van ken- en oerbeelden spreken, laat men het dan naar de Schrift doen. Kaïn bouwde een stad. In Babylon concentreerde zich het anti-Goddelijk machtsstreven. Abram moest Ur, Lot Sodom en Jakob Sichem verlaten: het oerbeeld van de geboden exodus uit 'Babel'. Tegelijk is er

in de Schrift de opgang naar Jerusalem: Onze voeten staan in uw poorten, o Jerusalem. Dat is een gegeven ingang en ook een gegeven kenbeeld. Het beeld van Zadkine mag nog zo smachtend de handen ten hemel strekken, noch Babel, noch Jerusalem worden werkelijk gekënd buiten het Woord om.

Het is te betreuren, dat de exegese, waaronder ook de gereformeerde, zich langzamerhand heeft laten verleiden om in het Babel van Openbaring veelal slechts een politieke en culturele grootheid te zien. Daardoor heeft zij minder verweer gekregen tegen de vervlakking van het Babylon-beeld. Babel is geworden 'de' stad; vrijdenker en gereformeerde konden schijnbaar samenstemmen in hun klachten over 'de verkeerde stad', het deraillement 'der' cultuur: paardenpoten trapp'len, draven boven graven, boven graven.

In een preek op een biddag voor het gewas over Openb. 18:11, 15 zien we bij Schilder de worsteling tussen het 'algemene' en het 'bizarre' ken-beeld: Babel. Enerzijds herinnert hij aan Christus, die over Jerusalem weende, doch door Zijn verlossing een nieuw Jerusalem ging stichten. Tegelijk echter vervluchtigt de tegenstelling tussen Jerusalem als afvallige stad van het verbond en Jerusalem als bruid-stad zich weer en wordt het oude Jerusalem tot symbool van de afvallige cultuur-in-het-algemeen. Hij werkt hier met de gereedschappen, die de exegese van zijn tijd hem bood. Daardoor wordt hij echter gedwongen om het *verbondsmatige* spreken der Schrift te nivelleren. Babylon in Openbaring wordt niet in samenhang gebracht met Jerusalem waarover Jezus weende en die een 'Babylonische uiterlijke gedaante' had. Neen, de stad wordt de wereldstad, de 'Secular City'. Schilder legt de nadruk erop, dat het gaat over de kooplieden *der aarde*. 'Niet alleen alle kooplieden, die er zijn, hoewel ook dat er in zit, maar zij, die de *wereldmarkt* in handen hebben. Er zijn altijd kooplieden, die niet verder komen dan hun eigen stadje, en ook anderen, die de provincie bereizen, of ook het hele land doortrekken. Maar eens zal er een tijd zijn, dat de kooplieden de aarde zullen beheersen' (*Verzamelde Werken*, Preken II, Goes 1954, p. 404). Doordat niet gezien is, dat Johannes bewust niet van 'wereld' spreekt, maar slechts van land (Hebr.: *èrets*), is deze 'algemene' uitleg ontstaan. De ogen openen zich niet voor het feit dat het hier allerminst ging om een algemene *cultuurklacht*, doch dat 'der Kercken Claghe' aan de orde gesteld werd, die de komende verbondswraak ziet komen over de ontredderde *kerk*, die de tempel maakte tot een huis van koophandel en een rovershol, de stad Jerusalem, Schriftuurlijk kenbeeld en oerbeeld van de verstrooiing der kinderen Gods, *ha-ir ha-gedolah*, de Grote Stad (Jes. 22:8), alhoerend van de HERE sinds eeuwen.

III. Jerusalems zonde is maar niet *in het algemeen* wereldse zelfverlossing en krampachtig pogen de harmonie der sferen te bereiken, doch... in haar werd *het bloed van profeten en heiligen* gevonden *en van allen, die geslacht zijn op het Land*. In de loop der verbondshistorie is de ongerechtigheid van Israël 'volkomen' geworden en roept deze om een vonnis. Hoeveel profeten vielen er niet? Grond voor het vonnis is maar niet afvallige cultuur in het algemeen, doch de afwijzing van de ware Verlosser, het vermoorden van de betrouwbare Getuige en getuigen. Ambtelijk, anti-theocratisch vergoten kerkbloed in Jerusalem. 'Een ongehoorde moord heeft plaatsgehad in de stad van de wet, in de stad der hebreëen, in de stad der profeten, in de stad die rechtvaardig geacht werd' (Melito, *PP* 94).

24

H.J. Holzmann herinnert terecht aan Ez. 24:7-9 waar van Jerusalem gezegd wordt, dat het vergoten bloed in haar blijft. 'Wee de bloedstad!' (p. 407). Dit verhindert hem echter niet om aan de toepassing op Rome te blijven vasthouden. Daarin staat hij werkelijk niet alleen, maar wordt hij door zeer velen gevolgd. J. Bonservin zegt, dat we in Openb. 18:24 de dreiging vernemen van Jezus tegen Jerusalem, dat verantwoordelijk gesteld werd voor het onschuldige bloed dat op de aarde vergoten werd (Matth. 23:35). Hij voegt er echter onmiddellijk aan toe, dat dit laatste verwijt de horizon verbreedt. Achter Rome (dat hier in feite aangeduid wordt) ontwaren we de stad van het kwaad die heerst, verdorven is en moorddadig (p. 275). L. A. Vos merkt op, dat het ietwat merkwaardig en misschien niet bijkomstig is dat een zelfde aanklacht

als in Openb. 18:24 door de Here Jezus tegen Jerusalem is ingebracht (Luc. 11:50; Matth. 23:35). Hij wijst op de grote overeenkomsten in constructie en gedachte.

Openb. 18:24	Matth. 23:35	Luc. 11:50
en in haar is het <i>bloed</i> van <i>profeten</i> en heiligen gevonden en van <i>allen</i> die afgeslacht zijn <i>op het land</i>	opdat over u kome <i>al</i> het rechtvaardige <i>bloed</i> , dat vergoten is <i>op het land</i>	opdat van dit geslacht afgeëist wordt het <i>bloed</i> van <i>al de profeten</i> , dat vergoten is van het begin der wereld

Hij stelt dan, dat Johannes het Woord van Jezus als 'fester Typus der Gerichtsanschauung' beschouwde. Wat Jezus tegen Jerusalem profeteerde, paste Johannes toe op de symbolische verwoesting van de grote stad van zijn dagen (Rome) (p. 162, 163). We zien dus hier, dat door Vos slechts een *formele* samenhang tussen het Woord van Jezus en Openb. 18:24 aanvaard wordt. Hij erkent echter wel ruiterlijk, dat het moeilijk vast te stellen is, *waarom* Johannes in dergelijke gevallen zinspeelt op Woorden van Jezus, tenzij het zo was, 'that he was so conversant with the sayings of Jesus that they became incorporated into his pattern and method of thought and expression' (p. 163). Hier zou dan dus slechts sprake zijn van een allusie, een hanteren van 'memory-words' of 'catch words', trefwoorden.

Juist deze laatste verklaring laat zien, in welke impasse de Rome-interpretatie gekomen is. Uit geheel Openbaring blijkt immers, dat allerminst oppervlakkig met zowel het Oude Testament als met wat in het evangelie staat, omgegaan is. Jezus Christus is hier aan het woord en zou Hij Zijn eigen treffende Woorden 'umdeuten', gaan generaliseren? De exegese, die over de samenhang tussen Openb. 18:24 en Matth. 23:35 (Luc. 11:50) heenhuipelt door niet verder te komen dan hier geijkte termen en trefwoorden te vinden, raakt vast in het slop van de cultuurfilosofie. Wil men dan naar parallellen van Openb. 18 zoeken, dan komt men terecht bij wilde, joods-nationalistische kreten van haat tegen Rome, zoals deze in de sibyllijnse orakels voorkomen, maar allerminst bij uitingen van de kerk der eerste eeuwen. Deze laatste heeft, zoals we zagen, zich onthouden van aanwakkeren van zelotische revolutie tegen de romeinse staat.

Uit Eusebius (*H.E.* XXVI, 5-11) vernemen we dat Melito van Sardes in een Apologie aan de rechtvaardige keizer zegt dat wat van de keizer komt, ook al zijn dat vervolgingen, niet onrechtvaardig is, maar tegelijk verzekert hij dat het christendom broederlijk tegelijk met de romeinse staat sinds Augustus tot bloei kan komen. De kerk stond loyaal tegenover de keizer op grond van Rom. 13:1-7 en 1 Petr. 2:13-17 (verg. Tertullianus, *Scorpiace* 14).

Anderzijds zien we in de eerste eeuwen een scherpe antithese van de kerk tegenover de synagoge. Bij Melito komt dat zeer duidelijk naar voren.

'Daarom, o Israëel (is het volgende geschied)...
 gij hebt geen medelijden gehad met de Heer,
 gij hebt geen medelijden ontvangen van Hem,
 gij hebt uw Heer ter aarde geworpen,
 gij zijt ter aarde geworpen (verg. Ps. 137:9 LXX; Luc. 19:44).
 En nu ligt ge daar terneer als een dode,
 maar Hij, Hij stond op van tussen de doden
 en steeg op naar de hoogten der hemelen' (*PP* 99, 100).

Melito staat hier waarlijk niet alleen. We vinden één lijn, die in verschillende verhandelingen, paaspreken en preken tegen de joden naar voren komt en die ook zichtbaar wordt in de *improperia*, de verwijten aan het adres van de joden in de liturgie van Goede Vrijdag bij de griekse en roomse kerk.

Deze traditie sluit bij Openbaring aan. De uitleg van dit bijbelboek en met name van de hoofdstukken 13, 17 en 18 zou niet zo vastgeroest zijn in klakkeloos aanvaarde mondiale en 'eschatologische' patronen, wanneer hieraan meer aandacht gegeven was. Zowel bij Charles als bij Bousset is er soms het besef, dat de 'Unterlage' eigenlijk joods is. Omdat zij echter van de Nero- en Rome-interpretatie niet konden loskomen, kwamen ze niet verder dan een 'bewerking', een 'Umdeutung' van de stof aan te nemen. Hierdoor is de waarheid onderdrukt en zijn

hun navolgers slechts blijven staan bij de eindconclusie die beest en stad met Rome verbond en die nog altijd een hindernis vormt voor het verstaan van Openbaring.

Het bloed roept, van Abel af. Kaïn heeft een stad gebouwd. Jerusalem is een bloedstad geworden. Profeten zijn er gedood, maar ook Christus, Stefanus, Jacobus. Daarom worden de tempelgangen tot weeklacht (Amos 8:3) en gaat de verbondswet van het *pascha inversum* in vervulling:

Waar eenmaal de engel des doods
langs de nachtelijke muren schreed
om te vrijwaren alles waar joodsch
het bloed aan de deurposten kleefd' -
sluipen thans door de kreunende nacht
hyena's en jakhalzen rond
in het schroeiende spoor van den dood;
en de brandende stad van den nacht
rook het bloed van den Jood.

(H. Marsman, *Tempel en Kruis* XXV)

De jood? Ach neen, zo is het in Openbaring niet bedoeld. De Apocalyps is niet antisemitisch. Het gaat niet tegen een ras, een nationaliteit, doch tegen hen, die zeggen joden te zijn en zijn het niet, tegen de synagoge des satans, de afhoerende kerk. Daarom is voor 'jood' en 'Godvrezende' één genadige weg gebaad: Vertrekt, verlaat haar, die stad, die niet blijft (Hebr. 13:14), en zoek de toekomene. *Sjema' Jisjraël*, hoor dan toch! Alle duister en gloed van het beroofd firmament wordt een brandend ferment in 't *afvallig* bloed. Zie, het *Land* is rood van de tragische wijn; 't paradijs een woestijn, maar de *herscheping* is groot. O, volg het Lam toch. Exodus, exodus! Pascha, voorbijgang, doortocht, *herscheping*!

Hemelse liturgie als Amen

Authorisatie van de boodschap

Aanbid God (19:1-10)

1-8

In het vorig hoofdstuk drie klaagzangen, thans volgen lofliederen; ze vormen in het kader van pascha een hallel. De lofzang! Die klonk immers aan de paasdis (Matth. 26:30)? Na de eerste beker zong men Ps. 113 en 114, het egyptische hallel. Na de vierde beker (de beker der verlossing), aan het einde van de maaltijd, volgde het groot hallel (Ps. 115-118). De kelk des heils maakte Christus tot symbool van het nieuwe verbond in Zijn bloed. De christelijke lofzang gold de loskoop, de lossing, de *geullah* door Christus. Had het paasfeest der joden niet *teruggezien* naar de verlossing uit Egypte, doch tegelijk *vooruitgezien* naar de komende verlossing? Christus bracht deze, doch Zijn verlossing was niet alleen een redden van de zonden, maar ook een bevrijden van de vijanden.

Van al die mij beswaren,
End mijn vervolghers zijn,
Mijn Godt wilt toch bewaren
Den trouwen dienaar dijn:
Dat sy my niet verrasschen
In haren boosen moet,
Haer handen niet en wasschen
In mijn onschuldigh bloet.

Dit zevende couplet uit het Wilhelmus vertolkt de bede, die ook bij de paasfeestvierders opkwam en zich verbond met de beker der *verlossing*. In de hallelpsalmen komt dit ook duidelijk naar voren: 'Waarom zouden de heidenen zeggen: Waar is toch hun God?' (Ps. 115:2) 'De HERE is met mij, onder mijn helpers, daarom zal ik op mijn haters neerzien' (Ps. 118:7). Bij de paasmaaltijd werden ook uit andere psalmen teksten geciteerd, die de verdelging van de *vervolgers* tot thema hadden, zoals Ps. 79:6: 'Stort Uw grimmigheid uit over de natien' (het beeld van het uitgieten van de beker, - verbonden met de kelk des heils!).

Christus vervult het paschale verlangen naar lossing en bevrijding. Zijn volbracht werk brengt beide: loskoop (Openb. 1:5; 5:9; 14:4, 5), doch daarmee tegelijk ook: triomf over de haters: 'Hoor! Jubellied en zegezing in de tenten der rechtvaardigen' (Ps. 118:15). Wanneer nu de halleluja's opklinken, moeten ze daarom in dit *paas*-licht gezien worden. God heeft door Christus Zijn toorn uitgestort over de tegenstanders, over -'n altijd weer smartelijk en aangrijpend feit! - joodse zangers der hallelpsalmen, die zèlf tot vijanden geworden zijn.

Gevraagd kan worden, wie toch de zangers van het *eerste* en *tweede halleluja* zijn. We lezen immers dat Johannes na het vorige visioen *in de hemel als een luide stem van een talrijke menigte* hoorde. Engelen, kerkleden of beide? In vers 5 wordt de kerk in de ruimste zin opgeroepen tot het aanheffen van het hallel. Daaruit kan afgeleid worden, dat zij zich dus nog niet in deze liturgie had laten horen. Daarom zullen de eerste liederen door engelen zijn gezongen. We krijgen dan dit schema:

Halleluja	I – engelen	(vs. 1, 2)
„	II – engelen	(vs. 3)
„	III – oudsten en 'wezens'	(vs. 4)
„	IV – een 'wezen'?	(vs. 5)
„	V – de kerk	(vs. 6-8)

I. Hier wordt weer een hebreuws woord gebruikt, dat blijkbaar overgegaan was in de liturgie der griekssprekende kerk: *halleluja* = prijst de HERE. Daarna wordt God geprezen door de vermelding van drie praedicaten, die reeds in vorige hymnen voorkwamen: de redding (*soteria*; 7:10; 12:10), heerlijkheid (*doxa*; 4:11) en kracht (*dunamis*; 4:11; 11:17; 12:10) is van 'onze God'. De TR en enige vertalingen voegen na *doxa* nog een vierde praedicaat bij, nl. *timè*, eer (verg. 4:11; 5:13). Zij spreken ook van: *de Here*, onze God. Ook de engelen bezigen de aanspraak 'onze God' (4:11), Hij is hun Gebieder. Het vonnis over de vijanden staat voorop en ontvangt nadruk. Daarin straalt Zijn heerlijkheid uit en blijkt Zijn kracht (Ps. 118:25).

Deut. 32 heeft zijn vervulling gevonden. Deze engelenzang grijpt daarom terug naar Mozes' lied. Het: *Uw oordelen zijn waarachtig en rechtvaardig* is daaraan ontleend (Deut. 32:4). De grote hoer, die het land verdirf met haar hoerij, heeft God geoordeeld. In Jer. 51:25 is sprake van Babels verderven van het ganse land. Evenzo maakt dit 'Babel' zich schuldig aan de taktiek der verschroeiende aarde, brengt de gruwel der verwoesting, lokt door het bloed der heiligen te vergieten het gericht uit. En zie: het is gekomen (verg. 11:18). Nu citeren de engelen het laatste gedeelte van Mozes' laatste lied: *God heeft het bloed van Zijn knechten van haar hand gewroken, geëist*. Mozes eindigde immers aldus:

Jubelt, gij natiën, om Zijn volk,
want Hij wreekt het bloed van Zijn knechten.

Letterlijk wordt de zang, die iedere jood kende en die ook door de christelijke kerk in de liturgie werd overgenomen, geciteerd. De verhoring en de vervulling ervan is gekomen. De roep van de zielen onder het altaar: Hoelang duurt het voor Gij ons bloed wreekt aan het volk des lands? ontving satisfactie. Als er staat 'van haar hand' is dit een zinspeling op 2 Kon. 9:7, waar we lezen hoe Jehu gezalft werd en de roeping ontving het huis van zijn heer Achab te slaan, - en dan volgt óók een citeren van het slot van Mozes' lied! - 'opdat Ik *het bloed van Mijn knechten*, de profeten, ja het bloed van alle knechten des HEREN wreke van de hand van Izebel'. 'Van de hand van Izebel'! Zij komt hier wéér naar voren; sinds Openb. 2:20 houdt die Izebel ons bezig en wel als type: een 'kerkelijke' bewerkster van geestelijke hoerij (2 Kon. 9:22; hoerij en toverij staan weer op één lijn; verg. Openb. 18:3, 22) en niet te vergeten: moordnares van profeten en getrouwen (Naboth!). De uitdrukking: 'wreken van de hand van' is eigenlijk een verkorting, een samentrekking van: 'wreken en verlossen van de hand van', doch ieder zal de term verstaan. Er komt een einde aan het gevaarlijk *handelen* van deze dame. Het hallel kan klinken: *Gods rechterhand* doet krachtige daden Ps. 118:16; Ex. 15:6, 12).

II. De engelen blijken zich in twee koren opgesteld te hebben. Op deze foon volgt een antifoon, die weer 'Halleluja' roept. Daarbij wordt een citaat uit een oordeelsprofetie over *Edom* gevoegd: *'En haar rook stijgt op tot in de eeuwen*

I, 2

3

der eeuwen' (Jes. 34:10; verg. Openb. 14:11). Jesaja spreekt van Gods zwaard, dat dronken is van Edoms bloed en van de dag der wrake, het jaar van vergelding in Sions twistzaak (vs. 5, 8). Dit hallel geldt de beslissing in het rechtsgeding der kerk. Haar 'zaak' blijkt Gods 'zaak' te wezen. God vonnist het tot Ezau-Edom verworden Israël. 'Jakob heb Ik liefgehad en Ezau heb Ik gehaat' (Rom. 9:13; Mal. 1:2, 3). Hoe sterk spreekt dit, waar de joden profetieën over Edom van zich geschoven en op *Rome* toegepast hebben (verg. het slot van de uitleg vanaf hoofdstuk 16).

III. Na dit optreden van deze twee halfkoren volgt een liturgische handeling van troonraad en troonwachters. Zij vallen neer voor de Zetelende op de troon onder het uitspreken van: '*Amen, halleluja!*' De beschrijving is kort en samenvattend. Het voornaamste is, dat de lof van het begin (4:8 e.v.) hier een da capo vindt. En toch, dit 'einde' is beter dan het 'begin'. Nu is de rechtszaak der kerk beslist. De troonraad en de cherubim laten hun *ja* op Gods doen over Babel/Tyrus/Edom/Egypte/Sodom horen.

IV. Als inleiding op het hallel der kerk volgt nu een *responsorium*, dat van de troon afkomstig is.

4

5

De TR heeft vóór 'die Hem vrezen' het woordje *kai*, 'en'. Omdat dit in eenzelfde verband ook in 11:18 staat, kan dit oorspronkelijk zijn. Er is immers teruggegrepen naar Ps. 115 waar de Godvrezenden als een aparte groep genoemd worden. Het gebruiken van de oude tempelformule wil hier echter niet zeggen, dat de 'knechten' in het nieuwe verbond een speciale groep vormen, die van de 'Godvrezenden' te onderscheiden is. Iedere christen heeft de oude titels geërfd. Hoog en laag ('grotten en kleinen') mag zonder discriminatie delen in de weldaden van het nieuwe verbond (Jer. 31:31-34; Ef. 2:11-22).

Opmerkelijk is verder, dat in verschillende handschriften en vertalingen het 'onze God' niet voorkomt, en evenmin in de TR. Bij 4:11 ontbreekt deze ook in de TR. Primasius heeft: 'uw God'.

Denkelijk zijn de cherubim, die zich het dichtst bij de troon bevinden, de sprekers. De TR heeft *ek* (uit) in plaats van *apo* (van... vandaan).

Het 'halleluja' wordt nu vertaald, omdat deze uiting van blijdschap en jubel dienst doet in een volzin die een aansporing bevat onze God te loven: 'Prijst (onze) God!' Er is hier aansluiting bij Ps. 113:1; 134:1; 135:1, waarin de *knechten des HEREN* worden opgeroepen God te loven: de priesters, die staan in de voorhoven Gods. Met 'knechten' wordt hier echter niet meer een speciale klasse van het kerkvolk bedoeld: het huis Aarons; het is pinksteren geweest. De 'knechten' zijn de kerkleden in het algemeen. Ook worden aangesproken: '*die Hem vrezen, de kleinen en de groten*'. We vinden deze uitdrukking in een hallelpsalm: (115:13) als typering van een afzonderlijke groep: de gasten en bijwoners der synagoge, die niet besneden waren.

V. Aan de oproep wordt gehoor gegeven. De kerk kon als tot niet worden in de ogen der mensen; nochtans blijkt ze een groot aantal te omvatten: de stem, het geluid van een *grote schare* laat zich horen. Dit geluid schijnt alle natuurkrachten in zich te verenigen: de vele bruisende wateren van Ps. 42 en de krachtige donderslagen van Ps. 29 (verg. Dan. 10:6; Ez. 1:24). Hier komt de

6

heerlijkheid van de kerk aan de dag. Uiteindelijk beschikt zij over het geweld der elementen, zij is niet weg te drukken uit de wereld. Laten we het niet vergeeten: geweldige natuur-manifestaties zijn niet slechts symbool van de vijanden Gods (Ps. 93:4), doch zij beelden evenzeer de geladen kracht der kerk af. De *thehoom* roept tot de *thehoom* (Ps. 42:8), de bliksem flitst en de donder eechoot tussen de bergen: hoor de Stem der kerk!

Halleluja, zo vangt ook deze liturgische acte aan. Evenals in het loflied der kerk van 12:10-12 (verg. 11:15, 17, 18) komt ook nu het koningschap Gods naar voren. *De Here, onze God, de Almachtige, heeft als Koning geheerst*, liet Zijn Koningsmacht gevoelen, trad als Heerser naar voren. De macht van het koningschap is gebleken in de val van de hoer-stad. Proleptisch wordt op het komende oordeel vooruitgegrepen. Johannes heeft immers de val reeds gehoord.

Nu volgt weer een citaat uit de laatste hallelpsalm: *laat ons blijde zijn en juichen* (Ps. 118:24). De Koningspsalmen (Ps. 93:1; 97:1; 99:1) verbinden zich met het paaslied. Deze Koningspsalmen zelf zijn immers ook geïnspireerd op het paaslied van Ex. 15, dat eindigt met de proclamatie van Jahweh's koningschap? Alles is hier 'sluitend', overeenkomstig de joodse liturgie en overeenkomstig de heilsopenbaring Gods. Dit blijkt ook uit het vervolg.

Op het joodse paasfeest werd het boek Hooglied gelezen. Kan het dan verbazen, dat in dit paschale hallel-kader nu het thema van de *bruiloft* optreedt? Het is de bruiloft van het Lam. Pascha stichtte gedachtenis aan 'de eerste liefde', de aanname van Israël als bruid van Jahweh. Hoeveel afhoereren was er niet gevolgd op 'de tijd der minne' (Ez. 16:8, 15 e.v.)? Daarom rekende God af met de hoer (Openb. 18). Van de bruiloft ziet Hij echter niet af, want er bleef een 'rest', een 'overblijfsel naar de verkiezing': de kerk-vrouw (12:7; verg. 2:24; 3:4). Daarom kan de bruiloft doorgaan. Door Gods genade. Deze *genade* wordt zeer duidelijk onderstreept.

1. *Aan Hem de eer* (verg. weer de hallel-psalm 115:1). Soli Deo Gloria.

2. De bruid heeft zich *toebereid*, gereedgemaakt, doch *haar is gegeven zich te bekleden met blinkend* (TR: +en, evenals in 15:6), *rein fijn linnen*.

3. Dit fijn linnen duidt aan de *rechtvaardigmakingen* (gerechtigheden) *der heiligen*.

De verdienste van de bruid wordt hierdoor volkomen uitgesloten. Genade spreekt het eerste en het laatste woord. Wel is de bruid hierbij niet lijdelijk. Zij bereidt zich voor. Gods soevereine liefde schakelt de roeping tot geloof en trouw niet uit, integendeel.

Veel vertalingen spreken van 'rechtvaardige *daden* der heiligen' (Willibrord-vertaling: 'zinnebeeld van de goede daden der heiligen'). Er is echter gegronde reden om een vertaling als van de Statenvertaling: 'rechtvaardigmakingen', aan te houden. In 15:4 (ook een lied van de kerk!) werd hetzelfde woord gebruikt: *dikaïomata* en kennelijk betreft dit de rechtvaardige daden van God. In het Oude Testament wordt meermalen gesproken van 's HEREN 'gerechtigheden' (Richt. 5:11; 1 Sam. 12:7; Micha 6:5). In deze zin is hier *dikaïomata* bedoeld. De bruid bekleedt zich niet met het witte kleeft van *eigen* goede werken, doch met het bruidelijk sieraad van *Gods* verlossende gerechtigheid. In het voorgaande is beschreven *hoe* de Here oordeelde: het *krima*, het oordeel

7, 8

over de hoer (17:1; 18:20), is teken van de *dikaïomata*, de rechtvaardigingen van de heiligen, d.w.z.: *die de heiligen ten goede komen*. Het witte kleed der kerk spreekt steeds één taal: zondaren worden aangenomen, beschermd, verdedigd tegen vijanden en opgenomen in de priesterlijke dienst.

Na het *krima* over de hoer kan nu de bruiloft aangericht worden. De engel die Johannes 'het oordeel over de hoer' toonde, onderstreept dit nog eens met een makarisme: *Gelukkig, die tot de maaltijd van de bruiloft van het Lam geroepen zijn*, dat wil zeggen: een uitnodiging ontvingen. *Deze woorden zijn waarachtig, van God*, dus: Goddelijk, gedekt door Zijn autoriteit, Hij staat er zelf achter. Te feliciteren zijn de geïnviteerden tot het gemeenschapsmaal, dat gehouden wordt tijdens de bruiloft van het Lam. De Goddelijke soevereiniteit blijft gelden: geroepen worden de gasten. Tevens wordt de menselijke verantwoordelijkheid niet uitgeschakeld: de roeping richt zich tot het individu, die komen moet. Denk aan het Woord aan Laodicea: 'Als iemand Mijn stem hoort en de deur open doet, - Ik zal naar hem komen en met hem maaltijd houden en hij met Mij' (3:20). De maaltijd is het hoogtepunt van het feest en brengt de onderlinge gemeenschap tot uitdrukking. In Christus' gelijkenissen komt de figuur van de bruiloftsmaaltijd ook voor (Matth. 22:1 e.v.). Hij is zelf de Bruidegom (Joh. 3:29; Marc. 2:19 [ook hier is de *maaltijd* in geding]; Matth. 11:17).

Met een merkwaardig gebeuren sluit dit stuk af. Johannes viel voor de voeten van zijn tolkengel neer om hem hulde te brengen als hemels wezen. Deze weerde dit af: 'Pas op, niet doen!' Thans was niet de relatie mens-God in geding (verg. Matth. 2:11; 28:9; *Openb. 1:17*). Vandaar het beroep op de collegiale verhouding waarin de engel tot Johannes stond. Als bode van God was hij immers *medediensknacht* van Johannes en van hen, die het getuigenis van Jezus hebben, bezitten. Bezitten, niet om het als dood kapitaal weg te bergen, doch om het als verplichtende gave en opgave vast te houden *in verband met de verkondiging*. We ontmoetten het woord 'getuigenis', *marturion*, reeds meerdere malen. Het heeft allereerst betrekking op Christus' zelfopenbaring over Zijn *opstanding* als Gekruisigde, doch verder op Zijn optreden als Opgestane, Zijn rechterlijk opkomen voor Zijn kerk. Hij is immers zelf de geloofwaardige Getuige? Als Getuige liet Jezus zich nu vernemen door Zijn getuigen en zo getuigde Hij door middel van hen vanuit de hemel tegen de Zijnen, die Hem niet aannamen. Dit 'getuigenis' raakte dus ook het oordeel over Jerusalem, zoals we dat reeds bij Stefanus zien. Wat de schalen-engel toonde en wat de getuigen verkondigden, was beheerst door *hetzelfde thema*: 'Hun tot een getuigenis'. Daarom paste geen ondergeschikte houding, die dreef tot verering van een hemels wezen, doch eerder *ambtelijk bewustzijn*. Hoe hoog staan de 'getuigen' der kerk te boek, ze mogen collegiaal verkeer hebben onder de engelen (Zach. 3:7)!

De laatste zin van het engelwoord onderstreept dit: '*Want het getuigenis van Jezus is de Geest der profetie*'. Dit wil zeggen: Dezelfde Geest, die het Woord der profeten leidde, bezielt ook de getuige Johannes en de andere getuigen. Wie 'getuigenis' geeft, bezit ook 'de Geest der profetie'. Dit 'incident' openbaart tegelijk de noodzaak Johannes' boodschap te aanvaarden. *Johannes' woord heeft evenveel geldingskracht als dat van de engel*. Wie die proclamatie

9

10

van Gods koningschap negeert of verwerpt, moge bedenken, dat hij tevens *de Geest der profetie* smaadheid aandoet. Zo ontvangt de Openbaring *authorisatie* uit engelenmond. De Geest, die profeten aandrijft en doet profeteren, beheerst het getuigenis, dat Jezus aan Zijn dienstknechten ter verkondiging heeft overgeleverd (Joh. 14:26; 16:13 e.v.). Ook de getuige van Christus is een *angelos*, een zendbode Gods. Derhalve zijn de hemelboden collegae van Johannes en de profeten. Johannes mag de 'engel' geen verering geven. Hij staat met hem op hetzelfde niveau. *Breng hulde aan God!* is ook voor hem het grote gebod. (Matth. 4:10; Deut. 6:13).

Men heeft dit gebeuren (en ook dat van 22:8, 9, dat gelijksoortig is) in verband gebracht met Col. 2:18, waar van engelenverering sprake is. De brief aan de Colossenzen was ook aan de Laodicenzen gericht. Daarom zou Johannes' visioen een actueel thema aansnijden. Het is mogelijk, dat hier inderdaad positie gekozen wordt tegen een bepaalde visie op engelen. Een synode te Laodicea in 360 verbood de gewoonte om aan kinderen namen van aartsengelen te geven. In het nabijgelegen Colosse werd echter, tegen kerkelijke protesten in, de basiliek toch aan de aartsengel Michaël gewijd. Joodse invloed in de Lycus-vallei zal hier zeker mede een rol gespeeld hebben, benevens de behoefte aan meerdere middelaars. Echter kan niet gesteld worden, dat *Johannes* nu tegen een dergelijk streven iets 'gedaan' heeft door een bestrijding-in-visionaire-vorm daartegen te publiceren. Het is eerder zo, dat de *Here* de rechte openbaring over de verhouding: engelen-getuigen/profeten geschonken heeft door Johannes twee malen te corrigeren, toen hij een engel hulde wilde brengen (verg. Openb. 22:8, 9).

Niet alleen engelen brengen gerichten. Juist de *getuigen* uit de apostolische tijd doen de oordelen naderen (11:5, 6). Het evangelie van het koninkrijk moet eerst de wereld in tot een aanklagend *getuigenis*. Eerst daarna komt de voleinding, nl. van het oordeel over Jerusalem (Matth. 24:14). Oordeel en getuigenis hangen samen. Voltrekking van gerichten door engelen èn prediking is evenmin te scheiden. 'Ik ben uw mede-dienstknecht',... De macht van het Wóórd! De arbeid van de hiërarchie der engelen mag niet hoger gesteld worden dan de kracht van het apostolisch getuigenis. De Here bindt Zijn kerk aan het Woord en niet aan speculaties over engelen. Voor de kerk gaat het evangelie voorop. Wie daarin gelooft, weet dat het een forensische kracht heeft en dat de engelen *uitvoeren* wat daarin staat. Laten de gemeenten hóren, wat de Geest spréékt! Wat op aarde gebonden wordt, binden de mede-dienstknechten in de hemel. Om misverstand te vermijden valt hier weer te accentueren, dat het getuigenis ook in het hédén zijn forensische kracht behoudt, ook al zijn de gelovigen geen ooggetuigen van de opstanding zoals de apostelen dat waren.

De komende Christus voltrekt het gericht aan het dier en zijn valse profeet (19:11-21)

11-21

In het gedeelte dat met hoofdstuk 9 eindigt lezen we eerst over oordelen die het karakter van *verbondswraak* dragen. Ook in voorbije eeuwen, die hoofdstuk 13 met Rome in verband brachten, hebben velen dit erkend door dit eerste deel te typeren met 'de overwinning van het christendom op het jodendom', - een exegese die ook thans nog wel oppgeld doet. Gezien hoofdstuk 13 heeft men dan echter het tweede deel op de overwinning over de romeinse staat of het heidendom toegepast.

Hoofdstuk 11 bevat inderdaad nieuwe elementen. Deze dienen echter tot nadere verklaring en belichting van het *voorgaande*. Behalve de *getuigen* komen in dit hoofdstuk *de grote stad* en *het beest* naar voren. In 14:8 en 16:19 wordt *de grote stad* weer genoemd. De oordelen in hoofdstuk 16 zijn intenser dan die van hoofdstuk 8 en 9, maar zijn van dezelfde ('egyptische') aard. In hoofdstuk 17 en 18 komt 'de grote stad' in alle duidelijkheid naar voren. 'Ik zal u tonen het oordeel over de grote hoer' (17:1). Het oordeel over 'de stad' om de getuigen die zij doodde, vormt als het ware de afsluiting van de gerichten over het land (hoofdstuk 8, 9, 16). Het in 11:7 genoemde *beest* wordt uitvoeriger in 13:1 e.v. getekend. In hoofdstuk 17 werd het in 11:7 reeds gelegde verband tussen beest en stad uitgewerkt. Er blijkt tussen de hoer-stad en het ondiep een coalitie te bestaan. Daar nu in hoofdstuk 17 en 18 getekend wordt, dat het beest de vrouw ten verderve leidt en het oordeel over haar voltrokken wordt, rijst de vraag: Hoe loopt het dan af met het beest en zijn medehelper, *de valse profeet*, het beest uit de aarde? Komt ook over hen het gericht?

19:11 e.v. geeft hier het antwoord op. In beelden wordt getekend, hoe Jezus Christus op het toneel verschijnt. Het is alsof na wat in de vorige twee hoofdstukken getekend is, de eeuwen overgesprongen worden. We zien in een visioen de paroësie van de hemelse Heer, die in het eerste hoofdstuk getekend werd. Hij grijpt nu in en treedt de duivelse vijanden tegen. De macht van beest en valse profeet schrompelt ineen voor de macht van de Ruiters op het witte paard, de wederkomende Jezus Christus. Na de Messias-slag worden beest uit de zee en uit de aarde levend in de vuurpoel geworpen. Aan deze daemonische dreiging is dan een einde gekomen.

Er blijft daarna nog één daemonische macht over, die nog niet definitief geoordeeld is: *de draak*. 20:1-10 laat ons echter zien, hoe ook aan deze bedreiging een halt toegevoerd wordt. En de laatste vijand, die vernietigd wordt is *de dood* (20:14). Na het vonnis over al deze helse krachten en hun kerkering in het vuur-meer zijn alle barricaden opgeruimd: het nieuwe Jeruzalem, *de nieuwe Stad* kan nederdalen in paradijselijke glans.

Houden we deze volgorde in gedachten, dan zullen we veel moeilijkheden inzake de slot-hoofdstukken verdwijnen; vragen, die twistingen opwerpen, worden geëlimineerd; de visioenen bieden een troostvol heilshistorisch perspectief.

Johannes zag weer de hemel geopend (verg. 3:8; 4:1; Jes. 64:1; Ez. 1:1; Marc. 1:10; Luc. 3:21, 22; Joh. 1:32, 33; Hand. 7:56; 10:11). '*En zie!*' wijst nadrukkelijk op een ongewone verschijning, die hij bemerkte: *een wit paard*. Ook in 6:2 was daar ook sprake van. De ruiters op dat paard valt echter niet te identificeren met de Berijder van deze schimmel. Immers: in 6:2 gold het een symbolische figuur, die een plaag verbeeldde, hier is het kennelijk de grote Strijder Jezus Christus. We komen voorts in de sfeer van de bruiloft: het is de Ruiters-Bruidegom, die uitrijdt voor de zaak van waarheid, ootmoed en recht (Ps. 45:5).

Onzekerheid over wie hier bedoeld wordt, is uitgesloten door een groot aantal benamingen en typering:

a. *Betrouwbaar* en *Waarachtig* wordt de Ruiters genoemd. Hij is immers de

11

geloofwaardige en waarachtige Getuige (Openb. 3:14); deze formule is een vertaling en verklaring van Zijn (hebreeuwse) naam: Amen (3:14). Hij staat voor Zijn Woord; men kan op Hem aan; de vervulling van belofte en dreigingen komt. Gods praedicaten van Deut. 32:4 passen Hem. Juist in verband met Zijn Woord aan Laodicea, dat geen trouw aan de dag legde, hebben deze benamingen een waarschuwend gerichtheid op de gemeente. Er is hier een duidelijke samenhang met de zeven Woorden te bespeuren, die bij de uitleg niet verwaarloosd mag worden. Er wordt verbondsmatig gesproken, tegen ontrouw, afval gewaarschuwd en opgeroepen om amen op de gegeven beloften te zeggen, ook al ziet men de vervulling nog niet.

M. Rissi verdeelt de aanduidingen van Christus in twee groepen van zeven (vs. 11-13) en vier (vs. 15-16) elementen. De eerste groep zou dan op de gemeente gericht zijn (getal zeven) en de tweede op de kosmos, de aarde (getal vier). Vs. 14 zou dan tussen de groepen in staan. Dat Rissi de eerste groep op de gemeente betreft, is belangrijk (*Die Zukunft der Welt*, p. 14-16). We hebben hier te maken met een van de symptomen, die er op wijzen, dat men niet geheel tevreden is met de uitleg, die Rome en wat er mee samenhangt, tot het object maakt, waartegen Openbaring toont. Men krijgt oog voor het verband tussen de Woorden in hoofdstuk 2 en 3 en deze illustrerende visioenen.

Er valt echter rekening mee te houden, dat Openbaring *in zijn geheel* de gemeenten aanspreekt, doch hierbij tevens het zich afkerende verbondsvolk, de synagoge des satans, betreft. De gemeenteleden, die hun belijdenis niet handhaven en terugvallen in de 'moederkerk', die Jezus lastert en verwerpt, zullen met deze geoordeeld worden.

We willen daarom verder dan Rissi gaan en *alle* elementen in vs. 11-16 (en daarbij ook de anti-synagogale) met de zeven Woorden in verband brengen. De gemeenten vernemen in dit visioen nogmaals hoe groot haar roeping is om te volharden.

b. *Hij oordeelt, vonnist, in gerechtigheid* (Ps. 96:13; 98:9). Gerechtigheid is hier de verlossende gerechtigheid des Heren waardoor Hij voor Zijn volk opkomt tegenover diens vijanden. Het is niet de griekse deugd van ieder-het-zijne-geven. De rechtvaardigmaking der kerk, waar Luther zo bevrijdend over gesproken heeft, komt hier in het perspectief. Deze rechtvaardiging mag niet beperkt worden tot de persoonlijke zaligheid der ziel, doch dient betrokken te worden op de wijde verlossing der kerk, haar rechtsherstel en eeuwige glorie. Krachtens, in deze gerechtigheid *voert Hij* ook *oorlog*. Hij strijdt tegen Zijn vijanden in de sinds Gen. 3:15 verordeneerde krijg. Nu worden de monsters der hel verslagen, de 'zoon' van de draak en de pseudo-profeet, die als de draak sprak. Dit betekent ook, dat Hij allen die deze daemonen volgen, bestrijdt.

Hier komt de vermaning aan het adres van de gemeenten naar voren. 'Oorlogvoeren' komt ook voor in 2:16. De gemeente van Pergamum wordt door Christus met een oorlogsverklaring bedreigd, als ze zich niet bekeert van haar compromis-leven. Christus openbaart zich in ons visioen als de Rechter, die de afval in de gemeenten niet ongestraft zal laten.

c. Zijn ogen: (TR: als) een *vuurvlam*. Deze trek werd al vermeld in 1:14, bij het eerste roepingsvisioen. Hier blijkt dus weer de betrokkenheid van dit visioen op de gemeenten. Zij krijgen allereerst met Christus als Rechter te doen, wanneer zij Hem prijsgeven. Niets kan gecamoufleerd worden. Christus' alziendheid is rechterlijk bepaald. Vuur is het element dat van strafgericht spreekt.

12

d. En op Zijn hoofd *diademen*, kronen, *vele!* De achteraan geplaatste aanduiding van de veelheid tekent Christus als de Beheersers der eeuwen en ruimten. Een kroon duidt de souvereiniteit van een vorst aan, zijn volmacht. Christus heeft alle exousia in hemel en op aarde. Tegenover de draak en het beest, die ook hun diademen dragen, staat de alle te boven gaande koningsmacht van de Rechthebbende. Hij, die de kroon uit de hand van satan afwees (Matth. 4:8-10) en de doornenkrans moest dragen, is nu gekroond met heerlijkheid en eer (Hebr. 2:9).

e. Hij bezit ook *een geschreven naam, die niemand kent dan Hijzelf*. Evenals bij het beest na de diademen de naam van lastering genoemd wordt, komt ook hier de onkenbare naam van de Christus na de vermelding van Zijn diademen aan de orde. Christus heeft van God krachtens een document (*geschreven*) een naam ontvangen boven alle naam, opdat iedere knie zich voor Hem buigen zou (Fil. 2:9-11). Het geven van een nieuwe naam behoorde bij het antieke troonsbestijgingsceremonieel. Zie bij 5:1. In Openb. 3:12 (Boodschap aan de kerk van Filadelfia) spreekt Christus van Zijn nieuwe naam. In 2:17 (Boodschap aan Pergamum) belooft Hij aan de overwinnaar een witte steen en daarop 'n nieuwe naam, die niemand dan de ontvanger kent. Hierin wordt dus ook een troonsbestijging aan degene die volhardt in vooruitzicht gesteld. De betrekkingen tussen de zeven Woorden en de schildering van de paroesie in Openb. 19 komen wel duidelijk naar voren.

f. *Bekleed met een in bloed doordrenkt gewaad.*

13

Er zijn verklaarders, die dit zo verklaarden, dat Christus, het Lam, het kleed in Zijn eigen bloed zou gedoopt hebben. Zijn werk op Golgotha zou hierdoor aangeduid zijn (zo A. Schlatter, *Das Alte Testament in der johanneischen Apokalypse*, Gütersloh 1912). Zou hier echter de vergeving aangeduid zijn, dan zou minstens toch verwacht mogen worden, dat hier van 'Zijn bloed' sprake was. Er is behalve de lezing *bebammenon* (A en TR) ook een aantal lezingen, die *perirerammenon* en (*e*)*rammenon* (besprenkeld) lezen. Reeds bij Irenaeus komt de lezing *perirerammenon* voor. Zou deze juist zijn, dan is het nog duidelijker dat het gebruikte beeld met dat van de Druiventreder in Jes. 63:1-3 samenhangt. Ook al zou de eerstgenoemde lezing van A en TR juist zijn, dan valt toch aan een verbinding van het kleed dat in bloed gedrenkt is (*bebammenon*) met de voorstelling van Jes. 63 vast te houden, zodat het beeld van de Druiventreder hier naar voren komt. Bovendien wordt even verder in vs. 15 ook naar dit beeld teruggegrepen.

De purperen bloedkleur van het gewaad is hier van proleptische betekenis, daar eerst in het vervolg de botsing met de vijanden stilzwijgend verondersteld wordt. In Jes. 63:1-3, dat hiermee samenhangt, wordt de HERE voorgesteld als Een, die de pers trad en een met bloed bespat kleed droeg. Er is geen reden om het: 'Ik heb de pers alleen getreden' (Jes. 63:3) op de angsten van Christus in Gethsemane (= olijvenpers) te laten slaan. Zo is er evenmin aanleiding om het rode kleed van Christus in Openb. 19 met Golgotha in verband te brengen. Zijn daadwerkelijke gerichtsmacht wordt hier getypeerd. Hij, die de scharlaken soldatenmantel in het praetorium als spotbeeld moest dragen (Matth. 27:28), draagt nu de mantel van de verlossende en wrekende gerechtigheid. De opmerking van W. Hadorn (p. 191) is in gedachten te houden: 'Da diesser Ernst nicht weniger der Gemeinde und der Kirche gilt, so können irgendwelche wollüstige Regungen eines befriedigten Rachegefühls nicht aufkommen'.

g. Hij is met de volgende naam genoemd: *het Woord Gods*. Zijn 'evangelie' begint Johannes met: In den beginne was de Logos. Hier zien we de *Logos* als de Ruiters op het witte paard. Deze Ruiters en de Logos van Joh. 1 zijn identiek. Het ganse evangelie naar Johannes is één klacht over de verwerping van Het Woord door 'de joden', Zijn eigen volk. In Openb. 19:13 wordt Christus getekend als de Profeet, die het Woord *is*, handhaaft en roept tot hóren. Behalve de perfectum-vorm: *Is genoemd*, komt ook de praesensvorm voor: *Wordt genoemd*, zoals in 19:11. Juist omdat het 'noemen' in verband kan staan met de inthronisatie (zie bij 5:1) valt te overwegen of de praesensvorm die de TR biedt geen voorkeur verdient. Het *noemen* is typeren (zie 11:8; 12:9; 16:16).

h. In Zijn gevolg: hemelse *legerscharen op witte paarden*. Deze hemelse cavalerie is in wit fijn lijnwaad gestoken. Deze Koning is niet zonder onderdanen, Hij komt met Zijn leger, dat 'in heilige feestdos' aantreedt (Ps. 29:2; verg. 110:3; Jes. 61:10). De vraag of aan heerscharen engelen of kinderen Gods of aan beide te denken is, valt gemakkelijk te beantwoorden indien we denken aan wat Paulus zegt in 2 Thess. 1:7 over de openbaring van de Here Jezus Christus van de hemel met de engelen Zijner kracht (verg. 1 Thess. 3:13, waar de engelen als 'heiligen' worden aangeduid: de komst, de paroesie van onze Here Jezus met al Zijn heiligen; zie ook Zach. 14:5; Marc. 13:27; 2 Thess. 1:7; Judas: 14; 1 QM XII, 1-5; XIX, 1). Heilige engelen (Openb. 14:10) escorteren de komende Christus in de *heilige* oorlog. Hun priesterlijk gewaad onderstreept de aard van de krijg. De witte kleur van kleding en paarden accentueert tevens de hemelse, triomferende aard van dit escorte. Zoals op aarde de strijd van Israël altijd een *heilige* krijg moest zijn, zowel 'priesterlijk' als 'hemels' bepaald, zo is ook *déze* oorlog een strijd van de *HERE* Zebaoth.

Christus, die tijdens Zijn lijdenstijd de hulp van legioenen engelen afwees (Matth. 26:53), laat zich nú door engelen-cavalerie begeleiden. 'De Zoon des mensen zal komen in de heerlijkheid Zijns Vaders met Zijn engelen' (Matth. 16:27; 25:31; 1 Thess. 3:13; 2 Thess. 1:7, 8; Judas: 14, 15; Zach. 14:5c).

i. *En uit Zijn mond komt een scherp slagzwaard voort*. Weer een trek uit het eerste roepingsvisioen (1:16; 2:12). Dit zwaard neemt als het ware de plaats van de tong in, symboliseert het Wóord (Wijsheid 18:15, 16). Hij, die het Woord *is*, kan reeds door Zijn spréken 'slaan'. Met de adem van Zijn mond verdelgt Hij (Jes. 11:4; 2 Thess. 2:8). Het engelen-escorte hoeft daarom niet op te treden, hun priesterlijke gewaden worden niet bezoedeld: de Logos treedt de pers alleen, Zijn Woord *is* als een scherp zwaard (Hebr. 4:12; Luc. 19:27). Hij *slaat* daarmee *de natiën*, zo zegt de nadere verklaring. De kerk kan, ja móet het weten, dat het Woord niet machteloos is. Was de prediker Johannes geen collega van de engelen? En is het Woord niet de *Logos*?

j. *Hij zal ze hoeden met een ijzeren scepter*. Wie de kroon heeft, draagt ook de heersersstaf. Hier is de Zoon Gods uit Ps. 2, die Zijn tegenstanders als aardewerk verbrijzelt. Hier is het triomferende Kind van Bethlehem (12:5; Micha 5:1 e.v.). Kroon en scepter zijn bij deze goede Herder-Koning niet slechts ornament. De scepter wijkt niet van de Leeuw uit de stam van Juda. Een ster gaat op uit Jakob, een scepter rijst op uit Israël, en verbrijzelt Moabs slapen, en verplettert alle zonen van Seth (Gen. 49:10; Num. 24:17). En wee Israël, als dit volk zelf 'Moab' geworden is. Dan hoeft de scepter niet vèr te reiken.

14

15

k. *En Hij treedt de wijnpersbak van de gramschap (TR: + en) van de toorn Gods, des Almachtigen.* Twee malen was in Openbaring van die toornwijn sprake (14:10; 16:19; verg. Jer. 25:15). Een proleptisch visioen schilderde hoe de perskuip getreden werd buiten de stad (14:20). Het in bloed gedoopte kled symboliseert de kracht van de Druivenvertreder. Jezus Christus bracht het jubeljaar, het jaar van welbehagen en verlossing, maar óók het jaar van de wrake Gods. Zie, Hij komt van Bozra in Edom (Jes. 63:1 e.v.). Edom - rood... (Gen. 25:30).

1. Tenslotte: *Op Zijn kled en (= namelijk) op (d.w.z.: ter hoogte van) Zijn dij, draagt Hij een (TR: de) naam geschreven.* Het is de oud-oosterse koningstitel, die ook in 17:14 vermeld werd: KONING DER KONINGEN EN HEER DER HEREN. Absolute volmacht, onbeperkte mogendheid: 'Dees beheerscht het al te zaemen,/de hemel, 't aardrijk en de hel,/die luistren scharp na zijn bevel'. De Grote Koning, - voor Hem capituleerde de Grote Stad. Doch ook de helse grote monsters zullen voor Hem zwichten.

16

In dit verband willen we op de in 1947 ontdekte *Rol van de Strijd tussen de Kinderen des Lichts en de Kinderen der Duisternis* wijzen. We ontmoeten daarin merkwaardige trekken die herinneren aan Openbaring en speciaal aan 19:11 e.v. In deze rol is sprake van een beslissende oorlog van het ware Israël (gevormd door de Qoemraan-gemeenschap) tegen het leger van Belial en de zijnen, de 'Zonen der duisternis'. 'Blijkbaar zijn de leden van de Broederschap ervan overtuigd geweest dat deze eindstrijd op korte termijn zou plaats vinden en de Dag der wrake, die door de profeten reeds zo lang was voorspeld, nu zeer aanstaande was'. (H.A. Brongers, p. 13). De strijd zou, de sabbathsjaren en de voorbereiding meegerekend, veertig jaren duren. Aan het eind, bij de *zevende* aanval, grijpt de 'grote hand van Jahweh' (Ex. 14:31; SV) in om de overwinning te forceren. De stammen zelf zijn echter bij deze oorlog ook zeer actief en aan hun zijde strijden de engelen mee. Hun vijanden worden vaak de *kittieten* genoemd. In de Qoemraan-commentaar op Habakuk schijnen deze de romeinen aan te duiden. Doch dit zegt nog niet, dat dit ook in de Rol van Strijd het geval is. 'Bij de tegenwoordige stand van het onderzoek', aldus H.A. Brongers, 'komen we o.i. voorlopig niet verder dan de constatering dat in de Rol van Strijd de Kittieten een aanduiding zijn van alle Israël-vijandige volken waartegen in de eindtijd de strijd wordt aangebonden. Dit zijn de Zonen van de duisternis of het leger van Belial. Onder de 'koning' van de Kittieten zou o.i. daarom het best Belial zelf kunnen worden verstaan' (p. 113, verg. p. 67). In een fragment, dat een andere versie van deze Rol weergeeft, wordt in plaats van de kittieten over de *volken* gesproken (XIX, 10). De tegenstanders heten verder geesten der boosheid (XV, 14), geesten des verderfs (XIV, 10), geesten van zijn (nl. Belials) partij (XIII, 2, 4, 11, 12), haters der gerechtigheid (III, 5), boosdoeners (XII, 14), het goddeloze gezelschap (XV, 9). Zeer merkwaardig is, dat in deze Rol, evenals in de overige Qoemraan-literatuur het woord 'partij' zo vaak gebruikt wordt om de tegenstanders aan te duiden. 'Het blijkt in Qoemraan dus een geliefd woord te zijn geweest'. De rol begint met te spreken over '... de oorlog, het begin van het optreden van de Zonen van het Licht, om te beginnen tegen *de partij van de Zonen van de duisternis*, het leger van Belial, de bende van Edom, Moab en de Ammonieten... van de Filistijnen en de benden van de Kittieten van Assur en hen die bij hen zijn om hen te helpen, *de overtreders van het verbond*' (I, 1, 2). Het woord 'partij', doet denken aan een *vijand binnen het eigen volk*. Daarom achten we het zeer waarschijnlijk, dat met kittieten niet een *vreemde* natie, doch *een partij binnen het joodse volk* aangeduid wordt. Uit de vermelding van Moab, Ammon, enz. blijkt trouwens, dat deze namen typologisch gebruikt zijn. Deze volken waren immers reeds lang uit de historie verdwenen. Hun namen hebben hier een symbolische betekenis. Juist de uitdrukking: '*de overtreders van het verbond*', die de rij 'vijanden' sluit, kan helpen om te verstaan *wie* die vijanden zijn. Meestal legt men het zo uit, dat de vijanden *heidenen* zijn ('de antigoddelijke wereldmachten' H.A. Brongers, p. 65), terwijl daarbij dan nog de joodse afvalligen genoemd worden. Doch zou deze uitdrukking ook niet een samenvattende verklaring van typologische benamingen

kunnen wezen? De term komt voor in Dan. 11:32 (NV: 'die zich misgaan tegen het *verbond*') en wijst op de afval *binnen* Israël. Het is bekend, dat de Qoemraan-gemeenschap grote bezwaren had tegen de priesterschap in Jerusalem ('de slechte priester') en over de afval van eigen volk het oordeel zag komen. Qoemraan wist ook te spreken van het onschuldig vergoten bloed van Gods knechten, de profeten. O.i. wijst alles in de richting van een identificatie van de 'partij van Belial', Edom, kittiërs, enz. met 'die zich misgaan tegen het verbond'. Zou deze stelling juist zijn, dan zou hier een dergelijke benaming te vinden zijn als in Openbaring: Sodom, Egypte, Babel. Evenzeer als daar is dan niet sprake van een strijd tegen 'wereld-machten', doch van een oorlog tegen een 'partij' binnen het verbondsvolk; een partij, die met 'volken', 'natiën' aan te duiden is wegens het afvallig karakter (IV, 12; IX, 9; XI, 9). De oorlog van de Rol van de Strijd is een *heilige* oorlog. De priesters nemen daarin een grote plaats in, doordat ze via trompetten leiding geven aan de gevechten en toespraken houden. In verband met Openb. 19:14 is het merkwaardig, dat er nadrukkelijk staat dat de priesters zich niet tussen de gevallen mogen begeven uit vrees zich met onrein bloed te bezoedelen (IX, 8). Het priesterkleed moet dus *wit* blijven. Worden in Openb. 19:11 e.v. veel *namen* gebezigd, in de Rol van de Strijd vinden we hetzelfde. We geven er enkele voorbeelden van: De trompetten, die de gemeenschap bijeenroepen dragen het opschrift: 'Geroepen van God'. Die van de gevechtsformaties: 'Formatie van de eenheden van God voor de wraak van Zijn verbolgenheid jegens alle Zonen van de duisternis' (III, 2, 6). Die van het appèl der infanteristen: 'Herinnering aan de wraak op de door God bepaalde tijd'. Op de standaarden voor de aanval de opschriften: 'Trouw van God', 'Gerechtigheid van God', 'Eer van God', 'Oordeel van God' (IV, 6). De standaarden van de gemeenschap dragen de opschriften (bij het zich in de strijd begeven): 'Strijd van God', 'Wraak van God', 'Twist van God' (Brongers, p. 85, verwijst hier naar Jer. 25:31; Hosea 4:1; 12:3; Micha 6:2, die in een typisch *verbondsmatig* kader staan!), 'Vergelding van God', 'Kracht van God', 'Beloningen van God', 'Macht van God', 'Vernietiging van God van alle nietswaardige volken' (IV, 12). We kennen niet de juiste ontstaantijd van de Rol, doch we kunnen wel aannemen, dat deze omstreeks het begin van onze jaartelling is vervaardigd (Sukenik denkt aan de tijd vlak voor de verwoesting van Jerusalem). De opeenstapeling van namen blijkt dit 'apocalyptisch' geschrift gemeen te hebben met de passage uit Openb. 19, die we bespreken. Openbaring is ook in dit opzicht niet 'vreemd'. Dit komt ook op andere punten uit: Van wraak, waarheid en gerechtigheid Gods is herhaaldelijk in de Rol van Strijd sprake. 'De auteur blijkt een merkwaardige voorkeur voor het getal zeven te hebben. Zeven is het getal van de totaliteit en als zodanig heilig' (p. 99).

Wanneer we gegevens inzake de Rol van Strijd met Openbaring vergelijken, zien we, dat dit laatste boek een thema aansnijdt, dat in die dagen actueel was. Doch bij alle formele overeenkomst is er ook *verschil* te constateren. De Rol van Strijd laat de partij van de Zonen van het Licht het drie maal winnen en drie maal verliezen. Tenslotte wordt de zevende keer door het ingrijpen van 'de grote hand van God' de overwinning behaald. De heilige oorlog in Openb. 19 wordt *alleen door Jezus Christus gestreden*. Geen mensen, maar engelen vergezellen Hem. Deze strijden echter niet mee, het kleed van de Hem escorterende cavalleristen blijft priesterlijk wit. Alle roem is uitgesloten. De Rol van Strijd ziet slechts hier en daar de gestalte van de Messias schemeren en spreekt slechts van het zwaard van God (I QM XV, 3; XIX, 4). Alleen God wordt 'Koning der koningen' genoemd (I QM XIV, 6). In Openbaring staat echter Messias Jezus centraal. Uit Zijn mond komt het zwaard Gods. Alle namen van Jahweh draagt Hij: Geloofwaardig, Waarachtig, Koning der koningen. En déze Priester (met het priesterkleed van Openb. 1) is tegelijk de Koning, die het in bloed gedrenkte kleed van Openb. 19 draagt. Het voltrekken van de strijd berust bij Hem alleen, Hem komt de wraak toe, Hij vergeldt. Terwijl de Rol de zonen der waarheid (XVII, 8), de partij van God (XIII, 5), het heilige

volk (XIV, 12) of de gemeente Gods (IV, 9) beperkt tot de secte-leden, zijn in Openbaring de *geroepenen-tot-de-bruiloft-des-Lams*: de gekochten van Christus uit elke stam en elk volk. Indien de Openbaring in handen gekomen is van leden van de Qoemraan-gemeenschap, heeft zij ook hen voor de keus gesteld en opgeroepen in de Christus de ware Messias te erkennen, die 'de overtreders van het verbond' zal richten, Zijn kerk tot de 'partij van God', 'la compagnie de Dieu' maakt en alle profetieën (die ook in Qoemraan zo goed bekend waren) vervullen gaat.

Opmerkelijk is dat aan het slot van het apocriefe boek Wijsheid een soort paas-haggadah geboden wordt waarin de ondergang van de egyptenaren verhaald wordt (16-19; verg. Melito, *PP* 11-34). In Wijsheid 18:14-16 komt een merkwaardige passage voor inzake de paasnacht waarin de eerstgeborenen sterven:

- Verg. Openb. 'want terwijl een vredige stilte alles omhulde,
en de nacht halverwege snel voortgeschreven was,
a. 19:13 daalde Uw alvermogen ^aWoord uit ^bde hemel van de
b. 19:11 koninklijke troon af,
als een geduchte strijder (*polemistès*), naar het midden van het
aan de ondergang gewijde land,
c. 19:15, Het droeg een scherp ^czwaard: Uw ongeveinsd bevel,
21; 1:16; en het stond daar en vervulde alles met de dood.
2:12 En terwijl het raakte tot de hemel, liep het ook over de aarde.

De verwijzing hiernaar kan het feit bevestigen, dat Openbaring in de paasstijl geschreven is. Openbaring hanteert echter het aan de joden bekende gegeven van het Woord-in-strijdhou-
ding (het zwaard!) *met een messiaanse toespitsing op Jezus Christus*. Willen we hier van een
parallel met de Wijsheid spreken, dan geldt het hier weer een *antithetische parallel*. De figuur
van een omgekeerd pascha is aan de orde. 'Jerusalem' is tot 'Egypte' geworden, met alle con-
sequenties daarvan.

Vermeldenswaard is verder, dat in Wijsheid 18:24 in een kontekst staat die spreekt over de be-
waring van de rechtvaardigen in de woestijn, het hogepriesterlijk optreden van Aaron (Num.
16:44 e.v.). Gezegd wordt dan dat Aaron Gods majesteit op de *diadeem* (verg. Openb. 19:12)
droeg. Dit geeft aanleiding om ermee te rekenen dat de Ruiters in Openb. 19, die door in
priesterlijk linnen gestoken ruiters gevolgd wordt, evenzeer als de Zoon des mensen in hoofd-
stuk 1 (waar ook het zwaard genoemd wordt) de *Priester-Koning* is. Verg. Zach. 6:11-13.

De mening is wel geopperd dat de Rol van Strijd eigenlijk een uitwerking is van de profetieën over Gog (Ez. 38, 39), of in elk geval daarin inspiratie voor de conceptie van de 'eschatologische oorlog' gevonden heeft (verg. XI, 16 en XIV, 1-Ez. 38:19). Ook aan het slot van Openb. 19 komt de profetie van Ezechiël in het gezichtsveld.

Johannes zag in de zon een engel staan, die luidkeels riep tot *alle vogels, die hoog in de lucht vlogen*. Gieren worden hier bedoeld, de vuilnisdienst der woestijn, de doodgravers der slagvelden, die met ongelofelijke speurzin en snelheid aas weten te ontdekken. De engel nodigde hen uit om zich te vergaderen voor *de grote maaltijd van God* (TR: 'de maaltijd van de grote God'; verg. 14:19). Zij kunnen daar 'de vlezin', dat wil zeggen: de stukken vlees (zelfde term als in 17:16) van allerlei hoogwaardigheidsbekleders, soldaten, ruiters, hun paarden, vrijen en slaven, geringen (kleinen) en hoge omes (groten) verorberen. Het wordt een 'synagoge' van gieren, die van alle kanten zich vinden op het slagveld.

17, 18

Nog is de beslissende slag niet gestreden, het finale treffen komt nog. Zoals David echter bij voorbaat Goliaths ondergang en die van zijn leger aankondigde ('Op deze dag zal ik de lijken van het leger der filistijnen aan het gevogelte des hemels en aan het gedierte des velds geven'; 1 Sam. 17:46), zó geschiedt het ook hier. De nederlaag van het beest en zijn trawanten staat vast en het gierendiner zal zeker komen. Zo liet ook Ezechiël op Gods bevel zijn roep tot roofdieren en roofvogels klinken. 'Verzamelt u en komt, verenigt u van alle kanten bij het slachtoffer dat Ik voor u slacht, een groot slachtoffer, op de bergen van Israël; eet vlees en drinkt bloed. Vlees van helden zult gij eten en bloed van de vorsten van het land zult gij drinken;... ja, gij zult aan Mijn tafel u verzadigen, aan paarden en ruiters, aan helden en allerlei krijgslieden' (Ez. 39:17, 18, 20). Het is duidelijk, dat de roep, die Johannes hoorde, zich nauw aansloot bij Ezechiëls profetie.

Twee '*verzamelingen*' komen hier naar voren. Die van het beest en de zijnen, doch óók de congregatie der gieren. Van twee *legers* is sprake: de heirscharen, die de Zoon des mensen volgen en de heirscharen van het beest. Van twee *maaltijden* is er sprake: die van de bruiloft van het Lam en de grote maaltijd van God, het oer- en kenbeeld van Gods gerichten (Jes. 34:6; Jer. 12:9; 46:10).

Johannes zag de samengetrokken legers, de troepenconcentraties van het beest, paraat voor de oorlog. Meer deelt hij van de strijd niet mee. Alleen het eindresultaat: het beest en de valse profeet werden *overweldigd* en *levend in de vuurpoel geworpen*. Tot een echte veldslag kwam het eigenlijk niet, van hoger hand werd ingegrepen. Na de hoer ontvingen de daemonische verleiders hun loon. Er valt op te letten, dat de valse profeet weer getypeerd wordt naar zijn optreden: hij deed *wondertekenen* voor het aangezicht van het beest, waardoor hij hen *verleidde*, die het *kenteken* van het beest hadden geaccepteerd en diens beeld hulde brachten. Zoals bij de komst van de Zoon des mensen in de hemel, volgens Daniëls visioen, het vierde beest werd prijsgegeven aan het vuur, dat voor de troon als een stroom opwelde (7:11, 26), zo werd ook hier een einde gemaakt aan de macht van de 'beesten'. Om hun verleidende daden werden ze volkomen uitgeschakeld, doch niet vernietigd: *levend* in de poel des vuurs geworpen. In 20:10 wordt nog eens geconstateerd, dat deze twee monsters er zich in bevinden, - ter pijniging uiteraard. Sober is de beschrijving. Geen helleschilderingen a la Jeroen Bosch en de fantasie der middeleeuwen. Tofeth, de mesthoop, brandt van vuur en zwavel (Jes. 30:33). Deze is nu echter niet voor Assur bestemd, doch voor de geesten, die *Israël* verleid hebben (Tofeth als gerichtsplaats voor Israël: Jer. 7:32 e.v.; 19:6 e.v.). Ook Sodom is weer typologisch voor-beeld.

Van de nederlaag van 'de heerscharen' van het beest en zijn pseudo-profeet vernemen we alleen de lugubere mededeling dat ze gedood werden door het zwaard van de Ruiter op het witte paard, dat uit Zijn mond ging. Was Hij niet de Logos, het Woord, dat spréekt en het is er? *En al de vogels werden verzameld met hun vlees-delen*. Christus' Woord was maar al te zeer actueel: 'Er zullen valse christussen en valse profeten opstaan... Waar het aas is, daar zullen de gieren zich verzamelen' (Matth. 24:24, 28). Ongelukzalig zijn zij, die zich laten roepen tot de grote maaltijd Gods, de gieren-synagoge.

19-21

We hebben hier te maken met een visioen, niet met fotografische historische beschrijving, nog minder met boven-historie. Dit is een gezicht, dat in beelden (1:1) een openbaring Gods meedeelt. Die beelden moeten 'vertaald' worden om de boodschap te kunnen verstaan. De aansluiting aan het Oude Testament helpt ons bij de uitleg, terwijl tevens de strekking van geheel Openbaring in rekening dient gebracht. We zien hier de Christus die wedergekomen is in Zijn triomf. Na de tekening van de val van Jerusalem-Babylon wordt het tijdsperspectief samengetrokken en onmiddellijk de Grote Voleinding getoond, zoals dat meer in profetieën geschiedt. Openbaring geeft immers geen doorlopende beschrijving van wat gebeuren gaat. Een flits van de te verwachten afrekening wordt gegeven, het einde van deze tegenwoordige boze eeuw. Daarmee zijn tegelijk latere geslachten aangesproken, die ook een worstelstrijd hebben, die niet maar tegen vlees en bloed gaat, maar tegen de overheden, de autoriteiten, de beheersers van deze duisternis, de geestelijke machten van boosheid (Ef. 6:12).

De kern van de boodschap in dit gedeelte kunnen we typeren als frontbericht over de nederlaag van de twee daemonen, die Israël dreven tot vals-messianisme en daarna tot de ondergang. Evenals de Here vreemde volken gebruikte om Israël te slaan, doch daarna afrekenende met deze anti-goddelijke machten, zo ook hier. De daemonen bewerkten verharding. Daarin kwam Gods raad uit. Het volgehouden verzet tegen Jezus van Nazareth diende Gods plan (Hand. 2:23; Rom. 9-11). Nu echter binnen de verléende macht (verg. de uitdrukking: 'hem werd gegeven'; 13:5, 7, 15) gehandeld is, worden deze instrumenten geliquideerd. 'Zal een bijl zich beroemen tegen hem die er mee hakt? Zal een zaag pochen tegen hem, die ze hanteert?' (Jes. 10:15). 'Nog een korte wijle, dan is de gramschap ten einde en Mijn toorn richt zich op hun vernietiging' (Jes. 10:25). 'Wee Assur, die de roede Mijns toorns is en in welks hand Mijn gramschap is als een stok' (Jes. 10:5). We vinden hier geen 'boven-historie'. De band met de historie des heils en de geschiedenis blijft zichtbaar in dit visioen. Tevens krijgen we een kijk op de *achtergronden* van alles. Hierin ligt grote troost van overwinning.

We dienen oog te hebben voor de heilshistorische betekenis van de verwoesting van Jerusalem. Niet altijd is hieraan genoeg aandacht gegeven en nog minder is erop gelet welk een boodschap Openbaring ons hierover doorgeeft.

In de geschiedenis staat het oordeel over 'de grote stad' daar als een monument dat de komende ondergang van het beest en zijn satelliet garandeert, een pand van de triomf van de HERE der legerscharen over de bestiale legermachten en een profetie, dat Christus als Koning der koningen recht in het Land doet en de stem van het bloed der getuigen hóórt.

Het is als bij de profeten. Zij zagen de verdwijning van het eerste Jerusalem in één lijn liggen met de komst van een *nieuw* Jerusalem en een overwinning van alle vijanden. Bij Ezechiël vinden we in het eerste gedeelte voornamelijk profetieën over de ondergang van de Stad, maar als deze gevallen is volgt de beschrijving van de ondergang van Gog en zijn menigte (Ez. 38, 39) en komen de heilsprefetieën over de nieuwe stad en tempel los (Ez. 40-48).

Zo tekent Openbaring ook, hoe het duivelse plan van de nieuwe messiaanse eeuw volgens de joodse droom ineens stort. Maar al blijft het beest met zijn trawanten heersen, er is ook een heilige Rest over. Het oordeel over Jerusalem garandeert dat in Christus' finale met de laatste vijanden afgerekend zal worden. De bergen zullen vrede dragen en de zachtmoedigen zullen het Land beërven. Voor de kerk biedt dit grote troost, maar tevens serieuze vermaning. Waar het aas is, daar zwermen de gieren.

De rechtvaardiging der kerk en de gerichten over satan (20:1-10)

In het vorige werd sinds 16:13 de satan, de oude slang niet meer genoemd. Zo lang deze nog macht heeft, is de geschiedenis des heils niet voleindigd. Het gedeelte, dat nu volgt beschrijft het gericht over satan en de rechtvaardiging der kerk. We mogen dit niet uit het oog verliezen, nu we stuiten op de problemen rondom 'het duizendjarige rijk'. Ook in dit Schriftgedeelte is de rechtvaardiging door het geloof centraal. Wij willen niets anders 'weten' (1 Cor. 2:2). Johannes zag een engel uit de hemel afdalen met *de sleutel* van de abyssus, de *afgrond* en een grote *keten* op zijn hand. Hij *overweldigde de draak, bond hem voor duizend jaren en wierp hem in de abyssus*. Hij sloot hem (TR) op en *verzegelde (de afgrond) boven hem* opdat hij niet meer de volken zou verleiden, voordat *de 1000 jaren voleindigd zouden worden*.

1-3

De tekst dwingt ons om hier nader in te gaan op problemen rondom dat, wat met de betwistbare term 'duizendjarig rijk' wordt aangeduid. In de geschiedenis zijn hierover zeer uiteenlopende meningen verkondigd. Generaal gesproken worden drie opvattingen verdedigd:

- a. Het gaat hier over een messiaanse tussenrijk, waarvan ook in de joods-apocalyptische literatuur sprake is. In allerlei variaties wordt dit standpunt verder in 'linkse' en 'rechtse' kringen uitgewerkt. De huidige chiliasten verbinden hun verwachting van een komend duizendjarig rijk met de vervulling van onvervulde profetieën inzake Israël. De joden zullen naar Kanaän terugkeren en zich daar bekeren. Een 'aards' rijk wordt verwacht. Premillennialisme.
- b. De binding van satan heeft bij de hemelvaart of bij het optreden van Constantijn plaats gehad. Augustinus in zijn latere periode is de promotor van deze gedachte. Ook hier zijn weer allerlei variaties te constateren doordat sommigen meenden dat de ontbinding van satan reeds plaatsgevonden had, bv. bij de opkomst van het middeleeuwse pausdom of de franse revolutie. Amillennialisme.
- c. De binding van satan is een *toekomstig* gebeuren binnen deze bedeling. Deze gedachte is in gevarieerde vorm zowel door orthodoxen als liberalen uitgewerkt. De laatste dachten aan een zich langzaam evoluerende samenleving die op het nieuwe paradijs zou uitlopen. Men spreekt hier van premillennialisme. Zie: W.H. Rutgers, *Premillennialism in America*, Goes 1930.

De gedachte aan de komst van 'een heerlijke kerkstaat' vinden we bij W. a Brakel, *Redelyke Godtsdienst* III, Rotterdam 1767, p. 333 e.v. en ook bij C. Vitringa, II, p. 615 e.v. A. Brakel heeft weer invloed uitgeoefend op ds. D. Postma, die in de zuidafrikaanse *Maandbode* van 1 oct. 1886 te dezer zake schrijft, 'dat er nog voor den dag des oordeels een tijd te wachten is, gedurende welke tijd de macht des satans als geboeid zal zijn en de kerk vrij en onbelemmerd zich kan uitbreiden, ja als ware kerk triomfeeren over allen tegenstand, zoodat zij den grootst mogelijk zedelijken invloed zal uitoefenen op het gansche menschedom, waarbij men ook de gedachte mag koesteren dat de meeste menschen dan God van harte in geest en waarheid zullen dienen. (...) Maar wanneer die heerlijke kerkstaat zal beginnen en eindigen, kunnen wij nu nog niet raden'.

Ook president Paul Kruger is (eventueel via Postma) door a Brakel beïnvloed. In een telegram aan de krijgsofficieren, d.d. 20 juni 1900 uit hij zich aldus: 'Het beest heeft macht gekregen

om de Christenen te vervolgen, en die uit het geloof vallen, zullen buiten blijven en niet den heerlijken Kerkstaat ingaan en zodoende uitgesloten worden uit het Hemelrijk wanneer de Kerk gesloten wordt volgens Openbaring; maar die in het geloof blijven en in de naam des Heeren strijden, zullen de kroon behalen en den heerlijken Kerkstaat van duizend jaar hier nog op aarde ingaan en zodoende de eeuwige heerlijkheid'. (Verzonden vanuit Machadodorp, omdat 5 juni daaraan voorafgaande Pretoria door Roberts ingenomen was). Een huidige voorstander van het 'rechtse' premillennialisme is J. Rousas Ruschdoony.

Revolutionair denken heeft zich met chiliastische gedachtengangen verbonden. Luther noemde niet zonder recht de Openbaring 'aller Rottenmeister Gauckelsack'. Met name in Amerika heeft de leer van het chiasmisme ingrijpende kerkelijke consequenties gehad, die de eenheid schaadden. Een concensus in dit opzicht schijnt tot de vrome wensen te behoren. Niet altijd is verder door hen, die het chiasmisme afwijzen, serieus ingegaan op de argumenten van hen, die het verdedigen. Het is daarom noodzakelijk om eerst iets te zeggen over *het verwijzingsvlak* dat in Openb. 20:1-6 de achtergrond vormt en het voorkomen hiervan bij de eerste christelijke schrijvers.

Wij vinden in joodse boeken zoals Jubileën (IV, 29-31) en II Henoch (XXXIII, 1) de gedachte naar voren komen, dat de wereldgeschiedenis in te delen is in zeven perioden van duizend jaar. Deze komen overeen met de scheppingsdagen. Eén dag is bij God immers als duizend jaar? (Ps. 90:4). De zevende 'dag', het zevende millennium is de sabbath. Daarna komt het achtste, dat onbepikt is en eeuwig duurt. Or. Sib. I, 326-330 noemt daarom als naamgetal van Christus: 888. Het schijnt dat deze gedachten, die we ook in rabbijnse geschriften ontmoeten, van babylonisch-perzische komaf zijn en gemeengoed in het hellenistische oosten en westen werden. Men denke aan de *Eclogae* van Vergilius. De tijdperken werden verbonden met planeten (of vijf planeten plus maan en zon). De geschiedenis werd tot een babylonische trappentoren. Bij het joodse en latere christelijke gebruik werd de afkomst niet meer gevoeld. We ontmoeten bij christelijke schrijvers van de eerste twee eeuwen ook het spreken over een toekomstige sabbatstijd. Pseudo-Barnabas, die nogal eens een handje ervan heeft om de letterlijke betekenis van de joodse ceremoniën weg te allegoriseren, zegt inzake Gen. 2:2, 3: 'Let op, kinderen, wat dat: 'Hij was klaar in zes dagen' wil zeggen. Dit betekent: De Heer zal in zes duizend jaar alles voltooiën. Eén dag betekent bij de Heer duizend jaar. Zo zal alles in zes dagen worden voltooid, kinderen. En Hij rustte uit op de zevende dag. Dat wil zeggen: wanneer zijn Zoon gekomen is en de tijd van de wetteloosheid ten einde is en Hij de goddelozen zal oordelen en Hij de zon, de maan en sterren zal veranderen, dan zal Hij zeker op die dag uitrusten... Verder zegt Hij tot hen 'Uw nieuwe maan en sabbatten verdraag Ik niet'. Kijk, hoe Hij dat bedoelt: Niet de sabbatten van nu zijn Hem welgevallig, maar die welke ik gemaakt heb. Het is de dag waarop Ik alles tot rust heb gebracht en het begin van de achtste dag zal maken: het begin van de nieuwe wereld. Daar brengen we de achtste dag met vreugde door. Het is de dag waarop Jezus opstond van tussen de doden, verscheen en ten hemel voer' (XV, 4-6, 8, 9). Zowel bij Papias (die vlakbij Laodicea zich in Hiërapolis vestigde) (Eus., *H.E.* III, 39) als bij Justinus (*Dial.* LI, 2; LXXX, 5; LXXXI, 4; CXXXIX, 4), Irenaeus (*Contra Haereses* V, 28, 3; XXX, 4; XXXIII, 2) en Hippolytus (*Comm. Dan.* IV, 23, 24) vinden we het opereren met de gedachte van een wereldweek, die door een sabbath gesloten werd. Naar het ons voorkomt is men niet altijd even billijk geweest in de beoordeling van deze uitingen en heeft men deze te snel onder de rubriek 'chiasmisme' gerangschikt. Er zijn stellig chiliastische trekken aan te wijzen, die duiden op de verwachting van een nogal aards rijk, zoals bij Papias. Hippolytus gebruikt het schema om het einde van de bedeling in het jaar 500 aan te kondigen op grond van 'n nogal vreemde allegorische berekening. Het gaat ons er echter om, dat in de eerste eeuwen het schema van de wereldweek als de gewoonste zaak ter wereld gehanteerd werd. Ook in de derde en vierde eeuw is dat gebruikelijk (Taetullianus, Helarius, Gregorius van Elvira). Bij Augustinus komt het in zijn eerste periode voor. Later neemt hij echter een draai onder invloed van de donatistische commentator op Openbaring: Tyconius. Om de montanisti-

sche dweperij af te weren die zich van Openb. 20 meester had gemaakt, om de meest fantastische voorspellingen te kunnen lanceren, gaat hij tot een andere exegese over. We dienen erbij te vermelden, dat hij de vroegere nochtans wel mogelijk acht, doch zijn nieuwere de voorkeur geeft daar deze genoemde dweepzucht de wind uit de zeilen neemt. Augustinus komt met de recapitulatie-theorie. In Openbaring zou telkens de geschiedenis opnieuw naar voren komen. Zo begint Openb. 20 met de verhoging van Christus. De duizend jaren vallen dan samen met de christelijke aera. J. Daniélou zegt terecht van deze copernicaanse wending: 'Dit markeerde een beslissende ommekeer in het westers denken; het maakte zich los van een archaïsme, dat haar verlamde en richtte zich op een 'construction autonome'. De middeleeuwen begonnen' (VC II [1948] *La Typologie millénariste de la semaine dans le christianisme primitif*, p. 1-16). Zie over Augustinus verder Deel I, p. 113-132.

We zullen in rekening hebben te brengen, dat het byzantijnse rijk van het begin af aan met het 'duizendjarig rijk' verbonden werd. Vandaar het constante dateren van het begin van het millenium bij Constantijns optreden. Byzantium werd verder niet alleen het tweede Rome, het werd ook als het Nieuwe Jeruzalem beschouwd.

Terwijl echter in het oosten bij de exegese van het 'regeren' in Openb. 20:4-6 het accent op de staat lag, was het in het westen de kerk, die zich koesterde in de vervulling van de beloften van het millenium. De kerk heerst in de levenden en de doden, schreef Augustinus in *De Civitate Dei*.

Tot op heden staan de boven weergegeven standpunten nog altijd tegenover elkaar. Wel heeft de ineenstorting van het *corpus christianum* in de gesaeculariseerde wereld van de twintigste eeuw een nadere bezinning dringend noodzakelijk gemaakt.

Bezien we eerst het standpunt van Augustinus en zijn hele of halve navolgers, dan is de eerste vraag, die hier klemmt: wordt van een *absolute* binding van satan gesproken, of gaat het slechts om een *beperkte*? Is hij slechts gekerkerd-in-zeker-opzicht-en-betreffende-bepaalde-activiteiten of ten-aanzien-van-alle-activiteiten? Revius koos voor de eerste mening en bezigde het beeld van de heemhond aan een ketting:

Gelijck een dullen hont die menich heeft gebeten
 Nu liggende wel vast gesloten aan een keten
     De moede wandelaers aenblaffet even stijf,
     En met een fel gesnau haer vliegende na 't lijf
 Doet wijcken wte wech die hem sijn ongewennet,
 Maer die sijn meester weet en sijne banden kennet
     Gaet sonder achterdocht en keert hem nergens an
     Versekert dat hy doch niet verre springen can:
 So gatet ons met dy, ô Satan, dien de sonden
 Wel gaven grote macht, maer een heeft u gebonden,
     Die, of ghy hoge brult, u niet laet wyder gaen
     Als sijne hand belieft. dies wy van nu voortaan
 Op Godes vry geley by dagen en by nachten
 Gaen vrolijck onsen pat en dijner niet en achten.

Blaffende honden bijten niet - inderdaad. Doch de tekening van Openb. 20 laat ons niet een roofdier aan een ketting zien, dat wandelaars aanblaft vanuit

een hok, doch een satan die in een onderaardse kerker machteloos gebonden en opgesloten is. Hij is uitgeschakeld.

Men beroept zich wel op de zin: 'Opdat hij de natiën niet meer zou verleiden'. Die volken zijn dan de rand-volken, de onbeschaafde, niet-christelijke volken. Het verleiden van de volken is maar een gedeelte van satans activiteit. Hiermee wordt de algemene aanvalskrijg op de gemeente van Christus bedoeld (zoals in 20:8 en 9 beschreven). Maar, zo zegt men, terwijl satan gebonden is ten aanzien van het verleiden van barbaarse *volken*, is hij *niet* gebonden ten aanzien van *individuen*. Tegen hen treedt hij nog wel op als een briesende leeuw. Om deze scholastisch aandoende redenering te handhaven wordt er eerst een scheiding gemaakt tussen *volken* en *individuen*, terwijl ook 'de volken' de bepaalde kleur van *onbeschaafde* volken krijgen in tegenstelling tot de zogenaamde 'culturele' (!) *christelijke* volken. Men maakt zich op deze wijze schuldig aan het binnensmokkelen van willekeurige en westers-chauvinistische, zo niet (neo-) kolonialistische onderscheidingen en typering. Natiën mogen zeker niet altijd als *onbeschaafde* volken getypeerd worden. Wanneer op Gog in hoofdstuk 19 en 20 gezinspeeld wordt, is dit *typologisch* bedoeld. We denken in dit verband weer aan de Rol van Strijd, waarin de 'volken van de hoeken van het Land' en Gog o.i. typologische symbolen zijn voor afvalligen binnen Israël, die zich misgingen tegen het verbond. De speculaties over de superieure westerse geest, 'onculturele' volken, het dreigende gele gevaar, enz. hebben zo'n sterk stempel op ons exegetiseren van Openb. 20 gezet, dat we er haast niet van los kunnen komen en moeilijk overweg kunnen met *typologische* spreekwijzen. Eerbied voor de tekst eist echter een ronduit erkennen, dat te véél in de tekst ingedragen is. Er staat, dat vroegere activiteiten van *satan* lamgelegd zijn. In zijn hoofd-activiteit: het verleiden, wordt hij belemmerd. Hij kan niet meer als tegenstander zijn volmacht uitoefenen. Worden satans troepen in het vervolg door Gog en Magog getypeerd, dan slaat dit niet op hun gebrek aan 'cultuur', maar op hun tegen Christus' kerk gerichte activiteit.

Op grond van het feit, dat de Schrift de totale overwinning van satan eerst tegen het einde van deze bedeling in uitzicht stelt (Rom. 16:20), is het onmogelijk om de mening van Augustinus over te nemen, dat satan gebonden wordt van de *eerste* komst van Christus tot de komst van de antichrist, Gog en Magog, drie en een half jaar vóór de *tweede* komst van Christus. Op grond van zijn recapitulatie-theorie, volgens welke dezelfde dingen telkens in ander verband terugkomen, stelt Augustinus, dat het opkomen van Gog en Magog in 20:8 *identiek* is aan het optreden van wat hij de antichrist noemt, het beest in hoofdstuk 13 en in 19:11 e.v. Deze mening is echter niet te handhaven, daar in 20:10 staat, dat de satan geworpen wordt in de poel des vuurs, *waar ook het beest en de valse profeet* (zich bevinden). Dit 'waar ook' wijst er op, dat ze er reeds *zijn*. Het oordeel over hen is daar al geschied. Er heeft nú eerst een 'gezinshereniging' plaats van de familia diabolica.

Zoals in Christus' rede in Matth. 24 direct na de profetie over Jerusalems verwoesting tevens het wereldgericht en de totale verlossing der kerk in de gedachtengang betrokken worden, zo ook hier. We kunnen (evenals bij het vorige hoofdstuk) weer een *verkorting* van het profetisch perspectief constateren. Van de interims-tijd tussen verwoesting van Jerusalem en laatste oordeel wordt niet gerept. In 12:5 treffen we een dergelijke verkorting aan ten aanzien van Jezus' leven. Voor ons, die altijd het beeld van successievelijke perioden voor ogen hebben, is een dergelijk overspringen van het ene moment op het andere vreemd. We moeten bedenken, dat dit de aard der profetie is, en dat Christus zich bij deze aanpast, Zijn eigen stijl (Matth. 24) niet wijzigt.

Er valt voorts op te wijzen, dat in Openbaring van een *opklimming* van het oordeel over de draak sprake is:

fase I : hij wordt geworpen uit de hemel op 't land;

fase II : hij wordt geworpen in de kerker (abyssus);

fase III : hij wordt geworpen in de poel des vuurs.

Elk van deze oordeelsfasen wordt voorafgegaan door een optreden van satan, dat hem *oordeelsrijp* maakt. Hij wordt niet zonder aanleiding gevonnist, doch eerst, nadat hij de maat volgemaakt heeft. Volgens Openbaring gaat vooraf aan:

fase I : een bedreigen van de vrouw en haar Kind (12:4);

fase II : het vervolgen van de overigen van haar zaad, het optreden van de twee wilde dieren van Openb. 13 (verg. ook hoofdstuk 17 en 18);

fase III : de poging om de stad Gods, de legerplaats der heiligen, in te nemen (20:7 e.v.).

Fase I, die bij de hemelvaart begint, mogen we niet vermengen met fase II, als zou satan na de hemelvaart ook reeds gedeeltelijk (maar dat staat er juist niet in Openb. 20) *gebonden zijn*. Gaat men binnen het kader van Openbaring aan satans binding een plaats toewijzen, die rekening houdt met de verschillende fasen, dan is de binding (fase II), eerst mogelijk na dat wat reden tot deze straf gaf: het optreden van de twee wilde dieren in Jerusalem, het doden der getuigen. Gezien het geheel van Gods openbaring is het echter onmogelijk deze binding vlak na Jerusalems verwoesting te localiseren. Wij zuchten nu nog over satans geraffineerde verleiding. Men spreekt zelfs wel van een 'na-christelijke tijd' waarin we zouden leven. Zou de satan daarin gebonden zijn? Johannes' historisch perspectief reikte niet veel verder dan Jerusalems verwoesting.

Bij het vorige hoofdstuk wezen we er reeds op, dat een dergelijke beperktheid herhaaldelijk bij profetie voorkomt: de grote heilstijd, Gods finale gericht, wordt verbonden met een gefixeerd punt-in-de-geschiedenis, waarover de profetie handelt. Zo ook hier: Johannes zag achter Jerusalems verwoesting direct opstanding, laatste oordeel en het nieuwe Jerusalem; de wederkomst is verknoot aan Jerusalems val. Deze laatste is *pand, garantie, waarteken* van de komende heilstijd. Ook al rekken zich de eeuwen en draagt satan zijn rusting nog van gruwel en bedrog, fase II en III komen zeker, daar het oordeel over hoer en beest voltrokken is. Zoals iemand kan zeggen: 'Als ik door het examen kom, dan ben ik er', zonder te rekenen met de moeite van het vinden van werk, enz., zo richt de profetie zich als in bewustzijnsvernaauwing op een *bepaald* gebeuren en ziet *daarin* en *daardoor* de toekomst zich realiseren.

Er zit in de opvatting van Augustinus een element van waarheid. De gelovige 'ziet' inderdaad de kerkering van satan, evenzeer als hij het nieuwe Jerusalem en paradijs nu reeds in de belofte 'heeft'. Doch we wandelen door geloof in de profetie en niet door aanschouwen. De hoop die gezien wordt, is geen hoop. We zien vandaag geen finale overweldiging van satan. Dit blijft een toekomstig gebeuren, dat alleen door het geloof aanvaard wordt. De mening van Augustinus is onjuist in zoverre zij een toekomstig feit (fase II en III) tot een geschied feit maakt en met fase I vermengt. Het gevolg hiervan is een onverantwoord triumfalisme, zoals dat sinds het byzantijnse rijk te zien is geweest. Hier komen we tot de oorzaken waarom mening a niet meer gevolgd is.

1. Het misbruik dat van Openb. 20 gemaakt wordt door allerlei chiliastische

profeten, heeft doen zoeken naar andere mogelijkheden van exegese, tot op de huidige dag.

2. De kerk voelde zich tevens belemmerd door de gedachte aan een toekomstige regering. Daniélou: 'un archaïsme qui la paralysait'. De byzantijnse pompeusheid en de romaanse en gothische grandeur verdroegen zich slecht met de verwachting van een *toekomstige* regering. Om dan nog maar niet over de latere victoriaanse parade der mannenbroeders te spreken.

De onhoudbaarheid van de augustinaanse opvatting dwingt ons echter om oog te hebben voor het belangrijk gegeven dat we in Openbaring een vorm van spreken gehanteerd zien, die tegelijk bij joodse en christelijke geschriften in de eeuwen eromheen voorkomt. Daarmee (en dit met name in verband met het hierboven genoemde punt 1) zijn door de Schrift nog niet alle fantasieën en eschatologische berekeningen die in genoemde geschriften voorkomen, overgenomen, integendeel. Strak en sober wordt hier gesproken. *Er is ook niet van een rijk op aarde sprake en geen verbinding wordt gelegd met een wederkeer van joden naar Palestina en een bekering van hen aldaar.* Er wordt echter wel gezinspeeld op de joodse verwachting van de dag, het messiaanse millennium. Deze verwachting was nauw aan het viere van het pascha verbonden. Men meende dat op pasen de Messias zou komen, een mening die ook bij de kerkvaders doorwerkte en zelfs nog werd aangehangen door Luther.

Openbaring laat nu zien, hoe inderdaad het Paaslam Jezus, de Messias, die Dag van duizend jaren brengt. Hij doet deze echter aanbreken voor de Zijnen, die alles om Hem uitstonden. Zij regeren dan met Hem, terwijl de satan machteloos is. Dit is de dag, die de Here gemaakt heeft.

Allerlei adventistisch gespeculeer inzake de tijd vóór de wederkomst (werkelijk niet alleen in secten te vinden!) heeft veroorzaakt dat men meer gespannen is op wat vóór de Dag des Heren plaats vindt, dan op dat wat op die Dag geschiedt. Men heeft het spreken van een 'eindtijd' ingevoerd en daaraan de 'tekenen der tijden' verbonden. De Schrift laat echter 'de laatste ure' en 'de laatste dagen' bij pinksteren beginnen.

Tevens accentueert de Schrift niet wat vóór de Dag des Heren gebeurt, maar wel wat op die Dag plaats vindt: het opstaan der gelovigen (Fil. 3:11; 1 Thess. 4:16, 17; 1 Cor. 15:51-54); het regeren met Christus (2 Tim. 2:12; 1 Cor. 4:8; Openb. 3:21); het oordelen met Christus (1 Cor. 6:2, 3; Matth. 19:28); de overwinning van alle daemonische machten door Christus (1 Cor. 15:25; Rom. 16:20); de vernietiging van de dood (1 Cor. 15:26, 55, 57); het genadeloon over ons werk (1 Cor. 1:8; 2 Cor. 1:14; Fil. 1:6, 10; 2:16; 2 Tim. 4:8); de rechtvaardiging der kerk door het oordeel over haar tegenstanders (2 Thess. 1:10); de realisering van de loskoop der kerk in de vrijheid der kinderen Gods (Ef. 4:30; Rom. 8:21, 23).

Op grond van dit alles zijn de 'duizend jaren' van Openb. 20:2 te verklaren als *de Dag des Heren*. Indien aanhangers van boven gereleveerde standpunten dit zouden realiseren, zouden bestaande discrepanties kunnen verdwijnen. Het dilemma is niet: of de wankele allegorese van Augustinus of de chiliastische speculaties. Nuchter en sober toont het visioen ons de grote Dag van de Messias, die de zevenvoudige pretenties van de draak gaat logenstraffen. Van Hem is het rijk en de heerschappij over de eeuwen.

Wanneer nu gesproken wordt over een hemelbode, die neerdaalde, is daarmee nog niet gezegd dat Christus hier aangeduid wordt. Vitringa en a Brakel oordelen zo op grond van 1:18, waar staat dat Christus de sleutels van dood en dodenrijk heeft. Er is echter geen enkele reden om deze opvatting te huldigen. Ook de verwijdering van satan uit de hemel was engelenwerk. Overigens blijft waar de opmerking van a Brakel: 'als dat geschiedt van een geschapen Engel / soo krijgt die toch commissie ende cracht van de Heere Jezus / 't welk hier door sleutel ende keten te kennen gegeven wordt' (II, p. 329).

De engel droeg de *sleutel* en de *keten op de open hand*: symbolen van de macht van zijn Zender. Met de simpele mededeling van de overweldiging van satan wordt hier volstaan. Daarentegen wordt om de identiteit aan te wijzen evenals in 12:9 aan de titulatuur van de draak grote aandacht besteed: *de slang uit den beginne*. Het woord *archaios*, dat wel met 'oud' vertaald wordt, hangt samen met *archè*, begin, aanvang. De duivel zondigt 'van den beginne' (1 Joh. 3:8). Hij was een mensenmoordenaar 'van den beginne' (Joh. 8:44). De slangvanouds is daarom identiek met de duivel, de *diabolos*, de lasteraar, aanklager en de satan(as), de tegenstander in de rechtszaak. Aan zijn propageren van leugen onder schone schijn kwam een einde, hij werd voor duizend jaar geketend en gekerkerd in de afgrond. Geen volk kan hij meer verleiden. De *verzegeling* van de gesloten afgrond drukt dat nader uit. Het is hier geen verzegeling tot heil (Ef. 4:30), doch een verzegelen tot bewaren voor het gericht (Deut. 32:34). Men zou van een tegenhanger van de verzegeling van Christus' graf kunnen spreken. Terminologisch wordt hier aangesloten bij Dan. 6:18 en Jes. 24:22. Juist de laatste tekst spreekt van een opsluiten en een oordelen daarna. Dit visoen in Openbaring staat dus allerminst op zichzelf.

We lezen van een beperking van de kerkering: 'totdat de duizend jaren voleindigd worden'. We lezen dezelfde uitdrukking ook in vs. 5 en een verwante in vs. 7. (verg. 11:7!). Niet de voltooid tegenwoordige tijd wordt gebruikt zoals in Joh. 19:30: *tetelestai*, het is voleindigd, volbracht, maar de aoristus: *telestheì*. Deze aoristus duidt hier dan op het *voltrekken* van de voleinding. De duizend jaren naderen hun afsluiting, maar het is nog niet zover. De subjunctivus duidt dan aan 'an urging-expecting attitude on the side of the speaker' (G. Mussies, p. 245). De Vulgaat vertaalt hier dan ook met: *donec consummentur*. K. Schilder: 'Dit woord wil zeggen: als de duizend jaar *op hun eind beginnen te loopen*. Of: als de krachten, die in die periode van duizend jaar zijn werkzaam geweest, hun hoogtepunt hebben bereikt, op hun "akmé" ("hoogtepunt", hun "record") gekomen zijn' (*De Reformatie XXVI* [1950/51], p. 250).

De vaststelling hiervan is van grote betekenis.

Ook de herleving van de overigen der doden (vs. 5) valt dus *binnen* de 'duizend jaren'. Met andere woorden: zowel de hemelbestorming door satan en het daarop volgend gericht, als het gericht over degenen die niet delen in de 'eerste opstanding' *moet onder de duizend jaren gerangschikt worden. Het geschiedt alles* op die 'Dag der dagen', *op de dag des Heren*. We kunnen niet spreken van een 'duizendjarig rijk', waarna dan het hernieuwde optreden van satan en het laatste gericht komen. Het is alles onderdeel van de éne Dag des Heren. De verkondiging van Openbaring komt hierin overeen met wat het overige Nieuwe Testament over de Dag des Heren zegt.

Johannes ziet nu *tronen*, waarop 'zij' gaan zitten. Dit herinnert onmiddellijk aan het visioen van Daniël 7:9 en 10: '... tronen werden opgesteld... de vierschaar zette zich neder'. Daniël spreekt dus van de vierschaar, Gods raad, die stellig uit engelen is samengesteld. Daarom is het aannemelijk, dat in Openb. 20 de vier en twintig *ouderlingen* de bezetters van de tronen zijn; zo waren ze immers ons reeds getoond sinds 4:4? Hier is de mededeling kort, doch dat kan, omdat van bekende feiten wordt uitgegaan. Het gerecht ging in zitting. De volgende zin geeft aanleiding tot verschillende vertaling en uitleg. Er staat: *Hun werd een krima gegeven.*

Het woord *krima* komt voor in 17:1: het oordeel, het vonnis over de grote hoer; en in 18:20: God heeft voor u het vonnis aan haar voltrokken, God heeft uw zaak tegen haar berecht. Over uw vonnis, de beslissing in uw rechtzaak wordt in 17:1 en 18:20 gesproken. Het gaat dus over afhandeling van de 'zaak' der kerk. Ditzelfde moet ook in het *krima* van 20:4 beluisterd worden. Dege- nen, aan wie het *krima* gegeven wordt, zijn degenen, die er om riepen. In de volgende woorden wordt dit toegelicht. Men zou hiertegen kunnen aanvoeren, dat de naamval niet past, daar niet de derde, doch de vierde (*tas psuchas*) en eerste naamval (*hoitines*) wordt gebezigd. Om hieraan tegemoet te komen hebben vele vertalingen het volgende afhankelijk gemaakt van 'Ik zag'. Johannes zag tronen - tussen gedachtenstrepen volgt dan: en zij zetten zich er op en *krima* werd hun gegeven -, en (ik zag) de zielen (vierde naamval) der onthoofden en degenen (eerste naamval) die geen hulde brachten... De invoeging: 'ik zag' is zeker mogelijk. De vraag kan echter gesteld worden of het juist is om het zó voor te stellen, dat de *zielen* op de tronen gingen zitten en *krima* uit te leggen als hun rechterlijke *bevoegdheid*.

Men moet immers het volgende in rekening brengen:

1. In de uitdrukking: 'hun werd *krima* gegeven' wordt teruggeroepen naar Dan. 7:22: aan de heiligen werd *recht* gedaan. Dit is ook hier de bedoeling. De *zielen* zitten niet op tronen, doch *de troonraad Gods* gaat hun recht doen. Ze riepen toch om een rechterlijke uitspraak van hun Despoot?
2. *Krima* is in Openbaring 17:1 en 18:20 geen rechterlijke *bevoegdheid*, doch een *beslissing* in een rechtsgeding, gewerkt door Gods Raad (verg. Judas :4).
3. De wisseling in naamvallen komt in de Openbaring méér voor. Bijv. 1:5: 'van Jezus Christus (2e n.v.), de getrouwe Getuige' (1e n.v.). 3:12: 'van het nieuwe Jeruzalem (2e n.v.), dat uit de hemel nederdalende is' (1e n.v.). Door het voegwoordje 'en', of door een gewone bijstelling verbindt Johannes woorden in allerlei naamvallen met elkaar. Ondanks de afhankelijkheid van 'ik zag' is wat volgt toch een nadere verklaring bij 'hun'. De mensen aan wie recht verschaft wordt, zij zijn de zielen van de gedoden. We zouden kunnen omschrijven: En er werd recht verschaft aan hen, namelijk aan de zielen (die ik ook zag).
4. R.H. Charles paste een chirurgische ingreep toe door: 'En ik zag de zielen...' op hun hand voorop te zetten en daarna te laten volgen: 'en ik zag tronen...'. Op deze wijze is de knoop wel doorgehakt, maar tevens komt duidelijk uit dat men slechts op zo'n manier de tekst kan laten zeggen, dat de 'zielen' op tronen zaten.

5. De ethiopische en armenische vertalingen zien, al is de interpretatie onderling verschillend, de 'zielen' niet als bezetters der tronen. In overeenstemming met Dan. 7:9 en ook volgens de functie van tronen als rechterstoelen in de hellenistische en oud-oosterse wereld kon de tekst niet anders doen verwachten dan een *uitspraak* door de bezetters der troonzetels over anderen (verg. Dan. 7:22).

6. De volgorde zou wel heel vreemd zijn als Johannes eerst zou zien dat er zielen op tronen zaten, terwijl als een *later* gebeuren vermeld wordt dat zij '(op)leefden' en met Christus gingen regeren. Men ging leven en ving aan te regeren als koningen.

Ook al zou men *krima* willen vertalen als: 'rechterlijke bevoegdheid' dan zou dit nog niet de uitleg legitimeren, die we bij Augustinus vinden. Het gaat hier over een toekomstig leven en regeren, dat scherp afsteekt tegenover de in het vorige hoofdstuk genoemde dood en ondergang.

Op grond van deze argumenten, waaraan meer toegevoegd kunnen worden, menen we recht te doen aan de grondtekst en de oudtestamentische achtergrond daarvan door in: 'en de zielen...' een nadere verklaring te zien van de 'hun' aan wie recht gedaan werd. God toonde en Johannes zag, dat de rechtzaak van de onthoofden om het getuigenis van Jezus en om het Woord van God de rechtzaak van God zelf was.

We ontmoeten hier een beschrijving als in 1:9: Johannes was op Patmos om het Woord Gods en het getuigenis van Jezus. Het voorkomen van dezelfde uitdrukking in dit verband kan erop wijzen dat Johannes gedwongen te Patmos verblijf hield, hetzij omdat men hem daar tijdelijk opborg, hetzij hij daar wegens vervolging schuiling zocht (Matth. 10:23).

Johannes noemt verder nog aanvullend of verklarend: degenen die *geen hulde brachten aan het wilde dier en zijn beeld* en het *kenteken* niet accepteerden op voorhoofd of hand. In zijn omschrijvingen is nog steeds de herder aan het woord die oog heeft voor de strijd van zijn dagen. In feite schrijft hij een grote belofte neer. De Here gedenkt hen die zich niet door daemonische verleiding laten overhalen. En de werken volgen.

Johannes ziet nu het resultaat van de rechterlijke uitspraak: *en zij leefden* (leefden weer op, gingen weer leven) *en heersten met de* (TR: - de) *Christus* (Gezalfde) (TR: + de) *duizend jaren*.

Eerst nú komt dus het zitten op tronen!

Van de andere doden staat, dat zij *niet leefden* (TR: *anezèsan*, opleefden) tot dat de duizend jaren op hun eind lopen, zich voleindigen, voleindigd worden. In de Sinaiticus en verschillende minuskels komt vs. 5a niet voor. Charles (II, p.372) verwerpt dit gedeelte omdat het een glosse zou zijn. Hij gebruikt o.a. het argument dat de zin niet met 'en' begint. In vele handschriften wordt echter de zin met *kai* (en) ingeleid, terwijl de TR als tweede woord *de* (echter) leest.

De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat uit dogmatische overwegingen deze zin in handschriften weggelaten is, aangezien men meende dat deze zin chiliastisch misbruik bevorderde.

Dit is de eerste opstanding.

5

Deze opstanding dient dus van 'n *tweede* onderscheiden te worden. Degenen die aan *déze* eerste opstanding deel hebben, delen in het heil van de Christus. Dit blijkt wel uit de zaligspreking in het volgende vers. Duidelijk komt daarin naar voren, dat niet gesproken wordt van een 'geestelijke' opstanding, doch van een echte opstanding die contrasteert met een verkeren onder de macht van de tweede dood.

Gelukkig en heilig is hij, die deel heeft in de eerste opstanding. Over hen, die daarin delen, over dezulken (*toutoon*) heeft *de tweede dood* geen macht, hij kan ze niet in zijn greep krijgen, hij beschikt niet over volmacht (*exousia*) om iets tegen hen te doen. De eerste opstanding heeft dus plaats bij het verschijnen van de Christus in Zijn parousie, op Zijn Dag. De gelovigen zullen dan opstaan (1 Thess. 4:16) en zullen *priesters zijn van God en van de Messias* en zullen *met Hem als koningen heersen, duizend jaar lang*. Dit laatste wil niet zeggen, dat er daarna geen koninklijk heersen is (verg. 22:5). Het spreekt slechts over de imperiale bevoegdheden op de Dag des Heren. Ex. 19:6 en Dan. 7:18, 27 ontvangen een ontzagwekkende vervulling.

We hebben hier een onderdeel van de verwachtig van de kerk, dat in het geloofsdelen van de gemeente te weinig accent krijgt. We mogen echter dit markisme ons toeëigenen en we dienen, met de apostolische kerk, naar de realisering daarvan uit te zien. Hoe dit alles zal zijn, een volheid van het koninklijke en priesterlijke ambt van de christen, - we weten het niet. Het DAT staat echter vast en die gelooft, kan erom gefeliciteerd worden. Men vergelijk 2 Tim. 2:12.

Er wordt over 'zielen' gesproken. Dit woord herinnert onmiddellijk aan de 'zielen onder het altaar' van 6:9, die gedood waren. Ook staat daar weer vrijwel dezelfde term als in 1:9 en hier in 20:4: 'om het Woord Gods en om het getuigenis'. Van deze 'zielen' ('levens' zouden we ook kunnen vertalen) wordt nu gezegd, dat ze deelden in de eerste opstanding. Wil dat nu zeggen, dat zij nog een *tweede* opstanding te wachten hadden? Augustinus is van deze mening en volgens hem regeert nu de kerk in de levenden en de doden met Christus: haar 'tronen' ziet op de tuchtmacht, die zij uitoefent (Matth. 18:18; 1 Cor. 5:12). Het bedenken van de dingen die boven zijn, waar Christus zit ter rechterhand Gods (Col. 3:1, 2), komt volgens Augustinus overeen met de *eerste* opstanding. Aan het eind der dagen komt dan voor de kerk de *tweede* opstanding, die vernieuwing van het lichaam brengt.

Voorzover men niet het chiliasme aanhing, aanvaardde men met meer of minder modificaties Augustinus' opvatting. In de Reformatie-tijd meenden velen dat 'de duizend jaren' verleden tijd waren (b.v. kanttekenaren Statenvertaling). Later won de mening weer veld, dat 'het duizendjarig rijk' nog niet geëindigd was. In de tijd van de Reformatie zag men Rome o.a. als de antichrist, die het millennium afsloot. Later vond de verwachting van een toekomstige antichrist ingang, zodat men de periode van het millennium opschoof. Er werd gesproken van een in beginsel medeheersen met Christus aan *déze* kant van het graf. De 'eerste opstanding' van de gedode 'zielen' zou eigenlijk slechts een erkenning van een bestaand feit zijn.

We ontkennen niet, dat we in dit leven reeds alles in Christus hebben. Tussen 'hebben-in-beloofte' en *realisering* van die belofte is echter een verschil. In onze tekst wordt gesproken over een realisering van oude beloften, die komt

- 1e. na de binding van satan;
- 2e. na het passeren van de 'eerste' dood.

De binding van satan kan niet geplaatst worden bij de hemelvaart (of Constantijns optreden) en kan ook niet betrokken worden op de ontplooiing van het christelijk leven. De 'herleving' wijst niet op bekering of christelijke cultuur, doch op opstanding des vlees, opstanding van tussen de doden uit.

De duizend jaren zijn symbool van de Dag des Heren. De dode kerkleden gaan dan leven, ze krijgen de beschikking over hun lichaam terug. De herleving kan nooit op de 'bekering' slaan, want juist dank zij hun 'bekering' waren de getuigen in het rechtsgeding om Jezus gedood. Hier wordt de lichamelijke opstanding der getuigen (verg. 11:11) geprofeteerd. De satan, die de dood in de wereld bracht en als koning heerste (Rom. 5:14, 17), vindt nu zijn nederlaag: *voormalige doden gaan als koningen heersen*. Ze doen het met de Christus, de gezalfde laatste Adam, die voor hen satan en daarom ook de laatste vijand, de dood, overwon en van kracht beroofde. Uw doden zullen leven, o Israël (Jes. 26:19)! Het oude feestlied van de kerk krijgt hier visionaire gestalte. *Ellende* - koning dood en de prikkel des doods, de zonde; *verlossing* - de Gezalfde Christus, Tweede Mens, Priester-Koning; *dankbaarheid* - met de Messias als bewindhebbers optreden, en naar Jes. 61:6 priesters van God en van de Messias zijn. De ganse Heidelbergse Catechismus trekt aan onze ogen voorbij. Wat we zien is één grote profetische aansporing om *hier* de strijd te strijden in de zekere verwachting van wat Christus doen zal. We 'hebben' wel de overwinning over satan *in-de-belofte*. Maar de vervulling komt zeker. De duizend jaren van Gods dag, waarop recht gedaan wordt aan de kerk, staan nog uit. Welgelukzalig, te feliciteren is hij, die deel heeft aan de eerste opstanding.

Greijdanus zegt dat de herkrijging van het lichaam op zichzelf van grote waarde is, doch dat het anderzijds ook weer een zaak van bijkomstige, ondergeschikte betekenis is. Op zichzelf is de lichamelijke opstanding niet van zo grote waarde, dat tegenover de tweede dood zij hier de eerste, de voornaamste opstanding genoemd kan worden (*KV*, p. 306). Het komt ons voor dat Greijdanus hier de betekenis, die de Schrift aan de opstanding van het lichaam hecht, te weinig in rekening brengt. Naar de opstanding van het lichaam gaat immers het reikhalzend verlangen der kerk uit (Fil. 3:11) en 2 Tim. 2:18 spreekt van de lichamelijke opstanding als van *de* opstanding (verg. ook de oudste confessies).

Op te merken valt verder dat Openb. 2:8 ten aanzien van *Christus* hetzelfde woord gebruikt als in 20:4 ('leven', 'levend worden'). Hij was een dode en Zijn *lichaam* werd weer levend. Gezien het verband met Openb. 2:8; Jes. 26:19 en ook Ez. 37:10 kan bij Openb. 20:4 niet anders dan aan een lichamelijke opstanding gedacht worden.

Eigenlijk staat er: *die bezitter is van 'n (aan)deel in de eerste opstanding*. Bij het woord 'deel' kunnen we denken aan het slot van Daniël: gij zult rusten en opstaan tot uw bestemming, lot, aan het eind der dagen (Dan. 12:13). 'Deel' is soms in het O.T. het toegewezen deel, het 'lot'. Ps. 16:5 zingt: 'Gij bestendigt wat het lot mij toeweest' (verg. Ps. 25:3). Opstaan tot het in bezitnemen van het erfdeel, het bestemde deel in de messiaanse toekomst! Dit is volgens het visioen, dat Daniël zag: delen in het koningschap der heiligen (7:18, 27). 'Ik zag, dat die horen strijd voerde tegen de heiligen en hen overmocht, totdat de Oude van Dagen kwam en *recht verschaft werd* aan de *heiligen* des Allerhoogsten en de tijd naderde, dat de *heiligen* het *koningschap* in bezit kregen' (7:21, 22).

Wanneer we nu terugkeren naar de zaligspreking, dan gaat deze spréken: 'Welgelukzalig en *heilig* is wie 'n lot, 'n erfdeel heeft in de eerste opstanding'. Het is de opstanding, die Daniël beloofd was, het koningschap van de *heiligen* der laatste dagen. Wie heilig is laat hij nog meer geheiligd worden. Het 'deel' wordt hem gegeven, juist als hij bereid is lijden en kruis te dragen (1 Petr. 4:16).

De vraag, of er na deze 'eerste opstanding', voor de gelovigen nóg een opstanding komt, kan daarom met *neen* beantwoord worden. Dit is de opstanding, die aan Daniël beloofd werd: *deel* hebben aan het messiaanse erfgoed (Dan. 12:13). Daarom zal deze opstanding ook als een *volledige* opstanding moeten beschouwd worden. De dood heeft immers geen kracht meer. Dit is niet een slechts *geestelijke* opstanding, zoals men vaak gesteld heeft. Deze *eerste* opstanding staat in contrast met de *tweede* opstanding, die de ongelovigen naar de tweede dood leidt. Dat hier gesproken wordt van levens, '*zielen*', die opstaan, mag ons niet doen concluderen, dat het dus over een verheerlijking van louter *zielen* gaat, en niet over een *lichamelijke* opstanding. Het woord 'zielen' grijpt terug naar 6:9: 'de zielen (levens) onder het altaar'. Zal Christus de 'zielen' onbekleed laten (2 Cor. 5:1 e.v.)? Hier wordt aangeduid de verheerlijking der kerk, nadat een rechtsspraak over haar heeft plaats gehad.

We zullen echter wél moeten bedenken, dat dit visioen aansluit bij vorige visioenen, die slechts de verwoesting van Jerusalem scherp in de lens hadden. In de omschrijving van degenen, die delen in de eerste opstanding wordt daarom de contemporaine historie in rekening gebracht: onthoofden en weigeraars van dienst aan het beest. Dit wil niet zeggen dat dit gedeelte voor de kerken van later eeuwen geen betekenis zou hebben. Alleen: geloofsrouw wordt hier beschreven in beelden, *die op situaties in die tijden slaan*. De zaligspreking mag ook niet beperkt worden tot een bepaalde groep (de martelaren) uit de dagen van de eerste lezers of tot een klasse A van de kerk van alle eeuwen.

Het is verder goed hier even sober als onze tekst te zijn. De levens, de 'zielen', rusten (6:11) en staan op tot hun deel in het eind der dagen (20:4c). De kerk heeft *voorrang* bij de opstanding. 'Zij, die in Christus zijn, zullen eerst opstaan' (1 Thess. 4:16). 'Ieder in zijn eigen rangorde: Christus als *Eersteling*, *vervolgens* die van Christus zijn bij Zijn komst; *daarna* het einde, wanneer Hij het koningschap aan God de Vader overdraagt, wanneer Hij alle heerschappij, alle macht en kracht ontroond zal hebben' (1 Cor. 15:23, 24).

Deze eerste opstanding spreekt niet van een *aards* 'duizendjarig rijk' en evenmin van terugkeer der joden naar Palestina en hun bekering daarna. Nog minder van een te verwachten herbouw van de tempel in de staat Israël. Van een regering op aarde, een kerstening van het ganse leven in een duizendjarige vredestaat wordt niet gerept.

We zouden echter onze tekst onrecht aandoen, indien we na afwijzing van deze chiliastische motieven capituleerden voor de allegorische spiritualisatie, die Augustinus op Openb. 20 toegepast heeft. Hier kan niet de recapitulatiemethode toegepast worden, alsof Openb. 20 nóg eens de historie de revue laat passeren. We wezen er op dat zo fase II en III van het oordeel over satan vaak met fase I van het gericht over hem verward wordt. *Het zou een geweldige bijdrage tot een consensus tussen chiliasten en hun tegenstanders zijn, indien door de laatsten erkend werd, dat het begrip 'eerste opstanding' niet een geïsoleerde plaats in de Schrift bekleedt en allerminst vergeestelijkt mag worden in de zin van 'wedergeboorte' of 'bekering'.*

In het Nieuwe Testament is niet alleen van de opstanding der doden, maar ook van de opstan-

ding uit, van tussen (de) doden sprake (b.v. Luc. 20:35). Dit wil dus zeggen, dat er zijn die opstaan ten leven (Joh. 5:29), terwijl anderen 'doden' blijven en nog geen opstanding ontvangen. De kerk volgt in dezen haar Heer. Jezus is opgestaan uit de doden, van tussen de doden uit; Hij als Eersteling liet de doden achter zich (Col. 1:18; Openb. 1:5, 18; Hebr. 13:20). Zo zal de kerk de speciale acte van de opstanding der rechtvaardigen (Luc. 14:14) meemaken, terwijl de onrechtvaardigen nog niet opgewekt worden. Opmerkelijk en, naar het ons voorkomt, overtuigend is in dit verband Fil. 3:11. Daar geeft Paulus rekenschap van gevoelen. Hij wil delen in de gemeenschap aan het lijden van Christus, maar hij wil ook de kracht van Zijn opstanding leren kennen, om zo te komen tot de *exanastasis ek toon nekroon*, de 'uit-op-standing', 'uit het midden van doden' (Greijdenus, *KV*, p. 72). Deze uitdrukking slaat op de 'heerlijke opstanding aan het eind der dagen' (Greijdenus). Dit betekent dan echter tevens dat dit een lichamelijke opstanding zal zijn die anderen in de doodstaat achter laat.

De tweede opstanding houdt méér in dan een rechtvaardiging en een levend worden van dorre doodsbeenderen (verg. Ez. 37). Het 'met Christus *als koningen heersen*' gaat in vervulling (2 Tim. 2:12)! We zullen in een oogwenk de Here tegemoet gevoerd worden in de lucht. Bij het aanbreken van 'de dag' zal er geen *prioriteitsverschil* zijn tussen levende en gestorven gelovigen (1 Thess. 4:17). De uitverkorenen worden verzameld uit de vier windstreken (Matth. 24:31). 'En zó zullen wij altijd met de Here wezen' (1 Thess. 4:17c). Van een *zichtbaar* en *lichamelijk* regeren van Christus *op aarde* is in Openb. 20 nog geen sprake. De kerk wordt immers tijdelijk 'opgenomen' in de hemel, zoals 11:12 reeds profeteerde.

Voor speculaties over de tijdsduur van de symbolisch aangeduide 1000 jaar is geen plaats. Het getal duizend duidt een *volheid* aan, hangt samen met Ps. 90:4. Deze dag Gods vormt een schakel in de voleinding der wereld. Dat God de kerk tegenover satan rechtvaardigt en de oorspronkelijke koningsheerschappij van Adam herstelt, daar gaat het om. De koning van de dood wijkt, en het leven, dat bestaat in ambtsdienst, breekt door. Het koninkrijk van priesters is er, rijker en heerlijker dan ooit. Het thema van de thorah (Ex. 19:6) wordt 'vervuld'. Niet 'boven-historisch', zwevend boven het huidig gebeuren; doch aan het eind van deze historie, als volmaking van de verbondsgeschiedenis. Welgelukzalig zijn de vervolgdgen om der gerechtigheid wil, want hunner is het koningschap der hemelen (Matth. 5:10).

Geconstrueer en geredeneer inzake een millennium, een duizendjarig rijk, werpt niet alleen twistingen op, doch gaat de Dag des Heren oplossen in een vergankelijke 'gouden eeuw' met joodse en heidense kleuren. We vinden in Openb. 20 een verkondiging aan de lijdende en strijdende kerk, een profetische paraenese (vermaning en bemoediging): Aan u wordt - uit genade - *recht gedaan*. God maakt een Da Capo, de adamiëtische koningsmacht gaat terugkomen.

De chiliastische exegese ziet het duizendjarige rijk als een regeren in Jerusalem waar de joden zich tot Christus bekeerd hebben. Daarna komt echter het optreden van Gog en Magog, dat in veel gevallen met het verschijnen van de Antichrist gelijk gesteld wordt.

Deze uitleg bréékt in feite de glorieuze verkondiging aan het einde van vs. 4 en 6 in Openb. 20. Niemand geeft het recht om daar te lezen: Zij zullen *tijdelijk* regeren, omdat aan die gouden glans eens door antichristelijk drijven een abrupt en tragisch einde komt. Dat staat nergens en de tekst geeft er ook geen aanleiding toe. Moet soms het regeren van Openb. 22:5 ook maar als een *tijdelijk* koninklijk heersen beschouwd worden?

Het is daarom zaak aan *de absoluteitheid van de belofte inzake de koninklijke*

regering der gelovigen op de Dag des Heren vast te houden. Ook andere bijbelse gegevens wijzen in deze lijn. In de eerste opstanding mag de kerk zelf mede betrokken zijn in het laatste gericht (1 Cor. 6:2; Matth. 19:28; Luc. 22:30; Dan. 7:27). De *heiligen*, de kerkleden, zullen de wereld, ja, de engelen, oordelen (1 Cor. 6:2). Deze regering wordt niet geïnterrupteerd door het optreden van Gog en Magog, er komt geen onderbreking, maar er komt juist een voortzetting. Na de dag des Heren zal de regering-door-de-kerk-vanuit-de-hemel gecontinueerd worden in het Nieuwe Jerusalem dat op aarde nederdaalt (Openb. 22:5). Indien we met Christus verdragen, zullen we ook met Hem koninklijk regeren (2 Tim. 2:12). De beloften aan het einde van sommige der zeven Boodschappen (Openb. 2:11, 17, 26, 27; 3:21) ontvangen in 20:4 en 6 een duidelijke belichting: rechtvaardiging, en ontvangst van heerschappij (verg. Dan. 7:22, 27). Duidelijk wordt ook, dat deze beloften eerst op de Dag gerealiseerd worden.

Evenals het voorgaande gedeelte heeft ook vs. 7-10 in de exegetische wereld menigerlei interpretatie naar voren zien komen.

7-10

Verschillende handschriften lezen niet: 'Wanneer de duizend jaren voleindigd (gaan) worden', doch: '*na* de duizend jaren'. Het volgende gebeuren wordt dan van de duizend jaren gescheiden. Gezien vs. 3 is deze lezing niet aanvaardbaar. Wat nu medegeedeeld wordt valt binnen de duizend jaren.

Als de duizend jaren op hun einde lopen zal de satan uit zijn gevangenis bevrijd, ontbonden worden. Hij zal dan uitgaan om de volken aan de vier hoeken des lands - de (bekende) Gog en Magog te *verleiden* om (Sinaiticus: en) hen te *vergaderen* tot de oorlog. Hun getal is zoals het zand van de zee.

Met deze mobilisatie kan niet die in verband met de Harmagedoonslag bedoeld zijn, want het gericht over het dier was reeds voltrokken (19:20). Een nieuwe aanval is bedoeld.

Een *opgaan* over de breedte van het land heeft plaats (Hab. 1:6). Een opgang naar Jerusalem, maar met onheilige bedoelingen. De *legerplaats der heiligen* werd omsingeld, de *geliefde stad*. In archaische termen die aan de woestijntijd herinneren wordt hier over de hemelse stad, die nog moet neerdalen, gesproken. Verg. de term: 'eeuwige tabernakelen' (Luc. 16:9). Voor 'geliefde stad' zie men Ps. 78:68; 87:2. De Qoemraan-literatuur spreekt, zoals veel rabbijnse geschriften, over de oorlog tegen Gog (zie bij 19:17, 18). Met name geschiedt dit in de Rol van Strijd. In de laatste is sprake van de legerplaats van Israël. Op één der banieren staat: 'Legerplaatsen van God' (1QM IV, 9). Openbaring gebruikt bekende taal.

We lezen nadrukkelijk van de legerplaats der *heiligen*, omdat het *koningschap der heiligen* een aanvang genomen heeft. Daarom is het geen vraag, wie als bevolking van de legerplaats bedoeld is; het is de 'gemeente van God' (Rol van Strijd IV, 9; verg. Hebr. 12:23), de tot Christus opgenomen levendgemaakte gelovigen. Met *geliefde stad* wordt niet het *aardse*, doch het *hemelse* Jerusalem bedoeld, de stad die straks zal neerdalen. In de hemel was de *hemelse synagoge*, de kerk vergaderd tot haar Heer. Tegenover, ja om haar plaatste zich nu de *daemonische verzameling*, synagoge van satan, die opsteeg om zijn laatste slag te slaan.

De Duivel voer ten raid op God.
Op zwarte vleugels van zijn mantel
Stuwde hij door de wolken omhoog
Naar Gods metropool.

Ja, de metropool, de hemelse moeder-stad der kerk (Gal. 4:26). Daar schuilt de kerk na de eerste opstanding (1 Thess. 4:16, 17). Doch zoals de psalmen spraken van afgeslagen aanvallen op Jerusalem (46; 48), zo moest ook deze Sanherib de vaandels strijken:

God heeft Zijn stad beschermd
Enkel met licht
Onnoemelijk licht.
In dat licht ging de duivel verloren
Als een schip in de mistbank.

(W.A.P. Smit, *Masscheroen 1941*)

Immers: *vuur daalde uit de hemel en verteerde hen*. Verschillende handschriften en de TR lezen: 'en er daalde vuur van God vandaan uit de hemel'. Vulgaat: et descendit ignisa Deo de caelo. De afkomst van het vuur wordt hierdoor onderstreept. Een Goddelijk gericht werd voltrokken, dat van beslissende betekenis is. Verg. dezelfde uitdrukking in 21:2. De aanvoerder van deze overval werd in de vuur-en-zwavel-poel geworpen. Daar, waar reeds de twee satellieten: *beest* en *valse profeet* waren, daar kwam nu ook tenslotte de *duivel*, de verleider der volken, overgegeven aan eeuwige pijniging.

H. Bavinck zegt in zijn Dogmatiek: 'De gedachte, dat er na de overwinning van het wereldrijk nog een laatste aanval van de volken moet afgeslagen worden, is ongetwijfeld door Johannes aan Ezechiël ontleend' (*Gereformeerde Dogmatiek* IV, Kampen 1930 p. 657). Deze omschrijving had wel wat meer kunnen rekenen met het feit dat Johannes niets te ontlenen had, doch een *openbaring* ontving. Als er iemand ontleent, is het Jezus Christus die teruggrijpt naar wat Zijn Geest reeds sprak in de profeten, die een 'volkerenstorm' tegen Israël en Jerusalem aankondigden. Ez. 38 en 39 bevat de profetie over Gog, waarin meermalen van het vernielend vuur sprake is (38:22; 39:5, 10). Joel 3:2 en 11 spreekt van een vergadering van volken, die naar Jerusalem gelokt zal worden om daar een grimmig einde te vinden. Zie verder Micha 4:12, 13; Zach. 12:1-9. Deze profetieën worden nu door Christus als het ware 'verdiept', betrokken op satans laatste, krampachtige poging om met *zijn* Gog en Magog een hemelbestorming te wagen op de Dag des HEREN.

Boven hebben we reeds de mening (die Bavinck ook aanhing) afgewezen als zouden Gog en Magog model staan voor onculturele, 'niet-christelijke' volken onder leiding van een antichrist. Het gaat hier niet over iets dat vóór Christus' wederkomst zal geschieden, doch over een gebeuren dat ná de paroesie plaats heeft, als de Dag des Heren ten einde neigt. Alle historisering dient daarom taboe te zijn.

We leggen hier de hand op de mond. *Hoe* dit zich zal voltrekken, - we kunnen hier slechts gissen. Doch het *feit* is geopenbaard. God laat de satan los om des te duidelijker te tonen:

- a. Het verdoemelijk karakter van de oude verleider en de zijnen;
- b. Zijn eigen onoverwinnelijke oordeelskracht, die rechtmatig de laatste revolutie neerslaat.

Geen vijand zal de stad verstoren, die God ter woning heeft verkoren. De tekening is sober gehouden, doch suggereert evenals in hoofdstuk 19 een Blitzkrieg. 'Natiën' zijn hier medestanders van satan. Het meedoen aan deze raid doet de verdoemelijkheid der participanten des te duidelijker uitkomen.

Dient hier aan 'zielen' van gestorven ongelovigen of aan daemonen gedacht te worden? Doel van dit visioen is niet de nieuwsgierigheid te bevredigen, doch de kerk te troosten: Gen. 3:15 gaat werkelijk geheel en al in vervulling.

Vergeten we niet: de pericoop over Gog had een plaats in het joodse lectionarium voor het *loofhuttenfeest* in de zevende maand. 'Komt de vijftiendag op een Sabbat, zo lezen zy onder andere uit Ezechiël 38 en 39 van de schrikkelijke oorlogen van *Gog* en *Magog*. Geloven en schryven ook dat die van Gog in dese Maand gewis, ten lesten verslagen, zij verlost en met vreugde in hun Land gevoerd sullen worden' (J. Buxtorfius, p. 361). De Apocalyps blijft tot het eind toe synagogaal en tegelijk anti-synagogaal. De 'grote schare' heft immers de palmtak, de *loelaab*, de feestruiker van *loofhutten*? Ze kómen in het Land, Gog wordt verslagen, maar niet door aards nationalisme of zionisme. De macht van God en het Lam werpen Gog en Magog neer. En wordt het aardse Sion een woesteniĳ, een gevaarzône tot op de huidige dag:

Wie vast en sterck op Godt vertrouwt,
En, als Godts knecht,
Zijn burgherrecht
In Godts Jerusalem behoudt,
Staet vast en pal, als Sions rots,
d'Oneindigheit des tijts ten trots.
(Vondel, *De CXXIV Harpzangh*)

Het gericht over de overgeblevenen der doden en over de dood (20:11-15)

De hemelbestorming van satan eindigde in het voltrekken van het definitieve oordeel over hem; van zijn medestanders wordt alleen bericht dat zij verteerd werden. Het laatste oordeel over de afval en revolutie wacht echter nog. In het vervolg wordt dit gericht medegedeeld. De gelovigen vallen niet onder dit oordeel, want aan hen is reeds recht verschaft (Openb. 20:4). Wel komt in het nu volgende gericht de bevestiging van vrijspraak uit (Heidelbergse Catechismus, Antw. 52; Nederlandse Geloofsbelijdenis, art. 37).

Johannes zag een *grote witte troon*. Wit symboliseert de blinkende heerlijkheid van *Hem, die daarop gezeten was*. *Land* en *hemel vluchtten* voor Hem - men vond hun plaats niet meer (Jes. 63:3 e.v.; Jer. 4:23). Traditionele taal wordt gebruikt om het moment te typeren. Totale destructie van het heelal wordt niet bedoeld. Alles schijnt naar de oertijd van thohuwabohu, woest en ledig, terug te keren. Maar zie, de *doden*, de *groten* en de *geringen*, waren

11-13

staande vóór de troon; dus ook vóór Hem, die er op zetelde. (TR: vóór [het aangezicht van] God). Het gericht gaat een aanvang nemen. Er wordt nog van *doden* gesproken, hoewel ze *staan*. Er heeft dus een *tweede* opstanding plaats gehad. Deze staat echter niet gelijk aan de eerste opstanding. De *boekrollen* zullen *geopend* worden. Hiermee worden de boeken bedoeld, waarin de *dadens* genoteerd staan. Er is een gedenkboek voor Gods aangezicht (Mal. 3:16). In Ps. 56:9 zegt David, dat zijn *tranen* bij God geregistreerd staan. Nehemia bidt, dat zijn *weldaden* aan de tempel Gods niet uitgewist worden (13:14). Daarentegen smeekt hij voor zijn tegenstanders het omgekeerde af: dat hun *zonden* voor Gods aangezicht niet uitgewist worden (4:5). Jes. 65:6 zegt, dat de HERE de *zonden* vóór zich heeft geschreven; Hij zal niet zwijgen, vóór Hij vergolden heeft.

Ook het gerichtsvisionen van Dan. 7 spreekt van 'boeken'. Deze worden *geopend* (7:10; verg. 4 Ezra 6:20). Dat wil zeggen: *op grond van de acte-stukken wordt recht gesproken*. Een duidelijke illustratie van zulk 'openen' vinden we in Esther 6, waar Mordechai 'verhoogd' wordt omdat een koninklijke kroniek gelezen werd en de memoranda gunstig van hem spreken (verg. ook Ezra 6:1 e.v.: toestemming tot tempelbouw op grond van hervonden archiefstukken). Het *openen* van de boekrollen in Openb. 20:12 duidt aan het billijk in rekening brengen van alle factoren. In het vervolg wordt dat nog eens duidelijk omschreven; geoordeeld naar de oude rechtsregel: *volgens hun werken* (zie bij 2:23). Ook nog een ander boek werd *geopend*: *de boekrol van het leven* (verg. bij 3:5). Dit is het boek met de *namen* der gekochten, het boek van het Lam. Hier wordt de *negatieve* kant naar voren geschoven in vs. 15: Wie niet gevonden werd beschreven in het boek des levens, werd geworpen in de poel des vuurs. In dat boek werden de bewoners van de geliefde stad, het nieuwe Jerusalem, geregistreerd (Ps. 87). Wie daarin niet genoteerd bleek te zijn, werd gerekend te horen bij het duivelse trio.

Vóór Johannes dit laatste oordeel echter opschrijft, vermeldt hij de *totaliteit* van het gericht. Niemand kon zich schuil houden. De *zee* gaf de doden in haar terug, en de *dood* en de hades, het *dodenrijk* evenzo. Het herhaalde *gaven terug* werkt effectief. De doden waren slechts opgeborgen in het grote interim. Nu komt de definitieve scheiding. *Naar hun werken* werden ze geoordeeld; voor de tweede keer wordt het medegedeeld. Geen willekeur heerst, geen fatum; de menselijke verantwoordelijkheid blijkt erkend te worden.

Wanneer zo de doden uitgeleverd zijn door hun schuilplekken, komt de grote triomf. De dood en het dodenrijk worden in de poel des vuurs geworpen. De laatste vijand, die buiten werking gesteld wordt, is de dood (1 Cor. 15:26).

De volgorde, de rangorde, die we in Openb. 20 vinden, komt geheel en al overeen met die Paulus in 1 Cor. 15:23 e.v. aangeeft:

1. *Eerst* Christus levend als Eersteling (verg. Openb. 1:5, 18);
2. *daarna* die van Christus zijn bij Zijn paroesie, Zijn wederkomst (verg. 20:4-6);
3. *vervolgens* de vernietiging van alle kracht en heerschappij (oordeel over de draak) (verg. 20:9, 10);
4. *dan* vernietiging van de laatste vijand, de dood (verg. 20:14);
5. *tenslotte*: overdracht van het koningschap aan God, nu alle machten aan Zijn voeten onderworpen zijn (verg. 22:3).

De *dood* en de *hades* werden *in de vuurpoel geworpen*. Het lot in die poel vormt *de tweede dood* (verg. 2:11). Daarvan is uitgesloten wie deel heeft aan de eerste opstanding (20:6). Hij kan wel de 'natuurlijke dood' sterven: zijn registratie in het boek des levens vrijwaart hem van de tweede dood. Wiens naam *niet* in dat boek gevonden werd, volgde ook daarin het spoor van zijn verleider: *geworpen in het meer van het vuur*. Arbitrair handelen is hier uitgesloten. God controleert Zijn eigen werk van levendmaking van de heiligen in de eerste opstanding door nu het boek des levens te doen openen.

De TR leest aan het eind van vs. 14: 'Deze is de tweede dood', en laat daarachter niet: 'de poel van het vuur' volgen. Verschillende andere lezingen hebben: 'Deze dood, - de tweede is hij', of: 'Deze dood is de tweede' (*houtos ho thanatos ho deuterios esti*). In dit geval is het hier niet mogelijk om te vertalen: 'Dit is de tweede dood'. Charles (II, p. 200, 375) doet dit wel en komt zo tot de verklaring dat vs. 14b nonsens vertelt. De poel van het vuur is immers niet de tweede dood, maar de tweede dood is het lot van hen die in de poel geworpen worden.

Greijdanus merkt echter terecht op, dat we het verband tussen vs. 14a en vs. 14b niet mogen pressen. Vs. 14b tekent, vooruitgrijpend op vs. 15, de rampzaligheid van die verloren gaan (*KNT*, p. 414, 415).

Het is echter ook mogelijk dat 'de poel des vuurs' een toegevoegde glosse is, die in de TR terecht weggelaten wordt (verg. 21:8).

Ook hier houden we ons aan de soberheid der vermanende mededelingen. Er worden geen uitzonderingsgevallen medegedeeld, slechts het verdoemende 'geworpen' laat zich (evenals in hoofdstuk 12) als een refrein vernemen. Door deze tekening wordt aangespoord om te jagen naar de opstanding uit de doden (Fil. 3:11), de opstanding der rechtvaardigen, de *eerste* opstanding. Te feliciteren en heilig is hij, die daarin deelt. Zo is er geen veroordeling voor die in Christus Jezus zijn (Rom. 8:1). We verwijzen nog eens naar Paulus' woorden, als hij spreekt van 'die dag' (1 Cor. 1:8; 2 Cor. 1:14; Ef. 4:30; Fil. 1:6; 2:16; 2 Tim. 1:12; 4:8). De oude kerk heeft met gespannen verwachting uitgezien naar de voleinding, wanneer haar volle triumpf en rechtvaardiging *blijken* zou. Niet maar 'hemel-verlangen' heeft haar gedreven (dat kan soms zeer egoïstisch zijn ingesteld), doch de brandende begeerte het recht Gods 'in die dag' te zien. Het joodse nationalisme, de joodse dromen van het chiliasme, zij worden in dit verlangen pertinent afgestoten, doch tegelijk is er een zich uitstrekken naar het regeren met Christus. Zullen de *heiligen* (Dan. 7:18, 22, 27), die delen in de eerste opstanding, niet de wereld oordelen (1 Cor. 6:2)? Zij ontvangen bevoegdheid de volken te hoeden met een ijzeren scepter (Openb. 2:26, 27).

'Als wij dit niet in het oog houden, komen wij er toe, om onze opstanding te onderschatten, door haar aan te merken als iets bijkomstigs, dat, gelijk een artikel van weelde, desnoods gemist kan worden. Wij houden dan op om met Paulus naar de opstanding te jagen als naar een prijs dien wij door heiliging des lichaams deelachtig pogen te worden. Dat de algemene denkwijze der gelovigen onzes tijds op dit wichtig punt een algeheelen ommekeer noodig heeft, kan niet worden ontkend. Mochten wij dan allen de opstanding der heiligen hoogschatten; want zij is de openbaring van Christus' heerlijkheid, en tot volmaking onzer gemeenschap met God volstrekt noodig' (J. van Andel, *Paulus' eerste Brief aan de Corinthiërs*, Leiden 1897, p. 257).

Visioen over het verbond tussen God en Zijn stad (21:1-8)

1-27

Dit gedeelte beschrijft ons, hoe het nieuwe Jerusalem uit de hemel neerdaalt, versierd als een bruid. Ook hier is in uitdrukkingwijze aansluiting bij de profetieën op te merken. Het geheel is nochtans geen ketting van aaneengeregen teksten, doch een levende beschrijving van een geschouwd visioen. Na de ingehouden en sobere wijze, waarop het vorige werd beschreven, is het alsof nu alle registers worden uitgetrokken en het volle werk spelen gaat. Alleen: de registers zijn oudtestamentisch gekleurd.

De Apocalyps is niet het enige boek uit die tijd, dat tekening van een nieuw Jerusalem geeft. Wie een boek over de leer van 'de laatste dingen' bij het jodendom opslaat, kan daarin opschriften vinden, die onmiddellijk aan de Openbaring herinneren; b.v.:

De nieuwe hemel en nieuwe aarde.
Verandering van de wereld.
De hemel als toneel van het messiaanse heil.
Het paradijs als toneel van het messiaanse heil.
Het hemelse Jerusalem.
Het 'leven' als goed van de heilstijd.
De vernietiging van de dood.
De verandering van de rechtvaardigen.
Het aanbreken van het heil als wonder.

Bij de Qoemraanvondsten behoorden ook fragmenten van beschrijvingen van het nieuwe Jerusalem. In de Rol van Strijd lezen we:

Verpletter de volken [die] Uw vijanden [zijn]
en laat Uw zwaard het schuldige vlees verslinden;
vervul Uw land met roem
en Uw erfdeel met zegen;
moge het vee talrijk zijn in Uw dreven;
zilver en kostbare stenen [mogen] in Uw paleizen [zijn].
Sion, verheug u zeer!
Jerusalem, verschijn met gejuich!
Jubelt, al gij steden van Juda!
Houdt uw poorten steeds geopend
opdat men tot u inbrenge de rijkdom van de volken.
Hun koningen zullen U dienen
en allen die U vernederd hebben zullen voor U knielen ...
Israël zal eeuwig regeren (XII, 11-16).

Onder de apocriefe boeken van de Statenvertaling vinden we het boek Tobith. In de dankzegging aan het einde lezen we:

Mijn ziel love God, de grote Koning.
Want Jerusalem zal met saffier en smaragd en met kostbare stenen gebouwd worden;
en uw muren en uw torens en bolwerken met zuiver goud.
En de straten van Jerusalem zullen met berylsteen en karbonkel en stenen uit Ofir bestraat worden
en al haar wijken zullen zeggen: Halleluja!
en zullen lofzingen, zeggende:
Geloofd zij de God, die ons verheven heeft in eeuwigheid (13:17-21).

Het beeld van vrouw en stad vinden we in 4 Ezra 10:27: 'En ik zag op, en zie, de vrouw verscheen mij niet meer, maar er werd een stad gebouwd en een plaats werd vertoond van grote fundamenten'. En vers 55: 'Daarom dan, vrees niet, en uw hart zij niet verschrikt, maar ga heen en zie de heerlijkheid en grootte van het gebouw, voor zoveel het gezicht uwer ogen kan vatten om te zien' (verg. 7:26; 8:52).

Rabbijnen spraken van een uitbreiding van Jerusalem tot Joppe, ja tot Damascus; de hoogte zou reiken tot de wolken (P. Volz, p. 336). Ook het paradijs-motief laat zich horen: Het Testament van Levi (18:10 e.v.) spreekt van het openen van het paradijs en verwijdering van het dreigende zwaard tegen Adam, de gave van de boom des levens en de Geest der heiligheid, de binding van Beliar en het treden op demonen. 'Jerusalem, Palestina en paradijs gaan soms in elkaar op'. Het paradijs wordt wel als de berg Gods voorgesteld (P. Volz, p. 273, 275). Men zou kunnen zeggen, dat zowel de Apocalyps als de joodse geschriften, in dezen verband houden met de Godsopenbaring in het Oude Testament. Daar komt immers zowel het motief van het nieuwe Jerusalem en het nieuwe Land, als dat van het teruggekeerde paradijs voor. Openbaring is echter niet gelijk te schakelen met de joodse geschriften, omdat zij het Lam centraal stelt, alle revolutionair nationalisme afwijst en de 'toekomst van Israël' identificeert met die der kerk.

Charles heeft ook op Openb. 21 en 22 een atoomsplitsing beproefd. Zo kwam hij tot de stelling, dat 21:9-22:1,2 eigenlijk slaat op de situatie in het zogenaamde duizendjarig rijk (R. M. Charles, II, p. 145 e.v.). De levensboom tot genezing der volken zou wijzen op de 'gemengde' toestand tijdens het millennium: intense missionaire activiteit der kerk onder de heidenen. Ook bij chiliasten zoals Da Costa vinden we Openb. 21:9-22:5 soms op het duizendjarig rijk betrokken. We hebben de gedachte van een apart 'rijk', zowel als die van een lichamelijke aanwezigheid van Christus-Koning op aarde tijdens dat 'rijk', bestreden. De opsplitsing van de tekst van Openbaring in fragmenten en de toewijzing ervan aan allerlei bronnen wijzen we eveneens af, omdat dit Openbaring tot een lappendeken maakt en ingaat tegen het geïnspireerd karakter ervan.

Toch is het goed vooraf de vraag te overwegen: Leert Openbaring inderdaad een coëxistentie van gelovigen en ongelovigen, heiligen en zondaren op 'de nieuwe aarde'? Er is namelijk sprake van een ingaan in de poorten en een genezing der volken (21:27; 22:14). Geeft dit niet de indruk, dat het nieuwe Jerusalem eigenlijk een nog-niet-definitieve toestand veronderstelt?

Bij de overweging van deze vraag zullen we moeten bedenken, dat de Here in 21:7 zegt: 'Wie overwint zal die dingen beërven'. Hier wordt teruggegrepen, heel bewust, naar de beloften aan het slot van de zeven Woorden. Derhalve is de tekening, die nu volgt een *illustratie* bij die slotbeloften in hoofdstuk 2 en 3. We zagen reeds, dat allerlei motieven in die beloften in het vervolg van Openbaring nader uitgewerkt worden. Met name dit laatste gedeelte doet dat. Daarbij wordt uitgegaan van de bestaande situatie. Wij dienen dit in rekening te brengen. We lezen in 21:4 van *tranen* die *gedroogd* worden. Wie 'consequent' redeneert, zou kunnen zeggen: Op de nieuwe aarde zijn geen tranen. Derhalve slaat deze uitspraak op het 'millennium'. Deze gevolgtrekking wordt echter door Charles niet gemaakt. Daarom kan zijn argumentatie ten aanzien van de genezing der volken vervallen. Met taal als die van de profeten (Jes. 25:8; Ez. 47:12), wordt de grote toekomst beschreven.

Een andere vraag is: moeten we alle beschrijvingen gaan vergeestelijken? Is echt goud op deze aarde bedoeld? Openbaring spreekt niet van een wereldbrand. Het vuur treft de vijanden Gods (20:9). Het wegluchten van hemel en aarde is dichtelijke beeldspraak (20:11: de hallelpsalm 114:3,5), die het ontzagwekkende van Gods nadering beschrijft. We vinden dergelijke taal herhaaldelijk gebezigd bij verschijningen Gods (Ps. 18:8 e.v.; Hab. 3). Wanneer over 'nieuw' geproken wordt, betekent dit niet dat de aarde zal 'vergaan', en door een andere vervangen wordt. Het 'nieuw' wijst als steeds in Openbaring op messiaanse vernieuwing, die geen veroudering zal kennen en een blijvend vrede-bestand biedt. Wij geloven de opstanding uit de doden, de opstanding des vleses. *Wie overwint zal al deze dingen beërven*: hij wordt erfgenaam van de Abrahamsbelofte, die sprak van *dit Land*. Het 'paradijs' en al Gods heilgoederen trekken zich samen in het '*nieuwe Land*'. *Nieuwe hemel* (hieronder is onder meer 'het uitspansel' te verstaan) en *nieuw Land*. We vertalen expres niet met 'aarde', omdat dit woord dan zo onbepaald, niet heilshistorisch gedateerd is. We gebruiken hier de kapitale letter om naar het Land der Belofte te wijzen. De komende 'hemel' is niet het onstoffelijke, onzinlijke gedachtending dat men er van maakt. Wij belijden God als Schepper en Herschepper en daardoor zijn alle gnostische gedachten, als zou de schepping alleen maar geschikt zijn om voor altijd te vergaan, finaal uitgesloten. 'Geen zinlijke wereld en geen zinlijk zijn! De ziel overwint! Wir heissen euch Hoffen' (Goethe, *Symbolum*)! Zo dicteert de filosofie van de 'geest'. De Geest spreekt echter anders tot de gemeenten. Hij spreekt zeer 'joods' van zintuigelijk waarneembare dingen. We moeten er niet te snel bij zijn om te zeggen, dat al het vergankelijke slechts een gelijkenis is (Goethe, *Faust II*, slot). Daarmee zou het bestaan van de schepping eigenlijk gedegradeerd worden tot een symbolisch bestaan, slechts een schaduw van 'geestelijke' ideeën. De schepping is geen huls, die weggeworpen wordt, doch een begin, dat *voleinding* vindt. Daarom kan het visioen van het nieuwe Jerusalem en het nieuwe Land rustig de dingen bij de naam noemen, omdat ze delen in de verheerlijking en voleinding. God haalt geen streep door eigen werk, doch laat over de aarde weer de lof van het begin klinken: zeer goed! Zoals er, ondanks de zondeval, toch creatuurlijke samenhang was tussen de periode ervoor en erna, zo zal er in de re-creatie in zekere zin continuïteit zijn tussen de periode voor en na de Dag van Christus. De chiliasten hebben uit anti-gnostisch verzet de 'aardse' profetieën opgeborgen in het natuurreservaat van het duizendjarig rijk om daar een fantastische en spectaculaire vervulling te vinden. Openbaring wijst een betere weg: het leven van de toekomstige eeuw is er al voor wie gelooft en het komt na de afrekening met de laatste vijand. De bijbel wil van een spiritualisme, een versmald piëtistisch hemel-verlangen-voor-de-ziel niets weten. De 'hemel' van Faust's ziel, waar hij door zelfverlossing binnenkomt zonder het bloed van het Lam, willen we niet. Met het bloed van het Lam willen we echter evenmin een beperking van Gods gaven; geen beperking tot een 'duizendjarig rijk'; en geen beperking tot een hemel, waar de schepping is uitgezuiverd. Wij willen de erfenis, de Landelijke erfenis, Jerusalaïm en Erets Jisraëel. 'Al deze dingen' zijn beloofd aan Abraham en zijn zaad, ergens bij de eiken van de dominerende koningsstad Sichem: 'Aan uw zaad zal ik dit Land geven' (Gen. 12:7). En wie een kind van Abraham wil zijn, vraagt niets minder.

Vraagt men dan, of er 'vergankelijke dingen' in het hemels paradijs zijn, dan valt de tegenvraag te stellen: Waren ze er niet in het eerste paradijs? Het nieuwe Jerusalem daalt toch neer en is identiek met het beloofde Kanaan? God zal wel alles vernieuwen en verheerlijken, doch dit wil niet zeggen dat alles on-stoffelijk zal zijn, niet uit atomen opgebouwd, onlichamelijk, zonder de bekende dingen en vormen. Het telkens aanduiden van levende en 'dode' dingen uit de huidige schepping in Openb. 21 en 22 wijst eerder op een *voortzetting* van Gods werk van den beginne dat zeer goed was; met onze opgestane lichamen keren we terug in een schepping, die met ons verlost is. Zo lezen we het toch bij Paulus: 'Want de schepping is aan de vruchteloosheid onderworpen, in hope echter omdat ook de schepping zelf van de dienstbaarheid aan de vergankelijkheid zal bevrijd worden tot de vrijheid van de heerlijkheid der kinderen Gods. Want wij weten, dat tot nu toe de ganse schepping in al haar delen zucht en in barensood is' (Rom. 8:20-22 met zinspeling op Prediker dat op zijn beurt weer Gen 1-4 commentariëert). De aarde wordt niet vernietigd maar hervormd. We herkennen haar niet meer, vergeleken met vroeger. En toch: we herkennen daarin Gods schone voleinding. Er is geen 'voorbijgaan van hemel en aarde' in dié zin, dat er op 'n moment geen hemel boven en geen land onder was. Doch het werd een verheerlijking, een verrijking. We herkennen er God in, die de Alfa en de

Omega is. Dit einde lijkt toch weer op, is herkenbaar als het paradijs. Tussen de Alfa en de Omega slingert zich niet de *Lethe*, de rivier der vergetelheid, doch de *paradijsrivier*: aan Gods eerste daden wordt heerlijk gedachtenis gesticht. Juist omdat ze door de herschepping zo 'nieuw' geworden zijn. God is *Waarheid - A-lètheia*: juist géén Lethe. Hij doet gedenken, daar aan het avondmaal van de bruiloft des Lams.

De schildering van het nieuwe Jerusalem is niet een weglokken van de 'aardse' taak, doch een bemoedigen bij de uitvoering ervan. De kerk moet het weten: haar tobben is niet vruchteloos, *habeel*, ijdelheid. Christus gaat alles 'vergelten' aan Zijn dienaars. Ze mógen verder gaan, sans gêne: de Abrahamsbeloften komen zeker uit: de heerlijkheid van Jerusalem zal eens het Land bedekken, zoals de wateren de bodem der zee. De strijd moet verder gestreden; doch de knechten hoeven niet ongetroost te zijn; hoor: de Stem van de bruidelijke Stad.

De stem van Jeruzalem: door de dagen
Roept Jeruzalem, door den donkeren nacht.
Als Moeder troost, wanneer haar zonen klagen,
Zóó troost die Stad der Steden onze klacht.

(Jakob Israël de Haan, *Kwatrijnen*)

Johannes zag een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, een nieuw Land, want de eerste hemel en het eerste Land waren *weggegaan* (vele minuskels + TR: voorbijgegaan). Sommigen vertalen hier: verdwenen (Can. Vert. en Willibrord-vert.), disparu (Segond). De uitdrukking vinden we meerdere malen in het evangelie: Matth. 5:18 (Luc. 16:17); Matth. 24:35 (Marc. 13:31; Luc. 21:33). Met deze formulering raken we weer de boven aangesneden kwestie. Zal de hemel (nl. de in 20:11 genoemde, de koepel boven de aarde) en het land verdwijnen? Gomarus uit Brugge, bekend uit de strijd tegen het arminianisme, merkt bij Matth. 24:35 op, dat het niet om een *absoluut*, doch om een *betrekkelijk* voorbijgaan gaat. God scheidt niet iets tevergeefs. De aarde wordt niet afgeschaft, weggedaan, doch van de misère bevrijd, vernieuwd. Dat wil niet zeggen, dat alle species, dat alle vormen van creaturen blijven, doch hoe de reiniging of liever de nieuwe redactie en restauratie plaats vindt (bv. van wilde dieren), daarover laat de Schrift zich niet uit en we moeten dit ook niet curieuselijk onderzoeken (*Opera omnia* I, p. 131 e.v.). Calvijn gaat bij 2 Petr. 3:10 dezelfde kant uit. Petrus wil hier niet spitsvondig disputeren over vuur en stormwind etc., maar trekt uit de zuivering van hemel en aarde de conclusie, dat des te meer de christenen vernieuwing nodig hebben. Bij de zuivering zal de 'substantie' van hemel en aarde blijven. Er is dus geen totale vernietiging, geen annihilisatie. Wanneer Calvijn spreekt over het blijven van de *substantie* of wezen der schepping en het wisselen der *gedaante* (*qualitas*), herinnert dit aan zijn spreken over de blijvende substantie van het verbond. Dit kent wel verschillende bedelingen, doch tussen oud en nieuw verbond is geen radicale breuk, evenmin als het nieuwe lied losstaat van het oude.

Nieuw is in de Schrift - en dus ook in Openbaring - de karakterisering van iets, dat de messiaanse signatuur draagt. 'Nieuw' roept hier geen gedachten op aan een revolutie, die het oude totaal vernietigt, doch spreekt van wat behoort bij de heilstijd van Christus, Zijn grote verlossings-aera. Achter het woord 'nieuw' ligt geen totaal wegkrimpen van het oude, een tot nirwana verschrompelen, een finaal en totaal liquideren. Het 'nieuw' geeft een voleinding, een reformatie, een verlossing van al wat schrijnde, aan. Het feit, dat hemel en land 'nieuw' waren voor Johannes' geestesoog, wordt hier geproclameerd. Een re-

portage van hoe dit in zijn werk ging, wordt niet gegeven. Deze juichkreet, die aansluit bij Jes. 65:17 en 66:22 zij ons genoeg. De Abrahamsbelofte ervaart schone ontvouwing. Sabbathrust in het nieuwe Kanaän!

En de zee is niet meer. Johannes noemt een toestand, die naar hij zag bleef voortduren. Daarom tegenwoordige tijd: *is* er niet meer. Merkwaardigerwijs zijn de uitleggers het meestal roerend eens: beeldspraak en geen geografie van het vernieuwde land wordt geboden. Inderdaad is in rekening te brengen, dat de zee in Openbaring als een schrikbeeld voorkomt. Kwam het beest niet òp uit deze residentie van Thannin en Rahab? 'De zee is niet meer' heeft dezelfde kracht als de zin over het beest, dat niet 'is'; de zee heeft geen bestand meer als onheilsmacht en remmende factor. Nu de monstra verdwenen zijn, kan van de dreigende en scheidingsmakende zee niet meer gezegd worden: nog present.

Voor Johannes, die insulaire beperkingen had te ondergaan, was het een grote troost. En voor wie niet? Nu hoeven de koningskinderen niet meer gemeenschap met elkaar te ontberen, al zuchtende: Het water is veel te diep. Het: 'Si hadden malcander so lief, / Si conden bi malcander niet comen', wordt niet meer gezongen. 'De zee is niet meer' in die zin dat communicatie *der heiligen* mogelijk gemaakt wordt in de meest brede omvang. De 'hemel' is geen benauwd 'eiland der zaligen'. Kanaän is wereld-wijd geworden. Het paradijs is geen enclave, zelfs geen werelddeel, doch het overdekt de ganse aarde. 'Land' en wereldrond zijn identiek en de mogelijkheden voor de uitoefening van de ambtstaak onbeperkt. In de kerk wordt de voorsmaak hiervan ervaren, de hemelkolonisten wonen inderdaad - in 't geloof reeds - op de drooggelegde zee. Begon dit niet bij de doortocht van de Rode Zee? Zeeën droog, voor hen, die heil des Heren wachten. 'Naboth' krijgt zijn wijnberg terug. De benarde Jeremia zal zijn geloste akker bezitten (Jer. 32). We zien de glansen van *het vernieuwde Land*. Daarom kan onze tekst wel op een kerk in de Noord-Oost Polder blijven staan. Als maar verstaan wordt, dat God om de belofte aan Abraham de zee als onheilsmacht temt en inpoldert door Zijn grote hand, reeds van Mozes' dagen af. Land in zicht, o Naboth, Jeremia en Johannes.

Johannes zag *de heilige stad* (11:2), *het nieuwe Jerusalem*, dat *neerdaalt uit de hemel, van God vandaan*. Het hier gebruikte deelwoord beschrijft een *handeling*, en laat de bepaling van de tijd (heden, verleden, toekomst) over aan het verband. Uit wat verder medegedeeld wordt, blijkt dat de stad voor Johannes' oog reeds neergedaald *is*. Hij ziet muren, straten enz. De stad *ligt* er (tegenw. tijd) in quarré-vorm (vs. 16). Dit werd echter *in een visioen* getoond. Voor de kerk is het neerdalen een zaak van toekomstverwachting (Hebr. 13:14). Daarom kan dit neerdalen als een 'zal neerdalen' verklaard worden, doch Johannes zag reeds, wat eens kòmt (verg. Openb. 3:12).

In Jes. 54 lezen we de schone profetie van het nieuwe Jerusalem. Sion wordt als een onvruchtbare getekend, zij is de *Sara-gestalte*. Doch zie, haar jubeltijd nadert. De HERE neemt de verlatene aan, 'maak de plaats voor uw tent wijd', talrijk worden de kinderen. In 't vervolg gaat dan, nadat herinnerd is aan de vastheid van Gods verbond, dat even hecht is als dat met Noach (wéér de aan banden gelegde zee!), het beeld van de 'vrouw' óver in dat van de 'stad'. 'Ik leg uw stenen in blinkend erts, Ik grondvest u op lazuurstenen, Ik maak uw tinnen van robijnen, uw poorten van karbonkelstenen en uw gehele omwalling van edelsteen'. Hier is het beeld, waarop ook de joodse literatuur telkens terugrijpt. En toch is dit niet enkel beeld. Een *werkelijkheid* wordt beschreven, de werkelijkheid van de verheerlijkte kerk, die deelt in de glorie van de verheerlijkte en voleindigde schepping. De stad is gereedgemaakt, bereid, ge-

2

tooid, paraat (zelfde woord als in Openb. 19:7) *als een bruid, die voor haar man getooid, versierd is* (Jes. 61:10). 'Bekleed u met pronkgewaden, Jerusaleem, Heilige Stad' (Jes. 52:1). Tooi, versiering is op zichzelf niet verkeerd. In 'Babel' wordt het niet gelaakt, dat het zich tooide, doch dat het protserig met de gaven van Jahweh overspel vierde (Ez. 16:10 e.v.). 'Gij hebt van uw klederen genomen, de hoogten kleurig gemaakt en daarop ontucht gepleegd' (Ez. 16:16). De Schrift leert ons geen mijding van de schepping, maar wel wordt verkeerd gebruik gehemeld. Wanneer Paulus oproept tot een zich *versieren* met waardige klederdracht, zedig en ingetogen, niet met haarvlechten en goud of paarden en kostbare kleding, maar betamelijk met goede werken (1 Tim. 2:9,10; verg. Jes. 3:16 e.v.; 1 Petr. 3:3,4), mogen we dit niet uitspelen tegen de versierde *bruid*. Allereerst gaat het hier over een bruid en cultuurgebruik van alle eeuwen acht speciale bruidskleding normaal. Vervolgens is er onderscheid te maken tussen waardige versiering en verlepte, geraffineerde en dode pronk. Met Jesaja, Paulus en Petrus komen we niet bij de 'zwarte-kousen-kerk' uit, en met Johannes niet bij de mondaine society-kerk. De bekleding door de God, die 't gelaat des aardrijks vernieuwt, gaat blinken: voleinding van de zuivere scheppingstooi. 'Want uw man is uw Maker' (Jes. 54:5). Voor God, die behagen heeft in Zijn creatuur, Zijn verlostte schepping, is de bruid versierd. Geen mode-pop, maar herschepping naar het blijvende beeld Gods. Nu klonk een stem van de troon (TR: 'van de hemel'). Johannes hoorde een lied:

3, 4

1. *Zie, de tent Gods onder de mensen.*
2. *en Hij zal Zijn tent opslaan onder hen*
3. *en Zijn verbondsvolk zullen zij zijn*
4. *en God zelf zal bij hen zijn.*

(Alexandrinus Koinè-tekst en TR: + hun God).

5. *En Hij zal wegvegen elke traan uit hun ogen*
6. *en de dood zal niet meer zijn,*
7. *noch rouw, noch geweeklaag, noch moeite zal er meer zijn, want de eerste dingen zijn heengegaan.*

Een zevenvoudige rijkdom van Immanuëls-beloften komt naar voren. De oude tabernakel was een symbool van Gods wonen onder Zijn volk. Na alle verbondsafval wordt het steeds beloofd en herhaald: de HERE gaat weer 'tabernakelen' onder Zijn volk. In Jezus Christus tabernakelde de heerlijkheid Gods onder de Zijnen: 'De Logos is vlees geworden en heeft onder ons Zijn tent opgeslagen en wij hebben Zijn heerlijkheid aanschouwd' (Joh. 1:14). Men heeft gewezen op de overeenkomst tussen het Griekse woord voor tent (*skènè*) en het rabbijs-hebreeuwse *sjekinah* (aanduiding van de heerlijkheid Gods). In elk geval is in Openbaring de verbinding tussen Gods 'tent' en Zijn 'heerlijkheid' duidelijk zichtbaar (Openb. 21:23). Het nieuwe is, dat - waar volgens Openb. 13:6 de *soekkah*, de tent Gods in de *hemel* was - nu deze tabernakel op *aarde* bij de mensen is. Dit betekent, dat het mensenleven, het bestaan der stervelingen, verlicht wordt met de glorie Gods. De sporen van ontroofd afval verdwijnen. Het verbond zal zich in alle heerlijkheid en wederzijdse trouw-betoning ontplooiën: *Zij zullen Zijn volk zijn; Hij zal hun God zijn.*

Verschillende handschriften hebben in vs. 3 het enkelvoud: *laos*, verbondsvolk. De Nestle- en de UBS-tekst stemmen ditmaal met de TR overeen, die het meervoud: *laoi*, volken leest. Deze overeenstemming zal wel aan het gezag van de Alexandrinus en Sinaiticus te danken zijn. Hier staat tegenover dat de koinè-tekst, latijnse, syrische, armenische en ethiopische vertalingen het enkelvoud *laos* hebben. Aangezien hier naar een oudtestamentische zegswijze teruggegrepen wordt, die zeer steriotyp is, zullen we het enkelvoud als juiste lezing hebben te beschouwen. Verg. 18:4 waar ook *laos* gebruikt wordt. Inzake het Oude Testament vergelijkte men: Ex. 6:6; Deut. 29:13; Ps. 95:7; Jer. 7:23; 24:7; 30:22; 31:1,33 (Hebr. 8:10); 32:38; Ez. 11:20; 14:11; 34:30; 36:28; 37:23; Hos. 2:22 (1 Petr. 2:10); Zach. 8:8; 13:9.

Wanneer de vraag gesteld wordt, hoe dan de lezing *laoi* ontstaan is, kan verwezen worden dat *laoi* in imperiale omschrijvingen à la Daniël in Openbaring nogal eens gebruikt wordt, waarbij dan aangesloten is. De dieper liggende reden kan mogelijk zijn gelegen in het feit dat in de eerste eeuwen *laos* de term was, die de joden zich toeëigenden, waarmee ze onderscheiden werden, en waardoor ze aangeduid werden, met of zonder toevoeging 'der hebreëen'.

Op een wand bij de synagoge te Sardes stond: 'Geprezen zij het volk' (*laos*). *Laos* kon zonder postale aanduiding ('der hebreëen') gebruikt worden om het joodse volk aan te duiden. Vergelijk de vroegere nederlandse term: 'van de natie zijn'. Het is opmerkelijk dat in Hebreeën *laos* doorgaans slechts in *citaten* gebruikt wordt, zoals ook elders in de brieven. Het Nieuwe Testament grenst zich af tegenover de synagoge, maar handhaaft tevens het recht op de oude termen. Vandaar het op zich toepassen van citaten waarin *laos* voorkomt.

De lezing *laoi* kan ontstaan zijn uit een innerlijk verzet tegen een belaste term. Voor het nieuwe Jerusalem vond men de typering al te ver gaand. In de hemel wilde men niet 'van de natie' zijn.

Herstel van de *laos*-lezing is echter van grote betekenis, omdat zo de continuïteit van het verbond duidelijk uitkomt.

Hij zal hun God *zijn*. Gods *zijn* is niet als iets statisch te beschouwen. Het is altijd een bij-Zijn-volk-zijn, een aanwezig zijn om hulp te bieden, een handelen krachtens Zijn verbondsbeloften. Nu ervaart het volk eerst welk een sterke en trouwe God het heeft.

Gods *zijn* met Zijn volk is geen passief 'bestaan'. Gods 'zijn' in het Oude en Nieuwe Testament is altijd een handelen krachtens Zijn verbondsbeloften. Gods 'zijn' is bij-Zijn-volk-zijn, een aanwezig-zijn-ter-hulpe, om bij te staan, om tot bloei te brengen. Het verbondsverkeer komt tot voleinding. De Here schept zich daarom een volk tot Zijn dienst bereid, levend in hartelijke liefde en overgave. Zo trouw 'kent' Israël zichzelf niet. Er is nu volkomen *sjaloom*, vrede tussen God en mens; vrede in het Land (Luc. 2:14; verg. Openb. 6:4). Nu de sporen van de afval van het verbond verdwijnen, worden ook de gevolgen van Gods verbondswraak weggewist, de kerven van dood en leed. Het nieuwe lied van Jes. 25:8 wordt gezongen: 'Hij zal voor eeuwig de dood vernietigen en de Here HERE zal alle tranen van de ogen afwissen', en dat van Jes. 35:10: 'Kommer en zuchten zullen wegvlieden' (verg. Jes. 65:17-19). Dit troostwoord (verg. Openb. 7:17) roept de gestalte van *moeder wakker* (Jes. 66:13). Teerder kan het niet gezegd. Daar is zoveel te klagen, daar is zo veel geweest bij de strijdende kerk. Maar als een klein kind wordt zij op schoot getrokken, een hand gaat door de haren, de tranen worden gedroogd. Huil maar niet: enige en eeuwige troost.

Want de eerste dingen zijn voorbijgegaan (verg. Jes. 43:19,18; 2 Cor. 5:17), aldus de motivering van deze zeven strofen. Wat we onder 'eerste dingen' moeten verstaan? Gezien de samenhang met Jesaja is aan vroegere bedelingen

te denken, aan wat is geschied in de verbondshistorie. De *eerste* dingen (*protata*) zijn voorbijgegaan. Nu komen de *laatste* dingen (*eschata*). Hiermee zijn niet de laatste plagen bedoeld doch de laatste vervulling der beloften. Deze wereld-tijd, deze aeon heeft zich voleind.

Deze *zeven*voudige Stem, die evenals in 19:5 mogelijk van één der wezens afkomstig was, werd gevolgd door *zeven* uitspraken van God. De eerste drie uitspraken worden door 'Hij zeide' of 'Hij zegt' ingeleid en verdelen dus deze reeks in drie plus vier.

I. De eerste Stem van God, de Koning op de wereldtroon: '*Zie, alle dingen maak Ik nieuw!*' Johannes wordt door een hernieuwd 'zie!' (afr.: kyk!) tot actief waarnemen geroepen. Contrasterend met de ruïnering van Babel nu glanzende vernieuwing. Het oude is voorbijgegaan, het is alles nieuw geworden (2 Cor. 5:17). Dit *nieuw* draagt geen materiaal aan voor een theologie der revolutie, doch moet gezien worden als kenschetsing van de messiaanse heilstijd. Het duidt geen periodieke vernieuwing wegens normaal slijtage-proces aan, die zelf straks ook weer aan veroudering onderhevig is.

Het 'nieuw' duidt het definitieve aan, al sluit het stofwisseling niet uit. De aard van de messiaanse nieuwe bedeling wordt hier getypeerd, die zich meedeelt aan 'alles', alle dingen. Puur-'geestelijk' kan men dit niet opvatten; met 'alle dingen' wordt de ganse creatuur ingesloten. Lezen we ook bij Paulus niet, dat God alle dingen met Zichzelf verzoenen gaat (Col. 1:20)? We horen zelfs van wederherstelling van alle dingen (Hand. 3:21; verg. Matth. 17:11) en van wedergeboorte (nl. van hemel en aarde; Matth. 19:28). Hierbij moet echter niet gedacht worden aan een wedergeboorte of vernieuwing of wederherstelling aller dingen in *die* zin, dat het gericht en oordeel is buitengesloten en een alverzoening plaats vindt. De vernieuwing van het oorspronkelijke scheppingsbestand (Gen. 1:1) komt alleen de geroepen en uitverkorenen ten goede. Wie *in Christus* is, is een nieuwe schepping (2 Cor. 5:17).

II. Het tweede Woord Gods bevat een bevel om *op te schrijven*, wat gedicteerd wordt: *Deze woorden zijn betrouwbaar en waarachtig*. In 16:7 en 19:2 worden Gods oordelen zo geheten. In 19:11 is dit de titel van Christus, die ook wel betrouwbare Getuige en de Waarachtige heet (1:5; 3:14,7). De Here geeft door deze Goddelijke eigenschappen aan de Woorden te verbinden Johannes en zijn lezers moed en troost. Hijzelf staat achter het gehoorde en geschouwde. Het ontvangt een Goddelijk zegel.

We lezen twee maal, dat Mozes de inhoud van het verbondsboek moest opschrijven (Ex. 24:4; 34:27). De verbondsbepalingen werden aldus gecodificeerd en rechtsgeldig vastgelegd. We lezen ook iets dergelijks van Jeremia (36:2-4) en Habakuk (2:2-4). Johannes hoort hier de Here spreken in Zijn kwaliteit *als Groot-Koning* (Openb. 21:5), die hier Zijn verbondsproclamatie laat horen. Aan het opschrijven moet het 'bewaren' door de gemeenten beantwoorden. Uit de Woorden die volgen, blijkt dat zij niet alleen beloften, doch ook dreigingen van het verbond bevatten (vs. 6-8). De sfeer waarmee Openbaring opende, die van de Groot-Koning die een verbond sluit, blijkt tot het einde van Openbaring te heersen.

III. Het derde Woord luidde: *Het is geschied*. Zoals God Zijn werk volbracht bij de schepping (Gen. 2:1) en Christus Zijn ambtelijke arbeid voleindigde in Zijn lijden (Joh. 17:4; 19:30), zo komt de Here nu tot de afwerking van het project van Zijn herschepping. Hij is de Aanvang (*Archè*) en de Voleinding

5

6

(*Telos*); verg. 1:8. Hij heeft de oordelen voleindigd (16:17), Hij realiseert ook de beloften.

IV. De Here laat nu in het midden van Zijn Woorden een titel van Hem vernemen, die het vorige Woord verklaart. Hij is *de Alfa* en *de Omega*. In het liturgisch-nadrukkelijke *Ik (ego)*, dat hier en in het volgende Woord accent heeft, wijst Hij naar Zichzelf. Hij is de Aanvang en de Voleinding. Hij is maar niet Begin en Einde, doch Hij voltooit Zijn arbeid, er is vooruitgang, progressie.

Opzettelijk wordt hier teruggesproken naar 1:8. Openbaring is een compositionele eenheid, maar meer nog: de afwisseling van de heilsgeschiedenis berust van A tot Z bij Hem, die trouw is aan Zijn wezen. In 22:13 zal deze uitspraak nog eens herhaald worden. Tussen de koninklijke betuigingen is het boek van Openbaring ingeklemd.

V. Het volgende Woord bevat een duidelijke belofte, die ook weer motieven bevat, die elders in het boek ter sprake komen. *Ik, Ik zal wie dorst heeft geven uit de bron van het water des levens, gratis*. Jes. 55:1: 'O, alle gij dorstigen, komt tot de wateren, ... koopt zonder geld en zonder prijs' (verg. Openb. 7:17; 22:2,17; Joh. 7:35). Met andere woorden wordt hier omschreven wat Paulus zegt over de genadige rechtvaardiging door het geloof. Tussen Paulus en Johannes is niet een verschil in 'theologie' te construeren. Openb. 7:17 laat zien hoe *het Lam* leidt naar de levensbronnen.

Het is nog altijd moeilijk te verstaan, dat Luther in zijn eerste oordeel over de Apocalyps dit niet onderkend heeft en in de voorrede van de Septemberbibel van 1522 uitsprak, 'das Christus, drynnen widder geleret noch erkandt wirt, wilchs doch zu thun fur allen dingen eyn Apostel schuldig ist, wie er sagt Act. 1. yhr solt meyne zeugen seyn. Darum bleyb ich bey den buchern, die myn Christum hell vnnd reyn dar geben'. In het 'om niet' van Openb. 21:6 en 22:17 wordt Christus 'hell vnnd reyn' voorgesteld. Het is dezelfde Christus, die ook in het evangelie naar Johannes van Zichzelf als het water des levens sprak.

VI. Het volgende Woord spreekt over de uit de zeven eerste Woorden aan de gemeenten zo bekende '*overwinnende*'! Wie telkens weer overwint, de permanent *overwinnende*, zal deze dingen beërven. De oude koningsbelofte is nu ook op hem toepasselijk: God zal hem tot *God* zijn en hij zal voor God als (TR: + de) *zoon* gelden (verg. 2 Sam. 7:14; Ps. 2:7; 89:27 e.v.). 'Vraag Mij en Ik zal volken geven tot uw erfdeel, de einden der 'aarde' tot uw bezit' (Ps. 2:8). 'Deze dingen' - dat is de nieuwe hemel, de nieuwe 'einden der aarde', het vernieuwde huis der kerk. In hoofdstuk 2 en 3 werd in verschillende beloften gezegd, wat hier samengevat is en in het vervolg uitgewerkt zal worden. De beschrijving van het nieuwe Jerusalem en het nieuwe paradijs heeft een *paraenestische*, vermanende strekking. *Zij is één grote roep om trouw te zijn, te overwinnen*. De relatie, waarin David als 'zoon' tot God als Vader stond, zal nu gelden voor iedere overwinnende in Christus. Hij is *erfgenaam* van de messiaanse beloften. Om niet, zonder eigen verdienste, ontvangt hij erfrecht, *koninklijk* bloed is in hem.

Bengel maakt een onderscheiding tussen de 'dorstende' en de 'overwinnende'. Zij worden in twee klassen ingedeeld met verschillende beloften: de *dorstende* moet voor lief nemen, wat hij ontvangt; de *overwinnende* heeft erfrecht, hij is waardig krachtens zijn zoonschap het nieuwe

heelal te ontvangen. Deze onderscheiding en scheiding, die de dorstende tot een zielige figuur maakt in tegenstelling tot de dappere overwinnaar, is echter niet te aanvaarden. Bengel wijst zelf reeds naar de dorst van Simson (Richt. 15:18) en Christus (Joh. 19:28). *Dorst hebben en overwinnen* sluiten elkaar niet uit. Psalm 42/43 - het smachten naar de levende God - kan ook het gebed van de strijder zijn. Het is het gebed van de man, die vecht voor zijn recht, voor het hem in belofte *gegeven* recht, voor Gods recht. Psalm 110 tekent ons Christus, die de triomferende Strijder is, doch ook onderweg uit de beek drinkt: 'Daarom heft hij het hoofd op'. Zouden zij, die achter Hem aangaan en zich bevend Zijn broeders en zonen van de Vader noemen, niet zeggen: Zo we met Hem dorsten, wij zullen ook met Hem overwinnen en onze dorst zal door Hem geleest worden?

Deze belofte legt voor de overwinnende de rechten krachtens de 'aanneming tot kinderen' vast. Niet maar een uitverkoren koning, maar alle leden der kerk hebben erfrecht. 'Gij hebt ontvangen de Geest van het zoonschap door welke wij roepen: Abba, Vader! Die Geest getuigt aan onze geest dat wij kinderen Gods zijn. Zijn wij nu kinderen, dan zijn wij ook erfgenamen, erfgenamen van God en medeërfgenen van Christus; immers, indien wij delen in Zijn lijden is dat ook om te delen in Zijn verheerlijking... Hoe zal Hij, die zelfs Zijn eigen Zoon niet gespaard heeft, maar Hem voor ons allen overgegeven heeft, ons met Hem ook niet *alle dingen* schenken?' (Rom. 8:15-17,32). Er is één conditie: *met Hem*. Het vervolg van de Stem Gods wijst nadrukkelijk aan, dat buiten gehoorzaamheid er geen erfenis te vinden is.

VII. Het laatste Woord Gods bevat de *dreiging* van het verbond.

Er worden typeringingen van afval gegeven. De zaligspreking in 20:6 beloofde een 'deel', een 'aandeel' in de *eerste opstanding*, een onschendbaar-zijn ten opzichte van de *tweede dood*. Aan de ongehoorzamen wordt juist het *tegendeel* in uitzicht gesteld: een 'deel' in het meer, dat brandt van vuur en sulfer, de 'nieuwe' Dode Zee. Dat is hun erfenis, hun 'lot'. De snoeren vallen allerminst in liefelijke plaatsen (Psalm 16:6, verg. vs. 5).

Deze kwade erfenis wordt toegezegd aan:

1. *de lafhartigen*. De SV heeft: de vreesachtigen (frieze vert.: skrutenen). Hier zijn niet zij bedoeld, die bang zijn, maar die capituleren. Terecht brengen de kanttekenaren dit woord in verband met de belofte aan hen die 'kloeckmoedelijk ende stantvastelick alle swarigheden / die haer om de belijdenisse des Euangeliums overkomen' overwinnen. Niet maar een psychische gesteldheid wordt aangeduid - de ene mens is nu eenmaal zenuwachtiger dan de andere -, maar een *confessionele* ontrouw. Christus heeft Zijn discipelen bij de storm op zee een lafhartigheid verweten als *kleingelovigen* (Matth. 8:26). Weifelen in het geloof, wankelen, ontstaat als men niet op al de beloften ziet, te klein van Christus' Waarachtigheid en Trouw denkt. De Here heeft aan Johannes de rijkdom van Zijn beloften getoond, de waarachtigheid en betrouwbaarheid van zijn Woorden geaccentueerd. Daarom voegt Hij ook dit nadrukkelijk vermaan toe. Gedenkt aan de vrouw van Lot! We zullen dit in verband hebben te brengen met vijandigheden, vervolgingen, boycot en pressie van de zijde van de synagoge des satans. Al het voorgaande in 'Boodschappen' en visioenen trekt zich samen in de *keus* tussen *strijden* (en overwinnen) en *lafhartig-zijn*. Eigenlijk vormt een zelfde situatie als bij de ontvangers van de brief aan Hebreëen de achtergrond: gevaar voor verachtering in de genade, verlating van het front en vorming van de fronde, zich onttrekken aan de strijd. Allerlei ex-

cuses en argumenten moeten dan gelden: levensbehoud en moeheid van kerkelijke kwesties, moeiten, tranen (zie vs. 4); ondragelijke overdruk en een-in-het-hart-toch-wel-belijder-blijven; een naar-voren-brengen van bestaande zwakheden der kerk en een vergoelijken van de vijandschap der synagoge. Doch dwars daartegenin klinkt Gods Stem: kies tussen eerste opstanding of tweede dood! En die wèl kiest beaamt het: 'Doch wij hebben niets van doen met zich onttrekken, dat ten verderve leidt, doch met geloof, trouw, volharding dat het leven behoudt' (Hebr. 10:39).

2. *Trouwelozen*. Christus is de betrouwbare Getuige. Antipas was als betrouwbare getuige gedood. De onbetrouwbaren zijn zij, die zich voor het evangelie schamen, capituleren voor bedreiging en de zaak van Christus trouweloos verraden. Christus wil zich als de Waarheid in ons leven uitwerken, Zijn Amen-zijn vordert ons amen. Wie Hem het amen weigert, openlijk of gecamoufleerd, is onbetrouwbaar. Wie zegt Mozes en de profeten te volgen en Christus miskent, is trouweloos (Ps. 25:3; 59:6; 78:57; Spr. 11:6; Jes. 21:2; 24:16; 33:1; Jer. 3:7,8; Hosea 5:7; 6:7; Zef. 3:4). Bondsbreuk!

3. *Gruwelijken*. Hoofdstuk 17 tekende ons de deerne, *Moeder van de gruwelen van het land*. Christus sprak van de gruwel der verwoesting in de Heilige Plaats. Ezechiël schouwde gruwelen, eveneens in de Heilige Plaats (Ez. 8:6). De gruwelachtigen zijn dus zij, die de gruwel volgen, Jezus lasteren en valse messiaanse dromen geloof schenken.

4. *Moordenaars*. Renegaten zijn vaak zeer fel. Zij moeten hun trouw aan de partij tonen, ze bewijzen door hun toetreden, dat ze achter de historie der partij staan. Zich weer onder de schuts van de synagoge stellen, betekende 'deel' te hebben aan het vermoorden van de getrouwe Getuige en getuigen. 'De Rechtvaardige, van Wie gij nu verraders en moordenaars geworden zijt ...' (Hand. 7:52). Jerusalem, dat de profeten doodt ... Het evangelie naar Johannes noemt de toenmalige joden 'de wereld' en kinderen van de moordenaar van den beginne (15:18; 8:44).

5. *Hoereerders*. De vrouw van hoofdstuk 17 heette *Moeder der hoereerders*. Haar wezen schiep de afval van Jahweh, in haar was alle verbondsontrouw der eeuwen als het ware geïncorporeerd. De kleuren zijn in de visioenen dik aangezet, maar het gaat ook om levensbelangrijke zaken: oud-Jerusalem (de hoer) of nieuw-Jerusalem (de bruid).

6. *Tovenaars*. In de opsomming van 9:21 werden ook tovenarijen genoemd, een woord dat zich aansloot bij de typering van Izebel (2 Kon. 9:22), die ook 'hoererij' als religieuze afval importeerde. Verder is te denken aan de joodse magische praktijken in de diaspora (Hand. 13:6 e.v.; 19:13). Goede bedoelingen en religieuze ernst, die zich losmaken van de belijdenis der kerk, kunnen niet als 'anoniem christendom' gewaardeerd worden, doch worden typologisch gebrandmerkt als magisch bedrijf.

7. *Beeldendienaars*. De ongehoorzaamheid staat gelijk aan beeldendienst (1 Sam. 15:23), zo kreeg Saul te horen. Men kan niet Jezus Christus als Messias prijsgeven en zeggen: We vereren toch dezelfde God. God is alleen Vader in Jezus Christus en wie tegen het tweede gebod zondigt, smaadt de God van de exodus-uit-de-dood. God vloekt hier de mensen van compromis en synthese. Saul werd verworpen ondanks zijn ('kerkelijke') goede bedoelingen.

8. *Al de leugenachtigen*. Hier volgt een samenvatting van het vorige. Het 'en' ervoor is explicatief. We zouden het kunnen vertalen met: *kortom*. Niet acht verschillende groepen worden beschreven, doch de 'partij der afvalligen' ontvangt belichting van verschillende zijde. Bij de laatste typering 'leugenachtigen' gaat het niet om de zonde van het liegen in het algemeen, maar om het leven uit de leugen, de anti-waarheid over Jezus Christus (verg. 2:2). Wie Hem niet belijdt, kan zeggen aan het Sjema', de belijdenis van de éne God vast te houden, doch dergelijk monotheïsme valt onder Gods doem. Niemand komt tot de Vader dan door Christus. Wie dit niet beaamt, wie Christus' juk van zich werpt, heeft de leugen lief, doet die en behoort tot de categorie der leugenachtigen. De poorten van de Paradijs-stad klappen dan dicht en die van de tweede dood zwaaien open (22:15; 21:27,8). Deze waarheid is hard. Maar zou de Waarachtige het leugenachtige tolereren? Was het niet de verdienste geweest van de kerk van Efeze, dat zij de pseudo-apostelen als *leugenachtigen* ontmaskerde? Wordt de pseudo-profeet niet getekend, opdat Gods volk die zou vlieden?

Wanneer we deze Woorden vergelijken met de structuur van de oudoosterse verbondstractaten, dan vinden we hierin dezelfde elementen. De Here spreekt als Koning van Zijn troon af, zo wordt Woord I ingeleid (vs. 5). Zijn titels worden bekend gemaakt (V), beloften (I, V, VI) en dreigingen (VII). Het 'en Hij zeide (zegt)' onderstreept de ernst van Zijn Woorden (vs. 5,6) en is opzichzelf reeds verbondsstijl. Zoals bij oudoosterse verdragen worden ook hier maatregelen genomen in verband met de conservatie van de tekst van het verbond (III). De inhoud van Woord III herinnert eveneens aan het begin van oude verdragen tussen een koning en zijn vazallen: 'Dit zijn de woorden van ...'.

Opmerkelijk is, dat in de aanduiding van de bedreigden samenhang met het voorgaande, en daarbij niet het minst met de zeven Boodschappen in hoofdstuk 2 en 3 duidelijk te constateren is. *Afgodendienars* - 2:14, 20 (verg. 22:15); *tovenaars* - 18:23 (verg. 22:15); *hoereerders* - 2:14,20; 14:8; 17:1-5,15,16; 18:3,9; 19:2 (verg. 22:15). Indien we deze samenhang laten gelden, worden we er voor bewaard om in 21:8 de aanduiding van enkel morele overtreders te zien. Hier wordt geen catalogus van zonden-in-het-algemeen gegeven, doch de afval van het verbond, het overtreden van de rechten van de Groot-Koning wordt hier aangewezen. De weigering om voor de belijdenis uit te komen en het afhoereren vanachter Jahweh worden hier in typologische termen omschreven.

Visioen door bemiddeling van een schalenengel inzake het nieuwe Jerusalem en het nieuwe paradijs (21:9-22:5)

a. Het nieuwe Jerusalem (21:9-27)

Thans volgt de beschrijving van de Stad der Toekomst; eerst wordt gesproken over de ommuring, daarna over wat daarbinnen gevonden wordt.

9, 10

Evenals een schalenengel Johannes de stad Babylon wees, was het ook een dergelijke engel, die hem *het nieuwe Jerusalem* toonde. De laatste plagen (verg. Lev. 26:18,21,24,28) over Babylon bereidden de weg naar de nieuwe stad.

Dat een schalenengel de ruïnering van Babel toont en een andere, die dus ook bij het gericht over Babel betrokken was, het nieuwe Jerusalem laat zien, bewijst dat er een samenhang aanwezig is. In Ezechiël is er ook een dergelijke samenhang. Volgens het plan Gods moest Jerusalem verwoest worden, opdat er een nieuwe tempel met een definitieve nabijheid van Jahweh zou komen. Deze samenhang tussen Ezechiël en Openbaring biedt weer de zoveelste aanduiding, dat met 'Babylon' in de Apocalyps het ongehoorzame Jerusalem bedoeld is.

De TR leest hier: 'de stad, *de grote*, de heilige, Jerusalem'. Deze lezing die in handschriften voorkomt, kan op oorspronkelijkheid aanspraak maken. Weglaten is moeilijker te verklaren dan invoegen. *Babel* is telkens 'grote stad' genoemd en daarom kan het als storend ervaren zijn dat ook het *nieuwe Jerusalem* zo geheten werd.

De vermelding van het praedicaat 'de grote' heeft weinig waarde voor hem, die aan de 'grote stad' van 11:8 geen verbondsmatige trekken toekent. Zien we echter, dat in 11:8 het *oude Jerusalem* getypeerd wordt, dan is de vermelding 'de grote' ten aanzien van het *nieuwe Jerusalem* uiterst waardevol. Tegenover de afbraak van de voormalige stad van de Groot-Koning staat de neerdaling van het nieuwe Jerusalem, dat dezelfde praedicaat draagt.

Het woord 'Jerusalem' ontmoeten we meermalen in het Nieuwe Testament. Het wordt op twee wijzen geschreven:

I. *Hiërosoluma*; de meer neutrale, 'heidense' benaming;

II. *Jerousalèm*; de meer oorspronkelijke naam met de warme klank van tempel en verbond.

Christus naderde Hiërosoluma (Matth. 21:1). Vorm II komt echter in Matth. 23:37 voor: *Jerousalèm, Jerousalèm*, dat gewoon is de profeten te doden. De ganse heilsgeschiedenis komt in het 'Jerousalèm' mee. Niet maar een geografische plaats werd erdoor aangeduid.

In de handschriften is er een verschil in volgorde op te merken inzake de plaatsing van het 'van hem' bij de dubbele aanduiding 'vrouw' en 'bruid'. Zakelijk maakt dit geen verschil uit.

Johannes werd door de hem naderende engel gecommandeerd tot volgen: *hierheen!* Geen van kinderen beroofde weduwe (Openb. 18:7), maar de feestelijke bruid, de vrouw van het Lam, zou hij zien. *Bruid*, - het wijst op de komende ontmoeting en doet ook verstaan, dat wat Johannes zag, reeds *present* was in de hemel. *Vrouw* wijst op het blijvend bestand, dat nadert. De situatie heeft veel weg van die van Ezechiël. Ook deze werd op een zeer hoge berg geleid in het land van Israël. Iets als een stad was aan de zuidzijde gebouwd (40:1,2). Zo ging het ook Johannes: gevoerd in de Geest naar een *grote* en *ho-*

ge berg, werd hem door de engel de stad, het heilige *Jerousalèm* getoond, dat *neerdalende* is (zal neerdalen) uit de hemel van God vandaan. Gezien de overeenkomst met Ezechiël valt hier te denken aan een stad, tegen een berg gebouwd. In Psalm 48:3 worden berg (Sion) en stad (van de Groot-Koning) synoniem gebruikt om Jerusalem aan te duiden. Jes. 2:2 spreekt van een verhoging van de Tempelberg bóven alle bergen. Dit wordt nu werkelijkheid.

In het vervolg vinden we nu een nadere beschrijving, die eerst drie maal met 'hebbende', 'bezittende' wordt ingeleid. De stad is *in't bezit van*:

11

1. De *heerlijkheid (doxa) Gods*. Daarom leek haar *uitstraling* op de heldere edelsteen jaspis.

2. Een *grote en hoge muur*. Volgens de TR wordt deze vermelding door 'en' (*te*) ingeleid.

12-14

3. Twaalf *poorten*, waarop *twaalf engelen*. Deze engelen zullen als wachters daarop geplaatst zijn. Op de poorten de *namen* van de twaalf *stammen van Israël*. De poorten zijn telkens drie aan één zijde geplaatst, O, N, Z en W. Ook de naam van Dan (Ez. 48:32) zal niet gemist zijn (verg. bij 7:6). Op de *fundamenten* der muur de *namen der twaalf apostelen*. De TR laat voor 'namen' de bepaling 'twaalf' weg en spreekt van 'in' de fundamenten. De heerlijkheid Gods, teken van Zijn aanwezigheid, bevond zich dus binnen een muur, die dank zij poorten en fundamenten sprak van de grondstructuur van Israël, het heilshistorisch bepaald twaalfstal. De fundamenten droegen de namen van de apostelen des Lams. Zij vormden de grondslag. Daarop was de muur gefundeerd en de namen daarop zeiden: Wat op de apostolische leer gefundeerd is, vormt het ware Israël (Ef. 2:20), heeft 'deel' aan het burgerrecht Israëls (Ef. 2:12).

Dat Jezus zich twaalf discipelen uitkoos, stond in verband met het feit, dat er twaalf stammen van Israël waren. Daarmede gaf de Christus Zijn pretentie te kennen: Hij wilde het gehele Israël oproepen Hem te aanvaarden. Het probleem: Heeft God Zijn volk verstoten? vormt mede de achtergrond van Openbaring. Reeds in Openb. 7:1 e.v. is getoond, dat er 12x12x1000 uit Israël verzegeld worden. Een heilige Rest staat op de berg Sion (14:1 e.v.). De namen van de twaalf stammen op de poorten borduren op dit thema verder. We hebben niet het recht om de twaalf stammen nu maar ongenueanceerd te verbinden met de kerk in het algemeen. Deze namen zeggen allereerst, dat de Rest uit Israël thuisgekomen is. Daarbij dient aan de joden, die zich in Paulus' en Johannes' dagen bekeerden, gedacht te worden en *niet* aan een eventuele bekering van joden vóór de wederkomst van de Christus, daar de joden thans geen verbondsvolk meer zijn. Doordat echter de eerste christelijke gemeente begon 'bij Jerusalem', blijft heilshistorisch bezien de wortelstok van de kerk Israël en daarop worden de heidenen ingeënt, zij moeten door de poorten met *israëlietische* stam-namen om in de Nieuwe Stad te komen en Sions kinderen te heten.

De heerlijkheid Gods, die eens uit de tempel vertrok (Ez. 10:4,18,19) en die Ezechiël in een visioen zag terugkeren (43:2,4) bevindt zich nu niet in een tempel, maar in de stad. Een ontroerende gedachte. De *doxa* van God blijft voortaan bij de mensen des welbehagens. Ook een troostende gedachte: de stad

herbergt God en is tevens asiel voor de rest, het overblijfsel naar de verkiezing. 's Heren *sjekinah* is daar present in verblindende glans.

Dit is tevens een lokkend beeld. De muur heeft poorten. Wie binnen de door apostelen des Lams getypeerde muren wil gaan, wordt genodigd de poorten te passeren. Engelen controleren de ingang, maar geen gelovige wordt afgewezen. Op de *berg Sion* en te *Jerusalem* zal ontkoming zijn. Wie de naam van de Here, het Lam, zal aanroepen zal behouden worden (Joël 2:32; Hand. 2:21,36,38 e.v.).

Hierna 'n meet-episode, die exacte (doch symbolische) cijfers biedt aangaande de stad, haar poorten en muur.

De stad lag *in het vierkant*: 12x1000 stadiën (als afstandsmaat werd de lengte van het stadion, de renbaan van Olympia gebruikt) = ± 2400 km. De *lengte* is niet alleen even groot als de *breedte* (2x in vs. 16), doch ook de *hoogte* blijkt even groot te zijn. Ter vergelijking kan men denken aan Babel, dat volgens de overlevering in het vierkant lag, terwijl de pyramidale tempeltoren gelijke lengte, breedte en hoogte had. We zullen moeten bedenken, dat de stad tegen een berg aangebouwd was (vs. 10). In Pergamum kon men dat goed verstaan, want daar waren de tempels en paleizen ook tegen de flanken van de hoge 'burcht-berg' gesitueerd. 12000 stadiën is te beschouwen als de maat van één zijde en van de hoogte. Wat Johannes dus zag was een stad in pyramide-vorm, getypeerd door het getal 12 (het getal van Israël), en 1000 (dat van de volkomenheid). Tevens was deze stad een *tegenbeeld* van 'de toren' van Babel van hoofdstuk 17 en 18. Het opperste reikt in de hemel en daar troonde de Here.

15, 1

In die stad se mate was
daar geen kleinheid en geen engte.
Van die *klimmende terras*
het die hoogte, aan breedte en lengte
in sy maat geheel gelyk
tot die hemelblou gerek.

(Totius, Skrifberyminge 45:5)

Opmerkelijk is, dat Nabopolassar zich aldus uitspreekt inzake de toren, die hij in Babylon weer opbouwde: 'Ik nam een riet en mat zelf de maten (voor de toren) ... Volgens de raad van de goden Sjamasj, Adad en Marduk nam ik besluiten die ik in mijn hart bewaarde en de maten (van de toren) behield ik als een schat in mijn herinnering. Ik plaatste (in de fundamenten) onder de stenen: goud, zilver en kostbare gesteenten uit het gebergte en uit de zee' (A Parrot, p. 12).

De overeenkomst met Openb. 21:15 e.v. in *formeel* opzicht is nogal opvallend. We zien hier weer dat de Schrift 'babylonische' motieven bezigt en deze heiligt. Het is eveneens merkwaardig, dat de vorm van deze Stad niet alleen aansluiting vindt bij oude tempeltorens en pyramides, doch ook bij moderne bouwkunst of tenminste: bouwkundige plannen.

Bij beschouwing over het nieuwe wereldbeeld van deze eeuw, dat nadruk legt op de zich om een *midden* rangschikkende totaliteit, komt ook het beeld van de *moeder* weer naar voren, maar het is het oerbeeld van de *aarde* (B. Merema, p. 311). Van dit alles kennis te nemen maakt een mens angstig: Is de bijbel zo modern, staat hij zo dicht bij de zin- en kenbeelden van deze tijd? Zowel kerk als wereld peinzen over de bruidelijke stad.

Doch welk een onderscheid is er. Het *Midden* van het denken van deze eeuw is de herontdekte mens zelf, die uit eigen geestkracht zich een nieuw geheel opbouwt. Openbaring toont ons echter een stad, waar *in het midden* God en het Lam de troon temidden-van-Hun-volk bezetten,

en zegt ons in sterke beelden, dat God in Zijn genade - om niet! - de aarde, het Land geeft naar Zijn belofte. Als Pieter Breugel de Oude op een paneel in het Museum te Wenen (na 1563) laat zien, hoe de Toren van Babel als bouwwerk van mensenhanden een *berg* zou willen omsluiten, terwijl deze toeleg toch niet verwezenlijkt wordt, dan hekelt hij niet maar de bekrompenheid (B. Merema, p. 28), doch laat het oordeel Gods zien. Het gaat maar niet om de waan en dwaasheid van deze 'verkeerde wereld', doch om de afval, die Gods gericht nabij roept. En als Joachim Patinier de vlucht uit Sodom tekent (tussen 1515 en 1520; Museum Boymans), wordt daardoor niet slechts levensonzekerheid uitgedrukt (B. Merema, p. 32), doch de Bezoeeking Gods. Dit, het gericht, schakelt de mens van heden uit en vervormt het tot een angstgevoel, dat overwonnen kan worden. Hij aanvaardt niet een scheiding, een antithese, die gewerkt wordt door het Woord Gods. Van een kerk als vrouw en eigenares van de schepping, wil hij niet weten. Sara, de onvruchtbare, die de beloften van het bevolkte Land draagt, wordt door hem verdreven en hij keert terug tot de heidense cultus van Moeder Aarde. 'De Christus' wil hij hoogstens aanvaarden als symbool van eigen geest.

Het stadsbeeld van Openbaring 21 en 22 is daarom zo reddend, zo genezend voor deze eeuw die spint *uit eigen midden*, omdat daar alles door Gods hand gewerkt is. Moeder, de vrouw, is er; de bruid des Lams. Alle vormen van een sinistere werkelijkheid zijn verdwenen, geen holen-mensen bestaan er meer. Gods licht laat op in luisterrijke pracht. En waar de mens van heden van geen antithese weten wil, alle tegenstellingen vergrijst en slechts van de éne universalistische totaliteit denkt van de éne mensheid, tekent ons de Schrift de visionaire Stad, voorzien van een *muur*.

De muur werd op 144 el gemeten (± 70 m.). Er staat bij, dat de engel hier een *menselijke maat* hanteerde. Het gaat hier niet over maten die engelen in het algemeen gebruiken, maar over de maat die deze engel hanteerde. Deze beschrijving past zich dus aan bij ons begrijpen. We zullen wel niet aan een opgave van de dikte, doch van de *hoogte* moeten denken. De opmerkingen van vele uitleggers, die strijk en zet spreken over het bespottelijke contrast van muren stadhoogte (70 m. tegenover 2.400.000 m.) vervallen, als we bedenken, dat de stad zich in terrassen tegen de paradijs-berg vleide. De muur was torenhoog, onmetelijk hoog voor de tijd van de ziener. En rustte hij niet op de fundamenten met de namen der apostelen? Deze muur verbeeldt de katholieke apostolische leer. Wie deze aanvaardt, kan binnentreden door de poorten met de namen der kinderen Israëls en zich veilig weten. Wie deze niet aanvaardt, wordt door de engelen als vijand geweerd. Een Stad met onneembare muren. De muren van de stad waarvan God de Opperarchitect en Ontwerper is (Hebr. 11:10).

Het vervolg gaat nu spreken over het *materiaal*, dat bij de stadsbouw verwerkt is. De muren: opgetrokken van *jaspis*. De Stad zelf: van zuiver goud, gelijkend op *zuiver glas*. Het glas in de oudheid bevatte vaak onzuivere bestanddelen; daarom wordt hier van *zuiver glas* gesproken. Het punt van vergelijking is het glanzende, spiegelende, schitterende, dat zuiver glas eigen is; het *onzuivere* glas bezat wegens ingebakken luchtballen en ruwe oppervlakte een dergelijk effect niet. *Goud* is het edele metaal, dat steeds ook in 'hemelse' visioenen voorkomt. Meer dan zilver herinnert het aan het gulden licht van de zon.

De fundamenten waren getooid met allerlei kostbare edelgesteenten. We verwezen reeds naar Jes. 54:11 e.v. en de apocriefen. Ook valt te denken aan de borstlap van de hogepriester en de profetie over de vorst van Tyrus (Ez. 28:13). Het is niet altijd gemakkelijk de genoemde stenen met de huidige benaming aan te duiden. De NV volgt die van Bolman; wij hebben gezien de on-

17

18-20

zekerheid inzake de mineralogische terminologie, de gebruikte griekse namen laten staan (zo ook bv. de SV en Can. Vert.). Uit het overzicht dat aan Bolman ontleend wordt, wordt wel duidelijk, dat alle kleuren van de regenboog in de versieringen tot uiting kwamen.

De edelstenen in Openb. 21:19, 20					
Benaming in Grieks		Benaming volgens Bolman			
I	<i>jaspis</i>	bruin	O diamant	kleurloos	DZ
II	<i>saffier</i>	blauw	DZ lazursteen	blauw	O
III	<i>chalcon</i>	bruin	DS robijn	rood	DZ
IV	<i>smaragd</i>	groen	DZ smaragd	groen	DZ
V	<i>sardonix</i>	bruinrood	DS sardonix	bruinrood	DS
VI	<i>sardius</i>	roodbruin	DS sardius	roodbruin	DS
VII	<i>chrysoliet</i>	geelachtig-groen	DZ topaas	geel	DZ
VIII	<i>beryl</i>	kleurloos	DZ beryl	kleurloos	DZ
IX	<i>topaas</i>	geel	DZ chrysoliet	geelachtig-groen	DZ
X	<i>chrysopaas</i>	groen	DS edelberyl	groen	DZ
XI	<i>hyacinth</i>	bruinachtig-rood	DZ saffier	blauw	DZ
XII	<i>amethyst</i>	violet	DZ amethyst	violet	DZ

O = ondoorzichtig;
 DZ = doorzichtig;
 DS = doorschijnend.

De edelstenen in de 'borstlap' volgens Ex. 28	
LXX	Bolman's weergave van het hebreuws
I	<i>sardius</i> rode jaspis
II	<i>topaas</i> chrysoliet
III	<i>smaragd</i> malachiet
IV	<i>anthrax</i> haematiet
V	<i>suffier</i> lazursteen
VI	<i>jaspis</i> prasem
VII	<i>legurion</i> barnsteen
VIII	agaat
IX	<i>amethyst</i> amethyst
X	<i>chrysoliet</i> turkoois
XI	<i>beryl</i> chrysopraas
XII	<i>onyx</i> nefriet

De overeenkomende benamingen zijn gecursiveerd. Samenhang is er zeker. De griekse vertaling (LXX) geeft deze zelfde serie ook bij de beschrijving van de heerlijkheid van de koning van Tyrus, die als 't ware in Eden, het 'paradijs' was (Ez. 28:13).

De beste exegese van dit gedeelte is eigenlijk: zelf naar een handelaar in juwelen gaan en eens vragen al dit moois te mogen zien. Hij zal zeker een gedeelte ervan in voorraad hebben en veel kunnen vertellen over afkomst en gebruik. Ook kan men in archeologische musea eens gaan spuren en er op letten, hoe genoemde edelstenen voor zegels en regalia gebruikt werden. Ze hebben hun eigen glans en kleur. Stellig heeft men aan elk een eigen betekenis gehecht: sym-

bool van karakter of waardigheid. Men heeft ze ook met sterrebeelden en genezing in verband gebracht. Wij westerlingen missen vaak het 'oriënterende' gevoel, dat bepaalde dingen met bepaalde eigenschappen associeert en daaraan een vaste symbolische waarde toekent. Niet alles is bij ons verdwenen. Ten aanzien van sommige kleuren leeft dit gevoel nog wel bij ons: zwart - rouw; grijs - neutraal; wit - feestelijk, enz. In antieke tijden was het daarentegen meer ontwikkeld. Welk een mirakel geschiedt er overigens, als een betrekkelijk groezelige steen gepolijst wordt en gaat leven in wonderlijke tinten, diepte krijgt en sprookjesachtige raadselachtigheid. Als men in staat is om (half)edelstenen in een gebied, ergens waar deze liggen (bv. op de Veluwe of Drenthe's Hondsrug), te verzamelen, moet men er eens een laten slijpen, om te zien welk een geheimzinnige transformatie zich voltrekt. Zou deze versiering met edelstenen niet een teken zijn van de Grote Verandering, die God zal bewerken? Gaat Hij Zijn schepping, die nu vaak nog ruw en bolsterig is, niet polijsten en diepe glans schenken?

God smeedt als het ware van de borstlap van de hogepriester een fonkelende krans om de Nieuwe Stad. Aan de apostolische fundamenten wordt grote heerlijkheid toegekend. De 'leer' is 'mooi', esthetisch bevredigend, ja de weg tot de volkomen schoonheid banend. Niets is meer 'horribel', afschrikwekkend, in Gods openbaring. Nu wordt Hij ten volle gekend in heerlijkheid.

We zullen het niet zo hebben op te vatten, dat elk fundament uit één edelsteen bestond. Er is sprake van allerlei gesteente. Men kan het zich zo indenken, dat in de fundament-stenen talloze edelstenen achtereenvolgens van één bepaalde soort, ingezet zijn. Dat de eerste steen versierd is met bruinrode jaspis, terwijl ook de boven bouw uit dezelfde steen is opgetrokken, geeft geen storend effect, doch verbindt a.h.w. fundament met muur. Tussen elk van de twaalf poorten zal telkens een versierde fundament-steen te zien zijn geweest.

De *poorten* zelf waren vervaardigd uit *parels*. Men heeft hier gedacht aan paarlemoer, doch men kan ook denken aan reusachtige, doorboorde parels, elke poort uit één parel (grieks *margaritès*). In ons spraakgebruik komt 'parel-*lel*' en 'parelend' vaak genoeg voor om het beeld te kunnen verstaan.

De *plateia*, de Hoofdstraat, was met *zuiver goud* geplaveid; het maakte de indruk van *doorschijnend glas*. De *plateia* is de markt(straat); daar wordt alles afgehandeld. Daar geniet men in het griekse gebied nòg zijn rust voor de taveerne. En zie, alle vuil, alle bezoedeling is verdwenen. Het plaveisel spiegelt, is doorschijnend. Geen zonde van sjacheren, lanterfant en verbrassen ont-siert de *plateia*. Zuiverheid heerst.

Hoe kan het anders? Geen *tempel* zag Johannes in de stad. Maar *de Here de Almachtige is haar tempel en het Lam*. De *plateia* is een Heilige Weg, een tempelstraat, en de ganse stad is de tempel des Allerhoogsten. Er is geen onderscheid meer tussen profaan en heilig. 'Den HERE heilig' staat zelfs op de bel-len van het paardentuig. En geen kanaaniet, geen sjacheraar, zal meer in het huis van de Here Sebaoth komen (Zach. 14:20,21). Alle bewoners zijn toch priesters. Welnu, dan is het ganse gebied tempel-area, gewijd aan de dienst van de almachtige God en het Lam. Alles komt recht en ieder doet zijn plicht.

In deze tempel is de zegen Gods tot voleinding gekomen: De HERE doet Zijn aangezicht over u *lichten*. Immers: de stad behoeft geen licht van buiten af, via *zon* of *maan*, om haar te beschijnen, illuminatie te verschaffen. Want de heerlijkheid, de *keבוד Jahweh* verlicht haar. Is de HERE zelf niet onder Zijn volk? Het is nu niet meer: *doxa*, heerlijkheid in den hóge en *sjaloom* in het land. Doch de heerlijkheid Gods is in de stad, in het land en alles gaat door de

21

22

23

vrede bloeien. Het Lam is de lamp van de stad, Christus het Licht van de kosmos.

Jes. 60, dat spreekt van de heerlijkheid Gods die opgaat over Sion (vs. 1-3), wordt wel treffend vervuld. Ook die passage, die handelt over de volken, die binnentreden met hun vermogen (vs. 8-11). De koningen van het land zijn nu niet meer vijandig, de messiaanse rechten van Christus worden erkend (Ps. 89:28; 138:4). En open staan Jerusalems poorten; de natiën brengen hun *doxa*, hun glorie (TR: + en eer, *timē*) daarin. Jes. 2:2, 3 wordt vervuld - een tekst die in de vroeg-christelijke literatuur zeer veel aangehaald wordt.

Openb. 21:24 e.v. moet gezien worden tegen de achtergrond van de oude profetieën. Er wordt gesproken in het kader van de imperiale, groot-koninklijke stijl. De volken brengen hun tribuut op Gods Rijksdag. Men mag niet uit dit beeld afleiden dat er dus onderscheid is tussen de burgers van het nieuwe Jerusalem en de volken. Dit is voor sommigen weer aanleiding geweest om te pone- ren, dat dit visioen op het zogenaamde duizendjarig rijk slaat, aangezien 'zen- ding' nog volop mogelijk is.

Dat hier echter van 'volken' gesproken wordt, die door de poorten ingaan, veronderstelt echter geen zendingssituatie tijdens een eventueel duizendjarig rijk, doch geeft in oudtestamentische en 'groot-koninklijke' kleuren een pro- clamatie van de finale vervulling van de belofte aan Abraham (Gen. 12:3) en van het lied bij de glazen zee: 'Alle natiën zullen komen en U aanbidden' (Openb. 15:4). Alle volkeren gezegend in Het Zaad, Christus. De Sara-stad is niet onvruchtbaar gebleven, doch het deunt er van mensen, de glorie van het land wordt in haar behouden, de volken brengen hun tribuut van goud, wie- rook en myrrhe binnen haar muren.

De TR plaatst bij 'volken' de vermelding: 'die gered worden'. Door Erasmus schijnt dit ont- leend te zijn aan een handschrift van een commentaar op Openbaring door Andreas van Cae- sarea. Het behoort waarschijnlijk niet tot de tekst zelf, maar is een verklaring van Andreas zelf.

De TR heeft verder *en* (in) *vóór* 'licht' in plaats van *dia* (door). *En* (in) kan overeenkomen met het hebreeuwse *be* (door).

Vs. 25 zal niet vertaald dienen te worden: 'En haar poorten zullen *overdag* niet gesloten worden', maar: '*dagelijks* (elke dag) niet gesloten worden'. Men opende immers poorten als het dag werd (Richt. 16:2; Neh. 7:3; 13:19). Men sloot ze als de nacht kwam. Dit laatste is nu niet meer nodig. Er hoeft niet, omdat het elke dag weer *nacht* wordt, tot poortsluiting in de avond overge- gaan te worden. 'En het zal aan één stuk dag zijn. Dit is aan de HERE bekend. Absoluut geen dag en nacht meer! En ten tijde des avonds zal het zijn: licht!' (Zach. 14:7). 'Dáár' staat in de grondtekst met nadruk aan het einde van Openb. 21:25: 'Immers, nacht zal er niet zijn, dáár!' Het nieuwe Jerusalem kent geen 'nachtleven', op de Mons Martyrum, de Berg der Martelaren, Gods Montmartre, is er ten tijde van de nacht werkelijk *leven* in de volle rijke bete- kenis van het woord. Om dit te accentueren wordt in vs. 26 nog eens herhaald dat de volken de heerlijkheid en eer binnen zullen dragen. Het nieuwe Jerusa- lem kent een ongestoorde communicatie, een permanente wisselwerking tus- sen 'binnen' en 'buiten', een verrijking met goederen van 'natuur' en 'cultuur' die geen verzadiging kent.

24

25, 26

Vs. 24 e.v. heeft een grote rol gespeeld in het denken over de cultuur en de relatie waarin deze tot 'de hemel', de voleindigde herschepping, staat. Wat betekent het indragen van heerlijkheid, glorie (*doxa*) en de eer, het kostbare en waardevolle, der natiën?

Moffat heeft verklaard, dat deze details slechts poëtisch en imaginair zijn, en overgenomen werden uit de oudere symboliek om door hun archaische trekken bij te dragen tot de schildering van de maatschappij der toekomst (p. 547).

Het is A. Kuiper geweest, die zich van deze tekst bediend heeft, om zijn leer van de 'Gemeene Gratie' hierop mede te funderen, en door deze 'eerste proeve van behandeling' een machtige invloed uitgeoefend heeft. '*Eere en heerlijkheid*', aldus Kuiper, 'wijst alzoo op den graad van algemeen volksontwikkeling, waartoe de volken in den loop der historie gekomen zijn' (I², p. 463 e.v.). Bij deze uitspraak moet in gedachten gehouden worden, dat Kuiper als kind van zijn tijd een enigszins optimistische kijk had op de ontwikkeling, de evolutie van de westeuropese cultuur en evenals bij zijn verklaring van Openb. 20 Europa-centrisch dacht. 'Ook nu zijn er op deze aarde volken die zich baden in *eere en heerlijkheid*, en andere volken die schier ganschelijk van eere en heerlijkheid verstoken zijn. Een volk als het Engelsche en het Duit-sche, om nu slechts deze twee te noemen, staat onder de volken even hoog in *eere en heerlijkheid*, als het volk in Afghanistan en Soudan laag staat, en bijna ganschelijk van eere en heerlijkheid is beroofd' (p. 464). 'Ten eerste zijn het alleen de christennatiën, die de eigenlijke ontwikkeling van ons menselijk geslacht in zich dragen. Zij beheerschen de wereld' (p. 504). Het gebruik van Jes. 66:12, waar gezegd wordt dat de HERE de heerlijkheid der volken naar Jerusaleem zal doen toestromen, om kolonialistische uitbuiting (zoals in Nederlands Batig Slot) te verdedigen, wijst Kuiper terecht af. Maar we beluisteren toch bij hem een toon, die de westerse cultuur verheerlijkt, waardoor de bepaling van 'eer en heerlijkheid' beheerst wordt door een westers cultureel superioriteitsgevoel (dat overigens allerminst uitgestorven is; men vergelijk het woord: ontwikkelingshulp). Het blijkt vandaag wel hoe ontwrichtend 'zegeningen' van de moderne culturele evolutie kunnen werken; niet in het minst doordat zij de afstand van de mens tot de schepping schier onoverbrugbaar maken, en meer nog: de band tussen schepsel en Schepper aanhoudend aanvallen. De 'ontwikkeling' waarvan Kuiper sprak, is allerminst iets neutraals, dat onder de term 'algemene genade' gevangen kan worden.

Er zijn aanduidingen in Kuiper's werk die dit erkennen: 'Feitelijk moet derhalve worden toegegeven, dat de 'gemeene gratie' aan de eene zijde de ontwikkeling der zondige wereldmacht, en zoo ook de macht van Satan, in de hand werkt'. 'Satan is in zijn rijk metterdaad door de gemeene gratie verrijkt geworden' (p. 456, 457). Kuiper komt zelfs tot de wonderlijke, zichzelf tegensprekende formulering door te gewagen van 'deze tegen-Christelijke ontwikkeling der gemeene gratie' (p. 504) en hij stelt de ontdekkende vraag of de gemene gratie niet zichzelf weerspreekt, als ze heet '*genade*' te zijn en eindigt met tot de scherpste openbaring van de zonde te leiden (p. 452). Hij maakt zich van deze vraag af door te zeggen, dat ook op Golgotha de menselijke boosheid het ontzettendst uitkomt, terwijl dit toch 'het hoogtepunt der particuliere genade' was. Zo zal ook de ontwikkeling van de 'gemeene gratie' desondanks God verheerlijken.

Hierbij dient in aanmerking genomen te worden, dat Kuiper 'Babylon' in Openb. 18 niet in verband brengt met de kerkelijke afval, maar dit ziet als de toekomstige 'geconcentreerde wereldmacht zelve' en de 'uit het menselijk leven zich ontwikkelende wereldmacht' die te gronde gaat: 'een op het schoonst en blankwit gepleisterd praalgraf, maar voor wie het ontsluit, vol van dorre, riekende doodsbeenderen' (p. 453, 455, 457). Men vraagt zich hierbij wel af, wát dan ingedragen wordt. Kuiper onderscheidt een gemene gratie, die op het *innerlijke* inwerkt en resulteert in burgerlijke gerechtigheid, huiselijke zin, natuurlijke liefde, menselijke deugdsbetrachting, enz.; en gemene gratie, die zich op het *uiterlijke* van het menselijke leven richt en uitvinding na uitvinding, snellere communicatie, opbloei van kunst en wetenschap, enz. veroorzaakt. Dit laatste zal in het oordeel over 'Babylon' vergaan. En aan verarming van het *innerlijke* leven zal 'Babylon' al meer gaan lijden (p. 456).

K. Schilder heeft het indragen van de heerlijkheid en eer der volkeren in 'de hemel' radicaal afgewezen. Hij beroept zich hierbij op de exegese van S. Greijdanus, die van een *huidig* indragen spreekt. Hij negeerde hierbij echter, dat Greijdanus tévens van een indragen in de periode ná de paroesie sprak: 'Grooten en heerlijken, die met hunnen gaven en krachten de schoonheid van de hemelstad verhoogden' (*KV*, p. 325). Volgens Schilder is het 'indragen' niet 'de openingsacte van den nieuwen toestand in het hemelsch Jeruzalem, en het is *evenmin* de slotacte in de bedrijvigheid van het nog-niet-hemelsch Jeruzalem, doch het is de beschrijving van

een fase *in* het *proces* zelf van het kómen en ópkomen van Gods Jeruzalem in de tijd'. Openb. 21:24 e.v. heeft dus enkel betrekking op de periode vóór de wederkomst (*Wat is de hemel?*, Kampen 1935, p. 394). De lyriek of epiek van het indragen is niet te handhaven, want God maakt alle dingen nieuw in een katastrofaal punt des tijds. 'Wat wil men met onze cultuurschatten? De wet van opgaan-blinken-en-verzinken geldt niet meer'(p. 297, 295). Het groeien is voorbij en de Dag van Christus zet in een catastrofaal gebeuren achter onze cultuur een streep.

Bij Schilder zien we twee gedachten doorwerken:

a. In het nieuw Jerusalem worden tijdens de duizend jaren (= in deze historie) de eer en heerlijkheid der volken ingedragen. De byzantijnse exegese is dus gevolgd.

b. Bij de wederkomst komt er een schok, een breuk in de continuïteit. Het 'nieuw' vatte Schilder niet op in de zin van 'messiaans-bepaald', doch in de zin van: nieuw, dat het oude ver-vangt.

Standpunt a hebben we boven reeds afgewezen, toen over de duizend jaren gehandeld werd. Schilder was kind van zijn tijd. Daarin was de augustiniaanse exegese van Openb. 20 gangbaar, de uitzondering van A. Ringnalda daargelaten.

Gedachte b berust op een verkeerde interpretatie van het 'nieuw'. Bij Schilder, die zo positief tot het uitoefenen van de cultuurtaak opgeroepen heeft, krijgt toch zo op deze wijze de gedachte van een annihilisering van alles een kans. Juist het feit, dat het hier over een indragen in het in de toekomst neerdalende 'hemelse' Jerusalem gaat, bewijst dat het 'nieuw' niet die interpretatie toelaat, die Schilder er aan gaf. In zijn zich afzetten tegen Kuyper is hij hierin te ver doorgeschoten.

Bij de vraag wat het 'indragen' betekent, zullen we hebben te denken aan een werkelijke 'in-breng' van de door God geschonken, ontplooidde scheppingsgaven. Hierbij zullen we de hoogmoed van het westerse culturele neokolonialisme hebben te vermijden. De Here heeft grote variatie geschapen onder de volken. Hij is niet de Grote Revolutionair die dit alles verpletteren zal. Hij bemint de volken en verlost de zuchtende creatuur. Zoals het dodenrijk een persiflage geeft van de koningsglorie (verg. Jes. 14:29 e.v.), zo geeft de 'hemel' een voleinding van alles wat er aan koninklijke heerlijkheid was. Daarom is onze tekst niet 'slechts archaisch'. De continuïteit tussen schepping en herschepping zal juist in het opbloeien der volken helder tot zijn recht komen. Hier is geen plaats voor een uitspelen van 'cultuur' tegenover 'primitiviteit'. De Here is allerminst de grote Nivelleerder. Wie '*égalité*', gelijkheid, in revolutionaire leuzen perst, vindt - ook voor wat de Grote Toekomst betreft - in de Schrift nergens steun.

Boven hebben we reeds gezien, dat met 'Babylon' in Openbaring een kerkelijke en geen bloot - culturele of - politieke grootheid bedoeld wordt. Juist omdat de term 'Babylon' zo vaak gebruikt wordt voor alles wat men met 'wereld' en 'heidendom' pleegt aan te duiden, heeft dit het verstaan van het 'indragen' van de 'heerlijkheid en eer' zeer bemoeilijkt. We gaven vaak eenvoudig de wierook en myrrhe geen kans om ingedragen te worden, omdat we overal het etiket: 'Made in Babylon' opplakten. Dit heeft een wereldvreemdheid geschapen, een pessimisme, dat Augustinus met zijn *civitas terrena* (aardse staat) tegenover de *civitas coelestis* (hemelse staat) ongemeen bevorderd heeft. De dualistische gedachten van Marcion en Mani, die van geen continuïteit tussen schepping en herschepping, gehandhaafd door de éne verbonds-God, weten wilden, liggen steeds klaar om te penetreren. Opvallend is dat noch het Oude, noch het Nieuwe Testament onmiddellijk afwijzend staat tegenover de cultuur en vreemde volken, ook al speelde daarin de afgoderij een grote rol. We zagen dat Babels motieven keer op keer in Openbaring gebruikt werden, en dat overeenkomstig de groot-koninklijke kaders, de imperiale verbondstaal en -stijl gesproken wordt. Ook dat wordt ingedragen om voor altijd te blijven, vergeten we het niet.

Waar de Schrift zich tegen keert, is het afgodisch *gebruik*: de zonde. We moeten hierin altijd ons tegen de gnostiek schrapzetten, die de zonde in de dingen zelf localiseert. Of we nu al leven in de tijd van de kerkvaders met hun pelgrimage der ziel of in de tijd van het victorianisme met zijn vakjes of in de tijd van de theologie van de revolutie met zijn scheppingsverachting en revolutionaire exodus, we moeten niet onmiddellijk tegen iets buiten ons, een cultuur, een imperium, aanschoppen: Babel! Het gaat om de hantering ervan. Alles wat God geschapen heeft, is goed en niets daarvan is verwerpelijk (1 Tím. 4:4), en zeker niet de heerlijkheid der volken, het waardevolle van elke natie, de imperiale stijl, het verbondsprotocol, de geschapen glorie.

Het wordt alles geheiligd door het Woord Gods en het gebed. Daarom leert Openbaring enerzijds wat onbevanger tegenover allerlei ethnologische en culturele zaken te staan, ja, deze te zien in de glans, de weerschijn van de komende Godsstad. Anderzijds echter blijft het nieuwe Jerusalem de *heilige* stad. In de stad zal *niet* binnengaan iets dat *onrein* is (vs. 27) (TR: niets dat onrein maakt). De roomse zou hier spreken van 'ongewijd', 'profaan', en de jood van 'treife' (in tegenstelling met 'kosjer', rein). Het woord duidt aan: dat wat voor algemeen gebruik is vrijgegeven, voor allen toegankelijk is, doch dat juist *niet* tot de sfeer van het heiligdom behoort, profaan en niet gewijd is. De farizeeën berispten Christus omdat de discipelen met *onreine* handen brood aten (Marc. 7:2). Petrus wilde in het visioen te Joppe niet eten wat *onrein* was; hetzelfde woord wordt hier gebruikt (Hand. 10:15, 28; 11:9). Hebreëen spreekt van het bloed van het verbond *onrein* achten (Hebr. 10:29). Het woord komt dus wel uit de typisch joodse sfeer. Nu leert het visioen aan Petrus, dat niets *op zichzelf* onrein is (verg. ook Rom. 14:14). Onrein is men doordat men het bloed van het verbond vertreedt en de Geest der genade smaadheid aandoet. Daarom slaat het in Openb. 21:27 gebezigde 'onrein' niet op voorwerpen of dingen, die als zodanig onrein zijn, doch wel op de *ethische sfeer die zij vertolken en de verkeerde handelingen die er mee gedaan worden*. Het kan duidelijk zijn, dat zó alleen van een batig slot of eeuwige winste gesproken kan worden: iets, wat 'treife' is in de nieuwtestamentische zin, wordt *buitengesloten* door de engelenwacht bij de open poorten. Het 'nachtlevēn' wordt geweerd, maar de nacht gaat lēven ter ere Gods. Hier is de Lichtstad: 'Ja, het zal één dag zijn (die is bij de HERE bekend); geen dag en geen nacht; maar ten tijde van de avond zal er licht wezen' (Zach. 14:7). Een verbogen schepping wordt niet ingedragen. De schepping wordt gezuiverd, gelouterd. In Christus worden volken gered, gelovige soedanezen en afghanen gaan met hun typische verheerlijkte geschapenheid vele beschaafde en verwereldlijkte engelsen en Duitsers en ... Nederlanders vóór in het koninkrijk Gods. Vergeten we overigens de eerste bedoeling van Openbaring niet: de spits is gericht tegen hen, die de synagoge des satans aanhangen en het bloed van het verbond 'treife' achtten, niet als *heiligend* aanvaardden. De oudtestamentische beloften worden afgenomen. Een *contrabeeld* van het Babylon wordt zichtbaar. Daar: verkeerd gebruikte en daarom zinkende rijkdom, dus in de grond der zaak: wereld-vijandigheid. Hier: goud, wierook en myrrhe der karavanen; de *heerlijkheid*, glans, glorie en *eer*, eergeschenken, 't hoogst geschatte der volken, verlossing der creatuur. De belofte aan vader Abraham gaat in vervulling, doch alleen via het Lam. Wie dat Paaslam niet als het enige cultisch Reine aanvaardt, sluit zich buiten de Stad en dus buiten de echte cultuur. Het nieuwe Jerusalem weert niet de schepping en de (ook culturele) ont-plooiing ervan, doch plaatst wat *onrein* is onder het oordeel. Daarom wordt verder genoemd: die (TR: onzijdige vorm, wat) *gruwel* en *leugen beoefent*. Er valt weer te denken aan de leugen, die de Waarheid, de vervulling der schaduwen in Christus, ontkent. Het gaat niet tegen leugenaars-in-het-algemeen, doch tegen hen, die de waarheid in ongerechtigheid tegenstaan. Gruwel-doen herinnert aan het visioen van Ez. 8, waarin Ezechiël in de tempel Gods te Jerusalem mensen schouwde, die afgodische gruwelen bedreven. Heel

Openbaring spreekt in de trant van Ez. 9 over het oordeel, dat begint bij het huis Gods, omdat men leeft in afval, uit de Moeder der gruwelen van het Land. In harmonie met de profetentaal wordt de afval van het bondsvolk als doen van gruwel en leugen getypeerd. De poorten van de Lichtstad vallen dicht voor hen, die de duisternis liever hebben dan het licht (Joh. 1:10; 3:19-21). Entree in de stad hebben alleen de geregistreerden in het boek des levens des Lams.

b. Het nieuwe paradijs (22:1-5)

Openbaring is het boek van de Grote Terugkeer (zie Deel I, p. 133-146). God schenkt één machtig Da Capo. Woorden schieten hier te kort, want het is geen herhaling of terugkeer-zonder-meer. Alles is verrijkt en voleindigd, het paradijs en de gaven der verbondsgeschiedenis - hof, stad en tempel - zijn tot volmaking gekomen. Nu is het niet maar één mensenpaar, doch een Heilige Stede vol bewoners. God troont niet in de verre hemel, doch Zijn residentie is onder de mensen. Zijn stad is geen dode steenklomp. Natuur en cultuur leven niet meer in een verterend gevecht, doch er is harmonie die alle sferen der schepping doorademt. Sabbathsrust is niet een zalig-niets-doen, doch felle activiteit van Gods priesters. Het Lam won de schepping terug, de scheppingsgaven en de scheppingsglorie. Nu kan de mens weer beeld Gods zijn zonder enige remming.

Bij Ezechiël (47:1 e.v.), Joel (3:18) en Zacharia (14:8) vinden we de tekening van een nieuwe rivier die uit de tempel ontspringt. Wie bedenkt dat bij het oude Jerusalem de laaggelegen bronnen Gihon en Rogel nog tot op heden goede diensten leveren, beseft hoe heerlijk actueel deze belofte geklonken heeft. Jerusalem was de stad Gods; daarom zou deze dorre stad als de *gan Eden* zijn, een paradijshof met natuurlijke irrigatie: 'Een rivier - haar stromen (armen) verheugen de stad Gods, de heiligste onder de woningen des Allerhoogsten. God is in haar midden, zij zal niet wankelen' (Ps. 46:5, 6). Volgens de profetieën ontspringt deze paradijsstroom in de *tempel* en levert levend water, dat zelfs de zoute Dode Zee transformeert tot goed viswater (Ez. 47:9 e.v.) en haar oevers-met-zoutplanten geschikt maakt voor vruchtbomen (Ez. 47:12). Die levensrivier droogt niet op in de zomer (Zach. 14:8), zij werkt vruchtbaarheid naar alle kanten, zelfs in het dal waar de doringboom de steppe markeert (Joël 3:18).

Overeenkomstig de profetieën wordt aan het slot van de Apocalyps over de paradijsrivier gesproken (Gen. 2:10 e.v.). De beek Gods is vol water (Ps. 65:10). Aan Johannes toont de tolkengel een (TR en vele minuskels: + zuivere) *rivier met het water des levens, helder als kristal*. Deze komt thans echter niet voort uit de tempel, doch uit *de troon van God en van het Lam*. In het nieuwe Jerusalem was immers geen afzonderlijke tempel (21:22)? Eigenlijk was de ganse stad tempelgebied. De Here en het Lam waren de tempel, het volk des verbonds overschaduwend met zegenende tegenwoordigheid. Zoals vroeger in de tempel de ark Gods troon vormde, zo stond in de Nieuwe Stad

I-5

I

wéér de troon, bezet door God, doch ook door het Lam, dat zich priesterlijk opgeofferd had: het Lam van het boek des levens. Vanuit deze troon klonk niet meer het oordeel zoals voorheen; de paradijs-zegen stróomde daaruit naar de stadsbewoners.

Willen we ons een voorstelling maken van het visioen, dan hebben we ons de troon van God te denken op de top van de pyramidale stad. Vanuit dit Midden als bron des levens, slingerde zich het water des levens naar beneden, overal vruchtbaarheid brengend. Het kristal-heldere water bood gelegenheid voor een frisse dronk. We herinneren ons de grote schare van 7:9 e.v.: 'Het Lam zal hun Gids zijn naar waterstromen van léven'.

Johannes zag méér: *de boom des levens*.

2

Er doen zich hier vragen voor ten aanzien van de localisering ervan volgens de beschrijving. Hiermee hangt tevens de vraag samen, of we van één *boom* of van het *geboomte* dienen te spreken.

1. W. Hadorn vertaalt: 'In het midden van haar straat en van de stroom (die links en rechts (aan beide zijden om deze plaats stroomt) staat de boom des levens'. De brede straat, de *plateia*, de brink, is een soort eiland, omringd door een rivier. In het midden staat dan de levensboom.
2. De RSV en de NEB volgen Hort door 'in (door) het midden van haar straat' aan het begin van vs. 2 te verbinden met vs. 1. De uitdrukking slaat dan op de *rivier* die als een amsterdamse gracht de straat aan beide zijden heeft. Aan weerszijden van de rivier groeit dan het geboomte des levens.
3. Men kan ook 'in het midden' met tussen vertalen. Tussen de straat en de rivier, waarbij dan de keuze overblijft om de bomen te plaatsen aan weerszijden van de rivier of een rij langs de straat en een rij langs de rivier. Greijdanus kiest voor de opvatting: aan weerszijden van de rivier, tussen de rivier en de straat (*KNT*, p. 432).

Naar het ons voorkomt hebben we er bij de uitleg van uit te gaan, dat twee verschillende motieven hier een rol spelen.

- a. In Gen. 2:9 LXX lezen we van de boom des levens '*in het midden* van het paradijs'. De TR van Openb. 2:7 spreekt ook volgens deze stereotype uitdrukking (die ook kan betekenen: binnen het paradijs) over de boom des levens. Kennelijk wordt in 22:2 zowel op Genesis als op Openb. 2:7 teruggegrepen.
- b. In Ez. 47:7 wordt verder gesproken van geboomte dat aan beide zijden groeit van de rivier die uit de tempel stroomt.

Beide motieven komen nu samen in Gods planologie. We dienen uiteraard aan meer dan één boom te denken. In de vertaling zou eventueel 'de boom des levens' als een generatieve uitdrukking te handhaven zijn. We vinden dus levensgeboomte op de *plateia* èn langs de rivier. De formulering is dan chistisch:

- a. In het midden
- b. langs de rivier,

en

- b. van haar *plateia* (Gen. 2)
- a. aan weerszijden (Ez. 47).

We hoeven ons het hoofd niet te breken over de vraag waar de rivier nu precies liep, langs de weg of niet. Het gaat hier om de ontzaglijke verkondiging dat het paradijs van Gen. 2 weer terugkomt en dat de profetie van Ez. 47 vervuld wordt in de herschepping.

Evenals de boom des levens in het paradijs geeft dit geboomte des levens vruchten. Letterlijk staat er: *hout des levens, producerende twaalf vruchten, maandelijks elk zijn vrucht leverende*, d.w.z.: terwijl elke maand = iedere boom vrucht oplevert. Hierbij is dan gedacht aan een maandelijks oogst, die door *twaalf* maal (het kerk-getal), zowel als door het *maandelijks*-vrucht-opleveren uitgedrukt is. Er is niet één 'heilige boom' en de rest van de bomen gewoon, profaan. Want iets profaans is er niet meer in het nieuwe Jerusalem. Alle bomen zijn bomen des levens geworden, begeerlijk tot spijsze. De ganse flora is messiaans geadeld en reikt in haar functie tot de hoogte van het oude paradijsgeboomte, dat door cherubim bewaakt en de zondaren ontzegd was. Werende wachters zijn er niet meer: zomaar op de hoofdweg staat een menigte van dergelijke bomen, de rivier van de paradijsstad is er mee omzoomd. De 'twaalf heilige vruchten' zijn voor het grijpen in de Jerusalemmen Hout.

Er wordt nog iets gezegd van het levensgeboomte: zijn bladeren strekken tot therapie, *genezing der natiën*. Reeds in Ez. 47 ontmoeten we deze trek evenals het 'elke maand vrucht dragen': 'Langs de beek zullen op haar oevers *aan weerszijden allerlei vruchtbomen* opschieten, waarvan het loof niet verwelkt en de vrucht niet opraakt; *elke maand* zullen zij *vrucht* dragen, omdat hun water uit het heilgdom komt; hun vruchten zullen tot spijsze zijn en *hun loof tot genezing*' (vs. 12, verg. vs. 7). Openbaring spreekt, in overeenstemming met de bewoning van de Godsstad door *natiën*, à la Ps. 87, van *genezing der volken*. Hier zegt Jahweh: Ik ben Uw Heelmeester. De paradijsvloek wordt gestuit door het schepsel zelf. Wat 'toverdokers' niet kunnen, geeft de grote Herschepper aan het maaksel Zijner handen in de weg der middelen en dank zij de arbeid van het Lam, Die als koperen slang verheven werd, geneest en geeft het leven van de messiaanse eeuw.

Er zijn er, die gezegd hebben: Hieruit blijkt dat er toch ook nog heidenen zijn in de nieuwe stad? Kunnen heidenen zonder Christus toch achteraf zalig worden, dank zij het doen van de werken der wet? Wil dit beeld zeggen dat alles toch weer goed komt met de opstandige heidenen? Of verzinnebeeldt het visioen over de nieuwe hemel en de nieuwe aarde soms een bepaalde periode van deze bedeling, waarin nog zending kan gedaan worden? Slaat dit alles wellicht op het duizendjarig rijk, waarin massaal de heidenen toegebracht worden tot de kerk?

Het is niet nodig zich over dergelijke vragen het hoofd te breken. Een trek uit de profetieën wordt overgenomen om te schilderen, hoe God de sporen van de vloek over het aardrijk uitwist door de producten van dat aardrijk zelf. Hoe schoon is dat: het schepsel wordt verlost, nu de kerk aangenomen is tot het kindschap. En het schepsel mag helpen genezen. Moeder Godsstad troost, ook door eigen flora. Meer dan het bloemetje voor de zieke is hier! Het evangelie strekt tot volkomen genezing en predikt de verlossing van de ganse mens, zijn hebben en houden. We zijn geen gnostieken en geloven niet in vernietiging of uitschakeling van de schepping. We troosten ons door deze herkenning-melodie-van-het-paradijs in Gods geluidsfilm, die Openbaring heet. Ik, de HERE, ben Uw Geneesheer. Na alle visioenen over verschroeiende vruchtenbomen van het oude Land, uitgedroogde beekbeddingen en een stervende Stad, thans deze oase van het nieuwe Land, een oogst van vruchten naar het getal der stammen Israëls en der apostelen des Lams. En de bladeren van de boom des levens strekken tot aldoende 'homopathie in de praktijk', therapeutische van de geschonden volken.

We zullen hierbij voorzichtig moeten zijn in het trekken van onze conclusies ten aanzien van de 'hemel', de 'op aarde' verschenen 'hemel'. K. Schilder heeft in dit verband verwezen naar het 'natuurverbond' met Noach, waarin gegarandeerd wordt de wisseling van zomer en winter, zaaïng en oogst; dag en nacht, opgaan, blinken en verzinken. In de hemelstad beëindigt God de afwisseling van dag en nacht, er is geen zon meer nodig. Ook die van de getijden is vervallen. De na de zondvloed genormaliseerde afwisseling wordt geheel en al overwonnen voor het nieuwe Jerusalem, dat woont in een onverwoestbare hof. De maandelijkse vrucht van de boom des levens garandeert, dat de 'belofte' tot 'vervulling' werd in een eeuwig heden. 'Er groeit niets meer, er wast niets meer, het begrip van het worden en het veranderlijke is weg'. Aldus Schilder in: *Wat is de Hemel?*, 1935, p. 259-261.

Hem is toe te stemmen: het 'natuurverbond' is tot 'vervulling' gekomen. Duidelijk wijst de tekening van Openbaring in die richting; en zij doet dit in overeenstemming met die van de profeten: ten tijde des avonds zal het licht zijn; en de bomen van de levensrivier geven maandelijks vrucht (Zach. 14; Ez. 47). Dit is een schone gedachte; en meer dan dat: een steunende troost. God werkt schokmatig aan *Zijn* evolutie der schepping. Alles wordt rijker, de zondvloed is niet meer, al het katastrofale en verstorende verdwijnt, remmingen door winter en donker veroorzaakt, verdwijnen, op de groei hoeft niet meer gewacht. Doch kan men zeggen: 'Er groeit niets meer.... het begrip van het wordende en veranderlijke is weg'?

Schilder merkt hierbij op, dat niemand de oorlog nog vader van alle dingen meer zal kunnen noemen, zoals Heraclitus deed. En inderdaad, voorzover Schilder zich afzette tegen deze filosoof uit Efeze (540-484 vóór onze jaartelling) had hij gelijk. Had die stadsgenoot van Johannes niet gezegd: 'De godheid is dag, nacht, winter, zomer, oorlog, vrede, overvloed, honger; hij verandert zich als vuur'? Het paradijsvisioen, dat Johannes mag doorgeven, tekent hoe God alom de oorlog stilt. Niet strijd als vijandige actie, maar *overwinning* van de gezette vijandschap (Gen. 3:15), behaalde vrede, *sjaloom*, brengt de nieuwe aarde. Doch vloeit daaruit tevens voort, dat alle wisseling, groei en wasdom ophoudt, dat er geen enkele nieuwe 'belofte' wenkt? We geloven het niet. De rivier, die stroomt uit de troon Gods met behoorlijke verval is toch één en al (af)wisseling? De glanzen, die schitteren vanuit de edelstenen, zijn toch vol variatie? Een winter stremt de oogst niet meer. Maandelijke oogst, vrucht-leveren echter veronderstelt toch groei, vruchtzetten, rijpen? *De vier jaargetijden zijn in één maand samengevat*. De Schrift tekent 'de hemel' niet als een koude starheid, doch als een herschapen, van alle last bevrijde werkelijkheid. Voorzover zekere veranderingen tot die last behoren, zullen ze verdwijnen, we mogen het vast geloven. Maar er zijn ook *geschapen* veranderingen, wisselingen, die géén last betekenen, doch rijkdom, schoonheid. Het 'leven' van het levende water van de paradijsrivier, het fonkelen van het goud en edelgesteente bij elke stap (beweging!), het zwelken der vruchten, de maandelijkse lente en herfst.

Nu zal men hier tegenin brengen dat 1 Cor. 6:13 zegt, dat God buik en spijs zal teniet doen. Schilder beroept zich op deze tekst voor de stelling, dat de vegetatie zal ophouden (p. 65, 225). Bij commentatoren komt men geregeld de bewering tegen, dat in het Geestelijk lichaam de spijsverteringsorganen niet passen, daar de maag tot het lagere deel van de mens behoort, ja het woord valt: het vileine, het verachtelijkste (aldus C. a Lapide). Zo komt de platonische indeling van hoger en lager weer volop tot gelding. Dwingt Paulus ons deze kant uit te gaan? Wat betekent: te niet doen, of eigenlijk: buiten werking stellen; wanneer heeft dit plaats? De commentatoren antwoorden steevast: bij het beëindigen van dit sterfelijke en korte leven, terwijl daarna in het onsterfelijke leven geen gebruik van de 'buik' meer plaats heeft (L. Fromundus). Wordt dit echter met zoveel woorden gezegd? Er staat dat alles aan een mens geoorloofd is, doch dat hij zich niet onder de bevoegdheid, het gezag van alles mag laten brengen. De spijzen bv. zijn bestemd voor de spijsverteringsorganen. Ze mogen echter niet over de mens gaan *heersen*, want op 'n dag zal God ze uitschakelen. Hiermee wordt het sterven bedoeld. Zou de mens maag en spijzen over zich laten heersen, dan blijkt in het moment van sterven wel, dat er een eind komt aan die koningsmacht. We hebben hier een dergelijk spreken als in Pred. 11:9: 'Volg de lust van uw hart en wat uw ogen aanschouwen, maar weet dat God u om al deze dingen in het gericht zal doen komen'. We moeten *verantwoord* omgaan met dat wat 'ijdel', kort van duur is en bij het sterven op nonactiviteit wordt gezet. Paulus geeft Predikers les door. Hij predikt geen wereldmijding of verachting van 'het lagere', doch een gehoorzaam gebruiken van wat God geeft in deze bedeling (verg. 1 Cor. 6:10; Rom. 14:17; 1 Cor. 9:4; 10:31; 15:32). Over het 'hoe' na de opstanding spreekt Paulus niet in 1 Cor. 6:13. Wel valt te bedenken, dat

hij de opstanding van het lichaam handhaaft in het volgende vers: 'God heeft niet alleen *de Heer* opgewekt, maar zal ook *ons* opwekken door Zijn kracht'. En we weten uit de opstandingsgeschiedenis, dat deze opgestane Christus een stuk van een gebakken vis at voor de ogen der discipelen (Luc. 24:43), ten bewijze dat Hij geen spook-verschijning was (verg. Hand. 1:4; 10:41). Sommige handschriften en de TR melden in Luc. 24:42, dat Christus ook van een honingraat at, - één van de vruchten van het heilige land! De maaltijden met de opgestane Christus waren bewijzen van de realiteit der opstanding, onderdeel van de verkondiging der kerk. Geen avondmaalsbediening kan zich daarvan losmaken. Ligt de grote *maaltijd* van de bruiloft des Lams niet in het perspectief?

Wij mogen niet stellen: het visioen van Openb. 22:2 is enkel beeld en zegt niets over een herstel van dit leven en deze schepping met haar vegetatie. Integendeel, in het visioen dat Johannes zag worden beloften voor de zuchtende schepping uitgesproken. Daarom is het meer dan eenzijdig, als sommige commentatoren aan de beelden van levensgeboomte en levensrivier een symbolische toepassing geven. Vitringa noemt bv. de rivier zinnebeeld van genade en gaven des Geestes. De boom des levens is Jezus Christus als balsemboom, die de volken Geestelijke artsenij (II, p. 688 e.v.) verschaft. Greijdanus noemt de rivier de evangelieprediking, die steeds doorgaat en zich over de aarde uitbreidt. De vruchten van de levensboom verzinnebeelden de heilzame uitwerking van het evangelie van het heil Gods (*KV*, p. 326). Deze methode van verklaring moet geconfronteerd worden met het unanieme profetische getuigenis over de totale verlossing der schepping. Dit weerspiegelt zich ook in de beelden van Openbaring, die aan H₂O en de flora toekomst prediken.

1. Inderdaad beeldt dit de schepping van Geestelijke gaven uit. Als Christus op het loofhuttenfeest, dat herinnerde aan de woestijntocht en waarop waterlibatie plaats vond als herinnering aan het water uit de steenrots, uitriep: 'Wie dorst heeft, kome tot Mij!', dan zei Hij dit van de Geest, 'welke zij, die tot geloof in Hem kwamen, zouden ontvangen' (Joh. 7:37-39; verg. 1 Cor. 10:4). Als in Openbaring van dorsten gesproken wordt, kan dezelfde uitleg worden toegepast (21:6; 22:17). Wie dorst heeft, mag naderen en het water des levens om niet nemen.

2. We mogen echter Geestelijk niet gelijkstellen met ons 'geestelijk', dat we gebruiken als tegenstelling van 'stoffelijk'. De vorst van Griekenland, het filosofenheir, wil ons dit wel opdringen. Zelfs vader Cats dichtte ons voor:

Het lichaam is de koy, die houdt de ziel ghevanghen;
De doot die maectse los, die maectse vrije ganghen;
Waarom, o christenhert, waerom doch hier ghevreest?
Al velt de doot het lijf, sij maekt een vrijen gheest.

De Vrije Geest het ideaal? Zijn we zó: Geestelijke mensen? Is a la Plato het lichaam de kooi en is de 'naakte' geest het einddoel? Met het Oude Testament in de rug mogen we ons dit niet diets laten maken. De gnostiek is nog altijd springlevend en zoekt de zonde in de stof: 'de geest' overwint. Doch we moeten beseffen, dat dit victorie-kraaien over de 'geest' niets met de Heilige Geest te maken heeft. Jes. 44:3 spreekt over Gods uitstorten van water op het dorstige en over beken op het droge: 'Ik zal Mijn Geest uitgieten op uw nakroost en Mijn zegen op uw nakomelingen'. Water en Geest, Geestelijke geestelijke zegeningen? J. Ridderbos merkt hierbij op, dat we met een algemene aankondiging van de rijke zegeningen, die God zal uitstorten over de *natuur*, te maken hebben. Daarna klimt de profeet op tot een 'nog hooger zegen': de Geest op de nakomelingen. Overigens, aldus Ridderbos, is hier ook weer niet (zoals bij Joel 2:28 e.v.) te denken aan 'het specifiek-geestelijk heil'; de Geest wordt hier allereerst beschouwd als Verwekker van het natuurlijk mensenleven, gelijk elders van het leven der natuur (Ps. 104:30). 'Die Geest schenkt dus den zegen der vruchtbaarheid aan het toekomstig

geslacht' (KV, Jes. 11, p. 62). In 'hogere zegen' en 'specifiek-geestelijk heil' kunnen we de naverwerking van het stof-geest-schema bespeuren. De zin der Schrift dwong echter tot de erkenning van de 'stoffelijke' vruchten van de Geesteswerking. Het kan duidelijk zijn, dat de Geesteswerking het ganse bestaan, het Land en zijn bewoners zou aangrijpen (verg. juist Joel 2:23-27 en 28-32). 'Geestelijk' valt niet samen met het departement van de 'geest'. De Geest laat zich niet opsluiten in één sector, Hij schiep het leven; zal Hij het niet vernieuwen?

3. Voor het hellenistische denken is het Oude Testament altijd een ergenis geweest met zijn 'jodengod', die Schepper was en tevens God van wraak. Hoe heeft Marcion hiertegen getoond, hoe leven gnosticisme en docetisme in allerlei vormen nog voort. Het evangelie proclameert echter, dat Christus *vleses* geworden is en het lichaam heeft aangenomen. We geloven in de opstanding des *vleses*. Wij verwachten naar Gods belofte een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, waarop gerechtigheid woont, waar de wraak Gods alles gezuiverd heeft. Het beloofde Land is altijd veel meer geweest dan een gewoon stuk grond dat voedde en woonplaats verschafte. Het was het 'heilige' land, waar Gods openbaring klonk. Dit land gaf voedsel en alles wat nodig was, maar voedde in de eerste plaats door de van God geopenbaarde leer. Land en Leër maakten samen de israëlitische leefwijze uit. Het land was een pand van al Gods gaven. Zo ziet de nieuwtestamentische kerk ook de haar gegeven belofte. Reeds *nú* mag de schepping haar Gods trouw garanderen. Dag aan dag stort overvloediglijk sprake uit en de zuchtende creatuur wacht reikhalzend op het openbaar worden der Zonen Gods. Hoeveel te meer zal de vernieuwde schepping, het nieuwe Land ons leren van Gods goedertierenheid in Christus.

4. De Schrift staat dwars tegenover de hellenistische filosofie als deze een verlossing uit de tijd leert. Tijd en ruimte zijn geschapen en zullen delen in de herschepping. Van niemand die in de Here sterft, kan gezegd worden, dat hij 'uit de tijd is' en 'het tijdelijke met het eeuwige verwisseld heeft'. Het tijdloos mysticisme is niet geïnteresseerd in de geschiedenis, wil slechts het individu *uit* de geschiedenis verlossen. De Schrift predikt dat de geschiedenis gaat delen in de herschepping.

5. Onder de gereformeerde 'vaderen' werd de boom des levens wel een *sacrament* genoemd (bv. J. Calvijn, *Institutie* IV, 14,18). Een sacrament is een zichtbaar iets, dat een functie in zichzelf heeft (water, brood, wijn), doch door het ermee verbonden Woord bovendien nog teken en zegel wordt van Gods beloften. Zo zou - men wege hier niet alle woorden op een goudschaaltje - gezegd kunnen worden, dat de ganse vernieuwde schepping sacrament is van Gods in Christus vervulde beloften. Land, o Land, wij horen des HEREN Woord! *Eeuwig zullen land en leer samengaan*. Het land en de vegetatie, - *beeld* van de inhoud der leer; doch niet als loos symbool maar juist door een werkelijk bestaan.

Het paradijs komt, heerlijker dan het was, terug. De *chèrem*, de vloek is opgeheven. Het dal van Achor wordt een deur der hoop, *pethach thiqwah*. *En allerlei vervloeking zal er niet meer zijn* (Vervloeking: *katathema*; TR: *katathema*). Er zal geen *ban* meer zijn, zegt Zach. 14:11. De vervloeking door God wijkt. Het gaat niet om een los daarheen geworpen woord, 'n vloek, doch om Gods ban. De vloek is in de bijbel maar geen wens, doch een effectvolle daad; de vloek van het verbond is een met onheilskrachten geladen woord, dat het ganse bestaan aangrijpt in stad en op veld, de mand en de baktrog, de vrucht van de schoot, de vrucht van de bodem, de worp van de runderen en de dracht van kleinvee, de uitgang en de ingang (Deut. 28:15-19). Waar in den beginne de zégen klonk over de mens als Gods beeld en over de schepping, daar begon na de zondeval Gods vloek alles aan te tasten (Gen. 3:16 e.v.; 4:12; 5:29; Ps. 90). Een smalle spleet in het duister gaf echter uitzicht op Gods zegen. In de tempeldienst van Israël werd deze in de zegen na het brengen van het offer ervaren. Doch nu: het Lam is geslacht. De vloek van het paradijs kan voor goed wijken. Zegenend voer Christus ten hemel (Luc. 24:50), zegenend keert Hij terug: geen vervloeking meer in enigerlei vorm. Dit betekent niet, dat de bozen van straf vrij zijn en dat er generaal pardon gegeven wordt. Neen, *buiten* blij-

3

ven de honden, en wie de Here Jezus niet liefheeft: *anathema*, vervloeking geldt hem (1 Cor. 16:22). Doch *binnen* is volle vrede, de benedictie over de 'uitgang' en de 'ingang'(Deut. 28:6). Laat ze de christenhonden maar vloeken in de synagogen en in de bazarstraat, - die ban is machteloos.

Immers, - de *troon van God en van het Lam* zal in de stad zijn. Daaruit vloeit het heil voort als uit een rijke schatkamer (Deut. 28:12). Door Zijn arbeid heeft Christus alle vermaledijng gestuit; als Lam (priesterlijk) bezet Hij de troon (koninklijk); als Koning-Priester zegent Hij met Zijn Vader. Voor de laatste maal klinkt de Naam van het Lam tot troost van hen, die het joodse pascen weigerden mee te vieren om het lidmaatschap van de gilden of ander sociaal verkeer te behouden. Ons Paaslam is voor ons geslacht: Christus. Men kan om Hem Zijn leven verliezen (Openb. 12:11) en uitgevloekt worden. Het geslachte Lam bezet echter Gods troon, *Hij* heeft het monopolie in de Stad.

*En Zijn dienstknechten zullen Hem dienen
en zij zullen Zijn aangezicht zien.
En Zijn naam zal op hun voorhoofden zijn.*

4

Nu de troon een 'troon der genade' is kan de mens weer aan zijn oorspronkelijke roeping voldoen, beeld Gods, tot Zijn *diens*t bereid. Er wordt voor 'dienen' een woord gebruikt, dat een priesterlijk dienen aanduidt. Wat wij 'hemel' noemen is geen vacantie-oord, het is ook niet enkel negatief aan te duiden: geen ziekte en geen druk en geen dood. Neen, de hemel is staking van alle verbondswraak, doch tevens voltooiing van de *verbondsgehoorzaamheid*, een dienen dag en nacht in Gods tempel (7:15; hetzelfde woord voor dienen wordt gebruikt: vereren). De tweespalt tussen God en mens (Jes. 59:2) is opgeheven. Daarom is daar ook het *zien van Gods aangezicht* (Ps. 42:3; 17:15); de priesters met Zijn *naam* op hun *voorhoofd* mogen Hem ontmoeten, 'van aangezicht tot aangezicht' (Num. 12:8). De heerlijkheid des HEREN zal zich openbaren en alle (verloste) 'vlees' (!) zal dit zien (Jes. 40:5). Op de berg Sions zal de HERE de sluier, waarmee alle natiën omsluiert zijn, vernietigen (Jes. 25:7). Nu zien we nog door een 'spiegel', in een gelijkenis (verg. weer Num. 12:8), doch straks van aangezicht tot aangezicht (verg. 2 Cor. 3:18; 1 Joh. 3:2). Dit 'zien' geldt God, doch tegelijk ook Zijn Zoon, het Lam.

Er zijn dikke boeken volgeschreven over het aanschouwen van God. De mystiek heeft er zich op geworpen. Men spreekt erover of God een 'gestalte' heeft en 'mens-vormig' is. Het 'zien' van God wijst in het Oude Testament, dat 'primitief' spreekt en hierover geen problemen maakt, altijd op het ontmoeten van Hem in de eredienst en het schouwen van Zijn heerlijkheid. Openbaring gebruikt de oude, vertrouwde, cultische en profetische taal. Van een zien van God in de mystieke zin, een met Hem één worden en in Hem opgaan, is geen sprake. Gedoeld is op de overwinning van de oude angst voor God sinds het paradijs, toen de mens zich voor Hem verborg: Wie kan God zien en leven? Gedoeld is op de vervulling van de zesde zaligspreking: Welgelukzalig de reinen van hart, want zij zullen God zien (Matth. 5:8). Gedoeld is op een aanschouwen en ervaren van de Koningsheerlijkheid en verbondsgemeenschap door de priesters met de naam Gods op hun voorhoofdslaap.

Als de Schrift van Gods aangezicht spreekt, worden daardoor *eigenschappen* des Heren beschreven. Als de Here Zijn gelaat niet afwendt, doch vertoont, bewijst Hij daarmee Zijn wil-tot-verbondsgemeenschap. In het hebreuws hangt gezicht (*panim*) waarschijnlijk samen met 'mond' (*pè*) of anders met 'wenden' (*panah*), en duidt de naar de ander toegekeerde zijde aan. Zien van Gods aangezicht: de Here staat open voor Zijn volk. Niemand hoeft meer te vragen: 'Verberg Uw aangezicht niet voor mij, HERE' (Ps. 27:9). Jahweh toont de schatten van Zijn heerlijkheid. Vertoonde niet één van de cherubijnen een mēnsengelaat als wapenschild Gods (Openb. 4:7)?

Van die heerlijkheid is verder sprake. *Nacht* zal er niet meer zijn, en het *licht* van *lamp* en *zon* heeft men niet meer nodig want de Here God zal *over hen lichten*, Zijn licht laten opgaan en zij zullen als koningen heersen tot in de eeuwen der eeuwen. Hier is de zegen des HEREN weer, overeenkomstig de klassieke priesterzegen: *de HERE doe Zijn aangezicht over u lichten*. In de tempel openbaarde de HERE zich, liet daar Zijn aangezicht zien. Heel het nieuwe Jerusalem is nu tempel en vol van Gods *doxa*. Daarom is geen kunstmatige illuminatie meer nodig, ten tijde des avonds zal het licht zijn, en de zon is niet meer onontbeerlijk: de Here zèlf is een zon. Er staat niet, dat de zon verdwijnen zal. We moeten hier weer voorzichtig zijn met onze conclusies inzake de ordening van het heelal na de jongste dag. Er staat slechts, dat men van de zon niet meer afhankelijk is en dat het rythme van het 'natuurverbond' plaats gemaakt heeft voor een voleinding, die groter activiteit mogelijk maakt. Immers, het licht wordt geschonken, opdat de actieve dienst tot volkomenheid kan geraken.

Er is verder niet enkel het priestelijke dienen, doch ook het koninklijke regeren. Geen beperking van het regeren tot duizend jaren (20:6). Een regeren tot in de eeuwen der eeuwen. De eerste mens was geroepen tot koningsheerschappij als beeld Gods (Gen. 1:26, 28). Door de laatste Adam Jezus Christus wordt nu dit regiment weer teruggeschonken. Deze trek wordt niet uitgewerkt, doch de onbeperktheid van opdracht en mogelijkheden wordt duidelijk geaccentueerd. Alle remmingen, die vandaag zo kunnen plagen, als je de Here in je werk wil dienen, zijn verdwenen. Het 'onverhinderd' (Hand. 28:31) heerst op alle levensfronten. Welk een schoonheid en door Gods genade bepaalde cultus en 'cultuur' moet dan te voorschijn komen. Hoe worden de Psalmen 'nieuw', toepasselijk en actueel: 'De HERE is mijn licht en mijn heil. Dit zoek ik: te verblijven in het huis des HEREN al de dagen mijns levens om de liefelijkheid des HEREN te aanschouwen en om te onderzoeken in Zijn tempel. Ik zoek Uw aangezicht, HERE' (Ps. 27:1, 4, 8). 'Welzalig is het volk, dat wandelt in het licht van Uw aangezicht' (Ps. 89:16). 'De oprechten zullen voor Uw aangezicht wonen' (Ps. 140:14).

5

Authorisatie van het boek Aanbid God Stemmen als Amen (22:6-15).

6-21

Het gedeelte, dat nu volgt maakt een bonte indruk: Stemmen van verschillende zijden. Het heeft niet ontbroken aan mensen, die gepoogd hebben een andere orde op te dringen aan de laatste woorden. Johannes schreef ze op het overgebleven deel van zijn rol, mogelijk met tussenpozen; dit en dat moest en zou er noodzakelijk bij vóór hij afsloot. Kan Pluizer zo slecht een levende volgorde verdragen, moet er altijd de kritische schaar en lijmpot bijkomen om her-orderingen en re-constructies toe te passen? Schrijven wij op 't laatste moment nooit eens iets aan het slot van een brief?

Wanneer we deze Stemmen nader bezien, is alles trouwens in 't geheel niet zo onordelijk en onregelmatig.

Er is aansluiting bij het *begin* van de Openbaring. De Apocalyps begon immers te spreken van de viervoudige autoriteit, die achter de Openbaring stond:

1. God;
2. Jezus Christus;
3. de engel;
4. Johannes en de mededienstknechten.

Deze vier komen nu aan het slot terug:

1. Vs. 6: God, die de engel zond.
2. Vs. 16: Christus, die zich aandient als de Zender van de engel.
3. Vs. 6 + 16 noemen dus ook de engel.
4. Vs. 18 doet ons Johannes zelf vernemen, die getuigenis geeft van de woorden der profetie.

Bovendien ontmoeten we telkens dezelfde uitdrukkingen:

Hetgeen weldra moet geschieden	(1:1; 22:6).
Zalig die bewaren	(1:3; 22:7).
Deze heeft ... getuigd	(1:2; 22:20).
Zijn engel gezonden	(1:1; 22:6).
Aan de ... gemeenten	(1:11; 22:16).
Wat in haar geschreven is	(1:3; 22:18, 19).

Er is voorts overeenkomst met het slot van het evangelie naar Johannes (21:24; verg. Openb. 22:18, 19). Dit laatste gedeelte is niet zo'n hutspot als men 't soms doet voorkomen. Het einde raakt het begin. Nu het geziene en gehoorde (1:2, 10, 11; 22:8) krachtens Goddelijk bevel opgeschreven is, volgt de bekrachtiging, de authorisatie, ja de canonisatie van de inhoud van deze rol als Woord van God en Christus, heilige Schriftuur.

Voordat Gods uitzending sluiten gaat, vangt Johannes op zijn ontvangststation te Patmos nog verschillende Stemmen op. Niet altijd is het voor ons gemakkelijk deze thuis te brengen. De oorspronkelijk Statenvertaling gebruikt, ook als het over God of Christus gaat, bij 'hy' of 'ick' geen hoofdletter. De kanttekeningen moeten ons dan in gevallen van onzekerheid duidelijk maken, wie bedoeld wordt. Bij vers 6 zeggen zij, dat een engel aan het woord is. Latere edities van de SV vertonen een onzekerheid. Sommigen schrijven 'Hij', om aan te duiden, dat Christus spreken gaat. Deze opvatting wordt in de hand gewerkt door het: 'Zie, Ik kom spoedig', waarmee vs. 7 begint. Indien men een

engel tot auteur van de Stem maakt, kan men het zo voorstellen, als of deze Christus sprekende invoert. Men kan ook zeggen: Christus laat zich direct na het engelwoord (vs. 6) horen.

In het gedeelte vs. 10 e.v. is dezelfde vraag te stellen: wie spreekt hier? Het 'hy' van de SV geeft weer geen uitsluitsel, maar de kanttekenaren laten uitkomen, dat hier de engel spreekt. In vs. 12 zou evenals in vs. 7 Christus aan het Woord komen. De engelse vertaling van Weymouth en de franse van Segond zijn van dezelfde opvatting en geven daarom de Woorden van Christus door aanhalingstekens of liggende strepen weer: 'I am coming quickly'. - Et voici, je viens bientôt -.

Wij achten een beslissing in dezen moeilijk, juist omdat zo 'bewegelijk' gesproken wordt en Johannes alles wat hij nog horen kan na elkaar noteert. Ook in het Oude Testament komt het voor, dat eerst een engel spreekt en daarna zijn woord overgaat in het direct spreken Gods (Rich. 6:13,14). Evenzo spreken de profeten soms eerst in de ik-stijl, en daarna laten ze zich in de Ik-stijl horen. Het is nu eenmaal zo, dat noch het hebreuws, noch het grieks het gebruik van aanhalingstekens kent. We kunnen ons voorstellen, dat in de eerste tijd na pinksteren ook in gemeentevergaderingen door de Geest aangegrepen leden Woorden Gods in de Ik-vorm hebben uitgesproken. Men kan aan het begin en slot van Openbaring iets van de sfeer van de door de Geest aangegrepen gemeente proeven (verg. 1 Cor. 16:22: anathema-maranatha; Openb. 22:3, 17). Al met al blijft de beslissing, de keuze tussen 'hij' en 'Hij' moeilijk. Men zou haast gaan vertalen: 'En *de Stem* zeide tot mij'. Want daar komt het op aan: de *inhoud* van de Stem!

'Deze woorden' - betrouwbaar en waarachtig. Deze twee bepalingen kwamen meer in de Apocalyps voor (verg. Deut. 32:4 en Openb. 19:11; 21:5). Nog één keer wordt beklemtoond, dat God Zijn trouw en waarheid nimmer zal krenken. Immers: de God van de Geesten der profeten heeft Zijn '*engel*' (*af*)gezonden om Zijn dienstknechten te *tonen* wat noodzakelijk spoedig geschieden moet. Wat Johannes noteert is een boodschap uit de hemel, door het intermediair van een hemelbode hem bezorgd. Evenals in 1:1 wordt op de *zending* (er wordt hier een woord gebezigd, dat met 'apostel' samenhangt) van een *engel* grote nadruk gelegd. Johannes treedt als gevolmachtigde van de hemel op bij het schrijven van zijn boek. De Here is een God van *de Geesten der profeten*. Men kan zich ook nu op het gebruik van een hoofdletter G of een kleine letter g bezinnen. Naar het ons voorkomt, moet aan de in de profeten werkende Heilige Geest gedacht worden, de Geest der profetie (19:10). Het meervoud *Geesten*, dat meermalen in Openbaring gevonden wordt (zeven Geesten!), spreekt dan van de éne Geest, die zich in Zijn veelvuldige werkingen openbaart. Door middel van het apostolaat van de engel spreekt de Geest door de profeten. Johannes is een lid van het profetengilde. Zijn boek bevat niet eigen inventie. Het ging langs de oude beproefde weg, net als bv. bij Daniël en Zacharia. Door bemiddeling van een engel werd getoond *wat zou geschieden* (Dan. 2:24) *met spoed*, zodat de profeet door de kracht des Geestes spreken kon.

Met spoed, spoedig. Om dit laatste nog eens klem te geven volgt een Woord, dat Christus zelf eens richtte tot de trouwe gemeente van Filadelfia, en dat op

6

7

zijn beurt een 'citaat' uit Jes. 40:10 is: 'Zie, de Here HERE zal komen ...'; 'Ik kom spoedig' (Openb. 3:11). Drie malen zal het in dit hoofdstuk gehoord worden. Uit het voorgaande kan duidelijk zijn, dat met het 'komen' van Christus bedoeld wordt op het oordeel over de synagoge des satans, maar evenzeer op Christus' gericht over Zijn gemeenten (2:5, 16, 22; 3:3). Achter het komen van Christus in het oordeel over Jerusalem (Matth. 10:23; 16:28; 26:64) rekte zich de loop der eeuwen. 'Zie, Ik kom *spoedig*', werd dit Woord ijdelheid? Neen, evenmin als dat in Jes. 40:10 leugen bleek. In de verlossing uit *golah*, de ballingschap, openbaarde zich Gods komen. Nog meer kwam het 'komen' Gods tot uiting in Christus' betoning van genade voor die in Hem geloven, maar ook in de uitoefening van Zijn gericht over het afvallige verbondsvolk. *Spoedig* na de hemelvaart, heeft Hij Zijn oordeelswoorden vervuld en op deze wijze een monument van Zijn wederkomst opgericht, een tijdssein laten klinken. Hij komt voortdurend tot Zijn kerk in genade en oordeel. Ook *déze* eeuw. Men kan niet zeggen: Voor ons is, daar de profetie 'uitgewerkt' is, Openbaring verjaard. Dan verstaat men de kracht der profetie niet, die zich vastklemt aan een nabije, te verwachten gebeurtenis, doch deze tegelijk maakt tot *onderpand* van grote beloften voor de kerk van alle eeuwen. Het gekomen-zijn van Christus toen en toen, zegt ons, dat we sinds pinksteren in de laatste tijd leven, die door Christus' beslissend komen wordt afgesloten.

Daarom geldt het volgende makarisme net zo goed *ons* als de eerste lezers: *Gelukkig die (steeds) bewaart de woorden van de profetie van deze boekrol*. Deze zaligspreking komt weer overeen met de eerste, die we in de Apocalyps vinden (1:3). Het komt op het permanent bewaren van de inhoud, de strekking der profetie aan. 'Bewaren' is niet hetzelfde als het puzzlen, het opzetten van tijdrekeningen en het opwerpen van ijdele vragen, die twistingen voortbrengen. Evenmin staat het gelijk met het bewaren van dit bijbels talent in een zweetdoek, zonder er mee te woekeren, onder het voorwendsel dat dit zoveel ketterse gevaren oplevert. Het komt aan op het bewaren in de geest van Gazelle's:

Gelukkig die Gods woord
aanhoort,
gelukkig die 't bewaart,
al waar 't
zoo zwaar als 't Abraham
vernam
wanneer zij 't welbemin-
de kind,
zijn eenig, ging, op Gods
gebod
gaan slachten, met bercid-
zaamheid.

Bewaren wil zeggen: liefhebben en doen van de waarheid, zich er naar richten, hoe bitter de boodschap ook zijn kan (10:9, 10).

Johannes treedt nu zelf naar voren: *En ik, Johannes, horende en ziende deze dingen*; d.w.z.: *mij* werd het vergund dit alles als oor- en ooggetuige te beleven. Op *horen* en *zien* wordt het accent gelegd. Hier is geen *golden fiction*,

maar een getrouw *oor-* en *oog-getuige*-verslag. Daarom komt het woord 'getuigen' straks nog eens naar voren (vs. 16, 18, 20). Wat doorgegeven wordt door de allerminst anonieme schrijver (verg. 1:4, 9), die nergens achter wegkruipt en vrijuit voor 't voetlicht komt, is betrouwbaar en waarachtig.

Nadat Johannes echter zijn getuige-arbeid voleindigd had, verviel hij weer in een vroeger door hem gemaakte fout. Hij *viel neer* voor de voeten van de hemelbode, die hem alles toonde, om hem *hulde te bewijzen, te aanbidden*. Deze weerde hem echter af, evenals de vorige maal. In zijn antwoord ligt echter tegelijk weer een aanprijzing van Johannes' arbeid verborgen. Er is geen reden om een engel te voet te vallen, want (aldus de TR) een engel is collega, *mededienstknecht* van Johannes, zijn *broeders de profeten*, en voorts van allen, *die de woorden van deze boekrol bewaren*.

'Dèze rol', zegt de engel. Er was dus reeds een met visioenen en boodschappen beschreven rol. Johannes heeft met schrijven de visioenen bijgehouden. Klonk niet telkens het dicerende bevel: *schrijf?* Over de inhoud van de boekrol geeft de engel nu zijn 'zegen'. Wat hij zegt is van grote waarde voor het geloofsleven der kerk. Er is wel eens een *hiërarchische* onderscheiding gemaakt tussen een kerkelijke élite, apostelen en profeten, 144000 en martelaren *en* het gewone volk, de leken. In deze tekst wordt echter wèl een *onderscheiding* gemaakt, maar geen *rangorde* geproclameerd. De engelen, profeten *en* alle bewaarders, bewakers (deze betekenis is ook mogelijk) van deze profetie staan op één niveau. Dit zegt veel voor de *toepassing* van Openbaring: Wat toegezegd is aan de gedoden om het Woord Gods, de weigeraars van dienst aan het beest, geldt *alle* gelovigen, *alle* Woord-bewaarders en -bewakers. Zij hebben verkeer met de engelen (Zach. 3:7), zijn hun mededienstknechten, mogen delen in de schone beloften; ook de 'kleinsten in het koninkrijk Gods'. In Openbaring wordt de ganse gemeente aangesproken, de 'martelaren' worden als voorbeelden van trouw genoemd, maar niet tot klasse A geproclameerd.

De engel richt Johannes weer op en wijst hem op zijn hoge taak als mededienstknecht: *Geef hulde aan God*, de Gever van deze openbaring. Over het hoofd van Johannes heen krijgen *wij* hetzelfde duidelijke bevel van onze plicht: Mededienstknechten, aanbidt God, geeft Hem 'grootheid' (Deut. 32:3), hulde. 'Bewaren' van de profetie, knecht zijn, huldigen van God, dit drievoudig snoer mag niet verbroken worden.

Een nieuw bevel. Johannes mag de *woorden van de profetie van deze boekrol* (die op 't punt staat afgesloten te worden) *niet verzegelen*; hij mag er geen geheim van maken, de Openbaring moet een openbaring zijn. *Want het tijdstip* (van vervulling) *is nabij*. Daniels profetie ging als het ware in de safe, in het archief, werd verzegeld en in verzekerde bewaring gegeven (Dan. 8:26; 12:4). Johannes moest ook de donderslagen verzegelen, de inhoud van hun Stemmen niet publiceren. Doch van zijn boek geldt: publiceren en zo bewaren. Gods levensboek wordt ontzegeld. Laat Johannes daarom alle verzegeling achterwege laten. Zei Christus niet: Er zijn sommigen die hier staan, die de dood niet smaken zullen, voordat ...? Was de mogelijkheid er niet, dat Johannes bleef, totdat Christus zou komen (Joh. 21:22)? Laat ópen de rol, laten de gemeenten hem afschrijven, er is haast bij. Spoedig is de Zoon des mensen gekomen. Dit boek mag niet als een griezelige geheimzinnigheid in donker blijven. Het moet

9

10

gepubliceerd, er moet uit voorgelezen en gepredikt, het moet de 'heiligen' aanspreken.

Deze rol moet tot een spoedige decisie dringen, vóór of tégen. Wie *schade toebrengt*, onrechtvaardig handelt en behandelt, laat hij als hij zich niet bekeren wil, voortgaan met krenken. Hier wordt bedoeld het 'beschadigen' van de knechten Gods, zoals die in de houding tegenover de twee getuigen reeds uitkwam (11:5). Kerkvervolging, onrechtvaardig-zijn, verkeerd kiezen.

Vervolgens wordt genoemd de vuile, de onreine, de *bezoedelde*, laat hij nog meer bezoedeld worden (TR: de zich bezoedelende, laat hij zich nog meer bezoedelen). Dit beeld is in Openbaring niet vreemd. Er is sprake van een bewaren van de klederen, een waken tegen bezoedeling (3:4). Hoeveel malen wordt het witte kleed niet genoemd (3:5; 6:11; 7:9, 13, 14; 19:8)? De klederen kunnen witgemaakt worden, gewassen, door het bloed van Jezus, het Lam (7:14; 22:14). Deze beeldspraak gaat terug op de joodse ceremoniële wet inzake de priesterkledij en op het visioen van Zach. 3. De 'bezoedelde' is hier degene, die het bloed van Christus onrein acht, die niet door Hem in de *priesterstand* wil verheven worden en Zijn Woord en kerk metterdaad afwijst. Laat hij zich dan maar verharden, het oordeel sluit zich boven hem. Geen neutrale Gamaliëls-houding is mogelijk; Christus rukt het masker der camouflage af. Wie niet vóór is, is tégen.

Door Zijn Woord bewerkt Christus ook een ander effect. Zijn wil vergadert hen, die door Hem *heilig* en *rechtvaardig* willen zijn. Niemand kan het vuur ontlopen, dat Hij op deze wereld geworpen heeft. Christus wil deze crisis om te komen tot de wereldvrede, Hij gaat vrouwenzaad en slangenzaad scheiden, opdat daarna de bergen vrede dragen, de heuvels heilig recht.

Er zijn twee lezingen van de volgende regel:

a: De rechtvaardige, rechtvaardigheid doe hij nog verder (*dikaio sunèn poièsatō*).

b: De rechtvaardige worde nog verder gerechtvaardigd (aldus ook TR) (*dikai òthètō*).

Lezing b is al oud en komt voor in de brief van de 'dienaars van Christus, die in Lyon en Vienne in Gallië wonen', een schrijven uit 177/8, dat ook Openb. 14:4 citeert: 'het Lam volgend, waarheen het gaat'. We lezen daarin over de verschrikkelijke moordratie onder de christenen die met toestemming van de moderate keizer Marcus Aurelius werd aangericht. De standvastigheid der 'heiligen' (= christenen) deed de woede van de 'barbaarse en wilde stammen' nog meer 'ontvlammen als van een wild dier' (*thèrion*) en zowel landvoogd als volk toonden een zelfde onrechtvaardige haat, 'opdat de Schrift vervuld zou worden: de wetteloze bedrijve nog verder wetteloosheid, en de rechtvaardige worde nog verder gerechtvaardigd' (Eus., *H.E.* V, 1,58). De *rechtsstrijd* van de ongelovigen tegen de gelovigen, die onoverwinnelijk bleken, komt in het verband, waarin deze aanhaling staat, duidelijk naar voren. Weliswaar is geen sprake van de *adikoon*, de bedrijver van onrecht, krenking, zoals in Openb. 22:11. Er wordt gesproken van de *anomos*, de wetteloze (verg. 2 Thess. 2:7,10; Matth. 24:12; beide malen weer in 'eschatologisch' verband). Er is echter veel voor te zeggen, dat het tweede gedeelte van het citaat in de brief uit Lyon en Vienne recht doet aan de oorspronkelijke tekst van Openbaring,

waarvan het vervolg immers spreekt van een 'geheilgd worden'. 'Gerechtigheid doen' is opzichzelf een mogelijke verbinding; verg. 1 Joh. 2:29: 'elk, doende de gerechtigheid'. Ook zou tegenover het 'onrecht doen' het 'doen van gerechtigheid' wel passen. Bedacht moet echter worden, dat Openbaring sterk het accent legt op *de rechtvaardiging der kerk door God*. Hij brengt haar zaaksgerechtigheid aan het licht. De gelovigen van Lyon en Vienne hebben dit goed verstaan.

We gaan dus uit van de lezing b, die ook in de TR voorkomt. *De rechtvaardige* laat hij ook in de toekomst gerechtvaardigd worden. Blijft hij leven uit het geloof, dan is hij van Gods justitie zeker tegenover jood en heiden. Het fijn lijnwaad zijn de rechtvaardigmakingen der heiligen (19:8). 'Heiligen', - de volgende zin noemt dat woord ook. *De heilige worde nog verder geheilgd*. De tegenstelling met de bezoedelde is duidelijk. De heilige is hij, die door Christus zich wil laten zuiveren, wijden tot Zijn dienst. Hij wil bij het *volk der 'heiligen'* horen. Het is niet toevallig dat de aangehaalde martelaarsbrief ook dit woord bezigde. Dynamische vertalingen geven 'heiligen' wel als 'gelovigen' weer, doch dan wordt de samenhang met de in Daniël 7 gebezigde term: 'het volk van de heiligen des Allerhoogsten' niet meer duidelijk en wordt al te vlot de concordantie verstoord. Juist aan deze 'heiligen' wordt recht verschaft en zij zullen het koningschap in bezit krijgen (Dan. 7:22; Openb. 20:6; 22:5). 'Gelukkig en *heilig* is hij, die deelt in de eerste opstanding'. 'Maar gij hebt u laten afwassen, maar gij zijt *geheilgd*, maar gij zijt *gerechtvaardigd* door de naam van de Here Jezus Christus en door de Geest van onze God' (1 Cor. 6:11). Het is Christus, de Heilige en Rechtvaardige (Hand. 3:14), die verloochend en gedood werd, doch Zijn heiligheid en rechtvaardigheid in de opstanding handhaafde en ons daarin delen doet, in alle droefenis en vervolging.

De antithese komt duidelijk naar voren, als we de leden van Openb. 22:11 tegenover elkaar plaatsen. De kerkleden worden tot een keuze opgeroepen.

Die schade doet, -
laat hij nog verder schade doen;
de bezoedelde, -
laat hij nog verder bezoedeld worden.

De rechtvaardige, -
laat hij nog verder gerechtvaardigd worden;
de heilige, -
laat hij nog verder geheilgd worden.

Hier klinkt een oud geluid in nieuwe vorm, want aan het slot van Daniël vernemen we dezelfde Stem:

Velen zullen zich laten reinigen en zuiveren
en louteren;
maar de verstandigen zullen het verstaan
(12:10; verg. 11:35).

maar de onrechtvaardigen zullen onrecht
bedrijven; en geen der onrechtvaardigen zal
het verstaan,

Het spreken over bezoedeling, vuil-zijn kan weer in verband gebracht worden met het Woord aan Sardes, waar over hen gesproken wordt, die in bezoedelde kleren rondgaan. We zagen, dat dit betekende, dat de belijdenis verloochend werd. Dit verband kan ons helpen om Openb. 22:11 in het rechte licht te zien. De hier getekende antithese valt niet samen met die tussen 'kerk en wereld',

doch met die tussen de 'werkers der ongerechtigheid', de ontrouwe verbondskinderen uit de Psalmen en de gehoorzame leden der kerk. Niet alleen aan de afvallige joden wordt hier gedacht, maar ook aan die christenen, die niet voor hun belijdenis de hand in het vuur durfden steken.

Er is daarom geen reden om op grond van deze tekst de stelling naar voren te brengen, dat de kerk al zuiverder zal worden en dat de wereld al slechter zal worden (verg. Pred. 7:10). Een dergelijk evolutionistisch spreken kan zich niet op Openb. 22:11 beroepen. Het vindt ook het getuigenis der geschiedenis tegen zich, dat naast tijden van verval ook perioden van kerkelijke opbloei laat zien.

Evenmin is er reden om op grond van allerlei verval-symptomen deze tekst adventistisch te laten spreken over 'de tekenen der tijden' en te poneren, dat Christus wel spoedig zal komen. Allereerst betekenen 'tekenen der tijden' in Matth. 16:3 de openbaring van Jezus in Zijn wonderen en Woorden, maar verder leert de Schrift een onverwachte, plotselinge komst van de Christus, die onberekenbaar en onvoorspelbaar is (1 Thess. 5:2, 3).

In het *persoonlijke* leven kan een voortgang in de afvalligheid of een groei in de gehoorzaamheid opgemerkt worden. De wereld- en kerkgeschiedenis leren echter nooit een constante progressie van 'de kerk' en een constante degressie van 'de wereld' zichtbaar. De kerk kent haar tijden van deformatie en reformatie. En 'de wereld' wordt door God zó bestuurd, dat de daemonie in sommige tijden sterker dan in andere op de voorgrond treedt. 'Wie vuil is, dat hij nog vuiler worde', geeft geen aanleiding om met gebruikmaking van het arsenaal van Hegel een pessimistische geschiedenisbeschouwing te construeren, waarbij altijd alles erger wordt en, mede dank zij technocratisch vernuft, noodzakelijk *moet* uitlopen op een maatschappij waar de Antichrist aan het hoofd staat. Op deze wijze wordt de spits van deze tekst, die beslist *verbondsmatig* en *kerkelijk* is, afgestompt, terwijl ook de harten der gelovigen kleinmoedig gemaakt worden. 'De bezoedelde' is geen antieke of moderne heiden. Hierbij past het woord 'bezoedeld' niet, want er was nooit reinheid. Het gaat over het gedoopte kerklid dat afgewassen werd, maar niet trouw bleef aan zijn belijdenis. De tekst wil hem waarschuwen dat bij weigering zich te bekeren het van kwaad tot erger komt. De rechtvaardige krijgt echter uitzicht. Meermalen heeft de Here Zijn belijdende kerk in de historie gerechtigd, zoals dat A.D. 70 ook het geval was. Een deterministisch dwangdenken dat: 'Wie vuil is ...' toepast op deze tijd en cultuur zou tot fatale wereldmijding kunnen leiden en schuwheid ten aanzien van elke vorm van cultuur kunnen aankweken, benevens een zich al te goedkoop en soms huichelachtig verheffen boven 'de wereld'.

Voor de tweede keer klinkt de roep: *Zie, Ik kom spoedig!* Daarna wordt gesproken in aansluiting aan het in die roep doorklinkende Jes. 40:10 over de '*vergelding des loons*' (Hebr. 10:35): 'Zie, de Here HERE zal komen met kracht ... Zie, Zijn loon is bij Hem en Zijn vergelding gaat voor Hem uit'. Welk een *troost* is Christus' Rechtersambt voor de kerk: zij wordt gerechtigd; doem over die haar krenken! God is een Beloner voor wie Hem ernstig zoeken. Mozes achtte de smaad van Christus voor groter rijkdom dan de schatten van Egypte, want hij hield de blik gericht op de vergelding (Hebr. 11:6, 26). Egypte, - dit woord blijft ons achtervolgen, en Gods vergelding eveneens. Openbaring wil een schifting bewerken, de verachterden in de genade aantrekken of afstoten. Openbaring helpt de verwarde kerkleden om positie te bepalen, kleur te bepalen. De Rechter staat voor de deur.

Hij, de Christus, is de Alfa en de Omega, *de Eerste en de Laatste, de Aanvang*

12

13

en de Voleinding. Wat van Gød gezegd is in 1:8 en 21:6 is ook op Christus van toepassing. Het einde van Openbaring reikt de hand aan het begin (de Eerste en de Laatste noemde Christus zich ook reeds in 1:17). De Goël, de Losser, de Zaakwaarnemer, de Advocaat, lééft en *als Laatste* zal Hij op het stof treden om recht te doen (Job 19:25). De aangesprokene is nog altijd de ellendige, door storm voortgedreven, ongetrooste kerk, die de uren en dagen tellen gaat en schier bezwijkt. Alle jaren zijn jaren des Heren. Hij zal richten in gerechtigheid.

Het laatste en zevende makarisme.

De tekst van de TR en de daarmee samenhangende handschriften verschilt aanmerkelijk van die van de Alexandrinus, Sinaiticus en aanverwante handschriften. Niet zozeer wat de letters als wat de inhoud betreft.

TR   Zalig die doen de bevelen van Hem
           Makarioi hoi poiountes tas entolas autou

A enz.   *Makarioi hoi plunountes tas stolas autoon*
           Zalig die wassen de klederen van hen(zelf)

Het een is uit het andere ontstaan, maar wat is oorspronkelijk? Enerzijds zou op te merken zijn, dat de tegenwoordige tijd 'wassen' bevreemding wekt. In Openb. 7:14 wordt de aoristus gebruikt. Het Nieuwe Testament legt de nadruk erop dat het heil een feit is, dank zij het bloed van het Lam.

Anderzijds wordt opgemerkt, dat Openbaring wel spreekt over 'bewaren' van geboden: 12:17; 14:12, maar niet over *doen* van geboden. Tegen dit laatste is in te brengen, dat 21:27; 22:15 spreken van een *doen* van de leugen. Velen die bezwaar hebben tegen het 'doen' van geboden in vs. 14 aanvaardden wèl de betwiste lezing in vs. 11: rechtvaardigheid *doen*.

Bovendien valt te wijzen op het zeer frequent gebruik van 'doen' in hoofdstuk 13, dat hier een tegenbeeld kan vinden. Ook kan gewezen worden op het voorkomen van de term: 'Zijn geboden doen' in 1 Joh. 5:2; verg. 1:6: de waarheid doen; 3:4, 8: de zonde doen. Het woord 'gebod' komt in 1 Joh. zeer veel voor. Het is ook opvallend dat Openb. 12 waar Christus' troonsbestijging centraal is, evenals Matth. 28:18-20 (dat in een dergelijke context staat) sluit met het noemen van het zaad der vrouw *dat de geboden van God bewaart*; verg. 14:12 en Matth. 28:19: onderhouden (bewaren) wat Ik u *bevolen* heb. We hebben hier te doen met de idiomatische kwalificatie van de christen (verg. J.A. du Rand, *Entolé in die Johannesevangelie en -Briewe*, ongepubliceerde dissertatie, Pretoria 1977).

Daarom is het op zichzelf niet ongerijmd wanneer nu aan het einde van Openbaring een verwijzing naar het 'begeleidingsmemorandum' van Christus (Du Rand) naar voren komt. 'Geboden' spreekt van het *gezag* van Christus. Het wil tevens opgevat worden in de setting van het evangelie. Zo was het trouwens reeds in het Oude Testament. Het gebod (*mitswah*) onderstelde de heilsweldaden van het verbond. In het niétwe verbond wordt het 'gebod' afgekondigd door Hem, aan wie alle *exousia*, volmacht, gegeven is als Mensenzoon en door Wie onze loskoop bevestigd is.

Op grond van dit alles menen we, dat de TR-lezing hier allerminst uit de toon valt en aanspraak op oorspronkelijkheid verdient. Dit klemt te meer, daar in vs. 12 sprake is van 'werk' en in vs. 15 van een *doen* van de waarheid gesproken wordt. Ons vers staat dus in een passende context. Hier is niet sprake van een werkheiligheid. De verbondseis wordt doorgegeven, gevolgd door de verbondsbefORTE inzake de levensboom, overeenkomend met de beloften aan het einde van de eerste Boodschap (2:7).

Handhaving van de TR-tekst laat verder nog iets zien.

God legde aan Adam volgens Gen. 2:16 een *gebod* op om niet te eten van de boom der kennis van goed en kwaad. In Gen. 3:22 wordt vermeld dat hij uit het paradijs wordt gestoten, opdat hij niet van die boom zou eten. De volmacht ertoe wordt hem ontnomen. Omdat hij het gebod overtrad. Melito, *PP* 47, 48, gebruikt in verband met Gen. 2:16 twee maal het woord gebod (*entolé*). Gregorius van Nazianze (*Orationes* XL) spreekt van het eerstgeboren gebod dat aan de eerstgeboren mens gegeven was. Augustinus, *De civitate Dei* XVI, XXVI, noemt zelfs dit gebod het *verbond* dat tot de eerste mens kwam. Het is een testament of verbond, dat zij sterven die de geboden Gods overtreden. De gereformeerden hebben waarlijk niet de verbondsheer uitgevonden.

Gezien dit alles is het gebruik van *gebod* hier in ons vers uiterst zinvol. Hij, die alle *exousia* (volmacht) heeft, schenkt aan hen die het verbond bewaren en de evangelische verbondsbepalingen metterdaad doen, *volmacht tot de boom des levens*. De Grote Opdracht van Matth. 28 wordt hier *in het kader van de verkondiging van het nieuwe paradijs* herhaald.

Behalve toegang tot de boom des levens wordt ook nog genoemd de vrije passage door *de poorten der stad*. De stad herbergt het paradijs. Nu kan er vrijmoedigheid zijn om in te gaan. Deze berust niet op eigen prestaties, maar op de volmacht van de Mensenzoon. De *exodus* uit de verkeerde stad (Openb. 18:4) is nauw verbonden met de *ingang*, de entree, in de heilige en grote nieuwe Stad. Adamskinderen kunnen zingen: 'Onze voeten staan in uw poorten, o Jerusalem' (Ps. 122:1). 'Opent de poorten, opdat een rechtvaardig volk binnenga, dat zijn trouw (hebr.: *émunah*) *bewaart*' (Jes. 26:2). Cherubim weren het binnengaan niet meer voor die in Christus zijn.

Op deze belofte volgt echter ook een dreiging. Weg, jullie honden! De TR-tekst drukt de tegenstelling uit door *de*, maar, bij te voegen. 'Buiten, daarentegen, zijn...'

15

Ter geruststelling van theologiserende hondenuitdrijvers schrijft de engelsman Swete dat men om dit beeld te verstaan maar eens het optreden van de straathonden in een oosterse stad moest gaan bezien (p. 308). In de oudheid was de hond meestal nog niet de kameraad van de mens, doch een half-wild wezen, dat met de gier de zorg voor de vuilnisdienst op zich nam, een bullenbijter, die om een been vocht, al was 't van Izebel afkomstig. Paulus noemt in Fil. 3:2 de (joodse) dwaalleraars 'honden' (verg. Deut. 23:18). Hier is weer aansluiting aan het Oude Testament. Spreekt de lijdenspsalm niet van de honden, waaraan de knecht des HEREN ten prooi viel (Ps. 22:17), om daarmee het volk, de 'broeders' te typeren? 'Des avonds [avond aan avond] komen zij terug, zij huilen als honden en lopen de stad rond', zo klaagt het keervers (Ps. 59:7 en 15). En wéér: hiermee worden volksgenoten bedoeld, Davids vijanden, afvallige bondelingen, die het profetische Woord verachten.

Het scheldwoord 'honden' wil blijkens het vervolg *afvalligen* typeren; het (ook vandaag nog gebezigde) 'joodse' scheldwoord richt zich tegen 'Jerusalem-dat-nu-is', de synagoge des satans en die er aan participeren. De opsomming, die volgt, herinnert aan die in Openb. 21:8 en 27, doch ook aan 9:20, 21. De geestelijke trouwbreuk, de verlating van het verbond, de 'verheidsing' van het volk des Heren wordt erdoor aangewezen. 'Doodslagers' karakteriseert de bedrivers van moord op de profeten. Het *liefhebben* en *doen* van de *leugen* moeten we laten contrasteren met het aanhangen van de waarheid van en in Christus. *Magie, hoererij, moorden, beeldendienst*, valt evenals in 21:8 samen te vatten met leugen, 'schorum': *liefde tot de leugen* en *handelen* volgens de *leugen*. Jer. 8:10 spreekt van een doen van leugen door het bondsvolk Israël van hoog tot laag en van profeet tot priester. 'De breuk van de dochter mijns volks genezen ze op het lichtst, zeggende: Vrede, vrede, terwijl het geen vrede is' (verg. Jer. 8:11 met 1 Cor. 1:19 e.v.!). *Niet maar 'algemene' zonden typeert Openbaring, doch zonden van het verbondsvolk*. Daarom klinkt ook een verbondsmatige vloek: Verboden Voor Honden! geldt ook in het nieuwe Jerusalem. Geen 'schorum' komt binnen. Vort, weg met jullie! De muur des afscheidsels kan vallen, de heidenen kunnen toegelaten worden binnen de kerk en van hondkens tot schaapkens Christi worden, - maar een muur des afscheidsels trekt zich op om de kerk, om Jerusalem dat boven is. Het 'aardse' Jerusalem met haar vele pretenties valt buiten het nieuwe Jerusalem. De honden komen de poort niet binnen.

Legitimatie van de Afzender Vloek over de vervalsers van de inhoud (22:16-19)

16

Nogmaals een getuigenis inzake de onbedriegelijkheid en ernst van Openbaring. De Spreker noemt hier, evenals Johannes dat doet in vers 8, zichzelf met name. *Ik, Jezus, Ik heb Mijn engel gezonden om ulieden over deze dingen getuigenis te geven, ten behoeve der gemeenten.* Er is hier een *meervoud* gebruikt: *ulieden*, de mededienstknechten. De 'ulieden' worden onderscheiden van de gemeenten. Het getuigenis is allereerst tot hen gericht en zij moeten dit aan de kerken doorgeven. Gaan we te ver, als we hierbij vooral denken aan de 'boden', de deputaten der zeven gemeenten, die Johannes bezochten en met dit epistel weer vertrokken naar hun gemeenten?

Christus noemt zich de *Wortel* en het *Geslacht van David*, de *blinkende Ster van de vroege morgen* (TR: *orthinos*, in de vroege morgen; verg. Luc.24:22). Hij is maar het rijsje uit de tronk van Isaï, de Spruit (Zach. 3:8; 6:12; Jer. 23:5; 33:15), de wortel, die het geslacht draagt. Hij is het begin en het einde van het davidische huis, om Hem speelde de ganse heilsgeschiedenis zich af en vond in Hem haar voleinding. Hij draagt de scepter en is de ster uit de profetie aan Bileam (Num. 24:17), geboren als Koning der judeeërs, wiens koninklijke ster de magiërs uit het oosten zagen (Matth. 2:2). Deze zelfaanduiding van Christus wijst naar Zijn optreden *volgens de Schriften*. Hier zowel als in 5:5 (*Leeuw* uit de stam van Juda en *Wortel* van David) wordt een banier opgeheven tegenover de vanen der synagoge. Voor de zoveelste keer geeft Openbaring blijk van haar *aard*. Niet tegen *Rome* is deze proclamatie over de afkomst gericht; heeft zij Christus niet rustig als telg van Juda ingeschreven? Maar tegenover alle afvallige *ontkenning van Christus' messianiteit* staat de stralende betuiging: *Ik ben!* Ik ben de Davidsster en de Davidswortel en Ik handel zo. Eer David was ben Ik.

De oude profetieën zijn de kracht van de christelijke kerk geweest. De vondsten bij Qoemraan, die *florilegia*, bloemlezingen van messiaanse profetieën opleverden, tonen echter aan, dat men ook bij de joden interesse had in het verzamelen van *testimonia*, getuigenissen over de Messias. Opvallend is echter, dat we bij wat van Qoemraan overgeleverd is wel een terugrijpen op de profetie van Bileam over de Ster en het Rijsje van Jes. 11 vinden, doch dat daar bij de verklaring prioriteit van de priesters van *Levi* gegeven wordt. In 4 Q Test wordt onmiddellijk na de profetie van Bileam over de Ster in 14 e.v. Deut. 33:8-11, Mozes' zegen van *Levi*, geciteerd. In 4 Qp Jes 38 wordt bij Jes. 11:4 gezegd, dat de messias over de volken zal regeren en Magog zal verslaan, doch als verklaring van : 'Niet naar hetgeen zijn ogen zien, zal hij richten, noch naar zijn oren horen, recht spreken' (Jes.11:3) wordt gezegd, dat hij luisteren zal naar de *priesters*. 'De aanvulling van de tekst is niet geheel zeker, maar uit het vervolg blijkt, dat er sprake moet zijn van een instantie, die boven de koninklijke Messias staat. Dat kunnen slechts de priesters zijn, waarover in de volgende regels dan ook gesproken wordt' (A. S. van der Woude, p. 77).

Het Testament van *Levi*, 24, noemt aan het slot ook de messiaanse profetie van Bileam en spreekt over het rijsje uit de tronk van Isaï. Daarna wordt echter gezegd, dat bij het herleven

der aartsvaders *Levi* de eerste zal zijn, daarna *Juda*, enz. *Levi* wordt door de Here zelf gezegd, *Juda* door Zijn engel.

Dit alles werpt licht op de plaatsing van *Levi* op de achtste plaats in *Openb.* 7:7. Het vormt ook de achtergrond van de zelfbenoeming van Christus in *Openb.* 22:16. Tegenover de synagoge handhaaft de kerk dat Jezus Christus, de davidische Koning, de absolute Messias is. De Leeuw uit *Juda* is ook het Lam, Hij is de Priester die geofferd werd.

Jezus Christus handhaafde zich als *enige* Messias tegenover de toenmalige priesters. In naam van het priestercollege werd Hij gedood. Dit doet echter in niets te kort aan Zijn messiaanse waardigheid. Het getuigenis van de brief aan de Hebreëen vinden we hier terug: Het is duidelijk dat onze Heer uit *Juda gesproten (anabellein)*, werkwoord dat het uitspruiten van een wortel en het opgaan van zon of sterren kan aanduiden; b.v. *Num.* 24:17 LXX) is, ten aanzien van welke stam Mozes met geen woord van priesters gerept heeft. En nog veel duidelijker wordt het, als naar het evenbeeld van Melchizedek (*Psalm* 110!) een andere Priester opstaat ('opstaan' komt eveneens in *Num.* 24:17 LXX voor!), die dit niet geworden is krachtens een wet met een voorschrift betreffende vleselijk afkomst, maar krachtens een onvernietigbaar leven (*Hebr.* 7:14-16). Jezus Christus is de *anatolè*, de opgang en ontspruiting uit de hoogte (*Luc.* 1:78). *In het 'ontspruiten' en 'opgaan' (anabellein) zijn de beelden van Wortel en Morgenster met elkaar verbonden.* Lente en licht beheersen het christelijke toekomstperspectief en de grondslag hiervan wordt gevormd door de belijdenis, dat de Priester-Koning als Heer en Zoon van David de thorah vervuld en de priesterlijke hiërarchie geabrogeerd heeft. Tot in de laatste woorden blijft *Openbaring* de pretenties der synagoge weerstaan. *Juda* staat niet voor niets voorop in de lijst van *Openb.* 7.

In *PP* 82 zegt Melito dat Christus verwekt is vóór de morgenster. In deze uitdrukking wordt teruggegrepen naar *Ps.* 110 volgens de Septuaginta. Bij *Justinus (Dial.* 45,4; 63,3; 83,2 en *Apol.* 45,4) vinden we deze tekst ook aangehaald ten bewijze van de eeuwige generatie. De vraag kan gesteld worden, of de Septuaginta teruggaat op de hebreeuwse tekst of, actualiserend, daaraan een messiaanse uitbreiding geeft. Bij de uitleg van ons vers is in elk geval hiermee rekening te houden. Verg. M. A. Beek, *De exegetische moeilijkheden van Psalm 110, Vox Theologica XV* (1944), (p. 94-96), 94. Zie verder bij *Openb.* 2:28.

Tegenover alle nationalistisch-zelotisch jongleren met messiaanse profetieën over de ster in verband met een komende messiaanse koning die Israël verlossen zal, roept Christus zich uit als de gekomen koning. Hij is de Spruit van David. 4 Q Patr 3, 4 noemt de messias met die titel bij *Gen.* 49:10. Hij is ook de Ster waarover Bileam profeteerde. 4 Q Test 9-13 neemt deze spreuk (*Num.* 24:15-17) op in de bloemlezing messiaanse teksten van Qoemraan. De krijgserol doet het eveneens (1 QM XI, 6 e.v.). Tot het laatst toe dienen we het *actueel* karakter van *Openbaring* in het oog te houden.

Ja, de *Geest* en de *bruid*, zij zeggen: *Kom!* De éne Parakleet (de Geest op aarde; *Joh.* 16:7; 14:16, 17) roept de andere (Christus in de hemel; 1 *Joh.* 2:1). De kerk, de bruid, verlangt naar de Bruidegom. Johannes bezigt het woord *ekklesia*, kerk, als hij een afzonderlijke gemeente wil aanduiden. De kerk als geheel

verschijnt hier onder het beeld van de *bruid*. Zoals het Hooglied eindigt met de roep van de bruid om de komst van de beminde, zo zegt ook de kerk: *marana-tha*; Kom, Heer. Om de afzonderlijke kerkleden, ja ook de belangstellenden, niet uit het oog te verliezen, volgt nog een persoonlijke aanspraak. *En de horende zegge: Kom! En de dorstende kome*, (TR: *en*) *de wil-lende neme het levenswater gratis*, om niet. De deelwoorden wijzen aan, dat niet een opwelling, een inval ons moet beheersen: *steeds* moeten we horen, dorsten, willen.

Stemmen, allemaal stemmen. Het verwacht ons toch niet? Op verschillende wijze wordt het heil uitgezegd. De kerk mag temidden van al die stemmen zich als antifoön laten horen: *Kom!* Elke gelovige mag Christus tegemoet treden, hij mag komen en drinken uit de genade, om niet. Het hangt niet daarvan af of iemand *wil*, dan wel of iemand loopt (*komt*), maar van de ontfermende God (Rom. 9:16). Vandaar het: gratis, om niet. Maar daarom moet er wel gewild en gekomen worden! De soevereine genade schakelt de persoonlijke verantwoordelijkheid niet uit en voor alle wankelmoedigen is deze lokroep een rijke bemoediging. We hoeven God niet te bédelen, zonder zekerheid te ontvangen. We mógen nemen, het ligt klaar voor ons, koningskinderen, erfgenamen. Geeft die vrijmoedigheid niet prijs, die een ruime vergelding heeft te wachten. Vrijmoedigheid is volgens het Nieuwe Testament niet een psychische brutaliteit, een vrijmoedigheid op grond van eigen verdiensten, doch een 'komen' en 'nemen', krachtens Christus' genade. Wie gelooft, heeft nú reeds het leven van de nieuwe eeuw; dát mag zijn bestaan bepalen. Hij is niet enkel man van de toekomst; thans bezit hij reeds en neemt. Hij leeft niet van een wankel hoop, doch verwacht met zekerheid. Door het geloof is er nu reeds een binnengaan in Jerusalem, een drinken uit de fontein des levens. 'Ik ben het water des levens'. 'Indien iemand dorst heeft, hij *kome* tot Mij en drinke' (Joh. 7:37; verg. 6:35).

Vs. 18 begint met een betuiging aan het adres van de hoorder van de woorden van de profetie van dit boek. De TR-tekst leest niet: *Marturō gar*, maar: *Summarturoumai ego*. Deze lezing is alleen al interessant omdat het laat zien, dat in Rom. 8:16 *summaturei* beslist niet: 'getuigt *met*' hoeft te betekenen, maar goed-hellenistisch slechts: 'getuigt' wil zeggen. Allerlei speculaties over een apart getuigenis van de Geest in ons kunnen dan tegelijk van de baan zijn. In de hellenistische periode had het *sum-* in veel gevallen hoogstens de betekenis van een versterking. Het zou mogelijk zijn, dat het *summarturoumai* in Openb. 22:18 een prooi geworden is van een gladstrijken van de tekst. Het *gar* zou als 'ja' kunnen vertaald worden (verg. hebr.: *ki*).

18, 19

In de oudheid was bij het overschrijven van boeken falsificatie niet uitgesloten. De boekdruk-kunst heeft de eerste uitgaven vastgelegd, zodat latere edities daarmee konden vergeleken worden. Bij het kopiëren van boeken was zoiets echter moeilijker. 'Ergens' bleef het eerste handschrift, maar kopiën trokken, vaak met verminkingen van het origineel, de wereld in. Vandaar het opnemen van bezwingen aan het einde van een publicatie. Verg. Charles II, p. 223, 224. Een voorbeeld uit de latere tijd vinden we in het begin van: *Van den Vos Reinaerde* van de verder onbekende dichter Willem:

nu keert hem daer toe mijn sin
dat ic bidde in dit beghin
bede [beide] den dorpren enten doren [dwazen],
ofte si comen daer si horen
dese rime ende dese woort,
die hem onnutte sijn ghehoort,
dat sise laten onbescaven [onaangetast].
te vele slachten [gelijken] si den raven [raaf]
die emmer es al even malsch [aanmatigend]:
si maken sulke rime valsch [verknoid]...

Reeds Marcion kraste als een raaf, toen hij uit het evangelie volgens Lucas en enige brieven van Paulus naar hartelust wat hem 'joods' voorkwam schraptte. Met name een boek als de Apocalyps kon copïisten in de verleiding brengen om glossen en eigen bedenksels in te voegen of om ter stichting van de gemeente aan bepaalde zinnen of gedeelten een toepasselijke wending te geven.

Om verminking tegen te gaan heeft de Here dit boek na al de gegeven waarmerken doen sluiten met een Waarschuwing aan de Lezer. Verboden iets aan de tekst toe te voegen of er iets van af te doen. Christus behoudt het copyright. Hij staat vermenigvuldiging toe, mits de tekst gaaf gelaten wordt. In Deut. 4:2; 12:32; Spr. 30:6 vinden we eveneens waarschuwingen tegen verkorting of verandering van Gods Woord. Bij deze formuleringen wordt hier welbewust *aangesloten* en daarmee is Openbaring *gecanoniseerd*: zij behoort tot het onveranderlijke Woord Gods, dat de eeuwen opeist. Men heeft later deze tekst wel in verband gebracht met de inhoud van het Nieuwe Testament of van de gehele Schrift. Deze woorden slaan allereerst op de tekst van Openbaring. Indirect echter raakt deze verklaring ook het Oude Testament en het nieuwtestamentisch getuigenis, waarnaar telkens teruggegrepen wordt. *Canonisering van de Apocalyps betekent inderdaad canonisering der ganse Schrift*. Verg. *Didachè* IV, 13: 'Gij zult de geboden van de Heer niet verzaken, maar bewaren wat gij ontvangt, en daar niets bijvoegen of afdoen'.

Ieder, die de woorden van de profetie van deze boekrol hoort, zij er van verzekerd, dat wie addities maakt de erin beschreven *plagen* zich op de hals haalt. Van hem die de inhoud verkort, er van af doet, God zal zijn '*deel*' afnemen van *het hout, het geboomte des levens* (TR ten onrechte: 'boek des levens') en de *heilige stad*, in dit boek beschreven. *Profetie* bevat deze boekrol. Wie daaraan gaat knoeien blust de Geest uit. Oren open. Maar handen af van het Woord!

Ook hier valt weer te verwijzen naar de oudoosterse verbondstractaten, waarin doorgaans bepalingen inzake de bewaring van de verdragstekst waren opgenomen. De verklaring inzake het betrouwbaar en waarachtig zijn van de woorden van Openbaring en de oproep om deze te bewaren is onlosmakelijk verbonden met het bevel om de *tekst* van dit 'verbondsboek' ongeschonden te laten. Niet maar literaire zuiverheid, doch niets minder dan de zuiverheid der kerk is in geding.

Proclamatie en groet (22:20)

Voor de *derde* maal klinkt Christus' betuiging: *Ja, Ik kom spoedig!* En de gemeente antwoordt de getrouwe Getuige: Amen, kom, Here Jezus! Maranatha.

20

De *Didachè* (Leer der 12 apostelen), een geschrift uit wellicht de tweede helft der eerste eeuw, geeft in X,6 de volgende zinnen:

Laat de genade komen en laat deze wereld voorbijgaan! Amen.
Hosanna de Zone [het huis] Davids!
Als iemand heilig is, laat hij komen!
Als iemand het niet is, laat hij zich bekeren!
Maranatha (verg. 1 Cor. 16:22). Amen.

Dit gebed is bedoeld als slot van een *avondmaalsdienst*. We herinneren ons, dat Openbaring begint met een makarisme, waarin de *voorlezer* gelukkig genoemd wordt. De Apocalyps was bestemd om in een kerkdienst gelezen te worden, waar zeker ook het nachtmaal gevierd werd. Zij voegt zich in in het levendig karakter van de erediensten van die tijd. Het 'heilig' en 'laat hij komen' uit de *Didachè* herinnert aan Openb. 22:11 en 16, het *maranatha* aan het: Kom Here Jezus!

We zien ook hier weer de verbondsmatige samenhang tussen het menselijke 'komen' en het 'komen' van Christus. Behoren tot het volk der heiligen, dat Christus leidt, vordert een komen tot de genade, een er-uit-leven, en een verwachten van Christus' komen. Dat er in deze laatste oproepen van Openbaring een appèl uitgaat tot de onbeslisten, de sympatiserenden, de aarzelaars, is duidelijk. Openbaring wil een schifting bewerken, aandringen op volharding, kleur bekennen en positief-kerkelijk-medeleven, een breken met compromis en synthese. Openbaring wil de antithese accentueren, de 'nicodemieten' uit hun schuilplekken halen en in het gelid der kerk plaatsen. Wie dorst heeft, kóme. Wie heilig is, hij kóme. Dit is geen kans die gegrepen wordt, een echt waagstuk, probeersel, want de bruidskerk hoopt op Christus' komst. De Morgenster is opgegaan, het daghet inden oosten. Voor hopeloze klachten over de morgen ach, wanneer? is geen plaats. Zie, de Morgenster! Maranatha, Hij komt en is getrouw en waarachtig. De kerk heeft het voor-laatste woord. Tussen al de stemmen in dit hoofdstuk, stemmen van Christus, de engelen en Johannes zelf, klinkt háár stem luid op. 'Haast u, mijn Geliefde, doe als de gazelle of als het hertenjong op bergen vol balsemkruid' (Hooglied 8:14).

Zegengroet (22:21)

21

Openbaring is ingesteld op een 'kerkdienst', doch het blijft een echte brief. Met een zegengroet begon zij, nu sluit zij ook als de apostolische brieven met een zegenspreuk. De tekst van deze groet is niet eensluidend overgeleverd. Het is merkwaardig, dat ondanks de bedreiging niets toe of af te doen van deze profetische woorden, juist dit laatste hoofdstuk, waarin deze vermaning staat, zo geleden heeft en veel text-critische problemen kent. Slijtage van de rol aan het eind kan hiervan oorzaak geweest zijn; men zal wel eens hebben moeten raden naar de bedoeling, en gissen doet missen. Doorgaans wordt de lezing gevolgd: *De genade van de (TR: onze) Here Jezus Christus met (TR: + u) allen*. De koinè-tekst leest: *met al de heiligen*. Naar het ons voorkomt is dit een aanvaardbare lezing. De overschrijvers waren van de paulinische brieven de formule: 'met u allen' (2 Cor. 13:13; 2 Thess. 3:18) naast die van 'met u' gewend. Het is niet onmogelijk, dat men de slotgroet van Johannes daaraan geconformeerd heeft. In Openbaring is 'heiligen' een term, die constant de gemeenteleden aanduidt (8:3 e.v.; 11:18; 13:7, 10; 14:1a; 16:6; 17:6; 18:20, 24; 19:8; 20:9). Het voorkomen van dit woord als laatste in Openbaring valt niet uit de toon, maar zet de melodie voort.

Genade, - aan het begin (1:4) en het einde (22:21). Bevat de naam Johannes (Jochanaan) ook niet het woord 'genadig zijn' (*chanan*): de HERE is genadig? Christus geeft als de Grote Priester over het huis Gods een krachtdadige benedictie. Er staat hier geen werkwoord, maar als we er een in willen voegen, dient er eerder 'is' dan 'zij' gelezen te worden. De Kurios, de *Heer*, die ook de mens *Jezus* is en tevens de Messias, de *Gezalfde*, de Christus volgens de profetische beloften, laat Zijn gemeente niet in het onzekere. Zoals Hij zegenend ten hemel voer (Luc. 24:50; verg. 1:22), zo heft deze Hogepriester naar de orde van Melchizedek weer Zijn doorboorde handen op. Het kerkvolk kan in vrede gaan. In 22:5, in het 'verlichten' vernamen we reeds een zinspeling op de hogepriesterlijke zegen: de HERE laat Zijn aangezicht over u lichten (Num. 6:25). Nu komt het vervolg: 'en is u genadig'.

De voorlezer kan de rol weer dichtvouwen en de kerkgangers kunnen straks huistoe gaan. Maar zij dienen te beseffen, dat de genadige zégen over hen als koninkrijk van priesters verbonden wil zijn aan het: Gelukkig hij, die de woorden der profetie van deze boekrol bewaart (22:7; verg. 1:4). Onze studie, met veel vreugde, doch ook met veel vrees en beven volbracht, wil daarom ook de huidige lezer van Openbaring in een tijd, die zich al verder verwijderd van het verbondsgericht over Jerusalem, ditzelfde met klem op het hart binden: Gelukkig hij, die steeds de woorden van deze boekrol bewaart. Immers, zó alleen is de hogepriesterlijke genade van Jezus, de Gezalfde, met al de heiligen.

Handmolen, Patmos.

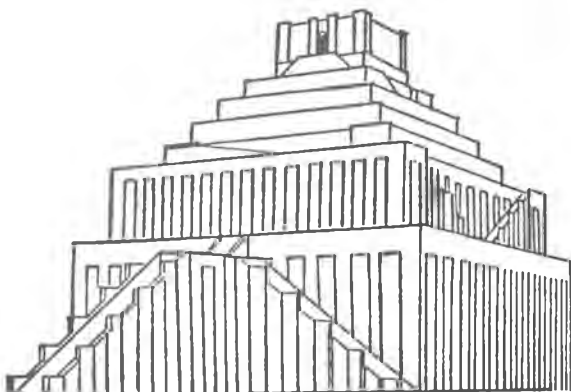
*Ezelsmolen,
Museum te Beth Sean, Israël.*

Foto: Government Press Office, Israël

Vloermozaïek van de antieke synagoge te Beth Alpha. Links en rechts fundamente van pilaren. In het bovenste register de thornahnis met rechts en links een kandelaar, bazuin, wierookschep, ruiker van loofhuttenfeest en een leeuw (verg. afb. tegenover blz. 17 in Deel I). In het middelste register de dierenriem met in de vier hoeken de jaargetijden, net als de uurwerkplaat van een friese klok. In het onderste register de 'binding van Izaak'.

Uitbeelding van een koning op zijn troon. Ivoor, gevonden te Megiddo. 1200 vóór onze jaartelling. Het voorkomen van de wezens rondom Gods troon in Openb. 4 is des te meer verstaanbaar, als we bedenken dat op oudoosterse tronen steeds elementen voorkwamen, die aan de mens (zijn gezicht), de leeuw, de stier en de roofvogel (vleugels) ontleend waren. De macht van de koning werd daardoor verzinnebeeld. Men denke ook aan de cherubs die verbonden waren met de ark, de troon des HEREN.

Reconstructie van de tempeltoren van Babel (Th. A. Busink). Het grondvlak van deze 'wereldberg' was vierkant (verg. Openb. 21:16). De hoogte was gelijk aan de breedte en er waren twaalf toegangspoorten.

Gevleugelde stier-god. In de vorige eeuw opgegraven te Dur Sjarrukin, het Versailles van de assyrische koning Sargon II. Ongeveer 700 jaar vóór onze jaartelling. Louvre, Parijs.

Een gehoornde god vecht tegen een vurige, zevenkoppige draak, die een panterlijf heeft. Eén kop is getroffen. Blijkens de perforatie was dit een 'hanger'. Waarschijnlijk uit Ur, daterend uit 2500 vóór onze jaartelling. Israël Museum, Jerusa-lem.

*Chora op Patmos. Terrasgewijze
gebouwd, met in het midden het
klooster van Johannes, de Theo-
loog.*

Tekstregister

Genesis

1	356
:1	361
:2	172, 241, 289
:26	383
:28	136, 165, 383
2	377, 378
:1	361
:2	337
:3	337
:9	88, 377
:10	183
:10 e.v.	376
:16	392
:17	104
3	299
:8	81
:14	70
:15	229, 230, 232, 234, 238, 328, 351, 379, 381, 392
:22	88
:24	88
4:1	381
:10	164
:12	381
5:29	381
10:12	54, 219
11:7	310
12:3	372
:7	53, 356
15:1	70
:5	178
:13 e.v.	39
:17	132
:18	193, 194
18:6	312
:7	39
:17	203
:25	314
19:3	280
:14	308
:14 e.v.	134
:17	308
:24	265
:28	191
20:7	39
22:14	147, 257
:17	178
24:60	150
25:30	331
26:4	178
28:3	206

31:44 e.v.	44
:54	125
34:19	316
36:6	311
37:11	202
49	145
:9 e.v.	136, 145
:10	330, 395

Exodus

3:6	69, 360
:10	308
:14	49
6:6	360
7:20 e.v.	188
8:22	192
:24	289
9:18	228
:23 e.v.	188
10:1 e.v.	190
:23	189
12	108, 146
:5	262
13:9	250
:16	250
14:20	223
:24	223
:31	42, 274, 331
15	274, 275, 276
:5	315
:6	322
:10	315
:11	241, 275
:12	322
:18	225, 226, 230, 276
:23 e.v.	188
:26	187, 189, 289
16:10	223
17:14	112
19	56, 149, 308
:3 e.v.	55
:4	136, 137, 237, 292
:6	55, 56, 150, 182, 345, 348
:9	223
:10	181
:16	57, 128, 132, 186
:18	191, 279
:19	186
:24	128
20:4	144
23:31	194

24:4 361
 :8 125
 :15 e.v. 59, 223
 25:8 182
 :16 277
 :22 e.v. 277
 26:1 133
 :31 133
 27:3 148
 28 370
 30:6 e.v. 277
 32:13 178
 :15 142
 :32 112
 :33 112
 33:18 e.v. 57
 34:8 69
 :10 275
 :16 98
 :27 361
 36:8 133
 :35 133
 39:35 277
 40:34 59
 :35 59, 279

Leviticus

6 210
 8 210
 9 210
 :23 279
 :24 279
 10:1 e.v. 279
 :2 270
 13 181
 15 181
 17:7 98
 18:1 e.v. 96
 :6 e.v. 76
 20:5 98
 23:12 262
 25:9 186
 26 161, 182, 197, 210,
 283, 284, 289
 :6 157
 :8 150
 :11 81, 182
 :12 81, 153
 :18 153, 366
 :21 153, 273, 366
 :21 e.v. 153
 :23 273
 :24 153, 366
 :25 156, 158
 :26 156, 158
 :28 153, 366

Numeri

1:1 193
 :50 e.v. 277
 5:22 58
 6:25 137, 399
 8:7 181, 182
 :21 181
 9:15 277
 12:7 274
 :8 382
 14:33 98
 16:4 238
 16:5 114
 :21 92
 :31 e.v. 92
 :32 238
 :35 270
 :41 83
 :42 277
 :44 e.v. 333
 17:4 277
 :7 277
 :7 e.v. 277
 18:2 277
 19 181
 22:31 94
 23:1 e.v. 96
 :21 242
 24:15 e.v. 395
 :17 107, 330, 394, 395
 27:17 183
 31:8 94, 98
 :16 94, 96
 32:3 32
 :36 32
 35:30 43

Deuteronomium

1:7 194
 :10 178
 3:3 e.v. 134
 4:2 397
 :3 96
 :11 134
 :34 249
 5:1 87
 :5 134
 6:1 e.v. 251
 :3 326
 :4 87
 :8 250
 :14 241
 :22 249
 7:18 249
 :19 249

0:1	87	150
:8	112	:32
10:17	302	:33
:22	178	:34
11:12	138	:35
:18	250	:36
:24	193	:39
:28	241	
12:5	219	:40 e.V.
:11	219	:41
:15	313	:42
:20	313	:43
:21	313	33:2
:32	397	:8 e.V.
13	103, 248, 249	
:2	241	:10
:5 e.V.	251	:17
14:36	313	34:5
17:6	43, 216	
18:15 e.V.	262	
19:15	43, 216	
:20	103	1:2
20:19	158	:4
:30	158	:7
23:18	392	4:20 e.V.
25:6	112	5:14
27:15 e.V.	58	6
28:1 e.V.	87	8:31
:6	382	10:12 e.V.
:12	382	11:10
:14	241	13:27
:15 e.V.	381	14:7
:19	190	18:1
29:4	278	22:2
:13	360	:5
:29	40	:26 e.V.
31:9 e.V.	46	:34
:16	98	24:12
:19	44, 277	
:21	44	
:22	277	Richtern
:29	195	2:12
32	71, 98, 161, 197,	241
	210, 274, 275, 276,	98
	308, 322	:19
:3	278, 387	3:27
:4	51, 114, 121, 162,	4:10
	163, 174, 275, 278,	112
	322, 328, 385	5:4
:5	44	:5
:11 e.V.	136, 137	:11
:15	70	:19
:17	195	:20
:23	153, 156	:31
:23 e.V.	156	6:13
:24	153	:14
:25	153	:22
	153	:34
		:20
		186
		186

Johann

8:27 98, 241
:33 241
13:20 69
:22 69
15:18 362
16:2 372
17 175

:32 133
:35 133
7:21 119
:40 148
:49 66
8:10 279
:11 279
:29 138
11:2 183, 241
:4 241
12:31 55
13:6 133
:33 55
16:11 143
18:18 241
:21 241
:31 177
19:10 245
:11 e.v. 57
:13 69
:18 177
21:26 241
22:10 129
:19 129
:19 e.v. 130, 285

1 Samuel

2:1 146
:2 276
:6 70
:10 136, 146
4:4 133
:8 218
12:6 55
:7 276, 324
15:22 196
:23 196, 317, 364
:26 317
17:26 172
:34 e.v. 240
:46 334
18:4 155
:7 150
20:27 e.v. 126
22:14 51
28:17 56

2 Konigen

1-10 218
2-19 e.v. 188
4-26 48
9-7 40, 103, 162, 164,
196, 322

2 Samuel

2:28 186
5:7 257
:10 186
6:2 133
:15 186
7:8 e.v. 143
:14 52, 362
:16 51
17:8 240
18:16 186
23:15 123

:8 104
:22 98, 196, 322, 364
:27 287
10:7 104
11:12 143, 148
:14 148
13:13 143, 148, 86
14:25 40
17:13 40
:23 40
19:15 56, 133
21:10 40
23:29 287
:30 287
24:2 40

1 Konigen

1:34 148, 186
:36 58
:39 148
:41 186, 187
:47 148
4:21 56
:22 312
6:29 133

1 Kronieken

5:25 98
9:27 71
11:2 183
12:2 e.v. 230

16:42 271
17:11 52
21:16 69
22:10 52
24 131
29:10 e.v. 139
11 e.v. 140

Joh

:14 185
7:8 310
8:15 293

2 Kroniken

3:7 133
:17 119
4:20 66
15:6 32, 158
17:7 e.v. 72
:10 56
19:3 86
20:6 56
:29 56
21:11 98
:13 98
33:5 210
34 46
36:23 56, 223

Psalmen

1:6 130
:12 180
:21 191
:22 191
6:4 156
16:18 51, 162
:19 51
19:25 391
24:24 269
26:6 192
28:22 192
38:17 71

Ezra

6:1 352
9:8 105
:13 e.v. 105

1:2 138
2 102, 107, 148, 187,
225, 228, 232, 330

Nehemia

1:2 105
:3 105
2:1 e.v. 3, 101
4:5 352
:18 186
:20 186
5:13 58
7:3 372
8 46
:7 58
9:6 140
:22 56
11:1 209
:18 209
13:14 352
:19 372

Esther

1:10 185

:4 e.v. 238
:8 186
:8 e.v. 132, 356
:9 279
:11 133

257 :12
 87 :50:7
 196 :7 e.v.
 196 :51:18
 196 :19
 217 :52:10
 205 :56:8
 352 :9
 364 :59:6
 392 :7
 392 :15
 264 :60:5
 105 :62:13
 376 :65:10
 152 :66:5
 152 :6
 57 :68
 132 :2
 59 :5
 17 :17
 182, 219, 257 :18
 150, 193 :18
 203 :22
 183 :27
 56 :33
 59 :35
 69 :5
 183 :183
 53 :53
 156 :156
 22 :22
 23 :23
 281 :281
 280 :280
 281 :281
 280, 281, 282 :25
 26 :26
 282 :28
 29 :29
 72:19 :72:19
 73:27 :73:27
 74:10 :74:10
 12 :12
 13 :13
 14 :14
 75 :75
 9 :9
 11 :11
 76:3 :76:3
 77:10 :77:10
 18 :18
 156, 270, 274 :156, 270, 274
 279 :279
 182 :182
 146 :146
 264 :264
 265 :265
 364 :364
 257, 349 :257, 349
 183 :183
 164, 212, 280 :164, 212, 280
 222 :222
 283 :283
 280, 281, 282, 283, 321 :280, 281, 282, 283, 321

59 :11 e.v.
 156 :15
 302 :17
 204 :19:10
 204 :204
 204 :204
 257 :257
 136 :136
 392 :392
 136 :136
 276 :276
 125, 182 :125, 182
 346, 364 :346, 364
 105 :105
 383 :383
 383 :383
 383 :383
 383 :383
 105 :105
 26:2 :26:2
 27:1 :27:1
 4 :4
 8 :8
 9 :9
 383 :383
 105 :105
 260 :260
 275 :275
 183 :183
 183 :183
 5 :5
 10 :10
 37:11 :37:11
 14 :14
 156 :156
 180 :180
 156 :156
 34 :34
 40:4 :40:4
 7 e.v. :7 e.v.
 41-14 :41-14
 42 :42
 3 :3
 8 :8
 238, 241, 302, 324 :238, 241, 302, 324
 138 :138
 172 :172
 363 :363
 172 :172
 327 :327
 149 :149
 356 :356
 168 :168
 183, 219, 376 :183, 219, 376
 56 :56
 152 :152
 152 :152
 186 :186
 129 :129
 257, 350 :257, 350
 48 :48
 2 :2
 2 e.v. :2 e.v.
 3 :3
 9 :9
 219 :219
 54, 219, 257, 367 :54, 219, 257, 367

7	280	104:30	380
:10	281	105:26	275
-11	281	106:28 e.v.	96
80:2	133	:29	96
-9	159	:48	58
81:4	186	107:9	183
84:8	257	:35	183
86:9	276	110	102, 187, 270, 395
-10	275	:1	59
87	258, 352, 378	:3	57, 168, 330
:1	257	:5	169
:2	257, 349	:6	203
:3	219	111:2	275
:6	112, 143	:4	275
88:12	192	113	321
89	50, 51	:1	323
:7	51, 241	:5	241
:8	130	114	321
:16	242, 383	:3	356
:18	136, 146	:5	356
:20 e.v.	143	115	321, 323
:27	52, 119, 259	:1	324
:27 e.v.	362	:2	321
:28	52, 53, 372	:4 e.v.	190
:37	50, 230	:13	226, 323
:38	44, 50, 51, 230	118:2 e.v.	227
:53	58	:4	226
90	381	:6	68, 322
:4	348	:7	321
:13	163	:15	321
91:7	150	:16	322
92:10	163, 164	:19	36
:16	163, 164, 172, 275	:20	36
93	225	:24	324
-1	324	:25	322
:2	129	119:103	204
94	309	121	182
:14	258	122:1	392
95:2	137	124:1 e.v.	238
:3	276	130:8	55
:7	360	132:11 e.v.	143
:11	255	:13	219
96:1	260	:14	182, 219
:7	138	:17	146
:10	49	133:3	257
:13	310, 328	134:1	323
97	57	:3	257
:1	324	135:1	323
:2	59, 129	:15 e.v.	196
:2 e.v.	223	:21	257
98:1	260	137	309
:2	276, 277	:3	257
:9	49, 328	:8	309
99	163	:9	319
-1	129, 133, 186, 276,	138:4	372
103:19	324	139:14	275
	129	:21	86

:22	86
:23	105
140:14	383
141:2	148, 162
144:3	66
:6	156
:9	260
145:1	276
:12	257
:17	275
149:1	260
:2	257
:3	257

Spreuken

3:12	124
9:13	301
11:6	364
17:3	105
:12	240
21:2	105
23:11	310
:18	264
24:12	105
:14	269
25:18	156
:25	123
30:6	397
:27	192
31	293

Prediker

1:9	100
:10	100
7:10	154, 390
9:8	124
12:14	105

Hooglied

4:15	123
5:1	125
:2	125
:3	286
6:10	230
8:6	125
:6 e.v.	132
:14	398

Jesaja

1:8	105
-----	-----

:9	105, 173, 220, 221
:10	14, 221
:10 e.v.	215
:11 e.v.	196
:21	305
2:2	258, 298, 367, 372
:3	13, 14, 209, 258, 276, 372
:10	168
:12	169
:19	168
:21	168
3:8	364
:9	220, 221
:16 e.v.	354
4:2 e.v.	173
4:3	105, 112, 245, 258
:5	182, 279
5:1 e.v.	159, 215
:20	155
:25	155
6	134, 140, 163, 210, 211
:4	279
:5	69
:8	130
:9	124
:13	173
7:3	105, 173
:14	230
8:18	42
:23	175
9:1	175
:5	310
:6	310
10:5	335
:12	257
:15	335
:17	163
:19 e.v.	173
:20	105, 163
:21	105
:25	335
11	145, 394
:1	109, 145
:2	50, 109
:4	310, 330, 394
:5	58, 157, 310
:10	145
11:12	172
:15	284
12:3	183
13:6	169
:8	230
:10	166
:19	56
:21	307

:22	307	35	255
14:12	234	:4	290
:13	287	:5	124, 255
:16	56	:6	255
:29	232	:10	173, 360
:29 e.v.	374	36:4	302
:31	194	37:7 e.v.	98
17:5	268	:16	56, 133
:7	163	:17	172
19:1	59	:20	56
:2	32, 56, 158	:23	163
21:1	291, 302	:32	105
:2	364	:36	193
:3	230	40	130
:9	264	:3	233
22:8	318	:5	382
:22	71, 115	:10	105, 226, 386, 390
23:8	316, 317	:31	137
:15 e.v.	303	41:14	70, 163
:17	294	42:6	82
24	39	:10	260
:5	117, 166, 190	43:1	70
:6	190	:2	238
:16	364	:3	163
:17	117	:4	276, 116
:21	190	:5	70
:22	190, 342	:10	45, 49, 71
:23	130	:10 e.v.	43
25:6	125	:14	163
:7	382	:15	163
:8	183, 355, 360	:18	360
26:2	392	:19	360
:19	223, 249, 346	44:2	70, 71
27:1	98, 231, 241, 243,	:3	183, 380
:3	138	:6	70, 71
:13	254	:8	43, 71
28:5	67, 128, 186, 187	:23	236, 314
29:11	173	:27	284
:12	142	:28	284
:19	142	45:14	116, 276
:23	163	:18	49, 371
30:33	163	46:4	49, 71
31:1	334	47:1 e.v.	303
:4	163	:4	163
:9	136	:5	56
33:1	307	:8	310
34:4	227, 309, 364	:9	317
:5 e.v.	168, 169	48:2	209
:6	98	:12	70
:7	334	:17	163
:8	289	48:20	308
:9	169	49:2	68
:10	265, 284, 290	:6	82
:11	265, 290, 323	:7	163
:11 e.v.	289	:10	182
34:13 e.v.	307	:13	236
	307	:23	116, 276

:26 283
 50:3 166
 :8 113
 51:9 230
 :17 264
 :21 e.v. 264
 52:1 32, 209, 354
 :11 308
 53 146, 147
 :7 145, 275
 :9 262
 54 358
 :1 e.v. 229
 :4 70
 :5 163, 237, 359
 :10 168
 :11 e.v. 364
 :17 238
 55 51
 :1 123, 183, 362
 :2 183
 :3 51
 :4 51
 :5 163
 56:5 100
 :7 30
 57:2 266
 :3 104, 294
 59:2 382
 :20 179, 259
 :21 179
 60:1 82, 189
 :1 e.v. 372
 :8 e.v. 372
 :11 115
 :14 116, 276
 61:6 55, 56, 150, 346
 :10 330, 359
 62:1 60
 :2 100, 120
 :10 261
 :11 105
 63 269
 :1 e.v. 329, 331
 :3 e.v. 351
 :11 183
 :15 329
 :18 32, 212
 64:1 128, 327
 65:12 99
 :13 125
 :15 100
 :16 53, 121
 :17 53, 358
 :17 e.v. 360
 :18 e.v. 53
 65:6 352

66:6 90, 270, 287, 289,
 290
 :7 e.v. 230
 :12 353
 :16 98
 :22 358

Jeremia

1:5 205, 206
 :7 205
 :8 205
 :9 60
 :10 205
 :13 e.v. 94, 194
 :14 117
 :18 205, 206
 2:1 e.v. 229
 :2 116
 :4 215
 :6 233
 :9 e.v. 215
 :13 183
 :20 98
 :21 272
 3:6 98
 :7 364
 :15 183
 :16 227
 :17 100, 129, 227
 4:5 e.v. 194
 :6 194
 :7 136
 :19 186
 :20 313
 :21 186
 :23 313, 351
 :24 168
 :29 156, 194
 :30 293, 313
 :31 230, 313
 5:6 240
 :12 98
 6:9 105
 :13 247
 :17 186
 :20 196
 :22 194
 :23 194
 :26 194
 7:4 195
 :6 241
 :9 241
 :9 e.v. 195
 :11 30, 211
 :21 e.v. 196

23	360	23
:32 e.v.	334	187
:34	315	98, 153
8:3	105	98, 153
:10	393	130, 311
:11	393	211
:16	175, 194	54, 220, 304
9:1	138, 268	222
:3	156	222
:8	156	222
:15	188	222
:22	268	222
10:7	276	130
:10	276	105
:18	117	183
:22	194	394
:25	282	220
11:2 e.v.	87	188
:5	87	285
:10	241	157
:16 e.v.	159	130
:19	145	17
:20	105	17, 39
12:7	211	17
:9	334	360
13:13	117	17
:20	194	17
:23	240	307, 309, 331
:26	303	264
14:12	98, 153, 160	309
:13	98, 157	307
:13 e.v.	285	264
:15	98	202
:16	98	332
:18	270	222
15:1	279	247
:2	159, 245, 246	56, 98
:2 e.v.	98	247
:3	159, 160	98, 153
:7	317	17
:9	167	247
:16	204	247
:17	204	247, 285
16:4	98	285
:5	157	153
:9	315	98
:19	276	153
17:10	105	147
:13	183	147
19:6 e.v.	334	360
:14 e.v.	210	360
20:7 e.v.	205	98
:11	205	116
:12	105	105
:15	232	183
21:1	22	323
:2	249	360
		105
		32:19
		23
		:4 e.v.
		:7
		:9
		22
		:5
		:8
		:18
		:19
		:22
		23
		:3
		:4
		:5
		:14
		:15
		:16 e.v.
		:17
		:18
		:21
		:22
		:25 e.v.
		24:7
		:10
		25
		:9
		:10
		:15
		:15 e.v.
		:26
		:27
		:29
		:30
		:31
		:33
		26:7 e.v.
		27:8
		:9
		:13
		28
		:1
		29:1
		:8
		:9
		:17
		:17 e.v.
		:18
		30:21
		:22
		31:1
		:2
		:3
		:7
		:25
		:31 e.v.
		:33
		32:19

:24 98, 153
 :36 98, 153
 :38 360
 33:11 316
 :15 394
 :19 e.v. 230
 :20 50
 :22 178
 34:1 56
 :17 98, 153
 36 46
 37:24 183
 42:14 186
 :17 98, 153
 :22 98
 43:11 98
 44:13 99:153
 46:10 334
 47:6 98
 49:19 136
 :22 136
 :36 172
 50 310
 :3 167
 :7 309
 :14 155
 :15 309
 :16 308
 :29 155, 308, 309
 :33 310
 :34 310
 51:3 155
 :6 308
 :7 294, 307
 :8 307
 :9 309
 :10 309
 :13 291, 302
 :25 225, 227, 322
 :33 269
 :37 307
 :45 308
 :48 314
 :63 315
 :64 315
 52:12 23
 :18 148

Klaagliederen

1:12 169
 2:1 169
 :22 169
 3:66 280
 4:6 221
 5:19 129

Ezechiël

1 140, 163, 210
 :1 128, 327
 :1 e.v. 135
 :3 210
 :7 68
 :22 132
 :24 68, 260, 323
 :28 69, 129
 2 142
 :8 e.v. 204
 :10 142
 3 142
 :3 204
 :14 204
 :17 99, 206
 4:16 158
 5 210
 :11 210
 :12 153, 159, 160
 :16 156
 :17 153, 156, 159
 6:10 210
 :11 153
 :12 153
 :17 175
 7 169
 :2 53, 172
 :2 e.v. 210
 :3 210
 :15 99, 153
 :20 210
 :21 211
 :22 211
 :23 272
 8 211, 294, 375
 :1 73, 75
 :4 139
 :35 175
 :52 89
 9 254, 294, 375
 :1 e.v. 173
 :4 185, 210, 259
 :6 210
 :6 e.v. 210
 :11 185
 :20 e.v. 210
 10 210
 :2 133, 185
 :3 e.v. 135
 :4 211, 367
 :18 182, 279, 367
 :19 367
 :20 360
 11:22 e.v. 135
 12:2 94

6:	153		
:16	99		
:21 e.v.	210		
:23	47		
:28	47		
13:9	112		
:10	157		
14:1	65, 73		
:11	360		
:13 e.v.	279, 298		
:15 e.v.	160		
:21	99, 159, 160		
16	98		
:1 e.v.	229		
:8	324		
:10 e.v.	359		
:15 e.v.	293, 325		
:16	359		
:37	303		
:39 e.v.	303		
:46	220		
:48	221		
:49	221		
20:1	73		
:3 e.v.	98		
:27	147		
:28	285		
23	98, 265		
:28 e.v.	303		
:32 e.v.	264		
24:7 e.v.	318		
26:7	302		
27:13	311		
:29	311		
:30	311, 314		
:32	314		
:33	311		
:35	311		
:36	311		
28:13	364, 370		
29:3	230		
:5	222		
30:24 e.v.	98		
31:9	89		
:15	89		
:16	89		
32:2	230		
:7	167		
:10	98		
33:4	186		
:5	186		
:21	264		
:27	154		
34:4	110		
:6	110		
:8	110		
:23	183		
		54	
		360	
		360	
		173	
		223, 348	
		249	
		346	
		177	
		360	
		182	
		287, 333, 335, 350,	
		351	
		285	
		288	
		288	
		288	
		228, 265, 289, 350	
		287, 333, 350, 351,	
		335	
		350	
		350	
		334	
		289	
		334	
		334	
		335	
		366	
		209	
		366, 68, 306, 367	
		135	
		182	
		279	
		66	
		272, 377, 378, 379	
		183, 376	
		88, 377, 378	
		376	
		88, 355, 376, 378	
		175	
		175	
		175, 367	
			92
			317
			202
			385
			39, 46, 72, 128
			234
			302
			128
			302
			249
			178, 244
			249

Daniel

1	92
2:2 e.v.	317
:4	202
:24	385
:29	39, 46, 72, 128
:35	234
:37	302
:45	128
:47	302
3	249
:4	178, 244
:5 e.v.	249

:6	250	:6	68, 323
:7	178	:12	69, 70
:12	132	:13	240
:29	178	:15 e.v.	69
4:1	178	:16	66, 180
:17	130	:16 e.v.	130
:23	306	:17	180
:30	219	:18	66
:34	137, 202	:19	70, 180
5:4	196	:20	240
:7	293	11:16	137
:8	137	:32	103
:14	137	:34	332
:16	293	:36	242
:19	178	12:1	42, 112, 180, 181
:23	196	:3	73
:29	293	:4	46, 142, 387
6:18	342	:7	202, 216
:26	178	:9	41
:27	202	:11	23, 213, 216
7	18, 22, 59, 66, 67, 240, 352, 389	:12	213, 216
:2	172	:13	346, 347
:7	22, 231, 299		
:8	240, 242		
:9	67, 129, 343, 344		
:10	133, 150, 273, 343, 352		
:11	242, 334		
:13	59, 60, 66		
:13 e.v.	67		
:14	178		
:18	127, 345, 353		
:21	242, 346		
:22	226, 343, 344, 346, 349, 353, 389		
:24 e.v.	23		
:25	242		
:26	334		
:27	23, 345, 346, 349, 353		
8	231		
:10	231		
:11	211		
:12	211		
:13	32		
:14	216		
:17	66		
:18	69		
:26	142, 387		
9:4	137		
:6	40		
:10	40		
:16	219, 276		
:24	209		
:27	211, 212, 216		
10:5	67, 278		

Hosea

1:2	87, 98
:10	172, 173, 174
2:1	44
:2	303
:12	303
:13	238
:13 e.v.	229
:22	360
3:1	87
4:1	44, 117, 166, 190, 215, 332
5:7	364
:8	186
6:1	70, 87
:2	70
:5	68
:6	196
:7	364
8:1	190
:1 e.v.	199
:13	196
9:7	167
:10	96
10:1	272
:8	168
11:10	136
12:3	332
:9	123
13:7	240
:8	240
:13	230

	71	6:3	169
14:7	159	8:2	270
		:9	166, 167, 189
		:10	189
Joël		Jona	
1:2	117, 190	1:2	54
:6	191	2	238
:7	272	:9	180
:15	169, 190	3:2	54
2:1	117, 166, 169, 186, 190, 199	4:11	219
:1 e.v.	191		
:2	199	Micha	
:4	191, 199	1:2	47, 87
:5	191	:3	47
:10	191	:5	311
:11	169	:7	311
:12	199	2:12	105
:15	186, 199	:13	183
:19	159	3:1	87
:23 e.v.	381	:5 e.v.	285
:24	159	:9	311
:28	64	:10	311
:28 e.v.	380, 381	4:1	258, 298
:30	53, 88, 280, 289	:2	209, 258, 276
:31	166, 169	:7	105, 173
:32	257, 368	:8	298
3	257, 269, 287	:12	350
:2	285, 350	:13	350
:11	350	5:1 e.v.	330
:12	272	:2	230
:13	269	:3	183
:16	136, 201	:6	105
:18	183, 376	:7	105
:21	182	6:2	87, 215, 332
Amos		:3	43
1:2	136, 201, 202, 206	:5	276, 324
2:4	241	:9	270
3:6	186	7:14	183
:7	39, 40, 206	:17	276
:8	136, 201, 202, 206	Nahum	
:13	275	1:5	168
4	195	3:4	294
:6	288	:4 e.v.	303
:8 e.v.	288	:12	168
:10	189, 221	:15	303
:11	221	Habakuk	
:13	275	1:1	42
5:15	105	:6	349
:18	169, 189, 286		
:19	240		
:20	286		
:21 e.v.	196, 215		

:8	190
2:3	47
:20	185
3	57, 153, 356
:9	156
Zefanja	
1:7	185
:14	64, 169, 307
:15	166
2:9	105
3:4	210, 364
:8	282
:12	105
:13	105, 262
Haggai	
1:12	105
2:1	193
:3	105
Zacharia	
1:6	40, 153
:7	193
:8	153
:9	130
:9 e.v.	180
:10	180
:12	163
2:1 e.v.	209
:6	308
:7	308
3	234, 124, 111, 388
:1	91, 111
:4	180
:5	67
:7	130, 325, 387
:8	394
:9	50, 146, 147
4	82, 217
:4	130, 180
:4 e.v.	180
:5	130, 180
:10	53, 146
:11	180
:12	180
:13	130, 180
:14	53
5:1	269
:3	53
:6	53

6:5	53
:9 e.v.	119
:11 e.v.	333
:12	394
8:6	105
:8	360
:11	105
:12	105
:20 e.v.	116
:22	276
11:4 e.v.	183
:12	139
12	60, 257, 287
:1 e.v.	350
:2	285
:3	285
:10 e.v.	60
:11	287
:12	53
13:2	247
:7	183
:9	360
14	257, 287, 379
:5	49, 330
:7	372, 375
:8	183, 376
:10	50
:11	115, 381
:12	289
:16	116
:16 e.v.	180, 237
:20	371

Maleachi

1:2	116, 323
:3	323
:11	276
2:2	276
3:1	211
:2	169
:3	211
:5	47
:16	352
4:4	275
:4 e.v.	218
:6	49, 169

Matthëus

2:2	394
:11	325
3:7	168
:11	132
4:5	209

:8 e.v.	241, 329	:7	69
:10	326	:11	361
:13 e.v.	175	18:6	315
:15	175	:7	315
5:5	53	:18	345
:8	382	:19	216
:10	63, 348	:20	125
:11	63, 84	19:28	127, 314, 349, 361
:18	357	20:2	158
:35	54, 219	:22	265
7:15	14, 285	21:1	366
8:12	211	:12	211
:19 e.v.	262	:13	195, 211
:31	211	:39	211
:26	363	22:1 e.v.	125, 126, 325
10:1	216	:8 e.v.	126
:15	221	:11	124
:22	84	:44	127
:23	344, 386	23	4
:28	92	:5	251
:32	109, 113, 262, 265	:29	222
:33	265	:32	224
:42	123	:32 e.v.	42
11	104	:34 e.v.	164
:15	87	:35	295, 318, 319
:17	325	:37	35, 209, 295, 366
:19	255	:38	211, 303, 313
:20 e.v.	269	24	4, 13, 15, 41, 42, 78, 161, 248, 255, 305, 308, 339
:22	314		8
:23	14, 35, 221	:4	8
:24	14, 35	:5	158
:29	106	:5 e.v.	32, 41, 156
12:5	208	:6	56, 156
:7	196	:7	84
:25	232	:9	98
:26	211, 232	:10	14, 285
:27	211	:11	84, 388
:32	91, 292	:12	246, 273
13:9	87	:13	273, 326
:10 e.v.	42	:14	23, 31, 42, 308
:14	124	:15	34, 213, 234
:21	63	:15 e.v.	308
:24 e.v.	268	:16	42, 90, 104, 180, 181
:36	268	:21	177, 181, 216
:39	270	:22	8
:43	87, 268	:23 e.v.	14, 25, 172, 235, 247, 334
:54	255	:24	24, 233
14:12	219	:26	190, 219, 334
16:1 e.v.	99	:28	90
:3	200	:29	53, 59, 60
:4	200	:30	172, 177, 178, 187, 348
:16	172	:31	13, 218
:19	71	:33	
:21	41		
:27	105, 330		
:28	386		
17:2	69		

:35 357
 :37 14
 :42 110
 :43 109
 25:31 330
 :40 63
 :45 63
 26:29 100
 :39 265
 :41 109
 :42 265
 :44 265
 :52 240
 :53 330
 :61 208, 216
 :63 172
 :64 59, 60, 255, 280
 :65 240
 27:3 32
 :5 208
 :9 e.v. 139
 :26 147
 :28 329
 :40 208
 :45 167, 189
 :48 281
 :51 208, 209
 :51 e.v. 224
 :53 209
 28 392
 :3 269
 :7 41
 :8 41
 :9 325
 :18 65, 130, 241
 :18 e.v. 391
 :19 65, 391
 :20 257

Marcus

1:3 233
 :5 12
 :10 128, 327
 :24 114
 3:14 55
 4:17 63, 251
 6:21 316
 :29 219
 :39 187
 7:2 375
 :16 87
 :33 255
 :34 255
 :35 252
 8:31 41

:34 262
 9:42 315
 10:17 e.v. 262
 11:15 211
 12:33 196
 13 13, 42, 156, 255
 :14 308
 :19 181
 :22 247, 285
 :26 60
 :27 330
 :31 357
 :35 110
 14:48 110
 :62 24
 15:27 60
 :29 24
 :30 211
 :33 167
 :36 281
 :45 219
 16:5 269

Lucas

1:8 e.v. 13
 :9 208
 :13 70
 :19 185
 :21 208
 :30 70
 :32 310
 :55 178
 :69 136, 146
 :73 178
 :78 395
 :79 49
 2:10 70
 :14 48, 157, 360
 :19 202
 :29 163
 :32 39
 :34 42
 :35 42, 68
 :36 e.v. 175
 :46 208
 :51 202
 3:21 327
 :22 327
 4:6 241
 :18 124
 :29 211
 :34 114
 6:22 211
 :26 285
 7:5 70, 119

:37	183, 396	:13 e.V.	326
:37 e.V.	184, 380	:19	51
:39	132	:24	110
8:12	262	17:1	67
:17	216	:4	287, 361
:28	67	:5	57
:40	91	:6	119
:41	241	:11	241
:44	342, 304	:12	192
9:3	124	:13	110
:34	211	:21 e.V.	241
:35	211	:22	57
:39	124	:24	57, 139
10:1	24, 207	18:36	207
1 e.V.	183	:37	207
4	262	19:1	147
5	262	:11	244
10:27	262	:28	362
:30	241	:29	281
11:52	77	:30	342, 361
:34	152	:37	60, 147
12:1	64	20:17	119, 259
:13 e.V.	242	21:5	125
:19	241	:17	125
:25	236	:19	261
:26	262	:20	261
:31	211, 234, 235, 243	:22	387
:32	67	:24	384
:34	67, 71		
:37	42		
13:1	64, 67		
:19	267		
:33	67	1:4	125, 209, 380
14:2	182	:8	44, 45
:7	267	:9	59
:15	265	:11	59
:16	45, 395	:12	209
:17	395	:13 e.V.	230
:18	257	:21	44, 45, 215
:21 e.V.	265	:22	44, 45, 215
:23	125	2:3	132
:26	326	:5	257
:27	49	:8 e.V.	179
:30	232	:11	179
15:1	272	:14	257
:6	211	:14 e.V.	168
:16	178, 303	:19	53, 197, 280
:18	364	:21	368
:18 e.V.	45	:23	41, 147, 218, 295,
:21	84	:36	303, 335
:25	280, 281	:38 e.V.	55, 368
:26	45	:39	368
:27	45	:40	257
16:2	45	3:1 e.V.	257
:4	84	:8	73
:7	395	:13	255
:8 e.V.	45		295

Handelingen

:19	267	1:4	125, 209, 380
:33	67	:8	44, 45
14:2	182	:9	59
:7	267	:11	59
:15	265	:12	209
:16	45, 395	:13 e.V.	230
:17	395	:21	44, 45, 215
:18	257	:22	44, 45, 215
:21 e.V.	265	2:3	132
:23	125	:5	257
:26	326	:8 e.V.	179
:27	49	:11	179
:30	232	:14	257
15:1	272	:14 e.V.	168
:6	211	:19	53, 197, 280
:16	178, 303	:21	368
:18	364	:23	41, 147, 218, 295,
:18 e.V.	45	:36	303, 335
:21	84	:38 e.V.	55, 368
:25	280, 281	:39	368
:26	45	:40	257
:27	45	3:1 e.V.	257
16:2	45	:8	73
:4	84	:13	255
:7	395		295
:8 e.V.	45		

:14	389	:16	76
:15	32	:26	76
:18	303	:28	295
:21	361	:29	303
:22	251, 262	:31	215
:23	251, 262	:43	77
:25	209	:47	124
4	216	:50	77
:10	295	14:4	73
:14	73	:15	172
:17 e.v.	84	:22	63
:24	140, 163, 165	15	76
:24 e.v.	228	:28	96
:25 e.v.	307	16:14	76
:26	53	:25	186
:27	53, 168, 205, 225	:25 e.v.	132
:31	168, 186, 288	:26	186
5	216	17:22	76
:5	219	:31	169
:28	84	18:6	232
:30	295	:7	76
:36	25, 233, 300	:9	205
:37	24	:10	205
:40	84	:23	110
:41	84	:25	123, 132
6	216	19:1	232
:5	86	:3	168
7	216	:9	81, 278
:27	54	:10	81
:35	54	:13	364
:37	262	:13 e.v.	81
:52	219, 295, 296, 364	:23	278
:55	128, 217	:35	81
:56	327	20:7	64
:58	211	:29	82
8:1	295	:31	81, 138
:3	295, 296	:35	84
:9	300	:37	84
9:1	296	21:13	84
:1 e.v.	73	:27	83
:2	278	:27 e.v.	91, 216
:18	124	:29	208
:19	278	:30	208
10:2	76	:38	24, 233, 247
:15	375	22:4	278, 295, 296
:22	76	:5	295, 296
:23	375	:14	215
:41	380	:15	44
11:9	375	:18	41
12	216	23:11	205
:2	216, 295	:12 e.v.	24
:7	41	24:22	278
:20	317	26:9 e.v.	296
13:6	247, 248	:10	99, 292
:6 e.v.	364	:10 e.v.	295
:7	248	:11	91, 115, 232
:14	278	:16	44, 215

10:2 275
 :3 237
 :4 237, 380
 :8 219
 :31 379
 11 267
 :23 14, 267
 :32 124
 13 84
 14:16 58, 151
 15:6 95
 :20 52
 :23 52, 347
 :23 e.v. 352
 :24 347
 :25 341
 :26 341, 352
 :32 164, 379
 :51 e.v. 341
 :52 187
 :55 71, 341
 :57 341
 :58 267
 16:2 64
 :9 115
 :22 223, 382, 385, 398

:15 205
 2:6 30
 :9 119
 3:2 110
 :8 276
 :9 91
 :16 238
 :29 91
 4:24 e.v. 206
 :25 8, 117, 257
 :26 8, 120, 229, 257
 :26 e.v. 294, 350
 :30 117
 6:3 211, 213
 :10 300
 :16 84
 91

Ereziers

1:3 139
 :8 255
 :13 173, 178, 259
 :17 255
 :19 57
 2:6 91, 117
 :11 e.v. 323
 :12 367
 :19 77
 :20 77, 367
 :21 58, 208
 4:30 341, 342, 353
 :31 178
 5:2 84
 :9 139
 :13 106
 :14 109
 :25 e.v. 229
 6:8 105
 :10 57
 :12 301, 335
 :17 98

2 Corinthers

1:14 341, 353
 :20 58
 :22 173, 178, 259
 2:12 115
 3 13
 :3 172
 :18 382
 4 13
 5:1 e.v. 347
 :10 105
 :17 100, 360, 361
 6:11 e.v. 309
 :16 125, 172, 182, 208
 :17 308
 7:7 125
 8:9 124
 :23 73
 9:2 125
 11:2 125, 229
 :3 229
 :13 e.v. 83
 12:4 88, 202
 13:13 399

Füllipenzen

1:6 341, 353
 :10 341
 :12 e.v. 63
 :18 106
 2 121
 :7 e.v. 50
 :9 e.v. 329
 :16 267, 341, 353
 :25 73
 3 13

Galaten

1:5 58

:2 392
 :11 52, 341, 346, 353,
 348
 :20 120
 4:3 112

Collossenzen

1:5 122
 :6 242
 :7 121
 :16 130, 133
 :17 122, 151
 :18 122, 348
 :24 62
 2 13
 :3 255
 :14 236
 :15 236, 244
 :18 326
 3:1 117, 345
 :2 345
 :3 117
 :25 105
 4:3 63
 :10 255
 :12 121
 :16 122
 :17 121

1 Thessaloniszenen

1:4 178
 :9 77, 172
 2:4 105
 :9 267
 :13 110
 :14 10
 :15 164, 284
 :16 13, 42, 164, 168,
 273, 279
 3:2 110
 :5 268
 :13 110, 330
 4:13 266
 :16 128, 187, 223, 274,
 341, 345, 347, 350
 :17 223, 341, 348, 350
 5:2 110, 169, 286, 390
 :3 390
 :5 109
 :6 109

2 Thessaloniszenen

1:6 309

:7 112, 330
 :10 341
 2 13, 300
 :3 213
 :4 13, 192
 :6 244
 :7 244, 388
 :8 248, 300, 330
 :9 248, 300
 :10 192, 388
 :11 192, 235, 285
 :16 224
 :17 110
 3:3 110
 :8 267
 :18 399
 10:11 192
 14 16

1 Timotheus

1:13 91, 232
 :17 139, 276
 :20 91
 2:9 359
 :10 359
 3:15 119, 172
 :16 50, 72, 73
 4:1 267
 :4 374
 :10 172
 :13 46
 6:15 302
 :16 57

2 Timotheus

1:12 63, 169, 353
 :18 169
 2:11 90
 :12 50, 56, 119, 150,
 341, 345, 348, 349
 :13 122
 :18 232, 346
 :19 238
 3:8 248
 4:6 63
 :8 169, 341, 353
 :11 255

Titus

1:10 13
 2:14 55

Hebreëen

1:2	151
2:3	14
:6	67
:7	139
:9	67, 139, 329
:10	32, 205
:14	57, 147
3	104
:12	172
:17	219
4:9	265
:11	265
:12	330
:12 e.v.	68
:16	129
7:14 e.v.	393
8:3	13
:4	13
:5	13
:10	360
:13	13
9:6	13
:8	133
:12	21
:14	172, 212
10:19	212
:19 e.v.	212
:21	67
:29	198, 375
:31	164, 172
:32	110, 164
:35	390
:39	13, 364
11:6	390, 16
:10	369
:12	178
:26	280, 390
:40	117
12:1	164
:2	32
:4 e.v.	124
:13	164
:22	8, 120, 172, 287
:23	112, 124, 236, 258,
:25 e.v.	349
13:5	288
:12	34, 272
:13	34, 272
:14	308, 320, 315
:20	52, 183, 348

Jakobus

1:1

15

:29

424**:18**

2:5
5:7 e.v.
:8
:9
:17

262
90
218
13
13, 218
218

1 Petrus

1:1
:2
:12
:17
:19
2:5
:9
:10
:13 e.v.
3:3
:4
4:7
:11
:12
:15
:16
:17
5:4
:7
:8
:10
:11

15
49
169
105
50, 147, 262
55, 57, 208
55, 56, 57, 91
173, 360
14, 319
359
63, 92, 359
14
57
16
14
347
14
92
92
110
110
57

2 Petrus

1:10
:12
:19
2:1
:9
3
:9
:10
:15

64
110
190
163
119
42
218
110, 357
218

1 Johannes

1:4
:5
:6
2:1
:3
:10
:20

110
129
391
45, 104, 395
265
84
104
389

3:2	382	:9 e.v.	7, 71
:4	391	:10	128, 129, 384
:8	342, 391	:11	65, 79, 83, 384
:9	262	:12	66
:11 e.v.	84	:13	59, 66, 269, 278
:13	84	:14	66, 102, 328
:22	265	:15	201, 260
4:1	83	:16	94, 98, 155, 330
:7 e.v.	84	:17	90, 122, 325, 391
:18	69	:18	115, 122, 146, 348, 352
:20 e.v.	84	:19	4, 128, 210
5:2	391	:22	399
		:26	129
		:28	129
3 Johannes		2	7, 39, 355
11	82	:1	121
		:2	17, 63, 79, 91, 165, 267, 365
Judas		:3	63, 97
:1	15	:4	86
:3	14	:5	42, 82, 266, 386
:4	163	:6	96
:6	169	:7	50, 83, 89, 377, 392
:8	14, 39	:7 e.v.	79
:14	112, 148, 150, 330	:8	244, 346
:15	330	:9	6, 79, 124, 208, 238, 305
:23	124	:10	71, 79, 83
:25	57	:11	79, 349, 353
		:12	330
Openbaring		:13	6, 44, 71, 79, 80, 214, 215, 228, 233
1	217, 332	:14	80, 83, 195, 229, 365
:1	39, 129, 165, 204, 206, 335, 384, 385	:14 e.v.	80
:1 e.v.	7	:15	83
:2	44, 204, 215, 384	:16	41, 42, 80, 94, 99, 153, 328, 386
:3	9, 39, 46, 266, 384, 386	:17	79, 100, 252, 329, 349
:4	51, 55, 109, 132, 290, 387, 399	:18	143
:4 e.v.	7, 48	:18 e.v.	97
:5	44, 45, 51, 52, 95, 122, 143, 190, 198, 232, 321, 343, 348, 352, 361	:19	63, 79, 266
:6	42, 56, 57, 58, 59, 111, 116, 182	:20	6, 17, 42, 80, 98, 103, 322, 365
:7	7, 53, 58, 59, 60, 66, 139, 155, 190, 201, 217, 228, 269, 290	:20 e.v.	80, 86, 195, 229, 304
:8	7, 65, 225, 362, 391	:21	6, 79, 166, 218
:9	63, 165, 344, 345, 387	:22	80, 195, 203, 284, 307, 309, 386
		:23	99, 102, 111, 203, 268, 294, 309, 352
		:24	6, 83, 96, 110, 261, 324
		:25	42, 83

:26	349, 353	:6	50, 53, 109, 120, 233, 244, 307
:27	79, 143, 349, 353	:7	120, 126, 272
:28	79, 395	:8	148, 274, 278
3	7, 39, 355,	:9	55, 143, 150, 198, 260, 321
:1 e.v.	85	:10	54, 56, 107, 127, 142, 150, 182, 260
:2	80, 105, 266	:11	260
:3	42, 80, 286, 386	:12	140, 180, 255, 260
:4	223, 324, 388	:13	322
:5	79, 112, 143, 145, 245, 265, 352, 388	:14	58, 138, 218
:6	245	:21	97
:7	114, 204, 361	6	7, 161, 272
:8	114, 204, 361	:1	129, 192
:8	80, 114, 208, 266, 327	:1 e.v.	34
:9	6, 17, 55, 61, 114, 127, 208, 238, 276	:2	153, 155, 156, 269, 327
:10	63, 80, 104, 166, 190, 284	:4	231, 360
:11	41, 42, 386	:4 e.v.	156
:12	79, 100, 143, 208, 214, 329, 343, 358	:8	36, 153, 289
:14	51, 52, 58, 151, 328, 361	:9	63, 166, 208, 271, 345, 347
:15	251, 266	:10	51, 105, 117, 162, 167, 177, 193, 212, 289, 290
:17 e.v.	307	:11	79, 164, 177, 182, 267, 347, 388
:18	80	:12	187, 230
:19	42	:12 e.v.	167
:20	80, 124, 325	:14	168
:21	79, 130, 131, 143, 150, 259, 341, 349	:15	54
4	6, 7, 49, 50, 146, 163	:16	79, 129, 161, 179
:1	80, 115, 152, 327	:17	173
:1 e.v.	71, 97	7	395
:2	64	:1	53
:2 e.v.	79, 223	:1 e.v.	7, 61, 173, 177, 178, 185, 367
:3	155, 201	:2	179, 259
:4	269, 343	:3	34, 178
:5	28, 50, 186, 227	:4	193, 261
:6	62, 273	:6	367
:6 e.v.	210	:7	395
:7	237, 383	:9	79, 164, 260, 388
:8	151, 225, 265	:9 e.v.	79, 377
:8 e.v.	323	:10	237, 278, 322
:9	127, 151	:12	50, 58, 139
:10	127, 131, 225	:13	79, 164, 250, 388
:11	49, 149, 322	:13 e.v.	43
:14	127	:14	55, 57, 104, 130, 164, 178, 179, 181, 388, 391
:15	121	:15	57, 79, 111, 129, 138, 178, 180, 208, 213, 237, 242, 265, 382
:16	121	:15 e.v.	61
:19	128		
5	7, 49, 143, 147		
:1	329, 330		
:1 e.v.	79, 144		
:3	151		
:5	116, 136, 153, 307		

:16 180
 :17 180, 189, 261, 360,
 362
 :18 346
 :23 210
 8 6, 327
 :1 137
 :1 e.v. 7, 273
 :3 79, 148, 162, 164,
 208
 :3 e.v. 271, 399
 :5 162, 208, 227, 228
 :6 e.v. 7
 :7 53, 289, 290
 :7 e.v. 197
 :8 32, 289, 290
 :10 204
 :11 204
 :13 117, 166, 190, 199,
 212, 230, 263
 :27 97
 9 6, 327
 :2 289
 :3 191
 :3 e.v. 289
 :5 289
 :6 28, 266
 :7 269
 :7 e.v. 33
 :10 289
 :12 153
 :13 162, 192, 208, 271
 :13 e.v. 224
 :14 284
 :17 231, 289
 :19 289
 :20 104, 195, 203, 284
 :20 e.v. 80
 :21 80, 104, 195, 284,
 317, 364, 393
 10 6, 7, 20, 142
 :1 155
 :2 142
 :3 50, 136, 206
 :7 40, 206
 :9 386
 :10 386
 :11 9, 205
 :13 234
 :19 115
 :21 234
 :25 212
 :30 212
 :31 212
 :37 212
 :40 251
 11 20, 206, 208, 217

:1 152, 162, 208, 214
 :2 32, 78, 212, 213,
 233, 358
 :2 e.v. 202
 :3 44, 74, 214, 233
 :4 53
 :5 187, 326, 388
 :6 212, 326
 :7 44, 156, 241, 242,
 243, 244, 246, 254,
 292, 295, 327, 342
 :8 14, 34, 54, 167,
 187, 188, 196, 198,
 205, 212, 220, 221,
 226, 233, 241, 243,
 254, 264, 280, 292,
 295, 297, 304, 310,
 330
 :8 e.v. 303
 :9 212
 :10 117, 166
 :11 71, 346
 :12 270, 348
 :13 228
 :14 192
 :15 40, 226, 236, 324
 :15 e.v. 7, 192, 236
 :17 49, 202, 226, 236,
 324
 :18 40, 105, 202, 224,
 236, 268, 276, 322,
 323, 324, 399
 :19 228, 279, 288, 289
 :35 389
 12 206, 229, 233, 234,
 243, 308, 311, 391
 :1 71, 212, 234
 :1 e.v. 7
 :3 157, 239
 :4 204, 340
 :5 79, 107, 143, 213,
 233, 330, 339
 :6 212, 213, 216
 :7 229, 324
 :8 232
 :9 204, 211, 330, 342
 :10 40, 91, 111, 143,
 237, 322, 389
 :10 e.v. 278, 324
 :11 44, 63, 87, 99, 382
 :12 117, 242
 :13 e.v. 7
 :17 49, 87, 229, 294,
 391
 :25 e.v. 212
 13 254, 297, 327, 339,
 340, 391

:1	18, 19, 33, 241	:1	290
1 .v.	292, 327	:1 e.v.	7
:2	80, 98, 130, 143, 233, 240, 297	:3	32
:3	262, 243, 296, 301	:3 e.v.	289, 290
:4	107, 234	:4	32
:5	79, 213, 216, 335	:5	225
:6	79, 117, 208, 237, 359	:6	290, 295, 399
:7	156, 240, 274, 335, 399	:7	162, 279, 361
:8	79, 80, 112, 117, 142, 144, 166, 300	:8	289
:10	42, 63, 79, 148, 265, 301, 399	:9	104, 226
:12	80, 117, 166, 243	:10	130
:14	80, 103, 117, 212, 243	:11	80, 104, 223, 289
:15	335	:13	17, 80, 241, 289, 336, 247
:16	244, 251	:14	54, 80
:17	251	:15	40, 80, 110, 290, 304
:17 e.v.	355	:16	330
:18	252, 301	:17	290, 362
14:1	173, 206, 244, 250, 399	:18	289
:1 e.v.	6, 7, 367	:19	54, 206, 209, 327, 331
:2	261, 278	:21	104, 289
:3	79	17	6, 103, 305, 311, 327, 340, 368
:4	142, 198, 321, 388	:1	19, 98, 152, 241, 270, 299, 314, 325, 327
:5	17, 321	:1 e.v.	7, 43, 365
:6	190, 263, 270	:2	54, 117, 166
:6 e.v.	271	:2 e.v.	80
:8	19, 54, 162, 206, 226, 270, 278, 306, 307, 327, 365	:3	64, 239, 246, 292, 297
:9	270	:4	250, 313
:10	112, 278, 289, 290, 330, 331	:4 e.v.	210
:11	290, 323	:5	104, 220, 306
:12	63, 148, 391	:6	44, 399
:13	46, 50, 79, 164, 165	:8	79, 117, 142, 144, 166, 241, 250, 292, 296, 310
:14	139, 155, 269	:9	301
:15	269	:11	252
:19	251, 278, 333	:12	54
:20	278, 289, 290, 331	:14	79, 87, 177, 331
15	275	:15	291, 365
:1	50, 273	:16	19, 310, 313, 333, 365
:1 e.v.	7	:18	54, 226
:2	62, 79, 87, 133	18	6, 305, 310, 311, 324, 327, 340, 368
:3	57, 277, 278	:1 e.v.	7
:4	324, 372	:2	289
:6	324	:3	54, 322, 365
:7	50	:3 e.v.	80
:8	139, 279	:4	213, 261, 299, 304, 317, 360, 392
:12 e.v.	139	:4 e.v.	307
16	327		

:5	224, 318	:2	79, 341
:6	290	:4	40, 56, 63, 71, 92, 107, 111, 126, 143, 165, 223, 226, 249, 314, 343, 345, 346, 347, 349, 351
:7	104, 317, 366	:4 e.v.	223, 226, 338, 352
:8	35, 289, 317	:5	52
:9	54, 289, 290, 365	:6	46, 54, 56, 57, 79, 92, 107, 111, 143, 150, 349, 353, 363, 383, 389
:10	35	:7 e.v.	340
:11	318	:8	338, 339
:12	311	:9	338, 352, 356, 399
:13	311	:10	17, 80, 247, 289, 290, 334, 339, 352
:14 e.v.	333	:10 e.v.	92
:15	330	:11	154, 356, 357
:16	54, 330	:11 e.v.	7, 79, 226
:17	313	:12	79, 105, 352
:18	35, 289, 290	:13 e.v.	105
:19	54	:14	92, 327, 352
:20	177, 226, 295, 325, 343, 399	:15	79, 112, 290
:21	54	21	316, 355, 356, 369
:22	322	:1	53
:23	365	:1 e.v.	7
:24	295, 310, 318, 319, 333, 399	:2	79, 206, 209, 258, 350
19	329, 332, 333, 339, 351	:2 e.v.	206
:1	139, 224, 311	:3	79, 126, 182, 242
:1 e.v.	7	:4	355
:2	103, 105, 163, 206, 295, 311, 361, 365	:5	79, 361, 385
:3	290	:6	61, 65, 79, 126, 362, 380, 391
:4	58	:7	87, 355
:5	143, 361	:8	79, 92, 116, 210, 290, 353, 365, 393
:6	224	:9	152
:7	139, 359	:9 e.v.	7, 43
:8	79, 276, 388, 389, 399	:40	32, 64, 220, 258, 287
:9	46, 79, 80	:12	175
:10	9, 385	:13	175
:11	80, 154, 310, 330, 385	:15 e.v.	368
:11 e.v.	7, 327, 331, 332, 339	:16	301
:12	79, 100, 120, 143, 333	:17	252
:13	268, 330	:19	370
:14	332	:22	79, 376
:15	79, 80, 98, 268	:23	48, 51, 359
:16	54, 143	:24 e.v.	372, 373
:17	190, 349	:25	372
:17 e.v.	289	:27	17, 79, 112, 355, 365, 375, 391, 393
:18	289, 349	22	355, 356, 369
:19	54	:1	79, 129, 183
:20	17, 80, 92, 247, 289, 290	:2	79, 88, 115, 377
:21	98		
20	338, 339, 343, 347, 373		
:1 e.v.	7, 327, 337		

:3	57, 79, 130, 352, 385
:4	173
:5	48, 54, 56, 107, 126, 150, 345, 348, 349, 389, 399
:6	40, 43, 165, 384
:7	9, 39, 45, 46, 290, 362, 389, 399
:8	326, 384
:9	9, 40, 326
:10	9, 41, 47, 204
:11	42, 388, 389, 390, 391, 398
:12	105, 226, 268, 290, 392
:13	122, 362
:14	46, 55, 355, 388, 391
:15	17, 116, 365, 391, 392
:16	44, 65, 79, 107, 384, 387, 395, 398
:16 e.v.	7
:17	40, 50, 183, 290, 316, 362, 380, 385
:18	9, 41, 45, 79, 207, 384, 387, 396
:19	9, 41, 45, 79, 112, 113, 207, 384
:20	7, 40, 58, 223, 290, 384, 387
:21	7, 48, 399

Literatuuropgave

Commentaren en boeken over Openbaring

- J. Bonservin, *L'Apocalypse de Saint Jean*, Paris 1951
W. Bousset, *Die Offenbarung Johannis*, Göttingen 1906
W. à Brakel, *Redelyke Godtsdienst II*, Amsterdam 1737, p. 145-360
V. Burch, Anthropology and the Apocalypse, *An Interpretation of the Book of Revelation in Relation to the Archeology, Folklore, and Religious Literature and Ritual of the Near East*, London 1939
- R. H. Charles, *Studies in the Apocalypse*, Edinburgh 1913
R. H. Charles, *The Revelation of St. John I-II*, Edinburgh 1920
J. Comblin, *Le Christ dans l'Apocalypse*, Paris 1965
F. Düsterdieck, *Offenbarung Johannis'*, Göttingen 1965
G. H. A. Ewald, *Commentarius in Apocalypsin Johannis*, Lipsiae 1828
- A. Farrar, *A Rebirth of Images*, The making of St. John's Apocalypse, Glasgow 1949
A. Feuillet, *L'Apocalypse*, Paris 1963
Josephine Massyngberde Ford, *Revelation*, Garden City 1975
H. Frey, *Das Ziel aller Dinge*, Stuttgart 1951
- O. von Gerlach, *Handbuch der Bibelerklärung II*, Berlin 1844, 619-690
S. Giet, *L'Apocalypse et l'histoire*, Paris 1957
S. Greijdanus, *De Openbaring des Heeren aan Johannes*, Doesburg 1908
S. Greijdanus, *De Openbaring des Heeren aan Johannes* (in serie: *KNT*), Amsterdam 1925
S. Greijdanus, *De Openbaring des Heeren aan Johannes* (in serie: *KV*), Kampen 1938
- W. Hadorn, *Die Offenbarung des Johannes*, Leipzig 1938
R. Halver, *Der Mythos im letzten Buch der Bibel*, Eine Untersuchung der Bildersprache der Johannes-Apokalypse, Hamburg 1964
F. G. Hartwig, *Apologie der Apokalypse wider falschen Tadel und falsches Lob I-IV*, Chemnitz 1780-1783
W. Hendriksen, *More than Conquerors*, An Interpretation of the Book of Revelation, Grand Rapids 1939. Nederlandse vertaling: *Visioenen der Voleinding*, Franeker
E. W. Hengstenberg, *Die Offenbarung des heiligen Johannes I-II*, Berlin 1861-1862
L. Herrmann, *La vision de Patmos*, Bruxelles- Berchem 1965
H. J. Holzmann, *Briefe und Offenbarung des Johannes*, Tübingen 1908
- H. Kraemer, *Die Offenbarung des Johannes in überzeitlicher Deutung*, Werningerode 1929
H. Kraft, *Die Offenbarung des Johannes*, Tübingen 1974
- H. Langenberg, *Die prophetische Bildersprache der Apokalypse*, Metzingen (1952?)
C. à Lapede, *Commentarius in Apocalypsin*, Antwerpiae 1627
E. Lohmeyer, *Die Offenbarung des Johannes*, Tübingen 1953
E. Lohse, *Die Offenbarung des Johannes*, Göttingen 1966
- P. S. Minear, *I saw a new Earth*, Washington 1968
J. Moffat, *The Revelation* (in serie: *The Expositor's Greek Testament*), London 1917
R. H. Mounce, *The Book of Revelation*, Grand Rapids 1977
- M. R. Newbolt, *The Book of Unveiling*, London 1952
B. M. Newman, *Discovering the Book of Revelation*, Valley Forge 1968
- P. A. Peake, *The Revelation of John*, London 1920
A. Pieters, *The Lamb, the Woman and the Dragon*, An Exposition of the Revelation of St. John, Grand Rapids 1937

- A. Pohl, *Die Offenbarung des Johannes I-II*, Wuppertal 1969
- W. M. Ramsay, *The Letters to the seven Churches of Asia and their Place in the Plan of the Apocalypse*, London
- E. Reisner, *Das Buch mit den sieben Siegeln*, Göttingen 1949
- A. Ringnalda, *Het Koningschap van Christus*, Kampen 1939
- M. Rissi, Alpha und Omega, *Eine Deutung der Johannesoffenbarung*, Basel 1966
- M. Rissi, *Die Zukunft der Welt*. Eine exegetische Studie über Johannesoffenbarung 19, 11-22, Basel 1966. Engelse vertaling: *The Future of the World*, London 1972
- A. Schlatter, *Erläuterungen zum Neuen Testament III*, Stuttgart 1928, p. 127-334 (Die Offenbarung des Johannes)
- K. Schilder, *De Openbaring van Johannes en het sociale Leven¹*, Delft 1951
- G. Stockmann, *Reichsgeschichtliche Auslegung der Offenbarung des Johannes*, für gebildete Schriftgläubige, Gütersloh 1919
- H. B. Swete, *The Apocalypse of St. John*, London 1909
- A. J. Visser, *De Openbaring van Johannes*, Nijkerk 1965, 219
- C. Vitringa, *Nauwkeurig Onderzoek van de Goddelyke Openbaring des H. Apostels Johannes I-II*, Amsterdam 1728
- A. Wikenhauser, *Die Offenbarung des Johannes*, Regensburg 1964
- J. Willemze, *De Openbaring van Johannes* (serie: *Tekst en Uitleg*), Groningen 1924
- T. Zahn, *Die Offenbarung des Johannes I-II*, Leipzig 1924, 1926
- F. J. Züllig, *Die Offenbarung Johannis*, Volständig erklärt I-II, Stuttgart 1834, 1840
- J. de Zwaan, *De Openbaring van Johannes*, Haarlem 1929

Tekstuitgaven en vertalingen

- E. Nestle, K. Aland, *Novum Testamentum Graece²⁵*, Stuttgart 1975
- K. Aland, M. Black, C. M. Martini, B. M. Metzger, A. Wikgren, *The Greek New Testament*, United Bible Societies, Stuttgart '1968, '1975
- F. H. A. Scrivener, *Novum Testamentum*, Textus Stephanici A.D. 1550, Cantabrigiae 1892
- J. Hofmann *Die äthiopische übersetzung der Johannesapokalypse*, Louvain 1907
- F. C. Coneybeare, *The Armenian Version of Revelation*, Apocalypse of John. London 1907, reprint Amsterdam
- Discoveries in the Judaean Desert:*
- I. D. Barthélemy, J. T. Milik, *Qumran Cave 1*, Oxford 1955
  - II. P. Benoit, J. T. Milik, R. de Vaux, *Les grottes de Muraba'at*, Oxford 1962
  - III. M. Baillet, J.T. Milik, R. de Vaux, *Les 'petites grottes' de Qumran*, Oxford 1960
  - IV. J. A. Sanders. *'The Psalms Scroll of Qumran Cave 11*, Oxford 1965
  - V. J. M. Allegro, *Qumran Cave 4*, Oxford 1968

De Handschriften van de Dode Zee in Nederlandse Vertaling

- A. S. van der Woude, *De Dankpsalmen*, Amsterdam 1957
- A. S. van der Woude, *Bijbelcommentaren en Bijbelse Verhalen*, Amsterdam 1958
- H. A. Brongers, *De Gedragsregels*, Amsterdam 1960
- H. A. Brongers, *De Rol van de Strijd*, Amsterdam 1960
- A. van Selms, *De Rol der Lofprijzingen*, Baarn 1957
- J. van der Ploeg, *Le Rouleau de la Guerre*, Leiden 1959

- E. Lohse, *Die Texte aus Qumran*, Hebraisch und deutsch, München 1964
 K. Elliger, *Studien zum Habakuk-Kommentar vom Toten Meer*, Tübingen 1953
- O. Bauernfeind, O. Michel, *Flavius Josephus: De Bello Judaico, Der jüdische Krieg*, München/Darmstadt 1962/69
- D. Hedegard, *Seder Amram Gaon I*, Lund 1951
 J. Bonservin, *Textes rabbiniques des deux premiers siècles chrétiens*, Roma 1955
 M. de Jonge, *Testamente XII patriarcharum*, Leiden 1964
 E. Hennecke, W. Schneemelcher, *Neutestamentliche Apokryphen 'I-II*, Tübingen 1959, 1964
 M. Malinine, C. H. Puech, G. Quispel, *Evangelium Veritatis*, Zürich 1956
 J. Zandee, *Het Evangelie der Waarheid*, Amsterdam 1965
- C. Bonner, *The Homily on the Passover by Melito Bishop of Sardis and some Fragments of the apocryphal Ezekiel*, London 1940
 O. Perler, *Meliton de Sardes, Sur la Pâque et fragments*, Paris 1966
- W. Leslau, *Falasha Anthology*, New Haven 1951

Joodse diaspora en 'Godvrezenden'

- H. Bellen, *Sunagoge ton Joudaion*, Die Aussage einer bosporanischen Freilassungsinschrift (CIRB 71). Zum Problem der 'Gottesfürchtigen', *Jahrbuch für Antike und Christentum VIII/IX* (1965/66), p. 171-176
 G. Kittel, Die Ausbreitung des Judentums bis zum Beginn des Mittelalters, in: *Forschungen zur Judenfragen IX*, Hamburg 1944, p. 159-220
 G. Kittel, Das kienasiatische Judentum in der hellenistisch-römischen Zeit, *Theologische Literaturzeitung LXIX* (1944), col. 9-20
 J. L. Koole, *De Joden in de Verstrooiing*, Franeker z.j.
 K. Ramanuk, Die 'Gottesfürchtigen' in Neuen Testament, *Aegyptus XLIV*(1961), p. 66-91
- S. Safrai, M. Stern (eds.), *The Jewish People in the First Century* 1-II, Assen 1974
 E. Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes III*, Leipzig 1909, p. 161-181

Matth. 24/Marc. 13/Luc. 21

- G. A. Beasley-Murray, *Jesus and the Future*, An Examination of the Criticism of the Eschatological Discourse, Mark 13, with special Reference to the Little Apocalypse Theory, London 1954
 L. Gaston, *No Stone on Another*, Studies in the Significance of the Fall of Jerusalem in the Synoptic Gospels, Leiden 1970
 J. M. Kik, *Matthew XXIX*, An Exposition, Philadelphia 1948. Reprint in: J. M. Kik, An Eschatology of Victory, Philadelphia 1974, p. 53-173
 C. van der Waal, Die Hermeneuse van die 'apokalipties'-profetiese gedeeltes van die Nuwe Testament, *Neotestamentica IV* (Pretoria 1970), p. 52-79
 T. van der Walt, *Die Koninkryk van God naby!*, Exegetiese verkenning van die toekomstperspektief van Jesus Christus volgens die getuienis van die sinoptiese evangelies, Kampen 1962

Profetie, valse profetie

- G. Ch. Aalders, *De valse Profetie in Israel*, Wageningen 1911
 M. A. Klopfenstein, *Die Lüge nach dem Alten Testament*, Zürich 1964

- T. W. Overholt, *The Threat of Falsehood*, A Study in the Theology of the Book of Jeremiah, London 1970
- J. Reiling, The Use of *pseudoprophetes*, in the Septuagint, Philo and Josephus, *NT* (1-71), p. 147-156
- S. J. de Vries, *Prophet against Prophet*, The Role of the Micaiah Narrative (1 Kings 22) in the Development of Early Prophetic Tradition, Grand Rapids 1878
- W. C. van Unnik, A Formula describing Prophecy, *NTS IX* (1962/63), p. 86-94

Apocalyphtiek

- C. P. van Andel, *De Structuur van de Henoch-traditie en het Nieuwe Testament*, Utrecht 1955
- M. A. Beek, *Inleiding in de Joodse Apocalyphtiek van het Oude en Nieuwtestamentisch tijdvak*, Haarlem 1950
- K. Koch, *Ratlos vor der Apokalyphtik*, Gütersloh 1970
- F. Lücke, *Versuch einer vollständigen Einleitung in die Offenbarung des Johannes* oder Allgemeine Untersuchungen über die apokalyphtische Literatur überhaupt und die Apokalypse des Johannes insbesondere?, Bonn 1852
- H. H. Rowley, *The Relevance of Apoclyptic*, A Study of Jewish and Christian Apocalypses from Daniel to the Revelation', London 1963
- D. S. Russell, *The Method and Message of Jewish Apoclyptic*, London 1964
- J. M. Schmidt, *Die jüdische Apokalyphtik*, Die Geschichte ihrer Erforschung von den Anfängen bis zu den Textfunden von Qumran, 1969
- P. Volz, *Jüdische Eschatologie von Daniel bis Akiba*, Tübingen 1903

Openbaring, Rome en de oude kerk

- K. Aland, The Relation between Church and State in Early Times, A Reinterpretation, *JTS* (NS) XIX (1968), p. 115-127
- W. Bousset, *Der Antichrist* in der Überlieferung des Judentums, des neuen Testaments und der alten Kirche, Göttingen 1895
- C. Clemen, Die Stellung der Offenbarung Johannis im ältesten Christentum, *ZNW XXV* (1927), p. 173-186
- H. Eger, Kaiser und Kirche in der Geschichtstheologie Eusebs von Caesarea, *ZNW XXXVIII* (1939), p. 97-115
- J. Leipoldt, *Geschichte des neutestamentlichen Kanons I*, Leipzig 1907
- K. H. Schelke, Staat und Kirche in der patristischen Auslegung von Rom. 13, 1-7, *ZNW XLIV* (1952/53), p. 223-236
- N. B. Stonehouse, *The Apocalypse in the Ancient Church*, A Study in the History of the New Testament, Goes 1929

Datering van Openbaring

- B. M. Newman, The Fallacy of the Domitian Hypothesis, Critique of the Irenaeus Source as a Witness for the contemporary historical Approach to the Interpretation of the Apocalypse, *NTS X* (1963/64), p. 135-139
- J. A. T. Robinson, *Redating the New Testament*, London 1976, p. 221-253
- R. Schütz, *Die Offenbarung des Johannes und Kaiser Domitian*, Göttingen 1933
- A. Strobel, Abfassung und Geschichtstheologie der Apokalypse nach Kap. 17, 9-12, *NTS X* (1963/64), p. 433-445

- P. Touilleux, *L'Apocalypse et les cultes de Domitien et de Cybele*, Paris 1935
 C. van der Waal, De betekenis van de datering van Openbaring voor de kerkgeschiedenis, *Lucerna VII* (1968), p. 255-259
 C. van der Waal, Deel I, p.
 C. van der Waal, *EHZG*, p. 86 e.v.

De zeven gemeenten in Asia. omgeving en historie

- E. M. Blaiklock, *Cities of the New Testament*, London 1965, p. 62-69, 98-128
 G. M. A. Hanfmann, Campaign at Sardis, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* n° 154 (1959), p. 5-35; n° 157 (1960), p. 8-43; n° 162 (1961), p. 8-49; n° 166 (1962), p. 1-57; n° 170 (1963), p. 1-65; n° 174 (1964), p. 3-58; n° 177 (1965), p. 2-37; n° 182 (1966), p. 2-54; n° 187 (1967)
 C. J. Hemer, The Sardis Letter and the Croesus Tradition, *NTS XIX* (1972/73) p. 94-97
 S. E. Johnson, Laodicea and its neighbors, *The Biblical Archeologist XIII* (1950), p. 1-18
 E. Pax, Jüdische und christliche Funde im Berieche der 'Sieben Kirchen' der Apokalypse, *Bibel und Leben VII* (1967), p. 264-279
 O. F. A. Meinardus, The Christian Remains of the Seven Chuches of the Apocalypse, *The Biblical Archeologist XXXVII* (1974), p. 69-82
 D. G. Mitten, A new Look at Ancient Sardis, *The Biblical Archeologist XXIX* (1966), p. 38-36
 W. M. Ramsey, *The Letters to the Seven Churches of Asia* and their place in the plan of the Apocalypse, London 1907
 F. Rienecker, *Praktischer Handkommentar zum Epheserbrief*, Neumünster 1934, Bildanhang
 J. W. Samberg, *De Hollandsche Gereformeerde Gemeente te Smirna*, Leiden 1908
 C. van der Waal, *Gij Kustlanden*, Een trektocht door de arbeidsterreinen van de apostelen Paulus en Johannes, Goes 1974

De zeven tijden der kerk en het dispensationalisme

- O. T. Allis, *Prophecy and the Church*, An examination of the claim of Dispensationalism that the Christian Church is a mystery Parenthesis which interrupts the fulfilment to Israel of the Kingdom prophecies in the Old Testament, Philadelphia 1945, 1964
 J. Embregts, *Geen Uitstel meer*, Rotterdam 1978
 H. P. Hook, art. Dispensationalism, in: *The Zondervan Pictorial Encyclopedia of the Bible II*, Grand Rapids 1975, p. 142-145
 J. a Marck, *Kort Ondersoek van de soo genoemde Seeven Tiiden der Kerke des Niewen Testaments*, Leiden 1713
 G. C. Miladin, *Is this really the End?*, A Reformed Analysis of The Great Late Planet Earth
 C. R. Ryrie, *Dispensationalism today*, Chicago 1965
 E. Sauer, *Der Triumph des Gekreuzigten*, Ein Gang durch die neutestamentliche Offenbarungsgeschichte, Wuppertal 1937
 C. van der Waal, *EHZG*; engelse vertaling: *Hal Lindsey and Biblical Prophecy*, St. Catharines, (Canada) 1978
 H. Witsius, *Micellanea Sacra*, Lugdini Batavorum 1695, p. 640-741: De sensu epistolarum apocalypitarum

De zeloten en de val van Jerusalem

- G. C. Bauern, *Judaea Capta*, New York 1970
 S. G. F. Brandon, *The Fall of Jerusalem and the Christian Church*, London 1951
 Adela Y. Collins, The Political Perspective of the Revelation to John, *JBL XCVI* (1977), p. 241-256

- O. Cullmann, *Jesus und die Revolutionären seiner Zeit*, Tübingen 1970
- W. R. Farmer, *Maccabees, Zealots, and Josephus*, An Inquiry into Jewish Nationalism in the Gospels, in the Graeco-Roman Period, New York 1956
- E. Fascher, Jerusalem's Untergang in des urchristlichen und alt kirchlichen Überlieferung, *Theologische Literaturzeitung LXXXIX* (1964), Kol. 81-98
- Josephine M. Ford, Zealotism and the Lukan Infancy Narratives, *NT XVII* (1976), p. 280-292
- E. Grässer, 'Der politisch gekreuzigte Christus', Kritische Anmerkungen zu eines politischen Hermeneutik des Evangeliums, *ZNW LXII* (1971), p. 266-294
- M. Hengel, *Die Zeloten*, Untersuchungen zur jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodus I bis 70 n. Chr., Leiden 1961
- H. van der Kwaak, *Het Proces van Jezus*, Een vergelijkend onderzoek van de beschrijvingen der evangelisten, Assen 1969
- H. M. Kuitert, Was Jezus een revolutionair?, in: *Om en om*, Kampen 1972, p. 137-157
- H. van der Loos, *Jezus, Messias-Koning*, Een speciaal onderzoek naar de vraag of Jezus van Nazaret politieke bedoelingen heeft nagestreefd, Assen 1942
- H. Mulder, *De Verwoesting van Jeruzalem*, Amsterdam 1977
- J. Picl, *Messias König Jesus* in der Auffassung seiner Zeitgenossen, München 1939
- P. Winter, Magnificat und Benedictus - Maccabaeen Psalms?, *Bulletin of John Rylands Library XXXVII* (1954), p. 328-347

Ikongrafie van Openbaring

- L. Bléau, *Iconographie de l'art chrétien II*, Iconographie de la Bible II, Paris 1957, p.
- M. R. James, *The Apocalypse in Art*, London 1931
- Lexikon der christlichen Ikongrafie I*, Rom 1970, art. Apokalypse des Johannes, Apokalypsemotive, col. 124-145
- F. van der Meer, *Apokalypse*, Visioenen uit de Openbaring in de kunst, Utrecht 1979
- B. Merema, *Vaevo*, vierde museumnummer, Georganiseerd bezoek aan het Museum Boymans-Van Beuningen, Den Haag 1959
- L. van Puyvelde, *L'agneau mystique* d'Hubert et Jean van Eyck, Bruxelles 1959
- K. Schellenberg, *Dürers Apokalypse*, München 1923
- R. Schneider - A. Fauser, *Die Bamberger Apokalypse*, Frankfurt am Main 1962
- J. Snyder, The Reconstruction of an Early Christian Cycle of Illustrations for the Book of Revelation - The Trier Apocalypse, *VC XVIII* (1964), p. 146-162

Ecclesia en Synagoga

- A. Baumstark, Der Orient und die Gesänge der Adoratio Crucis, *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft II* (1927), p. 1-17
- P. Bloch, Nachwirkungen des Alten Bundes in der christlichen Kunst in: *Monumenta Judaica*, 200 Jahre Geschichte und Kultur der Juden am Rhein, Handbuch, Köln 1963
- L. Brou, Les impropères du Vendredi Saint, *Revue Grégorienne XX* (1935), p. 161-179; XXI (1936), p. 8-10; XXII (1937), p. 1-9, 44-51
- H. Denzinger, *Enchiridion Symbolorum*, Barcionae/Friburgi Brig./Romae 1957, n° 617
- J. Jocz, *The Jewish People and Jesus Christ*, A Study in the Controverse between Ghurch and Synagogue, London 1954

- Lexicon der christlichen Ikonographie I*, art. Ecclesia und Synagoge, col. 569-578
 A. Oepke, *Das neue Gottesvolk*, im Schrifttum, Schauspiel, bildende Kunst und Weltgestaltung, Gütersloh 1950
 J. J. M. Timmers, *Symboliek en Iconografie der Christelijke Kunst*, Roermond/Maaseik 1947, p. 381-389
 R. Wilde, *The Treatment of the Jews in the Greek Cristian Writers of the first three Centuries*, Washington 1949

Joods en christelijk pasen

- J. Blank, *Meliton von Sardes, Vom Passa*, Freiburg im Breisgau 1963
 R. le Déaut, *La nuit pascale*, Rome 1963
 R. le Déaut, Pâque juive et Nouveau Testament, in: O. Michel, S. Saffrai, R. le Déaut, M. de Jonge, J. van Goudoever, *Studies on the Jewish Background of the New Testament*, Assen 1969, p. 22-43
 E. D. Goldschmidt, *Die Pesach-Haggada*, Berlin 1937
 S. G. Hall, Melito in the Light of the Passover Haggada, *JTS (NS) XXII* (1971), p. 29-46
 H. Kosmala, *Hebräer-Essener-Christen*, Leiden 1959, p. 174-191
 PV, *passim*
 M. H. Shepherd, *The Pascha Liturgy and the Apocalypse*, London 1960
 A. Strobel, Die Passa-Erwartung als urchristliches Problem, in *Lc 17,20, ZNW XLIX* (1959), p. 157-196
 A. Strobel, *Untersuchungen zum eschatologischen Verzögerungsproblem*, Leiden 1961

JOODSE LITURGISCHE VOORWERPEN EN SYMBOLEN

Algemeen

- E. Goodenough, *Jewish Symbols in the Graeco-Roman Period I-XIII*, New York 1953-1968
 B. Kanael, *Die Kunst der antike Synagoge*, München 1961
 H. J. Leon, *The Jews of Ancient Rome*, Philadelphia 1960
 A. Reifenberg, *Ancient Hebrew Arts*, New York 1950

Kandelaar

- A. Goldberg, Der siebenarmige Leuchter, Zur Entstehung eines jüdisches Bekenntnissymbols, *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft CXVII* (1967), p. 232-246
 J. Zwarts, *De zevenarmige Kandelaar in de Romeinse Diaspora*, Utrecht 1935

Bazuin

- I. Elbogen, *Der jüdische Gottesdienst in seiner geschichtlichen Entwicklung*, Frankfurt am Main 1931, reprint Hildesheim 1967, p. 140, 141, 204, 216
 S. B. Finesinger, The Shofar, *HUCA VIII/IX* (1931/32), p. 193-228
 SB III, p. 457

Tekst, taal en structuur van Openbaring

- H. C. Hoskier, *Concerning the Text of the Apocalypse I-II*, London 1929
 B. M. Metzger, *A textual Commentary on the Greek New Testament*, London/New York 1975
 G. Mussies, *The Morphology of Koine Greek as used in the Apocalypse of St John, A Study in Bilingualism*, Leiden 1971

- J. Schmid, *Studien zur Geschichte des griechischen Apokalypse-Textes I-II*, München 1955, 1956
- J. de Vuyst, *De Structuur van de Apocalyps*, Kampen 1968
- J. de Vuyst, Recapitulatie en/of successie in Openb. 4:1-19:10, in: *Uw knecht hoort*, (Festschrift W. Kremer, J. van Genderen, B. J. Oosterhoff), Amsterdam 1979, p. 85-101
- C. van der Waal, *De grote constante in het laatste Bijbelboek*, Oudkarspel 1978, p. 36-39

Openbaring en de overige Schriften

- S. Amsler, *L'Ancien Testament dans l'église*, Neuchâtel 1960
- W. Dittmar, *Vetus Testamentum in Novo*. Die alttestamentliche Parallelen des Neuen Testaments, Göttingen 1903, p. 263-279
- C. H. Dodd, *According to the Scriptures*, The Sub-structure of New Testament Theology, London 1952
- E. Hühn, *Die alttestamentlichen Citate und Reminiscenzen im Beuen Testamente*, Tübingen 1900, p. 234-268
- J. L. Koole, *De Overname van het Oude Testament door de Christelijke Kerk*, Hilversum 1937
- R. Longenecker, *Biblical Exegesis in the Apostolic Period*, Grand Rapids 1977
- J. Perk, *Handbuch zum Neuen Testament*, Alttestamentliche parallelen, Angermund 1947, p. 244-298
- A. Schlatter, *Das Alte Testament in der johanneischen Apokalypse*, Gütersloh 1912
- C. Smits, *Oud-Testamentische Citaten in het Nieuwe Testament II*, 's Hertogenbosch 1955, p. 299-329
- L. A. Vos, *The Synoptic Traditions in the Apocalypse*, Kampen 1965
- C. van der Waal, *Oudtestamentische priesterlijke Motieven in de Apocalyps*, Goes 1956, p. 123, 124 (inzake Ex. 15 en Deut. 32) en *passim*
- C. van der Waal, Die laatste Bybelboek, 'n hulp die verklaring van die Ou Testament, *Lucerna* VI (1967), p. 207-232
- C. van der Waal, Deel I, p. 174-241 (oudtestamentische teksten in de marge van de vertaling); p. 255-256 Bijlage IV (inzake de weerklank van de Psalmen in Openbaring en aanvullende lijst inzake Ex. 15 en Deut. 32); p. 259-264 (inzake Openbaring en de 'evangelien'); en *passim*

BIJZONDERE ONDERWERPEN

Openbaring 1:1-3

- G. van Rongen, De eerste verzen van het laatste Bijbelboek, in: *Zijn ene Woord*, Goes 1974, p. 45-76

Land

- J. Bartina, Un nuevo semitismo en Apocalipsis 14: Tierra o ciudad, *Estudios Biblicos XXVII* (1968), p. 347-349
- J. Coccejus, *Lexicon et commentarius sermonis hebraici et chaldaici Veteris Testament etc.*, Amstelodami 1659, p. 65

- M. Dahood, *Proverbs and Northwest Semitic Philosophy*, Rome 1963, p. 62, 63
 C. van der Waal, Deel I, p. 82-84, 142-144
 W. Wirth, Die Bedeutung des biblischen Landverheissung für die Christen, in: W. Eckert, N. P. Levinson, M. Stohr, *Jüdisches Volk-gelobtes Land*, (p. 312-321), p. 315

Sleutels

- G. Dalman, *Arbeit und Sitte VII*, p. 71
 H. Mulder, *Spoorzoeker in bijbelse Landen*, Amsterdam 1973, p. 196-198

Oudsten en levende wezens

- O. Keel, *Jahwe-Visionen und Siegelkunst*, Eine neue Deutung der Majestäts-Schilderungen in Jes. 6, Ez. 1 en 10 und Sach. 4, Stuttgart 1977
 J. Michl, *Die 24 ältesten in die Apokalypse des heiligen Johannes*, München 1938
 N. B. Stonehouse, The Elders and the living-beings in the Apocalypse, in: *Arcana Revelata*, Kampen 1957, p. 135-148
 H. B. Swete, *The Gospel according to St. Mark*, London 1927, p. XXXVIII
 C. van der Waal, *Oudtestamentische priesterlijke Motieven in de Apocalyps*, Goes 1956, p. 55-63

Oudtestamentisch kroningsritueel

- I. Engnell, *Studies in divine Kingship in the Ancient Near East*, Uppsala 1943
 G. van Rad, Das jüdische Königsritual, in: *Gesammelte Studien zum Alten Testament*, München 1961
 R. de Vaux, *Hoe het Oude Israël leefde I*, Roermond 1973, p. 185-195

Het Boek van Openbaring 5

- E. Huschke, *Das Buch mit den 7 Siegeln in der Offenbarung St. Johannis, 5, i ff.*, Leipzig/Dresden 1860
 H. Mulder, *Spoorzoeker in bijbelse Landen*, p. 202-211
 A. Ringnalda, *Het Koningschap van Christus*, p. 107-115
 W. C. van Unnik, *Het kortgelden ontdekte 'Evangelie der Waarheid en het Nieuwe Testament*, Amsterdam 1954
 T. Zahn, *Offenbarung I*, P. 341, 342

Hymnen in Openbaring

- G. Delling, Zum gottesdienstlichen Stil der Johannes-Apokalypse, *NTI III* (1959), p. 107-137
 K. P. Jörns, *Das hymnische Evangelium*, Untersuchungen zu Aufbau, Funktion und Herkunft der hymnische Stücken in der Johannesoffenbarung, Gütersloh 1971
 Lucetta Moway, Revelation 4-5 and Early Christian Liturgical Usage, *JBL LXXI* (1952), p. 75-84
 O. Piper, The Apocalypse of John and the Liturgy of the Ancient Church, *Church History XX* (1951), p. 10-22
 H. Schneider, Die biblischen Oden im christlichen Altertum, *Biblica XXX* (1944) p. 28-65

De ruiter op het witte paard in Openbaring 6

- M. Rissi, The Rider on the white Horst, *Interpretation XVIII* (1964), p. 407-418

De 'dag' om Openbaring 6:17 en 16:14

- G. van Rongen, 'De dag des Heren', in: *Zijn ene Woord*, Goes 1974, p. 30-44

De honderdvierenveertigduizend

A. Feuillet, Les 144.000 Israélites marqués d'n scéau, *NT IX* (1967), p. 199-224

Manasse of Dan?

- F. Gomarus, *Opera theologica omnia I*, Amstelodami 1664, p. 142
F. G. Hartwig, *Apologie der Apokalypse II*, p. 227 ff.
F. Spitta, *Die Offenbarung*, p. 319-321
G. V. Sanderson, In Defence of Dan, *Scripture III* (1948), p. 114, 115
F. Züllig, *Die Offenbarung II*, p. 86-88

Openbaring 11

- N. Brox, *Zeuge und Martyrer*, Untersuchungen zur frühchristlichen Zeugnis-Terminologie, München 1961
A. Feuillet, Essai d'interprétation du chapitre XI de l' Apocalypse, *NTS IV* (1957/58), p. 183-200
D. Haugg, *Die zwei Zeugen*, Eine heilshistorische Studie über Apk. 11:1-13, Münster 1936
J. Munck, *Petrus und Paulus in der Offenbarung Johannis*, København 1950
R. Schippers, *Getuigen van Jezus Christus in het Nieuwe Testament*, Franeker 1938
C. van der Waal, The Temple in de Gospel according to Luke, *neotestamentica VII* (1937), Essays on the Gospel of Luke and acts, p.49-59

Openbaring 12

P. Prigent, *Apocalypse XII*, Histoire de l'exegèse, Tübingen 1959

Slang/draak

- C.H. Gordon, *Opgravingen in bijbelse Grond*, Utrecht 1962, p. 85,86
E. Neumann, *The Great Mother*, An Analysis of the Archetype, London 1955
J. P. Lettinga, *Oegarit*, Den Haag 1948, p. 106, 107
H. Stricker, *De grote Zeeslang*, Leiden 1953

Tholedooth Jesju

- M. Goldstein, *Jesus in the Jewish Tradition*, New York 1950
W. Ziffer, Two Epithets for Jesus of Nazareth in Talmud und Midrash, *JBL LXXXV* (1960), p. 356,357

Stempel, teken, zegel, 666

- V. Cruz, *The Mark of the Beast*, A Study of charagma in the Apocalypse, Amsterdam 1973
A. Deissmann, *Bible Studies*, Edinburgh 1909, p. 240
J. E. Jungius, *De verborgenheit der Laatste Tyden*, die aanstaande zijn, geopent in eene volgens den betoogtrant der Wiskundigen ingerigte Verklaring van de Twee Eerste Verssen van het XIV Hoofdstuk van den Profeet Zacharia, Zutphen 1749, p. 666
J. Schneider, *TW IV*, (p. 638-640), 639
M. Witschnider, Notes towards a History of the Jewish Guilds, *HUCA XXIII* (1950/51), p. 244-263
J. Ysebaert, *Greek baptismal Terminology*, Its origins and early development, Nijmegen 1963

De sikkel in Openbaring 14

- A. Bentzen, *Der Sichel*, *VT I* (1951), p. 216, 217
W. M. Ramsey, *The Bearing of recent Discovery*, on the Trustworthiness of the New Testament, London 1915, p. 336-369
C. van der Waal, Deel I, p. 214, 215

Harmagedoon (Armageddoon)

- A. van den Born, Étude sur quelques toponymes bibliques. Le Pays de Magog; Haggib'ah et Gib'on, in: *Oudtestamentische Studien X* (1954), (p. 197-214), 199, 200
I. H. Eybers, Shephelah and Armageddon -what do they signify?, *Theologia Evangelica X* (1977), p. 7-13
J. Jeremias, Har Magedon (Ap 16,16), *ZNW XXXI* (1932), p. 73-77

J. Jeremias, *TW I*, p. 467, 468
A. Ringalda, *Het Koningschap van Christus*, p. 349
B. Violet, Har Magedon, *ZNW XXXI* (1932), p. 205, 206
C. Vitringa II, p. 440
A. van der Woude, *Die messianische Vorstellungen in der Gemeinde von Qumran*, Assen 1957, p. 180, 181

Purper, scharlaken

- E. C. A. Riehm, *Handwörterbuch des biblischen Altertums II*, Bielefeld 1884, p. 1246-1250; I, p. 220, 221
R. J. Forbes, art. Purper, in: *Christelijke Encyclopedie' V*, Kampen 1960, p. 548, 549; Scharlaken, VI (1961), p. 52
L. B. Jensen, Royal Purple of Tyre, *Journal of Near Eastern Studies XXII*, (1963), p. 104-118

Duizendjarig rijk

- W. Barley, The temporary Messianic Reign in the Literature of the Early Judaism, *JBL LIII*, (1934), p. 170-187
J. Daniélou, La typologie millénariste de la semaine dans le christianisme primitif, *VC II* (1948), p. 1-16
J. G. Fijnvandraat, *Het Chiliasme*, Apeldoorn (1976)
J. M. Kik, *Revelation Twenty*, an Exposition, Philadelphia 1955. Reprint in: J. M. Kik, *The Eschatology of Victory*, p. 177-268
H. D. Kromminga, *The Millennium in the Church*, Studies in the History of Christian Chiliasm, Grand Rapids 1945

W. H. Rutgers, *Premillennialism in America*, Goes 1930
K. Schilder, Geen 'duizendjarig rijk', *De Reformatie XXVI* (1950/51), p. 249, 250
E. A. Smith, The Impact of St. Augustino Millennialism on the Foundation of Church Tradition, *Journal of Ecumenical Studies* (1966), p. 130-145
C. van der Waal, Het Nieuwe Testament en de Toekomst, in: E. Schuurman, J. E. Reinders, C. van der Waal, *Visie of Visioen*, Rotterdam 1970, p. 41-68

De toren van Babel

- T. A. Busink, *De Toren van Babel*, Batavia 1938
T. A. Bussink, *De Babylonische Tempeltoren*, Leiden 1949
J. Moffat, *The Expositor's Greek Testament V*, 482, 484, 485

Edelstenen

- J. Bolman, *De edelstenen uit de Bijbel* gezien in het licht der hedendaagsche Edelsteenkunde, Amsterdam 1938
J. Bolman, art. Edelstenen, *Christelijke Encyclopedie*, Kampen 1957, p. 539, 540

Tijd en eeuwigheid

- K. Barth, *Die kirchliche Dogmatik I, II*, Zollikon - Zürich 1945, p. 55
H. Bavinck, *Gereformeerde Dogmatiek II*, Kampen 1930, p. 132-134
T. Boman, *Hebrew Thought compared with Greek*, London 1960
O. Cullmann, *Christus und die Zeit*, Zürich 1946
G. Dellling, *Zeitverständnis des Neuen Testaments*, Gütersloh 1940
O. Jager, *Het eeuwige Leven*, Kampen 1962

A. Lamorte, *La problème du temps dans le prophetisme biblique*, Paris 1960
J. Lindblom, *Das ewige Leben*, Uppsala/Leipzig 1914
M. Rissi, *Zeit und Geschichte in der Offenbarung des Johannes*, Zürich 1952; tweede druk onder de titel: *Was ist und was geschehen soll danach*, Zeit- und Geschichtsauffassung der Offenbarung des Johannes, Zürich 1965
K. Schilder, *Wat is de Hemel?* Kampen 1935, '1954
H. D. Wendland, *Geschichtsanschauung und Geschichtsbewusstsein im Neuen Testament*, Göttingen 1938

Jerusalem

- W. Schmauch, *Ort der Offenbarung und Offenbarungsort im Neuen Testament*, Göttingen 1945
M. Schmidt, *Profet und Tempel*, Eine Studie zum Problem der Gottesnähe im Alten Testament, Zollikon-Zürich 1948
J. C. Young, *Jerusalem in the New Testament*, The significance of the city in history and in eschatology, Kampen 1960

De boom des levens

- H. Bergema, *De Boom des Levens in Schrift en Historie*, Bijdrage tot een onderzoek naar de verhouding van Schriftopenbaring en traditie betreffende den boom des levens, binnen het kader der oud-testamentische wetenschap, Hilversum 1938
M. Lurker, *De Baum in Glauben und Kunst*, unter besonderer Berücksichtigung der Werke des Hieronymus Bosch, Baden-Baden/Strasbourg 1960